

ŠLIFEN

KANA

VOJNA POŠTA Br. 7170
SARAJEVO

VOJNA POSTA Br. 7170
SARAJEVO

VOJNA BIBLIOTEKA
KLASICI

KNJIGA PETA

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
»VOJNO DELO«
Beograd
1953

ŠLIFEN

KANA

NASLOV DELA U ORIGINALU:

Generalfeldmarschal Graf Alfred von Schlieffen

C a n n a e

Mit einem Bildnis und 79 Kartenskizzen

Preveo sa nemačkog
Zdenko Aljančić

Redigovao prema originalu
General-major
Vekoslav Kolb

Copyright, Verlegt bei E. S. Mittler & Sohn, Berlin, 1925; štampa Jugoslovensko štamparsko preduzeće, Beograd, Vojvode Mišića 19. Tiraž: 5.000 primeraka.

Graf Schlieffen

SADRŽAJ

Napomena: Skice se nalaze u posebnom prilogu na kraju knjige.

PREDGOVOR NAŠEM IZDANJU

Delo „Kana" od nemačkog maršala Šlifena poznato je ne samo u Nemačkoj već i u svim vojnim krugovima sveta. Na njemu su se vaspitavale generacije nemačkih generalštabnih oficira, a može se reći i ceo nemački oficirski kor. Zbog toga poznati engleski pisac Lidel Hart u svojoj knjizi „Nemački generali govore" („The German generals talk") s pravom piše da je Nemačka vojska iz Prvog svetskog rata bila organizovana i vaspitavana u duhu ideja maršala Šlifena, a da je na vojsku Drugog Rajha ostavio duboki pečat general-pukovnik Sekt koji se nalazio niz godina po završenom Prvom svetskom ratu na čelu nemačke vojne uprave. Ovo je svakako tačno. Čini nam se, međutim, da je i vojska koja je zagazila u Drugi svetski rat bila pod snažnim uticajem Šlifenovog učenja. Gledišta Šlifena — manje naklonjenog dubokim porecima i probojnim akcijama, nepomirljivog neprijatelja čisto frontalnog napada, a velikog pobornika obuhvatne i opkoljavajuće bitke, trebalo je dovesti u sklad sa savremenom stvarnošću u kojoj neprekidni frontovi onemogućavaju obuhvat i opkoljavanje koji se izvode od samog početka operacije. Na osnovu iskustava stečenih u Prvom svetskom ratu sve više je preovlađivalo gledište da je centralni problem savremene ratne veštine problem proboja, a uspešno rešenje toga problema nalagalo je svestranu primenu ešeloniranja po dubini. Dok je Šlifen učio da će pobedu u sudaru sa neprijateljem odneti onaj čiji front bude širi i čija krila budu jača, dotle se u savremeno doba počelo sve više isticati da pobednik može biti samo onaj čiji borbeni poredak bude dublji i čije ešeloniranje po dubini bude veće.

General fon Sekt ispoljio je svoj uticaj na nemačku vojsku prvenstveno kao organizator i veliki pobornik kvalitetne vojske. Po njegovom gledištu u ratu je odlučujući faktor kvalitet vojske, a ne broj. On je, međutim, i veliki specijalista za probojne akcije iz Prvog svetskog rata u kojima je učestvovao u visokim komandama u ulozi načelnika štaba kao, naprimer, u proboju fronta kod Gorlica, u proleće 1915 godine; pri forsiranju reka Save i Dunava prema Srbiji u jesen 1915 godine, a koje nosi mnoge karakteristike probojne akcije; u operacijama prema Rumuniji, u 1916 godini; u prolетnjim ofanzivama sa ciljem proboja fronta na zapadu, u 1918 godini. Nesumnjivo je da je on ta svoja iskustva prenosio i na mlade generacije nemačkog komandnog i štabnog kadra. Tadašnja borbena

sredstva ga međutim zadržavaju u uskim okvirima taktike, jer ne pružaju mogućnost da se taktički proboj proširi u operativni i da se time probojna akcija poveže sa njegovim učenjem o obuhvatu i opkoljavanju. Mlađa generacija nemačkih generala (Guderijan, Manštajn i dr.) u saradnji sa „starom gardom" (Vecel, Kraft von Dellmensingen i dr.[1]) razrađuje teoriske postavke o povezivanju proboja, obuhvata i opkoljavanja, stvara za ovo odgovarajuće borbene instrumente u vidu jakih oklopnih snaga i avijacije za podršku kopnenih snaga, a zatim i na praksi povezuje ideje Sektovih proboja sa Šlifenovim obuhvatima. Uslove za napade na bokove i pozadinu, kojima je Šlifen već od početka i unapred težio, nova generacija teži da stvori probojem. Kolika se važnost i pored toga pridavala Šlifenovim idejama vidi se najbolje po tome što je knjiga „Kana" ponovo štampana i objavljena 1936 godine u armiji Hitlerovog doba, tj. neposredno pred Drugi svetski rat sa predgovorom tadašnjeg komandanta nemačke suvozemne vojske, generala von Friča. U tom predgovoru general Frič postavlja pitanje: „Mi smo izgubili rat (misli na Prvi svetski rat). Nisu li bile pogrešne Šlifenove ideje?" Na ovo pitanje on daje odgovor da osnova Šlifenovih radova i učenja leži u istraživanju *kako da se postigne uništenje,* a ideja o uništenju nije pogrešna. Nemačke su greške i propusti u načinu primene ove ideje. Dalje, on kaže da mnogi prebacuju Šlifenu jednostranost i bolesnu težnju — maniju — za obuhvatom. Međutim, tako misli onaj koji nije ušao u suštinu Šlifenovog učenja. On je bio daleko od toga da stvori recepte za ratnu veštinu; njemu je bilo jasno da svaka ratna situacija zahteva posebne ratne postupke, a da početni operaciski plan može da važi samo do prvog sudara. Napredak tehnike promenio je ratna sredstva kojima se postiže pobeda, ali osnovni zakoni ratovodstva ostaju, međutim, nepromenjeni u čemu nam je Šlifen klasični učitelj „iako izvesna njegova pravila izgleda ne treba striktno primenjivati"[2]), zaključuje general Frič.

Maršal Šlifen je rođen 28 februara 1833 godine u Berlinu kao sin pruske oficirske junkerske porodice. I tri njegova brata su bila oficiri od kojih je jedan umro od zadobivenih rana u bici kod Sen Priva 1870 godine. Šlifen je svoju vojničku karijeru otpočeo u konjici, a studije na Ratnoj akademiji, koja mu je dala osnove da postane generalštabni oficir, završio je u vremenu od 1858 do 1861 godine. Po završetku Ratne akademije bio je naizmenično na generalštabnim dužnostima i na komandovanju u konjici. U ratovima 1866 i 1870/71, u kojima je učestvovao na štabnim dužnostima, stekao je bogata iskustva koja su mu docnije korisno poslužila pri vršenju odgovornih dužnosti na kojima se nalazio. U svojoj 43 godini, kao generalštabni potpukovnik, postao je komandant konjičkog puka i na

---

[1]) General Wetzell u svoje vreme načelnik operativnog odeljenja Ludendorfovog štaba, a pred rat glavni urednik poznatog nemačkog vojnog časopisa »Militärwochenblatt«; general Kraft von Dellmensingen, načelnik štaba nemačke armije za vreme proboja kod Kobarida, a docnije artiljeriski savetnik generala Ludendorfa, izdaje 1937 g. knjigu »Der Durchbruch« (Proboj).

[2]) U uvodu Šlifenovog dela »Dienstvorschriften«.

toj dužnosti proveo sedam godina. Ovo vreme, kako kaže sam Šlifen, bilo mu je vrlo korisno za sticanje praktičnih znanja i razumevanje trupe. Čovek koji je u Generalštabu radio na operativnim, taktičkim i mobilizaciskim pitanjima imao je prilike da se upozna sa detaljima i materijalnih problema, tj. snabdevanja. Posle toga, on se stalno nalazio na generalštabnim dužnostima u nemačkom Glavnom generalštabu kao načelnik odeljenja i oberkvartirmajster (pomoćnik načelnika Glavnog generalštaba) da bi 1891 godine nasledio grofa Valderzea na položaju načelnika Glavnog generalštaba. Ovo mesto Šlifen je zadržao punih 15 godina. Za ovo vreme ispoljio je izvanredno veliki uticaj na unapređenje vojne misli u Nemačkoj, a specijalno među generalštabnim oficirima i na Ratnoj akademiji koja je bila neposredno potčinjena Glavnom generalštabu. Na polju priprema Nemačke za rat, on iz osnova menja koncepciju za vođenje rata na dva fronta: Istočnom (Rusija) i Zapadnom (Francuska—Engleska). Raniju ideju o ofanzivi na istoku i defanzivi na zapadu zamenjuje idejom o brzom savlađivanju protivničkih snaga na zapadu i odbranom minimalnim snagama na istoku, da bi se zatim i glavne snage bacile na istok radi tučenja neprijatelja i na ovom frontu. Brza pobeda na zapadu mogla se, po mišljenju Šlifena, postići samo uništavajućom bitkom nalik na onu kod Kane. Toj ideji je i posvećeno ovo Šlifenovo delo, a i celokupno pripremanje Nemačke toga doba za rat usmeravalo se u tom pravcu. Za takvo vođenje operacija usvojen je poznati odnos snaga: 8/9 za ofanzivu na zapadu, a 1/9 za odbranu na istoku (ne računajući 3/5 austriskih snaga). Usled nemanja dovoljne brojne nadmoćnosti nastojalo se da se neprijatelj tuče kvalitetom trupa pa se u tom smislu vršila obuka i spremanje armije. Šlifenova gledišta i nastojanja bila su upravljena i na to da se pronađu takve forme dejstva da se slabijom snagom nanese jačem neprijatelju uništavajući poraz onako kako je to ostvario Hanibal kod Kane i Fridrih Veliki kod Lojtena. Za početak rata pripremalo se veliko iznenađenje osposobljavanjem teške artiljerije za pokretne operacije kao i u cilju brzog savlađivanja belgisko-francuskih, a zatim i ruskih tvrđava. U cilju omogućavanja manevra između Zapadnog i Istočnog fronta i obratno stvaran je izvanredno jak sistem železničkih veza uz formiranje, pod neposrednim rukovodstvom Generalštaba, posebnih železničkih brigada od po 3 puka, tako da su železnice postale jedno od najjačih sredstava za postizanje vojne dominacije Nemačke u Evropi. Svim ovim pripremama osnovu je dao Šlifen da bi omogućio postizanje brzih uništavajućih pobeda.

Šlifen dobija maršalski čin u mirno doba za zasluge na vojnonaučnom i organizaciskom polju.

Nemački plan za Prvi svetski rat, čije je osnove dao Šlifen, a koji je sa osetnim izmenama sprovodio njegov naslednik na položaju načelnika Glavnog generalštaba Moltke-mlađi, kao što je poznato, nije uspeo. Neuspeh ovoga plana, međutim, ne leži u tome što je rđavo projektovan, već uglavnom zbog njegove rđave primene, nepravilne ocene stanja protivničke vojske posle graničnih bitaka, gu-

bljenja živaca zbog nadiranja Rusa u Istočnu Prusku gde su se nalazila glavna junkerska imanja i, u vezi s tim, upućivanja izvesnog broja korpusa sa zapada na istok pre no što je na zapadu pala odluka.

Šlifenovo delo „Kana" objavljeno je prvi put u vremenu od 1909—1913 godine u nemačkom „Tromesečnom časopisu za vođenje trupa i izučavanje vojske" (Vierteljahrshefte für Truppenführung und Heereskunde). U ukupnom nemačkom izdanju ovoga dela od 1936 godine dodati su još i neki drugi Šlifenovi radovi, kao: Vojskovođa, Rat sadašnjice, O milionskim vojskama, Hanibal, Bizmark, Gnajzenau i Benedekovo rukovođenje armijom prema najnovijim istraživanjima. Pošto ovi članci sačinjavaju jednu celinu sa delom „Kana", to su i u našem izdanju ostali. Izabrani Šlifenovi govori koje je nemačko izdanje takođe obuhvatalo, nisu prevedeni, pošto nisu od bitnog interesa za istoriska izučavanja kanskog problema.

Šlifenova gledišta izneta u delu „Kana", naravno, ne treba shvatiti kao gotove recepte za postizanje uništenja neprijatelja. Ona su odraz prilika koje su vladale na polju ratne tehnike i veštine krajem prošloga i početkom ovoga stoleća. Otada se situacija u tom pogledu znatno izmenila. U borbenim rasporedima milionskih armija mi retko nailazimo na unapred odgolićena krila, bokove i pozadinu, a i naoružanje se od toga vremena bitno izmenilo. Sve to ukazuje nam da studiji Šlifenovog dela treba prići tako da se stalno imaju u vidu elementi koji su tada karakterisali ratne situacije. Izvesna gledišta i predviđanja ne mogu se, naravno, uopšte prihvatiti, njih je samo vreme demantovalo. Ovo nalazimo naročito u člancima koji su izneti kao dodatak studiji kanskoga problema. U knjizi nailazimo na veliki broj problema koji zaslužuju našu pažnju i proučavanje. Sve ih pomenuti odnosno na njih sve skrenuti pažnju, ne bi bilo moguće. Stoga ćemo se osvrnuti samo na najvažnije.

Svuda se ispoljava težnja i preporučuje da se u akciju protiv glavnog neprijatelja angažuju, po mogućstvu, sve snage, izbegavajući što više upotrebu snaga za razna obezbeđenja, osmatranja, demonstracije i tsl. To je, uostalom, princip koji je još Napoleon isticao — da u bitku treba privući i poslednji bataljon jer dobivena bitka rešava sama sobom i sve ostale probleme. U operaciskom planu za rat protiv Francuske, Šlifen predviđa 7/8 snaga na otsudnom desnom, a svega 1/8 na pomoćnom levom krilu.

Šlifen je protivnik dubokih bitačnih poredaka. Svuda vidimo da preporučuje razvoj snaga na širokom frontu — u liniji bez nekih velikih rezervi, a sve u cilju da se omogući obuhvat i opkoljavanje neprijateljskih snaga, njegovo uništenje i brzo završenje operacije pa i rata. On uopšte veruje da je i u savremenim uslovima moguć brz završetak rata. On čak misli da u savremeno doba ratovi iznuravanja nisu mogući, jer to, s jedne strane, onemogućuje snabdevanje milionskih armija, a s druge strane, potrebe stanovništva za čiji račun mora da radi industrija i trgovina. Šlifen smatra da će bitke trajati znatno duže nego ranije, možda čak i 14 dana. U tim operacijama on misli da konjica može još da odigra ulogu Hazdrubalove konjice, iako je već u ratovima 1866 i 1870/71, koji su predmet

specijalne studije u njegovom delu, bilo jasno, da to onemogućava savremeno vatreno naoružanje. On, ipak, misli da to nije taj faktor koji negativno utiče na njenu upotrebu, već da je tome uzrok nerazumevanje komandanata za njenu upotrebu. No, treba imati u vidu da je na ovakvo njegovo shvatanje verovatno uticala i činjenica što je u mladosti bio konjički oficir. Mi vidimo da su napred navedena gledišta oborena savremenim uslovima borbe. Neprekidnost frontova i dugotrajnost ratova i bitaka, koje ne traju samo nedeljama već i mesecima, zahtevaju probojne akcije, a sve to zahteva jako ešeloniranje po dubini i raspolaganje dovoljnim brojem rezervi. Tek po izvršenom proboju moguće je preći na širenje borbenog poretka u cilju eksploatacije proboja fronta, bilo u vidu okruženja, bilo u vidu gonjenja. Napred iznetim shvatanjem Šlifen je udario, međutim, vidan pečat na nemačku strategiju i taktiku. Tu je poreklo ideje o munjevitom ratu. Iz toga je prirodno proizašla i ideja da je 1914 godine 7 nemačkih armija razvijeno na širokom frontu u jednoj liniji, a da nemačka Vrhovna komanda nije raspolagala nikakvom rezervom koja bi u fazi krize na Marni verovatno dobro došla. Time se naravno, ne osporava da nemačko desno krilo (I, II i III armija) nije bilo jače od ostalog dela operativnog poretka. Pomenute armije su imale uže zone nastupanja i bile su jače ešelonirane po dubini. Sve ove mere, međutim, ne menjaju činjenicu da je takav raspored ipak tipičan za linearnu strategiju koju je propovedao Šlifen.

Kao veliku zabludu treba smatrati Šlifenovo mišljenje o konjici koja je odigrala tako sudbonosnu ulogu u bici kod Kane gde je ona još u uvodnoj fazi bitke izbila u neprijateljsku pozadinu. Taj element je nedostajao u bitkama koje su Nemci vodili po uzoru na Kanu u Prvom svetskom ratu (Tanenberg, Mazurska Jezera). Tu ulogu moraju da primaju na sebe nemački krilni korpusi koji polako nastupajući jedva uspevaju da izbiju na neprijateljske komunikacije. Novi element koji je uspešno zamenio konjicu iskovan je tek u četvrtoj deceniji ovoga stoleća u vidu oklopnih i motomehanizovanih jedinica.

Tvrđenja pobornika kanske ideje da Šlifen ovu nikada nije usvojio kao šablon već kao sinonim uništenja, mogu se donekle smatrati tačnim, ali je neosporno i to da su je mnogi nemački komandanti ipak smatrali obrascem za postizanje pobede. On je primenjivan ne samo u operativnim, već i u taktičkim razmerama, pa čak i u okvirima puka, bataljona i čete. Šablonska shvatanja pokazala su se, naravno, vrlo opasna. U početnoj fazi takav rad još i može doneti uspeh, ali treba imati na umu da protivnik brzo pronalazi odgovarajuće protivmere, te dolazi u mogućnost da parališe takve taktičke i operativne postupke. Sem toga, šablonsko primenjivanje kanske ideje dovodi stvarno do gušenja svake idejnosti u vođenju bitke, jer se obuhvat i opkoljavanje možda neće moći izvesti, a propustiće se druge mogućnosti akcije koje se mogu pojaviti u toku bitke na frontu kao što se, naprimer, i desilo u toku bitke na Marni. Opasnosti se nalaze naročito u tome, što se snage razvijaju na širokom frontu, što je jače grupisanje najčešće unapred izvršeno prema kri-

lima, što se na front vrši siloviti pritisak, a pri tome se ne ispituju slaba mesta neprijateljskog rasporeda da bi se, eventualno, prema njima izvršio otsudan udar rezervama koje su takođe većinom orijentisane prema krilima. Dakle, sve je to sušta protivnost Napoleonove aksiome „prvo videti, pa onda angažovati snage za udar". Ako bi se težište napada i htelo preneti sa krila na neko drugo mesto fronta, teško ga je izvesti, jer su rokadni pokreti velikih jedinica neposredno pozadi fronta veoma teško izvodljivi. Sasvim druge mogućnosti se pružaju ako se manevar i premeštanje težišta vrši posredstvom snaga iz dubine.

Iako se tvrdi da je Šlifenu bilo jasno da početni operaciski plan važi samo do prvog sudara, ipak se uočava da on vrši planiranje operacija na Zapadu na celoj dubini, tj. do potpunog izvršenja obuhvata francuskog levog krila obilaskom Pariza sa zapadne i južne strane. Dakle, plan maršmanevra sadrži i osnove plana i rasporeda za bitku, a u tome i leže moguće klice izvesnog šablonizma.

Važno je izvući i odgovarajuće pouke iz rata 1866 godine, a naročito od 1870/71 godine, o tome dokle sme političko rukovodstvo, a naročito javno mnjenje, da utiče na tok ratnih operacija, kako vojskovođe ne bi bile stavljene u nezahvalnu ulogu francuskih maršala Bazena ili Mak Maona koji su, iako svesni da vode svoje armije u propast, morali da deluju po planovima koji nisu bili njihovi, samo da bi zadovoljili poglede onih koji nisu pozvani da utiču na ratne operacije. Ali takve situacije bile su zaista moguće u doba reakcionarne vladavine Napoleona III, čiji su svi postupci bili upravljeni protivu interesa narodnih masa. Francuske regularne armije, oruđe reakcionarne vlade, bile su uništene za nepunih mesec dana, ali je francuski narod vodio svoj rat još skoro godinu dana.

Iz ratova koje je proučavao, Šlifen dolazi do značajnih zaključaka u pogledu važnosti kvaliteta trupa kojim često mogu da se nadoknade drugi nedostaci. U ratu 1870/71 nemačke jedinice se pojavljuju sa slabijim pešadiskim naoružanjem prema Francuzima koji imaju pušku Šaspo koja je imala veći domet i veću brzinu gađanja. Nemci, međutim, tuku francuske trupe gde god se susreću sa njima. Kvalitet trupa i bolje rukovodstvo nadoknadilo je tehničku podređenost. Nemačke trupe, naravno, trpe velike gubitke koji su mogli da budu izbegnuti da su komandanti postupali po direktivama Vrhovne komande, ali moral trupa ostaje nepoljuljan. Boj pruskog Gardiskog korpusa kod Sen Priva specijalno je poučan u tom pogledu. Tu vidimo gardiske pukove kako u smaknutim porecima idu u korak po taktu muzike i pod kišom francuskih artiljeriskih i puščanih zrna podilaze braniočevom položaju da bi stigli na otstojanje sa koga će moći da otvore vatru iz svoje slabije puške. Svaka praznina nastala ispadanjem borca u prednjim redovima popunjava se kao na egzercirištu uskakanjem vojnika iz pozadnjih redova. Prosečni gubici svakog gardiskog puka bili su po 35 oficira i 1.000 vojnika. Ovakvim držanjem trupa armija maršala Bazena (170.000 ljudi) suzbijena je i prinuđena da se povuče u Mec gde je opkoljena i docnije

blokadom prinuđena na predaju. Ovakvo držanje trupa, više nego taktičko i strategisko rukovodstvo, stvorilo je ugled Nemačkoj vojsci, koji je ona imala u Evropi posle toga rata. Ovakvi zaključci služili su nemačkom rukovodstvu i kao putokaz za spremanje i obučavanje vojnika, kako za Prvi, tako i za Drugi svetski rat. Kvalitet je trebalo da tuče kvantitet. No u tome treba u savremenom ratu naći potrebnu ravnotežu, da se ne desi da velika brojna nadmoćnost ipak savlada kvalitet, kao što je bio slučaj kako u Prvom, tako i Drugom svetskom ratu sa Nemačkom vojskom. Savremeni rat je dugotrajan i sveobuhvatan sa preovlađivanjem dubinske strategije, a sve to traži kvalitet u masovnosti.

U pogledu daljeg razvoja ratne tehnike, pisac, međutim, ima posve pogrešnu pretstavu, kada kaže „Tehnička dostignuća nadalje poboljšavati, postavljati pronalazačima nove zadatke, izgleda nam nepotrebno. Ono što se moglo zamisliti, postignuto je". Takva shvatanja su protivna osnovnim principima razvoja u prirodi, pa prema tome i principima naoružanja. Ne možemo se oteti čuđenju da je tako nešto mogla napisati Šlifenova ruka! Kakvo bi bilo njegovo čuđenje da je posle toga doživeo i atomska ratna sredstva?!

Šlifen ističe, preporučuje i gaji inicijativnost starešinskog kadra u toku rata, i to kako na taktičkom, tako i na operativnom polju. Starešine koje se nalaze bliže neprijatelju mogu jasnije sagledati situaciju nego pretpostavljene komande koje se nalaze dalje pozadi, pa zbog toga njihovi predlozi mogu biti veoma korisni, a u nedostatku vremena ove starešine će ponekad morati da postupaju drugojače no što to predviđaju dobijene zapovesti. Gajenje takvog rada zahteva da i niže starešine umeju sagledati situaciju u širem opsegu nego što su njihove jedinice, a to, naravno, uslovljava da i mlađi po činu dobijaju šire vojničko obrazovanje.

Bitka kod Kane sačinjava samo jedan mali fragment u Šlifenovom delu „Kana". Ta bitka pretstavlja tip *uništavajuće* bitke posle izvršenog *okruženja* izvedenog u taktičkim okvirima na *samom bojištu* od *brojno slabije* ali *boljeg kvaliteta i bolje vođene* kartaginske vojske. U svetlosti ovih osnovnih karakteristika bitke kod Kane, Šlifen u svom delu ispituje neke ratne pohode Fridriha Velikog, Napoleona, a u većim detaljima Moltkeove ratove (Prusko—austriski i Nemačko—francuski rat). Za razliku od Hanibala, Fridrih Veliki vrši obilazak krila u neposrednoj blizini bojišta (Lojten), a ne na samom bojištu, a sam obilazak traje nekoliko sati. U Napoleonovoj eposi obilasci se ne vrše više na samom bojištu niti u njegovoj blizini, već na znatno većoj prostoriji, a trajali su danima i nedeljama, prenoseći time bitačni manevar iz taktičke u operativnu sferu (Ulm). Sjedinjavanje armije za bitku Napoleon vrši mahom pre stizanja na prostoriju bitke. Moltkeove ratove karakteriše novina, koja je u tadašnje doba smatrana vrhuncem ratne veštine, da se sjedinjavanje snaga, koje nastupaju u odvojenim grupama u cilju okruženja neprijatelja, vrši na samom bojištu (Kenigrec). Dok poznati vojni teoretičari, Klauzevic i Žomini, smatraju dejstva po unutrašnjim operaciskim pravcima kao nadmoćniji vid operativnog dejstva, dotle Moltke pokazuje

da se velike pobede mogu postići i dejstvom po spoljnim operaciskim pravcima (Kenigrec). Pri tome, međutim, ne ostaje jednostrani pristalica takvog operativnog delovanja, već u ratu 1870/71, prema situaciji, elastično primenjuje bilo jedan ili drugi vid operativnog dejstva.

Pri proučavanju ovog dela treba, najzad, imati u vidu da pisac, kao pretstavnik nemačkih feudalno-buržoaskih krugova, društvenim pojavama kao što je rat prilazi idealistički. Članak „Vojskovođa" je tipičan izraz takvog shvatanja. Po mišljenju Šlifena, vojskovođa je sve, samo od njega zavisi dobijena ili izgubljena bitka. Sa takvim shvatanjima savremena naučna gledišta se ne slažu. Ličnost, svakako ima veliki uticaj na društvenu aktivnost, ali ona nije od presudnog značaja. Slični su i zaključci o ulozi kralja kao vojskovođe. U savremeno doba zvuče kao anahronizmi reči „Hanibal nije bio kralj i nije postao kralj. Na ovom nedostatku propao je vojskovođa Kartaginske republike" ili „Vojskovođa mora da bude kralj". Savremena istoriska ispitivanja pokazuju da je Kartagina propala prvenstveno zbog svojih zaostalijih društvenih odnosa od onih koji su postojali u Rimskoj Republici. No Šlifen je gore navedenim rečima hteo, verovatno, kazati da sva vlast treba da bude u rukama vojskovođe. I takvo rešenje danas može postati opasno, a najbolji dokaz jeste sama Nemačka. Hitler je imao više vlasti u svojim rukama nego mnogi apsolutistički vladari, pa opet to nije bilo dovoljno da dobije rat.

Članak „Vojskovođa" bio je posle Prvog svetskog rata predmet žučnih diskusija, jer se smatralo da je po njegovim preporukama nemačka Vrhovna komanda u toku bitke na Marni ostala daleko pozadi, udaljena od zbivanja na frontu, tako da nije mogla osetiti šta se tamo stvarno događa, dok je, s druge strane, jedan oficir za vezu (potpukovnik Henč) donosio sudbonosne odluke za rad armija na odlučujućem desnom krilu. Dok se kod linearnog Šlifenovog rasporeda snaga ovako određeno mesto vojskovođe moglo još donekle razumeti, u probojnim akcijama savremene bitke ovo postaje još manje preporučljivo. Tu vojskovođa mora da se nalazi na žarištu borbe da bi mogao osetiti moment izvršenja taktičkog proboja i da bi mogao blagovremeno angažovati druge ešelone (naprimer, motomehanizovane grupe) za proširenje taktičkog prodora u operativni. U takvoj situaciji odluke će morati da se donose sa istaknutog operativnog komandnog mesta (osmatračnica). Štab će se nalaziti dalje pozadi da bi rukovodio operativnim pokretima iz dubine bitačnog rasporeda, a treći deo štaba (štab pozadine) će se nalaziti još više povučen da bi rukovodio pozadinskim mehanizmom.

Članak „Bizmark", takođe sadrži idealistička rezonovanja o presudnoj važnosti ličnosti, a sem toga, on je odraz ultrareakcionarnih shvatanja nemačkih kapitalističkih krugova o potrebi borbe protiv demokratije i parlamentarizma što je Nemačku konačno odvelo u fašizam i ratove koje je izgubila. „Vojno delo" ipak donosi ovaj članak, jer će on čitaoce upoznati sa političkim prilikama u Pruskoj u doba ratova za nacionalno ujedinjenje kao i sa stanjem u Nemačkoj

pred Prvi svetski rat, a koje je, naravno, imalo velikog uticaja na period između Prvog i Drugog svetskog rata.

U članku „Rat u sadašnjici" ima mnogo pravilnih ocena i predviđanja kao, naprimer, da će Italija izneveriti Trojni savez i okrenuti se protiv njega, kao što je ona to stvarno učinila 1915 godine, dalje o opasnosti od „crvene aveti" itd.

I pored iznetih nedostataka, Šlifenovo delo zaslužuje našu svestranu pažnju i sa njim bi trebalo da se upoznaju naročito oni naši oficiri, pa i druge odgovorne ličnosti, koji se vaspitavaju za više rukovodne dužnosti, da bi iz studije koristili ono što je principijelno i što je nepromenljivo u ratovodstvu. Proučavanje ove knjige potrebno je i svima onima koji žele da shvate nemačku ratnu veštinu — strategiju i taktiku u toku prošlih ratova.

Delo „Kana" može biti poučno za naše čitaoce iz više razloga. Ono, pre svega, pokazuje kako je Šlifen proučavanjem istorije ratova dolazio do važnih operativnih i taktičkih zaključaka i iskustava koja je uopštavanjem obradio u važne osnovne postavke nemačkog komandovanja, strategije, operatike, taktike, pa i planiranja rata. Sem toga, delo „Kana" jasno pokazuje koliku je važnost nemački Generalštab poklanjao izučavanju istorije ratne veštine, a naročito Moltke, koji je pri vežbanju generalštabnih oficira, u cilju sticanja realne slike o ratu, stavljao izučavanje ove grane vojne nauke daleko ispred raznih štabnih vežbi i manevara. Dakle, ono može da posluži kao putokaz kako ratnu istoriju treba proučavati i koristiti. Šlifenova učenja nisu ni u savremeno doba izgubila u važnosti, a naročito u našim prilikama pod kojima ne možemo računati na neprekidne frontove. Pod takvim okolnostima, principi linearne strategije, operatike i taktike sa težnjom obuhvata nenaslonjenih protivničkih krila i bokova mogu još uvek naći široku primenu.

General-major

Vekoslav Kolb

KANA[1]

Bitka kod Kane

(Skica 1)

Hanibalova vojska stajala je 2 avgusta 216 godine pre n. e., frontom prema zapadu, u apuliskoj ravnici, na levoj obali Aufide (Ofanta), kod sela Kane[2]), koje se nalazi u blizini ušća ove reke. Prema njoj nalazila se vojska konzula Terencija Varona. Njemu je drugi konzul Pavle Emilije predao komandu, koja se menjala svakog dana. On je imao na raspoloženju:

	55.000	teško naoružanih pešaka,
	8.000	lako naoružanih pešaka i
	6.000	konjanika,
svega	69.000	ljudi i

u oba utvrđena logora još:

	2.600	teško naoružanih pešaka i
	7.400	lako naoružanih pešaka,
svega	10.000	ljudi,

tako, da je ukupno brojno stanje rimske vojske iznosilo 79.000 ljudi.

Hanibal je raspolagao samo sa:

	32.000	teško naoružanih pešaka,
	8.000	lako naoružanih pešaka i
	10.000	konjanika,
svega	50.000	ljudi.

On se sa znatno nadmoćnijim neprijateljem pred sobom i morem iza sebe nalazio u položaju koji nimalo nije bio povoljan. Pa ipak je Pavle Emilije u saglasnosti sa prokonzulom Servilijem, hteo da izbegne bitku. Obojica su se bojala nadmoćne kartaginske konjice

[1]) Prvi put objavljeno u časopisu »Vierteljahrshefte für Truppenführung und Heereskunde« (Tromesečni časopis o vođenju trupa i vojnoj nauci, 1909—1913 godine, u sveskama od VI do X godine izlaska), E. S. Mitler i sin, Berlin.

[2]) Hans Delbrik, Istorija ratne veštine.

kojoj je Hanibal poglavito imao da zahvali za pobede na Tičinu, na Trebiji i na Trazimenskom Jezeru. Terencije Varon je uprkos tome hteo da potraži odluku i da se osveti za pretrpljene poraze. On se uzdao u nadmoćnost svojih 55.000 teško naoružanih pešaka nad 32.000 neprijateljskih teško naoružanih pešaka, među kojima je bilo samo 12.000 Kartaginjana, dok je ostalih 20.000 boraca bilo iz pomažućih iberiskih i galskih plemena, čija je vrednost bila slabija kako u pogledu naoružanja, tako i u pogledu obuke[3]). Da bi udar imao što jaču snagu, Terencije je svoju vojsku rasporedio u novom borbenom poretku. Prema pravilima trebalo je da se teško naoružana pešadija postavi u tri gusto smaknuta borbena reda, dva prednja (hastati i principes), jednake jačine, sa 4.000 ljudi po frontu i sa ukupno 12 vrsta[4]), a odmah iza njih treći (trijariji), sa polovinom jačine, u 160 ravnomerno raspoređenih kolona od po 60 ljudi (10 u frontu i 6 po dubini, skica 1). Vrhovni komandant, kome se ovaj poredak od 18 vrsta činio plitak, povećao je njegovu dubinu na 36 vrsta sa širinom fronta od 1.600 ljudi[5]). Konjicu je rasporedio na krilima. Lako naoružani pešaci, koji su bili određeni da započnu borbu, da uznemiravaju neprijatelja i da podržavaju konjicu, igrali su i na jednoj i na drugoj strani podređenu ulogu.

Hanibal je neprijateljskom frontu suprotstavio samo svojih 20.000 Iberaca i Gala, koji su, izgleda, bili postrojeni u 12 vrsta. Veći deo svoje konjice pod Hazdrubalom uputio je na levo, a laku numidsku konjicu na desno krilo. Iza obe konjičke grupacije postavio je, u jednakim delovima, 12.000 boraca teško naoružane kartaginske pešadije.

Obe vojske pošle su jedna prema drugoj. Hazdrubal je savladao slabiju neprijateljsku konjicu na desnom krilu. Rimski konjanici su pobijeni, bačeni u r. Aufidus ili rasterani. Pobednik je obišao neprijateljsku pešadiju iza njenih leđa i napao je rimsku konjicu na levom krilu, koja je dotle imala samo manje čarke sa lakim numidskim konjanicima. Napadnuta sa obe strane, rimska levokrilna konjička grupa je potpuno potučena. Posle uništenja neprijateljske konjice, Hazdrubal je udario u leđa rimske falange.

U međuvremenu su nastupale i obe mase pešadije. Galska i iberiska pomažuća plemena bila su prilikom sudara potisnuta ne toliko zbog siline udara 36 rimskih vrsta, koliko zbog lošijeg naoružanja i slabije izvežbanosti u borbi prsa u prsa. Međutim, napredovanje Rimljana bilo je zaustavljeno kada su se približili zadržani krilni ešeloni Kartaginjana i zašli levo i desno u bokove neprijatelja i kada su Hazdrubalovi konjanici ugrozili leđa Rimljana. Trijariske manipule okrenule su front, a krilne manipule su izvršile zahođenje prema

[3]) Teško naoružani (hopliti) bili su uglavnom opremljeni šlemom, grudnim oklopom, šinama na nogama, okruglim štitom, kopljem i kratkim mačem. Iberci i Gali imali su kao zaštitno oružje samo šlem i veliki štit.

[4]) Postrojavanje se nije vršilo u neprekidnoj liniji, već u šestorednim manipularnim kolonama sa malim rastojanjima.

[5]) Oba poretka, onaj plitki kao i ovaj duboki, zahtevaju 57.600 ljudi. Nedostajalo je, dakle, 2.600 ljudi.

spoljnim stranama. Razvučeni poredak u obliku pravougaonika bio je prisiljen da stane, okrenuo je front u sve strane i bio napadnut sa svih strana pešadijom sa kratkim mačevima, konjicom sa džilitima, strelama i đuladima iz praćaka, koji u tako gustoj gomili nisu mogli da promaše. Rimljani su sve više potiskivani i sabijani. Bespomoćni, u nemogućnosti da se brane, oni su očekivali smrt. Hanibal, pun mržnje, kružio je oko mesta na kome se vršio krvavi posao i podbadao je vredne, a grdio mlake. Njegovi su vojnici posustali posle više časova borbe. Zamoreni pokoljem, oni su preostale tri hiljade Rimljana zarobili. Na malom prostoru bilo je, u obliku brda, nagomilano 48.000 leševa. Pavle Emilije i Servilije su poginuli, a Varon se spasao sa nekoliko konjanika, malim brojem teško naoružanih i mnoštvom lako naoružanih pešaka. U selu Kani i u oba logora pale su u ruke pobednika još hiljade rimskih boraca. Hanibal je izgubio oko 6.000 ljudi. Najviše su bili pogođeni Iberci i Gali. To je bila bitka potpunog uništenja, koja zaslužuje divljenje, naročito stoga što je, uprkos svima teorijama, dobijena od brojno slabije vojske. „Koncentrično dejstvo protiv neprijatelja nije preporučljivo slabijem", učio je Klauzevic; „slabiji ne sme u isto vreme da obilazi oba krila" rekao je Napoleon. Međutim, slabiji Hanibal, iako to nije bilo preporučljivo, dejstvovao je koncentrično i obuhvatio je ne samo oba krila, već je udario i u leđa neprijatelja.

Oružje i način borbe sasvim su se promenili tokom 2.000 godina. Protivnici se više ne bore kratkim mačevima, već se gađaju sa otstojanja od više hiljada metara; luk je zamenjen brzometnim topom, praćka-mitraljezom. Umesto pokolja došle su kapitulacije. Ali glavni uslovi bitke ostali su nepromenjeni. Bitka uništenja može se i danas tući po istom planu koji je Hanibal stvorio u davno zaboravljena vremena. Neprijateljski front nije cilj glavnog napada. Protiv njega ne treba skupljati mase i postavljati rezerve; bitno je da se prignječe bokovi. Ovi ne smeju da se traže na krilnim vrhovima fronta, već po celoj dubini i protezanju neprijateljskog poretka. Potpuno uništenje se postiže napadom u leđa protivnika. Za to je u prvom redu pozvana konjica. Ona ne može da juriša na „netaknutu pešadiju" ali može prethodno vatrenim oružjem da rastroji neprijateljske mase.

Doduše, da ovakav napad uspe, uslov je da neprijatelj suzi front i da zauzme duboko raščlanjen poredak sa nagomilanim rezervama, da poveća dubinu bokova, kao i broj boraca koji su osuđeni na neaktivnost. Sreća Hanibalova bila je u tome, što je protiv sebe imao jednog Terencija Varona, koji je svoju nadmoćnost izgubio zato što je pešadiju postavio u 36 vrsta po dubini. Vojskovođa njegove škole bilo je u svima vremenima, samo ne u onom periodu u kome bi za Prusku bili najviše poželjni.

Fridrih Veliki i Napoleon

(Skice od 2 do 23)

Nikom nije više od Fridriha Velikog bilo potrebno da, kao Hanibal kod Kane, slabijim snagama bije bitku uništenja. Ali, on nije bio u stanju da kod Lojtena (Leuthen); (skica 2) sa svojom „inegale force" (nejednakom snagom) od 35.000 ljudi napadne dugi front od 65.000 ljudi princa Fridriha Karla Lotrinškog ma koliko razredio svoj borbeni raspored. Ne samo da mu ne bi preostale snage da obuhvati neprijateljska krila, već bi i sam bio obuhvaćen od strane jako nadmoćnijeg neprijatelja. Kao što je već pokušao kod Sora i izveo kod Praga, on je glavni napad upravio prema jednom boku. Pošlo mu je za rukom da zavara i obiđe neprijatelja i da prusku vojsku postavi prema neprijateljskom levom boku, upravno na produženje njegovog fronta. Krajnje neprijateljsko krilo, koje se našlo u teškom položaju, bilo je razbijeno. Ali, Austrijanci su prema ugroženom boku okrenuli svoju glavninu, međutim, u žurbi, oni nisu bili u stanju da na ovom pravcu uspostave svoj prvobitni dugi front, već su se nenamerno našli u poretku dubokom oko 40 ljudi, koji je sasvim ličio na poredak koji je namerno zauzeo Terencije Varon. Situacija je, prema tome, uglavnom, odgovarala situaciji kod Kane. Uzani austriski front bio je napadnut od nešto dužeg pruskog fronta. Konjica se nalazila na oba krila. Ali nedostajala su oba ešelona od po 6.000 ljudi kartaginske pešadije. Brojno stanje koje je stajalo na raspoloženju nije bilo dovoljno da se ovi ešeloni stvore. Ono malo snaga što je preteklo, nije bilo dovoljno da izvrši obuhvat levo i desno. Potpuni, duboki obuhvat trebalo je da zameni: desno, koso postavljanje nekoliko bataljona protiv neprijateljskog levog krila, a levo, baterija koja je dejstvovala na sličan način. Dalje je nedostajala i nadmoćnost konjice. Desno je Citen (Zieten), doduše, odbacio neprijateljsku konjicu. Međutim, dalje nastupanje prema neprijateljskoj pešadiji omele su teškoće zemljišta. Levo je Drizen (Driesen) ispočetka bio isuviše slab da bi mogao da nastupa i morao je da sačeka zgodan trenutak da bi odbacio Lukezeovu konjicu i da zatim, napadom na desni bok pešadije, izbori odluku, koja je neprijatelja, koji je bio potresen dugom frontalnom borbom, primorala da se povuče. Otstupanje, koje je pometnjom izvr-

šeno prema levom boku u pravcu Lise, pretvoreno je gonjenjem u bekstvo.

Nesrazmera snaga bila je isuviše velika, „force" je bila isuviše „inegale". Lojten je mogao da postane samo osakaćena Kana. Ali, problem da se bitka uništenja bije sa vojskom koja je upola slabija od neprijateljske, bio je bar donekle rešen. Ono što je za vreme bitke nedostajalo u pogledu obuhvata, opkoljavanja i zaokruženja, bilo je bar delimično nadoknađeno iznuđenim povlačenjem prema boku. Iako je kod daljeg gonjenja trebalo da Citen i Fuke (Fouqué) „dejstvuju življe" i da budu neprijatelju još više „za petama", ipak su rezultati bili znatni. „Od ponosne carske vojske, koja je u jačini od 90.000 ljudi kod Laubana prešla reku Kvajs (Queiss), napustio je šlesko tle jedva četvrti deo i vratio se u najvećem rastrojstvu i malodušnosti preko granica Češke". Sve je bilo veoma blizu uništenja.

Kod Corndorfa (Zorndorf) obilazak je izvršen na još efikasniji način (skica 3). 40.000 Rusa pod Fermorom opkolilo je krajem avgusta 1758 godine Kistrin (Küstrin) desno od Varte (Warthe) i Odre (Oder). Na drugoj obali Odre, kod Manšnova (Manschnow) i Gorgasta, obrazovao je Fridrih Veliki sa trupama koje je doveo iz Češke i trupama koje je grof Dona (Dohna) doveo iz Istočne Pruske i Pomeranije armiju jačine 36.000 ljudi. Ako bi tu armiju poveo kroz tvrđavu u napad protiv Rusa, ne bi imao izgleda na veliki uspeh. Zato je kralj krenuo niz reku Odru koju je prešao 23 avgusta kod Gistebizea (Güstebiese) da bi neprijatelja potisnuo prema rekama i tvrđavi i potpuno ga opkolio. Fermor je pošao obuhvatu u susret i postavio se kod Kvarčena (Quartschen) pozadi reke Micel (Mietzel). Tu je napad Prusa na ruski položaj, preko teško prolazne močvarne rečice, bio nemoguć. Opet se moralo obilaziti i tražiti prelaz dalje uzvodno. 25 avgusta izvršen je kod Nojdamskog mlina (Neudammer Mühle) i Kerstenbrigea (Kerstenbrügge) prelaz na levu obalu reke Micel. Odatle je napad neposredno na istočni bok ruske vojske, koja je bila prikupljena kod Kvarčena, izgledao suviše težak zbog niza ribnjaka između Vilkersdorfa (Wilkersdorf) i Gricberga (Grützberg), kao i zbog jaruge Langengrund (skica 4). Obilaženje je nastavljeno preko Baclova (Batzlov) i Vilkersdorfa prema Corndorfu; kada je čelo kolone stiglo do jaruge Caberngrund, izvršeno je zahođenje udesno. Razvoj nije upravljen prema boku, već u leđa neprijatelja. Fermor je stoga naredio da ruski pukovi okrenu front unazad i postavio je drugi borbeni red u prvu, a prvi u drugu liniju. Širina fronta nije smanjena, već je ostala ista. Napad, dakle, nije bio olakšan. Posle pobede došlo bi do izražaja preimućstvo da se za leđima protivnika nalazi teško prelazna prepreka. Ako Rusi budu pobeđeni, biće i uništeni. Srećom, bojno polje bilo je podeljeno. Rusi su stajali blizu Kvarčena, okrenuti frontom prema Corndorfu, desnim krilom između jaruga Caberngrund i Galgengrund, sredinom i levim krilom između jaruga Galgengrund i Langengrund, a glavninom konjice pod Demikuom levo pozadi kod Cihera (Zicher).

Bokovi toga položaja bili su sigurno naslonjeni, te se krila nisu mogla obuhvatiti. Kralj je zbog toga odlučio da desno krilo, koje je

jarugom Galgengrund bilo odvojeno od ostale vojske, potisne nadmoćnim snagama i da zatim sa zapada napadne bočno centar i levo krilo protivnika. U tom cilju, prethodnica (osam bataljona), pod Mantojfelom (Manteufel), i, 300 koraka iza nje, levo krilo (devet bataljona prvog i šest bataljona drugog borbenog reda), pod Kanicom, treba da nastupaju između jaruga Caberngrund i Galgengrund; desno krilo (jedanaest bataljona prvog i četiri bataljona drugog borbenog reda), pod Donaom (Dohna), bilo je ešelonirano istočno od jaruge Galgengrund da štiti desni bok; Sajdlic (Seydlitz) sa 36 eskadrona levo i Šorlemer sa 20 eskadrona desno imali su da prate nastupanje i da ga prema potrebi, potpomažu, a 20 dragonskih eskadrona da se kreću kao rezerva. 60 teških topova otpočelo je bitku. Njihovo dejstvo na 16 ruskih gusto i duboko postavljenih bataljona bilo je uništavajuće. Posle dva časa izgledalo je da je napad dovoljno pripremljen i da bi prethodnica mogla da pređe u napad. Ali, ruska artiljerija još nije bila ućutkana. Njena kartečna vatra bila je ubitačna. Mantojfelovi razređeni bataljoni zbijali su se i gubili naslon na jarugu Caberngrund. Nije bilo rezervi koje bi popunile njihove praznine. Kanic, koji je, pre svega, naviknut da održava dodir i neprekidnost fronta, približio se desno Donau i napredovao je istočno od jaruge Galgengrund prema još slabo pokolebanom ruskom centru (24 bataljona). Kada su se on i Mantojfel približili neprijatelju, videli su da ih neprijatelj natkriljava sa obe strane. Povijanje 14 bataljona ruskog levog krila prema Kanicu sprečavala je Donaova artiljerija, koja je otvarala snažnu vatru. Ali desno krilo sa 16 bataljona i 14 eskadrona jurišalo je prema Mantojfelovom levom boku i frontu. Prusi su bili odbačeni sa velikim gubicima. Međutim, Rusi su za vreme gonjenja izložili svoj bok i Sajdlic je uspeo da pređe preko jaruge Caberngrund, za koju se mislilo da se ne može preći. Istovremeno su nastupali i dragoni koji su bili zadržani u rezervi. 20 eskadrona napadalo je front, a po 18 eskadrona bok i leđa. Rusi, pokolebani prvo artiljeriskom vatrom, a zatim dovedeni u nered žestokim gonjenjem, branili su se uporno. Posle duge i krvave borbe prsa u prsa ostaci su se spasavali preko jaruge Galgengrund u Kvarčen ili u Drevicer Hajde (Drevitzer Heide). Uprkos početne pobede, desno rusko krilo bilo je napadom sa tri strane potpuno uništeno. Ali Sajdlicu nije bilo moguće da iskoristi pobedu, pređe preko jaruge Galgengrund i bočnim napadom potpomogne frontalni napad pešadije. Jer, Kanicov napad je bio odbijen nadmoćnim snagama, a ruski centar je bio potpuno u stanju da spreči svaki prelaz preko jaruge Galgengrund.

Zbog toga je za drugu bitku morala cela armija prvo da se prikupi kod Corndorfa. Međutim, prethodnica nije bila sposobna za ponovnu upotrebu. Od ostalih 30 bataljona, 15 bataljona desnog krila pod Donaom trebalo je da nastupa duž jaruge Langengrund i da, uz podršku Šorlemerove konjice, po mogućstvu, tuče levo rusko krilo, a zatim da se okrene u napad prema sredini, koju je Kanic stezao sa juga, a Sajdlic u isto vreme sa zapada. Izgledalo je da se plan neće moći ostvariti. Dok je 97 topova pripremalo napad i dok se Dona

poludesno primicao jaruzi Langengrund, iznenada je, prema velikoj bateriji desnog krila, desnom boku pešadije i Šorlemerove konjice, izbio Demiku sa svojom konjicom. Baterija je bila izgubljena, jedan bataljon bio je opkoljen i položio oružje, a drugi se za trenutak zbunio, ali, naposletku, ruska konjica je bila odbijena vatrom pešadije, posle čega su je Šorlemerovi eskadroni odbacili preko s. Ciher. Ova neprijateljska grupacija je, dakle, nestala sa bojnog polja. Ali ona je, i pored svoga poraza, postigla znatan uspeh. Levo prusko krilo, iako ga Demikuov juriš nije dotakao, toliko je pokolebano prethodno navedenom neuspešnom borbom i obeshrabreno očekivanjem nove katastrofe, da se, zahvaćeno panikom, povuklo i uspelo da se zaustavi tek kod Vilkersdorfa. Sajdlic je sa 56 eskadrona stupio u nastalu prazninu, i nastupao, uglavnom, levo od Štajnbuša (Steinbusch), a Dona sa desnim krilom duž jaruge Langengrund prema 38 gusto zbijenih ruskih bataljona. Posle žestoke borbe prsa u prsa prvo je popustilo rusko levo krilo. Da ne bi bilo potisnuto u močvaru Hofenbruh (Hofenbruch), ono je pokušalo da se spase prema Kvarčenu. Time se oslobodio levi bok ruskog centra. Dona je zaokrenuo ulevo. Napadnut sa dve strane, a sa treće pritisnut neprelaznom preprekom, centar je morao postepeno da se povlači preko jaruge Galgengrund. On se zaustavio na visovima s one strane jaruge.

Neprijatelj se svakako mora uništiti do poslednjeg čoveka. Fridrih je nameravao da uveče bije i treću bitku. Međutim, konjica, posle dve izvanredne akcije pre i posle podne, nije bila više sposobna za nove poduhvate. Namesto ranjenog Donaa Forkad (Forcade) je trebao da napadne Ruse frontalno, a Kanic, koji je svoje bataljone opet doveo napred, u desni bok. Ali trupe ovog poslednjeg ponova su izdale. Sam Forkad nije bio u mogućnosti da izvrši napad. Rusi su i dalje držali svoj položaj. Njihova situacija je ipak bila kritična. Od 44.000 ljudi, sa koliko su ušli u bitku, ostalo im je samo 19.000. Iza tog ostatka koji je izbegao uništenje, Varta, Odra i Micel činili su rečni luk čiji je jedini prelaz zatvoren tvrđavom Kistrin. Pred frontom je stajala vojska koja je svakako pretrpela velike gubitke; međutim, izgleda, bilo je isključeno da se ona može napasti. Rusi nisu mogli ni napred, ni nazad. Oni nisu mogli ni da ostanu tamo gde su se nalazili, jer im je, da bi mogli duže izdržati, nedostajala hrana i municija. Prvobitna Fridrihova namera da neprijatelja opkoli, postignuta je. Ali pobednički Prusi trenutno nisu bili u stanju da nastave napad. Međutim, oni će se oporaviti; njihovi gubici su manji od gubitaka protivnika. Sa oko 23.000 ljudi oni su sada jači i moći će uskoro da dadu novu bitku. Ona bi svakako bila krunisana potpunim uspehom. Ali, kod žilavog otpora Rusa moći će pobeda da se postigne samo sa velikim žrtvama, većim nego što ih Fridrih sada može da podnese. Jer, on sada mora bez gubljenja vremena da hita u Šlesku ili Saksonsku, da bi zaustavio napredovanje Austrijanaca. On se odlučio da neprijatelju sagradi zlatan most i, 26-og u poznim časovima popodneva, povukao se pozadi jaruge Langengrund ka s. Ciher. Neprijatelj je iskoristio izlaz koji mu je ostavljen i 27-og rano ujutru, obilazeći Corndorf i Vilkersdorf sa juga, krenuo u Mali Kamin (Klein Kammin)

da bi tamo poseo utvrđeni položaj. Fridrih je pošao u logor kod Tamzela (Tamsel). Sa prirodnim vezama pozadi sebe protivnici su stajali sve do 30 avgusta jedan prema drugome. Fermor je 31-og otišao u Landsberg. Praćen od strane Donaa, on je nastavio postepeno povlačenje preko Visle. Verovatno da nije spasao više od trećine svojih snaga. On nije bio uništen, ali je bio uklonjen. Fridrih se okrenuo drugim zadacima.

Lojten, kao i Corndorf, oslobodili su Fridriha, tamo od Austrijanaca, a ovde od Rusa. Njegovi neprijatelji morali su prvo da stvore nove vojske da bi mogli nastaviti rat. Međutim, teškoće koje su se suprotstavljale postupku koji je izabrao Fridrih jasno su se ispoljile. U ovim, a još više u drugim bitkama, pokazalo se, da slabijim snagama nije lako, bar približno uništiti neprijatelja. Kod Praga je zaobiđeni neprijatelj imao vremena da obrazuje front približno iste dužine kao što je bio prvobitni front. Kod Kolina Austrijanci su morali samo da se pomere malo udesno, pa da osujete obilaženje. Nameravani bočni napad pretvorio se u frontalni, i to frontalni napad manjine na većinu, koja je baš kod Kolina bila isuviše velika (20.000 prema 35.000 ljudi pešadije), i na liniju koja je bila mnogo šira. U prvoj bici još je i pošlo za rukom da se ostvari obuhvat, ali u drugoj Citen nije bio dorastao tom teškom zadatku. Ako se ne uspe da se neprijatelj bar unekoliko zavara i ako se ne izvrši prikriveno obilaženje, uspeh postaje sasvim sumnjiv. Izvesno iznenađenje bilo je potrebno, bar prema Austrijancima. Sa nepokretnim Rusima moglo se postupati sa manje opreznosti. Oni su mogli da se snađu na drugi način. 70.000 Rusa i Austrijanaca, koji su kod Kunersdorfa (skica 5) hteli da se brane protiv 40.000 Prusa, pretvorili su šančevima i rovovima svoj jak položaj u tvrđavu. Prusi su ih zaobilaznim maršem sasvim otsekli od njihove pozadine; za uništenje je bila potrebna još i pobeda. A ta se nije mogla postići sa 40.000 ljudi protiv 70.000 dobro ušančenih neprijatelja. Lojtenski plan izveden je utoliko, što je zauzet Milberg (Mühlberg), oslonac levog krila. Ali, u daljem nastojanju da se neprijatelj potisne ka jugozapadu, iskrvavila se pruska pešadija pod nadmoćnom artiljeriskom vatrom kao što je krvavila i na novostvorenim bokovima, pa je naposletku stradala na moćnom položaju Špicberga. Protivu rovova i prepreka od oborenog drveća nije mogao ništa da postigne ni Sajdlic sa svojom konjicom.

Iz svih tih bitaka koje su Fridrihu Velikom uspele ili nisu uspele, izbija težnja da se napadne jedan bok neprijatelja, a po mogućstvu i njegova leđa, da se neprijatelj, ako je to moguće, potisne prema neprelaznoj prepreci i zatim uništi obuhvatom jednog ili oba krila.

Ista namera pokazuje se i kod Napoleona. Obilazne marševe, koje je Fridrih tokom nekoliko časova vršio u neposrednoj blizini bojnog polja, Korzikanac je započinjao danima i nedeljema ranije i širio ih preko prostranih oblasti. Iznenađenje se na taj način, doduše, nije moglo postići. Ali ono nije ni bilo potrebno. Mnoštvo trupa kojima je Napoleon raspolagao, obezbeđivalo je pobedu i oduzimalo je njegovim bitkama sa obrnutim frontom riskantnost Fridrihovih borbi.

Prvi primer pretstavlja vojna 1800 godine (skica 6). Melas, austriski vrhovni komandant u Italiji, naredio je Otu (Ott) da sa 24.000 ljudi opseda Masenu (Massena) u Đenovi (Genua), a on je sa 28.000 ljudi stajao na r. Varu prema Sišeovih (Suchet) 12.000 vojnika. 35.000 ljudi, u mnogim malim odredima, imalo je zadatak da u širokom polukrugu od Nice do Belincone (Bellinzona) vrši osiguranje prema alpiskim prevojima. General Bonaparta naredio je Sišeu da što više veže Melasa, Tirou (Turreau) da sa 6.300 ljudi demonstrira dejstvom preko Mon Senija (Mont Cenis) i Suze dolinom Dore Riparije, a diviziji Šabran (Chabran) da pređe preko Malog sv. Bernarda u pravcu Aoste; on sam poveo je iz Dižona (Dijon) rezervnu armiju preko Ženeve, Lozane, Martinjija i preko Velikog sv. Bernarda i sa 36.000 ljudi stigao kod Ivreje (Ivrea) u Severnu Italiju. Ogromne teškoće bile su savladane energijom vojskovođe i zauzimljivošću oficira i vojnika. Melas je učinio isto što su u svoje vreme uradili princ Karlo Lotrinški i Fermor; on se okrenuo prema neprijatelju koji ga je obilazio, ostavio je Elsnica (Elsnitz) sa 17.000 ljudi prema Sišeu, a sa oko 11.000 ljudi krenuo je prema Turinu. Francuski napad tim pravcem ne bi doneo potpuno rešenje. Melas bi se verovatno povukao ka istoku. Bonaparta je stoga, pod zaštitom bočnog odreda, koji se kretao preko Kivasa (Chivasso), Trina, Verčelija (Vercelli) u Paviju, nastavio svoj obilazni marš preko Verčelija i Turbiga do Milana (Mailand), da bi se tu spojio sa 15.000 ljudi koji su pod Monsejem (Moncey) prešli preko sv. Gotharda, a delom i preko Simplona. Pošto je Siše proterao Elsnica, a neprijateljske snage, koje su se nalazile na levoj obali reke Po, potisnute do r. Minčija (Mincio) i gonjene do Brešije (Brescia), Kreme i Pjačence (Piacenza), i pošto je komunikaciski pravac preko Gotharda promenjen ka Cirihu (Zürich), i zauzeti prelazi preko r. Poa, Bonaparta je kod Stradele prešao na desnu obalu ove reke. Melas je u međuvremenu pokušao da svoje snage sjedini kod Alesandrije. Oba protivnika stajala su jedan prema drugome sa obrnutim frontovima. Ni jedan ni drugi nisu uspeli da koncentrišu celu svoju armiju. Melas je imao na bojištu samo 28.500, a Bonaparta, usled mnogobrojnih bočnih i pozadnjih osiguranja, od ukupno 69.000 samo 22.800 ljudi. On je ipak, morao da produži nastupanje, ako je hteo da spreči neprijatelja da krene severno preko r. Po u cilju presecanja francuske komunikacije preko Gotharda ili da se baci u Đenovu, koju je Masena upravo predao. Istureni austriski odred odbačen je kod Montebela unazad. Izgledalo je da Melas još ne želi da napusti Alesandriju. Francuske trupe širile su se desnom obalom reke Bormide. Tada je Melas, 14 juna, prešao reku. Iznenađeni Francuzi nisu mogli dugo da se održe kod Marenga. Uzalud je konzulska garda bačena u borbu kao poslednja rezerva. Svi su otstupali. Povlačenje, skoro bekstvo, u punom je toku. Tada je sa 5.000 ljudi stigao Deze (Desaix), koji je kao zaštitnica bio poslat ka Rivalti, i bacio se na najbližu neprijateljsku kolonu. Neprijatelj, iznenađen u nepovoljnom položaju, nije mogao da se razvije. Još nerešenu borbu odlučio je Kelerman svojom dragonskom brigadom. Čelo kolone nabačeno je na njenu sredinu i začelje. Zbunjeni Austrijanci bežali su

natrag. Ipak, pobeda sama po sebi nije bila odlučujuća. Da frontovi nisu bili obrnuti, Melas bi mogao da otstupi nizvodno, duž Poa, da privuče pojačanja i da uskoro pruži nov otpor. Beskrajan rat bio bi u izgledu. Ali sa leđima prema Alpima, opkoljen od Šišea kod Akvija (Acqui), od Tiroa ispod Suze, Šabrana kod Trina i Lapuapa (Lapoype) kod Pavije, bio je austriski general doveden u očajnu situaciju. Mogao je da se oslobodi samo potpunom pobedom. Međutim, njoj se nije mogao nadati, utoliko manje što nije mogao da računa ni sa kakvim pojačanjima, dok je Bonaparta očekivao čak i znatna pojačanja. Zaključen je sporazum koji je dozvoljavao Melasu da odvede svoje trupe iza reke Minčija, ali pod uslovom da napusti Severnu Italiju i da odustane od njihove dalje upotrebe u tom ratu. Bonaparta nije uništio ovog neprijatelja, ali ga je uklonio i učinio neškodljivim. Cilj rata, zauzimanje Italije, bio je postignut. Za ovaj uspeh imao je da zahvali ne toliko bici, koja je već bila izgubljena, već obilaženju boka i presecanju neprijateljske otstupnice, isto onako kao što je Fridrih Veliki za ponovno zauzimanje Šleske i oslobođenje leve obale Visle imao da zahvali obilaznim marševima kod Lojtena i Corndorfa. Doduše, nisu bili dovoljni samo obilazni marševi. Uz njih je morala da dođe i bitka, i pobeda. Ali odlučna pobeda moguća je samo onda, kada se napadaju leđa ili bar jedan bok protivnika.

1805 godine Napoleon je bio u ratu sa Engleskom. Albiona je trebalo tući ne samo na moru, već i na kopnu. Ugrožena ostrvska država težila je da otkloni opasnost savezom sa evropskim silama. Napulj, Austrija, Bavarska, Rusija, Pruska, Švedska i Danska trebalo je da nastupaju koncentrično i da potraže neprijatelja u sopstvenoj zemlji. Plan se izvršavao samo vrlo malim delom. Pruska je ostala neutralna, Bavarska je stupila na protivničku stranu, Napulj, Švedska i Danska samo su malo mogle da dođu u obzir. Uglavnom, ostale su samo Austrija i Rusija. Glavna armija, pod nadvojvodom Karlom, trebalo je da se prikupi u Italiji iza r. Adidže (Adige), jedna pomoćna armija, pod nadvojvodom Johanom, u Tirolu, a druga, u koju su prvobitno uračunati i Bavarci, nominalno pod nadvojvodom Ferdinandom, a stvarno pod generalom Makom, na Ileru (Iller). Ona je tu trebalo da sačeka dolazak Rusa radi daljeg zajedničkog nastupanja. Napoleon je hteo da preduhitri završetak ovog prikupljanja, ali nije nastupao, kao što se mislilo, prema nadvojvodi Karlu, već je prema njemu ostavio samo malu armiju pod Masenom, a sa 210.000 ljudi okrenuo se prema Maku koji je raspolagao sa jedva 60.000 ljudi. Austrijanci nisu mogli odmah da imaju jasnu situaciju u pogledu kretanja i rasporeda neprijateljskih snaga. Da su je i imali, to još ne bi bio povod da pred više nego trostrukom nadmoćnošću počnu otstupati. Položaj na r. Iler, naslonjen desno na Ulm, veoma je jak (skica 7). Prelazi preko Dunava nizvodno od ovog mesta osigurani su odredom od 16.000 ljudi pod Kinmajerom. Ako se položaj na r. Ileru više ne bi mogao da održi, Mak je mogao da otstupi iza Leha i dalje, od jednog terenskog otseka do drugog, sve dok ga ne bi prihvatili Rusi. To se moglo izvesti da je napad, na uobičajen način, izvršen frontalno. Neprijatelj bi u nastupanju sve više slabio, stigao bi sa

smanjenim brojem na odlučujuće poprište bitke i naišao bi tamo ne samo na Ruse, nego i na austriske rezerve, možda čak i na armije nadvojvode Karla i Johana. Ali, Napoleon protiv fronta dejstvuje samo demonstrativno, a nastupa od Rajne, između Štutgarta i Nekarelca, preko r. Nekar, sa Gardom i četiri korpusa, od Majnca i Frankfurta preko Vircburga sa dva korpusa, i od Bamberga prema Nirnbergu sa Bavarcima. On je nameravao da levim krilom pređe Dunav, prema tome gde se neprijatelj bude nalazio, ili kod Ingolštata, ili kod Regensburga, ili još dalje nizvodno. Računao je sa tim da će Austrijancima zaći, ako ne iza leđa, ono bar iza desnog boka, da će ih odgurnuti prema zapadu ili bar prema jugu i primorati ih na bitku. Na neodređene, protivurečne i malo verovatne vesti o neprijateljskom nastupanju, Mak nije ni mislio da napusti svoj položaj, da odmah odbaci dobro smišljeni plan i da armijama u Tirolu i Italiji odgoliti bokove. Pre nego što je napustio povereno mu mesto, on je nastojao prvo da dobije jasnu sliku situacije. Kada je 7 oktobra došao do zaključka da je „skoro dokazano" da „neprijatelj ima nameru da ponovi igru od Marenga i da njegovu armiju napadne s leđa", pet francuskih korpusa, Garda, Bavarci i rezervna konjica pod Miratom (Murat) već su bili stigli do Dunava između Ingolštata (Ingolstadt) i Minstera (Münster), dok je jedan korpus (Nej — Ney), na levoj obali Dunava obezbeđivao desni bok prema Ulmu. Kinmajer je napustio prelaze preko reke da bi se preko Ajhaha (Aichach) i Minhena (München) povukao iza r. Izar. Mak je bio suviše slab za napad na ogromnu nadmoćnu neprijateljsku armiju; francuske kolone su, pored toga, bile vrlo blizu jedna drugoj i spremne za uzajamno potpomaganje. Pošto Ingolštat leži bliže Minhenu nego Ulm, nije se moglo pomišljati ni na proboj, ma kako se obilazan pravac izabrao. 210.000 Francuza, koji su od Dunava nastupali u južnom pravcu, ranije ili docnije potpuno bi opkolili i uništili Makovih 44.000 ljudi.

Posle slabih pokušaja da neprijateljske kolone napadne pojedinačno, po njihovom prelazu preko reke, kao i posle drugog pokušaja da otstupi preko Augsburga, koji je ubrzo morao da napusti, Mak odustaje od svih poduhvata na desnoj obali Dunava i vraća se 10-og u Ulm, oslabljen u manjim okršajima. Uspeh se, uostalom, mogao zamisliti samo da je prispela željno očekivana ruska armija. Ali, Napoleon je predvideo mere i za tu mogućnost.

Levo francusko krilo (dva korpusa i Bavarci) bilo je radi obezbeđenja od Rusa istureno do reke Izar. Dva korpusa i Garda bili su postavljeni na Lehu, u okolini Augsburga, da bi Maku zatvorili put za Beč, a u isto vreme poslužili kao rezerva levom krilu. Prema Ulmu nastupali su ispočetka samo Mira sa rezervnom konjicom i jedna pešadiska divizija. Međutim, te trupe postepeno su pojačavane, dok 11 oktobra na levoj obali Dunava nije ostala samo Diponova (Dupont) divizija. Ona je bila dovoljna da Maku tog dana oduzme volju za proboj. Pokušaj je trebalo ponoviti 13-og u nekoliko ešelona. Prednji (16.000 ljudi pod Vernekom) je stvarno srećno stigao do Herbrehtingena, ali je Mak sa ostalima ostao u Ulmu, misleći da će Napoleon, primoran tobožnjim iskrcavanjem Engleza kod Bulonja i pod pret-

njom pruske mobilizacije, brzo otstupiti. 14-og je Nej, borbom kod Elhingena (Elchingen) protiv slabog austriskog odreda iznudio sebi povratak na levu obalu Dunava. Francuske trupe prodrle su odavde prema severnoj ivici Ulma, a druge preko Memingena i Biberaha prema južnoj ivici Ulma, koji je sa istoka već bio opkoljen. 17-og je 23.000 ljudi bilo prinuđeno da kapitulira. Jelačić je pre toga sa 5.000 ljudi izmakao zapadnom obalom r. Iler u Forarlberg (Vorarlberg). Vernek je nameravao da se vrati u Ulm da ne bi izneverio svog glavnog komandanta, ali je posle, po naređenju nadvojvode Ferdinanda, produžio pokret u severoistočnom pravcu; Mira i Dipon stigli su ga, međutim, kod Trohtelfingena. Vernekove trupe su delimično razbijene, a delimično primorane da polože oružje. Nadvojvoda Ferdinand se probio iz obruča sa 2.000 konjanika. Od 60.000 ljudi, sa kojima je Mak stigao na Iler, uništena je veća polovina. I ova bi možda mogla da umakne, da je Mak 11-og ili 12-og odlučno preduzeo proboj levom obalom Dunava. Sa francuske strane učinjeno je dosta za otsecanje neprijatelja na desnoj obali Dunava; za obezbeđenje prema Rusima učinjeno je više nego dosta, ali za opkoljavanje Maka učinjeno je isuviše malo. Brzom odlukom mogla je najbolje da se obezbedi sigurnost. Napoleon, i kod svoje velike nadmoćnosti, nije smeo da protivniku danima ostavlja mogućnost proboja, niti je smeo da se isuviše uzda u Makovu neodlučnost i pogrešne zamisli.

Godinu dana docnije stajala je pruska vojska sa oko 100.000 ljudi severno od Tirinške Šume (Thüringer Wald), uglavnom između reka Sale (Saale) i Vere (Werra), u visini Vajmara (Weimar) i Erfurta (skica 8). Napoleon je sa 160.000 ljudi od Bajrojta (Bayreuth) i Bamberga prešao u tri kolone Franačku Šumu (Franken Wald) i gornji tok r. Sale sa namerom da obiđe neprijateljski levi bok i da ga napadne. Taj cilj mogao se postići zaokretanjem tri kolone prema položaju neprijatelja. Međutim, o tom položaju nije se moglo saznati ništa sigurno. Na gornjoj Sali došlo je do dva boja, ali oni nisu razjasnili situaciju. Napoleon je čas verovao da mora zadržati opšti pravac pokreta ka severu, čas je mislio da treba da krene dalje prema istoku. Jedna kolona je zadržana, druga je isturena daleko napred. Time je unet neki nered u „bataillon carré" (bataljonsku karu), u kome se francuska armija kretala i koji je bio podjednako podesan za razvijanje prema čelu i prema boku. Međutim, kada je na Sali došlo do zaokretanja prema boku, ispalo je da su po jedan korpus imali pravac na prelaze preko r. Sale kod Kezena (Kösen) i Dornburga, a glavnina armije na Jenu, dok je prema ondašnjem položaju neprijatelja na liniji Jena, Vajmar, Erfurt, težište operacije trebalo da se nalazi na prelazima preko reke Sale kod Naumburga—Kezena i kod Frajburga (Freiburg). Napoleon je verovao da, odgovarajući njegovoj podeli snaga, i neprijatelj koncentriše svoju vojsku kod Jene i da kod Kezena i Dornburga nema nikakvih ili ima samo slabe trupe. On je zato hteo da napadne neprijatelja kod Jene i da ga veže frontalno dok ne stignu korpusi od Dornburga i Kezena, da bi ga onda bacio u Tirinšku Šumu. Taj plan nije odgovarao stvarnim prilikama, jer se pruska glavnina nalazila u pokretu prema Kezenu, a

samo pomoćna snaga pod komandom Hoenloea (Hohenlohe), koju je mogla da potpomogne i armiska rezerva Rihela (Rüchel), trebalo je da zatvori tesnace kod Kamburga (Camburg) i Dornburga, a inače da ostane kod Jene, ne upuštajući se u ozbiljnu borbu, tj. da otstupi ako bi bila napadnuta. Taj zadatak se svakako mogao izvršiti, bar za jedan dan, utoliko što bi se daleko nadmoćniji neprijatelj postupno puštao preko Sale, ali nikako preko reke Ilma kod Apolde. Time bi glavnina pruske armije imala vremena da daleko slabijem neprijatelju, koji je kod Kezena prešao preko reke, zada uništavajući udarac. Tri francuske divizije mogle su da budu zadržane sa tri pruske divizije, a zatim da se, sa znatnim rezervama koje su bile na raspoloženju, bace na r. Salu. Da do toga međutim nije došlo, uzrok je to, što je komandant pruske armije, vojvoda od Braunšvajga, kome je situacija bila potpuno jasna, bio teško ranjen i što je vrhovnu komandu preuzeo sam kralj. Ovaj, napušten od savetodavaca i pomoćnika koje je pozvao, nije imao pouzdanja u sebe da nastavi bitku, već je izdao naređenje za otstupanje da bi sutradan, posle spajanja sa Hoenloeom i uređenja vrhovne komande, obnovio borbu. Hoenloe u međuvremenu nije vodio zaštitničku borbu, niti se povlačio postupno, što bi odgovaralo zadatku koji mu je postavljen, već se obrnutim frontom upustio u napad na snagu koja je na kraju bila pet puta jača, te je bio, kao i Rihel, potpuno potučen.

Prema običnom, ljudskom, merilu Napoleonov plan bitke nije trebao da uspe. On je izvršio zahođenje isuviše rano. Njegov glavni napad bio je uperen na sporednu snagu na manje važnom pravcu. Ipak je izvojevana uništavajuća pobeda, zato što je napad još uvek bio uperen u prvobitni bok, te se povlačenje prema Odri moglo izvršiti samo u velikom luku, po čijoj je mnogo kraćoj tetivi gonilac mogao da stigne daleko brže i nesmetano do istog cilja.

Bilo bi čudnovato da Fridrihovi i Napoleonovi obilazni marševi i napadi u bok i leđa nisu bili podražavani od strane njihovih protivnika. Princ od Hildburghauzena pokazao je puno razumevanja za bitku kod Praga 1757 god. Kao glavnokomandujući nad 64.000 austriskih i francuskih trupa kod Rozbaha, on je verovao da će bez muke moći da obiđe 21.600 Prusa i da im zada otsudan poraz. Međutim, na zaobilaženje je odgovoreno zaobilaženjem, a nameravani napad je preduhitren protivnapadom. Prusi su, prikriveni visinskim grebenom, podišli na blisko otstojanje, iznenada izvršili napad i bacili se sa svih strana na čelo uzanih kolona, dok su im jake baterije svojom vatrom na duboki bok ometale razvijanje. Da se njegova obilaženja najbolje mogu suzbiti napadom, Fridrih je to sam ubedljivo dokazao. Slično je postupio i Napoleon.

Udruženi Rusi i Austrijanci verovali su da će se Napoleon, sa 75.000 ljudi, 1 decembra 1805 godine naći iza potoka Goldbah između Kričena (Kritschen) i Kobelnica, s obe strane druma Brno—Olomouc (Brünn—Olmütz), na položaju koji se teško može napasti (skica 9). Oni su odlučili da sutradan neprijateljski front na velikom drumu vežu: Bagration (11.500 ljudi) na pravcu od Holubica, na pravcu od mlina Valk-Mile (Walk-Mühle) ruska konjica pod velikim knezom

Konstantinom (7.000 ljudi) i 6.000 konjanika pod knezom Lihtenštajnom, tj. svega 24.500 ljudi, a da ostala vojska, naime Kinmajer od Aujezda, zatim Dohtorov od Malog Hostihradeka, Lanžeron, Pšibiševski i Kolovrat iz okoline sela Prace (Pratze), dakle, ukupno oko 60.000 ljudi, pređe potok Goldbah između Kobelnica i Telnica i da napadne neprijateljski desni bok između Šlapanica (Schlapanitz) i Turasa. To obilaženje bi možda i uspelo, da Napoleon, kao Karlo Lotrinški kod Lojtena i grof Fermor kod Corndorfa, nije napustio svoj položaj i da se nesmetano moglo proći kroz tesnace Goldbaha. Oba uslova nisu bila ispunjena. Napoleon je naredio Margaronu da sa pet bataljona i dvanaest eskadrona zauzme prelaze preko potoka Goldbah kod Telnica i kod zamka i sela Sokolnica; on je nameravao da, sa Sultom (Soult) — polovina divizije Legrana (Legrand) kod Kobelnica, divizija Sent Ilera (St. Hilaire) kod Puntovica, divizija Vandama (Vandamme) kod Jiržikovica — Lanom (Lannes) — divizije Kafarelija i Sišea na olomouckom drumu — i Miraom sa rezervnom konjicom, u prvoj liniji, koju bi između Sulta i Lana pojačao Kelerman, zatim sa grenadirskom divizijom Udinoa (Oudinot) iza Sent Ilera i Bernadotom (Bernadotte) — divizije Druea (Drouet) i Rivoa (Rivaud) — iza Vandama u drugoj liniji i, najzad, Gardom u trećoj liniji, napadne desni bok kolona koje su vršile obilazak, pošto bi prvo oterao neprijatelja neposredno pred frontom. Plan nije bio izveden sasvim onako kako je bio zamišljen. Kinmajer, Dohtorov i Pšibiševski već su krenuli i stigli svojim čelima do Goldbaha, ali Kolovrata je zadržao Kutuzov, nominalni vrhovni komandant, i on je počeo pokret kroz selo Prace prema Kobelnicu tek kada se Sult popeo na visoravan severno od sela i iznenada ga napao. Sent Iler je napao čelo Kolovratove kolone, a Vandam njen bok. I pored nepovoljne situacije u kojoj se našao, austriski general je uspeo da razvije svoje trupe i da dva časa pruža otpor (skica 10). Tek dejstvo Bernadotove divizije, koju je predvodio Drue, na njegov desni bok, nateralo ga je da se preko Zbejšova (Zbeischov) povuče ka Vazanu. Zbog ugroženosti svog levog boka, tom povlačenju morali su da se pridruže: knez Lihtenštajn, koji je, potpomognut ruskom konjičkom gardom, izdržao promenljive borbe protiv Miraa, Kelermana i francuske konjičke garde, zatim ruska rezerva, koju su u Blašovicu (Blaschowitz) napale divizije Rivoa i Kafarelija i, najzad, Bagration, koji je u tesnacu kod Pozoržičke pošte (Posorzitzer Post) pružio uporan otpor Lanu koji se kretao za njime, da bi se zatim neometano povukao u Austerlic. Za to vreme, Lihtenštajn i veliki knez Konstantin stigli su kod Krženovica na levu obalu potoka Litave.

U međuvremenu, posle duže borbe, tri obilazne kolone iznudile su prelaz preko Goldbaha, i to: Kinmajer i Dohtorov kod Telnica, Lanžeron kod sela Sokolnica, Pšibiševski kod zamka Sokolnica, i delovima svojih snaga zauzeli visije koje leže zapadno od Goldbaha. U daljem nadiranju sprečio ih je Davu (Davout), koji je sa divizijama Frijana (Friant) i Bursijeovim dragonima stigao od Gros Rajgerna da pruži podršku Margaronu. Tu je samo jedan manji deo francuske armije vodio borbu sa znatnim delom savezničkih snaga.

Ali, on je uspeo ne samo da se održi, nego čak i da izbori neke prednosti. Jer, ta zbijena masa nije imala prostora da se razvije i da iskoristi svoju nadmoć. Nepovoljnost njenog položaja pokazala se u punoj meri tek onda, kada je Napoleon prinudio Kolovrata na povlačenje i poslao Sulta sa dve i po divizije, a za njime i Udinoa, da napadnu desni bok neprijateljske obilazne kolone, dok je sam sa korpusom Bernadota i Gardom držao posednute Pracenske Visove. Sent Iler i Legran, koji su upućeni pravcem prema Sokolnicu, doveli su desnu kolonu pod Pšibiševskim u veoma težak položaj. Nekoliko ruskih bataljona, u žurbi, suprotstavljeno je pretećem bočnom napadu, ali su oni, usled nadmoćnosti, uništeni. Drugi su pokušali da preko Goldbaha pobegnu na zapad, ali su dospeli u unakrsnu vatru Davuove i Sent Ilerove artiljerije. Cela kolona bila je uništena ili zarobljena. Ovim borbama dobio je Lanžeron vremena da preko Telnica spase devet bataljona koji su zaostali istočno od potoka. Dohtorov je sa Kinmajerom pošao ka Aujezdu, ali je, kad je Vandam upućen ka tom selu, skrenuo ka Sačanu (Satschan) i, pošto je tu most bio srušen, pokušao da pobegne preko nasipa između Menickog (Mönitzer Teich) i Sačanskog ribnjaka. Ostaci saveznika, gonjeni artiljeriskom vatrom, stigli su preko Nojdorfa i Otnica u Milešovic.

Napoleon se hvalio da je kod Austerlica probio i razbio neprijateljski centar. Ali, u događajima 2 decembra teško se može uočiti proboj ili razbijanje neprijatelja. Saveznici su uveče stajali ujedinjeni južno od Litave. Nasuprot tome, Francuska armija je bila podeljena na dva dela. Glavnina je stajala između Menica i Krženovica (Krzenovitz) prema neprijatelju koji je bio tučen, dok se jedan manji deo (Lan i Mira) nalazio na olomouckom putu kod Pozoržičke pošte. Napoleon je 3-eg ujutru pisao Sultu: „Car će se lično prilepiti za pete neprijatelja. On smatra da u ratu ništa nije učinjeno, dokle god još nešto ostaje da se učini. Pobeda nije potpuna kad se još više može postići". Na tu pouku on je i sam obratio malo pažnje. 2-og je bio potpuno izgubljen dodir sa neprijateljem. Izgleda da je Napoleon zaista živeo u zabludi da je neprijatelja razbio i razdvojio na dva pravca. Zbog toga je 3 decembra naredio da Sult i Bernadot vrše gonjenje u južnom pravcu, a Lan i Mira u pravcu Olomouca. Pokret u pravcu Olomouca pokazao se uskoro kao udarac u vetar. Time je celo gonjenje izgubilo u snazi. Ali to je bilo bez značaja. Pobeđeni su bili toliko zaplašeni, da je 4-og car Franja sam došao u Napoleonov logor i zamolio za primirje. I bez gonjenja bila je pobeda kod Austerlica dovoljna da suzbije ne samo savezničku, rusko-austrisku vojsku, nego i nadvojvodu Karla koji se približavao, ruska pojačanja i Prusku armiju.

Sliku sličnu bici kod Austerlica pruža i bitka kod Pruskog Ojlaua (Preussisch Eylau); (skica 11), mada je njen rezultat bio drukčiji.

Početkom 1807 godine savezničke snage Rusa i Prusa stajale su u sledećem rasporedu: Lestok (L'Estocq) kod Angerburga, Benigsen između Johanisburga i Nareva iza reke Pise, Esen (Essen) između Nareva i Buga. Njima nasuprot, između Nareva i Hafa, iza reka

Omuleva i Pasarge, stajali su Francuzi. Položaji još nisu bili ni posednuti niti su se trupe rasporedile za stanovanje, kada je Benigsen glavni komandant saveznika, otpočeo ponovno nastupanje. Ostavivši Esena na Narevu i jedan slabi korpus pod Sedmorackim kod Goniondsa, on je u dve kolone, između Mazurskih Jezera, praćen desno Prusima pod Lestokom, pošao prema neprijateljskom levom krilu. Francuzi, razvučeni i raspoređeni na velikoj dubini, bili su iznenađeni, ali su se bez velikih gubitaka povukli u južnom pravcu. Saveznici, nastupajući za njima, izbili su 31 januara na liniju Frajštat Nemački Ojlau—Osterode—Alenštajn (Freystadt—Deutsch Eylau—Osterode—Allenstein). Uspelo im je, kao i Napoleonu u ranijim prilikama, da potpuno zaobiđu jedno neprijateljsko krilo. Situacija je izgledala vrlo povoljna. Da su tada sa uspehom napali, bacili bi neprijatelja na Vislu (Weichsel), Bug i neutralno austrisko područje. Potpuno uništenje bilo je u izgledu. Ali Benigsen nije bio ni dovoljno jak ni smeo za jedan takav poduhvat. On se nadao da će samim svojim ugrožavanjem protivničkog levog boka, a ugrožavanjem desnog boka od strane Esena, moći prisiliti neprijatelja da se povuče preko Visle. Ali, Napoleon se nije povukao, već je na obuhvat odgovorio obuhvatom, a na pretnju napadom — stvarnim napadom. On se jednim korpusom (Lan i Beker) osigurao od Esena, a sa ostalim snagama okrenuo prema glavnoj neprijateljskoj grupaciji. Ovaj pokret bio je veoma olakšan položajem i rasporedom kantonmana. Krajem januara stajale su prednje francuske trupe na liniji Mišinjec (Myszynec) — Vilenberg — Horcelen (Chorzellen) — Gilgenburg — Nojmark (Neumark). Sada su Francuzi zaobišli saveznike isto tako kao i ovi njih. Onaj koji bi od njih dvojice napao drugog i pobedio, bacio bi ga u jednom slučaju na Vislu i Bug, a u drugom na Haf (more). Ali, Benigsen nije hteo da do toga dođe. Otstupnica mu je bila slobodna. On je mogao da se povuče prema Kenigsbergu ili preko Velaua (Wehlau) ka Tilzitu. Međutim, on se ustručavao da bez borbe pristupi povlačenju. Hteo je da bude prisiljen da uradi ono što je bilo neizbežno. Povoljan položaj zapadno od reke Ale kod Alenštajna privukao je njegove glavne snage. Time se Napoleonova situacija još više poboljšala. Ona je postala slična situaciji od prošlog oktobra. Neprijatelj nije stajao levo od r. Sale, već levo od r. Ale. Da je Napoleon opet nastupao desnom obalom u svom „bataillon carre", (bataljonskoj kari), mogao je neprijatelja, čak i kad bi ovaj na vreme napustio položaj kod Alenštajna, koji je upravo zauzeo, ipak da zaustavi na prvoj većoj prepreci, da povije prema njemu i da ga napadne pod najpovoljnijim okolnostima. Međutim, izgleda, neprijatelj nije hteo da napusti položaj kod Alenštajna. 4 februara trebalo je da tu bude napadnut frontalno, a preko prelaza na Ali, koji su ležali nizvodno, u levi bok i s leđa (skica 12). Benigsen nije sačekao napad, nego je već tokom noći otpočeo povlačenje. Put prema r. Ali bio je isuviše ugrožen. Stoga je skrenuo malo na zapad i hteo u blagom luku preko Volfsdorfa, Landsberga i Fridlanda da se dočepa puta za Velau. Napoleon je nastupao za njim. Od njegovih šest komandanata korpusa, Lan je ostavljen radi zaštite desnog boka od Esena, dok je Bernadot isuviše

zaostao radi zaštite levog boka i osiguranja Torna (Thorn). Nej, Ožero i Sult nadirali su na dva pravca za neprijateljem koji je izmicao i dospeli su mu nenamerno u leđa. Samo Davu je ostao na paralelnom putu kojim je trebalo da se kreće čitava armija da bi neprijatelja „otsekla", „zaobišla" i „da bi pritisla njegovo levo krilo". Uskoro je i Nej otposlat ulevo radi gonjenja pruskog korpusa pod Lestokom. Svi pokušaji da se Sult ponova pomeri na drugu stranu ka Davuu pretrpeli su neuspeh. Ožero nije bio dovoljan da savlada otpor ruske zaštitnice. Prema Hanibalovom shvatanju ne bi bilo od značaja ako Ožero i ne bi napredovao, već se čak i nešto povukao. Utoliko bi efikasniji bio bočni napad Davua i Sulta. Napoleon je ponovo pozivao Sulta na glavni put radi direktnog gonjenja. Međutim, opet je ispalo da se neprijatelj, koga je on ustvari hteo da „otseče", sve brže frontalno potiskuje.

7-og su Rusi stigli do istočno od Pruskog Ojlaua, a Sult, za njim Ožero, Mira i Garda, nastupali su za njima do te varoši. Levo je stajao Nej, između Oršena (Orschen) i Landsberga, desno Davu sa dve divizije kod Bajslajdena (Beisleiden) i jednom kod Bartenštajna (Bartenstein). Pošto put Fridland — Velau od Pruskog Ojlaua uzima pravac oštro prema istoku, Benigsen se plašio da pri nastavku marša više neće moći da izbegne napad na svoj levi bok. On se odlučio da neizbežan napad ne primi za vreme marša, već na dobrom položaju.

Napoleon nije imao nameru da iskoristi preimućstvo koje mu je pružala osobenost mreže puteva, već je mislio da, kao i dosada, pod prethodničko-zaštitničkim borbama nastavi gonjenje. Stoga je Nej ponova bio poslat za Prusima. Tek kada su primećeni Rusi, koji su se razvili na visijama istočno od Pruskog Ojlaua, dobijena je jasna slika. Situacija je još uvek bila veoma povoljna. Neprijatelj je, slično Terenciju Varonu, stajao u uskom frontu i u dubokom rasporedu. Da je Napoleon prikupio svoje snage, mogao je sa Ožeroom i Gardom da napadne front, sa Sultom, a možda i sa Nejom, desni bok, sa Davuom levi, a sa Miratom leđa protivnika, koji je otprilike bio isto toliko jak. Za uništenje je bilo isto toliko izgleda kao i kod Kane. Ali, Napoleon je imao drugu nameru. Trebalo je da Ožero napadne front a Davu levi bok, dok je Sult štitio sopstveni levi bok, a Garda i Mira bili su zadržani kao rezerva. Tako su za savlađivanje položaja, koji je ipak bio jak, bila određena samo dva korpusa. To je utoliko manje moglo da bude dovoljno, što napadi ova dva korpusa nisu usledili istovremeno, već jedan za drugim. Velike mase koje je vodio Ožero dospele su pod zaštitom snežne vejavice skoro do ruskih položaja, ali ih je onda oterao uništavajući „grad" karteča i rastrojila pešadija i konjica. Mira je spasao samo ostatke. Ponovno frontalno nastupanje bilo je nemoguće. Ovde se Napoleon morao ograničiti na to da odbije eventualni protivnapad. Međutim, Davuu je posle oštrih borbi i sitnih gubitaka uspelo da napreduje protiv ruskog levog boka. Ali front je bio isuviše malo vezan, a time i bok tako dubok i težak za obuhvat, da za njegovo potpuno savlađivanje Davuove snage nisu bile dovoljne. Rusi su stajali pod pravim uglom frontom prema Pruskom Ojlauu, nasuprot Sultu i Gardi, a levim bokom prema Davuu. Nijedan od oba

protivnika nije imao ni snage ni volje da produži napad. Napoleon je već odavno bio pozvao Neja, a Benigsen Lestokov pruski korpus. Trebalo je da jedan od te dvojice, tu ili tamo, dovede do rešenja. Nej je izostao. Lestok, mada sa malo trupa, stigao je u poslednjem času. Desno krilo Davua, a zatim uz pomoć Rusa, i njegov centar, bili su odbačeni. Uveče su obe armije stajale jedna prema drugoj otprilike u istoj situaciji kao i ujutru. Nije bilo ni pobednika ni pobeđenog. Međutim, idućeg dana Benigsen je započeo povlačenje ka Kenigsbergu. Napoleon se polako kretao za njim. Nesposoban da nastavi operacije, uskoro je i on napustio gonjenje.

Dan kod Pruskog Ojlaua pretstavlja prekretnicu u životu Napoleona kao vojskovođe. Prekinut je niz uspešnih bitaka uništenja, kao što su: Marengo, Ulm, Austerlic, Jena. Već je i operacija kod Pultuska, pripremljena na isti način kao i operacija kod Jene, potpuno propala. Ali, to se moglo objasniti neobično teškim okolnostima. Sada je, međutim, i operacija kod Pruskog Ojlaua promašena. Istina, još se i Fridland (14 juna 1807) može smatrati uspešnom bitkom uništenja. Ali, tu pobedu Napoleon ne može u punoj meri da pripiše samo sebi. Neprijatelj mu je isuviše dobro pripremio uspeh. Rusi su kod Fridlanda nenamerno, može se reći iz nepažnje, prešli preko reke Ale, postavili se leđima prema reci i tako su dočekali napad dvostruko nadmoćnije neprijateljske snage. Iz nadmoćnosti napadača proizišao je, sam po sebi, pored napada na front, i napad na jedan bok. Da nisu ostavljene isuviše jake rezerve, došlo bi do napada i na drugi bok. Još uvek je uspeh bio ogroman. Usto su Rusi, ne za sobom, nego ispred sebe, zapalili predgrađe Fridlanda i most preko r. Ale kojim je trebalo da se spasu. Sama činjenica da je Napoleon, na vest da neprijatelj još stoji kod Fridlanda, posle brze odluke pohitao tamo, ne vodeći računa o zamoru svojih trupa, služi mu kao neprolazna slava. Plan za bitku dao mu je u ruke sam neprijatelj.

U narednim ratovima izgledalo je da je Napoleon isprva hteo da zadrži metod kome je imao da zahvali za tolike sjajne uspehe. To je, naprimer, bio slučaj u operacijama kod Regensburga 1809[6]) (skica 13). Austrijanci su nameravali da iznenade neprijateljske armije, sastavljene od Francuza i trupa Rajnskog saveza, pre nego što se spoje. 10 aprila nadvojvoda Karlo je sa oko 120.000 ljudi prešao reku In (Inn) kod Braunaua i nizvodnije, a zatim je izvršio nasilni prelaz r. Izar kod Landshuta koji je branila jedna bavarska divizija. Zatim je krenuo u pravcu Kelhajma (Kelheim) da bi prešao na levu obalu Dunava i tu se sjedinio sa dva armiska korpusa (50.000 ljudi), koji su pod Belgardom (Bellegarde) dolazili iz Češke, sa namerom da tuče ili protera neprijateljske snage koje su se još nalazile severno od reke i da, krećući se uzvodno dolinom Dunava, izmanevruje položaje koje su glavne snage neprijatelja baš zauzimale iza reke Leh (Lech). To je bio odgovor na Napoleonove operacije protiv Maka. Ovoga puta

[6]) Mayerhoffer von Vedropolje. Carska i kraljevska ratna arhiva. Rat 1809, Beč 1907, I sveska, Regensburg.

trebalo je da Francuzi budu potisnuti na jug, a, ukoliko je to moguće, i na istok.

Kad je 17-og Napoleon stigao na vojište, on je Bavarce pod Lefevrom (Lefebvre) zatekao u povlačenju preko donjeg toka reke Abens, a iza njih, duž Dunava, diviziju Demona (Demont) kod Ingolštata (Ingolstadt), konjičku diviziju Nansutija (Nansouty) kod Nojburga (Neuburg), Virtemberžane pod Vandamom (Vandamme) kod Donauverta (Donauwörth), diviziju Rujea (Rouyer), sastavljenu od trupa malih država Rajnskog saveza, kod Nerdlingena (Nördlingen), Masenu (Massena) i Udinoa (Oudinot) na reci Leh između Augsburga i Landsberga i Davua severno od Regensburga. Kod takvog stanja stvari nastupanje nadvojvode Karla imalo je malo izgleda na uspeh. Ingolštat i Regensburg bili su u rukama neprijatelja, a most kod Kelhajma razoren; moglo se pretpostaviti da će neprijateljske trupe na levoj obali Dunava sprečiti građenje nekog novog mosta na bilo kojoj tački između ta dva mesta. Stoga nije bilo moguće da se olako pređe preko reke. S druge strane, Austrijanci su imali pred sobom jednog neprijatelja koji se povlačio preko reke Abens, drugog na desnom boku kod Regensburga, a trećeg, koji se povlačio od Augsburga, na levom boku. Pošli su u ćor-sokak iz koga bi se izlaz mogao naći samo bilo brzim povlačenjem ili razbijanjem jednog od tri neprijatelja. Nadvojvodi je situacija postala jasna kada je 18-og, napredujući polako u dve kolone, stigao u okolinu Rora (Rohr). Masena je bio još isuviše daleko da bi mogao da ga napadne. Bavarci bi se pri nastupanju prema reci Abens još više povukli prema svojim glavninama i time bi neprijatelju još više pogoršali položaj. Nadvojvoda je stoga rešio da se sa svojim glavnim snagama okrene prema Davuu i da ga uz pomoć Belgarda potpuno uništi. Plan bi bio izvrstan, da je Belgardu kod Regensburga bio otvoren most preko Dunava. Ali, ovaj preduslov nije bio ispunjen. Davu je prešao na desnu obalu Dunava i krenuo 19-og iz Regensburga, ali je utvrđeni grad ostavio posednut. Belgard je, dakle, prvo morao da izbori prelaz preko reke. Dotle je protiv Davua nadvojvoda bio upućen jedino na svoje sopstvene snage, a od njih mu je samo polovina stajala na raspoloženju. Posle prelaza preko reke Izar, Hiler je sa 26.000 ljudi upućen prema Mosburgu radi zaštite levog boka, a Večej (Vecsey) sa 6.000 ljudi prema Gajzelheringu (Geiselhöring) radi zaštite desnog boka. Sada je još i nadvojvoda Ludvig sa 18.700 ljudi isturen ka Zigenburgu (Siegenburg), a general Tijeri (Thierry) sa 5.800 ljudi preko Ofenštetena (Offenstetten) prema reci Abens. Za borbu sa 57.000 Davuovih ljudi preostalo je svega 63.000 ljudi. Ta brojna nadmoć, svakako, nije bila dovoljna za rešenje zadatka. Očigledno je da je nadvojvoda odašiljanjem bočnih zaštita daleko prekoračio dozvoljenu meru, dok je pri odmeravanju snaga za borbu isto toliko podbacio. Kao izvinjenje može mu služiti jedino to što su u sličnim situacijama i drugi generali, pa i sam Napoleon 1813, jedva učinili nešto bolje. Ali to izvinjenje ne oslobađa ga zlokobnosti njegovog postupka. U odlučnu bitku on je svakako morao da krene sa mnogo više od 63.000 ljudi. Jer, tu se

radilo o tome da se uništi ili potpuno otstrani jedan od najboljih francuskih maršala i jedan od najboljih francuskih korpusa. Da se nadvojvoda ograničio na to da protivnika samo zadrži ili samo malo potisne, imao bi u najkraćem roku ostale dve francuske armije u leđima i na boku. Njegova situacija bila je očajna. Srećom, neprijatelj nije bio voljan da tu očajnu situaciju potpuno iskoristi.

Moltke je rekao: „Smatram da je spajanje odvojenih armija na bojištu, ono najviše što strategisko voćstvo može da ostvari". Tom najvećem mogućem uspehu podlegao je Napoleon četiri godine docnije kod Lajpciga i dve godine posle toga ponova kod Vaterloa. Trebalo je da on oseti efikasnost takvog spajanja, da ga i sam primeni, ali on se tada u to nije hteo upuštati. On je ostao kod svog dotadašnjeg metoda, da prvo čitavu vojsku koncentriše prema boku ili leđima neprijatelja. Tačno pretpostavljajući da će se nadvojvoda okrenuti prema Regensburgu protivu Davua, trebalo je da se centralna armija prikupi na levoj obali reke Abens, Davu od Regensburga da se primakne desnom obalom Dunava*) levom krilu kod Nojštata (Neustadt), a Masena i Udino od Pfafenhofena (Pfaffenhofen) desnom krilu. Napoleonu je ubrzo postalo sumnjivo da li će taj pokret, zbog blizine neprijatelja, biti izvodljiv i celishodan. Masena je 18-og sa čelom svoje duge kolone (Udino) stigao do Pfafenhofena i oterao odatle jedan neprijateljski odred. Da li ga je idućeg dana zaista trebalo povući ulevo, ka Nojštatu? Zar nije bilo jednostavnije poslati ga preko mesta Au direktno protivniku u leđa? Napoleon je isprva pribegao srednjem rešenju i okupio je 19-og Maseninu kolonu kod Pfafenhofena, mada je već idućeg dana debelo klupče ponova moralo da se razvuče u bilo kom pravcu.

I nadvojvoda je hteo da 19-og krene prema Regensburgu da bi uz pomoć Belgarda uništio Davua (skica 14). Nasuprot tome, Davu je imao da krene ka Abensbergu, ne dolazeći u dodir s neprijateljem. U tu svrhu on je naredio da komora krene velikim putem duž Dunava, po dve divizije preko Tojgna (Teugn) i Zalhaupta (Saalhaupt) prema Abensbergu, a konjica sa nešto pešadije pod Monbrenom preko Dinclinga (Dinzling). Austrijanci, sa svoje strane, trebalo je da nastupaju: Hoencolern (Hohenzollern) preko Hauzena i Tojgna, Rozenberg sa jednim bočnim odredom, preko Šnajdharta (Schneidhart) ka Zalhauptu (Saalhaupt), a sa glavninom prema Dinclingu, Lihtenštajn (Lichtenstein) preko Sandinga, Večej od Egmila (Eggmühl) prema Regensburgu. Nadvojvoda se nadao da će do položaja Volkering — Abah stići pre neprijatelja i da će ga tu zadržati do dolaska Belgarda. Davu je bio brži i pri približavanju neprijatelja naredio je da obe glavne kolone skrenu udesno da bi preko Tojgna i Unterzala (Unter Saal)

*) Privlačenje Davua na levu obalu ka Ingolštatu, kao što je to bilo predloženo, lišilo bi Napoleona svih preimućstava njegovog položaja i izvuklo nadvojvodu iz svih neprilika. Ovaj bi se, po želji, levo ili desno, mogao da spoji sa Belgardom i da uspostavi sigurnu vezu. Pokret Davua na desnu obalu bio je neophodan. Ali on je morao da bude upravljen direktno na neprijatelja, za koga je, uostalom, Napoleon smatrao da je slabiji nego što je on to ustvari bio, a ne oko njegovog boka.

stigao na drum Regensburg—Abensberg. Prednja divizija (Moran) dospela je do tog druma bez ikakvih smetnji. Druga, Gidenova (Gudin), dostigla je cilj tek posle, iako lakih, bočnih borbi. Međutim, treća, Sent Ilerova (St. Hilaire), morala je kod Tojgna da skrene ulevo, pošto je preko Hauzena pristizao Hoencolern. Francuski general ubacio je u borbu odmah sve svoje snage. Hoencolern je ispočetka upotrebio samo prethodnicu, koju je postepeno pojačavao pukovima i bataljonima, ali ništa nije mogao da postigne protiv šireg neprijateljskog fronta; najzad ga je 4 divizija Frijana (Friant) napala u desni bok. On je sa znatnim gubicima morao da se povuče prema Hauzenu gonjen sve do južne ivice pošumljenog planinskog grebena. Rozenberg je na nepreglednom šumovitom terenu imao sa svoje dve kolone dugotrajne ali ne i odlučne borbe sa Monbrenom i pobočnicama koje su bile isturene iz Zalhaupta. On je dozvolio da bude obmanut i u iščekivanju zadržavao je svoje glavne snage. Lihtenštajn, koji se kretao iza Rozenberga, uveče nije stigao do Sandinga već samo do Širlinga (Schierling), i ne ulazeći u borbu povukao se po mraku ka koloni Večeja na regensburškom drumu ka Heenbergu (Höhenberg). Uveče su na jednoj strani stajali Hoencolern kod Hauzena, Rozenberg kod Dinclinga, a na drugoj Sent Iler i Frijan kod Tojgna, Monbren kod Pajzing Abaha (Peising Abbach), Moran i Giden, sada pod zapovedništvom Lana (Lannes), čelom prema Oberfekingu (Ober Fecking), Rajsingu (Reissing) i Šambahu (Schambach). Armija Belgarda, posle bezuspešnih napada na Regensburg, ostala je na levoj obali Dunava.

Davu je spretno izbegao potpunu pobedu, ali delimičnu ipak nije mogao da spreči. Da nije poslušao izveštačenu naredbu cara*), već prirodni instinkt vojnika, on sa svoje dve kolone od Tojgna i Zalhaupta ne bi skrenuo udesno prema Unterzalu, već bi se uputio pravo prema neprijatelju i potukao sa dve divizije Rozenberga, kao što je sa istim snagama potisnuo Hoencolerna. Ako je poslednji morao da se povuče do Hauzena, bio bi prvi odgurnut bar do Helringa i Paringa. Sledećeg dana Davu i Lan opet bi krenuli u napad, dok bi Napoleon sa Lefevrom, Vandamom, Demonom i Nansutijem, preko Zigenburga, Biburga i Abensberga, nastupao protiv nadvojvode Ludviga i Tijerija, a sa Masenom od Pfafenhofena, ili, po mogućstvu, od Aua (do koga je 19-og lako mogao da dospe), ka Pfefenhauzenu. Uveče, najkasnije 21-og, mogle su operacije da budu okončane. Ali, pomeranjem Davua ustranu i izostajanjem Masene bila je za Austrijance uklonjena opasnost opkoljavanja. Oba protivnika stajala su, u jako razdvojenim grupama, uglavnom frontalno jedan prema drugome. O nekom opkoljavanju više nije moglo biti ni govora. Samo korpus Hoencolerna bio je opasno ugrožen između Davua i Lana. Austriski napad na tom krilu, koji je docnije usrdno preporučivan, nije obećavao nikakav

*) Napoleon je, blagodareći Davuovom bočnom maršu, povećao svoju srednju armiju na 75.000 ljudi. Ali, pošto je sledećeg dana sa tom masom napao samo 24.500 ljudi nadvojvode Ludviga i generala Tijerija, to postignuto preimućstvo nije bilo od značaja. Važnije je bilo to što bok nadvojvode Karla nije bio više ugrožen, te je on time dobio mogućnost da se spoji sa Belgardom.

uspeh. Istina, Rozenberg je Davua mogao potpuno da veže. Ali, napad tek tučenog Hoencolernovog korpusa na Lana imao bi još manje izgleda na uspeh, jer bi mu francuski centar došao u leđa ako bi prešao reku Abens.

Teško je pretpostaviti da je 19-og uveče nadvojvoda Karlo imao potpun pregled situacije. Ali toliko je ipak znao, da neprijatelja, koji je bio nadmoćan po broju i, kako se u dotadašnjim borbama pokazalo, po obuci, može pobediti samo pod uslovom da okupi sve svoje snage. Prema tome, trebalo je najhitnije otvoriti prelaz kod Regensburga i dovesti Belgarda sa 50.000 ljudi na ovu stranu reke. Do tog vremena nadvojvoda je nameravao da se drži defanzivno. Trebalo je da Rozenberg drži Davua, Hoencolern da se povuče iza reke Veliki Laber (Grosse Laaber) prema Lajerndorfu (Leierndorf), Tijeri i nadvojvoda Ludvig da mu se još u toku noći priključe, a još dalje levo Hiler, koji je stigao čak do Majnburga (Mainburg), da priđe preko Pfafenhauzena radi obezbeđenja boka. Nadvojvoda Karlo nameravao je da 20-og, na dobrom položaju, pruži otpor napadu neprijateljskog levog krila i centra. Lihtenštajn je bio poslat prema Regensburgu da Belgardu otvori prelaz preko Dunava. Trebalo je da ovaj sa 50.000 ljudi 21-og napadne neprijateljsko levo krilo. Plan sigurno nije bio bez izgleda na uspeh, niti je situacija bila nepovoljna. Ona je postala još povoljnija usled mera koje je preduzeo Napoleon. Izveštaj Davua od 19-og: „u teškoj borbi održao sam se na bojnom polju", on je shvatio kao „l'ennemi bat en retraite à toutes jambes"*). Nadvojvodu, koji se, tobože, nalazio u punom bekstvu, trebalo je ne samo goniti sa „l'epée dans les reins"**), već i preseći mu otstupnicu. Ako to više nije bilo moguće na Izaru, to će onda biti sigurno na Inu. Masena je dobio naređenje da 20-og krene ka Frajzingu, da bi odatle, najkraćim putem još pre Austrijanaca, stigao do Braunaua. Ne baš mnogo u saglasnosti sa tom namerom gonjenja, Udino, koji je zajedno sa Masenom stajao kod Pfafenhofena, istovremeno je povučen u suprotnom pravcu prema Nojštatu. Prvobitni plan, da se tu prethodno okupi cela armija, trebalo je, uprkos tobože promenjenoj situaciji, bar delimično zadržati. Na taj način su Masena i Udino, sa oko trećinom francuskih snaga, bili stavljeni van dejstva bar za dva naredna dana. Nadvojvoda bi 20-og iza reke Veliki Laber imao posla sa otprilike jednakim snagama protivnika, a 21-og bi, privukavši Belgarda, mogao sa nadmoćnim snagama da pređe u napad. Te lepe izglede onemogućili su austriski komandanti korpusa. Nadvojvoda Ludvig, razmećući se boljim poznavanjem situacije i svojim pravom da kao komandant korpusa donosi samostalne odluke, nije hteo da napusti zaštitu landshutskog druma i da ostavi svoj položaj na reci Abens. On je tokom noći i sledećeg jutra ostao na mestu uprkos dobivenom naređenju. Kad je 20-og pre podne uočio opasnost svog položaja i počeo da se povlači, već su Lan, sa divizijama Morana i Gidena od Šambaha, Lefevr sa dve bavarske divizije i Nansutijen od Abensberga, Vandam sa Vre-

*) »Neprijatelj je u punom povlačenju« — Prim. prev.
**) »Sa mačem u slabinama« — Prim. prev.

deom, Virtemberžanima i Demonom od Biburga, ukupno 75.000 ljudi, napali 24.500 Austrijanaca koji su stajali u kordonskom rasporedu na desnoj obali reke Abens. Pojedini manji odredi bili su otsečeni i uništeni. Ostali su se povukli ka Pfefenhauzenu. Hiler je, u nameri da protivudarom uspostavi situaciju, krenuo preko tog mesta ka Rotenburgu, gde je naišao na Lana i povukao se ka Tirkenfeldu. Neprijatelj je nastupao za njim na oba druma do Gizeltshauzena (Gieseltshausen) i Ludmansdorfa.

Napoleon je još uvek verovao da se neprijateljska glavna armija, pored čijeg je levog krila upravo prošao, nalazi u povlačenju prema Landshutu, i mislio je da je oterao zaštitnicu koja je imala da obezbeđuje povlačenje. On se nadao da će 21-og neodložnim gonjenjem zaustaviti na landshutskom mostu celu neprijateljsku armiju. Masena je trebalo da nastupa od Frajzinga desnom obalom r. Izar i da dovrši uništenje. Radi obezbeđenja levog boka od eventualnog napada Belgarda, postavljen je Lefevr sa divizijama Demona i Deruaa (Deroi) kod Bahla u cilju pojačanja Davua.

Da bi se izvukli od uništenja koje im je pretilo, Hiler i nadvojvoda Ludvig nastavili su povlačenje u toku noći. Kod Landshuta našli su ulice i prilaze ka varoši potpuno zakrčene komorom. Tek velikom mukom i uz gubitak vremena uklonjene su prepreke. 21-og, pre nego što je to uspelo, i pre nego što su trupe mogle da prođu kroz grad, pristigli su i gonioci. Došlo je do okršaja severozapadno i u unutrašnjosti same varoši. Ali, pred položajem na desnoj obali Izara gonioci su morali da se zaustave. Masena je prispeo tek pošto je dalje povlačenje bilo dovedeno u red i pošto je zaštitnica napustila vrhove na desnoj obali reke. Mada sa osetnim gubicima, Austrijanci su ipak uspeli da nastave marš prema Inu bez daljih znatnijih smetnji.

Videći neprijatelja pred sobom i na osnovu Davuovih izveštaja, Napoleon se kod Landshuta ipak morao uveriti da već dva dana sa najvećim delom svojih snaga ide za jednom sporednom armijom i da se neprijateljska glavna armija nalazi levo iza njega. On je odlučio da gonjenje Hilera i nadvojvode Ludviga poveri Besjeru (Bessieres) sa 15.000 ljudi pešadije i 3.000 konjanika, Vredea da ostavi kao rezervu u Landshutu, a sa 50.000 ljudi da krene na Egmil, da zaokruži nadvojvodu Karla i da ga uništi.

Ovaj je u međuvremenu, 20-og, neometan od neprijatelja, povukao III korpus (Hoencolerna) preko reke Veliki Laber. Lihtenštajnu je uspelo da natera na kapitulaciju slabi garnizon Regensburga koji je bio ugrožen sa obe obale. Veza sa levom obalom bila je uspostavljena. Tada se moglo verovati da će Belgard preći reku, i da će 21-og sa 50.000 ljudi napasti protivnički levi bok, a nadvojvoda sa 60.000 ljudi front Davua i Lefevra. Na opšte iznenađenje, na mestu je bio samo II korpus pod Kolovratom, dok je I korpus bio veoma udaljen na maršu prema Nojmarktu. Čak ni korpus koji se tu nalazio nije prešao reku, već je krenuo prema Hemau. Naređenje od pre nekoliko dana, da se pređe na desnu obalu Dunava, navodno, izgu-

bilo se. Belgard, nemajući pojma o poslednjim događajima, izvršavao je još uvek prvobitni operaciski plan i hteo je da se spoji sa nadvojvodom na levoj obali Dunava, da bi neprijatelja napao iza reke Leh. Ako nadvojvoda ne može da pređe na ovu stranu, šta je on sam mogao bolje da učini nego da diverzijom na levoj obali Dunava pokrene neprijatelja na povlačenje! Operacija prema Regensburgu shvaćena je samo kao intermeco. Kada je uočena pogreška ili nesporazum i usledilo opozivanje oba korpusa, i kad je Kolovrat 21-og stigao do Regensburga, povoljan trenutak je već bio propušten.

Prema jednom naređenju, koje je primio 20-og uveče, Davu je trebalo da krene tamo gde još ima neprijatelja, da ga uništi i zarobi. U isto vreme pisano je Lefevru: „Gonite neprijatelja u stopu”. Zbog toga je 21-og Davu krenuo iz Tojgna u Hauzen, a odatle je sa Frijanom nastupao preko Helringa ka Paringu i sa Sent Ilerom ka Langkvajdu (Langquaid). Ka tom istom mestu upravio je Lefevr svoj pokret od Bahla. Uz okršaje zaštitnice Hoencolern se povukao iza potoka Alersdorf (Alersdorferbach), južno od Širlinga. Rozenberg je sledio od Dinclinga ka Lajhlingu (Laichling). Na položajima Lindah, Ober Lajhling, Ober Sanding, s jedne strane, i Alersdorferbah, Širling, Kolbing i ivica šume istočno od Dinclinga, s druge strane, sve do u mrak vodila se snažna borba sa napadima i protivnapadima.

21-og uveče nadvojvoda Karlo još ništa nije slutio o povlačenju nadvojvode Ludviga i Hilera, niti o nastupanju Napoleona ka Landshutu. On je još uvek računao na pojačanje svog levog krila korpusima tih generala i hteo je da sa njima i Kolovratom napadne Napoleona, očekujući njegovo nastupanje od Abensberga niz Dunav. Kad je u toku noći stigao izveštaj o sudbini Hilera i nadvojvode Ludviga, glavnokomandujući je smatrao da time njegov položaj nije bitno pogoršan, pošto će oni ipak vezati znatan deo francuskih snaga. Za 22-gi trebalo je da Rozenberg drži svoj položaj prema Davuu i Lefevru, da Vukasović sa svojom brigadom zaštiti levi bok južno od Velikog Labera, grenadiri kod Mosdorfa (Moosdorf) da ostanu u rezervi, Hoencolern od Alt Eglofshajma (Alt Eglofsheim) da nastupa ka Dinclingu, Lihtenštajn od Gebelkofena ka Prajzingu, a Kolovrat od Ober Islinga ka Abahu, gde se nalazio samo jedan mali neprijateljski odred (skica 15). Uspeh bi svakako bio moguć da su nameravani pokreti započeti već ujutru. Ali, pošto je prvo trebalo sačekati Kolovrata, moglo se pristupiti izvršenju tek posle podne, otprilike baš u vreme kad se Napoleon, dolazeći od Landshuta, sa 60.000 ljudi iznenada pojavio pred Egmilom, i kada su Davu i Lefevr otpočeli napad. Teoriski, bočni napad koji je pretstojao nije bio opasan, pošto se r. Veliki Laber mogla preći samo na prelazu kod Egmila, koji se lako mogao braniti. Stvarno, našli su se još i drugi prelazi. Napadima Lefevra od Širlinga, Vandama od Degenbaha, Lana preko Roginga i rezervne konjice koja je na mnogim mestima pregazila potok, Vukasović nije mogao da odoli. On je morao da se povuče prvo preko reke Veliki Laber, a zatim i dalje. Rozenberg,

napadnut sa dve strane nadmoćnim snagama, mogao je samo borbom po cenu velikih gubitaka da se oslobodi zagrljaja koji ga je gušio. Tada su Hoencolern i Lihtenštajn morali da stupe u dejstvo, protiv napadača morala je da bude bačena i konjica, sve dok nije pošlo za rukom da se u mrak cela armija prikupi na visijama Grasa (Grass) i Burgvajntinga (Burgweinting). Ali, ni tu se nije moglo ostati. Još u toku noći uoči 23-eg moralo se uz pomoć jednog pontonskog mosta pristupiti povlačenju na levu obalu Dunava. Povlačenje još nije bilo ni dovršeno, kada je svanulo i neprijatelj je ponova otpočeo pokret. Austriska konjica, koja je već dan pre toga učinila slavna dela, morala je još jednom da pruži sve od sebe da bi goniocima sprečila približavanje pontonskom mostu.

Nadvojvoda Karlo okupio je, 25-og, iza reke Regen, kod Hama (Cham), Belgarda, Kolovrata, Hoencolerna, Rozenberga i Lihtenštajna. Hiler i nadvojvoda Ludvig nalazili su se kod Alt Etinga (Alt Ötting) iza Ina. Napoleon se okrenuo prema tom delu tučenog neprijatelja. U sedmodnevnim borbama Austrijanci su izgubili 40.000 ljudi, a njihovi protivnici samo 16.000.

Sa 180.000 ljudi naneti jednoj armiji od 120.000 ljudi gubitke u visini jedne trećine njenog sastava i pri tome je razbiti na dva dela, pretstavljalo bi za svakog drugog generala zavidno delo. Međutim, za Napoleona, koji je imao priliku da tu armiju potpuno uništi i da „stvari u Nemačkoj okonča u roku od dva do tri dana", to je jedva moglo da bude dovoljno. Car je 17-og sa tri armije od po oko 60.000 ljudi stajao kod Augsburga, duž Dunava, sa čelima kod Nojštata i Regensburga. Trebalo je samo da sa tri strane krene protiv nadvojvode, koji je, ostavivši 26.000 ljudi na Izaru, sa 94.000 stigao u luk reka Abens i Dunav, i da izvede ono što je Moltke nazvao najvišim što strategisko voćstvo može da ostvari. 18-og je Masena dospeo do Pfafenhofena, a Lefevr se koncentrisao kod Nojštata na reci Abens. Davu je kod Regensburga prešao Dunav. 19-og je Masena mogao da stigne do Aua, Lefevr da se još više primakne, a Davu na desnoj obali Dunava da zauzme bar položaj Abah—Volkering, i da sva trojica, 20-og, krenu protiv neprijatelja ma gde se on nalazio. Istina, nadvojvoda je bio u stanju da se svojim glavnim snagama okrene prema jednom od tri neprijatelja. Ali, neku znatnu nadmoćnost on nije mogao da ostvari, pošto je jedan deo njegovih trupa, u svakom slučaju, bio vezan za Bavarce koji su stajali na reci Abens. Ipak, moglo bi mu uspeti da jednog od tri neprijatelja potisne. Ali to bi mu pomoglo isto toliko, koliko je i Terenciju Varonu kod Kane pomoglo što je odbacio Iberce i Gale. Ako jednog od tri neprijatelja ne bi uništio ili ga bar potpuno otstranio sa bojišta, čak i pobeda bi mu donela potpuno opkoljavanje. Napoleon je odbacio jednostavno sredstvo koncentričnog nastupanja. On je hteo da se drži oprobanog metoda da prvo čitavu svoju armiju prikupi za leđima ili na boku neprijatelja. Taj metod, koji mu je kod Marenga, Ulma i Jene pomogao da postigne sjajan uspeh, a kod Pruskog Ojlaua mogao da bude od koristi, ovde ga je izdao. Neprijatelj je prodro već isuviše daleko da bi dozvolio potpuno ostvarenje dugotrajnog razvijanja.

Ometan u svojim namerama, Napoleon je bio primoran da na osnovu pogrešnih izveštaja koje je primio i netačnih pretstava koje je imao o neprijatelju iz dana u dan stvara nove planove. Nadvojvoda je postupao na sličan način. U tom natecanju najzad je nadjačao Napoleon. Tome se i ne treba čuditi. On je imao znatnu brojnu nadmoć. Njegove trupe bile su izvanredno sposobne za marševe, a u borbi, naročito na pokrivenom i ispresecanom zemljištu, bile su nadmoćnije od svih ostalih. Njegovi maršali izvršavali su njegove zapovesti svim svojim silama, dok su austriskim komandantima korpusa za uspešno dejstvo nedostajali disciplina i prethodna priprema. Ali, pre svega, on je svoje odluke, ma kakve da su one bile, i donosio i ostvarivao brzo, odlučno i energično, dok je nadvojvoda čekao na razbistravanje situacije, ostajao nepokretan i puštao da se tok događaja svali na njega. Da se i pored toga, mada sa osetnim gubicima, mogao izvući od uništenja koje mu je pretilo, on u priličnoj meri zahvaljuje merama Napoleona, koji, ne samo što je suviše dockan zatvorio izlaz preko Landshuta, već je otvorio i drugi preko Regensburga.

Krajnji rezultat aprilske operacije bio je: Austrijanci su pretrpeli teške gubitke, ali nisu uništeni. Četiri nedelje docnije oni opet stoje protiv pobednika i odbacuju ga kod Asperna preko Dunava. Pošto se Napoleon ustručavao da tuče bitku uništenja, koja mu se pružala, to on nije ni mogao da „stvari u Nemačkoj uredi u roku od dva do tri dana”. Za to je bila potrebna vojna od više meseci, rat, koji se nije ograničio samo na dolinu Dunava, već se proširio na Tirol, Italiju, Poljsku, Severnu Nemačku i Nizozemsku, da bi se najzad, usled iscrpljenja svih snaga, doveo do kraja, koji se mogao postići jednim jedinim udarcem.

Napoleon je još nekoliko puta pripremao bitku uništenja ove vrste. Pokušaj kod Smolenska propao mu je zbog dužine njegove marševske kolone za čije je razvijanje i koncentraciju bilo potrebno mnogo vremena. U danima pre Drezdena malodušno je napustio jedan genijalno stvoren plan. Kod Monmiraja (Montmirail) probudio se još jednom duh pobedioca sa Marenga. Ali, inače, uopšte uzevši, Napoleon je odustao od zaobilaženja jednog boka, presecanja otstupnice, borbe sa obrnutim frontom. Otada je on išao pravo na neprijatelja. To je dovodilo do frontalnog napada, do pokušaja proboja. Dve njegove bitke, Borodino i Hanau, mogu se smatrati kao pobedonosne čisto frontalne bitke. Da je u njima zadobio prevagu, zahvaljuje u prvom redu svojoj artiljeriji. Bez obzira na gubitke koje je pritom naneo svojim protivnicima i koje je sam pretrpeo, o stvarnom uspehu, o ubrzanju stvari rata, može se govoriti samo za bitku kod Hanaua. Tu mu je uspelo da uz gubitak od 19.000 spase 60.000 ljudi preko Rajne. Kod Borodina potisnuo je Kutuzova za jedan kilometar. Međutim, sledećega dana ruski general je, kao i dotada, mogao da nastavi uredno povlačenje, a Napoleon nastupanje u svoju propast.

Ali, nisu sve docnije Napoleonove bitke bile čiste frontalne bitke. Nadmoćne snage kojima je car raspolagao, širi front koji je iz

njih proizlazio, krilo, koje se nadvijalo, omogućili su mu kod Vagrama obuhvat i uspeh, koji bi mu masovni napad na austriski front teško mogao da pruži. Slično bi se desilo i kod Gros Geršena (Gross Görschen) da su saveznici 3-ći maj sačekali levo od reke Elster. Ali takvi uspesi izgledali su isuviše mali. Zaključenju mira doprinela je manje pobeda kod Vagrama, a više iscrpljenost obeju strana. U težnji za nečim boljim, Napoleon je ipak došao do „spajanja odvojenih delova na bojištu", koje je prezreo kod Regensburga. To nije bilo ništa novo. Na tu „ispomoć" došao je Fridrih Veliki još 1760 godine.

Daun je 2 novembra*) sa 52.000 Austrijanaca i „strahovitom artiljerijom" zauzeo položaj severno od Siptica (Süptitz), zapadno od Cine (Zinna). Za planinski venac, širok samo 800 metara, koji se prema jugu blago spušta do Rergrabena (Röhrgraben), a prema severu do Domicske Pustare (Dommitzsche Heide) i nizije reke Elbe, smatralo se, na osnovu ranijih iskustava, da se ne može napasti frontalno. Radi zaštite komunikacije, koja je ležala na levom boku, bio je jugozapadno od Torgaua postavljen specijalan korpus pod Lasijem (Lascy). Kralj, čijih je 44.000 ljudi logorovalo kod Langen — Rajhenbaha (Langen — Reichenbach), nameravao je 3 novembra da napadne neprijateljski front sa 18.000 ljudi pod Citenom (Zieten), a da sam sa 26.000 ljudi u tri kolone obiđe položaj kroz Domicsku Pustaru i da ga napadne s leđa (skica 16). Marš kroz peskovitu pustaru, zadržavan teškom artiljerijom, polako je napredovao. Već je bilo nastupilo popodne kratkog novembarskog dana kada je prethodnica kod Najdena (Neiden) izbila na čistinu. Izgledalo je dockan da se kolone, koje su maršovale ulevo po dubokim niziskim putevima, upute dalje prema Cini, a onda da se okrenu udesno. Kralj je verovao da ima samo toliko vremena da odmah sa brigadama, kako koja stigne, pređe u napad u ešelonima. Pojedinačni napadi bili su jedan sa drugim odbijeni sa velikim gubicima. Uveče se armija povukla iza potoka Štrin (Strien Bach). Citen, koji se plašio za svoj desni bok, hteo je isprva da potisne Lasija. Tom protivniku iza Rergrabena nije moglo da se priđe. Posle kanonade, koja je trajala sat i po, Citen je pod okriljem svoje konjice skrenuo ulevo, i prvo jednom brigadom napao Siptic, a zatim drugom i uzvišenje zapadno od sela. Siptic je bio zauzet, a i uzvišenje zaposednuto, ali je onda brigada koja je jurišala kartečnom vatrom primorana da ustukne. Izgledalo je da nije postignut nikakav uspeh. Međutim, i Austrijanci su pretrpeli teške gubitke i dovedeni u pometnju, naročito zbog toga što je branioce na severnoj strani platoa delimično pogađala u leđa Citenova artiljerija, a branioce na južnoj strani kraljeva. Kad je mrak nastupio, Daun je smatrao probitačnim da trupe zapadnog krila izvuče iz obuhvata prema Cini. Ovaj pokret primetio je general Saldern i samoinicijativno ga iskoristio za nov napad. Citen je naredio ostalim trupama da pođu za njim. I sa drugog fronta generali i štabni oficiri po sopstvenoj inicijativi dovode trupe koje napadaju

*) »Bitka kod Torgaua«, prilog iz »Militär Wochenblatt«, 1897, 4 sveska.

s boka i s leđa Austrijance koji su se borili sa Citenom. 25 bataljona, koliko je najzad prikupljeno, odbacuje Austrijance sve dalje i dalje prema Cini. Sledećeg jutra Daun se nalazi u povlačenju od Torgaua prema Drezdenu. Austrijanci nisu uništeni, ali su ipak otstranjeni za duže vreme. Sa njima nestaju i ostali kraljevi neprijatelji, carska armija i Rusi. Bojno polje je prazno. A ono što je najvažnije, u Beču počinje da se širi ubeđenje da se sa tim protivnikom ipak ne može izići na kraj. Za ovaj sjajan uspeh kralj, svakako, ima da zahvali samoinicijativi i živoj želji svojih oficira da pobede, koju nije mogla da uguši nikakva nevolja, kao i borbenosti svih vojnika; ali, u suštini, on za uspeh ima da zahvali napadu sa dve strane, frontalnoj i leđnoj vatri, kojoj ni najhrabriji vojnik ne može dugo da odoli.

I ruski general Benigsen pokušao je da više odvojenih delova svoje armije spoji na bojištu.

Prvih dana juna 1807 Napoleon je sa korpusima Bernadota (Bernadotte) i Sulta stajao iza reke Pasarge (Passarge), sa Davuom (Davout) južno od linije Alenštajn—Osterode (Allenstein—Osterode), sa ostalom armijom dalje pozadi, sve do Visle (Weichsel) i na obema njenim obalama, a sa korpusima Neja, koji je bio isturen kao prethodnica, na reci Ali (Alle) u okolini Gutštata (Guttstadt), Altkirha (Altkirch), Šarnika (Scharnik), Kveca (Queetz) i Knopena (skica 17). Francuski car nameravao je da koncentriše svoju vojsku pa onda da napadne Ruse i Pruse, koji su sa „glavnim korpusom" (glavnom snagom) pod Benigsenom (prethodnica kod Launaua) stajali kod Hajlsberga (Heilsberg), a sa „pomoćnim korpusom" (pomoćnom snagom) pod Lestokom (L'Estocq) kod Hajligenbajla (Heiligenbeil). Benigsen je hteo da preduhitri napad neprijatelja i da uništi usamljenog Neja. 5 juna otposlati su: Rembov sa jednom divizijom pomoćnog korpusa protiv mostobrana kod Špandena da zadrži Bernadota i Dohtorov sa dve divizije protiv mostobrana kod Lemitena da zadrži Sulta. Prvi je bio odbijen, a drugi je zauzeo mostobran kod Lemitena; obojica su imali velike gubitke, ali su u potpunosti izvršili svoj zadatak da odvuku oba maršala. Pošto je Davu stajao isuviše daleko da bi mogao da uzme učešća u borbi, moglo se nesmetano pristupiti otsudnom napadu na Neja. U tu svrhu trebalo je 5 juna da krenu u nastupanje: Saken (Sacken) sa tri divizije i lakom konjicom, praćen Gardom, preko Arnsdorfa ka Volfsdorfu (Wolfsdorf), Bagration sa prethodnicom od Launaua preko Gronaua ka Altkirhu, Gorčakov sa pola divizije desnom obalom reke Ale prema Gutštatu, Platov sa svojim kozacima i pola divizije preko Bergfridea (Bergfriede) prema Hajligentalu (Heiligentahl). Kad je Bagration stigao do Altkirha, od ostalih kolona još nije bilo ni traga. Pre nego što je prešao u napad, on je hteo da ih sačeka. Time je Nej dobijao vremena da okupi svoje razbacane odrede i da, kada se dva sata docnije Saken pojavio kod Volfsdorfa, u redu pristupi povlačenju. Još uvek je bilo moguće otseći maršala, samo da je Saken preko Varlaka (Warlack) ka Depenu nastavio pokret svoje kolone, koja je bila daleko nadmoćnija od neprijatelja. Ali Saken se približio Bagrationu. Garda je već ranije privučena preko Petersdorfa ka Nojendorfu,

čitava armija je opet prikupljena i započeto je nastupanje ka Kvecu. U međuvremenu je Platov upao u francusku komoru koja se povlačila. Ali Nej se time nije dao zavarati. On se zaustavio kod Ankendorfa i čekao je na napad, koji protivnik, iscrpljen dugim maršević, više nije bio u stanju da izvede.

„Polako i neverovatno oprezno" nastupali su Rusi 6-og prema Ankendorfu. Kada su svojom nadmoćnošću ugrozili oba neprijateljska boka, Nej je počeo da se povlači. Mada su kod Depena mostovi bili popravljeni, ipak je prelaz mogao biti ostvaren samo sa „vrlo znatnim gubicima". Pasarga je učinila kraj gonjenju.

Pažljivo napravljeni plan nije uspeo zato što je Bagration oklevao da napadom zadrži neprijateljski front i zato što se Saken plašio da sam pođe protiv njegovog boka i leđa, pa je skrenuo ka centru, te i sam dospeo pred front. On je smatran za glavnog krivca, stavljen je pod ratni sud i osuđen na gubitak službe, ali je posle kratkog vremena pomilovan i vraćen u službu. Te mere nisu napravile neki veliki utisak. I docnije mnogi generali nisu strahovali da padnu u greške koje su učinili Bagration i Saken. Odvojeni delovi jedne armije još uvek imaju omiljeni običaj da se, pre nego što napadnu, sabiju pred neprijateljskim frontom. Da bi se to sprečilo, zadatak je vrhovnog vođstva da celishodnim merama skrati neizbežnu razliku u vremenu između pristizanja jedne jedinice pred front i druge na bok ili za leđa.

Rešenje takvog zadatka nije potpuno uspevalo čak ni Napoleonu. On je težio da sjedinjavanje na polju bitke ostvari na taj način, što je, u prvom redu, samo ugrožavao front neprijatelja, dok je deo vojske koji je bio odvojen za bočni napad pridolazio iz daleka. To je moglo uspeti pod uslovom da i neprijatelj pređe u napad i ako izdvojeni deo sopstvene vojske žurno pristigne. Ali to nije uspevalo ako je neprijatelj smatrao da je bolje da sačeka napad i ako je izdvojeni deo sopstvenih snaga bio zaustavljen od nekog drugog neprijateljskog odreda. Tada se, doduše, naređivalo da se bezobzirce pregaze neprijateljske snage koje su ga zadržavale. Ali, ako ovaj na to „bezobzirce" ne bi pristao, gubilo bi se mnogo u vremenu, čitav plan sjedinjavanja i napada na bok bio bi prevremeno otkriven, na njegov kraj se ne bi ni čekalo, i, pre nego što bi omča mogla da se stegne, neprijatelj, kome je bilo namenjeno uništenje, povukao bi se. To je, otprilike, bio tok događaja kod Levenberga (Löwenberg) i Drezdena sa nameravanim bočnim napadima Neja i Vandama. Ali kad je Nej kod Baucena (Bautzen) stigao na vreme na bojište, bačen je, ne protiv boka, već protiv vrha desnog krila, i Bliher je, ma kolika da je velika bila njegova volja da istraje, ipak morao i mogao da izbegne sudbonosni udarac. Ovo je jasno: frontalni napad mora da usledi u iščekivanju bočnog udarca. Protivnik mora da se potpuno angažuje kako u celosti ne bi mogao da izbegne bočni napad. Ako sam protivnik, koga treba obuhvatiti, preduzme napad na front, kao što su to učinili Melas kod Marenga, Hoenloe kod Jene, Napoleon kod Vater-

loa, utoliko bolje; a ako on to ne uradi, mora onaj drugi da se potrudi da ovaj teret preuzme na sebe.

Način obuhvatanja ili obilaženja kod Baucena, Levenberga i Drezdena (skica 18) sveo se na manevar potiskivanja neprijatelja. Ako je za pobeđenog odbacivanje u suprotnom pravcu od pravca njegovih prirodnih veza kod Marenga, Ulma i Jene bilo opasno, pa čak i uništavajuće, to je manevar potiskivanja u pravcu prirodnih veza bio štetniji za pobedioca nego za pobeđenog. Pobede kod Gros Geršena i Baucena i postepeno povlačenje saveznika primorali su Napoleona na mnogobrojna izdvajanja zasebnih odreda i zaštitnica, postepeno su mu rasturili armiju regruta i prisilili ga da zaključi primirje, koje je i saveznicima dobro došlo, ali koga su se oni pre mogli lišiti nego onaj koji je težio da neprekidnim gonjenjem iskoristi dve pobedonosne bitke.

Posle isteka primirja situacija se potpuno promenila. Zadatak, koji je za vreme prolećnih operacija pripao Napoleonu ili koji je on sam izabrao, naime, spajanje odvojenih armija na polju bitke, prešao je avgusta na saveznike (skica 19). Sa Severnom armijom kod Berlina, Glavnom armijom u Šleskoj, Austriskom u Češkoj, oni su, iako na znatnom otstojanju, okružili Napoleona koji je stajao između Drezdena i Lignica. Za velikog majstora rata najjednostavnije je bilo da se izvuče iz pretećeg opkoljavanja i da onda, sa nadmoćnim snagama, napadne jednu od neprijateljskih armija. To je Fridrih Veliki, u mnogo gorem položaju, učinio 1760. Kralj je sa 30.000 ljudi 14 avgusta*) stajao jugozapadno od Lignica i imao je protiv sebe Lasija (Lascy), Dauna i Laudona sa ukupno 100.000 ljudi (skica 20). Sem toga, jedna ruska armija prešla je Odru i stigla do Lise (Lissa). Noću, uoči 15-og, Daun je nameravao da neprijatelja obiđe sa tri strane i da ga ujutru napadne glavnom snagom u desni bok, Laudonovim snagama u levi, a Lasijevim u leđa, vezujući ga frontalno lakim trupama generala Rida (Ried) i Beka (Beck). Ali, te noći kralj je krenuo ulevo kroz Lignic, odmorio svoje trupe istočno od grada kod Pfafendorfa i Pantena, da bi rano ujutru produžio marš. Za vreme tog odmora iznenada je javljeno o približavanju Laudona, koji je u tri kolone, na kratkom otstojanju od pruskog levog krila, prelazio reku Kacbah (Katzbach). Ali, bilo je još vremena da se posedne brdo Reberg (Rehberg) koje je ležalo na pravcu neprijateljskog nastupanja, da se odbije prvi nalet i da se onda napadnu Austrijanci koji su se jedva izvlačili iz tesnaca potoka Kacbah. Pre nego što su oni mogli potpuno da se razviju, bili su, uprkos brojne nadmoći (31.000 prema 14.000), odbačeni preko reke. U međuvremenu je glavna armija pod Daunom, koja je hitala u pomoć, zadržana kod reke Švarcvaser (Schwarzwasser) i odbijena od Citenovih malobrojnih snaga. Za iskorišćenje zaista zaslužene pobede nisu bile dovoljne snage koje su stajale na raspoloženju. Ipak, dovoljno je bilo i to, što su se Rusi najhitnije vratili preko Odre, a trostruke snage Austrijanaca skromno

*) »Bitka kod Lignica«, prilog iz »Militär-Wochenblatt«, 1906, 6 sveska.

se povukle i time omogućile kralju odlazak radi spajanja sa princom Hajnrihom.

Napoleon se nalazio u mnogo povoljnijem položaju nego Fridrih (skica 18).

Odnos njegovih snaga prema protivničkim nije bio manji od 1 : 3, već veći od 4 : 5. On je lako mogao da primeni neki postupak koji bi odgovarao bici kod Lignica. Izgleda da je za njega bilo ispod časti da se prvo povuče da bi zatim pobedio. On je, dakle, ostao između tri neprijatelja. I to je mogao da učini bez dvoumljenja. Doduše, saveznici su odlučili da sa tri strane direktno napadnu glavnog protivnika. Ona armija koja bi udarila na samog Napoleona, trebalo je da otstupi, a ostale dve da utoliko srčanije nastupaju. Toj težnji, uperenoj ka jednom cilju, Napoleon je konačno morao da podlegne. Ma koliko da su namere bile dobre, dvojica od tri komandanta armija čvrsto su se rešila da ih ne izvedu. Švedski prestolonaslednik hteo je da, dokle god je to moguće, ostane na mestu i da se povuče pri najmanjoj opasnosti koja bi mu zapretila. Švarcenberg, koji je iz Šleske bio znatno pojačan, nameravao je da ne ide pravo na protivnika, već da oko njega napravi veliki luk, podražavajući u izvesnoj meri manevar kod Marenga, Ulma i Jene, doduše, ne sa čvrstom odlukom da napada, već sa skromnom namerom da preti i da izvrši diverziju. Time bi se oprezni vojskovođa izložio velikoj opasnosti da je austerlicko sunce još uvek sijalo. Ali ono je već zalazilo. Napoleon nije zadržao glavni deo svoje vojske u jednoj masi, da bi na povoljnom mestu zadao uništavajući udarac, već je svoje snage skoro ravnomerno podelio na svoja tri protivnika. Sve greške saveznika, makoliko da su ih činili, nisu bile u stanju da ovu kobnu meru učine neškodljivom. Ako bi se i pružila prilika da se obnove dani Marenga, Ulma i Austerlica, uvek su nedostajale snage koje ulevaju odvažnost za odluku i koje bi omogućile izvođenje genijalnog plana. Tako je napušten svaki pokušaj bitke uništenja. Sa francuske strane borbe su se ograničile, uglavnom, na ono što je Napoleon ranije nazvao „običnom" bitkom — na frontalne napade i pokušaje proboja. Delovi koji su bili bačeni protiv tri neprijateljske armije pretrpeli su poraze. Saveznici su nadirali otežući i oklevajući, ali su ipak nadirali. Tamo gde bi se pojavio car, oni bi ustukli. Jedino svojom ličnošću on je zadržavao svaki napad. Čim bi okrenuo leđa da se uputi na drugo mesto, opet bi bilo uspostavljeno staro stanje stvari. Umoran i iscrpen, on se vratio u Drezden. Rezigniran, nameravao je da tu sačeka opšti napad. Taj dokaz slabosti ulio je saveznicima odvažnost. Bliher je prešao Elbu da bi, zajedno sa prestolonaslednikom Bernadotom krenuo ka Lajpcigu radi spajanja sa glavnom armijom (austriskom) (skica 19). Trebalo je ostvariti baš ono što je pripremilo Marengo, Ulm i Jenu. Saveznici su hteli da se postave koso u odnosu na francusku otstupnicu, i da onda, sa potpuno obrnutim frontom, tuku otsudnu bitku. Od starog programa otstupilo se samo utoliko što je nastupanje trebalo da bude izvedeno iz dva, a ne samo iz jednog pravca. Bilo je nemoguće da Napoleon u Drezdenu sačeka rezultat tih

koncentraciskih marševa. Ispočetka je imao odrešene ruke da se odluči ili za postupak koji je preduzet u bici kod Lignica ili za neki drugi. Sada je bio upućen da podražava primer koji je dao Fridrih. On je morao da se baci između oba neprijatelja, koji su hteli da ga zaobiđu s leva i s desna, da bi jednog odbio, a drugog uništio. Pri sporosti i nesigurnosti saveznika, on je imao dovoljno vremena da se na sjajan način izvuče iz propasti koja mu je bila namenjena. Međutim, on je hteo da primeni drugo sredstvo. Hteo je da im vrati milo za drago. Bliher i prestolonaslednik su hteli da mu preseku veze sa pozadinom. Dobro, a on je hteo da njima učini to isto. Proračun nije bio sasvim pogrešan. Prestolonaslednik je odmah bio spreman da se brzim povlačenjem izvuče iz obuhvata koji je pretio. Ali, Bliher je ostao čvrst u svojoj nameri, povukao je prestolonaslednika, skoro i protiv njegove volje, za sobom, omogućio time spajanje sa glavnom armijom i učinio je neprijateljsko zaobilaženje udarcem u prazno. Kad je Napoleon uvideo svoju zabludu, zlo se već bilo dogodilo. Preostalo mu je jedino da negde pokuša proboj. Povoljan udes i kolebljive odluke njegovih protivnika doveli su ga na mesto gde je pobedu, a time, kako je izgledalo, i ono „le monde va tourner encore une fois"*), trebalo samo uzabrati rukom. 16 oktobra radilo se o tome da se sa 138.000 ljudi uništi 72.000. Od Napoleona se moglo očekivati izvršenje takvog zadatka. Ali, on je ipak, u potpunosti podbacio. Sve što je ostvario bilo je zadržavanje jakih rezervi, koje su, najzad, pojedinačno upotrebljavane čas ovde čas onde, gde bi se ukazala potreba, kao i frontalni napad koji je tek onda preduzet kada je neprijatelj ojačao i kome je nedostajao svaki izgled na uspeh. Umesto da se opet jednim sjajnim podvigom popne na čelo Evrope, on je saveznicima omogućio bitku uništenja, koja je, da malodušnost nije pobeđenom otvorila vrata kroz koja se on izvukao od potpune propasti, mogla da bude isto tako potpuna kao i bitka kod Kane. Došlo je do prve velike katastrofe. Druga je usledila u kratkoj vojni 1815, koja je, kao nijedna druga, omogućila da se osvetle osobenosti Napoleonovog vođenja rata iz docnijeg perioda.

Savezničke sile Evrope nameravale su da desnim krilom iz Nizozemske i levim iz Bazela koncentrično prodru u Francusku. Napoleon se sa 122.000 ljudi iznenada okrenuo prema desnom neprijateljskom krilu koje mu je bilo bliže i bilo spremnije za borbu (skica 21). Tu je stajala u razvučenom kantonmanskom rasporedu armija vojvode Velingtona (Wellington) od 93.000 ljudi (36.000 Nemaca, 32.500 Engleza, 24.500 Nizozemaca), koja je bazirala na Antverpen, na desnoj obali reke Šelde (Schelde) do Mehelna (Mecheln), Brisela i Binšea (Binche — istočno od Monsa), i pruska armija pod Bliherom od 123.000 ljudi, sa korpusima Citena (Zieten), Pirha (Pirch) i Bilova (Bülow) duž reka Sambre i Meze, od iznad Šarlruaa (Charleroi) do ispod Lieža, i korpusom Tilmana (Thielmann) u luku Dinan—Namir — Anden (Dinant — Namur — Andenne) na reci Mezi. Francuska armija, okupljena između Filipvila (Philippeville) i Bomona (Beau-

*) »Svet će se preokrenuti još jednom«. — Prim. prev.

mont), prešla je 15 juna reku Sambru kod Šatlea (Chatelet), Šarlruaa i Maršijena (Marchienne). Istureni pruski odredi povukli su se prema Flerisu (Fleurus). Za njima je pošla jedna prethodnica do Lambizara (Lambusart), dok je druga krenula ka Gosliju (Gosselies). Prva je Pruse videla neposredno pred sobom. Druga je morala očekivati da će na putu preko Katrbraa (Quatrebras) za Brisel naići na Engleze. Da se istovremeno pobede oba ova protivnika, pri datom odnosu snaga, nije bilo izgleda. Zadatak se jedino mogao sastojati u tome, da se prvo jedan protivnik potpuno uništi, ili bar otsudno potuče i potpuno odvoji od saveznika, držeći se prema drugome samo odbranbeno, da se zatim, po uništenju prvog, ako bi to još bilo potrebno, i sa njim svrši na isti način. Da li je prvo trebalo napasti Pruse ili Engleze, u to, pri blizini prvih, nije moglo biti sumnje. Moglo se pretpostaviti da oni sledećeg dana još neće moći da se pojave sa celokupnom snagom. Prema tome, shodno Napoleonovom osnovnom načelu, da se u bici mora biti što jači, trebalo je najveći deo francuskih snaga baciti protiv Prusa, a jedan mali deo protiv Engleza. Već 16-og uveče, razmatrajući događaje toga dana, jedan francuski komandant divizije izneo je mišljenje da bi protiv Velingtona bila dovoljna jedna divizija i da bi svim ostalim snagama trebalo tući Blihera. 15-og Napoleon nije delio to mišljenje svog potčinjenog. 16-og je trebalo da Gruši (Grouchy), sa korpusima Vandama (Vandamme) i Žerara (Gerard), konjicom Pažola (Pajol), Ekselmana (Excelmans) i Miloa (Milhaud), ukupno 41.600 ljudi, odbaci Pruse, a da Nej, sa korpusima Reja (Reille) i Erlona, konjicom Kelermana i Lefevra, ukupno sa 53.000 ljudi, krene od Goslija ka Katrbrau, da bi se, ukoliko je potrebno, suprotstavio Englezima. Sam car hteo je da sa Gardom od 16.500 ljudi krene za Grušijem, dok bi Loboa (Lobau), sa 10.000 ljudi, isprva ostavio u Šarlruau. On nije računao na jak otpor Prusa. Bliher je mogao da prikupi najviše 40.000 ljudi. Hteo je da ih 16-og baci sve do iza Žamblua (Gembloux), zatim da Grušiju ostavi da ih potpuno uništi, a da on sam sa Gardom, još iste noći, krene i priključi se Neju nastupajući ka Briselu, kuda će Englezi na vrat na nos pobeći. Mislio je da će već 17-og ući u belgisku prestonicu. Proklamacije, koje je tamo trebalo izdati, već su bile otštampane. To su bile lepe misli, uspomene iz 1796, koje je dočaravala živa mašta i time učinila da se ne uoči ozbiljnost situacije. Pri podrobnijem razmatranju ipak mu se učinilo sumnjivo da će Grušijevih 41.600 ljudi, pa i ako za njima krene 16.500 ljudi garde, biti dovoljni za rešavajuću bitku. Jer, takvom se ipak morala smatrati pretstojeća bitka sa Prusima. Bilo da ih ima 40.000, ili više, sve se svodilo na to da se oni odvoje od Engleza, potpuno potuku i u njihov poraz uvuče i ostatak pruske armije. Tek kada bi Bliher bio otstranjen, potpuno otstranjen, mogao bi Napoleon svim snagama da se okrene protiv Engleza i prema Briselu. Tada bi sigurno naišao samo na mali otpor.

Na osnovu takvog rasuđivanja dodeljena je Grušiju još i divizija Žirara (Girard), iz Rejovog korpusa — 5.000 ljudi — tako da je ovaj sada imao 46.600 ljudi. Dalje, trebalo je da Erlonov korpus

za prvo vreme ne nastupa dalje od Frana (Frasnes) i da kod Marbea (Marbais) ostavi jednu diviziju kako bi, za svaki slučaj, bio pri ruci. Nej, koji je mislio da će sa 53.000 ljudi potući Engleze, našao se iznenada oslabljen, sa nepunih 25.000 ljudi. Međutim, rezerve nisu nedostajale: Garda, Lobo i Erlon, ukupno 46.000 ljudi. I pored toga što su te rezerve bile jako razvučene, od njih se očekivalo rešenje u dve bitke koje je trebalo pa počnu tek dockan posle podne.

Verovatno da bi za same Pruse bilo najbolje da nastave povlačenje svojih isturenih trupa dok sve njihove snage ne bi bile prikupljene na jednom bojištu. Ali, i jedno ne suviše daleko povlačenje pobudilo bi Engleze da krenu putem za Brisel i ka svojim brodovima. Nije se smelo povlačiti čak ni u slučaju da Velington za 16-ti popodne nije obećao da će priteći Prusima u pomoć i pojaviti se u boku neprijatelja, pa čak i da je ostvarenje tog obećanja izgledalo još neverovatnije. Zbog toga je Gnajzenau hteo da ostane kod Flerisa. Ali na uverljive prigovore pristao je da se Citenov korpus povuče na visiju između sela Linji (Ligny), Sent Aman (St. Amand) i Bri (Brye); (skica 22). Teško je bilo naći nepovoljniji položaj. Doduše, on je dozvoljavao dobru upotrebu artiljerije i imao je na svom području četiri sela, i to velika, koja su za ondašnju taktiku bitke bila neophodna. Ali, to nije nadoknađivalo nezgodu usled uzanog fronta i dubokog boka. Položaj je u svakom pogledu bio vredan jednog Terencija Varona. Morao je da bude obuhvaćen, pa hteo to napadač ili ne. Neprijatelj je bio primoran da obuhvati bar j e d a n bok, a bilo mu je olakšano da obuhvati oba. Dogodi li se ovo drugo, branilac je izgubljen. Kada bi se našao još i jedan Hazdrubal, da napadne s leđa, a za to su mogla da budu stavljena na raspoloženje ne manje od tri konjička korpusa, bilo bi postignuto ono najviše. Uoči njegove propasti pružila se Napoleonu toliko povoljna prilika da tuče bitku uništenja, kakva mu se nije pružila za 19 godina.

Citen je poseo položaj, a Pirh je kao rezerva postavljen iza njega. Tilman je trebalo da održi visove između Sombrefa (Sombreffe) i Tongrina (Tongrinne). On je tu obrazovao jedan povučeni ešelon, koji je, kako je izgledalo, bio podesan da Citenov levi bok osigura od svakog napada. Ali, nažalost, ovaj jaki položaj bio je zaklonjen jednim močvarnim potokom, frontalnom preprekom koja se tako teško mogla preći, da se branilac, doduše, nije mogao napasti, ali ni on sam nije mogao da napada ako bi ga samo mali broj trupa u tome sprečavao; Tilman je morao da se zadovolji ulogom posmatrača. On je ispao iz bitke. Za njegovo vezivanje određeni su samo Pažol, Ekselman i jedna Žerarova divizija. Ostale dve divije toga generala trebalo je kod Linjija da napadnu levi bok, a Vandam i Žirar kod Sent Amana front. Garda i Milo ostali su kao rezerva kod Flerisa, a Lobo još dalje unazad. Za samu bitku bilo je, dakle, upotrebljeno 60.000 ljudi protiv neprijatelja otprilike iste jačine. Na taj način bilo je, istina, moguće potući Pruse, ali ne i uništiti ih, niti odvojiti ih od Engleza. Da se postignu oba ova cilja, bio je, pre svega, potreban napad na desni bok. Kada se to uverenje nametnulo Napoleonu, on je pozvao Neja. Sult je morao da piše maršalu: „... vous

devez manoeuvrer sur le champs de manière à envelopper la droite de l'ennemi... cette armée est perdue si vous agissez vigoureusement. Le sort de la France est dans vos mains,"*) a zatim: „dirigez-vous sur les hauteurs de St. Amand et de Brye".**) Ali, Nej se kod Katrbraa već sukobio sa Englezima. On nije mogao, bez teškoća, da se otkači od njih pa i da nije ranije primio dvosmisleno naređenje, da prvo odlučno napadne Engleze, da ih odbaci, a zatim da požuri i protiv Prusa izvrši otsudan udar. Maršal u tom trenutku nije bio u stanju da odbaci neprijatelja. Naprotiv, jedna njegova divizija morala se čak i povući. Očajnim artiljeriskim napadom pokušao je da uspostavi situaciju. Ali, da bi opet mogao da napadne i odbaci jačeg neprijatelja, bila mu je potrebna podrška svežih snaga. Trebalo je da dođe korpus Erlona. Ali, ovaj je u međuvremenu, neposrednim Napoleonovim naređenjem, upućen prema Briju. Nej mu je poslao izričitu zapovest da se odmah vrati. Erlon je poslušao Neja, naredivši da samo Diritova (Durutte) divizija nastavi marš ka caru, a sa glavninom korpusa stigao je do Neja kada se ovaj, padom mraka, povukao do Frana. I Dirit je stigao u okolinu Sent Amana tek pošto je kod Linjija već sve bilo završeno.

Tamo se u međuvremenu vodila bitka. Vandam je zauzeo Sent Aman, ali protiv artiljerije nije mogao dalje da napreduje. Žirar je zaposeo Sent Aman la Hej (St. Amand la Haye), ali je selo opet palo u ruke dvema pruskim brigadama. Za Linji su se borile dve druge brigade sa Žerarovim dvema divizijama, dok, najzad, potok nije povukao granicu između prijatelja i neprijatelja. Bliher se nadao da će napadom na levi bok Vandama odlučiti bitku. Dve Pirhove brigade zauzele su Vanjele (Wagnelée) i održale se posle promenljive borbe u s. Le Amou (Le Hameau). Dalje nisu mogle da prodru, pošto su Vandam i Žirar bili pojačani sa tri gardiske brigade. Konjicu Jirgasa (Jürgass) i Marvica (Marwitz) držali su u šahu Domon i Sibervi (Subervie). Kad se ni Nej, ni Erlon, ni Dirit nisu pojavili, a Prusi su bacili u borbu već i svoje poslednje rezerve, i kad je pao mrak, Napoleon je poveo na Linji ostatak svoje Garde i Miloa. Dve međusobno izmešane pruske brigade nisu mogle da se odupru svežoj snazi i nadmoći tako da su selo, obuhvaćeno sa dve strane, zauzeli Francuzi. Ceo položaj više se nije mogao održati. Očajni juriši konjice nisu mogli da spasu stvar. Srećom, neprijatelj nije zauzeo s. Bri. Kroz to selo i pored njega mogle su trupe bez većeg ugrožavanja da se povuku ka Tiliju (Tilly); (skica 21). Stanje trupa nije dozvoljavalo ostvarenje prvobitne namere, da se tu ostane i sledećeg dana obnovi bitka. Još u toku noći Citen i Pirh su nastavili povlačenje prema Vavru (Wavre). Od gonjenja ih je štitila zaštitnica koja se održala u Briju i jedna Tilmanova brigada koja se održala u Sombrefu. Bilov je sa prethodnicom tek uveče stigao od Liježa do Ardnela (Arde-

*) »... treba da manevrišete odmah tako, da obuhvatite desni bok neprijatelja... ova armija je izgubljena ako snažno dejstvujete. Sudbina Francuske je u vašim rukama«. — Prim. prev.

**) »uputite se na visove kod Sent Amana i Brija«. — Prim. prev.

nelle), a sa glavninom do Sovenijera (Sauveniere). Sledećeg dana u 3 časa ujutru Tilman je krenuo ka Žambluu (Gembloux). Obojica su tek sledeće po podne krenuli za ostalom armijom.

Nej se kod Katrbraa morao da povuče pred Velingtonom, dok je Napoleon kod Linjija izvojevao pobedu. Ali to je, prema onome što je sam Napoleon zahtevao od pobede, ipak bila samo „obična" pobeda. A takva nije bila potrebna vojskovođi koji je ponova hteo da izbori vladavinu nad svetom. On je morao potpuno da uništi oba pruska armiska korpusa koji su mu se suprotstavili kod Linjija. Tada bi se Tilman užurbano povukao. Sam Bilov ne bi mogao da se odupre pobedniku koji bi nadirao. Bez pruske potpore, Velington bi se povukao u Brisel, tj. u Antverpen i na svoje brodove. Tako bi bar vojna bila brzo okončana. Sve je zavisilo od bitke uništenja kod Linjija. A za ovu su stvari stajale povoljno, kako se samo moglo poželeti. Da bi bili što bliži engleskoj podršci, Prusi su izabrali takav položaj na kome je njihovo uništenje zavisilo samo od nahođenja i volje neprijatelja. Ako Napoleon nije hteo ili nije mogao da potpuno iskoristi povoljnost ove situacije, preostajao mu je, u najmanju ruku, manji, ali i hitniji zadatak, da Pruse odvoji od Engleza, i da ih, pre svega, prve napadne u desni bok. Da to izvede, bili su mu dovoljni čak i samo Garda i Lobo, samo da su bili upotrebljeni na vreme i u odlučnom pravcu. Zapovesti i protivzapovesti nisu sprečile Napoleona da pobedi kod Linjija, ali su mu, istina, onemogućile da uništi polovinu pruske vojske i da je celu odvoji od Engleza. Baš naprotiv, svojom pobedom on je obe razdvojene armije primorao da se sjedine. Dotada je jedna imala svoju vezu prema Briselu i Antverpenu, a druga prema Lijež̌u i Rajni. Sada su obe maršovale u istom pravcu prema Briselu. Pre toga je imao protiv sebe dva slaba i razdvojena neprijatelja, a sada je morao da ima posla sa daleko nadmoćnijim, skoro sjedinjenim protivnikom. To je bila stvarna situacija. Ali, Napoleonovom duhovnom oku prikazala se sasvim druga situacija. Prema pretstavi koju je on imao, bila su potučena ne dva, već četiri pruska korpusa, koji su se povlačili ili prema Liježu, i time potpuno iščezli sa vojišta, ili, baš i ako su maršovali prema Briselu, opet su bili potučeni i veoma rastrojeni, tako da su za više dana ispadali iz svake kombinacije. Iz te varljive pretpostavke on je izvukao čudnovat zaključak: neprijatelja, koji je potpuno iščezao ili je sasvim bezopasan, treba da gonim sa više od trećine svojih snaga, a drugi neprijatelj, koji je baš odbio Nejov napad, treba da bude tučen od preostalih nedovoljnih snaga. Jedan zakon je propisivao: tučeni neprijatelj mora se goniti u svim prilikama; a drugi: u bici se mora biti jak što je više moguće, a u svakom slučaju jači od neprijatelja. Oba zakona mogla su samo na taj način da budu dovedena u sklad, ako bi Napoleon najvećim delom svojih snaga gonio Blihera i pokušao da ga još jednom potuče ili dovede do potpunog rasula, pa da se tek onda okrene prema Velingtonu, koga bi dotle posmatrao i zabavljao samo jedan mali deo trupa. Ali, ako je Napoleon bezuslovno hteo da odmah nastupi protiv Velingtona, morao je da povede

sa sobom znatniji deo svojih vojnika, a da za gonjenje tučenog Bli-hera odredi samo jedan vrlo mali deo. Prvi slučaj doveo bi do bitke kod Vavra, a drugi do jedne drukčije bitke kod Vaterloa (Waterloo). Pošto je polovina pruske vojske bila pokolebana, to su za uspeh prve kombinacije postojali dobri izgledi. U drugoj, pak, Napoleon je mogao da stvori utoliko veću nadmoćnost, što je Velington za ne-opravdane ciljeve upotrebio nesrazmerno veliki deo svojih trupa.I tu bi izgledi bili dobri. Ali, oni bi se, naravno, kako kod Vavra, tako i kod Vaterloa, pogoršali kad bi, radi podrške pritešnjenog saveznika, tu pritekao u pomoć Bliher, a tamo Velington. Da bi Bliher taj zadatak i izvršio, to je dokazao. A da li bi Velington napustio svoju glavnu komunikaciju, neposrednu zaštitu Brisela i Antverpena, kad bi ovi bili ma i najmanje ugroženi, u to se moglo sumnjati, a Gnaj-zenau je tada u to potpuno sumnjao. Pokret ka Vavru je, dakle, naj-pre obećavao uspeh.

Kad je 15 juna kod Šarlruaa prešao reku Sambru da bi potu-kao Blihera i Velingtona, Napoleon je sebi postavio težak zadatak. Pobedom kod Linjija, 16-og, on ne samo što nije umanjio teškoće, već ih je još i povećao. Time što je 17-og poslao Grušija sa dobrom trećinom svojih trupa da goni Blihera, što je 5.000 ljudi ostavio bez ikakvog cilja kod Flerisa i što je sa nešto malo više od polovine armije nameravao da tuče Velingtona, on je, nesumnjivo, doveo u pitanje svaki izgled na uspeh.

Velington je tokom 16-og okupio isprva male, a zatim poste-peno i dovoljne snage da odbije Nejove napade i uveče je sa naj-većim delom svoje vojske stajao kod Katrbraa. Na vest o povlačenju Prusa, on je 17-og u podne počeo i sam da se povlači, ali se, zbog obećanja da će mu sledećeg dana pružati podršku bar jedan pruski armiski korpus, opet zaustavio kod Mon Sen Žana (Mont St. Jean). Posle odvajanja 16.000 ljudi prema Halu i upućivanja manjih snaga u drugim pravcima, on je uveče stajao sa 62.000, čime je svom pro-tivniku, koji je raspolagao sa 70.000 ljudi, dobrovoljno omogućio nadmoć koju nije zaslužio. Međutim, ovaj se svojom prethodnicom primakao vrlo blizu, dok mu je glavnina bila ešelonirana duboko iza Ženapa (Genappe).

Već ranije izabrani položaj južno od Mon Sen Žana, duž puta Bren Lale — Oen (Braine l'Aleud — Ohain), imao je dovoljan brisani prostor (skica 23). Uzani greben visa pružao je zaklon snagama koje nisu angažovane u prvom borbenom redu. Mnogi masivno građeni majuri koji su se nalazili ispred ove linije ojačavali su front. Tu je Velington hteo da bije „defanzivnu bitku". Napoleon, koji je skoro sve svoje pobede, izuzev Borodina i Hanaua, zadobio obuhvatom jednog boka, ili odbacivanjem sa otstupnice ili, najzad, na oba ova načina, hteo je ovde da primeni čist frontalni napad. Neprijatelja, koji je stajao upravno na svoju otstupnicu, trebalo je pobediti ne „manevrom", već snagom napada, nadmoćnošću francuskog vojnika. Trebalo je da odluči uporna volja. Samo jedna briga morila je Napo-leona: da prezreni neprijatelj ne popusti. Armiju, koja je bila duboko ešelonirana, trebalo je prvo razviti na omekšalom zemljištu duž puta.

U tome je prošlo pre podne 18-og. Tek oko 11 časova stajale su desno od briselskog puta spremne 4 Erlonove divizije levo 3 Rejove divizije, a iza njih Lobo, Garda i rezervna konjica. Trebalo je započeti sa osvajanjem majura Ugomona (Hougomont). Za to je određena Žeromova (Jerome) divizija na levom krilu. Ali ona, ni uz pomoć velikog dela susedne Foajove (Foy) divizije, nije uspela da izvrši taj zadatak. I na kraju bitke ostao je u zapaljenom majuru deo branilaca. Naravno, nije bilo moguće sačekati kraj te bezizgledne borbe, jer je već javljeno o pojavi Prusa na desnom boku, doduše, još na velikom otstojanju. Posle nedovoljne artiljeriske pripreme Erlon je morao da izvrši napad, nastupajući istočno od briselskog puta u 4 diviziske kolone ešelonirane počev od levog krila sa po jednim bataljonom na čelu i sedam ili osam bataljona pozadi. Desni ešelon (Dirit) zadržale su posade Smoena (Smohain), La Hej (La Haye) i Paplota (Papelotte), a polovinu levog, brigada Kio (Quiot), posada La Hej Senta (La Haye Sainte). Samo dva i po ešelona dospela su do glavnog položaja. Desetkovani artiljerijom, dočekani su od engleske pešadije plotunima koji nisu promašivali. Bespomoćne mase uzalud pokušavaju da se razviju i dovedu u front više pušaka i više napadača. Napadnute bajonetima i sabljama u bok, one moraju da se povuku. Pozadi, u zaklonu jaruge, ostaci pokušavaju da se srede. Dirit se i dalje borio i, najzad, posle promenljive borbe, ostaje pobednik u Paplotu, La Heju i Smoenu. I Kio nije odustao da napada na La Hej Sent. Ali vreme je promicalo. Prusi su se približavali. Protiv pretećeg bočnog napada otposlati su prvo Domon i Sibervi sa svojom konjicom, a zatim Lobo sa svojim korpusom. U međuvremenu trebalo je potisnuti neprijatelja ispred fronta. Ono što nije mogla da učini pešadija, trebalo je da izvrši konjica. Milo, Lefevr, Gijo (Guyot), Kelerman (Kellermann) jurnuli su jedan za drugim na neprijateljski centar. Kare su rasprštene i protivnička konjica odbačena. Ali, uprkos najvećeg herojstva, 9.000 konjanika ipak nije moglo ni da odbaci čitavu englesku armiju niti da dugotrajno pruža otpor. Isuviše dockan palo je na pamet Neju, koji se stavio na čelo konjičkih masa, da prve uspehe iskoristi pomoću pešadije. Bila je pozvana Bašelijeva (Bachely) divizija Rejovog korpusa, koja je od sedam divizija prednje linije još jedina stajala na raspoloženju. Njoj uspeva da zajedno sa Kioom zauzme La Hej Sent. Ali, sudbinu francuske konjice ne može više ništa promeniti. Rasturena, ona mora da se povuče, kao što se pre toga povukla pešadija.

U međuvremenu je pristigao Bilovljev korpus Bliherove armije i naišao, kod Plansenuaa (Plancenoit) i nešto severnije, na otpor Loboovog korpusa. Borba oko sela vodila se sa promenljivim uspehom. Pošto ga je Lobo izgubio, zauzela ga je mlada garda, ali ga je opet izgubila, dok ga tri bataljona stare garde opet nisu osvojila. Izgledalo je da te nepobedive trupe jemče da će to selo oko koga se toliko borilo stalno ostati u njihovom posedu i Napoleon je verovao da može i da mora svoje poslednje rezerve upotrebiti protiv Engleza. Zadržao je samo tri bataljona. Ostatak stare garde trebalo je da opet predvodi Nej. Ono što nije moglo da izvede 14.000 pešaka i 9.000 konjanika.

pretpostavljalo se da će ostvariti 5.000 ljudi stare garde. Pošto poznajemo bitku kod Kane, znamo da ni uspeh ovog napada ništa ne bi pomogao Napoleonu, i da je sve zavisilo od toga da se Bilov i Bliher uklone, ili bar odbiju. Obrazovana je jedna, po nekima i dve, duboke kolone kojima je trebalo da se priključi sve što je moglo da se nađe od Erlonovog i Rejovog korpusa u uvalama bojnog polja. Napad je morao da propadne pod udarcima karteča artiljerije i plotunima pešadije, kao što su već osam godina propadali svi takvi napadi. Da se on pretvorio u brzo povlačenje i bekstvo zasluga je Citena koji je preko Oena pristigao sa najmanje jednom brigadom, zauzeo Smoen, La Hej i Paplot, i svojom artiljerijom brisao prostor na kome je vršen napad. Tu vatru s leđa nije mogla da izdrži čak ni stara garda. Bitka je naglo bila odlučena. Poslednja rezerva valjala se unazad. Siguran prolaz pored Plansenuaa nije više bio moguć. 5 pruska brigada, prva iz Pirhovog korpusa koji se kretao iza Bilova, ponova je zauzela selo. Bilovljeve baterije tukle su francusku otstupnicu. Rasulo koje je izazvala njihova vatra nije moglo da bude veće. Ali, i pored toga, Velington, koji je gonio neprijatelja u bekstvu, hteo je jurišem na tobože posednut položaj kod Bel Alianse (Belle Alliance) da dostojno okonča bitku i zahtevao je da se vatra prekine. Tako su još mnogi uspeli da se izvuku od uništenja, mada je 5 brigada jurišala dalje do Mezon di Roaa (Maison du Roy) i Vje Manana (Vieux Manans). Pošto je vojvoda (Velington) zauzeo raniji francuski položaj, vratio se u svoj logor prepustivši gonjenje Bliheru.

Od pruske armije u borbi su učestvovali samo Bilovljev korpus i po jedna brigada Citenovog i Pirhovog korpusa. To se može objasniti ne nedostatkom revnosti ili dobre volje, već samo nepodesnim naređenjima za marš. Shodno Napoleonovim principima težilo se da se po mogućstvu sve trupe drže zajedno na istom putu, i kada je ipak rešeno da se upotrebi više puteva, to preimućstvo je izgubljeno, pošto se dozvolilo da se kolone na maršu proizvoljno ukrštaju. Na taj se način nije moglo ostvariti brzo kretanje velike mase. Prelaz preko rečice Lan (Lasne) stvorio je prvi zastoj, a drugi samo razvijanje. Zato se ne treba čuditi što se Tilman predveče još uvek nalazio u okolini Vavra, mada je Bilov sa prednjim korpusom još u rano jutro krenuo odatle (skica 21). On je baš hteo da pređe na levu obalu reke Dile (Dyle) kad se Gruši pojavio na desnoj obali. Francuski maršal krenuo je 17-og posle podne sa bojišta kod Linjija i u noć je stigao do Žamblua. Posle izvesnog kolebanja u pogledu neprijateljskog pravca otstupanja, udario je, potstaknut jednim carevim naređenjem, putem za Vavr. Kad je u toku marša grmljavina topova sa Vaterloa postala čujna, savetovao mu je Žerar, jedan od njegovih komandanata korpusa, da ostavi Blihera samom sebi i da bez zadržavanja požuri ka bojnom polju i mestu rešenja. Gruši je to odbio. Ono što je po svojoj inicijativi i možda još blagovremeno mogao da učini, bilo mu je najhitnije naređeno po jednom oficiru koji je stigao sa zakašnjenjem. Trebalo je da se postavi ispred Bilova i da zaštiti glavnu armiju od njegovog bočnog napada. Pri pokušaju da, ukoliko je to još moguće, izvrši primljenu zapovest, u kom cilju je trebalo

da pređe reku Dilu, naišao je na Tilmanov otpor. Međutim, uspelo mu je da reku pređe više uzvodno. Ali, pre nego što je mogao da odbaci neprijatelja, koji je stajao na njegovom desnom boku, nastupila je noć. Toliko je ipak proizišlo iz događaja: gonjenjem desnom obalom reke Dile, maršal ne bi mogao ni sa većom energijom da spreči čitavu Bliherovu armiju da potpomogne Velingtona. On je mogao da dejstvuje efikasnije da je francusku glavnu armiju pratio s leve strane reke Dile i da je Bliherа i Bilova prinudio u njihovom maršu ka Plansenuau da se okrenu protiv njega i da odustanu od nameravanog bočnog napada. Da bi to bila jedina celishodna upotreba Grušija, potvrdio je i sam Napoleon svojim poslednjim naređenjem tom maršalu da odmah priđe i odbije Bilova. Kako je, uostalom, trebalo voditi bitku proizlazi i iz toga što je docnije, na Sv. Jeleni, car naveo da mu je bila namera da pored fronta napadne i levi bok. Da to izvede, imao je dosta rezervi i konjice. Istina, da ne bi isuviše rano bio ometen, on je 17-og i u noć uoči 18-og morao da izvrši podilaženje kako bi napad mogao da usledi u pravi čas. Tada bi, možda, Gruši bio dovoljan da deo pruske armije koji bi pristigao odbija tako dugo dok pobeda nad Velingtonom ne bi bila izvojevana. Uzastopni napadi dve i po pešadiske divizije, tri konjička korpusa i 5.000 ljudi Garde u najnepovoljnijem i najneefikasnijem poretku na neprijateljski centar nisu nikako mogli da dovedu do uspeha.

Napoleon od 1800 i od 1805 do 1807 ne može da se pozna u Napoleonu junskih dana 1815. Vojskovođa koji se 15-og i 16-og kolebao da li će jedan korpus upotrebiti desno ili levo, to više nije bio čovek orlovskog pogleda, koji se posle dugog marša još tokom večeri ponovo kretao da bi se kod Fridlanda kao tigar sručio na svoj plen. Car koji je 18-og pre podne polako stvarao poredak za bitku i još našao vremena za smotru trupa, to više nije bio čovek od volje i energije koji je svojim maršalima dovikivao „activité, activité, vitesse!"*), ili koji je u noć uoči 14 oktobra 1807, sa bakljom u ruci, terao artiljeriju da se popne strmim padinama Landgrafen Berga! Majstor rata koji je protiv Velingtonovog fronta terao prvo pešadiju, zatim konjicu i na kraju Gardu, to više nije bio bog bitaka koji se kod Austerlica sa čitavom svojom armijom bacio neprijatelju u bok! Sigurno ne. Jer, „na bojnom polju", kako je on to 1797 sam kazao, „brzo se stari". A tada, kada je to rekao, bio je tek u drugoj godini svoje karijere vojskovođe. Od tog vremena, u toku sedamnaest godina, mnogo štošta se desilo, što je moralo da poljulja čvrstu građu toga diva. Nakupila se masa krivica koja je nagrizala moždinu čak i tog titana. Zaustaviti se ili vratiti, nije bilo moguće. On je bio gonjen napred, napred protiv sve većih sila. Do sloma je moralo doći ako ne 18 juna, a ono docnije. U svakom slučaju, on je bio neminovan. To je predvidela i majka kada se na Elbi opraštala od svoga sina: „Nebo neće dozvoliti da umreš od otrova**) ili u miru koji nije dostojan tebe, već sa mačem u ruci". Doživeti takav kraj, to je jedino mogao da bude cilj bitke kod Vaterloa.

*) »aktivnost, aktivnost, brzina«. — Prim. prev.

**) On je na Elbi pokušao da se otruje. — Prim. prev.

Rat 1866

(Skice od 24 do 48)

Napoleon se postepeno okrenuo od bitke uništenja i time je napustio put koji ga je doveo do njegovih velikih pobeda. Oklevajući i oprezno, podigli su njegovi protivnici bačeno oružje. Uloge su se promenile. Kacbah, Denevic i Kulm već se približavaju bitkama uništenja. Koncentracija za leđima protivnika i njegovo opkoljavanje sa svih strana učinili bi od Lajpciga najpotpuniju bitku kod Kane, da strah koji je ulivao taj strašan čovek nije ostavio jedan slobodan izlaz. Najzad, sa Vaterloom vratili smo se posle petnaest godina opet u Marengo. Sumnjiva, više nego sumnjiva frontalna borba, zatim smrtonosni udarac u bok. To je već deo Kane, ne potpune, ali jedan vrlo uspeli njen deo. Ono prvo bojno polje služi kao „pretsoblje iz koga Cezar stupa u prestonu dvoranu". Sa ovog drugog vodi put na Sv. Jelenu. Spajanje odvojenih armija na bojištu pretstavlja problem kome se često težilo, i koji je u obe pomenute bitke bio srećno rešen. Posle pola veka opet se počelo sećati onoga što je već bilo zaboravljeno, i nit koju je raspreo Bliherov glavni štab ponova je prihvaćena.

KONCENTRACIJA I STRATEGISKI RAZVOJ PRUSKE I AUSTRISKE VOJSKE

Već prvih meseci 1866 Pruska je stajala pred ratom sa Austrijom; isprva samo sa Austrijom. Jer, bilo je još sumnjivo da li će nemačke srednje države poći s jednim ili s drugim protivnikom, ili će sasvim ostati po strani. Tako je protivnike koji su se spremali za borbu razdvajala granična linija Gerlic—Oderberg (Görlitz—Oderberg), koja se uglavnom sastoji iz jednog planinskog lanca (skica 24). Severno i južno od te linije morale su, pre nego što dođe do rata, obe vojske težiti da se koncentrišu.

Strategiski autoriteti navaljivali su da se pruska vojska koncentriše u Gornjoj Šleskoj (Oberslesien). Odatle je samo jednim kratkim prodorom moglo da se pogodi srce Dvojne monarhije, a time i jednim udarcem okonča rat. Da bi se sa pruske teritorije došlo do Beča, bio je put iz Gornje Šleske svakako najkraći. Ali, da bi dospeli u taj krajnji ugao zemlje, do polazne tačke za nameravani kratki

udarac, trebalo je da delovi vojske koji se prikupljaju prevale najveći mogući put. Ni na jednom pravcu pruska koncentracija nije zahtevala više vremena od one u Gornjoj Šleskoj, a nijedna austriska koncentracija kraće vreme od one preko puta, u Moravskoj (Mähren). U svakom slučaju, neprijatelj je mogao da se postavi tako da parira udarac u srce. Napadači bi najkasnije kod Olomouca (Olmütz) naišli na celu neprijateljsku vojsku. Tada bi glavne snage stajale protiv glavnih snaga . Ako bi Prusi bili pobeđeni, dospeli bi u opasnost „da budu potisnuti prema Poljskoj". Ako bi, pak, dobili bitku, Austrijancima bi verovatno bilo moguće da se povuku prema Beču i iza Dunava, da dovedu pojačanja i da nadoknade pretrpljene gubitke. Tada su pobedioci još mogli da se nadaju Vagramu*), ali su isto tako morali da budu spremni i na Aspern**). Verovatno da bi se rat otegao i pružio silama, koje su stajale po strani, vremena i mogućnosti da se umešaju u spor i da pobedniku uskrate plodove njegovih uspeha. Zadatak je očigledno bio, ne da se izvede kratak udarac ka Beču, već da se neprijateljska armija potisne od Beča i sa Dunava. Međutim, ovakva razmatranja i rasuđivanja pokazala su se kao bespredmetna. Osnova čitavog plana bila je slaba, koncentracija u Gornjoj Šleskoj ne samo dugotrajna nego i jedva izvodljiva. Istina, VI i deo V armiskog korpusa mogli bi peške da stignu na gornju Odru. Ali, ostalih sedam do osam armiskih korpusa, koji su bili upućeni na transport železnicom, našli bi se sa svojim vozovima u završnom delu prevoženja ograničeni na jednu jedinu prugu Breslava (Breslau) — Ratibor, bez obzira da li dolaze od Kenigsberga (Königsberg) ili od Vezela (Wesel) i Trijera. Jer, pruga sa jednim kolosekom Lignic — Frankenštajn (Liegnitz — Frankenstein) ne bi mogla mnogo da rastereti glavnu prugu. Neprijatelj, verovatno, ne bi sačekao završetak koncentracije, koja je prema proračunu trebalo da traje više od dva meseca, već bi razbio pruske snage u polovini izvršene koncentracije. Stoga Moltke nije hteo ni da čuje o nekoj koncentraciji u Gornjoj Šleskoj, sem u slučaju ako bi Pruska vojska mogla tamo da se pojavi znatno jača i znatno brže od neprijatelja. Ali, za ostvarenje toga uslova niko mu nije mogao jemčiti. Koncentracija u Šleskoj, kombinovana marševima i železničkim transportima, mogla se u najboljem slučaju ostvariti kod Breslave. Ali, odatle, preko Gornje Šleske, put za Beč nije baš najkraći. Istina, ni Napoleon, da bi se približio neprijatelju, nije uvek išao najkraćim putem i nije se plašio znatnih obilaženja. Ali, ona su ga dovodila u bok ili u leđa neprijatelju, a ovde bi to bilo izvodljivo jedino onda kada bi Austrijanci učinili nešto neverovatno, ako ne i nemoguće, naime, kad bi svoju koncentraciju preneli u Češku (Böhmen). Ako bi, pak, ostali u Moravskoj, tada bi zaobilaženje kroz Gornju Šlesku dovelo Pruse baš pred neprijateljski front.

Trebalo je, dakle, tražiti drugo mesto za koncentraciju. Pošto je Pruska htela da mrskost „agresije" podmetne neprijatelju, morala

*) 1809 god. — pobeda Napoleona nad Austrijancima. — Prim. red.
**) 1809 god. — pobeda Austrijanaca nad Napoleonom. — Prim. red.

je da se pripremi za odbranu. Napadu Austrijanaca, ako bi oni prema Berlinu nastupali bilo kroz Češku bilo kroz Šlesku, moglo se najbolje suprotstaviti iz Lužičke Oblasti (Lausitz). Ali, ako bi povoljne okolnosti dale inicijativu opreznoj i uzdržljivoj politici, nastupalo bi se preko Gerlica pravo na Beč s izgledom da se neprijatelj, koji bi se suprotstavio u Češkoj ili Moravskoj, potisne od prestonice i sa Dunava. Ova preimućstva bila su ništavna, jer je koncentracija u Lužičkoj Oblasti bila skopčana sa skoro isto tolikim teškoćama kao i koncentracija u Gornjoj Šleskoj. Transportovanje devet armiskih korpusa železnicom u okolinu Gerlica iziskivalo je više vremena nego što bi to neprijatelj odobrio. Bilo je nemoguće da se okupljene mase ishrane u tom neplodnom kraju, a zatim bi bilo neizvodljivo da se 250.000 ljudi progura u Češku kroz tesnac Gerlic, Zajdenberg (Seidenberg), Fridland (Friedland) i Rajhenberg (Reichenberg).

Postalo je jasno da se čitava armija ne može prikupiti u jednu masu pomoću jedne pruge, niti se planine na granici mogu preći samo jednim putem. Za koncentraciju je trebalo upotrebiti sve raspoložive železničke pruge. To su, doduše, bile samo dve: Krojc — Pozen — Lisa — Breslava (Kreuz — Posen — Lissa — Breslau) i Frankfurt — Kolfurt — Gerlic (Frankfurt — Kohlfurt — Görlitz) koje su se račvale i unazad i unapred. Sa jednom grupom u Lužičkoj Oblasti, drugom u Šleskoj, sa planinama pred sobom, nije, međutim, bilo mnogo dobijeno. Situacija se poboljšala tek tada kad se ispostavilo da će Saksonska u svakom slučaju biti na strani Austrije. Protiv ta dva saveznika mogle su da budu uzete u kombinaciju još sledeće železničke linije: Berlin—Jiterborg—Hercberg; Magdeburg—Hale (Halle) i Ajzenah (Eisenach)—Vajsenfels (Weissenfels)—Cajc (Zeitz). Pošto su korpusi dislocirani najbliže granici bar delimično mogli peške da stignu do svojih ciljeva, to je za svaku od ovih pet železničkih linija ostalo da transportuje ne mnogo više od jednog korpusa. Stoga se koncentracija mogla završiti relativno brzo, tj. do 5 juna. Istina, armija bi tada stajala razvijena na širokom frontu od Cajca do Valdenburg — Švajdnica (Schweidnitz). U tako tankom kordonskom rasporedu napad se nije smeo sačekati. Stoga je Moltke i nameravao da po prispeću poslednjeg transporta odmah pređe granicu i da koncentraciju snaga ostvari napred u Češkoj, ne na jednoj tački, već na taj način što će pojedini korpusi moći da se potpomažu međusobno pri sukobu sa neprijateljem. Pre svega, bilo je potrebno ući u Saksonsku, osvojiti desnim krilom prelaze preko Lužičkih i Rudnih Planina (Lausitzer Gebirge, Erzgebirge) i tada sa dve strane, iz Saksonske i Šleske, prodreti u Češku i izvršiti spajanje. Na taj način bi se koncentracija ustvari premestila u Češku. Odande put do Beča nije bio duži nego iz Gornje Šleske. Berlin bi bio za leđima, te ne bi moglo doći do potiskivanja prema Poljskoj. Nasuprot tome, postojali su svi izgledi da se neprijatelj, koji je svoju centralnu tačku postavio u Olomoucu, potisne od Beča i sa Dunava. Takva koncentracija mogla se lako ostvariti u ono vreme. Znatniji otpor mogao se jedva očekivati. Armija je mogla da se prikupi pre nego što bi došlo do bitke ili značajnijih borbi. Ali, politički obziri zabranjivali su da se već

sada pređe granica i primoravali su da se zadrži stanje za koje se mislilo da će biti kratkog veka. Da bi se malo skratio široki raspored, pomereni su u Torgau korpusi (polovina VII i VIII) koji su iskrcani kod Halea i Cajca, u Hojersverde (Hoyerswerda), Spremberg i Muskau II, III i IV korpus, koji su koncentrisani železnicom i peške između reka Elbe i Lužičke Nise (Lausitzer Neisse), u Kotbus gardiski korpus, u Hiršberg (Hirschberg) I korpus iz Gerlica, a u Landeshut V i VI korpus. Sa tih položaja bilo je moguće da se prodre u Češku, i to: desno krilo (Elbska armija) duž leve obale Elbe, centar (Prva armija) preko Baucena (Bautzen) i Gerlica, I korpus preko Varmbruna (Warmbrunn) i Šrajberhaua (Schreiberhau), a V i VI korpus (Druga armija) od Landeshuta. Armija se nije mogla više sabiti, a da se time na opasan način ne ošteti sama ofanziva, da se isuviše ne ograniči broj puteva za upad i ne izgubi pravac desnog krila na Beč. Napuštanje Cajca već je znatno naškodilo potiskivanju Saksonske armije sa juga.

Kao što su Prusima savetovali da se prikupe u Gornjoj Šleskoj, stručnjaci su od Austrijanaca zahtevali da koncentraciju izvrše u Češkoj. Ali, i tu su preimućstva kratkog udarca na Berlin, koja su bila u izgledu, bila ostvarljiva samo ako bi uspelo da se bude znatno brži i jači od protivnika. Međutim, Austrijanci su mogli da ispune taj uslov u Češkoj isto toliko koliko i Prusi u Gornjoj Šleskoj. Kod jednih, zato što jedina pruga Breslava—Ratibor nije mogla da primi sedam do osam korpusa, a kod drugih, zato što je šest armiskih korpusa bilo i suviše za jednokolosečni železnički tesnac Češki Tribau — Pardubice (Böhmisch Trübau — Pardubitz). U svakom slučaju, bilo je moguće da se trupe, koje se i za vreme mira nalaze u *Češkoj, kao i saksonski korpus koji je tu očekivan, pojačaju iz pozadine.* Ali, područje za koncentraciju glavnih snaga određivale su železničke pruge koje vode sa juga, preko Beča, Genzerndorfa (Gänserndorf), Lundenburga, Brna, zatim pruga koja, iz Mađarske, takođe, ali na zasebnom koloseku preko Genzerndorfa i Lundenburga i dalje preko Olomouca vodi za Češki Tribau, kao i železnička linija koja iz Galicije dolazi do Preraua.

Moltke je 1870 godine tačno odredio gde će se koncentrisati Francuska armija. Da bi to saznao, on nije plaćao mnogobrojne špijune, niti je velikim sumama podmićivao visoke činovnike. Da bi doznao državnu tajnu, ograničio se samo na trošak koji je potreban da se nabavi jedna osrednja železnička karta. U doba železnice, koncentracija svake armije uslovljena je i data tim železničkim putevima. Ona može da bude pomerena malo unapred ili malo unazad. Ali, uglavnom, ona je nepomična. To važi skoro još i danas, kada su zemlje isprepletane železničkom mrežom, a 1866, kada je bilo samo malo pruga koje su vodile ka granicama, važilo je to u znatno većoj meri. Prema tome, kritika se sasvim nepotrebno uzbuđivala zbog tadašnje pruske i austriske koncentracije i žestila zbog rasparčavanja jedne i zadržavanja druge. Uglavnom, obe su bile određene. Za Pruse je, i pored nekih teškoća koje se nisu mogle izbeći, nametnuta koncen-

tracija bila povoljna. Ali i koncentracija u Moravskoj, sa jednim ili dva isturena armiska korpusa u Češkoj, odgovarala bi shvatanjima koja su Austrijanci imali o svom zadatku. Oni su bili ubeđeni da će „Pruska vojska usled svoje brže mobilizacije stajati na granici spremna još pre nego što bi sopstvena vojska završila koncentraciju, eventualno, možda, čak i pre završene mobilizacije". Ako nisu želeli da budu ometeni i iznenađeni, oni su morali da povuku svoju koncentracisku prostoriju unazad, isto kao što su i Nemci, četiri godine docnije, pomerili svoju koncentracisku prostoriju iza Rajne. Međutim, ako bi im nepredviđeno, usled oklevanja i neodlučnosti, protivnik ipak dao inicijativu u ruke, oni su za ofanzivu bili u povoljnijem položaju u Moravskoj nego u Češkoj. U ovoj su već unapred bili ugroženi opkoljavanjem i primorani da se pred neprijateljem probijaju odvojenim brdskim putevima, a iz Moravske su mogli da uprave napad na levi bok jako razvučenog pruskog rasporeda. Ali, Austrijanci su bili daleko od toga da pod izvesnim okolnostima iskoriste taj povoljan položaj. Svesni da su po broju i organizaciji slabiji, smatrali su se obaveznim da se drže defanzivno i primili su to kao „žalosnu, ali nepromenljivu činjenicu". Ukoliko neprijatelj prodre iz Gornje Šleske, hteli su da ga sačekaju na položaju Olomouc — Moravski Tribau. Ako se neprijatelj ne bi pojavio odatle, nameravali su da krenu u Češku i da zauzmu položaj Jozefštat—Keniginhof—Miletin[1]) (Josefstadt—Königinhof—Miletin).

Stanovnici najbliže pruske provincije, Šleske, protumačili su austriske namere na sasvim drugi način. Pretstraže, koje je neprijatelj radi svoje sigurnosti isturio blizu granica Gornje Šleske i grofovije Glac, nisu ostavljale nikakvu sumnju da pretstoji invazija provincije i pljačkanje Breslave. Komanda Druge armije smatrala je da o tim strahovanjima, koja su prema mnogim izveštajima izgledala opravdana, mora da vodi računa i odlučila je da se radi spasavanja ugrožene zemlje premesti na jedan već ranije izviđen položaj između Pačkaua (Patschkau) i Grotkaua iza reke Nise. Pošto za tako dugačak front nisu bila dovoljna dva armiska korpusa, zamoljeno je za podršku I-og i još jednog drugog korpusa. Kralj je molbu odobrio. I, V i VI korpus pomereni su ka Nisi, a Gardiski korpus, koji je stajao kao rezerva iza Prve armije, transportovan je železnicom za Brig (Brieg). Od ostatka te armije, III korpus pomerio se u Levenberg (Löwenberg), Fridberg (Friedberg) i Vigandstal (Wiegandsthal), IV korpus u Lauban i Grajfenberg (Greifenberg), II korpus u Niski (Niesky), Rajhenbah (Reichenbach), Gerlic i Zajdenberg (Seidenberg), a konjički korpus u okolinu Levenberga. Ako je išta moglo da dovede Šlesku u opasnost, bila je to baš mera koja je preduzeta radi njene sigurnosti. Austrijanci su se čvrsto odlučili da ostanu u defanzivi, ali takvo razdvajanje neprijatelja: jedna polovina između Torgaua i Ger-

[1]) Pošto su u istoriskim zapisima i raspravama češka mesta nazvana nemačkim imenima, to radi boljeg razumevanja i jasnoće ova imena nisu prevedena na češki jezik. — Prim. red.

lica, a druga na rastojanju više od 120 km istočnije — na reci Nisi, moralo je ipak da pokoleba i najčvršću odluku. Ako su Austrijanci i smatrali da nisu dorasli celoj pruskoj vojsci, sa njenom manjom polovinom sigurno bi se mogli meriti. Međutim, napad na izolovanu Drugu armiju ne bi bio baš tako lak i jednostavan, kao što to na prvi pogled izgleda. Izabrani položaj bio je vrlo jak, nadmoćnost napadača nije bila baš isuviše velika, a zaobilaženje je otežano planinama i tvrđavom Glac. Ukoliko se položaj više ne bi mogao održati, nameravano je da se Druga armija, bez znatnih gubitaka, povuče tako daleko dok Prva armija ne bude u mogućnosti da je prihvati. Prema tome, opasnost, kojoj se svojim odlaskom na Nisu izložila Druga armija, verovatno ne bi bila isuviše značajna. Mnogo gore je bilo to što je čitava, tako lepo zamišljena, ofanziva došla u pitanje. Izvođenje plana, naime: isturanje desnog krila kroz Saksonsku sve do austriske granice, upad u Češku iz Saksonske i Šleske sa ujedinjenom armijom od devet armiskih korpusa, traženje neprijatelja u težnji da se on potisne od Beča, zaštitilo bi Šlesku i Breslavu bolje od svakog položaja i, pre svega, pružilo bi izgled za odlučnu bitku uništenja. Sada je za upad u Češku stajalo na raspoloženju nepunih pet armiskih korpusa. Da li će i u kojoj meri biti moguće sadejstvo obe polovine vojske, zavisilo je od mera koje će, protiv, kako je izgledalo, nepopravimo razdvojenih Prusa, preduzeti Austrijanci koji su se lako mogli ujediniti. Tu nepovoljnu situaciju Moltke nije mogao da otkloni. Osiguranje Šleske bilo je kralju pretstavljeno kao neka vladarska dužnost. Moltkeovo dokazivanje da se ova dužnost može vrlo dobro ispuniti ofanzivom u Češkoj, a samo rđavo ili uopšte nikako defanzivom u Šleskoj, nije delovalo ubedljivo. Tada je autoritet šefa Generalštaba bio još neznatan, ali utoliko više su se ispoljili politički obziri i lični uticaji. Tako je Moltkeu opet bio razoren teško izrađeni plan, što je u ovom ratu, prilikom priprema, mobilizacije i koncentracije, već češće bio slučaj. Preostalo mu je da skupi komade i sastavi nešto novo. I pored svih teškoća koje su mu stvarane, on se čvrsto držao ofanzive. On je bio rešen da sa Elbskom i Prvom armijom umaršuje u Češku. Čim se to dogodi, Austrijanci će se, ma kakve da su njihove namere, bar glavnom snagom okrenuti na tu stranu, a protiv Druge armije zadovoljiće se samo jednim manjim delom vojske. Drugoj armiji bi onda bilo lako da pobedi tog slabijeg protivnika, a time bi bilo omogućeno i sadejstvo sa ostalim dvema armijama. Ali, zabrinjavajuće je moglo biti to, što se sa pruske strane tako dugo oklevalo i čekalo dok ih Austrijanci ne preteknu svojom ofanzivom u Šlesku. Moglo se verovati u odlučnost austriskog glavnokomandujućeg, Benedeka, da neka naknadna protivofanziva u Češku neće uticati na njega da se vrati. Tada bi još jedino preostalo da se, radi podrške ili prihvatanja Druge armije, sa Prvom armijom krene u pravcu Nise. Time bi bili napušteni izgledi, ako ne na pobedu, a ono na uništavajuću pobedu. Pobeđeni Austrijanci bi se, verovatno, bez znatnih teškoća, povukli ka Olomoucu i Beču, iza Dunava.

OPERACIJE U NEMAČKOJ 1866

Sva je sreća što je Austrija izazvala prekid još pre nego što su se prilike u Šleskoj razbistrile i pre nego što su mogla da se uoče preimućstva ofanzive u tom pravcu. Pošto se osećala slabijom od svog protivnika, ona je htela da sebi na vreme obezbedi podršku srednje-nemačkih država. Na glasanju Savezne skupštine, 14 juna, velika većina se izjasnila protiv Pruske. Međutim, ni Austrija ni srednje države nisu bile dovoljno pripremljene da bi toj izjavi moglo odmah da usledi i delo. Očigledno je da su se nadali da će Prusku ili uplašiti mnogobrojnost njenih neprijatelja te će pristati da odustane od svojih zahteva, ili da će pregovorima bar dobiti potrebno vreme za mobilizaciju i upotpunjavanje naoružanja svojih armija. Ali to je bila samo varka. Pruska je uvidela da je krajnje vreme da prekine sa opreznim uzdržavanjem. Već 15-og postavljen je Saksonskoj, Hanoveru i Hesenskom Vojvodstvu ultimatum, a kad je ovaj bio odbačen, usledila je još istog dana objava rata, a sledećeg dana i početak neprijateljstava protiv te tri sile. Time je i Austrija prinuđena da se odluči. Na zasedanju Savezne skupštine, 16-og, bečki kabinet je izjavio „da će zbog postupka Pruske prema Saksonskoj, Hanoveru i Hesenskom Vojvodstvu, Nj. V. Car svim svojim silama podržavati te vlade i da će, shodno tome, neodložno dejstvovati svim vojnim snagama”. To neodložno dejstvovanje nije se moglo sastojati ni iz ostajanja u Moravskoj, ni upada u Šlesku, već samo iz pokreta u Češku. Ovakav postupak bio je, s druge strane, potreban ako se htelo da se ostane veran zakletvi svom najpouzdanijem savezniku, Saksonskoj, i da se osigura podrška najmoćnijeg saveznika, Bavarske, a možda i Virtemberga i Hesena. Jer, tek sa 40.000 do 50.000 Bavaraca Austrija se nadala da će postići nadmoćnost nad Pruskom. To preimućstvo je bilo toliko značajno da se zanemarila šteta koja je proizilazila iz stalne ugroženosti desnog boka armije koja se kretala iz Moravske u Češku. Koliki se broj neprijatelja nalazi u Šleskoj, to se, doduše, nije znalo. Istina, Austrijanci su već duže vremena stalno bili obaveštavani o položajima i pokretima svojih neprijatelja. Ali, marševi i transporti trupa, koji su do 18-og vršeni u Šleskoj, nisu mogli 16-og da budu jasni. U Beču se čulo za dva korpusa koja su se tobože nalazila kod Nise i Glaca. Ali, znalo se sigurno da se pruska glavna armija još nalazi između Torgaua i Landeshuta. Austrijanci nisu smeli dozvoliti da budu zavedeni „demonstracijama” ta dva korpusa. 16-og je izdata zapovest za pokret u Češku.

Za Prusku je bilo preporučljivo da se prvo okrene prema Hanoveru i Hesenskom Vojvodstvu. Ove dve sile, čije područje leži između istočnog i zapadnog dela kraljevine, nisu se mogle ostaviti u pozadini, kad bi se krenulo u rat protiv Austrije i južnih Nemaca. Morao bi se očekivati njihov napad u leđa dok bi se pruske snage borile na drugoj strani. Isto tako nije se smelo dopustiti da hanoverski i hesenski kontingenti krenu na jug da bi povećali i onako već preveliki broj neprijatelja. Bilo je, dakle, neophodno da se oni, dok su se još nalazili na domaku pruske moći, „razoružavanjem ili napadom stave izvan dejstva”. Drugi zadatak Pruske sastojao se u tome, da snage

južnonemačkih država, naročito Bavarske, odvoji od Češke. Nedavno je Austrija, na čelu svih nemačkih srednjih država, htela da suzbije izolovanu Prusku. Sad je, pak, po cenu tri divizije, Pruska htela da izoluje Austriju. Da bi izvela ta dva zadatka, stojale su joj na raspoloženju Bajerova (Bayer) divizija (18 bataljona, 5 eskadrona, 18 oruđa*) kod Veclara (Wetzlar), 13 divizija pod Gebenom (12 bataljona, 9 eskadrona, 41 oruđe) kod Mindena, divizija Mantojfela (12 bataljona, 8 eskadrona, 24 oruđa*) kod Altone, od kojih poslednje dve pod zapovedništvom generala fon Falkenštajna (von Falkenstein). Te tri divizije prešle su 16 juna neprijateljske granice u pravcu Kasela i Hanovera, i već sledećeg dana 13 divizija je ušla u ovu drugu varoš. Hanoverci i Hesenci izvukli su se od tog iznenadnog napada. Prvi su vozom bili prevezeni za Getingen (Göttingen), a drugi za Hersfeld. Sa te, tada krajnje stanice, nekih 4.000 Hesenaca nastavilo je neometano povlačenje ka Frankfurtu i srećno pobeglo.

Hanoverci su isprva ostali u Getingenu, da bi se, posle užurbanog povlačenja, bar donekle osposobili za rat (skica 25). Pošto se 19-og divizija pod Gebenom već približila, to je bilo suviše malo vremena da se nadoknadi propušteno. Mada su sa svih strana dolazili rezervisti i tokom 17-og pristizali iz Hanovera vozovi sa svakojakim ratnim materijalom, stanje trupa ostalo je potpuno „nespremno". Pre svega, raspoloživa municija bila je, izgleda, dovoljna samo za dva dana borbe. Da su se Hanoverci, dok su bili upućeni samo na sebe, upustili u rat u Severnoj Nemačkoj, oni bi, doduše, nad neprijateljem, koji je još bio jako razvučen, izvojevali poneku pojedinačnu pobedu, ali bi na kraju podlegli velikoj nadmoćnosti i nedostatku municije. Ispočetka se u Glavnom štabu kolebalo između „bitke kod Getingena", „započinjanja pregovora" i ostalih mogućnosti koje leže između te dve. Nametale su se teškoće vođenja rata bez izgleda na popunu, snabdevanje i pojačanje. Neophodnost da se oslonac, koji je gubitkom prestonice i većeg dela zemlje bio izgubljen, potraži kod saveznika, doveo je do odluke da se „izbegavajući ozbiljnije borbe, bez oklevanja otstupi u Bavarsku". Opasnost da će ih Geben napasti s fronta a Bajer s leđa, ubrzala je ostvarenje toga plana. Put preko Kasela već je bio zatvoren, a put preko Ešvegea (Eschwege) ugrožen.

Stoga je odlučeno da se krene trećim putem preko Hajligenštata (Heiligenstadt), Vanfrida (Wanfried), Trefurta i Ajzenaha (Eisenach). 21-og krenulo je izabranim pravcem 20 bataljona, 24 eskadrona, 42 oruđa, oko 17.000 ljudi i 3.000 nenaoružanih. To povlačenje bilo je u tolikoj meri uslovljeno postojećim okolnostima, da se ono u Berlinu moralo predvideti. Trebalo je sprovesti gonjenje. Po ugledu na Napoleona, trebalo je da jedan deo „l'épée dans les reines" prati neprijatelja i da mu drugi, najkraćim putem, preseče otstupnicu. 20-og je Geben stigao do linije Alfeld — Bodenburg. Mantojfel je sa jednom brigadom stajao kod Hanovera, a sa drugom kod Celea (Celle). Bajer

*) Sve ove divizije formirane su uglavnom izdvajanjem devetih pukova iz osam armiskih korpusa i još dva puka IV i V korpusa.

je sa svojom glavninom ušao u Kasel i, prema tome, imao je odatle kraći put do Ajzenaha nego neprijatelj od Getingena. Drugi kraći put pružala je železnica preko Braunšvajga (Braunschweig), Magdeburga i Halea.

Moltkeov jednostavan plan bio je da Bajer preko Etmanshauzena (Ötmannshausen) krene ka Ajzenahu, da se tamo preveze i divizija Mantojfela i da zatim obe krenu u susret neprijatelju ma gde se on nalazio. Geben je trebalo da i dalje goni neprijatelja i da ga napada s leđa. Međutim, taj plan bio je izveden samo utoliko što je Bajer, zaposevši Kasel i zauzevši Minden (Münden), krenuo 20-og u pravcu Etmanshauzena u Valdkapel i što je Geben nastavio marš ka Getingenu. Međutim, Falkenštajn je odbio transportovanje Mantojfelove divizije preko Magdeburga. On je hteo „da izbegne njemu sumnjivo rasparčavanje svojih snaga i da bez ikakvih veza ne ispusti sasvim iz ruku nijedan njihov deo".

Ali izbeći rasparčavanje nije bilo moguće. Jer, ono je u velikoj meri već i postojalo: Bajerov poslednji bataljon nalazio se 20-og još kod Friclara (Fritzlar), a Mantojfelov kod Lineburga. Između tih krajnjih tačaka, međusobno jako udaljenih, nalazile su se razbacane pruske snage, razdvojene Hanovercima. Zadatak je bio, ne da se takvo rasparčavanje izbegne, već da se otkloni. A isti se nije mogao izvršiti brže i jednostavnije nego onako kako je to Moltke predlagao. Opkoljavanje Hanoveraca poklopilo bi se sa sjedinjavanjem tri divizije. Do 24-og mogla je operacija da bude okončana, a armija koncentrisana za otpočinjanje nove operacije. Ali, pošto je Falkenštajn naredio da Mantojfelova divizija od Hanovera i Celea preko Magdeburga ne preseče neprijatelju otstupnicu, već da se, preko Braunšvajga i Sezena, bataljon po bataljon, privuče za 13 divizijom, rasparčanost je i nadalje zadržana, Mantojfelova divizija ostala za najbliže vreme van dejstva, a opkoljavanje Hanoveraca dovedeno u pitanje.

Moltke se već pobrinuo da, po mogućstvu, nadoknadi izostanak te divizije. Koburškogotski puk, tri bataljona, nešto konjice i dva pokretna topa iz Erfurta stavljeni su pod komandu pukovnika fon Fabeka i transportovani u Ajzenah. Da je samo Bajer preko Valdkapela nastavio pokret u tom pravcu i Geben gonio Hanoverce, moglo se i bez Mantojfela izaći na kraj.

21-og sve je bilo u redu. Fabek je stigao u Ajzenah, Bajer je, sada takođe pod komandom Falkenštajna, zaposeo Kasel, isturio odrede prema Mindenu i Alendorfu, a sa glavninom stigao do Rajhensaksena i Lihtenaua, Geben do Ajnbek — Opershauzena (Einbeck—Oppershausen), a dva domobranska bataljona iz Magdeburga pod generalom fon Sekendorfom do Blajherodea (Bleicherode). U unutrašnjosti tog širokog obruča provlačila se hanoverska kolona u prostor između Dingelštata i Simerodea. Sve bi proteklo u redu da Falkenštajn, uprkos svima suprotnim izveštajima i vestima, nije pretpostavio da će Hanoverci, na pola puta između Nertena (Nörten) i Getingena, sa dobrog položaja pružiti otpor, i odlučio se da ih 23-eg tu napadne. To što je Geben za pretstojeću bitku dobio zadatak da

nastupa prema frontu, nije bilo ni od kakve štete, već je 22-og, štaviše, potstaklo 13 diviziju na oštriji marš do Getingena (skica 26). Sumnjivije je bilo naređenje izdato Bajeru da neprijatelju preseče otstupnicu.

Po svim izveštajima i vestima morao je taj general da smatra otstupanje Hanoveraca od Getingena za najverovatnije i mogao je stoga da izvrši svoj zadatak na jednostavan način nastavljajući pokret do Ajzenaha. Ali, njemu je izgledalo da tekst naređenja jasno upućuje na napad u leđa „Hanoveraca, koji, verovatno, stoje između Getingena i Nertena". Bajer je stoga držao Kasel i Alendorf, a poslao je prethodnicu iz Mindena ka Dransfeldu, glavninu od Rajhensaksena i Lihtenaua u Vicenhauzen (Witzenhausen), a rezervu u Kaufungen. Pravac marša bio je sada suprotan dosadašnjem. Izgledalo je da će neprijatelj, oslobođen svakog ugrožavanja sa boka, neometano moći da nastavi marš u Južnu Nemačku.

Pojava Bajerovih trupa 21-og kod Alendorfa i patrola na desnoj obali reke Vere (Werra), kao i mogućnost da Prusi već 22-og zauzmu prelaz preko Hajniha (Hainich) istočno od Vanfrida (Wanfried), Trefurta i Mile (Mihla), pobudili su hanoverskog komandanta generala fon Arentšilda (v. Arentschildt) da prvo odustane od nameravanog pokreta od Hajligenštata (Heiligenstadt) u Vanfrid, zatim i od pokreta iz Milhauzena (Mühlhausen) preko Langule u Ajzenah, nego da krene preko Langenzalce. Tim okolnim putem Hanoverci, koji su 22-og uveče stajali između Dingelšteta (Dingelstädt) i južno od Milhauzena, nisu mogli do Ajzenaha da stignu mnogo ranije od Gebena koji se u isto vreme nalazio u Getingenu i od Bajera koji je sa glavninom i rezervom stajao kod Alendorfa, Vicenhauzena i Kaufungena. Kad bi u tesnacima kod Ajzenaha bio pružen otpor, mogli bi Bajer preko Etmanshauzena i Geben preko Ešvegea (Eschwege) da stignu na vreme i da onemoguće izmicanje Hanoveraca. Ali, i kad bi Geben gonio neprijatelja preko Milhauzena, prednost koju je ovaj imao ne bi bila suviše velika. Istog časa kada je 22-og Geben ušao u Getingen, napustila je hanoverska zaštitnica Hajligenštat da bi se opet zaustavila kod Dingelšteta. Kad bi se gonjeni prinudio na zadržavanje od jednog jedinog dana, mogao bi gonilac da ga stigne. Da stvori taj jedan dan, tome se Moltke usrdno predao.

Pošto je pokretom Hanoveraca u Milhauzen bila ugrožena i Gota, to pet bataljona koji su dosad stajali na raspoloženju kod Ajzenaha nisu više bili dovoljni. Trebalo je dovesti nove trupe. U tom cilju naređeno je Sekendorfu (Seckendorf) da sa svoja dva domobranska bataljona krene iz Blajherodea u Gotu; 2 bataljona 4 gardiskog puka prevezena su železnicom po direktnom kraljevom naređenju,privučeni su: dve baterije iz Drezdena, dva do tri rezervna i domobranska bataljona iz Magdeburga, a Fabek je sa svojih pet bataljona krenuo ka Goti. Kada su 23-eg Hanoverci sa Bilovljevom brigadom stigli do Beringena, sa rezervnom konjicom do Rajhenbaha, sa Knezebekovom i De Voovom (De Vaux) brigadom u okolinu južno i severno od Langenzalce, sa Botmerovom brigadom do Gros Goterna

i sa zaštitnicom do Milhauzena, našli su pred sobom Fabeka kod Gote, Sekendorfa kod Urlebena na svom levom boku i, prema svim dotadašnjim izveštajima, morali su pretpostaviti da je Ajzenah zaposednut. Bez borbe, makar i protiv neznatnih snaga, nisu mogli dalje. Izgledalo je da su oni i rešeni na borbu. 24-og ujutru trupe su razvijene za napad na Gotu. Fabek je bio izgubljen.

Ipak, do ostvarenja nije došlo. Moltke je naredio da jedan parlamentarac postavi kategorički zahtev da potpuno opkoljeni neprijatelj neodložno položi oružje. Hanoverci su, doduše, bili opkoljeni, ali vrlo slabim odredima i na vrlo velikom otstojanju. Oni su, osim toga, bili prilično tačno upućeni u stanje stvari i naročito su znali za neznatnu snagu Fabekovih trupa. Ali, taj zahtev, koji je s takvom određenošću i mirnom sigurnošću bio postavljen, nije promašio svoj cilj. Hanoverci su se upustili u pregovore u nadi da će, uz obećanje da duže vremena neće učestvovati u ratu, izvući slobodnu otstupnicu za sebe. Pošto su šetkanje parlamentaraca i pitanja i odgovori iz Berlina zahtevali duže vremena, to su trupe upućene u svoje kantonmane. Ali, tek što su ove stigle do njih, jedan odlučan ađutant po svojoj inicijativi ubedio je kralja da naredi zauzimanje Ajzenaha koji je bio neposednut. Trebalo je da Bilovljeva brigada, koja je bila isturena prema Beringenu, preduzme izviđanje, da posedne grad ako u ovom nema neprijatelja i da omogući probijanje celoj vojsci. U međuvremenu je na ugroženo mesto stigao sa pet četa 4 gardiskog puka*) i pukovnik fon der Osten Saken i uverio parlamentarca koji mu je bio upućen da će sa svojom malom trupom do kraja braniti povereni mu položaj. Neizvesnost u uspeh protiv pešadije koja je bila naoružana iglenjačama, ali koja je, istina, iznosila samo trećinu sopstvenih snaga, zaziranje da se bombarduje jedan miran i potpuno neutralan grad, uverenje da je prepušten samom sebi i, najzad, samovoljno mešanje jednog hanoverskog parlamentarca, koji nije dozvoljavao da mu se smeta u njegovim pregovorima, opredelili su Ratni savet i komandanta brigade da odustanu od napada i da do sledećeg jutra zaključe primirje. Time je, ustvari, napušten svaki pokušaj probijanja, hanoverska armija je primorana na mirovanje i dobijeno je više nego samo jedan dan. Gonioci su morali biti već sasvim blizu. Sledećeg dana moglo se započeti sa razoružavanjem.

Međutim, gonjenje koje prema Napoleonu treba izvesti sa „l'épée dans les reines", a po Gnajzenauu „do poslednjeg daha čoveka i konja", Geben je 23-eg, posle četiri dana marša, prekinuo jednim danom odmora. Samo slaba prethodnica pod Vrangelom upućena je prema Simerodeu i donela je vest, koja nije iznenadila, da je neprijatelj nastavio povlačenje. Bajer je, doduše, dobio naređenje da krene ka Etmanshauzenu. Ali on je u to mesto stigao samo sa slabom rezervom. Glavnina i prethodnica, ostavljene bez određene zapovesti i razjašnjenja situacije, još uvek su htele da u „bici kod Getingena" odigraju presudnu ulogu i maršovale su ka Fridlandu; uveče, pošto

*) Tri čete držale su posednut prelaz kod Mehteršteta.

su uklonjeni svi nesporazumi, one su se nalazile u Hoengandernu, Vicenhauzenu i Alendorfu.

Pošto Hanoverci nisu hteli da prime borbu tamo gde je on to želeo, niti su dopustili da ih stigne, Falkenštajn je odlučio da ih prepusti njihovoj sudbini, a da sam krene ka Frankfurtu, da razbije 8 savezni korpus i zaštiti ugroženu Rajnsku provinciju. U tu svrhu trebalo je da Geben 24-og stigne do Mindena, Mantojfel do Getingena, a Bajer da se prikupi kod Etmanshauzena. Na taj način, Falkenštajn je bez borbe ostavio Hanoverce za svojim leđima, Bavarcima je dao odrešene ruke da učestvuju u pretstojećoj odluci u Češkoj i okrenuo se protiv jednog neprijatelja o kome se bez ikakve štete, pošto još nije bio spreman za rat, nije moralo voditi računa. Kao što se Šleska najbolje mogla zaštititi upadom u Češku, tako je i polaganje oružja od strane Hanoveraca bila najbolja zaštita Rajnske oblasti. Posle takvog uspeha, nijedan južni Nemac ne bi se usudio da pređe reku Nae (Nahe). Hesencima i Nasaucima bilo bi jasno da se sada ne radi o upadu u strane zemlje, već o zaštiti sopstvene kože. Pokret u Frankfurt nije se smeo dozvoliti. Kralj je morao da interveniše ako se nije htelo sve napustiti i rat otpočeti kobnim neuspehom. Na prvo naređenje, da se preko Kasela transportuje što više trupa u Ajzenah, odgovoreno je jednim hladnim „neizvodljivo". Tobože je kod Mindena pruga bila jako razorena. Drugo naređenje, koje je stiglo 24-og ujutru, da se jedna Mantojfelova brigada preveze u Gotu preko Zesena i Magdeburga, učinilo je da se shvati ozbiljnost kraljeve volje. Tada je nemoguće postalo mogućim.

Geben je izvršio usiljeni marš u Kasel i tu je ukrcao šest bataljona sa odgovarajućom konjicom i artiljerijom, a Bajer je dobio naređenje da takođe krene u to mesto. Jedna brigada Mantojfelove divizije pod generalom Flisom (Flies) pošla je železnicom preko Magdeburga u Gotu (skica 27). Već u toku noći uoči 25-og jedan deo trupa stigao je na cilj. Ostatak se očekivao između Ajzenaha i Gote u toku sledećeg dana. Izgledalo je da će, sa gubitkom od dva dana, prvobitni Moltkeov plan bar donekle biti izveden. Ne uzimajući u obzir Fabekove i Sakenove trupe, dve mešovite divizije bile su spremne da se kod Ajzenaha — Gote odupru neprijatelju. Međutim, nedostajala je treća divizija koja je trebalo da stigne preko Getingena. Od brigada koje su mogle da je obrazuju, jedna (Gebenova) se nalazila u Kaselu, a druga (Mantojfelova) je bila ešelonirana na putu između Mindena i Getingena. Očigledno, protiv Hanoveraca se nije mogla ostvariti koncentracija svih snaga. Jednu trećinu trebalo je, ipak, držati spremnu za očekivane operacije protiv 8 saveznog korpusa. Gebenu, na koga je bila preneta komanda nad trupama koje su se okupljale kod Ajzenaha i Gote, nije izgledalo pogodno da već 25-og pređe u napad. Na mestu je bio tek jedan deo bataljona. Znatan deo snaga Bajerove divizije nalazio se još daleko na maršu. Poslednji delovi Flisovog odreda mogli su da se očekuju tek 26-og ujutru, dok su oni koji su već bili stigli u pomenuta dva mesta bili premoreni teškim marševima. Primirje od 24 časa što ga je zaključio generalađutant fon Alvensleben, koji je bio poslat u hanoverski glavni stan,

nije, dakle, bilo nepoželjno. Ali, ono je za Hanoverce bilo od još veće koristi. Pošto su odustali od proboja, a izgledi na slobodno otstupanje postajali sve manji, oni su svu svoju nadu polagali u to da će ih Bavarci osloboditi. Da bi ove privukli na svoju stranu, morali su da dobiju u vremenu. Pri tome se desilo i to da ni početak ni kraj primirja nisu bili utvrđeni, niti je bio ugovoren rok otkaza. Tek posle mnogih teškoća moglo je da se utvrdi stanje stvari, da se otkaže primirje i da se za 25-ti u 10 časova pre podne odredi pruski napad. Još 25-og Hanoverci su se nalazili u kantonmanima koje su zauzeli dva dana ranije duž druma Gros Lupnic, Beringen, Langenzalca, Gros Gotern, Milhauzen. Pošto posle dva dana zaposednuta mesta nisu više imala mnogo šta da pruže, pokušali su, uzdajući se u zaključeno primirje, da prošire kantonman, naročito preko Milhauzena. Time je došlo do pomeranja trupa koje bi bilo nemoguće da je Mantojfel, umesto da ostane između Kasela i Getingena, 24-og i 25-og preko Hajligenštata krenuo prema Milhauzenu. O tim pokretima stanovništvo je prvo pričalo da „hanoverske trupe maršuju kroz Milhauzen", zatim da „hanoverska armija maršuje kroz Milhauzen" i, najzad, je u Berlin javljeno „da je hanoverska armija prošla kroz Milhauzen".

Na suprotnom kraju dugačkog hanoverskog rasporeda, Geben je video prethodnicu kod Gros Lupnica i Štokhauzena (Stockhausen), jedan odred kod Mehteršteta (Mechterstädt) i čuo je o jačim snagama kod Beringena za koje je smatrao da pretstavljaju čitavu hanoversku armiju. On je nameravao da ih napadne narednog dana. U tu svrhu on nije hteo da kao Hanibal krene pravo protiv neprijatelja, da ga priveže na frontu, a zatim da sa zadržanim ešelonima zaobiđe njegove bokove. Isto tako, on nije nameravao ni da kao Fridrih ili Napoleon sa čitavom armijom krene oko jednog neprijateljskog krila. Naprotiv, on je već 25-og uveče kod Valtershauzena, Langenhajna (Langenhain) i Sondre pripremio za bočni napad jednu brigadu 13 divizije pod Kumerom, dok je Bajer od Hecelrode (Hötzelroda) trebalo da pređe u frontalni napad. Neprijatelj, naravno, nije sačekao da se zategne zamka koju je nadmoćni protivnik vešto bio postavio. Bilov je još pre ponoći povukao svoju prethodnicu iz Gros Lupnica i Mehteršteta i pripremio se da se i dalje povuče ako neprijatelj bude nastupao. Izveštaj o povlačenju hanoverske prethodnice stigao je noću uoči 26-og, otprilike u isto vreme kada je preko Berlina primljena vest okružnog načelnika fon Vincingerodea da je već čitava hanoverska armija prošla kroz Milhauzen. Besmislica te vesti bila je očigledna. Ali, ipak, jedva da je neko posumnjao u nju. Niko nije smatrao za potrebno da se njena tačnost proveri jednom patrolom.

Verovao Moltke u nju ili ne, u svakom slučaju, on je u njoj video mogućnost da se oslobodi shvatanja o primirju koja su ga kočila. Sad se moglo odmah goniti i napadati. On je stoga telegrafisao Falkenštajnu, koji je u međuvremenu stigao u Ajzenah: „Nastavite, bez zadržavanja, kretanje za neprijateljem i obavestite generala Mantojfela u Getingenu da i on istovremeno krene napred. Možda je moguće da se jedan deo trupa u Goti železnicom prebaci u Nordhauzen. General Flis će dobiti prepis ovog telegrama. Pri vašoj nad-

moći bilo bi preporučljivo da, radi posmatranja Bavaraca itd, i s obzirom na buduće operacije, trupe koje vam nisu potrebne ostavite kod Ajzenaha". Poslednja rečenica nije protumačena onako kako je želeo njen pisac. Moltke je hteo da ostavi u Ajzenahu samo mali odred. Falkenštajn, do koga su doprle glasine da su Bavarci prodrli već do Vahe (Vacha), smatrao je da mu je protiv Hanoveraca suvišna polovina njegovih snaga i hteo je da ih upotrebi protiv Bavaraca. Bajer je sa rezervom krenuo u Berka—Gerstungen, Glimer u Zalmanshauzen—Heršel, Kumer u Ajzenah. Trebalo je da Šahtmajer ostane u Ešvegeu i da ponovo posedne Alendorf. Napad Bavaraca očekivan je na izduženom položaju Berka — Ajzenah. Za Mantojfela trebalo je da se tek 26-og okupe dvanaest bataljona kod Getingena. Jedino Flisu je dodeljen zadatak „da bez zadržavanja krene za neprijateljem". Moltke je imao u vidu sadejstvo svih snaga ka jednoj tački. Falkenštajn se čvrsto držao podele na tri dela. Time je nađen način kako da se ni na jednom mestu ne postigne uspeh, a, da se možda, na više mesta pretrpi neuspeh. Naređeni pokreti bili su u punom toku kad su uskoro posle podneva stigli izveštaji: iz Berlina, da se Hanoverci još uvek nalaze kod Langenzalce; iz Vaha, da od Bavaraca nema ni traga. Pokazalo se da su izdata naređenja bespredmetna. Ali, u toku 26-og u njima se više ništa nije moglo promeniti. Jedino je Mantojfel na svoju ruku naredio da Kortov odred, koji se nalazio u Getingenu, krene prema Duderštatu (Duderstadt), a trupe koje su železnicom postepeno stizale iz Mindena, Kasela i Ajzenaha*) u Bajenrode (Beienrode) i Simerode.

Hanoverci, naravno, nisu ni mislili da preko Milhauzena otstupe u „kraljevinu". Izgledalo je da posle otkaza primirja pretstoji napad od Gote, Valtershauzena i Ajzenaha. Taj napad oni nisu hteli da sačekaju kod Langenzalce na položaju koji je izložen obuhvatu. Stoga je komandujući general fon Arentšild naredio: „Pruske trupe nastupaju; mora im se pružiti otpor, svaka brigada ima da se povuče pod borbom u pravcu Sondershauzena". U tu svrhu trebalo je da se koncentrišu: Botmerova brigada kod Grefentone (Gräfentonna), De Vo južno od Langenzalce, Bilov kod Šenšteta, Knezebek i rezervna konjica između Zundshauzena i Tamsbrika. Pokrete ta dva poslednja dela trupa od Langenzalce na visije leve obale reke Unštrut primetio je jedan od mnogih pruskih parlamentaraca i pregovarača koji su se tih dana kretali između Gote i Langenzalce i protumačio ih kao povlačenje prema Kirhhajligenu. „Povlačenje prema Kirhhajligenu" dospelo je do Falkenštajna kao „povlačenje ka Zondershauzenu" i on je to tako dugo smatrao pouzdanim, sve dok „povlačenje preko Šenšteta ka Semerdi" (Sömmerda), o kome je javio pretsednik vlade iz Erfurta, nije postalo verodostojnije. Falkenštajn je bio čvrsto ubeđen u povlačenje ka Semerdi, koje je počivalo samo na glasinama, mada je Flis, koji je napredovao od Heningslebena, javio da se Hano-

*) Dva bataljona 4 gardiskog puka.

verci, kao i ranije, nalaze kod Langenzalce. Falkenštajn je isto tako bio ubeđen u nastupanje Bavaraca u dolini reke Vere, mada su se samo glasine širile da se oni nalaze isprva u Majningenu, a najdalje u Vernshauzenu. Na osnovu te tobožnje situacije: povlačenja Hanoveraca ka Semerdi i nastupanja Bavaraca u dolini Vere, Falkenštajn je odlučio da sa Gebenom sačeka Bavarce na položaju Berka—Gerstungen—Ajzenah, koji je bio duži od 20 km. Flisu je naređeno da ne napada hanoversku ,,zaštitnicu'' kod Langenzalce, ali da ostane, ukoliko se ona povuče, sa njom u dodiru. Mantojfel je, za svaki slučaj, trebalo da ostane u Getingenu. General je ostao pri toj odluci, mada je još uveče kralj naredio da se, „coûte que coûte"*), hanoverska stvar okonča. Svakako je Falkenštajn imao pravo i dužnost da kraljeve zapovesti koje su bile izdate sa velikog ostojanja, izmeni prema stanju na licu mesta. Ali, pri tome se, ipak, pretpostavlja da će odbačena zapovest biti zamenjena boljom. Ostati, pak, nepokretan sa tri razdvojene grupe pred dva stvarna ili izmišljena neprijatelja, to ni u kom slučaju nije moglo biti nešto bolje. Pošto je Falkenštajn prešao preko kraljevih zapovesti, bilo je dosledno i razumljivo da i komandanti divizija nisu izvršili Falkenštajnove zapovesti. Oni su iz Berlina dobijali u prepisu kraljeve telegrame i cenili su, kao i njihov pretpostavljeni, situaciju ne iz daleka već na licu mesta. Mantojfel, koji je već 26-og na svoju ruku nastupao ka Duderštatu i Bajenrodeu, hteo je 27-og, opet na svoju ruku, da krene dalje do Vorbisa i Dingelšteta, a Flis se na osnovu kraljevog naređenja odlučio da „coûte que coûte'' stvar dovede do kraja i da napadne Hanoverce uprkos njihove dvostruke jačine. On je pri tom, verovatno, pretpostavljao da će mu, na osnovu istog naređenja, Falkenštajn priteći u pomoć.

S druge strane, u Langenzalci je 26-og uveče razmatrano da li da se sledećeg dana napadne izolovani Flis. Već unapred izrečena namera, koja je trebalo da služi kao osnovno načelo, naime da se bez ozbiljnijih okršaja izbegne u Južnu Nemačku, kao i nepokolebljiva nada u podršku od strane Bavaraca, odvraćali su od toga da se preduzme jedina mera koja je još bila u stanju da stvar dovede do nekog podnošljivog završetka. Odlučeno je da se iza reke Unštrut, sa obe strane puta koji iz Langenzalce vodi u Zondershauzen, sačeka kako napad Prusa, tako i pridolazak Bavaraca (skica 28). Trebalo je da Bilov sa rezervnom artiljerijom zauzme položaj kod Tamsbrika (Thamsbrück), De Vo kod Merkslebena (Merxleben), Knezebek iza njega, Botmer kod Negelšteta (Nägelstedt), a rezervna konjica kod Sundshauzena.

Flis, koji se za tu noć vratio na liniju Vesthauzen—Varca, mogao je pri dvostrukoj nadmoći neprijatelja da napadne taj položaj samo ako bi nešto niže, možda kod Grefentone (Gräfentonna), prešao reku Unštrut i zatim se okrenuo protiv neprijateljskog levog boka. Ali, on je 27-og krenuo protiv sredine fronta i oterao prethodnicu koja je

*) »Po svaku cenu«. — Prim. prev.

bila ostavljena u Langenzalci. I dva Knezebekova bataljona, koja su bila isturena preko Merkslebena radi podrške, bila su takođe odbačena i zauzet je Jidenhigel (Jüdenhügel). Ali, taj uspeh nije doneo nikakve naročite prednosti za dalji napad. Stajalo se pred dugim tesnacem koji su obrazovali most i nasip, pred selom, pred vrhom Kirhbergom i pred rekom koja je bila oivičena nasipima. Sve je to bilo jako posednuto. Ćuvik Jidenhigela je, doduše, nadvišavao susedni Kirhberg, ali on je u pravcu neprijatelja bio tako uzan, da je i ono malo baterija koje su stajale na raspoloženju moglo da se postavi samo u ešelonima. Izgledalo je potpuno nemoguće suzbiti nadmoćnu neprijateljsku artiljeriju i onda prodreti kroz tesnac, a eventualno i preko reke. Da ovde prikuju neprijatelja i da na nekom drugom mestu pokušaju da pređu reku Unštrut, za to su bili isuviše slabi. Tako su sasvim nenamerno, prešli u defanzivu. Na pruskoj strani šest izolučenih četirfuntovaca i četrnaest oruđa sa glatkom cevi, čiji domet nije bio dovoljan, borilo se protiv dvanaest izolučenih šestofuntovaca i tri oruđa sa glatkom cevi na Kirhbergu, šest izolučenih šestofuntovaca severno od Merkslebena i četiri ista takva oruđa južno od Taubenhorna blizu reke Unštrut, koja su bočnom i leđnom vatrom mogla da tuku položaj na Jidenhigelu. Da bi se suzbio taj opasni neprijatelj, izolučena baterija pomerena je sa Jidenhigela na Erbsberg, tako da je na prvom visu ostalo samo četrnaest oruđa sa glatkom cevi. Uprkos velike neprijateljske nadmoći, pruska artiljerija je uspela da se održi na svojim položajima. Pruska pešadija zauzela je prvo Bad, Kalenbergov mlin i preko Grezerove fabrike desnu obalu Zalce sve do ciglane, a docnije i Erbsberg. Tako su dva branioca, slabiji južno od reke Unštrut, a jači severno od nje, stajala jedan prema drugome. Jači je i nehotice bio prinuđen da otpočne napad. Izvesti napad izgledalo je vrlo prosto. Trebalo je samo da De Vo napadne od Merkslebena, Bilov od Tamsbrikea, Botmer, zajedno sa Knezebekom i rezervnom konjicom, od Negelšteta. Tako se mogla na najjednostavniji način ponoviti bitka kod Kane. Ali, Bilov i Botmer su se levo i desno približili Merkslebenu i time jedan drugome otežali nastupanje. Međutim, prvome je kod Kalkberga uspelo da pređe reku. Knezebek se kretao za njim. Njihov napad na Zalcu sve do ciglane, i pored velike nadmoći, nije morao da uspe. Ali, kad je njihovo desno krilo prodrlo u Langenzalcu, Jidenhigel se više nije mogao održati. Pošto se nastupanje vršilo i od Merkslebena, dospeli su branioci u tešku nevolju, naročito oni koji su se radi žilavog otpora ugnezdili u naseljima. Poraz bi bio potpun da je i Botmer prešao reku Unštrut i napao neprijatelja s leđa. Ali, pošto mu jedan pokušaj, koji je preduzeo južno od Taubenhorna, nije uspeo, on je odustao od svakog prelaza. Rezervna konjica, koja je po ugledu na Napoleona bila okupljena iza centra, jedva se probila preko mosta i nasipa da bi gonila neprijatelja koji se povlačio. Preduzeti napadi ipak su propali zbog dobrog držanja redovne vojske i domobranstva, pa su uskoro i obustavljeni.

Pobednik se zadovoljio zauzimanjem neprijateljskih položaja. Put prema Heningslebenu ostao je slobodan i uveče je Flis opet mogao da dođe u logor kod Vesthauzena i Varce koji je ujutru napustio. Ne vodeći računa o obostranim gubicima, u poslednjih 24 časa situacija se samo malo promenila. Hanoverci su stajali kod Langenzalce, Flis kod Vesthauzena. Mantojfel se nešto približio, ali još uvek nije mogao neposredno da učestvuje. Važnije je bilo to što posle poraza koji je pretrpeo Flis, Geben, ipak, više nije mogao da stoji besposleno kod Ajzenaha. Za 27-mi njemu je bila poverena glavna komanda (Falkenštajn je zbog upravnih poslova otputovao u Kasel) i on je celog dana stajao kod Ajzenaha — Gerstungena očekujući napad Bavaraca. Grmljavina topova od Langenzalce samo malo ga se ticala i govorila mu je samo o nekom neznatnom okršaju zaštitnica. Manje ga se ticao stvarni neprijatelj nego izmišljeni. Uveče je telegrafisao Bajeru u Gerstungen: „Dajem znak za uzbunu. Neprijateljske kolone maršuju na susednim visijama i spuštaju se sa njih. Braniću Ajzenah ako je neprijatelj jak". Pokazalo se da su neprijateljske kolone bile samo sablasti. Da su sablasti imale mesa i krvi, a Hanoverci neku vrstu Napoleona za vođu, 27-og bi bio uništen Flis, a 28-og Geben, kome bi napadom Bavaraca sa fronta i Hanoveraca s leđa bila priređena bitka kod K a n e. Time bi se dokazalo da nije probitačno voditi defanzivnu bitku sa jednim protivnikom dok drugi stoji za leđima.

Gebena je tek u toku noći probudio iz hipnoze jedan kraljev telegram, koji je bio upućen Falkenštajnu: „Naređujem vam, da pravo i bez zadržavanja, svim raspoloživim snagama krenete protivu Hanoveraca. Zasad uopšte ne treba voditi računa o Bavarcima i južnim Nemcima, već, prema mojoj već izraženoj nameri, ostvariti potpuno razoružanje Hanoveraca". Sada su, radi ukazivanja podrške Flisu, bataljoni transportovani železnicom u Gotu, iz Gerstungena je doveden Bajer i, najzad, 28-og u 3 časa posle podne izvršen je pokret prema Langenzalci. Geben još nije bio daleko dospeo, kada je stigao parlamentarac sa vešću da Hanoverci hoće da kapituliraju.

U Glavnom stanu u Langenzalci održan je rano ujutru ratni savet. Neprijatelj koji je juče bio tučen stajao je ispred njih. Drugi se kretao ka Milhauzenu. Treći je stajao kod Ajzenaha. Ali, kao što se teško moglo očekivati da će jedan od ova dva poslednja moći da stigne pre duboke večeri, isto tako se u tom vremenu nije moglo da računa sa podrškom Bavaraca. 28-og, bar najveći deo tog dana, Hanoverci bi imali posla samo sa juče tučenim neprijateljem. Kada bi ga odmah napali, verovatno bi ga prinudili na povlačenje sve do Gote. Ali, time bi malo postigli. Posle utroška ostatka svoje municije, Hanoverci bi bez oružja pali u ruke svojih neprijatelja koji su dolazili sa svih strana. Da bi se izbegla ova sudbina, bilo je potrebno uništiti Flisa. Priliku za to, oni su 27-og ispustili iz ruku. Nije bilo verovatno da će 28-og umeti da nadoknade ono što je prethodnog dana propušteno. Ali, ako bi u tome ipak uspeli, imali bi

slobodnu otstupnicu u Južnu Nemačku. Međutim, bez municije, bez mogućnosti da se bore, naoružani ništa bolje nego štapovima i tojagama, oni svojim saveznicima ne samo da ne bi doneli nikakvu podršku, već bi im samo natovarili teret da hrane i smeste 20.000 ljudi. Gde god da dođu, svuda bi našli strane puške, topove i municiju. Da se osposobe za rat, bilo bi potrebno više nedelja, po svoj prilici više vremena nego što bi i sam rat trajao. Ne bi preostalo ništa drugo nego da se ljudstvo uključi u druge vojske, a hanoverska armija raspusti. Ali, uprkos svemu tome, sa vojničke tačke gledišta, bila je 28-og poželjna nova bitka. Nju je zahtevao i kralj. Generali su se protivili. Očigledno su smatrali da poslednja očajna borba ne odgovara potpuno promašenoj političkoj situaciji.

Uspeh koji su Prusi izvojevali 28-og, posle savlađivanja nebrojenih teškoća, lutanja i nesporazuma, posle mnogih marševa na ovu i onu stranu, velikih naprezanja i lišavanja i posle gubitka jednog krvavog boja, mogao je, sasvim glatko, bez teškoća i bez prolivanja krvi da bude postignut još 24-og, da se od samog početka postupalo po jednostavnim Moltkeovim predlozima. Ali, pruski generali, ma koliko da su bili izvrsni i odlični, nisu mogli da se snađu u idejama sedog teoretičara koji nije komandovao čak ni četom. Oni su se držali shvatanja koja su izvukli iz često pogrešno protumačenih Napoleonovih principa i iz dugogodišnjih mirnodopskih i manevarskih iskustava. A ta im nisu ništa govorila o bitkama uništenja, o opkoljavanjima, gonjenjima i drugim fantazijama. Jedan protivnik je zauzeo položaj, drugi, koji ima nadmoć od dva naknadno dodeljena bataljona, napada. Pobeđeni otstupa. Pobednik nastavlja da ide svojim putem i okreće se zadatku sledećeg manevarskog dana. Moltke je mirno i neumorno težio da oko neprijatelja opet uspostavi obruče koje su generali kvarili. Ispočetka se ograničio na dobroćudno ubeđivanje. Na kraju je morao da pribegne primeni kraljevih zapovesti u najoštrijem obliku. Činjenica da je ipak uspeo da sprovede svoju volju i da sve dovede do srećnog završetka, svakako nije bila najmanja od njegovih zasluga.

28 juna tučena je ili, bolje rečeno, pripremljena je i nagoveštena jedna bitka kod Kane. Priprema i nagoveštavanje bili su dovoljni da se protivnik ubedi u bezizglednost nekog otpora i da se izbaci iz dejstva. Shodno prastarom programu one bitke na Aufidusu, opkoljavanju i obuhvatu prethodila je, kao nekada pobeda Terencija Varona nad Iberima i Galima, sada pobeda Arentšilda nad Flisom. Tek tom pobedom pobednik je potpuno dospeo u sudbonosni položaj koji mu je doneo propast.

Sledeća posledica te savremene bitke kod Kane bila je stvaranje Severnonemačkog saveza, jedinstvene Nemačke bar do Majne; njoj su prezrivo odbili da priđu kraljevi Saksonske i Hanovera i izborni knez od Hesena. Ostali kneževi Severne Nemačke izjavili su da su spremni da novom vojskovođi Saveza stave na raspoloženje svoje kontingente trupa.

OPERACIJE 1866 U ČEŠKOJ DO 30 JUNA UVEČE*)

14 juna 1866 u Saveznoj skupštini Saksonska je zajedno sa drugim nemačkim srednjim državama glasala protiv Pruske, a 15-og je Pruska objavila rat Saksonskoj, Hesenu i Hanoveru. 16-og je Hervart (Herwarth) sa Elbskom armijom (14, 15 i 16 divizija) ušao u Saksonsku od Torgaua duž leve obale Elbe. Tog istog 16-og Austrija je u Saveznoj skupštini obećala podršku ugroženim srednjim državama. Time je stupila u ratno stanje sa Pruskom i na sebe preuzela „mrskost agresije". Pruska je mogla da smatra da je napadnuta i da je i protiv svoje volje primorana na protivnapad. Čak i najopreznija politika sada je mogla i morala da dejstvuje i protiv Austrije.

Armije su još uvek vršile koncentraciju.

18-og je Elbska armija stigla do Drezdena, Keseldorfa i Taneberga (skica 29). Saksonska armija se pred njom povukla prema Teplicu, ali ne prenagljeno kao hanoverska i hesenska, već dobro pripremljena i snabdevena svim onim što je potrebno za jedan rat. Levo od Elbske armije uvukla se svojim desnim krilom Prva armija u Saksonsku i stajala je između reke Špre (Spree) kod Baucena (Bautzen) i reke Bober kod Levenberga (Löwenberg). Na liniji Landeshut — Valdenburg bila je ostavljena jedna mešovita brigada I korpusa. Poslednje trupe preostalog dela Druge armije stigle su 18-og na Glacku Nisu. Položaj koji je trebalo da spase Šlesku, postao je, još pre nego što je dostignut i zaposednut, bespredmetan. Austrija neće upasti u Šlesku. Ona namerava da pruži podršku Saksonskoj čija je Armija prešla u Češku (Böhmen), ali i da primi podršku od nje; istovremeno, ona traži podršku Bavaraca čije se trupe prikupljaju na granici Češke. Na drugim granicama Češke stoji spremna za upad neprijateljska glavna armija. Ma kakve planove i namere da je Austrija ranije imala na umu i ma za kakve se planove i namere odlučila, na osnovu onog što je 14-og, 15-og i 16-og tu i tamo izjavljeno i učinjeno, vojskovođi, koji baš nije bio napoleonovskih sposobnosti, nije preostajalo ništa drugo nego da armiju, koja je bila koncentrisana u Moravskoj (Mähren), odvede u Češku. Toj armiji morala je Pruska armija da krene u susret. 19-og je u Berlinu doneta odluka o upadu u Češku.

Moglo je izgledati celishodno da se prethodno ujedine sve tri armije, da se severno od planinskog područja Druga armija priključi Prvoj, i da se zatim u jednoj neodoljivoj masi prodre u neprijateljsko područje. Ali, za tu masu ne bi bilo dovoljno puteva da

*) Ratni razvoj:

Prusi: Elbska armija: VIII armiski korpus, 14 divizija, gardiska domobranska divizija;
Prva armija: II, III, IV armiski korpusi; konjički korpus; divizija Alvenslebena, divizija Hana;
Druga armija: gardiski korpus; I, V, VI armiski korpusi; konjička divizija Hartmana;

Austrijanci: Austriska severna armija: 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10 korpus; 1 i 2 laka konjička divizija; 1, 2, 3 rezervna konjička divizija; Saksonska armija.

se brzo probije kroz planine. Mali broj prethodnica koje bi srećno dospele na drugu stranu planinskog venca postao bi lak plen odlučnog i okretnog neprijatelja. A i masa, koja bi bez smetnji lagano i postepeno prešla, ne bi ništa drugo postigla nego da pred sobom, verovatno u povoljnijem položaju, nađe neprijatelja koji se u međuvremenu koncentrisao. Stoga je, uprkos velike razdvojenosti Prve i Druge armije, Moltke ostao kod svog sistema sjedinjavanja u neprijateljskoj zemlji. Bez obzira na druge prednosti, on je time osigurao za nastupanje veći broj puteva, ali ih ni u kom slučaju nije bilo suviše. Pojedini putevi bili su još uvek preopterećeni. Rupa koja je ostala, bila je zatvorena planinskim vencima Rizengebirge i Izergebirge.

O načinu nastupanja Prve armije nije moglo biti nikakve sumnje (skica 30). Ona je, pre svega, morala od Baucena, Gerlica (Görlitz) i Laubana da krene preko Lužičkih Planina (Lausitzer Gebirge) ka reci Izer. Za Elbsku armiju ranije je stajalo u izgledu nastupanje od Drezdena duž leve obale Elbe, prelaz preko reke kod Tečena (Tetschen) i dalji marš preko Češke Lipe (Böhmisch Leipa) do reke Izer. Ali, zbog Saksonaca kod Teplica, Austrijanaca koji su se tu spojili sa njima i Bavaraca čiji se upad očekivao svakog trenutka, bio je sada taj marš ugrožen sa boka. Zbog toga se smatralo da je bolje da se Elbska armija preko Stolpena priključi Prvoj armiji.

Pošto je Prvoj armiji dodeljena još i gardisko-domobranska divizija, snage obeju armija zajedno popele su se na pet armiskih korpusa i jedan konjički korpus. Prostor za nastupanje tih 150.000 ljudi bio je stešnjen planinskim vencima, desno Elbzandštajngebirgeom (Elbsandsteingebirge), levo Izergebirgeom, a spreda je bio zatvoren Lužičkim Planinama. Ipak se našlo pet prolaznih puteva:

1. Nojštat (Neustadt), Šenlind (Schönlinde), Krajbic (Kreibitz), Češka Lipa, Jungbunclau;

2. Nojštat, Rumburg, Cvikau (Zwickau), Nimes (Niemes), Minhengrec (Münchengrätz);

3. Lebau (Löbau), Citau (Zittau), Grotau, Pankrac, Ošice (Oschitz), Češka Ajha (Böhmisch Aicha), Podol;

4. Gerlic (leva obala Nise), Hiršfeld (Hirschfelde), Vecvald (Wetzwalde), Kracau (Kratzau), Rajhenberg (zapadno), Libenau (Liebenau), Turnau;

5. Gerlic (desna obala Nise), Zajdenberg (Seidenberg), Fridland, Ajnzidel (Einsiedel) i Marklisa, Raspenau, Rajhenberg (istočno), Gablonc, Ajzenbrod (Eisenbrod).

Tih pet puteva, kojima se kao šesti može pridodati i put preko Hiršberga (Hirschberg), Varmbruna, Šrajberhaua (Schreiberhau), Nojvelta (Neuwelt), Hohštata (Hochstadt) u Semil, ležali su vrlo blizu jedan do drugog, ali su mogli i morali da budu dovoljni, jer neprijatelj koji se mogao očekivati nije mogao da bude vrlo jak, bar ne tako jak da dobro zatvori svih pet puteva. Ako bi, pak, pružio otpor samo jednoj od kolona, on bi nastupanjem susednih kolona uskoro

bio savladan. Nezgodno je bilo jedino to, što je Elbska armija za nekoliko marševa zaostala za Prvom armijom i što je ona od Drezdena do Nojštata bila upućena samo na jedan put. Stoga je Prva armija morala da zastane nekoliko dana da bi susedna armija mogla da je dostigne.

Iz Druge armije odmah je upućen I korpus preko Švajdnica (Schweidnitz) u Landeshut, da bi se odatle ili, ako je to još moguće, od Hiršberga priključio nastupanju Prve armije. Trebalo je da VI korpus, polazeći južno od Nise, „demonstrira" u Moravskoj, da bi, po mogućstvu, zadržao jedan deo austriske glavne armije i sprečio ga u njegovom pokretu u Češku. Ostala dva korpusa (Garda i V korpus) trebalo je toliko približiti Prvoj armiji, da se oni mogu da ešeloniraju prvenstveno na drumovima koji vode preko Frankenštajna (Frankenstein) i Glaca. Njihova upotreba zavisila je od daljeg razvoja događaja. Očekivalo se da će Prva armija brzo krenuti sa linije Gerlic — Baucen, da će odbaciti još slabe neprijateljske snage u Češkoj i da će prodreti dalje. Pretpostavljajući otprilike jednovremeni polazak Austrijanaca iz Moravske i Prusa iz Gerlica, mogao se sudar sa glavninom neprijateljske vojske očekivati uskoro pošto Prusi pređu Elbu. Tada bi Druga armija stajala sa gardiskim, V i VI korpusom spremna da krene u bok i leđa neprijatelja koji bi bio vezan Prvom armijom. Taj plan se morao napustiti, jer, usled zaostajanja Elbske armije, Prva armija za prvo vreme nije mogla nastupati. Umesto toga, naređeno je 22 juna da se tri armije ujedine nastupajući opštim pravcem ka Jičinu (Gitschin). U povoljnom slučaju to je značilo da Prva armija sa Izera i Druga armija sa gornje Elbe napadnu neprijateljsku glavnu snagu koja je prodrla otprilike do Jičina; u manje povoljnom slučaju to je značilo napad jedne armije preko Elbe i druge preko Aupe i Metave (Mettau), možda i od Glaca, na neprijatelja koji je dospeo samo do linije Jozefštat— Kenigrec (Josefstadt—Königgrätz); u svakom slučaju, napad sa dve, možda i tri strane, — dakle, bitku uništenja.

Pre svega, Druga armija, kojoj je ponovo dodeljen I korpus, nastavila je nastupanje putem kojim je i pošla (skica 29). 25-og je I korpus neometan stigao do Libaua, Garda 26-og do Braunaua i Polica, a V korpus do Levina. Za ovim je, radi zaštite levog boka, na glackom putu nastupao VI korpus.

22-og je Prva armija do Citaua, Hiršfelda, Zajdenberga i Marklise isturila 8, 7, 5 i 6 diviziju, a Elbska armija je posle trodnevnog marša sa po jednom kolonom stigla do Niksdorfa (Nixdorf) i Šlukenaua (Schluckenau). Odatle se moglo isprva na šest, a zatim na pet puteva nastupati dalje do linije Jungbunclau — Ajzenbrod. Međutim, komanda Prve armije nameravala je da operacije započne „eklatantnim uspehom". U tu svrhu zamišljen je kod Rajhenberga neprijatelj koji je bio spreman da pruži žilav otpor. Da bi ga 24-og napale, krenule su 23-eg: 8 divizija od Citaua u Grotau, preko planinskog venca Ješken (Jeschken) u Pankrac i Šenbah (Schönbach), čelom do Krisdorfa; 7 divizija od Hiršfelda do Kracaua; 5 divizija od

Zajdenberga preko Fridlanda u Ditersbah i Ajnzidel; 6 divizija od Marklise u Raspenau i Filipsgrund (Philippsgrund). Preko Citaua i Hiršfelda nastupao je II korpus za 7 divizijom. Sledećeg dana trebalo je da 7 i 5 divizija napadnu front, a 8 divizija, pošto bi još jednom prešla planinski venac Ješken, pozadinu položaja kod Rajhenberga. Ali, pre nego što je do toga došlo, neprijatelj (tri eskadrona) je otstupio. Dva Radeckijeva husara, koji su nešto odocnili, mogli su da budu izvedeni pred pobednika. Sada je čitava Prva armija, 93.000 ljudi, bila okupljena na uzanom prostoru oko Rajhenberga. „Nezgoda koncentracije", na koju je Moltke upozoravao, došla je do izražaja. Ta masa nije se mogla smestiti, ishraniti i, pre svega, nije se mogla pokrenuti. Od dva izlaza koja su preko Libenaua i Gablonca vodila iz planinske doline, prvi je bio zatvoren od strane neprijatelja, a drugi se lako mogao zatvoriti. Da bi se nekako izvukli, izgledalo je poželjno da se sačeka Elbska armija koja se tek 25-og prikupila kod Gabela i Kunersdorfa.

Pošto su, na taj način, obe armije došle na istu visinu, 26-og su krenuli: 15 i 16 divizija od Kunersdorfa ka Nimesu, 14 divizija od Gabela ka Ošicama, 8 divizija od Ajhihta (Eichicht) ka Libenauu, 7 divizija od Gablonca preko Rajhenaua ka Turnau. Put u Jungbunclau bio je napušten i obe armije sabijene na uzani otsek r. Izera: Minhengrec (Münchengrätz) — Turnau. Prethodnica prve kolone odbacila je kod Hinervasera (Hühnerwasser) slabog neprijatelja i privukla glavninu do Plaušnica (Plauschnitz). Druga je stigla do Ošica. Treća je južno od Libenaua i južno od Zihrova (Sichrow) udarila na austrisku konjičku diviziju Edelshajma (Edelsheim) i uspela da je protera preko Prepera i Podola iza reke Izer tek posle dve duže artiljeriske borbe. Četvrta je stigla do Turnaua i opravila razoreni, ali ne i posednuti most preko Izera. Za 8 divizijom kretala se do Libenaua 6-ta, za 7-om do Gablonca 5. divizija. Na taj način, istog dana Prva armija je dospela do linije reke Izer, a Druga između Libaua i Nahoda do izlaza iz planina. Dalji zadaci stajali su obema armijama jasno pred očima.

Za dalji marš prema Jičinu bila je Druga armija stešnjena sa desne strane planinama, a sa leve tvrđavom Jozefštat. Stoga je trebalo da I, gardiski i V korpus nastupaju od Libaua preko Trautenaua ka Nojšlosu (Neuschloss) i Arnau, od Ditersbaha i Polica preko Ajpela (Eipel) i Kosteleca ka Keniginhofu i od Nahoda preko Skalica ka Šurcu (Schurz) sve do r. Elbe, a da se VI korpus, kao ešelon za zaštitu levog boka, kreće za V korpusom.

Za dalji marš Elbske i Prve armije služilo je kao dovoljan oslonac Moltkeovo uputstvo da Jičin bude opšti cilj marša i da levo krilo treba da se drži planina (skica 30). Najseverniji put koji je duž planina vodio u pravcu Jičina išao je od Ajzenbroda preko Lomnica u Ajzenštatl (Eisenstadtl). Njime je trebalo da nastupa leva kolona. Iz toga su proizlazili ostali marševski putevi: Turnau — Jičin, Podol — Sobotka — Kostelec, Minhengrec — Unter-Baucen — Liban

— Kopidlno, Jungbunclau — Domausnic — Rozdalavic. Pet. kolona sa po dve divizije na tih pet puteva pri svojoj nadmoći jedva da su morale računati na ozbiljan otpor I austriskog i saksonskog korpusa. Neprijatelj koji bi pokušao da se suprotstavi jednoj ili drugoj koloni, bio bi od ostalih kolona ubrzo zaobiđen i obuhvaćen.

Pridavanjem konjice to bi se moglo učiniti još efikasnijim. Tada se jedva mislilo na upotrebu izvan bojnog polja konjičkog korpusa koji je bio pridat Prvoj armiji i konjičke divizije koja je bila dodeljena Drugoj armiji. Jedva prikupljene mase konjanika vođene su kao luksuzni artikal sa prtljagom i komorom. Istina, na planinskom zemljištu one su teško mogle da budu upotrebljene za izviđanje pred frontom. Prvi tesnac koji bi zaposeo neprijatelj, zadržao bi njihovo napredovanje. Tu je, radi podrške pešadiji, bila dovoljna slabija konjica. Ali, na desnom krilu konjica Elbske armije izvidela je zemljište južno od Lužičkih Planina preko Benzena i Češke Lipe sve do Elbe i uzaludno je pokušavala da umiri armisku komandu u pogledu ugrožavanja desnog boka. Međutim, glasine, kojih ima uvek, u ratu imaju prednost nad izveštajima. Tamo gde je konjica Elbske armije vršila svoju dužnost, koju niko nije primećivao, trebalo je da se nalazi konjički korpus. Čim je bio naređen marš u Saksonsku, on je morao da se uputi u blizinu Elbske armije, da je sledi u njenom nastupanju i da se, čim su savladani planinski prelazi, stavi na desno krilo. Dok se ova kretala prema Jungbunclau, trebalo je da konjički korpus krene ka Brodecu i Benateku i da preko Krineca ka Nimburgu i Hlumecu (Chlumec) prati dalji marš. Na taj način, on bi produžio front Prve i Elbske armije, koje bi za isto vreme za koje je Druga armija stigla do gornje Elbe mogle da stignu do linije Jičin —Nojbidžov (Neubidschow) — Hlumec. Kad bi neprijatelj, kako je to Moltke pretpostavljao i očekivao, prešao preko r. Elbe na otseku Jozefštat — Kenigrec, morao bi, ranije ili kasnije, da se jednim delom svojih snaga okrene protiv Druge armije koja mu je ugrožavala bok, kako bi je odbacio ili bar potisnuo. A bilo je neizvesno da li bi mu tada preostao još dovoljan broj korpusa da savlada Prvu i Elbsku armiju. Moglo se očekivati da će za napad na neprijateljski front biti dovoljna Prva armija, da će Elbska armija, a možda i konjički korpus, zaobišavši neprijateljsko levo krilo, stići do puta Jičin — Kenigrec, dok će konjička divizija Druge armije, uz podršku VI korpusa, pokušati da sa istoka zatvori Jozefštat.

Tek što je austriska armija započela nastupanje u Češku, kad je 18-og stigla vest da se Bavarci ne mogu spojiti sa njom, već da su prinuđeni da na Majni brane svoju zemlju od neprijatelja koji prodire sa severa (skica 29). Mada još veoma udaljene, tri Falkenštajnove divizije očigledno su imale svoje dejstvo. Ova vest je uznemiravala, ali nije više ništa mogla da promeni u nameri da se neprijatelju, za koga se znalo da je kod Gerlica i u Saksonskoj, krene u susret, da se „kod Jozefštata, Keniginhofa i Miletina”, s one strane Elbe, izvrši koncentracija i zatim prema prilikama dejstvuje. 20-og

je na osnovu pouzdanih izveštaja*) utvrđeno da se u Šleskoj ne nalaze samo V i VI, već i I i gardiski korpus, da su ova četiri korpusa bila povučena na Nisu, ali da su opet vraćena. Jedan pruski korpus, kako je to proizlazilo iz prispelih vesti, bio je određen za Hiršberg radi neposrednog sjedinjavanja sa glavnom armijom koja je htela da sačeka njegov dolazak u okolini Gerlica. Gardiski i V korpus trebalo je da se nalaze na maršu prema Landeshutu, a VI korpus da stoji između Nise i Glaca. Trebalo je, dakle, da se, sa izvesnim izmenama, opet uspostavi staro stanje: jedan korpus kod Glac — Nise, dva kod Landeshuta, jedan kod Hiršberga, glavna armija kod Gerlica — Baucena, Elbska armija ne više kod Torgaua već kod Drezdena. Kad budu zauzeti svi ti položaji, mogao se očekivati upad u Češku. Ali, još je neprijatelj bio razdvojen i još se ta razdvojenost mogla iskoristiti.

Pošto je 20-og čelo desne austriske kolone dospelo do Cvitaua, a čelo srednje do Cvitavke (Zwittawka), to je nastupanje protiv neprijatelja, za koga je javljeno da se nalazi u bočnom maršu od Nise prema Landeshutu i Hiršbergu, imalo malo izgleda na uspeh. Bilo je krajnje sumnjivo da li se on može na vreme stići na planinskom prelazu kod Libaua, južno od Landeshuta. Međutim, gornja Elba čini između Jozefštata i Arnaua jaku prepreku, koja je, kad bi bila i slabije branjena, pretstavljala kraj svakom nadiranju neprijatelja od Landeshuta i Glaca. Ka tom otseku je već bio usmeren pokret. Sada je on krajnje ubrzan. 1 rezervna konjička divizija, koja se nalazila na čelu desne kolone i koja je isprva bila određena za Gros Birglic (Gross Bürglitz), 25-og je od Jaromera skrenula ka Dolanu i Skalicu, isturila svoje delove prema Dobruški (Dobruschka), Nojštatu, Nahodu, Kostelecu, a kod Trautenaua stupila u vezu sa dragonskim pukom koji je već dugo stojao u graničnoj službi. Iza nje se prema liniji Jozefštat — Šurc kretao 10 korpus. Sledećeg dana krenula je jedna brigada tog korpusa u Kajle (Kaile) i Nemački Prauznic (Deutsch Prausnitz), dok se 4 korpus kretao pored nje ka Keniginhofu. Time je zauzet položaj na gornjoj Elbi. Upućivanjem po jedne brigade u Arnau i Falgendorf trebalo je da se do 27-og upotpuni ovo zaposedanje. Konjica u prvoj liniji, jedna pešadiska brigada za njeno prihvatanje na otseku Prauznic — Kajle, šest brigada iza Elbe naslonjenih desno na Jozefštat, jedna, radi zaštite levog boka, na tesnacu kod Falgendorfa: sve je bilo najbolje uređeno. Dalje pozadi stigli su 26-og: 6 korpus u Opočno (Opotschno), 2 korpus i 2 laka konjička divizija u Senftenberg, 3 korpus u Kenigrec, 8 korpus u Tinist, 3 i 2 rezervna konjička divizija u Vildenšvert (Wildenschwert) i Hoenmaut (Hohenmauth). 26-og uveče bilo je javljeno: neprijatelj kod Libaua, neprijatelj kod Polica u nastupanju preko Hronova ka Nahodu i neprijatelj kod Levina. To su očigledno bila oba korpusa koja su očekivana preko Landeshuta. Međutim, samo jedan je bio u pokretu tim pravcem. Drugi je, nešto južnije, prešao preko

*) Na telegrafskoj žici je prisluškivana izmena telegrama između pruske Prve i Druge armije.

planina u dve kolone sa namerom da ih spoji kod Nahoda. Ako bi ova dva korpusa, što se smatralo kao sigurno, i dalje nastupala, mogao se već 29-og očekivati napad na položaj na gornjoj Elbi dejstvujući sa dva korpusa frontalno i jednim, koji je stizao preko Hiršberga i Štarkenbaha, u levi bok. Istovremeno je mogla da se približi i neprijateljska glavna armija, koja je nastupala iz Saksonske i Lužice. Sa njom bi moglo da dođe do bitke u okolini Horica — Miletina posle tek završene koncentracije, dok bi se već drugi dan vodila borba na gornjoj Elbi.

Kako da se sa jednim protivnikom bori za pobedu, kad drugi u neposrednoj blizini ugrožava bok i leđa? Ne sme se dozvoliti da priđe i suviše blizu. Da se oba napadnu i odbace, za to nisu bile dovoljne ni snage koje su se tu nalazile, niti snage koje su uopšte postojale. Uspehu se moglo nadati samo onda ako bi se od jednog neprijatelja branilo što slabijim, a drugi se napao što jačim snagama. Izgledalo je primamljivo da se 2, 6, 10 i 4 korpusom, koji su bili pri ruci, napadne neprijatelj koji se očekivao iz Šleske. Međutim, neka duža odbrana od drugog neprijatelja izgledala je moguća samo na Izeru. Ali za nju nisu bili dovoljni korpusi koji su tamo stajali, a da budu pojačani, za to nije bilo vremena. Prema tome, napad je morao da usledi prema Izeru, a odbrana da se organizuje prema Šleskoj. Ali, da bi se dobila sloboda kretanja, trebalo je zadržati neprijatelja, ne na gornjoj Elbi, već na planinskim prelazima. Protiv neprijatelja, za koga je javljeno da je kod Libaua, trebalo je da krene Gablenc sa 10 korpusom do Trautenaua, a da protiv drugog Raming sa 6 korpusom zauzme položaj kod Skalica i da ka Nahodu isturi prethodnicu. Obojici generala ostavljeno je ili da neprijatelja sačekaju na položaju, ili da ga, prema prilikama, napadnu, ali da tučenog protivnika ne gone daleko. Da su „pouzdane vesti" o samo dva korpusa kod Landeshuta i u okolini bile tačne, Gablenc i Raming bi, svakako, bili dovoljni. Ali, u ratu nema ničeg opasnijeg od pouzdanih vesti. Događaji ih prestižu. Ono što je juče bilo tačno, sutra je potpuno pogrešno. Tu je trebalo očekivati, ne dva, već tri korpusa, a ako se tome doda i VI korpus koji je za kratko vreme morao da stigne, — četiri korpusa. Pri većoj opreznosti mogao je 4 korpus da se uputi od Keniginhofa ka Trautenauu, a 10 korpus da se primakne Ajpelu i Kostelecu. Ali, iz razumljivih razloga, postojala je bojazan da će se upotrebom tri korpusa isuviše oslabiti nameravana ofanziva protiv neprijatelja na Izeru. Ona je ionako bila već dosta ugrožena. Neprijatelj je, možda, mogao odande da stigne još pre nego što je na desnoj obali Elbe završena koncentracija. Ova lagana koncentracija beskrajno dubokih marševskih kolona bila je osnovno zlo koje je činilo nemogućim svaku srčanu akciju. U nuždi, telegrafisano je 26-og saksonskom prestolonasledniku koji je komandovao I i saksonskim korpusom: „Minhengrec i Turnau držati po svaku cenu". Trebalo je da dva korpusa, 6 i 10, odbace neprijateljsku armiju u šleske planinske prelaze ili da im spreče debušovanje iz planina, a druga dva, I i saksonski, da zadrže neprijatelja na Izeru sve dok ostali ne izvrše koncentraciju na desnoj obali Elbe.

Saksonski korpus i austriska brigada Ringelshajma (Ringelsheim) krenuli su od linije Teplic — Ausig preko Lajtmerica (Leitmeritz) na reku Izer, tu su se sjedinili sa austriskim 1 korpusom pod Klam Galasom i zajedno zauzeli položaj Jungbunclau — Minhengrec, dok je Edelshajmova konjička divizija čuvala put koji od Rajhenberga vodi u Podol i Turnau. Uputstva koja su stizala od armiske komande varirala su između „otstupanja bez borbe pri približavanju neprijatelja" i „otstupanja pod lakom borbom". Sada, kad je stiglo naređenje „Minhengrec i Turnau držati po svaku cenu", poslednje mesto bilo je već izgubljeno, a Podol neposredno ugrožen. Pretpostavljajući da se kod oba mesta nalaze samo slabe prethodnice, prestolonaslednik je odlučio da 26-og dockan uveče ponovo uzme Turnau, da od Podola krene na visove pred Sviganom i da narednog dana nastavi nadiranje da bi poseo tesnace i neprijatelju sprečio izlazak iz planina. Dvadeset četiri časa ranije plan bi bio na svom mestu, ali sada je došao isuviše dockan. U međuvremenu, Prusi su pojačali svoje slabe prethodnice. Malobrojni austriski bataljoni, koji su iz Podola užurbano nastupali, posle početnih uspeha bili su od Bozeove brigade 8 divizije odbačeni preko Izera i morali su da prepuste most neprijatelju. Posle tog neuspeha odustalo se i od akcije na Turnau i odlučeno je da se narednog dana odbrana ograniči na Minhengrec (skica 30). Ta odluka mogla je da dovede do katastrofe da su obe pruske armije nadirale u pet kolona preko Izera između Jungbunclaua i Ajzenbroda. Nju je ipak bilo moguće izvršavati u toku dvadeset četiri časa, zato što je Elbska armija taj povoljan trenutak iskoristila za dan odmora, a Prva armija samo za pripreme i razvoj za napad koji je bio odložen za 28-mi. Međutim, sve te pripreme, već, pre svega, neosnovane vesti da se neprijatelj nalazi u pokretu od Turnaua prema Jičinu, pobudile su prestolonaslednika da sledećeg jutra (28-og) otpočne povlačenje u trenutku kad je tu odluku potvrdilo i jedno Benedekovo naređenje.

Dok je 27-og tu vladao srazmeran mir i neaktivnost, na drugom frontu se na dva mesta vodila žestoka borba. Pruski V korpus pod generalom fon Štajnmecom (v. Steinmetz) dospeo je 26-og sa prednjom trupom prethodnice do Gelenaua, sa glavnom trupom prethodnice do Levina, sa glavninom korpusa do Rajnerca (Reinerz), a sa rezervom do Rikersa (Rückers). Za sledeći dan njegov zadatak je bio da zauzme i održi prelaz kod Nahoda (skica 29). Pošto je javljeno da je neprijatelj poseo grad, general fon Levenfeld (v. Löwenfeld) produžio je pokret sa prethodnicom, proterao slabog neprijatelja, sa prednjom trupom prethodnice pod pukovnikom fon Belovim zauzeo Nahod i obližnje visove i naredio glavnoj trupi prethodnice da sledi do Šlaneja (Schlaney). Na taj način, dubina korpusa iznela je oko 25 km. A ipak, trebalo je biti spreman ne samo na sudar, već i na bitku, štaviše na odlučnu bitku sa neprijateljem, kojoj je trebalo i težiti, kako bi rat bio srećno započet. Napoleon, kakvog ga poznajemo od Jene, već bi uveče ili u toku noći provukao kroz nahodski tesnac ne samo prednju trupu, nego i celu prethodnicu, zauzeo bi s druge strane položaj i pobrinuo se da sledećeg dana

ostatak korpusa što ranije započne sa prelazom preko mosta na Metavi. Štajnmec je u uobičajeno vreme polaska, u 6 časova, krenuo pojedine ešelone korpusa zadržavajući odgovarajuća otstojanja i, pošto je prevaljena polovina marša, dao je po običaju jednočasovni odmor. Stoga nije iznenađujuće što je prethodnica tokom mnogih časova imala protiv sebe mnogo nadmoćnijeg neprijatelja i bila upućena na svoje sopstvene snage i izložena mogućnosti potpunog poraza.

Austriski 6 korpus pod generalom fon Ramingom bio je 26-og raspoređen severno od Opočna, između Dobruške i Mezrica (Mezritz). Odatle je trebalo da njegove četiri brigade krenu raznim putevima u Visokov (Wysokow), Kleni (Kleny) i Skalic, da bi tamo zauzele položaj frontom prema istoku. One još nisu bile stigle do svog cilja kad je javljeno da se neprijatelj nalazi na visu severoistočno od Vencelsberga (Wenzelsberg); (skica 31). Desnokrilna brigada, koja se kretala od Vrhovina (Wrchowin) u Šonov (Schonow), skrenula je kod toga sela udesno i razvila se za napad. Pet bataljona u tri ešelona, prvi u divizionskim*) kolonama, a ostali u bataljonskim, sa malo strelaca napred i jednom baterijom na položaju sa strane, nastupa protiv 2 bataljona 37 puka, polovine lovačke čete i jedne baterije pruske prednje trupe prethodnice koja je zauzela položaj severoistočno od Vencelsberga na polovini padine između šumice i zabrana nešto južnije od nje. Austriska baterija brzo je ućutkana. Pod zvucima muzike pet bataljona produžava nastupanje. Brza paljba strelaca primorava ih da ustuknu, plotuni u liniju razvijene pešadije primoravaju ih da se okrenu, a vatra dovršava njihovo rasulo. To je borba jedne strane postrojene u dubinu sa protivnikom razvijenim u širinu, protivnika koji boj pothranjuje iz dubine sa protivnikom koji je sve angažovao, kolone protiv linije, „čoveka sa nožem" protivu „ludog zrna", puške prednjače protivu brzometne puške, mete protivu strelca. Još jednom se oba bataljona trećeg ešelona upućuju prema frontu, a prema levom boku jedan bataljon koji je isturen prema drumu za Nojštat (Neustadt). Neuspeh je isti. Hertvekova brigada nestaje. Samo dva bataljona ugnezdila su se u Vencelsbergu i u crkvi sv. Vencela. U ovoj borbi učestvovali su već i bataljoni pruske glavne trupe prethodnice koji stižu preko visa Branka (Brankahöhe). Goneći neprijatelja u povlačenju, oni nadiru desno u šumicu, a levo prema Sohorsu i šumarevoj kući. Daleko razvučeno stoje: tri i po čete u Visokovu, četiri i po čete u zapadnom delu šumice, 2 bataljon 37 puka između šumice i zabrana južno od nje, dve baterije i četiri eskadrona levo od tog zabrana, deset četa kod Sohorsa i šumareve kuće i po dve čete u rezervi kod Altštata (Altstadt) i na drumu za Nojštat. Svi mogu da krenu u koncentričan napad prema Vencelsbergu.

Ali, Jonakova brigada već se približava. Ona je kod Domkova prekinula svoj pokret prema Klenima, razvila se i nastupa u tri ešelona preko severnog kraja Šonova ka Vencelsbergu. Vatra s leva iz šumice, a s desna od šumareve kuće prisiljava je da se podeli. Četiri

*) Jedan divizion su dve čete bataljona koji je imao šest četa.

bataljona skreću prema šumarevoj kući, a tri levo prema zapadnom kraju šumice. Jedan lovački bataljon učestvuje u napadu od druma prema Skalicu. U prostor između oba dela Jonakove brigade ušla je Rozencvajgova (Rosenzweig) brigada. Dva od njenih bataljona upućuju se u šumicu u koju je pošao i veći deo posade Vencelsberga, tako da se sedam do osam bataljona bore protiv četiri i po čete Prusa. Napadnuti sa tri strane tolikom nadmoćnošću, Prusi se povlače iz šumice. Prusi ne mogu da se održe ni kod šumareve kuće, ni kod Sohorsa. Jedan Rozencvajgov bataljon ostavljen je kod artiljerije. Tri nastupaju preko crkvice sv. Vencela. 2 bataljon 37 puka odbija njihov napad, ali, ugrožen na desnom boku od šumice, mora da otstupi. I dvanaest topova južno od zabrana, koji su dugo pružali otpor austriskoj artiljeriji jačine dvadeset četiri topa, moraju takođe da se povuku. Pošto se pet bataljona pruske prethodnice izvuklo iz dvostrukog obuhvata šest austriskih bataljona, oni se sa svoje dve baterije zaustavljaju na visu pored druma za Nojštat, sa desnim krilom na jaruzi Branka (Brankaschlucht), a levim u blizini Braceca (Bracetz).

Austrijanci gone desno do šumareve kuće i Sohorsa, u centru do ranijeg položaja 2 bataljona 37 puka, a levo sve do istočnog ugla šumice. Još dalje levo nastupa Solmsova konjička brigada između šumice i Visokova; međutim, posle okršaja sa Vnukovom (Wnuck) pruskom konjičkom brigadom, ona se povlači opet prema Klenima. Svi pokušaji austriske pešadije da iz šumice krene prema pruskim položajima osujećeni su ubitačnom brzom paljbom kao i bočnim napadima pešadije i konjice. Ali, Austrijanci se drže na osvojenim položajima sve dok glavnina V korpusa nije stigla na bojno polje. Od njegove prednje, 19-te brigade dva bataljona su upućena u Visokov, a četiri prema šumici. Oni su dovoljni da neprijatelja, koji je potresen mnogim odbijenim napadima i koji se, gusto zbijen, ne može razviti, oteraju ne samo iz šumice nego i iz Vencelsberga i da ga primoraju da se povuče do Provodova i Šonova. Desno austrisko krilo kod šumareve kuće i Sohorsa priključuje se povlačenju, iako nije napadnuto. Ali, nadiranje Prusa preko zapadnog kraja šumice i preko Vencelsberga sprečava austriska artiljeriska rezerva koja je prispela od Skalica i zauzela položaj na visovima istočno od Klena.

I Valdštetenova brigada je stigla do Skalica. Ona treba da uspostavi situaciju, da obiđe desni neprijateljski bok i da napadne Visokov sa visa severno od tog sela. Ovaj bočni napad mogao je uspeti, samo da se sa linije Šonov, Provodov, drum za Skalic, povezao sa napadom tri brigade Hertveka, Jonaka i Rozencvajga na slabi neprijateljski front. Ali, za takav poduhvat te tri brigade više nisu bile sposobne ili bar nisu smatrane sposobnim. Okolnost da su dva Valdštetenova bataljona upućena prema zapadnom kraju šumice nije mogla da nadoknadi frontalni napad tri brigade, već je donela samo nov neuspeh i oslabila bočni napad. Valdštetenu, za situaciju u celini uzev, nije više bilo korisno ni dodeljivanje tri baterije korpusne artiljeriske rezerve. Dosada je artiljeriska rezerva svojim moćnim vatrenim dejstvom vladala celim bojnim poljem. Pošto je oslabljena za dvadeset četiri topa, počela je pruska artiljerija između šumice i Vi-

sokova, kao i kod Vencelsberga, da preovlađuje i mogla je da priprema napad južno od Visokova za čije je izvršenje trebalo sačekati još 20 brigadu.

Valdšteten je sa četiri bataljona, četiri eskadrona, jednom baterijom, a uskoro pojačan još jednom i po baterijom, stigao na Visokovski vis. Ostali deo njegove artiljerije zaostao je zapadno ili severozapadno od sela i nije mogao ispoljiti znatnije dejstvo. Napad na sredinu razvučenog sela izvršen je najpre samo sa dva bataljona. Pošto su dva i po bataljona, koja su bila određena za odbranu, bila raspoređena po celoj dužini sela, a zemljište i zgrade olakšavali napad, to su Austrijanci uspeli da se ugnezde u jednom delu kuća. Ali, taj uspeh bio je kratkotrajan. Zauzete kuće, kao i prispela pojačanja, napadnuti su ne samo frontalno, već i u levi bok od 2 bataljona 20 brigade, koje je doveo general Vitih, a u desni bok od posade zapadnog dela sela. Neprijatelj, koji je bio opkoljen sa tri strane, povukao se u neredu kroz šumu iza železničke pruge. Artiljeriju, koja je zapala u pešačku vatru, napalo je u trenutku povlačenja nekoliko eskadrona Vnukove brigade, koji su se približili prikriveno, i ona je izgubila nekoliko topova. Potpun poraz Valdštetenove brigade pobudio je Raminga da otpočne povlačenje sa celim korpusom i da ga, po prijemu izveštaja da se neprijatelj približuje od Kosteleca, nastavi do Skalica.

Pobednik se zadovoljio osvajanjem visova s obe strane Visokova. Smatralo se da su trupe isuviše iscrpljene i umorne za gonjenje, kao da svaka pobedonosna vojska na kraju bitke nije krajnje iscrpljena i umorna, i kao da se uprkos tome ne zahteva gonjenje koje uspeh tek čini pobedom.

Propuštanje gonjenja može se unekoliko izviniti time što je pruski korpus po završenom boju raspolagao samo sa oko dve trećine svojih snaga i što su te dve trećine bile sasvim rasturene. Prusko voćstvo teško da bi moglo da bude oslobođeno krivice za ovakvo nepovoljno stanje. Komandant korpusa nalazio se kod Nahoda u sličnoj situaciji kao Napoleon kod Jene. Ali, on nije uzeo za primer postupak majstora koji je izazvao naš najveći poraz. Ovde, kao i kod Jene, trebalo je proći kroz tesnac da bi se sutradan tukla bitka s one strane tesnaca. Napoleon nije prezao ni od kakvog napora i ni od kakvih teškoća da bi još uveče, još noću, prebacio dovoljno trupa i čvrstom nogom stao na visove s one strane tesnaca. Tamo, kao i ovde, neprijatelj je iznuravao svoje snage uzaludnim frontalnim napadima. Napoleon ga je pustio da to čini, nije se gubio u iskorišćavanju sitnih uspeha i nije rasparčavao svoje snage na mnogobrojne sitne delove. Prvo je trebalo završiti razvijanje trupa koje su žurno pridolazile. Neka neprijatelj ispuni međuvreme time što će polako iskrvaviti. Protiv iznurenog, umornog i za otpor jedva sposobnog neprijatelja nastupio je zatim u širokom frontu, sa obuhvatnim krilima, da bi ga uništio. Gonjenje je proizišlo samo od sebe. Iglenjača, taktika vatre kod jednog i taktika udara kod drugog protivnika popravile su mnogo kod Nahoda. Ali, ipak, nisu mogle da doprinesu izvojevanju prave pobede.

I pruski armiski korpus prispeo je već 25 juna u prostor južno od Landeshuta (skice 29 i 30). Trebalo je da posle jednog dana od-

mora, 27-og i 28-og, krene dalje preko Trautenaua ka Arnauu. Ako bi za taj pokret upotrebio veliki drum, koji je vodio preko Libaua (Liebau) i Trautenaua, morao je računati da će u tesnacu kod Trautenaua naići na otpor i izložiti se, ako neprijatelj bude dovoljno jak, čak i porazu. Stoga je bilo preporučljivo da se Trautenau, bar sa jednim delom korpusa, obiđe i pokuša da se u isto vreme neprijatelju izbije u bok. U tu svrhu mogla je možda 1 divizija sa rezervnom konjicom da nastupa preko Frajhajta (Freiheit) ka Pilsdorfu, a 2 divizija od Libaua sa jednom brigadom preko Šaclara (Schatzlar), a drugom preko Bernsdorfa ka Trautenauu. Ovaj pokret mogao se dopuniti, odnosno dopunjen je pokretom 1 gardiske divizije, koja je dobila naređenje da 27-og krene od Ditersbaha preko Vekelsdorfa, Adersbaha, Kvališa (Qualisch) u Paršnic da bi odande maršovala u Ajpel (Eipel), kao i 2 gardiskom divizijom, koja je od Kosteleca mogla da nastupa još do Horicke. Kada bi I korpus kod Trautenaua zaista udario na neprijatelja, napala bi ga 2 divizija frontalno, 1 divizija u levi i 1 gardiska divizija u desni bok. Kad bi se neprijatelj nalazio južnije, pokret bi, uz obezbeđenje rezervnom konjicom prema Arnauu, bio nastavljen u tri kolone od Pilsdorfa ka Nemačkom Prausnicu (Deutsch-Prausnitz), od Trautenaua ka Kajleu i od Paršnica ka Ajpelu. Ako bi jedna kolona udarila na neprijatelja, ostale su bile spremne da krenu na ugroženu stranu. Ako se ne bi naišlo na neprijatelja, I korpus bi se za dalji pokret narednog dana u Arnau ešelonirao između Pilnikaua i Trautenaua, dok bi 1 gardiska divizija sa jednom brigadom krenula u Ajpel — Rač (Raatsch), a sa drugom najkraćim putem za Keniginhof (Königinhof) preko Bausnica i Starog Rognica (Alt Rognitz). Sve ovo moglo se videti već nekoliko dana ranije i pripremiti pokretom i rasporedom trupa 25-og, a eventualno i kratkim maršem 26-og popodne. Međutim, komandant korpusa nije se upuštao u slične kombinacije. On je sa 1 divizijom nastupao od Libaua, a sa 2-om od Šemberga (Schömberg), dakle na dva puta doduše, ali putevima koji se spajaju kod Paršnica neposredno pred Trautenauskim tesnacem. Odande je general Bonin mislio da sa jednom kolonom prođe uzvodno kroz uzanu dolinu Aupe, na čijoj se visokoj južnoj ivici morao očekivati neprijatelj.

Slučaj je hteo da je 2 divizija, suprotno nameri komande korpusa, stigla u Paršnic znatno ranije nego 1 divizija (skica 32). Ona je morala da preuzme zadatak prethodnice, iako joj je namenjena uloga glavnine. Međutim, izviđanje koje je izvršila, ograničilo se samo na konstataciju da je most preko Aupe kod Trautenaua zauzet od nekoliko dragona koji su sjahali za borbu peške. Oni nisu proterani, niti je nastupanjem kroz i preko Trautenaua ili drugim putem ustanovljeno da li se iza šačice konjice nalaze još druge neprijateljske snage. Komandant divizije fon Klauzevic ne preduzima ništa i stoga ne saznaje da je Mondelova brigada, kao daleko isturena prethodnica 10 austriskog korpusa, već stigla južno od Trautenaua i da je zauzela Hopfenberg i Kapelenberg. Dva časa posle Klauzevica u Paršnic stiže Bonin. Na izveštaj, da neprijatelj drži most preko Aupe on naređuje

da prethodnica (1-va brigada) otera dragone od mosta preko Aupe i da nastavi pokret kroz Trautenau prema Pilnikauu.

Čim su čete prednje trupe prethodnice opet napustile grad na putu za Pilnikau, obasute su trupe koje su se kretale za njima žestokom vatrom sa južnih visova. Dugu marševsku kolonu trebalo je samo okrenuti na levo i nešto prikupiti da bi bila brzo spremna za napad na front i oba boka neprijateljskog položaja. Ali, iznenađenje, neznanje, nevidljivi neprijatelj i protivrečne zapovesti uneli su potpun nered u tih pet bataljona. Prolazi prilično vremena dok se nešto donekle planski preduzme. Ali napad je težak, nema nikakvih zaklona. Neprijateljski strelci dobro su se ugnezdili. Dva bataljona, jedan i po eskadron i dva topa, koji su se kao desni bočni odred kretali preko Šaclara i koji su od Donjeg Altštata (Nieder Altstadt) mogli da krenu istočno od Vajgelsdorfa (Weigelsdorf) u neprijateljski bok, većim delom žure u Trautenau, u žarište borbe, i tamo povećavaju zbrku i trupe koje ne učestvuju u borbi.

Izgleda verovatno da bi artiljerija svojom vatrom mogla efikasno da pripremi napad na visove. Ali, nije uspelo, ili se nije pokušalo u dovoljnoj meri, da se mnogobrojne baterije izvedu iz tesnaca na povoljan položaj. Nasuprot tome, mogla je jedna austriska baterija, koja je bila postavljena kod Hoenbruka, da efikasno potpomaže odbranu i da natera Pruse da opet napuste Galgenberg na koji su se bili uspeli. Najveće gubitke nanose braniocu pruski lovci svojim tačnim gađanjem sa gornjih spratova i krovova trautenauskih kuća. Ali Austrijanci su mogli još dugo da se drže, da nije osam bataljona glavnine pod generalom fon Budenbrokom u Paršnicu i zapadno od njega prešlo preko Aupe i nastupalo delom kroz jarugu Budenbrok, a delom preko bespunih, šumovitih, strmih i stenovitih Paršničkih brda (Parschnitzer Berge) u pravcu Hopfenberg — Kacauerberg. Dva bataljona Mondelove brigade bačena su u susret tom obuhvatu. Ostalih pet napušta položaj na vreme. Od pruske prethodnice ostaje jedan puk u Trautenauu, a ostali slede samo sporo da bi sačekali bataljone glavnine; međutim, trubni znak „zbora", koji je dat u Trautenauu, pobuđuje ih docnije da se vrate onamo. Samo nekoliko četa čiji su komandiri uočili neprijatelja ne misle da se povinjavaju znaku za povlačenje i nastavljaju pokret. Na taj način, od prethodnice i glavnine pod Budenbrokom stiže deset četa u Hoenbruk, šesnaest na šumovite visove između ovog sela i s. Stari Rognic i devet na zaravan zapadno od poslednjeg mesta.

Iznurene trupe nisu u stanju da produže nastupanje. Pred njima se, na dominirajućim visovima kod Novog Rognica, nalazi jaka artiljerija; sa njom se ne može upustiti u borbu jedina pruska baterija koja je uz nečuvene napore pratila pešadiju. Jedino može doći u obzir da se zadrže zauzeti položaji dok ne pristigne glavnina korpusa koja je zaostala, pa da se zatim krene u napad i pobedu. Još su bili u toku pokreti koji su Budenbrokovih osam bataljona odveli u Hoenbruk—Stari Rognic, kada general fon Hiler javlja da je sa 1 gardiskom divizijom prispeo u prostor istočno od Paršnica i stavlja diviziju na raspoloženje. Bonin odbija ponudu. On je razvio samo osam

bataljona. Izgleda da neprijatelj odlazi. Sedamnaest bataljona, sva artiljerija i konjica stoje još na raspoloženju. Bonin ne oseća nedostatak trupa, već nemogućnost da ih upotrebi. Da se još dvanaest bataljona i četiri baterije bace u uzanu dolinu, ne bi bilo potpomaganje već samo jedna neprilika više. Osim toga, Hiler hoće da se njegova divizija odmara dva sata istočno od Paršnica. Ona, dakle, ostaje tamo kao rezerva još za neko vreme.

Pošto je izgledalo da se neprijatelj povukao preko Hoenbruka, Bonin namerava da svoje trupe povuče iz tesnaca i da sa čelom krene do Pilnikaua. Zapovesti su izdate, a baš tada stiže izveštaj da neprijatelj nastupa od Novog Rognica. Tada se naređuje generalu fon Grosmanu da podupre Budenbroka prethodnicom pojačanom sa tri bataljona glavnine. To se moglo izvršiti samo na taj način da se raspoloživih deset bataljona izvuku iz Trautenaua u zapadnom pravcu i sa njima zatim pređe u napad u neprijateljski levi bok. Napad na desni bok nametao se sam po sebi 1 gardiskoj diviziji. Ona nije mogla bezbrižno da krene uzanom dolinom r. Aupe, kada je na visu neposredno na njenom desnom boku besneo boj. Hiler je, ne zato da bi Boninu nametnuo odbijenu podršku, već zbog svoje sopstvene sigurnosti i prema najosnovnijim pravilima ratne veštine, morao najdalje kod Bausnica da se sa svim, ili bar sa jednim delom svojih snaga, popne na vis koji iviči dolinu. Kada bi se to učinilo, došlo bi samo od sebe do napada na desni bok neprijatelja. Izgledalo je, dakle, da je borba najbolje pripremljena: Budenbrok se drži kod Hoenbruka — Starog Rognica i povlači se prema potrebi nešto unazad, dok Grosman s jedne strane i Hiler sa druge ne otpočnu napad nadmoćnim snagama. Za svaki slučaj trebalo je da 2 brigada Barnekova (Barnekow), koja je stajala kod Volte, pređe nizvodno od Trautenaua preko Aupe i da se na južnim visovima postavi kao rezerva.

Izvršeno je samo ovo poslednje naređenje. Zapovest koja je upućena generalu Grosmanu nikada nije stigla na svoju adresu, nikada nije ponovljena niti je naknađena inicijativom komandanta prethodnice. Deset bataljona je otpalo. General Hiler je mislio da nema drugog zadatka nego da krene u Ajpel i, izgleda, smatrao je nametljivošću ako bi se umešao u borbu drugog korpusa. Kritika je ovom prilikom istakla da se kretanje u pravcu topovske paljbe ne može smatrati kao pravilo bez izuzetaka. To je, možda, tačno. Ali ovde je vršen pokret u pravcu suprotno od topovske paljbe i mirnodopski marš ivicom bojišta. Ni jedno ni drugo ne može se opravdati. Zbog ispadanja Grosmana i Hilera došlo je osam Budenbrokovih bataljona u tešku situaciju. Bataljoni i čete su se potpuno izmešali kretanjem preko brdovitog i šumovitog, krajnje teškog zemljišta. Oficiri koji su jahali morali su da ostave svoje konje, a peške nisu imali ni pregled niti mogućnost da putem zapovesti upravljaju svojim trupama. Od artiljerije je samo jedna baterija mogla da prati glavninu. Dve baterije izišle su docnije na položaj na Kapelenbergu. Međutim, od njih je jedna uskoro povučena, a druga je pošla za njom pošto je potrošila municiju iz prednjaka. Na taj način, ovih osam bataljona bilo je bez ikakve artiljeriske podrške izloženo vatri 36 topova.

Situacija nije izgledala povoljna kada je Gablenc (komandant X austriskog korpusa) Grivičićevoj brigadi, koja je baš stigla, izdao naređenje za napad na Stari Rognic; to je bilo otprilike u isto vreme kada je Hiler od Paršnica krenuo prema Ajpelu. Napad koji je sedam bataljona, postrojenih u tri ešelona, upravilo na front devet pruskih četa zapadno od Starog Rognica, protekao je isto onako kao slični napadi kod Nahoda. Ali kada je ponovljen i spojen sa napadom na istureno levo krilo, devet četa se povuklo. Time je ogolićen levi bok obe druge grupe. Stoga desno krilo u Hoenbruku, koji leži u dolini, nije pružilo naročiti otpor kada je Vimpfenova brigada uskoro posle toga napala, već se povuklo isto tako kao i centar. Svih osam bataljona nastavilo je povlačenje bez naročitog zadržavanja sve do Aupe, pa i preko nje. Prethodnica i glavnina bile su gotovo otstranjene. Ostala je rezerva, četiri i po bataljona, pod generalom fon Barnekovom. Od njih su dva bataljona 43 puka bila raspoređena na liniji Galgenberg, kapela sv. Jovana, k. 504 i ivica šume k. 457, dok su dva i po bataljona 3 grenadirskog puka zadržana zapadno od Paršnica, na desnoj obali Aupe.

Vimpfenova brigada napada položaj 43 puka, ali biva odbijena. U gonjenju Prusi uspevaju da zauzmu k. 472, a zatim odbijaju tri ponovljena napada. I Knebelovu brigadu, koja pristiže kao smena, zadesila bi verovatno sudbina Vimpfenove brigade, da Grivičićeva brigada, nastupajući preko Kacauerberga i Kriblica, nije ugrozila bok i leđa 43 puka i naterala ga da se kroz severni deo Kriblica i preko Aupe povuče ka Volti. Grivičić sada nailazi na 3 grenadirski puk koji je branio k. 353, šumicu severno od Kriblica i padine Paršničkih brda dok Trautenau i dolina iznad Paršnica nisu napušteni od strane Prusa i dok i trupe, koje su držale zaposednut Komandantski Vis, nisu otpočele povlačenje. One su otstupile kroz jarugu Budenbrok i preko Aupe gde ih je prihvatio 1 lovački bataljon. Tako glavni prihvatni položaj severno od reke uopšte nije došao do izražaja. On je već odavno bio pripremljen na Komandantskom Visu. Tamo je bilo prikupljeno bar 24 topa koja su nedostajala napred i čije se otsustvo bolno osećalo. Tri bataljona i četiri eskadrona, koji su se lako mogli pojačati, stajali su spremni da brane skoro nezauzimljiv položaj. Tokom dana izgledalo je kao da će se tek ovde odigrati odlučujuća faza boja. Nije se uopšte moglo predvideti kako bi neprijatelj sa svojim premorenim trupama mogao da zauzme ovaj bastion. A ipak je ovaj poslednji prihvatni položaj napušten još pre nego što su napušteni položaji koji su ležali dalje ispred njega. Trupe koje su, tobože, bile isuviše iznurene da bi mogle da stoje, čim je pao mrak otstupile su da bi posle marša od skoro dve nemačke milje (15 km) stigle u kantonman koji su tog jutra napustile.

Izgledi koji su se uoči toga dana otvarali pred I korpusom bili su tako dobri kako se to samo moglo poželeti. Ako je neprijatelj stajao kod Trautenaua ili je nastupao prema njemu, izlagao se potpunom uništenju kako se moglo samo zamisliti, naročito ako bi se angažovale 1 i 2 gardiska divizija. Nastupanje preko Libaua i Šemberga umanjilo je zgodnu priliku koju je dobra sreća bila pružila Boninu. Ne

lukavstvo neprijatelja, već sopstvena nadmoćnost odvela ga je u tesnac iz koga je bilo teško izići. Izvanredno nepovoljno zemljište povećalo je teškoće. Preko svega toga moglo se preći da je postojala ozbiljna volja da se neprijatelj tuče. Bonin bi se zadovoljio time da on ne bude tučen. Ali ova umerenost nije bila na mestu prema neprijatelju koji je bio rešen da angažuje sve da bi izvojevao pobedu. Da se savlada takav neprijatelj, trebalo je napregnuti sve snage, a ne samo poslati male jedinice napred. Međutim, u nizu okršaja iz kojih se sastoji boj kod Trautenaua uvek su se pojavljivali samo delići trupa. Tri, najviše četiri bataljona borila su se za Kapelenberg i Hopfenberg. Samo oko dva bataljona bila su u ozbiljnom okršaju kod Hoenbruka i Starog Rognica. Dva su odbila napade Vimpfenove brigade. Dva i po držala su prihvatni položaj na Aupi. Od 96 topova pojavila su se samo pojedina oruđa na kratko vreme. U drugom delu boja bili su u pitanju prihvatni položaji, koji su, iako dobro branjeni, zbog svog uzanog fronta morali da padnu posle kraćeg ili dužeg vremena kao žrtva obuhvata. Logičan zaključak ovog postupka bilo je opšte povlačenje. Komandant korpusa nije hteo ili nije umeo da upotrebi svoje trupe za pobedu, te mu nije ostalo ništa drugo nego da napusti bojno polje.

Rezultat 27-og za Austriju nikako nije izgledao nepovoljan (skica 29). Kod Trautenaua izvojevana je odlučna pobeda, kod Nahoda napad, doduše, nije uspeo, ali je odbranjen položaj kod Skalica, na čije je držanje Benedek najviše polagao. Na Izeru neprijatelj nimalo nije napredovao. Ali, ipak, dan je doneo jedno veliko razočarenje. Udarna taktika, u koju je Austrija polagala tolike nade, nije se ni najmanje pokazala opravdanom. Napadi trostruko jačim snagama od onih koje je imao branilac odbijeni su za kratko vreme. Nadmoćnost iglenjače ispoljila se nesumnjivo. Ne samo pobeđeni kod Nahoda, već i pobednik kod Trautenaua osećao se obeshrabren. Gubici koje su pretrpeli bili su nesrazmerno veliki i utoliko osetljiviji što su fizički napori trupa poslednjih deset dana delovali razorno. Maršovalo se u dugoj koloni sa četiri, a zatim sa pet korpusa jedan iza drugog. Da bi se stiglo do dalekog dnevnog cilja, polazilo se rano ujutru. Posle marša od nekoliko časova dolazilo je do zadržavanja zbog komore prednjeg korpusa. Nepredviđeni zastoji ređali su se ubrzo pošto bi se produžio marš. Trupa se vukla polako da bi tek u mrak stigla u žudno željeni kantonman u kome je jedva nalazila namirnice i vodu. Zadaci kretanja uskoro su povećani. Naposletku se kretalo danju i noću sa kratkim odmorima, jelo se i pilo malo u nadi da će se uskoro stići na bojno polje i neprijatelj razbiti u snažnom napadu. Pošto se nada nije ispunila, nastupilo je obeshrabrenje koje je bilo utoliko jače, ukoliko je nada bila veća. Raming je izjavio da njegov 6 korpus nije sposoban ni za napad ni za odbranu. I pobedonosni 10 korpus osećao se potišten.

Austriska stvar ipak nije stajala rđavo. Benedek je naredio da 8 korpus krene u Skalic, a 4 u Dolan. Bolje bi bilo da ova dva korpusa nisu upućena iza 6 korpusa, već jedan desno, a drugi levo od njega. Ipak su 28-og tri austriska korpusa bila prikupljena kod

Skalica. Prema njima se, kao što je bilo poznato, nalazio samo V pruski korpus kod Visokova. VI korpus pridolazio je dalje istočno; da li će stići 28-og, bilo je vrlo nesigurno. Moglo se, dakle, bez sumnje računati na nadmoćnost na austriskoj strani. Doduše, javljeno je o novom neprijatelju kod Ajpela. Ali njega je 10 korpus bar jedan dan mogao da drži u šahu. Iako se od 6 korpusa nisu mogla očekivati velika dela, na jakom položaju kod Skalica, na levoj obali Aupe, mogao je ipak da se odupre napadu, bar tako dugo, dok bi se 8 korpus levo i 4 korpus desno izvukli da bi po Hanibalovom ili Napoleonovom metodu obuhvatili bokove neprijatelja koji bi se iskrvavio u frontalnom napadu. Ako pruski korpus ne bi pošao u napad, nastupala bi tri austriska korpusa jedan pored drugog da bi neprijatelja, tamo gde bi najzad morao da se odupre, uništili u kobnom zagrljaju. Sa takvom pobedom pala bi odluka na ovom frontu. Moglo se bar nadati da bi se posle potiskivanja I i V korpusa povukli i gardiski i VI korpus. To bi bilo od slabe koristi, da su Prva i Elbska armija, kao što se ranije moralo očekivati, brzo napredovale i napale pobedonosnog gonioca s leđa. Međutim, prema dosadašnjem držanju te dve armije nije se moglo pretpostaviti iznenađenje ili brza akcija sa te strane. Štaviše, nije izgledalo neverovatno: ako se Druga armija povuče, Prva i Elbska armija neće ni preći preko Izera. Napad na V korpus koji bi 28-og izvršili tri korpusa pružao je Benedeku povoljne izglede. Ali austriski vojskovođa nije hteo da odustane od svog dosadašnjeg plana: defanziva sa dva korpusa prema istoku, a ofanziva sa šest korpusa prema zapadu. On nije bio voljan da iskoristi preimućstvo koje je zadobio pobedom kod Trautenaua. Privukao je 8 i 4 korpus do Skalica samo da bi po svaku cenu zadržao neprijatelja koji je, kako je izgledalo, jakim snagama nadirao preko Nahoda.

Kako u toku pre podne 28-og nije došlo do napada, bila su dva korpusa za odbranu suvišna. Da vojskovođa ne odustaje lako od jednom donetog plana, to sigurno zaslužuje priznanje, ali još više treba ceniti onoga koji povoljnu priliku iskoristi za odlučan udarac. Na istočnom bojištu imao je, dakle, 4 korpus da ostane kod Dolana, a 10 da krene u Nemački Prausnic da bi se tamo suprotstavio gardiskom korpusu; sutradan je trebalo da oba krenu iza Elbe. 6 i 8 korpus dobili su naređenje da krenu ako do 2 časa ne dođe do napada. Ali, drugom zapovešću, koja je izdata oko 11 časova, naređeno im je da krenu odmah. 8 korpus smenio je na položaju 6 korpus. Ovaj poslednji morao je, dakle, da krene prvi. Kad je 8 korpus hteo da pođe za njim neprijatelj je otpočeo napad. Sada se korpus morao odupreti. Pošto je posle deset usiljenih marševa stigao u ovu oblast i zauzeo položaj, nije mogao da otstupi kada mu se približio neprijatelj; on nije smeo da se povuče ni zbog toga što je imao da prođe kroz tesnac kod Skalica te je postojala opasnost da mu nadirući neprijatelj nanese uništavajući udar.

Položaj na visovima leve obale r. Aupe, severno i južno od Skalica, bio je vrlo jak, frontalno jedva savladljiv, iako su Hrastova Šuma (Eichwald) i fazanerija omogućavali prikriveno pri-

bližavanje (skica 33). Opasno je izgledalo samo obilaženje sa severa na desnoj obali Aupe. Ali, protiv njega bi, kako se moglo očekivati, dejstvovao od Dolana 4 korpus napadajući sa svoje strane bočno.

V pruski korpus, pojačan jednom brigadom VI korpusa, stajao je 28-og ujutro očekujući austriski napad, sa prethodnicom severno, sa Hofmanovom brigadom južno i sa glavninom i desnim bočnim odredom Levenfelda istočno od Visokova. U tom rasporedu V korpusa general Štajnmec je hteo da sačeka traženu podršku 2 gardiske divizije, da bi zatim sa prethodnicom i glavninom napao na front, a sa Gardom i Levenfeldom, koga je poslao u Studnic, levi bok neprijateljskog položaja. Hofman je trebalo da ostane u rezervi i da štiti levi bok korpusa. Na vest da se 2 gardiska divizija mora upotrebiti u drugom pravcu, Štajnmec se odlučio da napadne i bez te pomoći. Trebalo je da prethodnica nastupa južno od s. Starkoca u zapadnom pravcu, glavnina da kreće za njom severno od druma Visokov—Kleni, pa da zatim, obuhvatajući ulevo, potpomogne napad, a Levenfeld od Studnica da skrene ulevo prema Šafbergu i da odande obuhvati levi neprijateljski bok, dok bi Hofman kao rezerva postupao prema svome nahođenju. Nije se moglo sagledati kako bi uspelo nameravano obuhvatanje levog krila koje je bilo dobro naslonjeno. Sve se moralo svršiti frontalnim napadom na jak položaj. Bilo bi celishodnije da je glavni napad bio uperen prema levom boku, i to sa dve brigade desnom i jednom brigadom preko Zlbova i južnog dela Zliča levom obalom r. Aupe, dok bi prema frontu jedna brigada nastupala kroz Hrastovu Šumu, a druga južno od železničke pruge.

Slab izgled na uspeh bočnog napada otklonjen je time što desni bočni odred od Ovčare nije nastupao u zapadnom pravcu, već preko Dubna i kroz Hrastovu Šumu, što je prethodnica od Starkoca uzela isti put i što je Hofman, krećući se prema zapadu, bar dva svoja bataljona uputio u šumu i fazaneriju. Tako se u tim šumarcima skupilo devet bataljona, dok su ostale jedinice, koje su pripadale odredima Levenfelda i Hofmana, kao i prethodnica, ostale kao rezerva izvan šume ili su držale Studnic, Ovčaru, Starkoc, Dubno i Kleni. Kako će ispreturani polubataljoni, čete i vodovi moći radi jedinstvenog napada da se izvedu iz šume prema neprijateljskom položaju, nije se moglo reći. Ali, neprijatelj je otklonio svaku nepriliku. Jedan njegov bataljon bio je isturen u Hrastovu Šumu. On je morao da se povuče pred pruskom nadmoćnošću. General fon Fragnern, koji je komandovao na austriskom levom krilu, uputio je prvo jedan bataljon radi podrške, a zatim je poveo napred ostalih šest bataljona svoje brigade. Pošto se neprijatelj nije mogao da vidi, već se mogao poznati samo po vatri iz šume, upala je brigada, skrećući nešto udesno, sa severa u najbliži deo šume, u Šumarak. Neprijateljske jedinice, koje su dospele tako daleko, odbačene su. Nadirući dalje prema jugu, nabasala je brigada u okolini železničke stražare (BW) na dva Levenfeldova polubataljona koja su bila postavljena iza železničke pruge. Brzoj paljbi prema frontu pridružila se uskoro brza paljba u bok iz fazanerije i najzad u leđa iz Šumarka. Posle gubitka svog komandanta

i mnogih oficira brigada se većim delom povukla ka Skalicu, a manjim delom na svoj raniji položaj.

Da bi prihvatila razbijene jedinice, pošla je Krajsernova brigada, koja je stajala severno od Skalica, prema Šumarku i pruzi. Njena sudbina bila je skoro ista kao i sudbina njenog prethodnika. I ona se najvećim delom vratila u Skalic. Komandantu korpusa, nadvojvodi Leopoldu, nije ostalo ništa drugo nego da naredi povlačenje, koje je otpočela Šulcova brigada koja je netaknuta stajala južno od grada. Dve druge brigade sledile su joj pod zaštitom nekoliko bataljona koji su se ugnezdili na železničkoj pruzi, u carinarnici i železničkoj stanici, kao i pod zaštitom jakog artiljeriskog položaja istočno od grada. Nekoliko pruskih četa koje su istrčale napred odbijeno je krvavih glava. Nije bilo moguće zajedničko, unekoliko sređeno gonjenje od strane trupa koje su se nalazile u šumi i fazaneriji, jer su bile u neredu pošto su ostale bez vođa. Stoga se povlačenje moglo otpočeti u priličnom redu. U međuvremenu razvila se pruska glavnina zapadno od Visokova. General fon Kirhbah uvideo je da bi naređenje „obuhvatanje levo" dovelo do napada preko otvorenog polja na austriski artiljeriski položaj i da bi ovaj bio bez izgleda na uspeh. On je smatrao korisnijim da, ostavljajući jedan puk u Starkocu, nastupa desnim krilom preko Zlbova, a levim kroz šumu. Desno krilo potisnulo je, napredujući sa severa prema jugu, ono malo trupa koje su se još nalazile na položajima. Levo krilo, kome su se pridružile trupe koje su se nalazile u šumarcima, potpalo je posle prelaza preko železničke pruge pod najefikasniju vatru neprijateljske artiljerije za čije je ućutkivanje dovedeno samo nekoliko baterija. Austriska zaštitnica, međutim, morala se povući kada su bataljoni pruskog desnog krila prodrli blizu Aupe u grad, a neki čak i prešli preko reke i ugrozili s. Mali Skalic. Gonjenje jedva ako je nešto malo prošireno preko Aupe. Štajnmec se zadovoljio zaposedanjem visova na levoj obali.

Od komandanta 10 austriskog korpusa generala Gablenca moglo se očekivati da će iskoristiti pobedu od 27-og i 28-og (skice 29 i 34). Ali, kada bi pošao za tučenim neprijateljem, bio bi s leđa ugrožen od neprijatelja za koga je javljeno da stoji kod Ajpela. Da je krenuo protiv njega, morao bi da računa sa dejstvom kako Bonina, koji je mogao opet da nastupa, tako i novog neprijatelja, koji bi prispeo sa juga. Stoga je nastavljanje ofanzivnog pokreta u jednom ili u drugom pravcu bilo veoma rizičan poduhvat koji bi mogao preduzeti samo vojskovođa koji je, kao Napoleon, bio svestan gospodarenja na bojnom polju. Pobednik od Trautenaua, koji je na sebi iskusio nadmoćnost neprijateljskog oružja, nije mogao da oseti tu samosvest. A da je nju i osećao, on nije mogao da nastavi ofanzivu, ako se ona u isto vreme ne bi preduzela i od Skalica. Za povlačenje, koje je Gablenc dakle morao da izvrši, najsigurniji put je bio preko Kotvica (Kottwitz). Odande je još uvek mogao da se kod Keniginhofa, levo ili desno od Elbe, na vreme suprotstavi neprijatelju. Ali tada bi pruskom gardiskom korpusu oslobodio put preko Skalica za uništenje korpusa koji se tamo možda borio. Zato je bilo opravdano naređenje

komande armije da se korpus povuče u Nemački Prausnic (Deutsch Prausnitz) i da se tamo zadrži. Ali način izvršenja tog naređenja morao je da pobudi sumnju u uspeh njegovog ostvarenja.

Prvo je trebalo da komora i municiske kolone krenu za Retendorf, zatim je trebalo da Knebelova brigada posedne visove kod Burkersdorfa, Vimpfenova brigada da ode dalje na visove kod Kajlea, Mondelova brigada da joj sledi kao zaštitnica na dovoljnom otstojanju i Grivičićeva brigada, najzad, da nastupa od Kacauerberga preko Starog Rognica i Rudersdorfa do Rača da bi tamo kao prethodnica zauzela front prema Ajpelu. Pošto je armiska zapovest stigla tek u 7.30 i pošto je pokret komore mogao da otpočne tek docnije, mogla su sva ova naređenja da se izvrše samo onda ako bi neprijatelj ostao kod Ajpela. Za to su, doduše, postojali izgledi. Na netačan izveštaj da se neprijateljske kolone nalaze na maršu od Nemačkog Prausnica prema Trautenauu, 1 gardiska divizija na položaju iza Aupe htela je da sačeka sadejstvo I korpusa. Tačni izveštaji da neprijatelj kreće baš u suprotnom pravcu pobudili su komandanta korpusa da 1 gardiskoj brigadi izda naređenje za nastupanje preko Štaudenca. Ovaj pokret mogao bi se efikasno potpomoći da nije 2 gardiska divizija dan ranije stala kod Kosteleca, već da je produžila kretanje do Horicke, a zatim da je 28-og rano stigla do s. Kajle. Da sada krene zaobilaznim putem preko Horicke, nije se smatralo zgodnim. Drugi put preko Libentala pokazao se kao neupotrebljiv. Tako se iza 1 morala kretati 2 gardiska divizija i osuditi na drugostepenu ulogu. Kada se počelo osećati prisustvo prethodnice 1 gardiske divizije kod Štaudenca, naredio je Gablenc da komore, koje još nisu prošle kroz Burkersdorf, skrenu prema Pilnikauu i da se Knebelova brigada, kao i nekoliko baterija artiljeriske rezerve, razviju između Novog Rognica i Burkersdorfa.

Prema tom položaju nastupala je razvijena pruska prethodnica i oterala je bataljon koji je bio isturen daleko napred; ali, zatim je stala da bi sačekala približavanje glavnine koja je zaostala. Kada se ova razvila u visini prethodnice, stigla je i Mondelova brigada već u Novi Rognic. Otprilike jednake snage stajale su, dakle, jedna prema drugoj, tako da austriski korpus još nije imao razloga da izbegava borbu. Međutim, netačan izveštaj da su Prusi prodrli u Kajle, da je, dakle, izvršeno ono što je 2 gardiska divizija morala da učini, pobudio je Gablenca da naredi povlačenje Vimpfenove brigade od Hoenbruka i Mondelove brigade od Novog Rognica prema Pilnikauu; Knebelova brigada trebalo je da štiti ovo povlačenje. Pre nego što je smela da krene za ostalim brigadama, ona je morala još da izdrži frontalni napad 1 gardiske divizije. Pri tome je pretrpela priličnegubitke. Međutim, Prusi bi postigli pravi uspeh da su gonjenje izvršili sve do druma za Pilnikau. Ali, i komandant i trupe uzdržali su se od takvog poduhvata zbog shvatanja ukorenjenih na manevrima. Neprijatelj se povlači. Daje se znak „stoj". Od tih mirnodopskih običaja nije se htelo odustati ni u ratu, iako se u svim udžbenicima gonjenje isticalo kao glavna stvar u ratu.

Dugo pre nego što se moglo postaviti pitanje da li da se goni ili da se ne goni, stigla je, shodno primljenoj zapovesti, Grivičićeva brigada u Stari Rognic. Od 2 gardiske divizije, koja je kroz Rač maršovala pozadi 1 gardiske divizije, poslat je jedan bataljon u susret neprijatelju koji se pojavio s boka. On je južno od Rudersdorfa, kod Kamenog Krsta, morao da izdrži veoma krvavu borbu. Drugi bataljon učinio je da je borba stala. Nastupila je borbena pauza. Grivičić se ustručavao da nastupa dalje i čekao je na naređenje za povlačenje koje su ostale brigade već bile primile. Oba pruska bataljona bila su isuviše slaba za napad. Komandant korpusa nije smatrao za potrebno da ih potpomogne. U komandi korpusa vladalo je mišljenje: „videćemo ih (Grivičićevu brigadu) sve večeras zarobljene u Trautenauu, i to utoliko sigurnije, ukoliko budemo imali više uspeha na frontu". To je bilo sasvim tačno. Ali, uspeh na frontu morao se ipak prvo postići nastupanjem do druma za Pilnikau. Kantonmanom kod Burkersdorfa se to nije moglo postići. Najzad je komandant korpusa pristao da pošalje osam četa prema Starom Rognicu. Tim bočnim napadom naterana je austriska brigada na povlačenje. Pošto je njen komandant ranjen, njene trupe su se rasturile. Došlo je još do nekoliko žestokih sudara pojedinih jedinica. Zatim su Austrijanci pokušali da preko Novog Rognica, Hoenbruka i Trautenaua stignu na put za Pilnikau. Oni su najvećim delom pali u ruke glavnini 2 gardiske divizije koja je nastupala prema Trautenauu. Ovaj uspeh nad jednom brigadom pokazuje koje su se koristi mogle postići prema celom korpusu, da je 2 gardiska divizija ispočetka poslata u Kajle i da su obe divizije bez odlaganja nadirale preko druma Trautenau — Prausnic do druma Trautenau—Pilnikau.

Za napad na položaj kod Minhengreca (Münchengrätz) trebalo je da nastupaju 28-og od Elbske armije i od Prve armije: 15 i 16 divizija od Hinervasera (Hühnerwasser) prema Minhengrecu, 14 divizija od Libiča prema Mohelnicu, gardiska domobranska divizija u Hinervaser, Hornova divizija (8-ma) i Manštajnova divizija (6-ta) od Podola u Brezinu, Franseckova divizija (7-ma) od Mokrog Všena prema Zdjaru, konjički korpus sa tri brigade u Daubi i Lozan, II korpus u Sihrov, ostatak konjičkog korpusa u Libenau — Rajhenau i Timplingova divizija (5-ta) u Rovensko (skica 35). Ne sačekavši ovaj napad, saksonski prestolonaslednik je naredio da se povuku: Ringelshajmova brigada preko Podkosta, brigade Pošaher, Pire i Abele preko Firstenbruka i Sobotke u Jičin (Gitschin), saksonski korpus preko Trentsina, Nasilniča i Brezna u Domausnic, saksonska konjica u Donji Baucen, saksonska teška artiljerija i komora u Jungbunclau i istočnije. Pošto je Elbska armija imala da prevali priličan put, i pošto je napad trebalo da otpočne tek u 9 časova, mogli su Austrijanci i Saksonci da se povuku bez gubitaka, da Lajningenova brigada, koja je kao zaštitnica ostavljena kod Klostera s one strane Izera, nije sačekala napad 15 divizije i da na vrhu Muskiberg severno od Muskija, radi njenog prihvatanja, nisu postavljene dve konjičke baterije sa nešto pešadije.

Iz toga su se razvile borbe između Lajningenove brigade i prethodnica 15 i 14 divizije, kao i između Franseckove divizije i trupa koje su se držale na Muskibergu. Posle znatnih gubitaka, kao i gubitaka u zarobljenicima italijanske narodnosti, Austrijanci su se povukli prema Firstenbruku, i prihvaćeni su od Abeleove brigade. Na pruskoj strani koncentrisane su na uskom prostoru bojišta skoro sve snage. Samo gardiska domobranska divizija ostala je kod Hinervasera, Alvenslebenova divizija konjičkog korpusa kod Libenaua — Langenbrika i Timplingova divizija kod Rovenskog. Masa od jedne konjičke i osam pešadiskih divizija, oko 120.000 ljudi, nalazila se ujedinjena neposredno pred očima njenog komandanta, ali je trpela od „nezgoda koncentracije", oskudevala je u najnužnijem i mogla se teško upotrebiti.

Iako gonjenje nije vršeno, ipak je komanda armije bila od strane konjice dosta dobro obaveštena o tome gde se neprijatelj nalazi. Osmatrano je kretanje duge kolone od Sobotke prema Jičinu, jaka austriska konjica konstatovana je kod ovog poslednjeg grada, a zaštitnica je nađena kod Podkosta. Stoga nije bilo teško pogoditi gde se austriski korpus nalazio uveče. Manje obilni bili su izveštaji koji su stigli o Saksoncima. Patrole su nedaleko od Jungbunclaua naišle na pretstraže. Ali, o nekom odlasku od Bakova prema Donjem Baucenu itd. ništa nije zapaženo. Iz svega toga zaključila je komanda armije da je, ako ne cela neprijateljska armija, ipak saksonski korpus svakako kod Jungbunclaua ponovo zauzeo položaj i da ga tamo treba napasti. Za to je 29-og posle podne trebalo postaviti: 15 diviziju na desnoj, 16 diviziju na levoj obali Izera kod Bakova, a 14 i gardisku domobransku diviziju pozadi njih kod Minhengreca. II korpus trebalo je da od Dambrova krene preko Zehrova u Martinovic na putu Jungbunclau — Gornji Baucen (Ober-Bauzen), Timplingova divizija da krene ka Sobotki, a sve ostale jedinice da ostanu na svojim mestima. 30-og bi se mogao izvršiti napad na položaj na kome međutim neprijatelja nije bilo.

Prema tome, Benedekova situacija, zahvaljujući pobedi kod Trautenaua, i uprkos nesretnih bojeva kod Nahoda, Skalica i Visokova, 28-og uveče nikako nije bila nepovoljna. 4 i 10 korpus bili su, svakako, u stanju da dva, čak i tri dana spreče Drugu prusku armiju da pređe preko gornje Elbe. Iako su od ostalih 6 korpusa 6-ti i 8-mi pretrpeli osetne gubitke, ipak je bilo na raspoloženju dovoljno snaga da bi se sa izgledom na uspeh preduzela ofanziva protivu Prve pruske armije koja se ni prema kojoj strani nije mogla razviti u punoj snazi. Bilo je, dabome, krajnje vreme da se deluje. Najkasnije 30-og moralo je doći do sukoba u kome bi na pruskoj strani verovatno izostala Elbska armija, a možda još i više jedinica. Austrijancima bi, doduše, bila potrebna otsudna pobeda. Prosto povlačenje protivnika ili neodlučena bitka doveli bi sa jedne strane Drugu armiju, a sa druge strane Elbsku armiju, i sumnjiva pobeda pretvorila bi se u nesumnjiv poraz. Međutim, da li je austrisko vođstvo bilo u stanju da tuče bitku uništenja, moralo je, prema dotadašnjim iskustvima, izgledati sumnjivo. No, do ovakvog pokušaja nije došlo. Ne-

sretne vesti iz Skalica i Burkersdorfa, kao i lažan izveštaj da je neprijatelj prodro u Jičin, dejstvovali su tako jako na Benedekovo pouzdanje u sebe i u svoje trupe, da je odustao od nameravane ofanzive i odlučio da svoj spas traži u položaju Jozefštat (2 korpus), Jaromer (4-ti), Salnaj (8-mi), Litič (10-ti), Lancov (6-ti), Miletin (3-ći), Horic (1-vi), Milovic (saksonski). Sa tom odlukom Benedek je napustio mogućnost pobede. Prirodno jak položaj Jozefštat — Miletin bio je sa šest korpusa tako jako posednut da je Druga pruska armija imala malo izgleda da će ga brzo savladati. Ali, utoliko slabiji je bio bok koji je bio okrenut zapadu i bio označen otprilike mestima Horic — Milovic. Za njegovu odbranu od Prve i Elbske armije 1-vi i saksonski korpus nisu mogli da budu dovoljni. Mnogo šire razvijene pruske armije morale bi da potisnu uzani bok prema Elbi, dok bi konjički korpus prešao Elbu nizvodno od Kenigreca, a Hartmanova konjička divizija preko r. Metave (Mettau) da bi zaposedanjem eventualnih prelaza preko reke između Kenigreca i Jozefštata upotpunile „Kanu".

Pitanje, dakle, nije bilo da li će Austrijanci biti potisnuti, što je komandama armija izgledalo kao najviši cilj, već da li će, kao što je to Moltke hteo, biti opkoljeni na levoj obali Elbe. Drugim rečima, treba li operacije nastaviti od etape do etape, od Elbe i Majne do Dunava, a možda i preko Dunava, treba li da tada s desna i s leva priđu i snage koje sada još samo posmatraju, ili, treba li rat Pruske protiv Austrije, protivu nemačkih srednjih država i, kao što će se još pokazati, protivu Francuske, kao i rat Italije protiv Austrije, završiti na jednom bojištu i jednog dana? Ono što je Druga armija mogla da učini radi rešavanja ovih pitanja, bilo je već učinjeno ili se moglo nadoknaditi narednih dana. Ali, ono bitno, što je još trebalo uraditi za postizanje pravog uspeha, bio je zadatak ostale dve armije. Da su ove od početka nastupale u pet kolona, ne vodeći računa o neprijateljima kojih ili uopšte nije bilo ili su bili suviše slabi za otpor, mogle su najdalje 27-og da stignu do linije Jungbunclau — Ajzenbrod (Eisenbrod) i 29-og da budu ne samo sa levim krilom u Jičinu, što se doista i desilo, već i sa desnim krilom u Nojbidžovu (Neubidschov) ili Hlumecu (Chlumec); (skica 30). Tada bi bio potreban još samo kratak pritisak da bi se 30-og izvršio Moltkeov plan. Ovo se sada više nije moglo učiniti, pošto je 28-mi prošao u prividnoj bici u kojoj je „sve dobro sadejstvovalo", i to utoliko manje što se za 29-ti pripremao juriš na Jungbunclau koji je trebalo izvršiti tek 30-og. Bilo je krajnje vreme da Moltke opomene Prvu armiju telegramom, koji je stigao 29-og ujutru, da „nastupa ubrzano". Možda se veliki cilj mogao postići bar unekoliko. Drugoj armiji nije bila potrebna nikakva dalja opomena. Ona je 29-og nameravala da nastupa sa I korpusom do Pilnikaua, sa gardiskim korpusom do Retendorfa, a njegovom prethodnicom do Keniginhofa, sa V korpusom do Gradlica i sa VI korpusom do Skalica. Ta namera dovela je do novih borbi.

General fon Štajnmec imao je kod Skalica pred sobom predstraže austriskog 4 korpusa koje su stajale na putu za Jozefštat iza jaruge Valovski (Walowski-Grund). On nije hteo da ga ovaj

neprijatelj „odmami u Jaromer", već je mislio da oko njegovog levog krila krene preko Vesteca, Vetrnika i Hvalkovica u Gradlic, a da se ne angažuje prema njemu. Ali, kada se prethodnica jugozapadno od Vetrnika popela na visoravan između Hvalkovica i Miskolesa, utvrdila je da je neprijatelj kod Švajnšedela i Sebuca zauzeo povoljan položaj između Aupe i Švarcvasera (skica 36). Kretanje se nije moglo nastaviti, ako se nije želelo da neprijatelj napadne kolonu u bok i leđa. Prethodnica se, zajedno sa levim bočnim odredom koji se od Trebešova kretao uzvodno kroz jarugu Valovski, razvila za napad u visini Miskolesa. Grof Festetić, austriski komandant 4 korpusa, dobio je naređenje da izbegne nadmoćan napad. Ali da „svoje trupe ne bi demoralisao ranim povlačenjem", hteo je da odbije prvi udarac neprijatelja i tek onda da otpočne povlačenje. Došlo je do borbi sa protivudarcima pojedinih jedinica, uobičajenih kod Austrijanaca, do odbijanja takvih napada brzom paljbom, do borbe za s. Švajnšedel, šumarak kod tora i ciglane i za s. Sebuc i, najzad, do prekida borbe od strane Prusa i do odlaska Austrijanaca u Jaromer. Pošto je borba počela posle podne, stigle su poslednje trupe V korpusa u Gradlic tek noću.

10 austriski korpus i Flajšhakerova brigada 4 korpusa trebalo je da 29-og krenu od Nojšlosa preko Keniginhofa u Dubenec (skica 35). Samo Vimpfenova brigada poslata je najkraćim i najboljim, ali i najopasnijim putem preko Kecelsdorfa. Ona je stigla u Keniginhof, a nije ni došla u dodir sa neprijateljem i produžila je za Dubenec. Ostale brigade, artiljeriska rezerva, municiske kolone i komore morale su da krenu zaobilaznim putem na desnoj obali Elbe, da neposredno pred Keniginhofom pređu preko reke i da se iza toga mesta opet vrate na desnu obalu. Da bi se zaštitilo kretanje kroz grad, istureno je deset četa Koroninijevog puka do istočnog izlaza; od njih su tri čete posele ciglanu. Komora, municiska kolona, artiljeriska rezerva i Knebelova brigada prešle su južni most, a ostaci Grivičićeve brigade odmarali su se na glavnom trgu, kada se u 2 časa pojavila prethodnica pruskog gardiskog korpusa koji je nastupao od Burkersdorfa. Tri čete kod ciglane pojačane su, doduše, trima četama iz rezerve. Ali, ni tih šest četa nije moglo da se odupre dvema baterijama i dva i po bataljona prethodnice. Kada su se povukle, našle su severni most već zatvoren jednom pruskom četom. Oba bataljona Grivičića i dva bataljona Mondelove brigade morala su, pod zaštitom onih deset četa Koroninijevog puka, da se povuku preko južnog mosta, vodeći ulične borbe i sa priličnim gubicima u mrtvim, ranjenim i u zarobljenicima. Zaostali Mondelovi bataljoni i Flajšhakerova brigada krenuli su preko polja ka železničkoj stanici gde je mnogobrojna artiljerija posela položaj i sprečila svako gonjenje preko Elbe.

29-og uveče je leva obala Elbe napuštena od Austrijanaca i zauzeta od Prusa. Od ovih su gardiski i V korpus sa Hofmanovom brigadom stajali kod Retendorfa, Keniginhofa i Gradlica, I korpus kod Pilnikaua, VI korpus kod Skalica i konjička divizija kod Kajlea. Na drugoj strani, iza veoma jakog položaja, koji čini ivica doline

Elbe između Kašova i Doubravica, bili su postavljeni 6, 8 i 10 korpus i 2 i 3 rezervna konjička divizija. Desni bok između Jaromera i Kašova štitili su 2 i 4 korpus i 1 rezervna i 2 laka konjička divizija, a levi bok 3 korpus u rejonu Miletina, Zabresa, Zdobina, Hrostova i Tetina. Druga armija nije smatrala da može da napadne nadmoćnijeg neprijatelja na vrlo jakom položaju. Nasuprot tome, izgledalo je da bi napad Austrijanaca mogao da ima uspeha. U njihovim rukama bilo je nekoliko prelaza uzvodno i nizvodno, preko kojih su mogli da pređu na levu obalu radi bočnog napada na koncentrisani pruski raspored. Ali, pošto su četiri od njegovih korpusa pojedinačno tučeni i pretrpeli teške gubitke, Benedek je napustio svaku pomisao na napad. On je polagao nadu samo u to da odbije napad na odavno poznatom i čuvenom položaju. Da bi za tu borbu bio što je moguće jači, poslao je već 29-og pre podne naređenje saksonskom prestolonasledniku da se prisajedini glavnoj snazi armije, ne upuštajući se u uporne borbe. Odbranbenu bitku protiv Druge pruske armije trebalo je tući još pre nego što su Elbska i Prva armija mogle da stignu. Ali Druga armija nije bila saglasna sa ovim planom. Ona 30-og nije htela da napada, već je nameravala da se toga dana odmara.

Austriska i Druga pruska armija nameravale su, dakle, da čekaju. Utoliko je važnije bilo što je Prva armija bila pozvana da se približi. Međutim, bilo je nemoguće da se iz uskog rasporeda brzo krene u pravcu Horic — Kenigrec u bok i leđa neprijatelja. Divizije su samo pojedinačno mogle da se izvuku iz guste mase. Ni Jungbunclau se nije smeo sasvim zanemariti. Stoga je naređeno: pod komandom komandanta II korpusa nastupaće Timpling (5 divizija) od Ravenska i Verder (3 divizija) od Zehrova prema Jičinu; iza prvog kretaće se Hervart (4 divizija) od Zdjara i Alvenslebenova konjička divizija, a iza drugog Fransecki (7 divizija) od Bozina preko Sobotke. Iza tih divizija krenuće uveče Horn (8 divizija), Manštajn (6 divizija) i Hanova konjička divizija u Unter i Ober Baucen da bi poslužile kao rezerva kako divizijama koje su pošle prema Jičinu, tako i Elbskoj armiji koja je ostala kod Jungbunclaua. Komanda armije uvek je težila da sve svoje snage ima stalno čvrsto na okupu, te zato je sada mogla da pošalje neprijatelju u susret samo dve divizije, a ne deset. Jer, obe divizije druge linije, Hervart i Fransecki, bile su na suviše velikom otstojanju od Timplinga i Verdera da bi još istog dana mogle da učestvuju u borbi. A ipak je trebalo da još danas padne odluka.

Pošaherova brigada i Edelshajmova konjička divizija stigle su već 28-og u Jičin (skica 37). Pireova, Lajningenova i Abeleova brigada stigle su tamo sutradan do podne. Ringelshajmova brigada stigla je u Lohov, Štiglicova saksonska divizija u Podhrad, Šimpfova divizija tek uveče u Jičinoves. Izgledalo je da je tim pokretima izvršena namera naznačena u armiskoj zapovesti od 28-og ujutru „sprečiti neprijatelju da se baci između glavnine armije i Vaših trupa". Drugim saopštenjem „štab armije 29-og u Miletinu, 30-og u Jičinu" stavljao se u izgled skori dolazak armije. Prestolo-

naslednik je stoga odlučio da ostane kod Jičina. Neprijatelj nije produžio nastupanje. Samo Timplingova divizija stajala je od prethodnog dana kod Rovenska. Da bi se osigurao protiv nje, grof Klam Galas naredio je Pošaheru da posedne brdo Brada, Pireu da posedne Markt Ajzenštatl (Markt Eisenstadtl) i postavio je Lajningena iza Pošahera u rezervu; dalje je zamolio prestolonaslednika da pošalje jednu brigadu u Dilec, a drugu za njom kao rezervu. Ali, kako je izgledalo da ne pretstoji nikakav napad, ostala je Štiglicova divizija kod Vokšica i Podhrada. Abeleova brigada, naprotiv, zauzela je uvalu kod Prahova. Posednuti položaj, koji je strmim vencem Privisina bio podeljen u dva dela, bio je nesrećno izabran. Ako bi se povukao jedan branilac, došao bi pobedonosni napadač drugom braniocu u leđa. Kad bi nastupila oba dela, uskoro bi se razišla. Isto tako nije bilo povoljno što su Dilec i Markt Ajzenštatl ležali u udolju i što su posednuti po staroj navici samo zbog toga što su bila sela.

Oko 3 časa stigao je neočekivano izveštaj o približavanju neprijatelja na putu od Turnaua. Sada je posednuta zapadna ivica Markt Ajzenštatla, severna ivica južnog Podulša i šume južno od Malog Ginolica (Klein Ginolitz); pozvana je Štiglicova divizija; mesto određeno za nju popunjeno je privremeno Valisovom konjičkom brigadom severno od Dileca, a artiljerija je poslata na položaj istočno od Brade. Neprijatelj je nastupao delom od Gornjeg Knišnica duž velikog druma, delom preko Cidline prema Zamesu. Odande je naterao na povlačenje Valisove husare, koji su poseli k. 324 zapadno od Zamesa, i oba krilna bataljona između Brade i Dileca. Zapadno od Zamesa neprijatelj je poseo severni Podulš, Ginolic, visiju južno od Javornica i nadirao preko Bresce prema Prahovu. Neprijatelj je zaustavljen na ivici šume i južnog Podulša, ali je napredovao prema Dilecu. Dva streljačka voda već su bila prodrla u selo kada je prispela saksonska brigada i povratila ono što je bilo izgubljeno. Pruska artiljerija, međutim, koja je prvobitno bila izišla na položaj južno i jugoistočno od Gornjeg Knišnica, izbila je sve do zapadno od Zamesa i primorala je deo austriskih i saksonskih baterija da se povuku sa položaja istočno od Brade na položaje severno od Kbelnica. U toj situaciji posle 7 časova uveče stigla je Benedekova zapovest da se nastavi pokret radi prisajedinjenja armiji i da se izbegavaju veće borbe. Saksonski prestolonaslednik produžio bi ipak da do mraka pruža otpor da Ringelshajm nije preterao u svom izveštaju da je napadnut od četvorostruko nadmoćnijeg neprijatelja.

Naređeno je povlačenje. Trebalo je da Pire drži Markt Ajzenštatl i da se Štiglic povuče prema Cebinbergu (Zebinberg), a Lajningen i Pošaher u Jičin. Saksonci su baš hteli da napuste selo, kada je izvršen opšti, koncentrični napad na njega. Deo branilaca koji su se još borili bio je otsečen. Pire je hteo da od neprijatelja preotme zauzeto zemljište te je poslao tri bataljona preko potoka Cidline kod mlina Valha i prema istočnom izlazu iz Dileca, a tri bataljona prema Zamesu. Napad kolonama koji je u oba pravca izvršen uz zvuke muzike propao je u ubitačnoj brzoj paljbi. Posle gubitka jedne šestine

brojnog stanja brigada je napustila Markt Ajzenštatl i povukla se prema Jičinu. I Pošaher je, kratko vreme pre nego što je primio zapovest za povlačenje, izvršio uspešan napad na Mali Ginolic. Tim uspehom otežao je povlačenje kroz šumu i sela. Nekoliko četa je otsečeno kada je Timpling oko 8.30 sa dva bataljona u obuhvatnom napadu zauzeo Podulš i Bradu. Ali, general je ranjen i to je zaustavilo dalje nadiranje. Pre nego što je general Kaminski u 10 časova preuzeo komandu i naredio dalji pokret, svi su se već bili povukli, i to Pire, Štiglic i Valis skrećući prema istoku, a Lajningen, Pošaher i većina artiljerije i konjice kroz Jičin.

Ringelshajmova brigada posela je položaj zapadno od Vohaveca, a Abeleova položaj sve do Prahova. Odredi su bili istureni u Donji i Gornji Lohov, kao i na put u šumi kod Bresce. Prema tim položajima nastupao je Verder od Sobotke. Njegova prethodnica odbacila je isturene neprijateljske odrede i zauzela je Donji Lohov, šumu severno i kapelu sv. Ane. Ali, Gornji Lohov je bio jako posednut, preko lugova istočno od Donjeg Lohova teško se moglo preći, a austriska artiljerija na k. 330 dobro je dejstvovala. Naređeno je generalu Januševskom da sa četiri bataljona obiđe ovaj jaki položaj preko Vostrušna. Taj cilj još nije bio postignut, a Austrijanci su preduzeli protivnapad, i to od Gornjeg Lohova sa dva i po i od Vohaveca sa četiri bataljona, dok su tri bataljona posela južnu ivicu k. 295. Napad od Gornjeg Lohova je uspeo. Dve čete su morale da napuste deo šume severno od Donjeg Lohova. Ali napad od Vohaveca je propao u brzoj paljbi pruske pešadije koja je u međuvremenu pristigla preko lugova istočno od Donjeg Lohova. Kod takvog stanja borbe stigla je zapovest za povlačenje koja je izvršena bez naročitih poteškoća, pošto su bila na raspoloženju dva puta, preko Holina i preko Vohaveca, i pošto protivnik nije gonio. Samo bočni odred kod Prahova potisnut je malo u stranu.

Kako se kod Vohaveca nije moglo naći dovoljno vode, odlučio je general Šmit da nastavi pokret, iako je već bio pao mrak. Pošao je na konju sa svojim štabom još pre nego što je pešadija mogla poći za njim. Neposredno pred Jičinom dočekan je vatrom. Međutim, bataljon koji je stigao našao je kapiju neposednutu i prodro je u grad. Ringelshajmova brigada, koja je prvobitno bila određena da kao zaštitnica brani grad, nije više bila u stanju da izvrši ovaj zadatak i prošla je u međuvremenu ulicama grada. Saksonska brigada, koja je pozvana kao zamena, stigla je otprilike u isto vreme (10.30 uveče) sa severoistoka, kada je pruski bataljon sa zapada prodro u grad. Bataljon se morao vratiti. Ponovljeni pokušaj da prodre, odbijen je i Saksonci su grad održali u svojim rukama. Verderova divizija ulogorila se u blizini, zapadno od grada. Malo pre ponoći pojavio se pred gradom prethodnički bataljon 5 divizije. I njegov napad je odbijen. Tek kada je potpukovnik fon Gaudi sa tri i po bataljona od Dileca prešao istočno od Kbelnica preko Cidline i sa severa pošao prema Jičinu, napustila je saksonska brigada grad i povukla se prema Smidaru. Tako su Prusi poseli Jičin.

Suprotno dotadašnjem postupku, toga dana je izvršeno gonjenje. Posledice su se ubrzo pokazale. Grof Klam Galas baš je hteo da u Jičinu izda zapovesti za dalje povlačenje kada su u grad prodrli prvi Prusi. Morao je žurno da odjaši. Zapovesti se nisu mogle dostaviti. Njegove trupe, delimično i saksonske, nalazile su se narednog jutra pomešane i na daleko rasturene kod Miletina, Horica, Smidara i Nojbidžova, pa čak i u Jozefštatu (skica 35).

Od strane komande Prve armije zahtevan je prvo odmor od nekoliko dana, ali su posle rezerve od Gornjeg i Donjeg Baucena ipak privučene u Jičin i Elbska armija, čim je nestao fantom kod Jungbunclaua, upućena je u Libau. Tako je Prva armija prikupljena kod Jičina. Odande je pre podne nastavljeno gonjenje koje je u pravcu ka Miletinu vršio Manštajn (6-ta) do Hoteca i Timpling (5-ta) do Oulibica, u pravcu ka Horicu Fransecki (7-ma) do Konechluma, u pravcu ka Smidaru Horn (8-ma) do Miličina. II korpus ostao je kod Jičina i Podhrada. Kada je konjički korpus zamolio da pođe napred radi gonjenja, njegov predlog je rđavo primljen i odbijen i on je upućen u Dvorec i Robus. Šta je mogao da učini, može se zaključiti iz činjenice da je već pojava jednog konjičkog puka pred Horicom pobudila Klam Galasa da nastavi povlačenje: od Horica do Sadove i od Miletina preko Velikog Birglica i Masloveda do Kenigreca. Sada je levi bok austriske armije bio sasvim nezaštićen. Na Elbi je otvorena samo slaba artiljeriska vatra, ali se sutra morao očekivati napad na front, a preko Miletina i Horica u leđa. To se nije smelo sačekati. Čim je pao mrak, otpočelo je povlačenje u potpunoj tišini: 3 i 10 korpus povlačili su se preko Lancova, Velikog Birglica, Cerekvica, Sadove u Lipu; 6 korpus preko Dubeneca, Hoteboreka, Zizelovesa, Horenovesa u Vistar; 8 i 4 korpus preko Litiča, Velhova, Račica, Sendrasica u Nedelišt; 2 korpus preko Salnaja i Jezbina u Trotinu; saksonski korpus u Smidaru pozvan je da priđe preko Nojbidžova i Nehanica.

To je bio uspeh, ali ne uspeh koji je Moltke zamišljao i hteo da postigne. Njegov operaciski plan bio je prilično jednostavan (skica 30). Naredio je da daleko razvučene armije krenu najkraćim putevima onamo kuda su se, prema njegovom proračunu, Austrijanci morali odlučiti da idu. Svojim trupama i neprijatelju zakazano je isto mesto sastanka. Prusi i Austrijanci trebalo je da krenu iz Saksonske, Lužice i Šleske kao i iz Moravske u oblast između Elbe i Izera, jedni da bi se spojeni borili protiv dva razjedinjena protivnika, drugi da bi prikupljenog protivnika napali sa raznih strana; prvi, da bi isprobali preimućstva unutrašnjih, a drugi preimućstva spoljašnjih operaciskih pravaca. Austrijanci su, naprežući sve snage, bar svojim čelima bili prvi na licu mesta (skica 29). Ali, dužina njihovih marševskih kolona otegla je vreme koncentracije na pet dana. Pet dugih dana moralo se čekati dok se mogla preduzeti nameravana ofanziva prema neprijateljskoj glavnoj armiji koja je nastupala ka Izeru. Zar nije bilo moguće da ta glavna armija, koju je trebalo napasti, priđe i sama napadne još pre isteka ovog roka, i zar nije bilo moguće da

se Šleska armija, koja je već ranije stigla do izlaza iz planina, pojavi na gornjoj Elbi? Tada bi austriska armija još pre, ili možda tek posle završene koncentracije morala da se bori za odluku negde oko Miletina sa pruskom glavnom armijom, dok bi dva korpusa, koja su već ranije bila izdvojena, u neposrednoj blizini odbijala napade u njen bok i leđa. Položaj na gornjoj Elbi bio je veoma jak. Ali, do zaobilaženja njegovog levog krila moralo bi doći za kraće ili duže vreme. Tada bi plima udarila u levi bok i leđa austriske armije. I kada bi odbila sve napade, a ne bi uništila neprijatelja, ona bi propala.

Takvu situaciju trebalo je izbeći, obe neprijateljske armije morale su se držati daleko razdvojene. Stoga je saksonski prestolonaslednik dobio naređenje da neprijatelja ni po koju cenu ne pusti preko Izera. Gablenc je poslat u Trautenau, Raming u Skalic — Nahod da bi na izlazima iz planina zadržali oba korpusa koja su očekivana iz Šleske. Obe mere bile su nedovoljne, ako se ceni po odnosu obostranih snaga. Ali one, ipak, nisu ostale bez uspeha. Neprijatelj, doduše, nije zadržan na Izeru, ali on se zadržao sam. Gablenc je proterao svog protivnika. Raming se održao bar kod Skalica i pojačao sa dva korpusa. Situacija je bila sasvim promenjena. Na istočnom frontu Austrijanci su bili nadmoćni. Četiri korpusa stajala su prema dva i tri korpusa prema jednom. Trebalo je samo da pođu u napad. Sa zapadnog fronta nije se narednih dana moglo očekivati iznenađenje. Ali Benedek nije iskoristio preimućstvo koje je već imao u rukama. Hteo je da ostane kod svog starog plana, da ostavi dva korpusa na gornjoj Elbi i da se sa svim ostalim raspoloživim snagama spremi za ofanzivu prema Izeru. Time je izgubio svaki izgled na uspeh. Četiri korpusa donela bi 28-og možda veliki uspeh na istočnoj strani. Dva korpusa nisu bila dovoljna da spreče poraz koji je trebalo da ih zadesi već 27-og da nije bilo Boninovih i Hilerovih očiglednih pogrešaka. Prusi su nastupali u četiri kolone. Austrijanci su samo dvema mogli da suprotstave po jedan korpus. Čak ako bi ovi na jednom mestu i pobedili ili pružili uspešan otpor, uvek su im leđa bila izložena obuhvatu od strane jedne od nenapadnutih pruskih kolona. Austrijanci su uskoro uvideli preimućstva koja je time dobio protivnik, kao i nezgode koje su ih očekivale, dok pruski generali to nisu shvatili, ili bar nisu iskoristili. Štajnmec kod Nahoda nije mogao da postigne više nego da odbije neprijateljske napade. Raming se ipak, povukao do Skalica, pošto je pretpostavljao, kao nešto što se podrazumeva samo po sebi, da 2 gardiska divizija neće stati kod Kosteleca, već da će mu zaći za leđa. Hileru je trebalo samo da pređe preko Aupe kod Bausnica da bi odlučno tukao Gablenca. Uvidevši tu opasnost, austriski general se povukao iz Trautenaua sutradan posle svoje pobede. Kod Burkersdorfa, međutim, mogao je da pruži Hileru uspešan otpor, da nije verovao da će 2 gardiska divizija preduzeti ono što je bilo jedino razumno i napasti ga u leđa. Povlačenje od Minhengreca naređeno je zato što je izgledalo da pruski korpus, koji je stigao do Turnaua, prema situaciji može samo da nastavi kretanje prema Jičinu. Kod Skalica pruski napad bio je nepotreban.

Nadvojvoda Leopold otstupio bi i bez njega. Jer, bilo je potrebno da pođe prema neprijatelju koji je od Izera nadirao ka njegovim leđima. Saksonski prestolonaslednik morao je da prekine borbu kod Jičina, pošto je Druga armija pretila da će preći Elbu. Stalno ugroženi obuhvatom ili zaobilaženjem, Austrijanci bi morali da se prikupe ka sredini da bi tamo bili opkoljeni, samo da su pruski komandanti armija i korpusa bolje shvatili svoj zadatak.

Ali zamisao da se neprijatelj uništi, koja je Moltkea potpuno ispunjavala, bila je nižim komandantima sasvim tuđa. Oni su svoj zadatak videli u spajanju razdvojenih armija. U tom pogledu oni su se doista slagali sa Moltkeom. Ali dok je ovaj želeo da u krugu spojenih armija vidi protivnika, dotle su oni omogućavali neprijatelju da koncentriše svoje snage na drugom mestu. Kada bi vojske bile koncentrisane na jednoj i na drugoj strani, tada bi mogla da se donese odluka da li da se primi bitka. Za komande armija bio je prvi cilj rata da se 250.000 ljudi koncentriše kod Jičina ili Miletina u jednu masu. Neprijatelj, koji je hteo da spreči pokrete u cilju spajanja, morao se, razume se, odgurnuti, ako se nije htelo da se kretanje nastavi do određenog kantonmana, bez obzira na bliskost neprijatelja, kao što su to pokušali Bonin kod Trautenaua i Štajnmec kod Švajnšedela, a Hiler izvršio kod Paršnica. To je objašnjivo. Komandanti korpusa Druge armije nisu dobili, kao što su to oni verovali, naređenje da se tuku sa neprijateljem, već da 28 juna stignu u Arnau, Keniginhof i Šurc. Oni nisu smeli da dopuste da budu ometeni u izvršenju toga zadatka. Osim toga, napad većeg obima nije se mogao izvršiti tako lako, pošto su trupni sastavi od samog početka bili rastavljeni na svoje elemente. Štajnmec je kod Nahoda mogao samo da odbije neprijatelja, a nije mogao da ga napadne, pošto je njegov korpus, ukoliko se nalazio na licu mesta, bio rasturen na bojnom polju u male delove. General Grosman dobio je kod Trautenaua naređenje da sa svojih deset bataljona povuče za sobom u napad i osam isturenih Budenbrokovih bataljona. Kažu da to naređenje nije primio. Ali, i da ga je dobio, on ne bi bio u stanju da povede u napad svojih deset bataljona koji su bili sasvim izmešani i podeljeni na deliće. Kod Skalica je veća polovina pruske pešadije bačena u Hrastovu Šumu i u fazaneriju. Odande su pojedine čete mogle da krenu prema neprijateljskom položaju, ali niko nije imao tu moć da izmešane polubataljone, čete i vodove povede složno u napad. Jedinstveni napad Kirhbaha kod Skalica i Hilera kod Burkersdorfa naišao je u prvom slučaju samo na slabo posednuti položaj, a u drugom na neprijatelja koji je već otstupao.

Kod Prve armije uređeni napadi bili su bar započeti. Ali, umesto da su korpusi koji su naišli na neprijatelja napadali, a ostali nastavili kretanje dok ne bi izbili u bok i leđa neprijatelja, sve je odmah zaustavljeno, a zatim sve pripremljeno za napad na front i krajeve krila. Međutim, dok su se ti pokreti izvršili, neprijatelj se već povukao, ako je uopšte i bio tu. Pripreme su bile suviše temeljite i dugotrajne. Pokazalo se kao neophodno da nastupanje i razvijanje

prelaze jedno u drugo. Ali tome su se suprotstavljale utoliko veće teškoće ukoliko su marševske kolone bile duže. Tadašnji korpusi još nisu bili tako jaki u artiljeriji i komori kao što su današnji. Ali, oni su težili da ono što im je nedostajalo bar na maršu nadoknade velikim otstojanjima između prethodnice, glavnine, pešadiske, artiljeriske i konjičke rezerve. Ove isuviše duge kolone kretale su se veoma sporo. Kod Nahoda stigla je poslednja rezerva na bojno polje tek u 11 časova noću. Bonin je mogao da stigne u Trautenau pre neprijatelja da nije naredio da pešadija za vreme marša, strogo prema propisu, pretražuje padine pored druma, da bi se videlo da se podmukli neprijatelji nisu sakrili iza kuća, džbunova i uzvišica. Začelnim pešadiskim jedinicama Prve armije bilo je potrebno četiri dana da bi trupe, prikupljene na uskoj prostoriji kod Rajhenberga, prešle r. Izer i produžile nastupanje. Načelnik štaba ove armije general fon Fojgts-Rec (Voigts-Rhetz), žali se da je zemljište suviše tesno da bi se razvile sve trupe. Bilo je u njegovoj moći da se proširi levo i desno kako bi stešnjenim masama dao oduške. U pokretima Prve armije svakako se nije moglo naći nimalo one neumornosti i neodoljivosti kojom je Napoleon terao svoje kolone napred. — Bitke se odlučuju jakom artiljerijom. To se znalo iz ratova početkom stoleća. Da se to dragoceno sredstvo za pobedu ne bi istrošilo suviše rano, artiljeriskoj rezervi u marševskom poretku dodeljivano je mesto daleko pozadi. I za komandanta je bilo dobro da što docnije dođe u nedoumicu kako da upotrebi ovaj slabo poznati rod vojske. A kada je, najzad, trebalo izvršiti napad, pešadija je stajala bez pomoći i nemoćna pred dugim linijama austriskih baterija.

Moglo bi se verovati da su pod takvim okolnostima Austrijanci trebali da imaju lak posao. Međutim, ni njihovom načinu vođenja borbe nisu nedostajale sumnjive osobenosti. Večiti spor da li vojnike koji su naoružani puškom treba postaviti što gušće jednog pored drugog da bi mogli da upotrebe svoje oružje, ili u više redova jednog iza drugog da svoje oružje ne bi mogli da upotrebe, rešili su Austrijanci na ovaj drugi način. Kod Nahoda stajale su četiri brigade u kolonama jedna iza druge, svaka u tri ešelona, dakle u dvanaest ešelona. Kolone dva prednja bataljona u borbi vatrom nisu bile dorasle jednom bataljonu razvijenom u liniju. Činjenica da je taj bataljon bio naoružan iglenjačom, nije bila odlučujuća. Borba napadne kolone protiv linije u mestu bila je već odavno, kod Pruskog Ojlaua, kod Vaterloa i tu skoro na Almi, odlučena u korist ove poslednje. Ubitačna vatra iglenjače pretvarala je odbijeni napad u krvavi poraz. Uporan napad kolonom koja je raščlanjena po dubini da bi mogla da podržava borbu učinio je, zajedno sa pronalaskom bravarskog kalfe Drajzea, da su tučeni korpusi Raminga i nadvojvode Leopolda, kao i pobedonosni Gablencov korpus, pokolebani u svojim temeljima. Ali, odluku su donela zaobilaženja koja, zasnovana na Moltkeovom operaciskom planu, doduše, nisu izvedena, ali su ipak pretstavljala pretnju. Borbe 27 i 28 juna trebalo je da, ukupno uzevši, donesu Drugoj armiji uništenje protivnika. One su donele bar

jednu pobedu. Mnoge pogreške i propusti voćstva nisu mogli da ostanu sasvim bez posledica. Dobro je bilo što su komandiri četa i vodova bili puni inicijative i sposobnosti da donose odluke, i što su vojnici bili nadahnuti najboljim moralom i u stanju da izvrše sve. Ali, sa potpuno dezorganizovanim gomilama nisu se mogle izvojevati odlučne pobede. Čovek je morao da bude srećan što je neprijatelja pobudilo na povlačenje nešto što nije ni učinjeno, ali što je pretpostavljao da će biti učinjeno.

Vođenje borbe u Prvoj armiji, koje je redovno bilo isuviše sporo, pokazalo se kao zadovoljavajuće kada kod Jičina nije bilo vremena za dugotrajne pripreme. Tada je slabijim snagama izvojevana pobeda koja je gonjenjem pretvorena u pravu pobedu. Jedna kolona je naišla na jačeg neprijatelja i borila se nerešeno. Susedna kolona je naišla na slabijeg neprijatelja, odbacila ga, prodrla u leđa jačeg neprijatelja i učinila ono što je trebalo da učini Druga armija u svima borbama. Time je palo rešenje. Austriski položaj nije mogao da se brani, nameravana defanzivna bitka nije mogla da se tuče. Međutim, za iskorišćenje nedostajao je neodložan napad Druge armije na neprijateljski front i nastupanje Prve armije prema liniji Horic — Kenigrec. Ali, ovo poslednje bilo je nemoguće izvršiti sa dve divizije. Prva i Elbska armija, umesto da su sa desnim krilom stigle u Hlumec, stajale su sa osam divizija suviše daleko pozadi. Neprijatelj je imao vremena da se izvuče iz opkoljavanja. Od bitke uništenja, koju je Moltke nameravao da izvede, postala je „obična pobeda".

KENIGREC

Jedan austriski korpus toliko je bio proređen vatrom 27 juna 1866 god. kod Nahoda, a druga dva 28-og kod Skalica i Burkersdorfa (skica 35), da je njihova dalja upotrebljivost i za napad i za odbranu postala sumnjiva. Benedek je stoga smatrao da se plan — odbrana sa dva korpusa prema istoku i napad sa šest korpusa na neprijatelja koji je dolazio sa zapada — više ne može izvesti. Raspoložive snage više nisu bile dovoljne da bi se mogla izvršiti dva zadatka, od kojih je svaki za sebe bio prilično težak. Ali, kako je neprijatelj na zapadu nastupao vrlo sporo, mogao je bar za kratko vreme da bude ostavljen samom sebi, dok bi se sve snage objedinile protiv drugog protivnika koji je, kako je izgledalo, žestoko nadirao. Kada bi on bio odbačen, ostalo bi valjda još vremena da se sa pobedonosnom armijom pođe na drugu stranu. Zato je najhitnije pozvan saksonski prestolonaslednik. Trebalo je da se osam korpusa baci u susret četiri korpusa Druge pruske armije. Iako je upotrebljivost tri od tih osam korpusa bila sumnjiva, ipak je ponešto išlo u prilog ovog novog plana. Prva pruska armija doista je imala nameru da se zadrži na Izeru još dva do tri dana pred neprijateljem koji je postojao samo u njenoj uobrazilji; izgledalo je da ona za izvesno vreme ne treba da bude uzeta u obzir. Poslednji korpus duge austriske marševske kolone stigao je 29 juna.

Istog dana dospela su pod zaštitu reke Elbe, mada ne bez borbi i gubitaka, dva druga korpusa, koja su 28-og bila ostala na levoj obali reke. Uveče je tamo bilo prikupljeno šest korpusa. Izgledalo je da su dovoljni da 30-og na vrlo jakom položaju uspešno odbiju napad Druge pruske armije. Istoga dana mogao je da stigne i saksonski prestolonaslednik, a 1 jula mogao se odbijeni neprijatelj napasti nadmoćnim snagama.

Ali, čim je taj plan stvoren, preduslovi uspeha počeli su da nestaju jedan za drugim. Moltke je 29-og ujutru pozvao Prvu prusku armiju da se okane neprijatelja koga je ona izmislila, i da bez odlaganja krene radi potpomaganja Druge armije. Ona se odazvala pozivu koliko joj je to njen zbijeni raspored dozvoljavao. Saksonski prestolonaslednik, koji je prema ranijem naređenju bio zaostao kod Jičina, tek pošto je bio uvučen u ozbiljnu borbu, primio je naređenje da hitno krene bliže glavnoj snazi armije. Druga pruska armija nije izvršila napad 30-og, te se nije mogla ni odbiti. Oba protivnika zanimala su se samo bezuspešnom pucnjavom. Umesto žudno očekivanog napada, tokom dana saznalo se: saksonski prestolonaslednik tučen je 29-og uveče kod Jičina, 1 laka konjička divizija i saksonski korpus povukli su se u Smidar, 1 korpus prema Miletinu i Horicu, kao i mnoge jedinice oba korpusa odbačene su u raznim pravcima. Pred Horicom se u podne pojavila neprijateljska konjica. Usled toga je grof Klam Galas odmah nastavio povlačenje prema Kenigrecu. Izgledalo je da su opet razbijena dva korpusa. Tako je Benedek zadržao samo šest korpusa koji su bili okupljeni između Jaromera i Miletina. Sa njima je narednog dana morao da bude spreman ne samo na priželjkivani napad četiri neprijateljska korpusa s fronta, nego i na krajnje nepoželjan napad pet korpusa u svoj bok i leđa. Tada je, prema receptu koji je dao Klauzevic, verovatno procenio „šta mu je preostalo od masa koje bi još mogle da se nazovu upotrebljivim, tj. koje se još nisu skljokale kao izgoreli vulkani". Dalje je valjda procenio „kako stoji sa sigurnošću leđa", i verovatno je našao da ima oko pet izgorelih vulkana, da se tri korpusa mogu smatrati upotrebljivim, a da je sigurnost leđa veoma problematična. Kao rezultat tih procena tada je proizašla odluka da se napusti bojno polje.

3 korpus povučen je još posle podne od Miletina u Lancov, komore su uveče poslate unazad, a 1 jula u 1 čas ujutru pokrenuto je šest korpusa, četiri konjičke divizije i armiska artiljeriska rezerva. Izvršenje povlačenja nije bilo lako. Neprijatelj, čija je konjica stigla 1 korpus već oko podne 30-og, mogao se svakog časa očekivati na liniji Horic — Nojbidžov. Ako se bočni udarac odande hteo izbeći povlačenjem preko reke Elbe, trebalo je očekivati da će Druga armija otpočeti napad preko reke Metave. Noćni marš izvršen je u četiri kolone na uzanom prostoru između puta Lancov, Veliki Birglic, Sadova i Elbe. Pošto su mnogobrojne komore zakrčile put, marševske kolone bile su vrlo duge i pošto se nisu mogla izbeći izvesna trenja, ne treba se čuditi što je u 10 časova pre podne 3 korpus još stajao kod Lancova, što je jedna zaštitnica sa artiljerijom viđena kod Lib-

tala (3 km južno od Keniginhofa) i što su poslednje trupe tek duboko u noć uoči 2-og stigle u dodeljene kantonmane u rejonu Sadova — Kenigrec — Elba — Trotina. Saksonski korpus i 1 laka konjička divizija privučeni su preko Nojbidžova i Nehanica u Lubno i Donji Prim (2 i 5 km istočno od Nehanica — skica 38).

To je bila potpuno tučena vojska koju je Benedek vodio unazad. Ono malo morala koliko je trupama ostalo do 30-og, one su izgubile u toku noćnog marša. Prizor koji se pružio vrhovnom komandantu za vreme povlačenja, oduzeo mu je i ostatak pouzdanja u sebe i svoju armiju. Pun očajanja, Benedek, pošto je stigao u Kenigrec, depešira 1-og oko podne: „Molim Vaše Veličanstvo da hitno zaključi mir po svaku cenu; katastrofa za armiju je neizbežna." Katastrofa bi zaista usledila da je neprijatelj gonio ma i samo sa konjicom, da je otpočeto povlačenje pretvoreno u bekstvo i rasulo. Ali, kada se neprijatelj nigde nije pojavio, i kada nigde nije došlo do sudara, u srcu nesrećnog vojskovođe opet je nikla nada. Patrole su odaslate u razne pravce da bi donele izveštaje o neobjašnjivom izostanku neprijatelja. Još po podne stigao je telegram iz Beča: „Nemoguće je zaključiti mir. Naređujem da se, ako je to neizbežno, izvrši povlačenje u najvećem redu. Da li je došlo do bitke?" — koji je našao Benedeka već u pribranijem raspoloženju. On na konju obilazi položaje trupa, biva srdačno pozdravljen, govori reči bodrenja, naređuje da se podignu utvrđenja između Nedelišta i Lipe na strani koja je okrenuta neprijatelju i izražava svoje utiske i namere u ovom telegramu: „6 i 10 korpus pretrpeli su izvanredno mnogo, 8 veoma mnogo, 1 i saksonski korpus takođe su vanredno stradali i treba im nekoliko dana da bi se prikupili, a i 4 korpus imao je gubitaka. Prema tome, od osam korpusa, bez bitke, jedino posle delimičnih borbi, samo su dva potpuno netaknuta, ali i oni su, kao i konjička i artiljeriska rezerva, veoma zamoreni. Veliki gubici nastali su poglavito od puške iglenjače, čije je ubitačno dejstvo impresioniralo sve koji su bili u borbi. Sve to prisililo me je da se povučem ovamo. Na putu sam našao ogromnu komoru armije koja se više nije mogla rasporediti na dovoljno otstojanje; da je pod takvim okolnostima usledio energičan napad protivnika ili ako još usledi pre nego što se 1 korpus i Saksonci opet srede i armija se bar unekoliko oporavi, katastrofa će biti neizbežna. Neprijatelj, srećom, danas, dosada nije nadirao; stoga ću narediti da se armija sutra odmara i da se komore upute unazad, ali ne mogu ovde ostati duže, pošto će prekosutra nastupiti u logorima nedostatak u vodi za piće, te ću 3-eg nastaviti povlačenje prema Pardubicama. Ako ne budem natrkriljen, ako opet budem mogao da računam na trupe i ako se ukaže prilika za ofanzivan udarac, ja ću ga izvesti, inače ću težiti da armiju što je moguće bolje opet dovedem u red u Olomoucu i da najviše zapovesti njegovog veličanstva izvršim, ukoliko to bude u mojoj moći, ali svakako sa bezuslovnim požrtvovanjem".

Da je taj telegram ma kojim putem dospeo u neki neprijateljski štab, on bi se tamo smatrao kao dragocen podatak. A ipak, on je

jedva sadržao nešto što je i bez toga moralo da bude poznato. Druga armija se hvalila da je razbila četiri, Prva armija da je tukla dva neprijateljska korpusa. Šta je moglo da preostane od tih ostataka posle noćnog marša koji je užurbano izvršen na uzanom prostoru! Iako je konjički korpus, uprkos svojim usrdnim molbama, čvrsto zadržan iza pešadije, iako je Hartmanova konjička divizija otposlata u pravcu suprotnom od neprijatelja, iako su nadležni sami sebi uskratili sve vesti o neprijatelju, ipak se znalo dovoljno: tučeni neprijatelj se povukao užurbano i potrebno je goniti ga bez odlaganja. Jedan deo vojske krenuće za njim niz Elbu. Dva druga dela pratiće ga desno i levo i okrenuće u njegove bokove čim stane i pruži otpor. Četvrti deo, naročito konjica, težiće da ga prestigne, da mu zatvori put dok ne pristignu ostali delovi. Tako je postupio Hanibal kod Kane, tako je učinio Napoleon posle Jene, tako se to moglo učiniti i ovde, pošto se neprijatelj mogao kretati i odmarati samo u tesno zbijenim masama. Moltkeova zapovest, koja je stigla noću uoči 1 jula, davala je, osim toga, oslonac za način i pravac gonjenja (skica 35). Ona je glasila: „Druga armija održaće se na levoj obali gornje Elbe. Njeno desno krilo treba da bude spremno da se preko Keniginhofa priključi levom krilu Prve armije koja nastupa. Prva armija nastupaće bez zadržavanja u pravcu Kenigreca. General fon Hervart napašće jače neprijateljske snage na svom desnom boku i odvojiće ih od neprijateljske glavne snage". Ta zapovest je izdata kada je austriska glavna armija još stajala između Jaromera i Miletina, na desnoj obali gornje Elbe, kada je napušten Jičin i kada je Druga armija očekivala Benedekov napad. Pošto je austriska armija otstupila, trebalo je da se Moltkeova uputstva prilagode promenjenoj situaciji. Nije više bilo potrebno da se drži leva obala gornje Elbe između Keniginhofa i Jaromera, već tamo gde je neprijatelj na drugoj strani ponova poseo položaj. Pošto je neprijatelj otstupio na jug, moralo je i nastupanje Prve armije da uzme pravac više ka jugu, a Elbska armija da bude isturena udesno.

Iz toga bi proizašlo: Elbska armija bi nastupala u pravcu Hlumeca i Pardubica, 1 jula otprilike do Kenigštatla i Vel. Hlušica (zapadno od Nojbidžova), a Prva armija, da bi sačekala susednu armiju, samo do Nojbidžova, Milovica, Vel. Jerica (skica 38). Desno krilo Druge armije priključilo bi se levom krilu Prve armije na taj način što bi I korpus, koji je već poslat u Aulejov, krenuo u Miletin i Zabres, a Garda u Litič i Salnaj. Levo krilo ove armije otišlo bi u Skalic i Kleni. 1-og uveče, još pre nego što bi se poslednje neprijateljske trupe prikupile na uskoj prostoriji kod Kenigreca između Elbe i Bistrice, stajale bi tri pruske armije razvijene na liniji Kenigštatl — Kleni. Da li će Austrijanci ostati 2-og na mestu ili će ponova izmaći napadu, nije se moglo predvideti u pruskim armiskim štabovima, te je stoga bilo potrebno da se preduzmu sve mere za produženje gonjenja. Na levoj obali Elbe moglo se 2-og stići do puta Kenigrec — Hoenbruk — Tinist, a na drugoj obali moglo je desno krilo Elbske armije da dospe skoro do Bodaneča (severozapadno od Pardubica). Austrijancima bi za povlačenje ostali slobodni samo putevi

koji od Kenigreca vode preko Pardubica, Sezemica i Holica. Za otstupanje od gornje Elbe u Sadovu, Kenigrec i Trotinu bilo je 1 jula za šest korpusa na četiri puta potrebno više od 24 časa. Osam korpusa morali bi na tri puta da se kreću još duže vremena. Još pre nego što bi zaštitnica dobila prostor za polazak, stigli bi je I i gardiski korpus, koji bi nadirali preko Horenovesa i Smirica, dok bi dugačke kolone napali u bok korpusi Prve i Elbske armije koji bi se kretali sa strane. Kolone bi morale da stanu i da se brane. I prednje kolone mogle su da budu sprečene da izmaknu da je pruska konjica upotrebljena bar malo stručnije i da je, naravno, bila celishodno naoružana. Da je konjičkom korpusu od početka bilo dodeljeno mesto na desnom krilu ili ispred desnog krila Elbske armije i da je Hartmanova konjička divizija pratila levo krilo Druge armije, mogao bi konjički korpus na vreme da zatvori prelaze kod Pardubica i Sezemica, a konjička divizija put od Holica. Austriska armija morala bi da bude opkoljena 2 jula uveče, bez obzira na to da li bi stajala, nastupala ili se povlačila.

Bilo je sasvim isključeno da će Moltkeova zapovest biti izvršena na ovaj ili na sličan način. Obe armiske komande ni izdaleka nisu mislile na gonjenje, ili čak na neko opkoljavanje i uništenje neprijatelja. Sve što se do tada desilo, one su smatrale samo kao uvod u rat. Borbe do kojih je došlo, nisu ni jednoj ni drugoj strani uračunate kao neki znatan dobitak ili gubitak. Snage su isprobane i merene samo pojedinačno. Sada je trebalo da se trupe prikupe u masu, da se potraži neprijatelj i da se bije odlučna bitka. Ali ta „odlučna bitka" tučena je već 27-og, 28-og i 29-og. Ta tri dana desno krilo i centar Austrijanaca potisnuti su posle žestokih borbi iza Elbe. Poslednjeg dana Moltke je uspeo da dovede bar jedan deo svojih mnogobrojnih rezervi, da bi njime potpuno odbacio levo neprijateljsko krilo i time naterao na povlačenje i ostatak Austriske armije. Bitka nije tako tučena kako se moglo nadati i očekivati. To nije bila bitka uništenja, ali je, ipak, bila bitka kojom je dovedena u pitanje upotrebljivost veće polovine neprijateljskih trupa. Na tome nepotpunom ishodu ipak se ništa više nije moglo promeniti pripremom za novu, „sređenu" bitku. Moralo se težiti da se neodložnim gonjenjem nadoknadi propušteno i poprave pogreške. Iako je Moltkeov operaciski plan bio znatno unakažen, armije su još uvek bile u povoljnom položaju za takvo gonjenje. Okolnost da je Druga armija ostala na levoj obali Elbe pružala je sama po sebi mogućnost presecanja otstupnice kakva se teško mogla postići u slično postavljenim ratnim pohodima 1757, 1800 i 1870 god. Ali, komanda armije odupirala se uporno baš tome ostajanju na levoj obali Elbe. Rekom odvojena od Prve armije, verovala je da je izložena opasnosti da „bude pojedinačno tučena". Ta bojazan stajala je u oštroj suprotnosti sa tadašnjim stanjem Austriske armije koja je tučena u šest bojeva. Ako je ova stajala na levoj obali Elbe, moglo je biti u pitanju samo da se i Prva i Elbska armija prebace na tu obalu, a nikako da Druga armija pređe na desnu obalu.

Moltkeu je samo sa najvećom mukom pošlo za rukom da 1 jula zadrži tri korpusa na levoj obali, dok je I korpus napredovao do Prausnica, a njegova prethodnica do Aulejova. Nasuprot tome, on nije mogao da spreči da Prva armija, umesto da pođe za neprijateljem u Nojbidžov — Horic, krene od neprijatelja u Horic — Miletin, i da Elbska armija, umesto da krene prema Hlumecu, bude skrenuta u Hoh Veseli (skica 39). 2 jula više se nije mogao odbiti opravdan zahtev za predanak. Samo je Elbska armija zahtevala pokret u Smidar. Time se odustalo od gonjenja; nova operacija bila je u izgledu.

Mnogi su zamišljali da se neprijatelj nalazi iza Elbe, između Kenigreca i Jozefštata, neki su naslućivali da stoji kod Pardubica, a drugi čak i kod Kolina. Moltke je ipak, želeo da zna nešto određenije pre nego što bi ponovo krenuo u napad; on je naredio Drugoj armiji da razjasni situaciju izviđanjem preko Metave. U međuvremenu trebalo je da 3 jula krenu Elbska armija ka Hlumecu, Prva armija ka liniji Nojbidžov — Horic i I korpus prema Vel. Birglicu i Cerekvicu, dok bi ostatak Druge armije ostao na levoj obali. „Ako bi se" — završavala se Moltkeova zapovest — „pred Elbom još nalazile jače snage neprijatelja, treba ih odmah napasti što većom nadmoćnošću". Jače snage nalazile su se dakako pred Elbom. Jer, otprilike u isto vreme kada je izdata ova zapovest, Benedek je depeširao u Beč: „Armija ostaje sutra na svome položaju kod Kenigreca; jednodnevni odmor, obilna hrana, dobro su dejstvovali. Nadam se da dalje povlačenje neće biti potrebno". Carevo pitanje: „Da li je došlo do bitke?" pobudilo je austriskog vojskovođu da se, samo 24 časa pošto je izjavio da njegova armija stoji pred neizbežnom katastrofom, spremi za bitku na položaju na kome je po pravilu morao da bude opkoljen.

Ma koliko da se sa pruske strane izbegavao svaki dodir sa neprijateljem, neposredna blizina Austrijanaca za vreme predanka nije mogla više da ostane sakrivena. Jer, pretstraže pruske prethodnice kod Milovica i pretstraže austriske zaštitnice kod Duba nisu mogle da se nalaze na većem rastojanju od 2 km. Jedan oficir komande Prve armije, koji se smelo probio kroz pretstraže, javio je: 2 korpus kod Sadove, 10 kod Langenhofa, i 1 iza njega prema Kenigrecu, a kod Problusa Saksonci. Drugi oficir koji je odjahao preko Vel. Birglica našao je Benatek posednut, a konjički puk koji je nastupao od Miletina prema Jozefštatu primetio je mase pešadije. Sa velikim stepenom verovatnoće moglo se zaključiti: cela austriska armija, ili bar njen veći deo stoji još pred Elbom iza Bistrice. Njeno desno krilo ne pruža se dalje od Benateka, a njeno levo krilo proteže se bar do Problusa. Nastupio je, dakle, poslednji slučaj koji je predviđala Moltkeova zapovest. Neprijatelj koji stoji još pred Elbom mora se neodložno napasti sa „što većom nadmoćnošću", dakle, svim raspoloživim snagama. Duhu ove zapovesti bi odgovaralo da je Prva armija nastupila prema zamišljenom, oko 12 km širokom frontu Problus — Benatek i da su Elbska armija i konjički korpus produžili njeno desno, a I i gardiski korpus njeno levo krilo. Neprijatelj, koji je stajao u uza-

nom frontu i dubokom rasporedu, bio bi krilima koja su duboko štrčala potisnut prema Elbi. Za presecanje otstupnice na levoj obali bili bi na raspoloženju V i VI korpus, kao i Hartmanova konjička divizija, koje je trebalo krenuti još 2 jula. Od levog krila Druge armije i od Elbske armije zahtevali bi se veliki marševi. Ali, pošto je i jedna gardiska domobranska divizija toga dana maršovala 35 km od Kopidlna do Nehanica, svakako bi i mlađe i izvežbanije trupe ispunile visoke zahteve. Opkoljavanje se moglo postići 3 jula, iako ne potpuno, ali ipak približno. Ono bi bilo otežano ako bi Prva armija odmah ispočetka jurnula napred. Bilo bi korisnije kada bi se krila malo sačekala. Kada bi neprijatelj doista nadirao preko Bistrice, na šta se, međutim, jedva moglo misliti, dospeo bi utoliko ranije i sigurnije u svestrani, uništavajući obuhvat. Ovakvo razvijanje i takav napad odgovarali bi, doduše, Hanibalovim idejama kod Kane i Napoleonovim kod Jene, ali nikako shvatanjima koja su tada važila. Masovni frontalni napadi i gomilanje rezervi bili su više cenjeni nego obuhvati i bočni napadi.

Izveštaji o tome da se Austrijanci nalaze na desnoj obali Elbe stigli su prvo u komandu Prve armije. Ona je htela da samostalno izabere mere za izvršenje naređenog napada. Prema slici koju je ona sebi stvorila neprijatelj je sa „veoma značajnim snagama", sa dva korpusa, poseo „Sadovski položaj", a jednim korpusom položaj kod Problusa (skica 40). Protivu prvog trebalo je da se u visini Milovica koncentriše pet divizija Prve armije, a jedna divizija, 7-ma, da se priključi kod Sadove, dolazeći od Velikog Jerica preko Cerekvica i Benateka, dok bi se protiv drugog položaja Elbska armija prikupila kod Nehanica.

Sadovski položaj nalazio se s one strane Bistrice, na visijama kod Lipe i Langenhofa. Masovni napad 70.000 i više ljudi na front toga jakog položaja, koji je branila mnogobrojna i odlična artiljerija, jedva je obećavao uspeh. Povoljnije je stvar izgledala za Elbsku armiju. Levo neprijateljsko krilo nije se moglo nigde nasloniti ma koliko da se protegne jugozapadno od Problusa. Ali, bilo je javljeno da se 1 korpus nalazi blizu iza Saksonaca. A dva korpusa bi svakako morala da budu u stanju da odbiju napad dve do tri divizije Elbske armije. Komanda Prve armije bila je uprkos tim nepovoljnim okolnostima uverena da će imati uspeha, da neprijatelj neće moći odoleti masovnom napadu njenih 70.000 vojnika i da je obezbeđeno „uništenje" neprijatelja. Samo mogućnost bočnog napada od Jozefštata izazivala je nedoumicu. Zamoljena je komanda Druge armije da sa gardiskim korpusom od Keniginhofa suzbije takav bočni napad. Ova se odazvala na taj način što je VI korpusu naredila da dejstvuje demonstrativnim napadom prema Jozefštatu, i što je V i gardiski korpus ostavila kao podršku iza Elbe, a I korpus uputila preko Miletina ka Velikom Birglicu i Cerekvicu. Tako je šest divizija bilo prikovano pred Jozefštatom, isto toliko kod Sadove i tri kod Nehanica. Njima je poveren zadatak koji su teško mogle izvršiti, dok su se dve divizije kretale samostalno ka neodređenom cilju, u susret neizvesnoj sudbini.

Pruski uspesi bili su dotada postignuti „vatrom iglenjače" i „natkriljavanjem". A sada je trebalo da se dejstvo iglenjače što više ograniči obrazovanjem masa i rasporedom jedinica po dubini i da se skraćivanjem fronta spreči natkriljavanje. Kao snaga Austrijanaca pokazale su se celishodno postavljene, duge artiljeriske linije, a kao slabost njihova udarna taktika. Trebalo je, dakle, da i Prusi prime tu taktiku i da napadnu Austrijance frontalno.

Da je slika, koju je Prva armija zamislila o neprijatelju, odgovarala stvarnosti, 3 juli bi verovatno prošao bez većeg rezultata za obe strane. Ali, pošto je sa ove strane Elbe ostalo ne četiri, već osam austriskih korpusa, krio je plan bitke, koji je proizišao iz zajedničke radionice obeju armiskih komandi, čak i opasnosti za prusko oružje. Srećom, načelnik štaba Prve armije otišao je 2 jula uveče u stan Vrhovne komande u Jičin da referiše o primljenim izveštajima i o onome što je naređeno. Pošto su se trupe Prve armije već nalazile u pokretu, naređenja koja su izdata za frontalni napad nisu više mogla da budu usmerena u prikladne koloseke. Nije preostalo ništa drugo nego pouzdati se u nesposobnost protivnika za ofanzivu. Na osnovu Moltkeovog referata kralj je naredio da Druga armija „radi podrške Prve armije krene sa svima snagama prema desnom boku očekivanog neprijateljskog nadiranja i da uđe u borbu što je moguće ranije". Pošto su bili u pitanju samo časovi, nije više bilo moguće da se jedan deo Druge armije uputi levom obalom Elbe. Sva četiri korpusa bila su stešnjena u uzani prostor između Elbe i Bistrice. Sa time se, istina, izgled za napad u leđa neprijatelja sveo na mogućnost da se nađe ili opravi most nizvodno od Jozefštata. To bi se videlo tek tokom dana. Moltke je isprva težio da ostvari napad i u levi bok neprijatelja, iako bi zbog toga front znatnim delom morao da bude izložen mogućnosti neprijateljskog proboja.

S obzirom na blizinu neprijatelja i Benedek je očekivao napad za 3-ći, a najdalje 4 juli. Tada je trebalo da posednu: 3 korpus visove kod Lipe i Hluma, desno od njega 4 korpus visove između Hluma i Nedelišta i 2 korpus prostor između Nedelišta i Elbe (skica 41). Levo od 3 korpusa trebalo je da 10 korpus iziđe na položaj kod Langenhofa, a saksonski korpus na visove istočno od Tresovica i Popovica. Saksonski prestolonaslednik je prigovorio da je na tim visovima izložen bočnoj vatri od Hradeka, pa je saksonski korpus opet povučen u Problus i Donji Prim, a pored 1 lake konjičke divizije privučen je kao podrška i 8 korpus. Kao opšta rezerva trebalo je da služe: 1 korpus kod Rosnica, 6-ti kod Vsestara, 2 laka konjička divizija južno od Nedelišta, 1 i 3 rezervna konjička divizija kod Svetija, a 2 rezervna konjička divizija kod Brize.

Front tog položaja imao je, kao i svi frontovi, svoje slabosti i mane. Ali, zahvaljujući mnogobrojnoj i odličnoj austriskoj i nedovoljnoj pruskoj artiljeriji, koja je, uglavnom, upotrebljavana pogrešno, te slabosti jedva da bi došle do izražaja. Međutim, stanje bokova moralo je da zadaje utoliko više brige. Levi bok visio je sasvim u vazduhu. 8 korpus, koji je imao samo tri brigade, i koji je kod Ska-

lica pretrpeo velike gubitke, nije bio u stanju da otkloni opasnosti koje su iz toga proisticale. Naslanjanje desnog boka na Elbu bilo je sasvim iluzorno. Reka ne pretstavlja nesavladljivu prepreku, a najmanje za artiljeriska zrna. Na njoj se na mnogim mestima mogu naći mostovi, a i novi se mogu podići; pored toga, reka se može i prebroditi. Položaj se ovde nije mogao održati ako bi samo jedan deo Druge armije nastupao levom obalom Elbe. Ali, i ako bi ona isprva i ostala na desnoj obali i naišla tamo, otprilike kod Nedelišta, na ozbiljan otpor, deo trupa bi po nagonu prešao na neposednutu levu obalu i bez armiske zapovesti i naterao bi desno neprijateljsko krilo na povlačenje. Ako bi Austrijanci, dakle, ostali na mestu, oni bi morali da budu stegnuti, skoro opkoljeni i uništeni. Izgled na uspeh Austrijanaca ležao je samo u ofanzivi. Da se Benedek na desnom krilu i u centru držao što je moguće čvršće i da je sa četiri do pet korpusa i isto toliko konjičkih divizija nastupao preko Tresovica, Nehanica, Kunčica itd. protiv slabe Elbske armije i desnog boka Prve armije, pobeda je izgledala sasvim u granicama mogućnosti, istina, pod pretpostavkom da je austriska armija uopšte još bila u stanju da preuzme takvu ofanzivu. Naravno, preduslov je bio čvrsto držanje desnog krila. Taj preduslov je otpao kada je komandant 4 korpusa, grof Festetić, našao da je dodeljeni mu položaj između Hluma i Nedelišta nepovoljan i zauzeo položaj na visovima kod Masloveda koji su mu izgledali bolji, i kada je komandant 2 korpusa, grof Tun, ispunjavajući svoj zadatak da štiti desni bok 4 korpusa, pošao u Masloved — Horenoves, a kod Sendrasica ostavio samo Henrikecovu (Henriquez) brigadu. Austriska armija, prema tome, nije stajala između Benateka i Problusa, kako je izgledalo prema izveštajima, već, što je bilo skoro isto, između Horenovesa i Problusa. Nastupanje Prve i Elbske armije prema ovom položaju dovelo je do tri odvojena boja: kod Nehanica, Sadove i Benateka.

Elbska armija je krenula u 3 časa u tri kolone od Lote, Smidara, Hotelica i Hohveselija u Prasek, Kobilic i Lodin (skica 40). Sa tih tačaka mogla je preko Boharne, Kunčica i Nehanica da pređe na levu obalu Bistrice. Ali je Hervart, primivši izveštaj da Nehanic (skica 41) drži neprijatelj, prikupio sve tri kolone da bi se u jednoj neodoljivoj koloni probio kroz 1.000 m dug tesnac koji su činili nasipi i mostovi i koji se nalazio pred tim selom. U međuvremenu je komandant prethodnice, general fon Šeler (v. Schöler), uputio dva bataljona preko Kunčica i jedan preko Komarova i time već otvorio tesnac, pa je onda proterao slabog neprijatelja i dospeo sa svojih sedam bataljona na liniju Hradek — Lubno. Pod zaštitom toga rasporeda mogle su divizije jedna za drugom da pređu preko Bistrice. Izgledalo je najprirodnije da se neprijateljski položaj, čije se levo krilo, kako se verovalo, već moglo uočiti kod Donjeg Prima, napadne sa juga. Prethodnica, čije je levo krilo bilo naslonjeno na niziju Bistrice, mogla je malo da se zadrži i da se prednja divizija Kanštajna priključi desno za napad kroz šumu Stezirek na Gornji Prim, dok bi sledeće divizije (Minstera i Ecela) i konjički korpus postepeno produžili desno krilo. Moltke je bezuslov-

no zahtevao ovakav bočni napad. Ali Hervart je insistirao na nastupanju prema frontu. Trebalo je da se Kanštajn preko Novog Prima i fazanerije uputi prema Donjem Primu, a Minster da nastupa kroz Popovicku Šumu prema Problusu. Iz predusretljivosti prema Moltkeu, upućena je jedna Kanštajnova brigada kroz šumu Stezirek prema Gornjem Primu. Ali se više za starog gospodina, i pored najbolje volje, nije moglo učiniti. Opominjući, razlegala se grmljavina topova od Sadove. Izgledalo je da je napad tamo zastao, ako nije čak i odbijen. Sveta dužnost je nalagala da se „krene u cilju podrške Prve armije". Skoro još važnije je bilo da se Ecel zadrži zapadno od Nehanica. Trebalo je da tamo nepokolebljivo istraje u slučaju da one druge dve divizije budu proterane nadmoćnijim neprijateljskim snagama iz tesnaca dugog 1.000 m. Tim naređenjima Hervart bi dospeo u veliku opasnost, da je protivniku palo na um da svojim mnogobrojnim rezervama napadne Kanštajnov desni bok, a svojim desnim i levim krilom 10 korpusa Minsterov levi bok.

Od neprijateljskih snaga 2 saksonska brigada u dodiru sa Gablencom stajala je između Strezetica i Problusa. 3 brigada posela je sa po jednom polovinom snaga Problus i Donji Prim. Tri baterije nalazile su se na položaju između ova dva sela. Iza Problusa stajale su: Štiglicova divizija (Gardiska i 1 brigada), šest rezervnih baterija i konjička divizija. Levi bok štitile su: jugoistočno od Problusa — austriska brigada Šulca, koja je isturila dva bataljona u Gornji Prim i jedan u šumu Stezirek; istočno od Gornjeg Prima — 1 konjička divizija, koja je obe svoje baterije postavila na položaju severno od sela, i, najzad, kod Brizačke Šume (Brizaerwald) Rotova brigada. Snaga je, dakle, bilo dovoljno da bi se ranije ili docnije u opštoj ofanzivi pošlo neprijatelju u susret i da bi se on obuhvatio sa oba boka. Ali takvi pokreti nisu bili u duhu vremena. Snažan proboj izgledao je celishodniji. Za takav proboj pružila je izvrstan objekat Šelerova prethodnica koja je, ispred obe divizije, nadirala desno kroz šumu Stezirek, u sredini preko Novog Prima i fazanerije, a levo prema Popovickoj Šumi. Gardiska brigada i jedna baterija povedene su napred. One su preko livada južno od Donjeg Prima nastupale ka Novom Primu, a Šulcova brigada im je štitila bok. Pridružilo im se šest četa posade Donjeg Prima. Dva pruska bataljona su odbačena, fazanerija i Novi Prim su zauzeti. Ali, sada se pojavljuje Šelerov desnokrilni bataljon. On proteruje austriski bataljon iz šume Stezirek, nastupa prema Gornjem Primu i otvara paljbu i prema levom boku Gardiske brigade. Proboj se nije mogao nastaviti. Prvo se moraju obezbediti bok i leđa. Šest četa iz Donjeg Prima vraćeno je na svoje mesto. Gardiska brigada povlači se bliže selu. Za njenu podršku dovodi se 2 brigada sa krajnjeg desnog krila, a za podršku Šulcove brigade prilazi Rotova brigada. Konjičke divizije obilaze šumu sa južne strane. Šulcova brigada odbacuje pruski bataljon od Gornjeg Prima goneći ga kroz šumu u južnom pravcu. U sredini šume nailazi na desnu Kanštajnovu brigadu. Od leve brigade ostalo je samo šest četa u pokretu ka Novom Primu, ostatak je zabunom dospeo u šumu i tu iznenada udario u bok Šulcove brigade koja je bila

u borbi sa desnom brigadom. Šulcova brigada otstupa u neredu, povlači za sobom i Rota i biva kod Gornjeg Prima bačena na obe saksonske brigade koje se baš spremaju da obnove proboj. Na ovu masu od četiri brigade otvorena je brza paljba iz šume, kao i od šest četa koje nastupaju preko Novog Prima. Nastaje nered i povlačenje pod zaštitom nekoliko nepokolebanih bataljona. Da bi se sprečilo „širenje rasula", 1 brigada se postavlja iza zaseke na ivici šume istočno od Problusa; tri rezervne baterije izlaze na položaj istočno od južne ivice Donjeg Prima. Šulc i Rot posedaju zapadnu ivicu, a tek prispela Veberova (Wöber) brigada južnu ivicu Brizačke Šume. Kanštajnova divizija mora da prekine gonjenje pred širokim frontom Donji Prim — Brizačka Šuma. Sada je valjda komanda Elbske armije počela da sluti da je Moltke imao pravo, da je Minsterovo mesto bilo desno, a ne levo od Kanštajna i da nije moglo da bude efikasnije „podrške Prve armije" nego da se neprijatelj, koji je stajao kod Problusa i Donjeg Prima, baci na Strezetic, Langenhof i Lipu. Sada se moralo čekati da stigne Minster, pa da on i Kanštajn potisnu neprijatelja koncentričnim napadom na položaj koji je ležao dalje prema istoku.

Kod Prve armije, naspram Sadove, trupe su već u toku noći bile spremne za napad. Prethodnica Hornove divizije krenula je od Klenica u 6 časova u razvijenoj liniji. Dub je bio napušten, ali ciglana zapadno od Sadove bila je posednuta. Tu dolazi do borbe. Austriska baterija, postavljena između šuma Hola i Svip (Swiep-Wald) dejstvuje. Čim se čuo prvi pucanj, u 7.30, krenuo je Fransecki sa svojom divizijom od Cerekvica prema Benateku. Otprilike u isto vreme koncentrišu se 5 i 6 divizija kod Klenica. Oko 8 časova stiže Hervart (4 divizija) u Mzan, a iza njega, preko Stračova, i rezervna artiljerija II korpusa. Verder stiže preko Lote u Zavadilku, a konjički korpus u Suhu. Sva sela na Bistrici, od Popovica do Sadove, uključivši fabriku šećera južno od tog sela, kao i šumarak Skalka, držao je neprijatelj. I Franseckova prethodnica dobija vatru od Benateka i Horenovesa.

U 8 časova kralj stiže kod Duba i naređuje da se zauzme linija Bistrice. Horn ostavlja prethodnicu prema Sadovi, skreće glavninom i rezervom u Sovetic i prelazi potok kod šumarka Skalka. Neprijatelj napušta Sadovu. Horn upućuje dva bataljona ka Franseckiju, a sa ostatkom nastupa prema šumi Hola. Hervart je kod Mzana rano otpočeo artiljerisku borbu i napredujući prema fabrici šećera i Donjem Dohalicu prelazi Bistricu. Obe divizije, Hervart i Horn, prodiru u šumu Hola, posedaju južnu ivicu kao i Gornji Dohalic a zadržavaju dvanaest bataljona iza šume. Verderova divizija uspeva da posedne Dohalicku i Mokrovous. Uspeh je postignut. Neprijateljske jedinice, koje su bile isturene na Bistrici, odbačene su. Ali na visijama kod Lipe i Langenhofa sve do Tresovica stoji duga linija od 160 topova. Glatke pruske baterije ne mogu ništa da učine protiv njih i povlače se unazad; izolučeni topovi, malobrojni, no bez dovoljno prostora za razvoj i bez jedinstvenog voćstva, svakako su u nepovoljnom položaju. U dolini r. Bistrice oni ne mogu da uoče neprijateljske topove na ivici visova, a zbog magle i barutnog dima ne

mogu da osmatraju dejstvo. Njihovi meci, opaljeni nasumice, ne sprečavaju neprijatelja da koncentriše vatru na šumu Hola i Gornji Dohalic.

Tu na južnoj ivici stoje u kolonama na frontu od 1.200 m prvo sedam, zatim devet i najzad jedanaest pruskih bataljona, zbijeni jedan uz drugog. Oni pretstavljaju neprobojan zid za svaki napad, ali zid koji jako oštećuju granate koje se neprekidno rasprskavaju, grane koje padaju i drveće koje se ruši. Streljački stroj od jednog, najviše dva bataljona, koji bi bio spreman za borbu i koji bi se dobro ugnezdio, upotrebljen kao 2 bataljon 37 puka kod Nahoda, pružio bi veću sigurnost i imao bi manje gubitaka. On bi se, pre svega, ipak postepeno približio na domet puščane vatre. Još veći broj bataljona stoji iza šume i poseda Sadovu. I oni nisu u sigurnosti. Jer, neprijatelj, kada mu se prohte, upravlja svoje baterije i na njih. Naposletku kreću preko Bistrice 5 i 6 divizija i u ubitačnoj vatri granata čekaju da im se izda naređenje za nastupanje.

I na jednoj i na drugoj strani obe vojskovođe vrebaju orlovskim pogledima trenutak za napad. Ako pruske kolone napadnu, zadesiće ih Ožeroova sudbina kod Pruskog Ojlaua, a ako austriske mase pođu napred, siguran im je udes Hertvekove brigade kod Nahoda. Ali, od svih sredstava za pobedu ipak je samo proboj dostojan velikog vojskovođe. Najzad, ipak mora da kucne čas za jedan Austerlic ili jedan Vagram. „Još ne", kaže Moltke. „Neće uspeti, a ako bi i uspeo, promašiće dejstvo oba uništavajuća bočna napada". „Još ne", kaže na drugoj strani Baumbah, Benedekov načelnik Generalštaba. „Ovakve bitke traju najmanje dva dana. Sutra će, pošto su se borci borili do krajnje iznurenosti, biti vremena da se Klamov i Ramingov korpus (1-vi i 6-ti) povedu napred". Mogao je takođe reći: „I ako budemo uspeli da Pruse ovde pred nama malo potisnemo, dovešće nas bočni napadi utoliko brže u propast". Obe vojskovođe se uzdržavaju. Princ Fridrih Karlo želi da sačeka dok ne stigne prestolonaslednik.[1]) Benedek se oseća siguran da će ga nadahnuti „njegova stara vojnička sreća" da izabere pravi trenutak. Tako oni čekaju i čekaju.

Franseckova divizija potpala je kod Benateka pod artiljerisku vatru od Horenovesa i Masloveda. Time je bio obelodanjen položaj neprijateljskog desnog krila na liniji Lipa — Masloved — Horenoves. Nastupanje Hornove i Franseckove divizije bilo je preko Sovetica i Benateka upravljeno baš na taj deo položaja. Bilo je potrebno da se oni upute prema tom delu položaja i da tu prikuju neprijatelja, dok bi Hervart i Verder na drugoj strani druma vršili isti zadatak, a Manštajn i Timpling produžili liniju udesno bar do Nehanica; tako bi šest divizija napalo dugi front i oslobodilo Elbsku armiju za bočni napad. Ali, upravljajući se po zakonu o prikupljanju masa, Horn je skrenuo u šumu Hola, a Fransecki je želeo da u nju stigne preko šume Svip i sela Cistovesa. Taj bočni marš Franseckija duž

[1]) Princ Fridrih Karlo je komandovao 1 armijom, a pruski prestolonaslednik 2 armijom. — Prim. red.

fronta dva korpusa nije mogao da uspe. Doduše, prednji neprijateljski delovi oterani su iz Benateka i šume Svip; čak je i Cistoves zauzet. Ali, kada je neprijatelj sa linije Hlum — Masloved — fazanerija pošao u protivnapad, mogao je Fransecki samo sa mukom da se odbrani da ne bude opkoljen sa juga i istoka. Izgubio je južni deo šume, a u severnom delu i majurima zapadno od Cistovesa održao se samo angažujući sve svoje snage.

General Molinari, koji je smenio ranjenog grofa Festetića u vođenju 4 korpusa, nameravao je da iskoristi zadobijena preimućstva. On je predložio grofu Tunu da on nastupi svojim desnim krilom od Horenovesa. Koncentričnim napadom trebalo je da se otera Fransecki i da se zatim bočnim dejstvom razbije čitav pruski položaj na Bistrici. To je bilo lepo zamišljeno. Ali 38 austriskih bataljona mučilo se već dugo vremena da savlada 14 pruskih. Da bi pet svežih bataljona kod Horenovesa i daljih šest iza sredine bilo dovoljno da oteraju ne samo tu jednu diviziju, nego i da izvrše ceo veličanstveni plan, bilo je veoma sumnjivo. Bilo kako bilo, tek zamišljena ofanziva presečena je Benedekovom zapovešću: 4 i 2 korpus povući će se na položaj Hlum, Nedelišt, Elba, koji im je ranije bio određen. Molinarijev lični prigovor nije ništa pomogao. Stigao je, naime, telegram komandanta Jozefštata*): „Izgleda da V pruski korpus namerava da od Gradlica dejstvuje preko Salnaja itd. protiv desnog boka naše armije. Ovde prolaze veće kolone".

Krenula je Druga pruska armija, za koju je postojala nada da će se i 3 jula držati mirno kao i poslednjih dana. Molinarijev predlog da se 1 i 6 korpus upute prema neprijatelju koji se pojavljuje nije ubedljiv. Ako pristiže cela Druga armija, onda je izvođenje nameravane ofanzive nemoguće, čak i ako bi se 1 i 6 korpus privukli na vreme. U obzir je mogla da dođe samo odbrana ili na prednjoj liniji Masloved — Horenoves — potok Trotina ili na zadnjoj liniji Hlum — Nedelišt — Elba. Obe su mogle da se drže neko vreme, naročito ako bi branilac dobio pojačanja. Međutim, trajno se nije mogla braniti nijedna. Stoga odluka za ovu ili onu liniju nije bila od naročitog značaja. Zlo je, u svakom slučaju, bilo što su se 2 i 4 korpus morali povući. Jer, izvlačiti trupe iz ozbiljne i krvave borbe znači priznati da su tučene, znači kazati im da nisu dorasle protivniku. A to je ovde bilo utoliko opasnije što su Austrijanci već u borbama prethodnih dana došli do ubeđenja da ne mogu da savladaju bolje prusko oružje. Bilo je sumnjivo da li će, naročito 2 korpus, biti u stanju da izvrši dug bočni marš i obrazuje „odbranbenu kuku" (naslon krila) između Nedelišta i Elbe. Oba korpusa desnog krila otpočeće povlačenje i iz tog povlačenja razviće se, prirodno, otstupanje cele vojske.

Šafranova i Virtembergova brigada 2 korpusa povlače se iz borbe kod šume Svip u Masloved; odande treba da krenu u Nedelišt. Radi njihove zaštite polazi Tomova brigada od Horenovesa na visiju između Masloveda i Sendrasica; 40 topova sa slabom pešadijom izlaze

*) Vidi skicu 42.

kod Horenovesa na položaj frontom prema severu. Henrikecova brigada već je posela sa dva bataljona Račic (Ratschitz) i pošumljenu ivicu Trotinske Doline i postavila se sa četiri bataljona kod sela Trotine. Ona sa po jednim bataljonom osmatra prostor između potoka i Elbe i obezbeđuje mostove kod Lohenica i Predmerica. To su bile slabe i nepovezane zaštitnice koje su se lako mogle obuhvatiti i natkriliti. One su pružile otpor Drugoj armiji koja je pridošla oko podne.

Druga armija nije se žurila. Moltkeova zapovest poslata je iz Jičina oko ponoći i stigla je u 4 časa u komandu armije u Keniginhofu; tek u 7.30 časova primila je 1 gardiska divizija, koja je bila raspoređena u istom mestu, zapovest za pokret koji je bio razumljiv sam po sebi (skica 40). Ona u 8.30 časova naređuje prethodnici kod Doubravica da zauzme položaj, da se utvrdi i da čeka. Ova zapovest nije sprečila generala fon Alvenslebena da se odazove Franseckovom dozivanju u pomoć koje stiže u isto vreme; on polazi odmah. Glavnina kreće za njim posle jednog časa. Tako isto, u 4 časa ostavljeno je I korpusu na volju da krene još pre prijema armiske zapovesti. Prethodnica polazi od Aulejova pet i po časova docnije. Ona do 11 časova nije stigla ni do Velikog Birglica. VI korpusu bilo je naređeno da krene od Gradlica sa 12 divizijom u 6 časova, sa 21 brigadom u 7 časova i 22 brigadom u 8 časova, da bi kod Šurca, Štangendorfa i Kukusa prešao na desnu obalu Elbe i demonstrirao prema Jozefštatu. Marševske kolone, koje su se već nalazile u pokretu, trebalo je samo skrenuti prema svojim novim mestima opredeljenja. Tako su I korpus i iza njega konjička divizija maršovali preko Velikog Trotina i Zabresa u Veliki Birglic, Garda preko Doubravica, Dubeneca i Hoteboreka prema Jeričeku i Loti, 11divizija i iza nje V korpus preko Sibojeda i Litiča prema Velhovu i 12 divizija preko Salnaja, Vesteca i Ertine. Produžujući pokret, stigle su u 11 časova 1 gardiska divizija u Hoteborek, 11 divizija desno od Trotine na visije severno od Račica i 12 divizija u Habrinu. 1 gardiska i 11 divizija imaju veliku bateriju kod Horenovesa pred sobom, 11 i 12 divizija sukobljavaju se kod Račica i na visiji istočno od Trotine sa jedinicama Henrikecove brigade (skica 41). Svega 48 topova izišlo je na položaj kod Vrhovnica kao i severozapadno od Račica. Zatim je pešadija krenula napred. Račic i vis na desnoj obali Trotine pali su u ruke Prusa. Najzad je i prethodnica 1 gardiske divizije uspela da sa zapada zauzme Horenoves i da natera neprijateljsku bateriju da se povuče. Sve tri divizije produžile su nastupanje, delimično pod borbom: desno na Horenoveski Vis i zatim na visoravan istočno od Masloveda, u centru na visoravan južno od Račica i dalje prema Sendrasicu, a levo preko Rodova prema Trotini (skica 42).

One pred svojim frontom opet nailaze na artiljerisku liniju koja se severno od Hluma pruža do Nedelišta. Pod zaštitom 120 topova povlače se tri brigade 2 korpusa, zaklonjene jarugom kod Masloveda, u Nedelišt, ostavljaju jednu brigadu kod tog mesta i produžavaju pokret da bi izišle na određeni položaj istočnije.

Mnogo docnije nego 2 korpus, počinje svoje povlačenje i 4 korpus. Brigada nadvojvode Josifa, koja je još prilično netaknuta, poseda položaj između Hluma i utvrđenja III. Ostaci Brandenštajnove i Pekove (Poekh) brigade traže zaklon još više pozadi. Flajšhakerova brigada još drži Cistoves. Na pruskoj strani je 12 divizija kod Trotine zadržana od strane Henrikecove brigade. Zbog žestoke artiljeriske vatre sa položaja naspram Sendrasica 11 divizija ne može da napreduje prema Nedelištu. Samo 1 gardiskoj diviziji (oko 8 bataljona) polazi za rukom da pod zaštitom artiljerije kod Masloveda siđe južno u jarugu i da se skrivena, navodno, maglom i barutnim dimom, možda unekoliko i visokim žitom, opet popne na strmo uzvišenje. Austriska pešadija, iznurena maršem i borbom, pouzdava se u zaštitu svoje jake artiljerije. Ova je, međutim, zauzeta borbom sa protivničkom artiljerijom. Gardiski bataljoni se iznenada pojavljuju iz jaruge, dejstvuju brzom paljbom na najbliže baterije i iznenađene bataljone Josifove brigade i primoravaju ih na otstupanje. Brandenštajnova i Pekova brigada takođe su povučene tim povlačenjem. 4 korpus povlači se u pravcu ka Svetiju. Sada i 11 divizija nastupa prema Nedelištu. Henrikecova brigada, čiji je bok ugrožen, izmiče prema Lohenicu gonjena 12 divizijom. Preostale tri brigade 2 korpusa ostale su odlaskom 4 korpusa sa nezaštićenim levim bokom, te napuštaju Nedelišt i položaj istočno od toga sela. Ceo korpus pokušava kod Lohenica i Predmerica da pređe na levu obalu Elbe. Garda je napredovala istočno od Hluma i zauzela i to slabo posednuto selo. Protivnapadi Benedekove brigade sa zapada i od Lipavske Šume i Apijanove brigade sa juga odbijeni su brzom paljbom. U gonjenju su zauzeti Rozberic i, uz podršku prethodnice 2 gardiske divizije, šuma i selo Lipa.

Skoro u isto vreme izvršen je i koncentričan napad Kanštajna i Minstera na Donji Prim i Problus. Protivnik ga ne sačekuje. On ne može da pretpostavi da je jedna divizija Elbske armije ostala iza Nehanica, a da se druga zadržava u Popovickoj Šumi. On je ubeđen da će obe u najkraćem vremenu produžiti desno Kanštajnovo krilo. Njihovom napadu on nije dorastao. Dve saksonske brigade su tučene i zauzete ponovnim sređivanjem svojih jedinica. Jedna je još od Jičina duboko pokolebana. 8 korpus je prema izveštaju njegovog načelnika štaba „satrven". Potrebno je izvući se iz neprijateljskog uništavajućeg obuhvata koji preti. Naređeno je postepeno otstupanje pod zaštitom treće brigade i artiljerije. Minster i Kanštajn nailaze već samo na zaštitnice.

„Čvrsto zbijena i sa držanjem koje imponuje" Švarckopenova brigada izlazi iz Popovicke Šume. Problus je zauzet u prvom naletu. Hilerova brigada kreće za njom južno od šume kao desni ešelon. Ona nalazi Donji Prim već zauzet Kanštajnovim trupama, a pošto se artiljerija već povukla, to produžava nastupanje prema Brizačkoj Šumi.

Udarac 1 gardiske divizije sa jedne strane i Kanštajnove brigade sa druge strane poljuljali su celu protivničku građevinu. Da bi se potpuno srušila, trebalo je još samo malo ovde-onde gurnuti.

Druga armija zauzela je Lipu, Hlum, Nedelišt, severni deo Lohenica i jednim isturenim odeljenjem Rozberic, Elbska armija uzela je Problus i Donji Prim, dok je Prva armija zadržala svoje dotadašnje položaje. Na austriskoj strani, 2 i 4 korpus, kao i Benedekova i Apijanova brigada, povlače se preko Svetija i Vsestara. Ostale dve brigade 3 korpusa, kao i pešadija 10 korpusa, osećaju se isuviše ugrožene na svojim položajima između Lipe i Strezetica i počinju, takođe, otstupanje opštim pravcem prema Kenigrecu, ostavljajući na položajima samo neke jedinice. Flajšhakerova brigada 4 korpusa, pokušavajući prvo da se od Cistovesa izvuče severno od Hluma prema Nedelištu, nailazi na zapadne delove gardiskog korpusa, okreće se i teži da se oko Lipe preko Langenhofa priključi reci onih koji se povlače. Šimpfova divizija saksonskog korpusa upućuje se u pravcu prema Roznicu i Brizi, dok Štiglicova divizija i iza nje Šulcova brigada 8 korpusa drže Brizačku Šumu, a ostale dve brigade toga korpusa vrše prikupljanje kod Harbusica. Zaštita povlačenja u centru i na desnom krilu poverena je artiljeriji, koja sa linije Lipa — Strezetic drži pod vatrom šumu Hola i zadržava Prvu armiju. Druga artiljeriska linija obrazovana je između Langenhofa, Vsestara, Svetija i istočno od tog sela. Ona nastoji da spreči nastupanje 1 gardiske divizije. Iza nje pešadija drži posednuta sela Sveti, Vsestar, Roznic.

Benedek je za vreme prvih časova popodneva bio zauzet skoro isključivo neprijateljem kod Sadove. On čeka zgodan trenutak da ostvari veliki ofanzivni udarac. Nadvojvoda Ernst, komandant 3 korpusa, pokušao je da samostalno jednom brigadom izvrši napad prema šumi Hola u uobičajenom obliku; brigada je bila odbijena. Razmišljajući još uvek kako bi ponovio napad sa većim snagama, Benedek je, tek kada je Hlum već bio zauzet, saznao šta se dešava na njegovim bokovima i za leđima. On je odlučio da sa svojim rezervama, sa 1 i 6 korpusom, koji su se bili pomerili napred na prostoriju između Rozberica i Bora, uspostavi situaciju, ili bar da zaštiti povlačenje. Pireovu brigadu 1 korpusa poslao je u Problus, Ramingu je naredio da sa 6 korpusom opet zauzme Rozberic i Hlum, a tri brigade 1 korpusa zadržao je i dalje u rezervi.

Iako se prvo 24, a zatim još 12 pruskih topova pojavilo kod Hluma, ipak se 1 gardiska divizija nalazila u kritičnoj situaciji. Njenih osam bataljona bilo je raspoređeno na širokom frontu. Oko 120 topova stavilo je sela Rozberic i Hlum, kao i gardiske baterije, pod uništavajuću vatru. Izgledalo je da ono malo rasturenih bataljona, koji su bili jako pritešnjeni, neće moći dugo da odole nadmoćnom napadu čitavog korpusa. Ipak, napad koji je Benedek pripremao nije imao nikakvog izgleda na trajan uspeh. Dosada su propadali svi takvi masovni napadi, a ako bi ovaj ispočetka i uspeo, on je morao da naiđe na mnogobrojne trupe koje su pridolazile i da se rastroji. 2 gardisku diviziju i I korpus trebalo je očekivati svakog trenutka sa severa, a Prvu armiju sa zapada. Ali najefikasnije bi bilo kada bi VI korpus nadirao između Elbe i Svetija. To bi austriske rezerve najbrže nateralo na povlačenje. V korpus je trebalo da se neposredno kreće za VI. Sa masom od dva korpusa, koji bi desno bili potpo-

mognuti 2 gardiskom divizijom, moglo se ne samo sprečiti povlačenje Austrijanaca preko mostova iznad Kenigreca, već se mogao još i jedan deo otposlati preko Elbe radi zatvaranja istočnog fronta ove tvrđave. Da je tada Elbska armija krenula od Gornjeg Prima ka Harbusicu sa Ecelovom divizijom, koja je najzad pozvana ka Šteseru, a konjički korpus pošao prema Kukleni, onda bi se mogla preseći i otstupnica ka Pardubicama. Izvuklo bi se samo malo Austrijanaca, a najveći deo bio bi opkoljen; angažovanje austriskih rezervi za napad samo bi povećalo nesreću.

Takav ishod dana sprečile su mere pruskih armiskih i korpusnih komandi. 2 gardiska divizija skrenula je ulevo sa puta Horenoves — Masloved — Hlum da bi pogodnije ušla između 1 gardiske i 11 divizije. Međutim, komanda korpusa uputila ju je na drugo krilo za nesrećnom Flajšhakerovom brigadom koja je, otsečena, samo tražila izlaz iz svoje nezgodne situacije, ali nju niko više nije mogao da stigne. Marševsku kolonu I korpusa s desna, a marševsku kolonu V korpusa s leva privukla je komanda armije prema svom centru. Trebalo je da se na svaki način kreću u pravcu „istoriskih lipa" Horenovesa; oni su činili lepu i jaku, ali potpuno neefikasnu rezervu. Oslobodila se samo prethodnica I korpusa i stigla pravim putem od Benateka u ugroženi Hlum. Od pet divizija koje su bile osuđene na neaktivnost, samo je jedna brigada mogla da dejstvuje na bojnom polju. VI korpus ipak je još mogao da se kreće pravcem koji je opredeljivala situacija, da nastupa dalje između Svetija i Elbe i da prepreči put rekama begunaca bar severno od glavnog druma. Ali, komanda korpusa uzdržala se od takve odlučne namere usled razumljivog osećanja da mora pomoći pritešnjenoj Gardi. 11 divizija dobila je naređenje da skrene udesno i da nastupa ka liniji Rozberic — Sveti, a 12 divizija da slabim snagama drži Lohenic i Predmeric, a da se sa ostatkom pomeri udesno.

Time se odustalo od gonjenja, masi austriske armije dozvoljeno je da neometano izvrši povlačenje, a sve raspoložive snage su upotrebljene za suzbijanje austriske rezerve od dva korpusa. Od ovih je prvo pošao 6 korpus. Protivu uzanog, slabo posednutog južnog kraja Rozberica čak je i mala širina brigadne kolone bila dovoljna da se izvrši obuhvatni napad. Dva do tri bataljona koja su držala selo potisnuta su postepeno sve do Hluma. Napad je zaustavljen na južnoj ivici ovog sela i na putu koji vodi u Nedelišt, koji su branili strelci; zatim se pretvorio u povlačenje. Drugi napad, koji su izvršile brigade 1 i delovi 3 korpusa, završio se na isti način, pošto je prethodnica I pruskog korpusa u međuvremenu stigla u Hlum radi podrške Garde. Odeljenja koja su se povlačila bila su kod Rozberica ugrožena s jedne strane desnim krilom 11 divizije, koja je nadirala od Nedelišta, a sa druge jednom brigadom konjičkog korpusa.

Austriska artiljerija između Lipe i Strezetica odupirala se dugo vremena. Pošto ju je Elbska armija zaobišla, povučeno je najzad njeno levo krilo. Na desnom krilu je nekoliko baterija izdržalo i nastavilo vatru, dok brzom paljbom od Lipe nisu prvo oborene zaprege, a zatim i posluga. Kada je prekinuta vatra, krenula je Prva armija

i stavila na čelo dve brigade konjičkog korpusa koje su se nalazile kod Sadove. Prednja je stigla do Rozberica kada su brigade 1 austriskog korpusa u povlačenju pokušavale da izmaknu napadu 11 divizije. Radi zaštite pritešnjene pešadije, nastupile su rezervna konjička divizija princa Holštajna (1-va) i Kudenhova (3-ća). Dolazi do borbe između ove konjice i brigada Hanove divizije, a zatim i prednjih pukova Alvenslebenove divizije*) koja je od Nehanica požurila u Strezetic. Uspesi su bili promenljivi, ali većinom u korist jačih i zbijenijih Austrijanaca. Međutim, ovi su i posle uspešnog juriša bili najzad odbijeni vatrom pešadije koja je nadirala od Lipe, Dohalicke i Mokrovousa. Oni su, međutim, poslednjim delovima pešadije koji su otstupali stvorili potrebno vreme da izmaknu goniocima. Gore je prošla artiljerija koja se dugo zadržala. Ona je dejstvom neprijateljske vatre izgubila deo svojih zaprega i bespomoćno pala u neprijateljske ruke. Kada su se stišale konjičke borbe, pešadija je produžila nastupanje. VI korpus zauzeo je majur na glavnom drumu južno od Svetija, a zatim i Roznic i Brizu (skica 43). Elbska armija odbila je u međuvremenu Pireov napad, zauzela Brizačku Šumu i posela s. Stezirek jednom prispelom brigadom Ecelove divizije. Iza linije Stezirek — Sveti sakupilo se 18 pruskih pešadiskih i tri konjičke divizije. San armiskih komandi ispunio se. Sve tri armije okupljene su u jedinstvenoj kompaktnoj masi na najužem prostoru. One mogu da nastupaju zbijeno. Ali se tu na istoj širini ispréčio neprijateljski front.

Austrijanci su artiljeriju, koja im je preostala i koja je još uvek bila prilično brojna, opet postavili desnim krilom na putu Kenigrec — Jozefštat, u blizini puta Sveti — Plotist, a levim krilom kod Štesera. Bilo je očigledno da ta artiljerija ima nameru da pruži uporan otpor. Izgleda čak da neprijatelj namerava da preduzme protivnapad, jer, jugozapadno od Štešera pojavljuju se nove baterije i svojom vatrom primoravaju Ecelovu brigadu da se od Stezireka povuče ka Gornjem Primu. Neka samo Moltke naređuje Elbskoj armiji, a komanda Druge armije V korpusu i Hartmanovoj konjičkoj diviziji da preduzmu gonjenje. Ali, pre toga, ipak, treba otstraniti tu ogromnu bateriju koja je preprečila svako dalje nastupanje. Prva armija je ujutru istoga dana uvidela da je nemoguće nastupati frontalno na takvu artiljerisku liniju. Pokazaće se da je neophodan bočni napad, obuhvat ili zaobilaženje, od čega se upravo teška srca odustalo. Snagâ koje bi izvršile ove pokrete ima dovoljno. 200.000 ljudi, koji su prikupljeni na jednom malom prostoru, pružaju divan izgled, koji pobuđuje princa Fridriha Karla da uzvikne: „Šta bih dao, kada bih smeo ovde da naređujem i zavedem red!" Niko se nije našao da u kratkim večernjim časovima koji su još preostali izvrši taj Herkulov posao i koji bi zatim mase ili deo tih masa poveo u bočni napad. Svi koji su polagali pravo na naziv stratega, savetovali su se na visu kod Roznica, pitajući se šta bi sada učinili Napoleon ili Gnajzenau. To je bilo suvišno pitanje, pošto ni jedan ni drugi ne bi sebe doveli u sličnu

*) Alvenslebenova divizija bila je dodeljena Elbskoj armiji, a Hanova divizija povučena je od Suhe u okolinu severno od Sadove.

situaciju. Najzad se iz suprotnih mišljenja došlo do zaključka: dalje se više ništa ne može učiniti.

Taj negativan rezultat bio je neminovan. Moltke je hteo obuhvat, opkoljavanje, uništenje (skica 39). Za to je trebalo pojačati krila i isturiti ih napred. Desno krilo cele vojske trebalo je da uzme pravac na Hlumec, Pardubice, Holic, a levo preko Metave, otprilike na Tinist. Bitno je bilo da se neprijatelju spreči da krene ka Olomoucu ili Beču, dakle, u istočnom, jugoistočnom ili južnom pravcu (skica 40). Komande armija bile su drugog mišljenja; one nisu htele da pojačaju krila već centar, nisu htele da isture krila, već su ih odvlačile od svakog dejstva na neprijateljski bok i skupljale ih ka sredini. Desno krilo nije upućeno u Hlumec, Pardubice i Holic, u bok i leđa, već u Nehanic prema frontu, a levo krilo nije poslato preko Metave ka Tinistu, već je prešlo na desnu obalu Elbe. Nije se težilo otsecanju neprijatelja od Olomouca i Beča, već njegovom potiskivanju u tom pravcu. Nije trebalo težiti izbijanju na istočno i južno krilo neprijateljskog položaja, već se prema njima moralo nastupati sa zapada i severa. Dosledno izvršenje tih načela spojilo je tri pruske armije u jednu masu i dovelo ih je pravo pred neprijateljski front. Ideal koji su teoretičari zamislili bio je ostvaren; sada se sa 200.000 ljudi mogao izvršiti proboj. Ali, neprijatelj se nije micao s mesta, on je produžio dejstvo vatrom. Tako se austriska armija spasla, doduše sa gubitkom većim od 44.000 ljudi (24 procenta) i 188 topova. Postignut je uspeh, čak i veliki uspeh, ali, ipak, ne onaj uspeh koji su Prusi već imali u svojim rukama. Tome su komande armija doprinele svoj udeo.

Ali je i Benedek, za spasavanje svoje armije, mogao da polaže pravo na zasluge koje ne treba potcenjivati. Sigurno nije bilo srećno to što je austriski vojskovođa primio bitku sa Elbom iza leđa, što je pobedu hteo da ostvari masovnim napadom na neprijateljski front i što je prećutno dozvolio da desno krilo sa linije Hlum — Nedelišt — Elba krene na liniju Hlum — Masloved — Horenoves. Ali, kada je izgledalo da će sve propasti, on se pokazao kao vođa. Napadima svojih rezervi na Rozberic i Hlum, jurišima svoje konjice i dejstvom svoje artiljerije prebrodio je najveću krizu kako se to najbolje moglo. Bar tri četvrtine njegove armije bilo je spaseno. Ali, taj uspeh umanjen je na neočekivani način.

Trupe su se mnogo izmešale, ali su uglavnom, 2 i 4 korpus, kao i 2 laka konjička divizija, težili da pređu preko Elbe iznad Kenigreca, a 8 i saksonski korpus, kao i ostale konjičke divizije, ispod Kenigreca (skica 43). Međutim, glavna reka begunaca uputila se ka samoj tvrđavi. Trupe su bile naivnog mišljenja da je tvrđava zato sagrađena da bi im obezbedila nesmetani prelaz preko reke. Njen komandant, međutim, insistirao je na tome da poverenu tvrđavu sačuva svome caru i od prijatelja i od neprijatelja i da Austrija ne može propasti dok postoji Kenigrec. On je naredio da se zatvore kapije. Trupe su se našle pred bedemima koji su bili obezbeđeni od iznenadnog juriša, u rovovima punim vode i poplavljenim poljima. Pritešnjene u lavirintu rovova sa vodom i močvara i gurane ostrag, one nisu mogle ni

napred ni ustranu. Mnoštvo kola i topova bačeno je u vodu, jahači koji su bili gurnuti do ivice rovova, preturali su se i davili. Komandant je javio u Beč: „Čitavi korpusi su u rasulu oko tvrđave, prelaze palisade, plivaju preko rovova i Elbe, penju se na glavne zidove, odbrana je sasvim onemogućena. Molim za naređenje". Užas i zabuna još su se i povećali kada su stešnjene mase počele da pucaju iz svojih pušaka i time stvorile zabludu da neprijatelj već stoji na suprotnoj obali. Najzad, u 11 časova, dozvoljen je prolaz. Povorka se gurala kroz tesne ulice, preko mosta i tekla je nezadrživo dalje ka Holicu.

Benedek depešira odande u 10 časova: „Katastrofa armije, koje sam se prekjuče pribojavao, nastupila je danas u potpunosti". Katastrofa je doduše nastupila, ali je bitka uništenja, koju je Moltke planirao sa tolikim izgledom na uspeh, promašena i po drugi put (skica 44). Treći put se više nije moglo pokušati, bar ne u istom obliku. Austrijanci više ne stoje u sredini između tri pruske armije koje nastupaju sa raznih strana, već stoje dve vojske frontalno jedna prema drugoj. Pobeđeni mogu verovatno da se povuku ka Beču ili ka Olomoucu, a da u tome ne budu bitno ometeni. Benedek se odlučuje za ovo drugo mesto. Put do Beča suviše je dalek. U Olomoucu mogu trupe posle kraćeg marša opet dobiti snagu i otpornost. Tamo se prestonica može bolje braniti nego iza Dunava. Bočnim položajem na Moravi (March) prisiliće se protivnik da se okane svih želja za Bečom i da pristane na opsađivanje bez izgleda na uspeh.

Ovaj plan nije odgovarao namerama bečkog kabineta. Tamo je odmah posle prispeća Benedekovog telegrama od 1-og doneta odluka da se napusti italijanski posed, da se privuče Južna armija koja je držala tu provinciju i da se rat sa Pruskom nastavi pojačanim snagama. Ali, da se kao molilac ne bi ponizio pred pobeđenim kod Kustoce, car Franja Josif ponudio je da Veneciju ustupi caru Napoleonu, a za to je kao protivuslugu zahtevao posredovanje primirja sa Italijom. Napoleonu je dobro došlo da bratsku državu koju je stvorio obaveže novim milostivim poklonom, ali još više mu je bilo dobro došlo da može da omete Prusku koja se drznula da pobedi. Francuska je svaki uspeh male, prezrene, severonemačke sile osetila kao udarac koji je uperen protiv nje same. Ona je smatrala da joj je ugrožena prevlast na kontinentu. Sada se Napoleonu pružila mogućnost da vrši dužnost arbitra. On je blagonaklono primio Veneciju, i ponudio se ljubazno da posreduje oko primirja ne samo sa Italijom, već i sa Pruskom, da sasluša zahteve zaraćenih strana, da zatim sa kurilske stolice izrekne svoj sud i da naplati svoj danak. Ali, primirje nije bilo od koristi ni Austriji ni Pruskoj. Jedna je htela da povrati izgubljeno, a druga da obezbedi dobijeno. Međutim, obe su primile posredovanje. Austrija posle Kenigreca nije htela da odbije jedinu ruku koja joj je pružala pomoć, a Pruska nije želela da navuče sebi na vrat još jednog neprijatelja. Obe su težile da zavaraju posrednika. Pruska nije smela da zaključi primirje bez pristanka savezničke Italije i bez znanja uslova mira, a Austrija nije smela da napusti Veneciju dok se Italija ne izjasni, ali je ipak morala da obezbedi dolazak Južne armije i njeno spajanje sa Severnom armijom. Pretsednik

vlade, grof Mensdorf, odlazi u Glavni stan i pokušava uzaludno da razuveri Benedeka u njegovim iluzijama. On postiže samo to da Benedek odredi 10 korpus za prevoz železnicom u Beč, a četiri konjičke divizije da uputi tamo suvim. Sa sedam korpusa i jednom konjičkom divizijom Benedek nastavlja marš ka Olomoucu.

Za taj pokret armija je već 4-og podeljena u tri kolone u kojima su rasturene jedinice postepeno imale da se vrate svojim korpusima. Glavna kolona (1, 5, 6 i 10 korpus i armiska artiljeriska rezerva) trebalo je da se kreće preko Holica, Hoenmauta, Lajtomišla (Leitomischl), Cvitave, Moravske Tribave, Geviča i Konica, desna kolona (2, 4 korpus, 2 laka konjička divizija) preko Hoenbruha, Vamberga, Vildenšverta, Landskrona, Hoenštata, Miglica (Müglitz) i Litave, a leva kolona (8 i saksonski korpus, četiri konjičke divizije) od Pardubica preko Hrudima (Chrudim), Hrasta, Poličke, Cvitave, zatim jedan dnevni marš iza glavne kolone preko Moravske Tribave i dalje putem desne kolone preko Miglica i Litave. Kolone su 10-og i 11-og imale da stignu u Olomouc. Ovaj program izveden je sa neznatnim izmenama. Samo su skrenuli: kod Cvitave 10 korpus preko Brizave (Brüsau) u Letovic, da bi odande železnicom bio prevezen u Beč, i četiri konjičke divizije sa linije Sar — Cvitava, da bi preko Trebiča i Brna u četiri kolone krenule takođe ka Beču.

U pruskom Glavnom stanu 4 jula nisu jasno videli koliku su pobedu izvojevali. Neprijatelj se prethodnog popodneva povukao prema Kenigrecu, ali je ostao nepokretan pred tvrđavom. U neizvesnosti u pogledu ishoda, bitka je uveče prekinuta. Moglo se, doduše, pretpostaviti da će neprijatelj narednog jutra napustiti desnu obalu Elbe, ali nikako da će sa one strane nastaviti povlačenje. Izgledalo je da je isključeno napasti ga frontalno na položaju iza Elbe. Trebalo je pokušati zaobilaženje preko Pardubica i još više nizvodno, uz jako obezbeđenje levog boka. Tek kada je 4-og popodne Gablenc stigao od Holica, kada je u velikoj utučenosti izjavio da njegov car više nema vojske i molio za primirje, počela je da se naslućuje veličina postignutog uspeha. Jedan neprijatelj je, dakle, zasada uklonjen. Njegovo gonjenje naređeno je Drugoj armiji. Sa Prvom i Elbskom armijom kralj namerava da ide u susret novom protivniku koji svakog trenutka može da se očekuje od Beča. Tako 5-og sa svojim čelima stižu do Elbe: Druga armija kod Pardubica, Prva armija kod Prelauča i Elbska armija kod Kladruba. Od tih tačaka trebalo je da Druga armija skrene prema Moravskoj Tribavi, a Prva i Elbska armija da nastupaju pravo ka Beču. Ove su, nastupajući levim krilom preko Hrudima i Poličke i desnim preko Nemačkog Broda (Deutsch-Brod) i Jihlave (Jglau), stigle 12-og do linije Brno — Moravski Budvic (Mährisch Budvitz). Samo u malim okršajima kod Sara (Saar) i Tišnovica došlo se u dodir sa divizijama austriske konjice koje su se povlačile.

Već za vreme prvih dana pokreta stigla je vest da je kralj Viktor Emanuel odbio da primi Veneciju koju mu je Napoleon ponudio, a isto tako i ponuđeno primirje. Italija je htela da postane slobodna

i velika zahvaljujući svojoj snazi, da mačem u ruci izvojuje provincije koje su joj pripadale, i nije htela da drevne italijanske zemlje primi kao milostivi dar iz ruku svog zaštitnika i da možda pored Nice i Savoje plati još i novu sramnu cenu. Ona ne zaključuje nikakvo primirje, već osim Venecije traži i Južni Tirol; generalu Čaldiniju je naređeno da noću uoči 8-og pređe reku Po. Austriska Južna armija je, dakle, vezana i ne može da dođe u Beč. Prestonica je skoro nezaštićena. Za njen spas može se računati samo sa Severnom armijom. Time je situacija bitno promenjena. Dosada je Moltke pretpostavljao da će Benedek posle kratkog odmora i oporavka preduzeti ofanzivu iz utvrđenog logora. Stoga je trebalo da Druga pruska armija nastupa do linije Konic—Litava, severozapadno od Olomouca. Ako bi Benedek krenuo protiv nje, trebalo je da izmakne prema Glacu, da neprijatelja još više odvuče od Beča i da, možda, omogući Prvoj armiji da ga napadne u bok i leđa. Ako bi Severna armija pokušala da krene ka Beču ili Bratislavi (Pressburg), trebalo je da Druga armija odmah krene za njom, dok bi joj se Prva armija preko Lundenburga isprečila u dolini Morave, a Elbska armija vršila obezbeđenje prema Beču.

Sada, kada se ispostavilo da je pokret od Olomouca verovatan i austriska ofanziva moguća, Moltke odobrava predlog komande Druge armije da krene ne u Litavu — Konic, već u Prosnic, Plumenou i Určić. Pri tome je, doduše, pretpostavljao da će Druga armija pokušati da napadne i otseče neprijatelja ako bi otstupao i da ga potisne prema severu ili severoistoku. Ali, tako nešto nikako nije bilo u nameri armiske komande. Izgleda da je ona računala sa time da će celishodno izabrani „položaj" zadržati neprijatelja tako da neće moći da krene smesta. Ako se to ne bi desilo, tada, s „obzirom na potpunu odvojenost od Prve armije", ne misli da napadne Austrijance koji su brojno nadmoćniji, već namerava, čim sazna za njihovo otstupanje na jug, da „predupredi posledice spajanjem sa Prvom armijom" i da time neprijatelju oslobodi put ka Dunavu. Ali, da bi položaj kod Prosnica delovao makar samo kao sredstvo zastrašivanja, trebalo je na vreme stići do njega. Pošto se neprijatelju dozvolilo da izmakne za tri dana, bilo je, svakako, preporučljivo da se krene pravim i najkraćim putem i da se korpusi, po mogućstvu, dovedu na istu visinu. Mogla su se naći najmanje tri puta, samo da za celu armiju nije bio izabran jedan jedini prelaz preko Elbe kod Pardubica, već da su sva tri korpusa (VI je privremeno ostao pred Kenigrecom i Jozefštatom) upućena zasebnim mostovima na levu obalu. Desna kolona je mogla da se kreće od Pardubica preko Hrohova—Tejnica, Luša, Lajtomišla, Cvitave, Brizave, Letovica ka Určicu, srednja kolona od Nemčica preko Holica, Hoenmauta, Lajtomišla (odvojeno od desne kolone), Moravske Tribave, Geviča, Konica ka Prosnicu, a leva kolona od Opatovica preko Tinista, Vildenšverta, Landskrona, Miglica ka Olšanu. Ali, Druga armija je, uglavnom u jednoj koloni od tri, a docnije i četiri korpusa, izabrala put od Pardubica preko Hoenmauta, Lajtomišla, Češke Tribave (Böhmisch Tribau) ka Landskronu i odatle preko Moravske Tribave, Geviča i Konica. Izbor zaobilaznog

puta izgleda da nije bio nadoknađen većom brzinom. 12 jula, kada su Prva i Elbska armija stigle na liniju Brno — Moravski Budvic, prevalila je Druga armija tek dve trećine svoga puta i stigla svojim čelom do Geviča. Ova brzina marša nije odgovarala revnosti koja se razvijala na protivničkoj strani.

Austrija je htela na svaki način da oslobodi Južnu armiju. Ali, Napoleon ne popušta pred njenim navaljivanjem da jedna francuska armija ili flota natera Italiju na poslušnost i da posedne Veneciju. Srećom, u Italiji se daju energične zapovesti, ali se, kako kažu, zahvaljujući francuskom uticaju, ne izvršavaju energično. Čaldinijev prelaz preko reke Poa ne pretstavlja naročitu opasnost. Biće moguće da se italijanski general drži u šahu sa 86.000 ljudi koji će se pretežno upotrebiti kao posade tvrđava. Najmanje 50.000 mogu se prevesti preko Alpa. Nadvojvoda Albreht naimenovan je za vrhovnog komandanta svih oružanih snaga. On namerava da kod Beča koncentriše velike snage. Tamo treba da se uputi sve što se u dopunskim komandama još može da stavi na noge, a pre svega čitava Severna armija. Već 9 jula, kada je stigao u Olomouc, Benedek je primio naređenje da pošalje železnicom prvo 3-ći, a zatim i saksonski korpus. Sada se u Beč zovu i ostali korpusi. Benedek pravi teškoće, on ne može da se rastane od svog omiljenog plana da, makar i sa ugašenim Klauzevickim vulkanima, dejstvuje u neprijateljski bok; pored toga, on se boji da će napornim marševima sasvim upropastiti armiju. Ali, zapovest da „bez pogovora”, železnicom ili suvim preko Bratislave, dođe u Beč, ne ostavlja mu nikakav izlaz. Saksonski korpus neka izvrši započeto prebacivanje železnicom. Sa ostalih pet korpusa, 2 lakom konjičkom divizijom i artiljeriskom rezervom Benedek će 14-og i 15-og krenuti preko Bratislave putem za Beč. Jednom velikom protivniku, koji se tu okuplja protiv Pruske, priključiće se još jedan.

Napoleon je jedan poraz pretrpeo kod Sadove, a drugi odbijanjem Viktora Emanuela. Njegov položaj arbitražnog sudije Evrope i izabranika nacije bio je jako poljuljan. Bilo je potrebno da uspostavi stari ugled ako je hteo da i dalje sedi u Tiljerijama. On šalje Benedetija u pruski Glavni stan da svom energijom prvo postigne primirje, a zatim i mir. Pruska ne sme da postane isuviše moćna, to je najbitnija tačka njegovog gledišta. Ako ne bi bilo moguće da se pobedniku uskrati svaka korist, mora se njegovo ojačanje izjednačiti ustupanjem Francuskoj odgovarajućeg područja. Napoleon je samo prividno neutralan. Ustvari, on je već jedna ratujuća strana. Ali on prvo teži da svoj cilj postigne ne oružjem, već pregovorima i više ili manje prikrivenim pretnjama. Teškoća za diplomate leži u tome: što je Pruska veoma voljna da zaključi primirje, ali ga mora učiniti zavisnim od pristanka savezničke Italije i od predusretljivosti koju će Austrija pokazati prema njenim zahtevima, što Austrija neće da čuje ni za primirje ni za ustupke Pruskoj, i što Italija odbija da položi oružje. Napoleon će, možda, ipak biti prinuđen da baci svoj mač na vagu da bi izjednačio te suprotnosti. „Šta ćemo da radimo ako Francuska krene. . . .?”, pita Bizmark. „Moraćemo da se povučemo iza Elbe”,

glasi Moltkeov odgovor. To se nikako ne sme desiti. Moramo pokušati da zavaramo Francusku, da joj iziđemo u susret koliko je to moguće, a da u međuvremenu Austriju novim porazom prisilimo da prihvati naše umerene zahteve. Treba tući armiju koja se prikuplja kod Beča još pre nego što Benedek stigne. „Zadatak je stoga", tako se 13 jula opet piše Drugoj armiji, „da se bezuslovno spreči spajanje austriske Severne i Južne armije."

Od jedinica Druge armije stigli su 13 jula: konjička divizija u Konic, od I korpusa prethodnica u Vahtel, Budenbrokov odred (3—2—1)[2] u Hrohov, glavnina u Štefanov (Stephanau), V korpus u Gevič, Garda u Moravsku Tribavu, VI korpus u Landskron. Istoga dana stajali su na protivničkoj strani: 2 laka konjička divizija u Litavi, 2 korpus u Krenovi (Krönau), 4-ti u Šnobolinu (Schnobolin), saksonska konjička divizija u Nimlavi, iza nje, u Olomoucu 6 korpus i delovi saksonskog korpusa koji još nisu bili transportovani za Beč, 8 korpus u Nojštiftu (Neustift) i 1-vi u Prerovu. 14 jula trebalo je da krenu: 6 korpus preko Vajskirhena (Weiskirchen) u dolinu Vaga (Waag), saksonska konjička divizija, 4 i 2 korpus u Kojetin i Tobičov (Tobitschau), 2 laka konjička divizija u Krenovu, a velike komore preko Prerove, Moštjenica i dalje levom obalom Morave. Duga kolona kreće se, dakle, sutradan od Litave preko Krenove i Šnobolina duž desne obale Morave ka Tobičovu i Kojetinu. Krajnje je vreme da Druga armija pristupi glavnom zadatku, potiskivanju Severne armije ka severoistoku.

Još pre nego što je Hartmanova konjička divizija 14 jula ujutru stigla do Kosteleca, zapaženi su sa visije kod Hrohova dugi oblaci prašine između Litave i Olomouca i na putevima koji vode dolinom Morave ka jugu. Bilo je jasno: austriska armija odlazi. Konjica obeju strana već se sukobila kod Prosnica i, prema iskazu mesnog stanovništva, prošla je ujutru jedna pešadiska brigada kroz Kralic. General Hartman, nameravajući da izvrši napad preko Duba ili preko Tobičova (skica 45) u pravcu Prerova, zamoli u tu svrhu za podršku pešadije i odjaha zatim sam do V korpusa u Nojštift (jugoistočno od Konica) da bi svoju molbu lično potkrepio na najubedljiviji način. Štajnmec nalazi da je plan odličan, ali smatra da se nalazi suviše daleko da bi mogao da sadejstvuje. I korpus stoji bliže i biće svakako spreman da ukaže svaku pomoć. Hartmanu uspeva da izdejstvuje zapovest prestolonaslednika koji je slučajno prisutan. „I korpus uputiće još večeras jednu pešadisku brigadu sa jednom baterijom u Tobičov i posešće prelaze između Tobičova i Traubeka". Već se bilo smrklo kada je Hartman sa tom zapovešću došao Boninu u Plumenovo. „Danas je već dockan", rečeno mu je, „ali sutra, rano ujutru, jedna brigada će krenuti". U međuvremenu je general fon Borstel, Hartmanov zamenik, sa konjičkom divizijom napredovao do Prosnica i isturio je prvi kirasirski puk u Tobičov. Ovaj nailazi kod Biskupica na dve čete pretstraže i juriša. Austriski kare pocepan je u dva dela, mnogi ljudi

[2]) 3 bataljona, 2 baterije i 1 eskadron. — Prim. prev.

bivaju ranjeni. Ali, naposletku, puk mora da se povuče izgubivši 6 oficira i 14 ljudi.

Uveče stoje na austriskoj strani: 2 laka konjička divizija u Krenovi, 8 korpus u Nojštiftu (južno od Olomouca), 2 korpus u Tobičovu, 4-ti u Kojetinu, 1-vi u Prerovu; a na pruskoj strani: konjička divizija i Budenbrokov odred u Prosnicu, I korpus u Plumenovu, V korpus u Nojštiftu (jugoistočno od Konica), Garda u Geviču i VI korpus u Moravskoj Tribavi. Druga armija je jako razvučena, dva korpusa su na znatnom otstojanju pozadi, ali konjička divizija, I i V korpus su ipak dovoljno pri ruci da bi bar jednom delu protivničke Severne armije mogli da spreče odlazak, da ga potisnu ili gone. S obzirom na zapovest da se bezuslovno spreči spajanje Severne i Južne armije, potrebno je na svaki način da se dejstvuje sa krajnjim naprezanjem svih snaga. Komanda armije, međutim, smatra da takvo dejstvo nije celishodno. Primljeni izveštaj: „Severna armija otstupa" preveden je na osnovu drugih vesti u „Severna armija se povukla". Dakle, završen je privremeni zadatak koji se sastojao u gonjenju. Zadatak koji je uvek postojao, koji je, takoreći, osnovni, naime, spajanje sa Prvom armijom, ostao je i dalje. Prema tome, gardiski i VI korpus krenuće odmah i stići će 17-og u Brno. V korpus će prvo posesti Prosnic i ulogoriti se pozadi kod Plumenova, a I korpus posešće položaj kod Vejšovica, Určica, Otaslavica, sa prethodnicom kod Kralica, i čuvaće put za Brno. Oba korpusa dobijaju zadatak da strogo osmatraju napušteni Olomouc i da, „ako se obistine vesti o odlasku neprijatelja", krenu preko Brna radi podrške Prve armije. Ne teži se da se spreči spajanje obeju neprijateljskih armija „pod svim okolnostima", već se ono olakšava; nasuprot tome, spajanje Druge i Prve armije vrši se bez obzira da li je to u skladu ili protiv Moltkeove volje. Plan ne uspeva potpuno, jer pretpostavka „Severna armija se povukla" nije tačna i naređenje „jedna brigada I korpusa krenuće u Tobičov" ostaje na snazi.

15 jula ujutru trebalo je da 4 i 2 austriski korpus nastave pokret od Kojetina i Tobičova zapadno od Morave, 8 korpus da im sledi od Nojštifta, 1-vi da ostane u Prerovu i saksonske trupe da se tamo spreme za transport železnicom (skica 46). Grof Tun, međutim, smatrajući da je pokret desnom obalom Morave ugrožen, hteo je da se kreće levom obalom, putem koji je bio određen komorama, i krenuo je, još pre nego što je mogla da ga stigne zabrana, u 2 časa ujutru sa 2 korpusom preko Traubeka i Hropina u Kremzir. Tako je 8 korpus prilično usamljen otpočeo u četiri časa bočni marš ovim redom: tri eskadrona, 150 konja u povodu, 60 kola, Rotkirhova brigada, komore i kola, Rotova i Kirhmajerova brigada, 2 laka konjička divizija. Veberova brigada trebalo je da krene takođe u 4 časa i da kao pobočnica preko Vrbateka i Kralica štiti pokret glavne kolone.

Pruska brigada Malotkija (4 i 44 puk) krenula je prema dogovoru u 4 časa od Stihovica i, preko Prosnica, Hrubšica, Kralica, Klopotovica uzela je pravac ka Tobičovu. Pomenuta tri eskadrona, konji u povodu i 60 kola već su prošli kroz grad pre nego što je moglo da

dođe do dodira sa neprijateljem; dve čete Rotkirhove brigade posele su grad kada je u blizini Viklickog majura (Wiklitzer Hof) došlo do borbe između prethodničkih četa na jednoj strani i bočnog odeljenja na drugoj. Streljački bataljon 44 puka oterao je neprijatelja iz šumarka severoistočno od majura i učvrstio se u njemu. 44 puk razvio se pod zaštitom te oslone tačke. Malotkijeva baterija, kao i dve baterije prispele Hartmanove divizije zauzele su položaj kod Klopotovica i stupile u borbu sa Rotkirhovom baterijom kod Vjerovana (Wierowan), koja se postepeno pojačavala iz artiljeriske rezerve. Marševska kolona austriske pešadije razvila se na desno u front duž puta. Čim se pruski 44 puk razvio i 4 puk stigao desno iza njega, Malotki je naredio da se produži nastupanje. Neprijateljski levokrilni puk Toskana, napadnut obuhvatom, izmakao je delom ka istoku, delom ka severu. Potpukovnik fon Bredov sa 5 kirasirskim pukom pronašao je iznad Biskupica prelaz preko r. Blate koji je bio skriven od neprijateljskog pogleda i napao je iznenada austriske baterije kod Vjerovana. Sedamnaest topova je zaplenjeno, šesnaest ih je umaklo preko Rakodova, a sedam preko Duba. Benedek, koji se sa svojim štabom nalazio na obližnjem uzvišenju, morao je žurno da odjaše. Rotkirhova brigada, koju je Malotki ugrožavao sa juga, a Bredov sa severa, povukla se ka Citovu. Jedinice koje su otstupile u Tobičov, potisnute su od sedam četa 4 puka preko Mlinskog Potoka (Mühlenfliess), Morave i Bečve, dok ih nisu kod Henčelsdorfa (Hentschelsdorf) prihvatile jedinice 1 korpusa. Malotki je sa ostatkom svoje brigade poseo položaj kod Vjerovana. Prema njemu pojavio se kod Duba nadvojvoda Leopold sa Rotovom i Kirhmajerovom brigadom. Tu im se priključila Veberova brigada, koju je jedno malo neprijateljsko odeljenje sprečilo u izvršenju njenog zadatka pobočnice, i 2 laka konjička divizija. 22 bataljona, 12 eskadrona i 40 topova ne vrše napad, već dozvoljavaju da ih Malotki $2^1/_2$ časa zadržava artiljeriskom vatrom, dok se ne približi glavnina I pruskog korpusa preko Hrubšica i Budenbrok preko Kralica.

Sada počinje povlačenje preko Duba i Brodeka, a jedna brigada se povlači ka Olomoucu. Malotki ostaje na Moravi. I korpus produžava pokret do r. Blate. Bonin dalje ne misli da učestvuje u bici. Hartmanu se stavlja u zadatak da sa husarskom brigadom, jednim ulanskim eskadronom, jednom baterijom i jednom četom na kolima izvrši ispad ka Prerovu.

1 austriski korpus uputio je od Prerova radi prihvatanja 8 korpusa: Pošaherovu brigadu severno od Roketnica, a od Lajningenove brigade jedan bataljon u Roketnic, dva bataljona u Dluhonic, jedan bataljon jugoistočno (između Bečve i železničke pruge) a jedan bataljon zapadno od Dluhonica, dok je jedan bataljon i jednu bateriju uputio u prostor između Roketnica i Dluhonica. Hartman je kod Vrboveca prešao preko Bečve, poseo prelaz sa jednom četom i napao ova dva bataljona i bateriju. On uspeva da ove austriske jedinice natera na povlačenje. Bataljoni koji stoje u s. Dluhonic i njegovoj okolini bivaju zahvaćeni tim povlačenjem i u komorama koje otstupaju na

drumu Roketnic — Prerov nastaje neizmerna panika. Međutim, juriš na bataljon koji izbija iz Roketnica ne uspeva. I kada se Pošaherova brigada okrenula ulevo nastupajući prema husarskim eskadronima, Hartman daje trubom znak „zbor" i povlači se preko Vrboveca. Tri eskadrona domobranskih husara, koji su se nešto zadržali, napadnuti su od austriskih husara, koji ih primoravaju da se povuku i napuste zarobljenike i zaplenjena profijantska kola. 1 i 8 korpus bez obzira na događaje koji su se odigrali, nastavljaju otstupanje ka Prerovu.

Malotki i 5 kirasirski puk odbili su poslednju austrisku netaknutu brigadu, Rotkirhovu. Boninova pojava i Hartmanovi napadi naterali su i 8 i 1 korpus na povlačenje. Istog dana, 15 jula, razorilo je jedno odeljenje 8 divizije železničku prugu kod Gedinga. Tako je Benedeku presečen drum i železnica koji vode nizvodno dolinom Morave i on je primoran da pređe po rđavim planinskim putevima u dolinu Vaga. 6 korpus, za kojim se kretala Štiglicova saksonska divizija, nastaviće pokret od Lajpnika (Leipnik) preko Vajskirhena (Weisskirchen); (skica 47), dok će ostali doći u dolinu Vaga, i to: 1 korpus i Vagnerova saksonska brigada preko Holešova (Holleschau), Visovica, prevoja Vlara i Nemsove; 8 korpus i 2 laka konjička divizija takođe preko Holešova i Visovica, a zatim preko Bojkovica, Hrozenkova (Hrosenkau) i Kostolne; 2 korpus od Kremzira preko Mađarskog Hradiša (Ungarisch Hradisch), Stranija i Nojštatla (Neustadtl), i 4 korpus i saksonska konjička divizija preko Zdauneka, Ostre, Velke, Migave i Verbovca. Benedek može još uvek da stigne u Beč velikim zaobilaznim putem preko Tirnova (Tyrnau) i Bratislave. Potrebno je produžiti gonjenje, potisnuti i prisiliti Austrijance da bar otstupe preko Komorana. To će njihovu armiju sasvim upropastiti i pružiti Prusima vreme i prostor da savladaju položaj na Dunavu kod Beča, ma koliko on bio jak i ma koliko reka bila široka. Moltke je već na osnovu prvog, makar i preuranjenog izveštaja o Benedekovom odlasku naredio 15 jula ujutru Drugoj armiji da V i I korpusom preko Kremzira i Napagedla goni neprijatelja koji se povlači. Prva armija, objasnio je, koncentrisaće se kod Lundenburga da bi beguncima zatvorila dolinu Morave. Gonjenje se, na svaki način, moralo usmeriti ka Kremziru i Napagedlu, a ne ka Prerovu. Da su konjičke divizije i I korpus još 15-og udarili tim putem i da je V korpus išao za njima, mogla je jedna divizija I korpusa da bude 17-og u Mađarskom Brodu, a druga u Ostri. Istoga dana stajala je 8 divizija kod Holiča, 5-ta kod Čajča (Tscheitsch). 18-og su mogle da nastupaju po jedna divizija ka Stranima, Velki, Tirnavi i Bratislavi, a V korpus da krene za njima dolinom Morave. Vrlo je verovatno da bi Benedek bio potpuno potisnut od Bratislave i da bi se njegova armija potpuno rasula, a time bi i rat bio završen.

Međutim, armiska komanda nije sprovela Moltkeovo „nerazumljivo" i „nemoguće" naređenje. Ali, zato je odobrila Štajnmecov predlog. 15-og uveče stajali su Hartman i Malotki kod Tobičova i Vjerovana, I korpus između Hrubšica i Biskupica, V korpus kod Prosnica (skica 47). Štajnmec, kome su događaji dana bili nepoznati, hteo je

16-og da izvrši „ispad" ka Prerovu koji mu je predložen 14-og. Zato je želeo da dobije podršku jedne Boninove divizije, za koga se, prema armiskoj zapovesti, pretpostavljalo da se nalazi kod Plumenova i Určica. Slučajno je saznao da se I korpus nalazi neposredno pred njim i smatra da je jednostavnije da izvršenje prepada prepusti Boninu. Ovaj rado pristaje da učini ono što je trebalo da učini juče, no hoće samo da trupe prethodno ručaju i polazi posle podne u 2 časa zajedno sa Hartmanom. U Prerovo stiže predveče i u njemu nalazi zalihe namirnica i zobi, ali neprijatelja tu više nije bilo. Neprijatelj je imao dovoljno vremena da od 3 časa ujutru krene 40.000 ljudi putem ka Holešovu. Bonin, da bi nešto učinio, naređuje, suprotno Moltkeovom naređenju, da se razori železnički most preko Bečve, i time za dalje operacije onemogućuje veze sopstvenih snaga sa Šleskom. Zatim se noću vraća u kantonmane iza r. Blate. Time je za Drugu armiju završeno svako ozbiljno gonjenje; neprijatelju je omogućeno spajanje koje je trebalo bezuslovno sprečiti. Prema naređenju armiske komande I korpus ostaje kod Prerova i Tobičova radi osmatranja praznog Olomouca, dok V korpus i Hartmanova divizija, posle jednog dana odmora, kreću nizvodno duž Morave, a gardiski i VI korpus stižu 17-og u Brno.

Tobičovski dan morao se u Beču osetiti kao bolan neuspeh. Kod prestonice su bili prikupljeni samo 3 i 10 korpus; jedna saksonska brigada i četiri konjičke divizije stići će, doduše, za najkraće vreme, ali 50.000 ljudi, koji se očekuju iz Italije, mogu tek 22-og da budu na licu mesta. Čak i sa njihovom pomoći ne može se pružiti uspešan otpor iza Dunava i u floridsdorfskim utvrđenjima, a još manje izvršiti napad. Privlačenje Severne armije pokazuje se kao neophodno. Sada je zaprečen najkraći put dolinom Morave. Zaobilazni put dolinom Vaga uslovljava znatno usporenje. Ono će se još više pojačati ako i taj zaobilazni put bude zatvoren kod Bratislave i ako se bude moralo ići još daljim obilaznim putem preko Komorana. Prevoj kod Blumenaua, koji vodi iz doline Morave u Bratislavu, zatvoren je doduše Mondelovom brigadom 10 korpusa, ali ona ne može odoleti jednom ozbiljnijem napadu. Njeno pojačanje naređeno je 2-om korpusu koji je maršovao na čelu kolone u dolini Vaga. Kolima i železnicom sa konjskom vučom korpus treba da požuri što je moguće brže ka ugroženom mestu.

U pruskom Glavnom stanu pokazuje se druga slika. Neizvesno je koliko je korpusa iz Olomouca stiglo železnicom u Beč. Pretpostavlja se kao sigurno da je veliki deo Južne armije već stigao. Snage koje stoje spremne za ofanzivu cene se na 150.000 ljudi. Njihov napad iz floridsdorfskih utvrđenja mogao bi da bude izvršen jednovremeno sa napadom Severne armije od Bratislave, čim bi ova stigla tamo. Stoga je od najveće važnosti da se zauzme Bratislava. Tako će se obe neprijateljske armije razdvojiti. Odande se može napasti kako desni bok Južne armije, koja se koncentriše iza Dunava, tako i levi bok Severne armije, koja se povlači dolinom Vaga. Da bi proboj uspeo Južna armija mora da se napadne iza Dunava i u floridsdorfskim utvrđenjima, a Severna armija u dolini Vaga. Za prvi zadatak stoje

na raspoloženju deo Prve armije, koji se neće upotrebiti prema Bratislavi, i Elbska armija, a za drugi su određeni I i V korpus, kao i Hartmanova divizija, ali im je Moltkeovo naređenje od 15-og ujutru dodelilo pravac ka Kremziru i Napagedlu. Ovaj zadatak je Druga armija prenebregla, pa se time isključila iz pretstojeće operacije. I korpus je zaustavljen pred praznim Olomoucem, V korpus i Hartmanova divizija kretali su se levom, a gardiski i VI korpus desnom obalom Morave, nekoliko dnevnih marševa iza Prve armije. Za tolike zadatke: napad na dunavski front, zauzimanje Bratislave, potiskivanje Benedeka i bočni napad desnom obalom Dunava, na raspoloženju su samo Prva i Elbska armija. Pre nego što bi otpočela nova, odlučna bitka, moraju se sačekati bar gardiski i VI korpus. Da bi se bitka pripremila, levom krilu Prve armije dat je pravac od Brna preko Gedinga, Holiča i Moravom nizvodno ka Bratislavi, a desnom krilu Elbske armije od Znaima (Znaim) pravcem preko Laa i Vilfersdorfa ka Beču.

21-og jula stoje: Elbska armija oko Gaunersdorfa, prethodnica u Volkersdorfu, jedan bočni odred i dva eskadrona pod hesenskim princem kod Štokeraua (Stockerau); od Prve armije II i III korpus, kao i Alvenslebenova konjička divizija (1-va) iza potoka Vajdenbaha (Weiden Bach) levo do Angerna, a pozadi do Španberga (Spanberg); Hanova konjička divizija (2-ga) kod Marhega; 7*) i 8 divizija pod Franseckim kod Štampfena (Stampfen) i Marijentala. Druga armija stigla je sa VI korpusom (11-ta divizija) do Vilfersdorfa, sa Gardom do Drezinga (Drösing), sa V korpusom daleko pozadi — u okolinu Štrasnica (Strassnitz) i Veselog, a sa Hartmanovom konjičkom divizijom oko Skalica (skica 48).

Na austriskoj strani stajali su u isto vreme: jedna brigada 3 korpusa kod Kremsa, dve brigade kod Tulna, 10 korpus i jedna brigada 5 korpusa, koji je 19-og prispeo iz Italije, u floridsdorfskim utvrđenjima, a ostale tri brigade tog korpusa u Beču; 9 korpus, koji je isto tako dan ranije stigao iz Italije, kod Švehata i jedna saksonska brigada kod Medlinga (Mödling). 1 laka konjička divizija bila je podeljena na 3-ći i 10-ti korpus. Tri rezervne konjičke divizije čuvale su Dunav između Hajnburga i Švehata. Kod Mondelove brigade 10 korpusa kod Blumenaua stigla je već Henrikecova brigada, a ostale tri brigade 2 korpusa očekuju se do idućeg jutra. 4 korpus drži kod Nadasa i Migave posednute planinske prevoje na putevima koji iz doline Morave vode u Tirnov i Verbovce. 2 laka konjička divizija stigla je do Verbovca, a iza nje prispelo je čelo duge Benedekove kolone u Nojštatl. Sve ove trupe nalaze se još tri do četiri dana marša daleko od Bratislave; one za naredne dane dolaze u obzir isto tako malo kao i korpusi iza Dunava. Ovi su isuviše slabi da bi se usudili da napadnu Pruse iza potoka Vajdenbaha ili iza Rusbaha, a dovoljno jaki da odbiju napad na floridsdorfska utvrđenja ili da spreče pokušaj prelaza preko Dunava. Za 22-gi bilo je samo u pitanju da li će grof Tun sa

---

*) Promenjena za 5 diviziju.

24 bataljona, 11 eskadrona i 40 topova odbraniti Blumenauski Prevoj od Franseckovih 19 bataljona, 24 eskadrona i 78 topova ili ne. Sve se stavlja na jednu kartu. Ako bude bila dobra, obezbeđeno je spajanje Severne i Južne armije. Ako ne bude dobra, onda je Austrija verovatno propala. Fransecki će sledećeg dana dobiti pojačanja. Tada će se Benedek ako i ne bude gonjen, odlučiti na povlačenje preko Komorana, i položaj na Dunavu moći će da se napadne i frontalno i od Bratislave. Austrija nije voljna da dopusti da do toga dođe. Ona se pokazuje spremna da popusti navaljivanju Francuske i da pristane na petodnevno primirje koje počinje 22-og u podne. I Pruska hoće da „podnese tu, u vojnom pogledu nepovoljnu, žrtvu od pet dana da bi izašla u susret Napoleonu". Časovi prepodneva 22-og nisu dovoljni da se završi borba koju je Fransecki smotreno započeo i sretno nastavio. Borba se mora prekinuti u određeno vreme, trupe se moraju povući iza određene demarkacione linije. Time je obezbeđeno spajanje obe austriske armije, a Pruska je, u vojnom pogledu, dovedena u nepovoljnu situaciju. Austrija i Francuska žele da iskoriste postignuti uspeh, ali svaka na svoj način.

Istoga dana počinju pregovori u Nikolsburgu. Izgledalo je da se Austrija već pomirila sa istupanjem iz Nemačkog saveza i da se slaže sa stvaranjem Severnonemačkog i Južnonemačkog saveza. Time je bio ispunjen Bizmarkov glavni zahtev. Kralj je, međutim, stalno insistirao da pored Šlezvig-Holštajna dobije i neke druge pokrajine. On je kao svoje pravedno pravo postavio stare zahteve Fridriha Velikog na Austrisku Šlesku i deo Češke, zatim je tražio nenadoknađene gubitke za vreme patnji u Napoleonovo doba, Ansbah, Bajrojt (Bayreuth), Istočnu Friziju, a želeo je da dobije i deo Saksonske. Beč se tim zahtevima odlučno usprotivio. Ni austrisko, ni saksonsko područje nije se smelo dirati. Radije časno propasti nego ustupiti i pedalj zemlje. Kralju je, na dugoj strani, izgledalo poželjnije da se odrekne prestola nego da se vrati bez provincija na koje je njegov narod polagao pravo. Ali ove su, pored Šlezviga i Holštajna, mogle da se sastoje samo iz Hanovera, Kurhesena i Nasaua, nepomirljivih protivnika Severnonemačkog saveza.

Napoleon je, dakako, imao u vidu druge interese nego Austrija. Avet koja je vekovima plašila Francusku, kao i ostale velike sile, bila je ujedinjena Nemačka. Pod čijim bi voćstvom stajala ta velika centralna sila, nije bilo od bitnog značaja. Da li će Evropu ugrožavati Velika Nemačka sa 70 miliona stanovnika pod austriskim carem ili Nemačka bez Austrije, sa pruskim kraljem na čelu, podjednako je opasno. Pošto pronalazač načela nacionalnosti ipak više neće moći sasvim da odbije nemačke težnje za ujedinjenjem, izgleda da Severnonemački savez još uvek pretstavlja manje zlo. Sa Južnonemačkim savezom, koji bi štitila Francuska, možda i sa nekom samostalnom nemačkom državom na Rajni, moći će da se pravi uspešna konkurencija povećanoj Pruskoj. Nije važno koji će kraljevi i kneževi u Severnoj Nemačkoj ostati kao pruski vazali ili nestati. Izgledalo je, dakle, da se svi učesnici mogu složiti sa Severnonemačkim savezom

pod pruskim voćstvom i sa brisanjem Hanovera, Kurhesena i Nasaua iz niza samostalnih država. Za Prusku je bilo važno da se dođe do zaključka na ovoj osnovi još pre nego što se druge sile umešaju i zato je pokazala prema Austriji veću predusretljivost u sporednim pitanjima, kao naprimer, u pogledu integriteta Saksonske i ratnih troškova. Francuskoj je opet stalo do toga da stvar okonča pre nego što bi Pruska, postavši novom pobedom suviše moćna, postavila još veće zahteve. Austrija traži prekid operacija, dobitak u vremenu. Sve tri ne žele dugotrajne pregovore, već hoće brz rezultat da bi ga primile ili odbacile, da bi mogle da završe rat ili da ga nastave. Pre samog isteka primirja stvarno je nedostajalo za zaključak preliminara mira samo još odobrenje od strane bečkog kabineta.

Ali, u Beču se oklevalo da se ispuni ta formalnost. Primirje je učinilo svoje. Benedek je sa svojom armijom u toku od pet dana prešao Dunav kod Bratislave, a 2 i 4 korpus su bili u pokretu za njim. Dopunske trupe su stigle u velikom broju. Vojska od 276.000 ljudi i 840 topova, koliku je svet jedva video, koncentrisana je iza Dunava! Ona stoji na položaju koji se vrlo teško može napasti, sa koga može, po volji, desno ili levo da nastupa prema tesno zbijenoj masi od 218.000 Prusa. Pobednik kod Kustoce, koji je rešio težak zadatak da sa malom armijom tuče mnogo puta nadmoćniju vojsku, pokazaće se dorastao lakšem zadatku da pobedi manju. Ratni savet održava se u Hofburgu. Raspoloženje je svečano kao što priliči posle pobede na moru kod Visa, koja je izvojevana pre nekoliko dana. General Jon, načelnik štaba nadvojvode Albrehta, izlaže sa nekoliko reči preimućstva situacije, ali dolazi do zaključka da se ta preimućstva više ne mogu iskoristiti. Severna armija nalazila se 1 jula, prema Benedekovom shvatanju, neposredno pred propašću, a 4 jula, prema Gablencovom mišljenju, jedva je postojala. Odande je gonjena u Olomouc, u dolinu Morave, preko Karpata, u dolinu Vaga i preko Bratislave i Dunava u Beč. Ono što joj je uštedelo gonjenje, upropastila je žurba vođa. Ona je svršila svoje. Trupe, sasvim istrošene, obeshrabrene i iznurene, više nisu sposobne za napad. Ratoboran junak koji hoće da zamahne za snažan udarac, vidi da je njegov mač slomljen. Rolandova kobila je najbolja na svetu, ali ona je mrtva. Pored ovog ubedljivog razloga da se odustane od nastavljanja rata, jedva još dolazi u obzir i to da se u Mađarskoj samo čeka na nov poraz da bi se počelo sa revolucijom, da Italijani nastupaju i da se južni Nemci povlače. Preliminare mira između Austrije i Pruske treba dakle primiti. Dokumenat je spreman za potpis. Tada Benedeti hoće da uslovi pristanak Francuske na pruski dobitak nekom otštetom i pravi aluziju na levu obalu Rajne. Bizmark ga prekide rečima: „Nemojte danas da mi zvanično saopštavate ovako nešto”. Dokumenat se potpisuje. Benedeti nestaje. On će se vratiti u povoljnijem trenutku.

Dva puta se mogla tući bitka kod Kane. Ali, ideja potpunog opkoljavanja i uništenja neprijatelja bila je isuviše strana pruskim generalima da bi Moltkeov jednostavan i veličanstven plan mogao

potpuno da uspe. Neprijatelj je samo potisnut. On je, doduše, bio potpuno slomljen. Ali, da je našao samo malo mira, on je, kako se nadalo, mogao da se oporavi, da privuče pojačanja i da se osposobi za otpor, pa čak i za napad. Odmor za kojim je žudeo, nije mu se smeo dozvoliti. Druga armija trebalo je da ga goni. Ali, u dugo mirno doba malo se čulo o gonjenjima. Znalo se samo sa manevara da je tučeni neprijatelj ujutru posle poraza isto tako svež, preduzimljiv i opasan kao 24 časa ranije. Iako je austriska armija u nizu bojeva i bitki izgubila skoro trećinu svog brojnog stanja, ona je, ipak, bila još znatno jača od Druge armije. Nju je vodio komandant koji je smatran za ovaploćenje ofanzivne misli, od čije se preduzimljivosti i odlučnosti moglo sve očekivati. Bilo je stoga razumljivo što se Druga armija, koja je bila pod uticajem shvatanja iz mirnog doba, samo oprezno kretala za neprijateljem koji je svakog trenutka mogao da se okrene i da je kazni. Do Olomouca se još moglo verovati u pretpostavku da se Austrijanci povlače samo da bi protivnika naveli da se podeli i da bi ga podeljenog tukli. Ali, kada je Benedek, posle odmora od jedva jednog dana u velikoj logorskoj tvrđavi (Olomouc), žurno nastavio pokret, nisu mu se više mogle pripisivati namere za napad. On nije imao druge namere nego da izmakne u Beč ili Bratislavu. Tim ciljevima čelo Druge armije stajalo je već bliže nego masa Austrijanaca. Stvorena je bila situacija slična situaciji kod Jene. Moltke je, u napoleonovskom duhu, telegrafski naredio gonjenje u presudnom pravcu. Ali, 60 godina bilo je dovoljno da se od Jene i Prenclaua sačuvaju samo imena i da se pojmovi izbrišu iz pamćenja. Moltkeovo naređenje prosto se ne razume i ne može da se izvrši pošto nije shvaćeno. Može da se zahvali samo inicijativi jednog generala što je sa šakom trupa postignut uspeh za kojim čitava armija nije smela da teži. Pod tim okolnostima nije se mogla tući ni bitka uništenja ni preduzeti gonjenje koje bi dovelo do uništenja. Moralo se prepustiti neprijatelju da se postepeno sam satre. I druge vojskovođe morale su da računaju sa nedostatkom razumevanja, školovanja i odlučnosti kod svojih nižih vođa. Oni su težili da te mane nadoknade neprikosnovenošću svog autoriteta i odlučnošću svojih naređenja. Moltke, koji nije bio vojskovođa, već samo načelnik Generalštaba, nije imao dovoljno autoriteta i nije bio ovlašćen da govori sa sigurnošću komandanta. On je morao da se pomaže učtivim savetima, uljudnim preporukama i sličnim pomoćnim sredstvima i mogao je samo u krajnjem slučaju jednim kraljevskim „naređujem" da otkloni najgrublje pogreške. Ali, moć njegove misli bila je dovoljno jaka da bi se postigli, ako ne baš najveći, a ono bar veliki rezultati.

Rat 1870/71

(Skice od 49 do 76)

OD KONCENTRACIJE ARMIJA DO POVLAČENJA FRANCUZA PREKO MOZELA

Napoleon III vratio se kući iz ratnog pohoda kod Sadove, umesto sa levom obalom Rajne i Belgijom, sa znatnim gubitkom moći i ugleda. Da bi postigao bolji rezultat, car se nije ustručavao da preti, više ili manje prikriveno, ali se ipak nije usuđivao da angažuje vojsku, koja je bila opterećena svim slabostima koje dolaze usled dugogodišnjeg zanemarivanja. Međutim, ako je hteo da sebi sačuva presto, a Francuskoj mesto na čelu evropskih država, morao je da spreči potpuno ujedinjenje Nemačke i da vrati Prusku u granice koje su joj priličile. Rat je stoga bio neminovan; da bi se mogao voditi, morali su da se nađu saveznici i da se vojska znatno poboljša, pa čak i iz osnove obnovi. Zato su marljivo vođeni pregovori sa neprijateljima i prijateljima Pruske iz poslednjih godina. Uspelo je takođe da se pešadija naoruža novom puškom koja je bila bolja od pruske puške. Većina ostalih planova za reformu i poboljšanje vojske nalazila se tek u začecima svog izvođenja, kada je pokušaj da se protivniku zada bar politički poraz doveo do izbijanja rata.

Ubeđen da će „sa 300.000 ljudi biti slabiji", Napoleon je nameravao da „broj koji mu je nedostajao nadoknadi brzinom pokreta". To je zvučalo kao strano čoveku koji je zbog bolesti često bio osuđen na nepokretnost, i za vojsku koju je tek trebalo stvoriti i opremiti najpotrebnijim materijalom. Izgledalo je da je samo ratni plan gotov.

Rajna će se preći uzvodno od Maksaua, južni Nemci okupiće se pod starom zastavom Rajnskog saveza i krenuće zajedno sa Francuzima na Berlin; Austrijanci će, dalje desno, uzeti isti cilj; Italijani će slediti velikom pokretu naroda, a Danci, potpomognuti francuskim desantnim korpusom, dići će Hanover na ustanak.

Ali, pre nego što bi francuska vojska mogla da krene preko Rajne, trebalo ju je koncentrisati na levoj obali. To se prema tadašnjoj železničkoj mreži moglo izvršiti samo u dve grupe, jednoj od dva korpusa u Alzasu, i drugoj od pet korpusa u Lorenu. Jedan korpus trebalo je da se obrazuje kod Šalona da bi opšte nastupanje pratio kao levi ešelon. Od svih pretpostavki na kojima se zasnivao ratni plan,

jedna se svakako nije ostvarila. Južni Nemci nisu se odlučili za zastavu Rajnskog saveza, već za nemačku zastavu. Oni su se, kao i severni Nemci, prikupljali na Rajni između Koblenca i Karlsrua. Time se francuski ratni plan znatno uprošćavao. Prelaz preko Rajne je suvišan. Na neprijatelja će se naići već s ove strane reke. Savezničke snage neće hteti same da nastupaju s one strane Rajne; velika koalicija, koja još nije bila ni stvorena, već je razbijena. Nemačka i Francuska stoje same jedna protiv druge.

Nemci, svesni da su u pogledu organizacije, mobilizacije, železničkog saobraćaja, a time i u brzini koncentracije, nadmoćniji nad protivnikom, nameravaju da napadnu Francuze još pre nego što ovi budu prikupljeni. Prva armija (VII i VIII korpus) koncentrisaće se na Mozelu kod Vitliha, od Druge armije prebaciće se III i X korpus železnicom na levu obalu Rajne preko Bingena u Nojnkirhen (Neunkirchen), gardiski i IV korpus preko Manhajma u Homburg, a zatim će tih šest korpusa nastupati preko Merciga i Sargeminda, potražiti neprijatelja koji još nije spreman i tući ga. Rezerva, od koje bi se XII i polovina IX korpusa prikupili severno od Majnca, a druga polovina IX korpusa kod Vormsa, trebalo je da se kreće za Drugom armijom na otstojanju od nekoliko dana marša. Treća armija (V i XI, I i II bavarski korpus, Virtemberžani i Badenci) krenuće iz Pfalca i potisnuće u južnom pravcu neprijatelja koji se prikuplja u Alzasu, da bi zatim, okrećući se udesno, potpomogla napad Prve i Druge armije.

Od ovog plana moralo se odustati. Francuzi su već pre izvršene objave rata otpočeli prebacivanje trupnih jedinica sa mirnodopskim brojnim stanjem i u roku od nekoliko dana okupili u Lorenu snagu koja, doduše, nije mogla da bude opasna ni za Prvu ni za Treću armiju, ali koja je pretstavljala opasnost za korpuse Druge armije, koje je trebalo po bataljonima iskrcati kod Nojnkirhena i Homburga. Zato se smatralo celishodnijim da se iskrcavanja, koja su planirana kod Nojnkirhena i Homburga, izvrše iza Bingena i Manhajma (skica 49). Time se, istina, izgubilo u vremenu, ali dobilo u jačini. Oba korpusa rezervne armije (IX i XII) iskrcala su se kod Majnca i Vormsa, otprilike u istoj visini sa korpusima Druge armije kod Bingena i Manhajma i mogla su sada da nastupaju sa njima u jednom frontu. Bilo je čak u izgledu da će i korpusi (I i II), koji bi se privremeno transportovali samo do Berlina, moći, posle oslobođenja transportnih linija za Bingen i Manhajm, dovesti još na vreme da bi se priključili opštem nastupanju. Druga armija nije morala da čeka na ova dva korpusa u luku Rajne južno od Majnca. Oni su mogli, za vreme nastupanja armije, sa punom sigurnošću da se prebacuju od etape do etape sve do Nojnkirhena i Homburga. Tada bi za napad preko Sara stajalo na raspoloženju ne šest, već deset korpusa. Front Mercig — Sarbriken mogao se pojačati jednim korpusom i produžiti desno do Sirka i levo do Finstingena.

Pošto se pokazalo da se ne može dejstvovati iznenađenjem i prepadom na Francuze, za koje se smatralo da se nalaze u prenagljenoj koncentraciji, izgledalo je podesno da se pobeda potraži u angažova-

nju svih snaga, makar to pretstavljalo odlaganje početka operacija za nekoliko dana. Zadatak Prve i Druge armije ostaje isti kao što je dat u početku, da se neprijatelj potraži i tuče. Izvođenje je samo olakšano većim brojem korpusa i širim frontom.

Levo od Druge armije priključuje se Treća armija. Njena jačina je povećana na šest korpusa, i to VI korpusom koji je ispočetka transportovan samo do Gerlica i tu morao da sačeka da prvo krene V korpus. Njeno desno krilo stoji kod Pirmasensa i Volminstera (Wolmünster) u naslonu na levo krilo Druge armije i istura odrede prema Biču (Bitsch). Drugi korpus preći će preko planine sa desnokrilnom divizijom preko Štircelbrona (Stürzelbronn) i Filipsburga (Philippsburg) ka Nojvajleru (Neuweiler) i Cabernu (Zabern), a sa levokrilnom divizijom preko Ober Štajnbaha (Ober Steinbach), Jegertala (Jägerthal) i Niderbrona (Niederbronn) ka Jungvajleru (Jungweiler) i Buhsvajleru (Buchsweiler). Dva korpusa preći će preko reke Lauter između planine i Hagenauske Šume (Hagenauer Wald), a dva druga južno od nje. Da bi se za Verderov korpus (Virtemberžani i Badenci) dobio zaseban put, moraće se pokušati da se između Raštata i Selca ili dalje uzvodno na zgodnom mestu podigne most preko Rajne. Na taj način moći će Treća armija najjednostavnije da reši zadatke koji su joj postavljeni, da potisne neprijatelja za koga je javljeno da se nalazi kod Biča i u Donjem Alzasu, i da napadom sa istoka potpomogne Drugu armiju.

Cela nemačka vojska nastupaće, dakle, na svim iole prohodnim putevima između Mozela i Rajne i potražiće neprijatelja. O njemu se već zna da je leva grupa krenula od Meca i da je sa prethodnicom — 2 korpus, Frosar (Frossard), posela visije južno od Sarbrikena i sam grad, a da njena glavnina — 3 korpus, Bazen (Bazaine), stoji između Sargeminda (Saargemünd) i Sent Avolda (St. Avold); da je rezerva (Garda) na drumu od Meca stigla do r. Nemački Nid (Nied); da 4 korpus — Ladmiro (Ladmirault), podeljen u divizije i brigade, štiti levi bok prema Sirku, a 5 korpus, Faji (Failly), desni bok između Sargeminda i Biča. Alzaska grupa, 1 korpus (Mak Maon) i 7 korpus, Due (Dauay), raspoređena je duž Rajne od Belfora do Hagenaua i severno. Jedna divizija 7 korpusa nalazi se još u Lionu. Ali obe grupe su u stalnom pokretu. Svaki dan može doneti novu sliku. Kao sigurno mogu se smatrati identifikovanim četiri korpusa sa njihovim glavnim snagama između Sarbrikena i Meca, jedan korpus u okolini Biča i jedan u Gornjem Alzasu; jedan korpus, koji u svako doba može da bude pojačan od strane oba prethodna korpusa, koncentriše se u Donjem Alzasu.

Ako sada linija rasporeda Nemaca, koja se pruža od Perla do Raštata, treba da potraži neprijatelja, moraju krila armija, koja pred sobom ne nailaze na neprijatelja ili nailaze samo na njegove slabe delove, da izvrše zaokretanje ka unutrašnjoj strani. Time će im biti potrebno više vremena da dođu do neprijatelja nego centru koji neprijatelja vidi neposredno pred sobom. Stoga je podesnije da krila pređu granicu ranije nego centar. Tokom jednog dana, naprimer 9

avgusta*), moglo je desno krilo Prve armije da stigne od Perla sve do južno od Didenhofena, levo krilo Druge armije i desno krilo Treće armije sve do Saralbena, Ermingena (Örmingen), Ralingena (Rahlingen) i Malih Rederhingena (Kl. Rederchingen), a levo krilo Treće armije do Suflenhajma (Sufflenheim) i do blizu Bišvajlera. Tako su se napadi na neprijateljske bokove pripremali sami od sebe. Nemačka krila bila su, doduše, i sama ugrožena desno Didenhofenom i Mecom, a levo Štrasburgom. Ali, te tvrđave su bile posednute tako oskudno, da su izvan svojih bedema mogle vršiti samo neznatan uticaj i nisu pretstavljale mnogo više od nezgodnih prepreka. Opasnije bi bilo da je armiska rezerva — 6 korpus, Kanrober (Canrobert) — prebačena iz Šalona u Nansi ili Mec. Time bi se angažovao deo krila koje bi vršilo obilazak i umanjilo bi se njegovo bočno dejstvo.

Postavljalo se pitanje koja će se odluka doneti u francuskoj Vrhovnoj komandi kada je 9 avgusta uveče stiglo mnoštvo protivrečnih izveštaja i neodređenih glasina. Odluka da se odmah otstupi bila je svakako isključena. Oko 20 dana ranije u Parizu je štampa pisala, a velike gomile ljudi neprestano su vikale: „à Berlin". Ako bi se preduzelo povlačenje čim se neprijatelj pojavio na izvesnom otstojanju i još pre nego što je opaljen prvi metak, carski presto, položaji maršala i generala i slava vojske bili bi nepovratno izgubljeni. Povlačenje ka Mecu dovelo bi, uostalom, do bitke pod najnepovoljnijim okolnostima, a otstupanje ka Nansiju izložilo bi rasturene divizije i brigade 4 korpusa, kao i 2 korpus, opasnim porazima. Može se pretpostaviti da bi se ojačani 2 korpus povukao na položaj kod Kadenbrona (južno od Sarbrikena i zapadno od Sargeminda) koji je odavno izviđan i poznat kao odličan; ostale trupe preuzele bi obezbeđenje bokova. Slično bi, verovatno, postupio i Mak Maon, koji je takođe na odličnom položaju kod Verta (Wörth) bio potpuno spreman za odbijanje napada sa istoka. Iako njegov poraz nije bio sasvim isključen, on je ipak morao da primi borbu isto kao Hoenloe kod Jene, Benigsen kod Fridlanda i Benedek kod Kenigreca. Nemci bi 10 avgusta nastavili pokret na celom frontu, desnim krilom Prve armije u pravcu istočno od Meca, levim krilom Druge armije uzvodno uz r. Sar, desnim krilom Treće armije ka Cabernu, a levim krilom prema Buhsvajleru i Hohfeldenu. Mnoge kolone naišle bi na otpor, čak i na veoma ozbiljan otpor neprijatelja koji bi se nalazio na više ili manje dobrim položajima. Ali time kolone koje ne bi našle neprijatelja pred sobom, ne bi smele da se zadržavaju. Susedni korpus koji bi napadao ili bio napadnut, one bi najefikasnije potpomogle nastavljajući pokret na putevima koji su im dodeljeni, kako bi neprijatelju, u slučaju potrebe mogle pasti u bok i leđa. Ma kako da se zamisli ishod borbi u Lorenu, 10 avgusta uveče stigli bi krilni korpusi nemačke Prve i Druge armije desno u okolinu Meca, a levo u okolinu Finstingena; na to bi Francuzi, bez obzira na svoje uspehe ili neuspehe, da bi izbegli opkoljavanje koje je pretilo, neodložno otpočeli povlačenje, a

*) 9 avgust bio je za Prvu i Drugu armiju određen za prelaz preko r. Sara.

Nemci bi odmah preduzeli gonjenje i stigli bi desno u Nomeni i Delm, a levo u Dijez (Dieuze), Mezijer (Maizières) i Riksingen. Ali da bi se obruč sasvim zatvorio, dodeljene su bile Prvoj armiji 3, 5 i 6 konjička divizija, Drugoj armiji gardiska i 12 konjička divizija, koje bi, prestižući levo i desno krilo, zatvorile prelaze preko reke Sej (Seille) između Marsala i Lanfroakura (Lanfroicourt) ili prelaze preko reke Merte (Meurthe) i kanala Rajna-Marna između Nansija i Envila (Einville), zaustavile celu masu koja bi se povlačila i primorale je na novu bitku protivu Nemaca koji bi nadirali sa svih strana.*)

I Mak Maon će se povući kada bude napadnut sa istoka, a zatim i sa severa preko Langensulcbaha, Rajhshofena i Niderbrona. On će možda moći da nađe izlaz u južnom pravcu, ali će se naći ugrožen kolonama koje će izbijati na jednoj strani iz planine, a na drugoj od Hagenaua i južnije, i videće da su mu putevi ka Moderu ili Cornu i kanalu Rajna-Marna zatvoreni od strane 1, 2 i 4 konjičke divizije i bavarskih konjičkih brigada koje su požurile napred preko Ingvajlera i Hagenaua.

5 korpus, iako ne bi bio još pomeren do 1 korpusa, imaće muke da se izvuče iz opkoljavanja.

Moramo da ostavimo nerešeno pitanje do kog bi stepena uspelo opkoljavanje i uništavanje raznih francuskih armija i korpusa. Veličina uspeha zavisila bi uglavnom od neumornog gonjenja od strane nemačkih armija i korpusa, svesnih svog cilja. Ali, iako bi se mnogi neprijateljski delovi spasli uništenja, ono što bi ostalo od francuske vojske ne bi više bilo sposobno za velika dela. Francuska operativna armija mogla bi da se smatra uništenom. Nemci bi imali posla još samo sa Parizom i drugim tvrđavama.

Ovakav rezultat bio je takoreći naznačen prvobitnom Moltkeovom direktivom da se sa linije Mercig — Sargemind potraži neprijatelj i tuče. Ali, izvođenju su se oštro suprotstavili pogledi armiskih komandi o prikupljanju snaga, stvaranju masa pred bitku i zadržavanju suviše jakih rezervi. Benedekova naređenja 1866 god. za pokret iz Moravske i Češke oštro su osuđivana. Ali, kao da je to tako moralo da bude i kao da nije moglo da bude drukčije, Druga armija nastupala je opet u marševskom poretku kao Benedek, sa četiri korpusa (IV, gardiski, IX** i XII) na velikom putu preko Kajzerslauterna ka Homburgu i sa dva korpusa (III i X) od Bingena drugim putem ka Nojnkirhenu, iako je desno i levo bilo na raspoloženju nekoliko puteva (skica 50). Od Nojnkirhena trebalo je da produže III korpus preko Sulcbaha, V korpus od Beksbaha (Bexbach) preko Sent Ingberta u Sarbriken, gardiski korpus od Homburga preko Blizkastela

*) 1870 konjica je bila tako rđavo opremljena i naoružana da je zadatak koji joj je bio namenjen mogla da reši samo na nepotpun način. Pošto je povećan broj baterija, uveden mitraljez i sve ljudstvo naoružano karabinima, moći će konjičke divizije ubuduće da izvrše postavljene im zahteve mnogo efikasnije.

**) Odobrenje da 6 avgusta koristi glavni drum iskoristio je IX korpus samo za jednu brigadu. On se glavnim snagama kretao severnim, paralelnim putem.

ka Blitersdorfu, IV preko Cvajbrikena (Zweibrücken) i Hornbaha ka Sargemindu, dok bi se IX i XII korpus kretali iza dva prvopomenuta korpusa. Ali to još nije bilo dovoljno. Usled pogrešnog shvatanja zapovesti Vrhovne komande i samostalnih odluka uputila je Prva armija VIII korpus od Otvajlera preko Fišbaha, a VII korpus od Lebaha prema Sarbrikenu. Tako je ovaj grad bio cilj za četiri korpusa prve i dva korpusa druge linije, dok je jedan korpus upućen prema duboko usečenom i teško prelaznom delu r. Sara, Sent Arnial (St. Arnual) — Sargemind, a drugi prema Sargemindu, koji se lako može braniti. Da je plan izveden na ovaj način, našlo bi se verovatno šest do sedam armiskih korpusa stešnjeno na najužem prostoru pred frontom Kadenbronskog položaja, i neprijatelju bi, i posle odbitka trupa potrebnih za odbranu položaja i Sargeminda, ostalo još snaga da napadne Nemce koji bi bili zbijeni između r. Sara i Kadenbrona. Ustvari, takav napad Francuza bio je isto toliko neverovatan kao i velika odlučna pobeda Nemaca. Tu se nije moglo očekivati više nego sudar dveju nezgrapnih masa, slično kao kod Sadove.

I Treća armija pridržavala se istih načela po kojima su vođene Prva i Druga armija. Mak Maon je radi zaštite Alzasa izabrao položaj kod Verta sa frontom prema istoku. On mu je, kako je pretpostavljao, obezbeđivao vezu sa glavnom armijom i s boka ugrožavao nastupanje Nemaca prema Štrasburgu. Trebalo je da Nemci budu prisiljeni da napadnu jak položaj za čiju je odbranu mogao da privuče još i 5 i 7 korpus. Da bi se zatvorili glavni prelazi preko granične reke Lauter, istureni su jedan odred u Lauterburg, Dueova divizija (osam bataljona) u Vajsenburg i prihvatna odeljenja u Klimbah, Lembah i Sulc.

Nemačka Treća armija dobila je od Vrhovne komande zadatak da 4 avgusta pređe granicu, da odbaci Mak Maona u južnom pravcu i da nastupa preko Vogeza prema gornjem toku r. Sara, otprilike između Saralbena i Finstingena. Tamo je trebalo da stigne blagovremeno da bi 9 avgusta, zajedno sa Drugom armijom, sa linije Sarbriken — Finstingen, prešla u napad na francusku glavnu armiju. Trebalo je da se ponove događaji od 3 jula 1866 god. Glavnina Druge armije stajala bi prema frontu neprijateljskog položaja, čekajući da Treća armija donese oslobođenje i pobedu. Zbog samostalnog duha generala fon Štajnmeca (komandanta Prve armije) izgledalo je sumnjivo da će uspeti da se privoli Prva armija da primi ulogu Elbske armije i da napadne neprijateljski levi bok. Usled velike udaljenosti r. Lautera od r. Sara, kao i usled mnogih prepreka koje su se nalazile na tome putu i inače, nije izgledalo da je zagarantovano glatko izvođenje ovog plana. To se pokazalo već 4 avgusta.

Toga dana trebalo je da stignu II bavarski korpus od Bergcaberna u Vajsenburg, V korpus preko Kapsvajera u Sen Remi i Voghojshen (Wooghäuschen), XI korpus preko Šajta (Schaidt) u Binvaldcigelhite (Bienwaldzügelhütte), Verderov korpus u Lauterburg, dok je I bavarski korpus trebalo da se kreće pozadi kao rezerva (skica 51). Marševske ciljeve postigla su tri levokrilna korpusa bez naro-

čitih teškoća. Samo II bavarski korpus našao se pred Vajsenburgom, zastarelom, ali potpuno očuvanom i posednutom tvrđavom, iza koje se nalazila Dueova divizija na jakom visinskom položaju sa dobrom preprekom pred frontom. Bez dovoljno artiljerije, tvrđava i položaj nisu mogli da budu lako osvojeni. Ali, čuvši grmljavinu topova, žurno su prispeli V i XI korpus desno od Lauterna. Prvi je prešao preko reke kod Altenštata.Pod udarcima zajedničkog napada tri korpusa na front i u bok, neprijatelj je, posle krvave odbrane, napustio položaj i nestao sa vidika pobedilaca na putu ka Klimbahu. Brzo i efikasno priskakanje u pomoć V i XI korpusa u borbi kod Vajsenburga daje sjajno svedočanstvo o duhu koji je vladao kod rukovodilaca i trupa. Ali, ako bi Treća armija prikupljala po tri korpusa za savlađivanje svakog stvarnog, a možda i prividnog otpora, koji bi se suprotstavio jednoj od njenih marševskih kolona, onda bi ona imala srazmerno slabe uspehe a velike gubitke, i teško da bi na vreme stigla do r. Sara. Kao što je pokazao rat 1866 god., svaka marševska kolona armije u nastupanju mora, pre svega, sama da se angažuje protiv neprijatelja koji joj se suprotstavlja. Susedne kolone prolaze pored svakog neprijatelja da bi se posle, pridržavajući se svog marševskog pravca, ako bi to još bilo potrebno, okrenule u njegov bok i leđa.

Pošto su tri korpusa uzela pravac u Vajsenburg, privučen je tamo i I bavarski korpus. Okupljena četiri korpusa pošla su 5 avgusta: II bavarski korpus preko Klimbaha ka Lembahu, 9 divizija preko Kleburga, Drahenbrona i Lobsana u Projšdorf (Preuschdorf), 10 divizija i XI korpus, delom drumom, a delom železničkom prugom u Sulc, a pozadi I bavarski korpus u Ingolshajm; Verderov korpus privučen je u Ašbah; 4 konjička divizija trebalo je da nastupa ka Hagenauu. Uveče obe divizije XI korpusa stoje kod Sulca, na raskrsnici puteva ka zapadu i jugu, po jedan korpus nalazi se desno i levo, kod Lembaha i Ašbaha, a jedan u rezervi kod Ingolshajma; V korpus je kao prethodnica isturen prema zapadu; 4 konjička divizija izviđa prema jugu.

Prema jugu konjica nalazi samo slabog neprijatelja, a prema zapadu, kod Verta, iza reke Sauer, neprijatelja na jakom položaju (skica 52). Stoga 6 avgusta treba da se izvrši prvo skretanje udesno; I bavarski korpus pomeriće se u Lampertsloh i Lobsan, V korpus u Projšdorf i XI korpus u Helšloh (Hölschloch), da bi se 7-og sa tri korpusa pošlo u napad na front širok oko 5 km. II bavarski korpus štitiće desni bok kod Lembaha i Vingena, Verderov korpus levi bok kod Rajmersvajlera (Reimersweiler), a 4 konjička divizija leđa kod Hunspaha. Ova naređenja ne vode ka potiskivanju neprijatelja prema jugu i nastupanju preko planina da bi se 8-og stiglo do Sara i 9-og učestvovalo u koncentričnom napadu cele nemačke vojske na francusku glavnu armiju. Napadom na jak neprijateljski front, uz zaštitu oba boka, jedva se moglo postići nešto više od potiskivanja neprijatelja preko planina prema Saru, mučnog gonjenja i zadocnjenja za veliku bitku. Ali, ni najskromnija pobeda nije bila zagarantovana. Mak Maonu je već od pre nekoliko dana bilo odobreno slobodno raspo-

laganje ne samo 7 korpusom (Due), već i 5 korpusom (Faji). Da je samo imao volju, i da je doneo odluku, mogao je oba korpusa blagovremeno da privuče za napad u neprijateljski bok. Fajiovo nastupanje velikim drumom preko Štircelbrona (Stürzelbronn) prema Lembahu i Dueovo preko Hagenaua ka Surburgu, doduše, ne bi bilo dovoljno. Da bi se neprijatelj zadržao, u planini i u šumi na tim mestima bila je dovoljna, otprilike, po jedna divizija, a po dve divizije i ukupno tri konjičke divizije bile bi dovoljne za obuhvatni napad preko Vajsenburga i Donjeg Rederna (Nieder Rödern). Kažu da je Mak Maon doista razmišljao o bočnom napadu, bar sa 5 korpusom. Ali, njemu je nedostajala vera u uspeh i odlučnost koja je bila potrebna za izvršenje. Neodređenim zapovestima on je pre bitke 6 avgusta uspeo da privuče samo jednu diviziju 7 korpusa, a za vreme bitke još jednu diviziju 5 korpusa; i te slabe snage nisu upotrebljene za napad, već kao rezerva i za zaštitu bokova. Jer, i na francuskoj strani se od samog početka mnogo polagalo na obezbeđenje bokova. Trebalo je da 6 avgusta obe armije stoje jedna prema drugoj u dva četvorougaonika. Nijedan od dva protivnika, izgleda, nije ni mislio na to da najbolja zaštita sopstvenih bokova leži u napadu na neprijateljske bokove.

Međutim, prikupljanje koje je zamišljala Treća armija nije izvršeno. Nemačke pretstraže stajale su isuviše blizu neprijateljskih pretstraža, a težnja nižih starešina kao i trupa da dođe do borbe bila je suviše velika; bitka se razvila sama od sebe. Uskoro se pokazalo da napad na jak front, pa bio on izvršen sa dve divizije ili sa tri korpusa, ne bi doveo do odlučnog uspeha. Kratak front Francuza i revnost Nemaca doveli su skoro sami do napada na front i na oba boka, za koji se Mak Maon kao namerno bio postavio. Još veći uspeh mogao se postići da se od samog početka nastupalo u mnogo kolona preko planine, kao i u ravnici severno i južno od Hagenauske Šume.

Iz teške situacije u kojoj su se nalazile Prva i Druga armija izvučene su inicijativom nižih rukovodilaca i junačkom revnošću trupa. Dok je 6 avgusta 13 divizija VII korpusa izdvojena preko Felklingena (Völklingen) nastupala prema Forbahu kao desna pobočnica, trebalo je da 14 divizija nastupa drumom preko Lebaha samo do Gihenbaha (Guichenbach); međutim, ona je nastavila marš do Sarbrikena i preko Sarbrikena i zaključila je iz pokreta koje je Frosarov korpus vršio na visinama kod Špiherna da neprijatelj namerava da otstupi (skica 53). Da bi ga zadržao, komandant divizije, general fon Kameke, odlučio je da napadne jaki položaj koji se nalazio pred njim. Sasvim nedovoljne snage pojačane su prednjim trupama najbližih korpusa, naročito 16 i 5 divizijom. Neodoljivom hrabrošću trupe su uspele da zauzmu ivicu položaja i da i na forbahskom putu prodru do Štiringen — Vendela (Stierringen — Wendel). Ti uspesi Nemaca verovatno bi odlučili Frosara da se povuče bar do Kadenbrona. Ali, vest da neprijatelj napada i Forbah*) ubrzala je odluku. Još u toku noći izvršeno je povlačenje do Sargeminda.

*) Bila je to 13 divizija koju je komandant VII korpusa, fon Castrov, (von Zastrow), otposlao preko Felklingena kao pobočnicu.

Pobedama kod Verta i Špiherna francuska vojska je bila, takoreći, razdvojena. Mak Maon je otstupio sa pet divizija (četiri divizije 1 i jedna 7 korpusa) preko Caberna ka Sarburgu (skica 54). Jedna divizija 7 korpusa kod Milhauzena (Mühlhausen) osećala se ugrožena u pozadini odredom virtemberškog pukovnika fon Sojberta, za koga je javljeno da se nalazi u južnom Badenu i povukla se, skoro bežeći, u Belfor, kuda je prispela i 3 divizija 7 korpusa iz Liona. Faji (5 korpus) se prvo povukao pod zaštitu topova tvrđavice Licelštajna (Lützelstein), pa se posle spojio sa Mak Maonom kod Sarburga. Dve divizije 3 korpusa 7-og su se priključile Frosaru kod Pitlingena (Püttlingen). Ostale dve divizije nalazile su se kod Sent Avolda, iza njih Garda kod Lubelna, a 4 korpus bio je kod Bolhena, Helsdorfa i Buzendorfa. Izgledalo je da spajanje svih tih, sasvim rasturenih delova nije moguće iza reke Mozel, već tek kod Šalona. Već 7-og dostavljene su odgovarajuće zapovesti francuskim korpusima, ukoliko je bilo moguće da ih one dostignu. Prema njima je trebalo da se 2, 3, 4 korpus i Garda prikupe prvo kod Meca da bi okupljeni nastavili pokret u Šalon, da Mak Maon i Faji krenu takođe ka tom mestu preko Nansija, a da Due (7 korpus) pokuša da stigne u tu oblast železnicom. Međutim, usled lažnih vesti Mak Maon je mislio da je neprijatelj već presekao put preko Nansija i skrenuo je prema jugu; Faji je krenuo još više prema jugu i obojica su zaobilaznim putevima, a delom železnicom, kao Due, stigli u Šalon u vremenu od 17 do 21 avgusta u takvom stanju rasula i poremećenosti, da su jedva bili upotrebljivi.

Rasulo i pometnju moglo je da poveća samo bezobzirno gonjenje Nemaca 6 i 7 avgusta. Treća armija je i pokušala da goni. Pošto je neprijatelj nestao sa bojnog polja kod Verta, pozvana je 4 konjička divizija koja se nalazila u rezervi daleko pozadi; pošto se nije znalo kuda je neprijatelj otstupio, ona je upućena pogrešnim tragom. Divizija je 7-og popodne ipak stigla francusku zaštitnicu kod Caberna. Ali, neprijatelj je u međuvremenu došao toliko k sebi i imao je toliko artiljerije pri ruci da nije dozvolio da konjičkim jurišem bude bačen u planinu. Time je u Alzasu bilo završeno svako gonjenje. Treća armija kretala se vrlo sporo za tučenim neprijateljem i stigla je do r. Sara između Saruniona i Sarburga ne 8, već 12 avgusta.

Levo krilo Druge armije nastupalo je 7-og i 8-og između Biča i Sargeminda, između r. Sara i planine. Dva dana ranije ovo krilo moglo je ovde da postigne velike uspehe. Sada, razume se, nije moglo da se naiđe ni na kakvog neprijatelja. Naivna nada, koju su izazvale lažne vesti da će se Mak Maon povlačiti preko Biča i da će mu se moći preseći otstupnica, izjalovila se.

Gonjenje sa bojnog polja kod Špiherna izgledalo je da će biti jednostavno i udobno. Ali, trupe koje su se borile 6-og bile su krajnje iznurene marševima i borbama i sasvim izmešane. Mase koje su se nalazile dalje pozadi morale su prvo da se urede i privuku iz daleka da bi postale upotrebljive. Najmanje dva dana neprekidnog rada

bilo je potrebno da bi se one izvukle iz zagušenog tesnaca, a još više vremena je trebalo da bi se komore, koje su se bile očajno izmešale, uputile na marševske puteve koji su im bili određeni. Srećom, neprijatelj, iako nije bio tesno zbijen, bio je ipak, znatno rasturen. Trebalo mu je vremena da se prikupi i zato još nije bio izmakao daleko kada se od strane Nemaca moglo preduzeti gonjenje.

NASTUPANJE NEMACA DO I PREKO MOZELA BOJEVI KOD KOLOMBEJ — NUJIA I MARS LA TURA

Posle bitke kod Špiherna stigao je I korpus na desnom krilu Prve armije 7 avgusta u Lebah, jedan dnevni marš istočno od Relingena (Rehlingen), a IV korpus na levom krilu Druge armije 8 avgusta u Lorencen, nekoliko kilometara istočno od Saruniona. Relingen i Sarunion su, dakle, bile krilne tačke na liniji r. Sara, između kojih je moglo da stigne deset korpusa Prve i Druge armije i da se postroji do 9 avgusta uveče, da bi odatle po Moltkeovom planu „potražili neprijatelja i tukli ga". Taj neprijatelj se nije povlačio ka Sarburgu, kako se ispočetka mislilo na nemačkoj strani. Jer, tamo bi bio otsečen. On se isto tako, kao što se savetovalo na francuskoj strani, nije krenuo na visoravan između Tula i Nansija gde teku reke Mozel i Mert, jer bi tu bio opkoljen (skica 55). Ali, on je, kao što su to potvrdili izveštaji konjice, uzeo prirodan pravac otstupanja ka Mecu, Verdenu i Šalonu. Ako bi 300.000 Nemaca krenulo za neprijateljem od r. Sara sa nešto zadržanom sredinom ka Mecu i nešto isturenim krilima ka Bertringenu (južno od Didenhofena) i ka Dijeluaru (Dieulouard), mogli su svakako da računaju na to da će potisnuti 144.000 Francuza iza Mozela i u Mec. Međutim, šta bi trebalo uraditi kada bi se oko 13-og stiglo do reke, zavisilo je od držanja neprijatelja. Ako bi francuska armija u više kolona krenula kroz Mec i desno i levo pored Meca, ne bi joj se moglo mnogo naškoditi. Gonjenje bi se moralo nastaviti kao i dotada.

Ali, svaku vojsku u povlačenju, koja se ne oseća dorasla protivniku, i nehotice privlači tvrđava u kojoj se nada da će naći mir i bezbednost posle svih pretrpljenih opasnosti i napora. Da se francuska armija predala tome žudno iščekivanom odmoru i bezbednosti u Mecu samo toliko dok se čela nemačkih kolona pojave na Mozelu, ostao bi joj za produženje povlačenja otvoren uglavnom samo put za Verden koji je neposredno zaštićen Mecom; na tom jednom putu, najmanje 120 km duga kolona od 164.000 ljudi*), koliko se cenilo brojno stanje francuske vojske, ne bi više mogla da se izvuče iz obuhvata nemačkog desnog krila, koje bi se na drugoj strani Mozela povilo ulevo, i levog krila, koje bi se povilo udesno, niti bi mogla da pretekne konjicu koja bi požurila napred i zatvorila joj put.

*) Sa francuske strane navodi se da je jačina vojske posle prispeća Kanrobera iznosila 174.000 ljudi. Ali, pošto je jedna divizija ostala u Mecu, mogu trupe koje je Bazen 14 avgusta izveo iz Meca da se procene na 164.000 ljudi.

Ali, u ono doba nije moglo da se izvede nastupanje Nemaca preko Mozela s obe strane Meca. Komande armija, koje su prilikom marša ka r. Saru stavile na jedan put četiri korpusa jedan za drugim i zbile šest korpusa u front od svega nekoliko kilometara širine, ne bi nikakvim direktivama na svetu mogle da se privole da istočno od reke sa deset korpusa na isto tolikom broju puteva zauzmu front koji bi sa 40 do 50 km ipak još bio srazmerno uzan. One su htele da se kreću mnogo dublje i zbijenije, a pre svega nisu htele da ih Mec razdvoji i da pruže pritešnjenom neprijatelju prividnu mogućnost da se ujedinjenim snagama baci na razdvojene armije. Moltke je morao da vodi računa o tim shvatanjima koja su tada svuda važila i morao je da se odrekne svog jednostavnog postupka „da se neprijatelj potraži i tuče", iako je ovaj, kod postojeće velike nadmoćnosti, morao ranije ili docnije da dovede do opkoljavanja i uništenja neprijatelja. Pošto je zaobilaženje oba krila izgledalo suviše opasno, Moltke je morao da se zadovolji obilaženjem jednog, i to desnog krila. Dakle, neprijatelj se na levoj obali Mozela neće opkoliti napadom sa dve strane, već će se potisnuti ka severu prema luksemburškoj i belgiskoj granici.

Druga armija uputiće se u tri kolone (III, IX i II korpus preko Sent Avolda, Falkenberga i Nomenija, X i XII korpus preko Sargeminda, Grostenhena i Delma, gardiski i IV korpus*) preko Saralbena i Merhingena) na levu obalu Mozela, dok će Prva armija u dve kolone (I korpus preko Kurcela i Panža, VII i VIII korpus preko Lubelna i Remijija) štititi marš Druge armije prema Mecu, a Treća armija će se kretati za njom ešelonirana levo unazad, sa desnim krilom preko Saruniona (skica 56). 450.000 ljudi sprema se da zaobiđe 150.000 ljudi. Tih 150.000 ljudi moglo je da potisne slabu bočnu zaštitu od 90.000 ljudi Prve armije, ali oni bi kod daljeg nastupanja udarili na Drugu, možda i Treću armiju, koje bi se u međuvremenu okrenule i razvile. Stoga opasnost neprijateljskog napada nije bila velika; veća opasnost postojala je od neprijateljskog otstupanja. Da li će plan uspeti, bilo je uslovljeno time da Druga armija nastupa bez odmora i da se neprijatelj što duže zadrži kod Meca.

Takvo zadržavanje nikako nije pretstavljalo Napoleonovu nameru. On je, posle poraza kod Verta i Špiherna, vrlo brzo odlučio da se povuče u Šalon bez zadržavanja, pošto se tek tamo mogao nadati da će ujediniti sve svoje raspoložive snage i biti dorastao neprijatelju koji je morao znatno da se oslabi opkoljavanjem tvrđava i zaštitom svojih veza.

Međutim, carica-namesnica pozvala je svog supruga da se pokori volji svog naroda i da ne napusti Mec, bastion istočne granice. Kanroberov korpus poslat je železnicom kao pojačanje. Kada je već morao da održi Mec po svaku cenu, Napoleon je hteo da pokuša sreću

*) Pošto je Treća armija bila još daleko pozadi, IV korpus je upotrebio prelaz kod Saruniona koji je bio dodeljen toj armiji i kretao se odande zasebnim putem prema Šato Salenu.

sa bitkom na Francuskom Nidu sa tvrđavom kao oslonom tačkom iza svojih leđa.

Prema tome položaju trebalo je sada da se okrene Prva armija koja je sa I korpusom stigla u Krojcvald (Kreuzwald), sa VII u Karlingen i sa VIII u Lauterbah. Možda je bilo opravdano što ona nije produžila nastupanje, već je 11-og stala da bi sačekala Drugu armiju radi zajedničkog napada. Ali nikako nije bilo opravdano što je Druga armija 10-og tj. četiri dana posle Špiherna, još uvek stajala sa glavninom na r. Saru i nije iskoristila inertnost neprijatelja da bi prešla dobar deo puta. Ona je, doduše, 11-og stigla sa III korpusom u Falkenberg, ali sa ostalim korpusima prve linije tek u Helimer, Geblingen i Harskirhen, a sa IX i XII korpusom u Forbah i Sargemind.

Istina, marš ka reci Mozel gubio je sada u svom značaju za komandu ove armije. U tome što je neprijatelj poseo jak položaj ona nije videla defanzivne već ofanzivne namere, što će u ovom slučaju reći, nameru napada na protivnika dvostruke jačine. Takav napad bio je uvek skopčan sa velikim teškoćama. Ne uzimajući u obzir dela Starog veka često protkana bajkama, kolonijalne ratove, Hoenloea i Rihela kod Jene, koji su od težnje „uvek prvo napadati" stvorili jedno kruto načelo, samo se Fridrih Veliki ustvari bavio napadom na neprijatelja dvostruke jačine, i to ne uvek sa srećom. A sada je trebalo da se jedan star, bolestan čovek, diletant u vođenju armije, sa već pokolebanom vojskom, usudi na takav poduhvat koji bi ga, i posle početnog uspeha, morao da dovede do potpunog uništenja. Iako je Moltke u tom postupku neprijatelja video samo prolazno posedanje položaja kakvo se lako moglo objasniti prema neprijatelju koji je nedovoljno energično nadirao, on ipak nije mogao da pređe preko mišljenja princa Fridriha Karla koji je iz dva rata izišao kao vojskovođa ovenčan slavom, čiji je odličan plan za napad na položaj na r. Saru, tobože, poremetio samo Štajnmec i koji je komandovao snagom od sedam korpusa od deset koji su tu bili u pitanju.

Međutim, princ je očekivao ili se nadao francuskom napadu i mislio je da na delu sjajno dokaže tačnost načela „dejstvovati strategiski ofanzivno, taktički defanzivno". Pripremajući bitku, trebalo je da III korpus kod Falkenberga zauzme „defanzivan položaj", da Prva armija sa I i VII korpusom 12-og krene do Nemačkog Nida između Bolhena i Meringena (Möhringen), a VIII korpus da im sledi do Nidervize i Bušborna; da se IX korpus Druge armije pomeri do Lubelna iza III korpusa, a II korpus da dođe u Sent Avold. Sa ostala četiri korpusa nameravala je komanda armije da do 15-og uveče, „naprežući krajnje snage", izvrši zaokretanje udesno, prema liniji Falkenberg — Verni. Onda bi Napoleon, koji bi strpljivo čekao, 16-og mogao da napadne položaj Bolhen — Falkenberg i bio bi uništen bočnim napadom sa linije Falkenberg — Verni (skica 57).

Nažalost, Napoleon ništa nije znao o planovima koji su se kovali protiv njega. Inače bi možda koncentrisao svoju armiju iza r. Seje (Seille), napao levi nemački bok kod Vernija i razbio levi bočni po-

ložaj*), dok bi Nemci na frontu još očekivali očajne napade vaskrslog Neja i stare garde. Ne sluteći ništa o junačkoj ulozi koja mu je dodeljena, Napoleon je odustao od odbranbene bitke čim su se čela neprijateljskih kolona pojavila u daljini i povukao se 12-og na nov položaj koji se desno kod Manjija (Magny) naslanjao na reku Sej i preko Peltra i Kolombeja pružao do Mozela i Šijela (Chieulles).

Marševi Nemaca 11-og i 12-og bili su uzaludni. Uzalud su trupe desnog krila po kiši prikupljene maršovale rđavim putevima, uzalud su, stešnjene, ostale bez skloništa i hrane i trpele oskudicu u svemu. Ali, te nezgode bile su sitne prema činjenici da su zadržani pokreti obilaženja Druge armije od kojih je zavisio krajnji uspeh. Samo X korpus isturio je bar jednu diviziju do Delma. Svi ostali korpusi daleko su zaostali. Istina, marš se 13 avgusta opet nastavlja. III korpus se kreće glavnim drumom za Pont a Muson sve do Bišija (Buchy), IX korpus do Herlingena, ali već 14-og prvi se čelom zaustavlja kod Luvinjija (Louvigny), a poslednji kod Lipija (Luppy) čekajući da se XII korpus približi do Solnja (Solgne) koji leži nešto južnije (skica 58). Oni ne mogu tako lako da se oslobode nade u neprijateljsku ofanzivu i izgleda da veruju da se neprijatelj samo povukao pod zaštitu topova Meca da bi dobio veći zamah za skok unapred. Pretpostavljalo se da će takav skok sada uslediti u južnom pravcu duž puta za Šato Salen (Chateau Salins). Tada bi na raskrsnici ovoga puta i puta Sarbriken — Pont a Muson udario na III, IX i XII korpus koji su koncentrisani na jakom položaju i mogu s juga i istoka da budu potpomognuti II, IV i gardiskim korpusom, dok bi Prva armija, koja je 13-og sa I i VII korpusom prešla r. Nemački Nid, a sa VIII stigla do ove reke, preuzela Bliherovu ulogu kod Vaterloa. Uloge bi se promenile ako bi neprijateljski napad izabrao pravac duž puta Mec — Sarbriken, kao što se to dosada zamišljalo.

Očekivanje neprijateljskog napada sada nije bilo sasvim neopravdano. Nemačka konjica, koja je 12-og stigla sa patrolama do Mozela, javila je da na železničkoj pruzi Fruar — Mec, na levoj obali reke, jedan za drugim, na kratkom otstojanju, slede dugi transportni vozovi i da se u tim vozovima tobože nalaze trupe Kanroberovog korpusa. Nije se moglo zamisliti da bi se rezerva vojske, jezgro oko koga je u Šalonu trebalo formirati armiju, mogla privući u Mec samo u cilju da bi sa Rajnskom armijom bila opkoljena u Mecu, ili, da tek iskrcana preuzme mučno povlačenje u Šalon odakle je sa žurbom upravo bila došla. Ti transporti morali su da imaju naročiti značaj. Nameravana ofanziva postala je moguća; neprijatelj se pojačavao, dok su Nemci slabili. Ako desnokrilna kolona Druge armije nastavi pokret ka Pont a Musonu, Prva armija će se postepeno izolovati, i Napoleonu bi moglo da padne na um da iskoristi potpuno prazan prostor između Mozela i Nida za napad sa 174.000 ljudi na desno krilo Prve armije koje visi u vazduhu.

Pokret obilaženja koji je vršila Druga armija nije se smeo zadržati, ali desnokrilnoj koloni trebalo je dati drugi pravac. III korpus

*) Ferster, »Princ Fridrih Karlo Pruski. Uspomene iz njegovog života«, II, 136.

je morao što pre, tj. čim bi to dozvolila oskudna mreža puteva južno od Meca, u cilju da se zauzme što više prelaza preko Mozela, da skrene sa velikog puta i da udari pravcem ka Šampeju (Champey) ili Ariju (Arry), a IX korpus pravcem ka Korniju (Corny). Tom korpusu mogli su neposredno da se priključe s desna: VII korpus na putu za Panž (Pange), VIII korpus, koji bi nastupao ka Kurcelu i Tenšenu, I korpus, koji bi se kretao ka Sen Barbu (St Barbe) i Vriju, kao i 1 i 3 konjička divizija, koje bi nastupale duž Mozela (skica 59). Tada bi uvek bilo pri ruci pet korpusa o koje bi se razbila svaka Napoleonova ofanziva, bez obzira na to sa koliko korpusa bi bila preduzeta; ti korpusi bili bi spremni da zadrže neprijatelja čim bi on pokazao nameru da produži povlačenje. Drugim rečima, dok Druga armija zaobilazi desno krilo neprijatelja, Prva armija pokušava da ga zadrži na frontu i može u tome da bude potpomognuta od strane desnog krila Druge armije. Da je ovaj plan prihvaćen od trenutka kada je Prva armija oslobođena zadatka zaštite desnog boka južno od Meca i od trenutka kada joj je dat pravac na neprijateljski front, dakle od 10 avgusta, mogla je Druga armija do 13-og da stigne do r. Mozela, a Prva armija da dođe u dodir sa neprijateljem na položaju Manji — Šijel.

Napoleon se već odavno, kada su se Nemci spremali za veliku bitku na Nidu, nosio mišlju da nastavi povlačenje ka Šalonu, uprkos carici-namesnici, Ministarstvu, Parlamentu i javnom mišljenju. Kod Djeluara i kod Pont a Musona pojavili su se „uhlans" (ulani) koji su, kako je izgledalo, jasno nagoveštavali: uskoro će cela neprijateljska vojska da pređe r. Mozel i, posle toga, ostati na dotadašnjoj prostoriji, značilo bi isto što i biti opkoljen. Ali, izvršenje povlačenja za koje se smatralo da je potrebno, moralo je u Parizu da izazove buru negodovanja koju je trebalo izbeći. Car se stoga odrekao vrhovne komande i predao je 12-og uveče maršalu Bazenu sa nalogom da bez zadržavanja izvrši povlačenje. To je bila mudra mera. Car je svakako mogao da računa na to da će se narod složiti što se sam smenio, a moglo se predvideti da će Bazenovo naimenovanje naići na odobravanje u redakciskim prostorijama bulevarskih novina. Ali time još nisu bile otklonjene sve teškoće.

Ako bi novi vojskovođa izvršio naređenje svog suverena i uspeo da sretno dovede vojsku u Verden, preko Meze i u Šalon, tada bi mu opšta osuda bila sigurna, on bi bio žigosan kao izdajnik i bio bi izgubljen za svagda. Jer, on bi kukavički napustio bastion istoka. Ista sudbina očekivala ga je ako bi, plašeći se teškoća povlačenja, ostao kod Meca i bio tamo opkoljen. Jer tada bi na kažnjivi način propustio da spoji svoju armiju sa Mak Maonovom armijom u vojsku kojoj bi neprijatelj mogao teško odoleti. Bazen je mogao da računa da će mu biti priznate olakšavajuće okolnosti samo ako bi posle slavnog otpora bio prinuđen od neprijateljske nadmoći da se povuče ili u Verden ili u Mec. Dopustiti da armija bude u Mecu opkoljena bez borbe, izgledalo je isto tako sramno kao i da se, kao u bekstvu, povuče preko Meze u Šalon. Bitka je bila dakle neophodna. Da do nje dođe, Bazen se nije morao brinuti čim krene ka Verdenu.

Nemci su 6 avgusta već tukli bitku južno od r. Sara. Ta reka, između Didenhofena i Fruara, udaljena je od Mozela 40 do 80 km. U roku od sedam dana oni su mogli da pređu taj međuprostor pod svim okolnostima. Bez sumnje su bar čela neprijateljskih kolona već stigla do Mozela i preći će reku narednih dana. Nemačka vojska stoji, dakle, na Mozelu uzvodno od Meca, a francuska kod Meca, većim delom na desnoj obali. Bilo da pođu jednim putem ili da se podele na dva ili tri puta, kolone će uvek biti isuviše dugačke te će Nemci moći da ih dostignu. Veoma je sumnjivo da li će Francuzima poći za rukom da bar u početku prođu pored gonioca i, da bi se dobilo potrebno vreme za prelaz preko Meze, da kod Verdena stanu radi pružanja otpora neprijatelju koji će ih uzastopce slediti. Mnogo je verovatnije da će do sudara doći na pola puta između obe tvrđave i da će Francuzi od mnogo nadmoćnijeg neprijatelja biti ili opkoljeni ili potisnuti ka severu prema luksemburškoj ili belgiskoj granici. Tada bi Bazen postao potpuni izdajnik; bio bi izgubljen ne samo on, nego i Francuska. Teškoće su velike; one se još više povećavaju time što maršal uopšte ne zna kako da izvrši pokret od Meca do Verdena sa 164.000 ljudi i svim konjima, topovima i kolima koji se nalaze sa njima. On još manje ume da zamisli kako da izvrši napad sa takvom vojskom ili, ako bi bio napadnut, kako da primi bitku i upravlja njome. Nasuprot tim opasnostima povlačenja u Verden, Meč sa Sen Kantenom*) (St. Quentin) poziva ga da ostane. Pa ne mora se odmah dozvoliti opkoljavanje. Na jakom položaju koji bi bio oslonjen na tvrđavu, Bazen bi se još najpre usudio da pruži pobedonosan otpor nadmoćnom neprijatelju. Ako ovaj bude odbačen, još uvek će biti vremena da se pređe u ofanzivu ili da se krene u Šalon. Bazen mora da donese neku odluku, ali na završnici svakog puta kojim bi pošao već je afiširana smrtna presuda izdajniku. Iz tupog razmišljanja i beskrajnih sumnji trgla ga je vest da je „100.000 ljudi (19 divizija) poselo Pont a Muson". Neprijatelj, dakle, upravo pristupa prelaženju Mozela.

Zasad je toliko sigurno: francuska vojska ne može da ostane na desnoj obali Mozela. Ona mora bezuslovno da pređe na levu obalu, na visoravan između Mars la Tura i Gravelota. Okolnosti će pokazati da li tamo da se napadnu pojedine neprijateljske kolone i bace natrag u Mozel, ili da se sa koncentrisanom armijom nastavi marš ka Verdenu ili, najzad, da se pod okriljem Meca sačeka neprijateljski napad. Jutro 14-og određeno je za polazak.

Bazen je mogao nesmetano da razmišlja kako treba izvršiti prelaz na drugu obalu. Istina, na raspoloženju mu je stajao mnogobrojni Generalštab. Ali, sve greške koje su dotada bile učinjene pripisivane su baš njemu. On je, tobože, svojim uputstvima za marš stvorio samo pometnju i nesreću. Iako sam maršal nije mnogo znao o redakciji jedne marševske zapovesti, on je ipak verovao da će on sam svršiti stvar bolje nego strategiski pomoćnici koji su mu bili dodeljeni.

*) Brdo 4 km zapadno od Meca sa forom istog imena.

Dobar savet koji je tada izostao, dat mu je naknadno utoliko obilnije. Da bi se što brže povukao sa svojih pet korpusa, stajalo mu je, tobože, na raspoloženju pet puteva: preko Mars la Tura i Frena (Fresnes), preko Konflana (Conflans) i Etena (Etain), preko Brieja (Briey), preko Fenča i preko Didenhofena. To bi bilo bekstvo koje bi mu donelo večitu bruku i sramotu, koje bi rasturilo njegovu armiju u sve pravce, izložilo je pojedinačnim porazima i, verovatno, dovelo je samo jednim delom u Šalon da bi tamo još povećala pometnju.

Takvi saveti nisu bili od koristi Bazenu koji je smatrao da je bitka neminovna, pa je za tu bitku hteo da drži okupljenu celu svoju vojsku. Odlučio je da isprva iskoristi samo dva najjužnija puta preko Mars la Tura i preko Konflana, jedan za tri, a drugi za dva korpusa. Na nesreću, oba puta do Gravelota čine samo jedan. Trebalo je, dakle, krenuti svih pet korpusa sa njihovim komorama i svima pripadajućim delovima u jednoj ogromnoj koloni. Uskoro se pokazalo da je to nemoguće izvesti. U neprilici je ipak još pronađen jedan uzan, strm, duboko usečen, samo ograničeno upotrebljiv put koji preko Plapvila, Lesija (Lessy), Šatel Sen Žermena (Chatel St. Germain) i Malmezona (Malmaison) utiče u drum za Konflan. Posle dužeg traganja pronašlo se čak da se sa velikog druma Voapi (Woippy) — Briej, može skrenuti kod s. Sen Priva (St. Privat) ili Amanvajlera (Amanweiler) u Donkur (skica 61). Koristeći ta tri puta mogla je francuska armija tokom 15 avgusta, doduše uz gubitak jednog dela svoje komore, da bude okupljena između Mars la Tura, Donkura i Gravelota, i da pređe u napad, otstupanje ili odbranu. Međutim, istog 15 avgusta morala je južno od druma Gravelot — Mars la Tur da se očekuje Druga armija koja je 13-og svakako stigla do Mozela. Najkasnije 16-og moralo je da dođe do bitke u kojoj je preko r. Mozela, nizvodno od Meca, mogla efikasno da učestvuje i Prva armija. Ali, ni jedna ni druga strana ne stižu na vreme na mesto sastanka. Druga armija ne dolazi zato što do Mozela ne stiže 13-og već tek 15-og. A francuska armija izostaje zato što je zadržana na desnoj obali Mozela.

General fon der Golc bio je sa svojom 26 pešadiskom brigadom isturen pred front VII korpusa u Lakneksiju (Laquenexy). Kada mu je u podne konjica javila da Francuzi počinju napuštati položaj Manji — Šijel i da otstupaju preko Mozela, shvatio je da je potrebno da po mogućstvu zadrži neprijatelja i da zaostaloj Drugoj armiji stvori vreme da se približi. Nije se smeo izgubiti nijedan trenutak, jer 2 korpus, koji je obrazovao desno, i 4 korpus, koji je obrazovao levo krilo francuskog položaja bili su već nestali iza Mozela, jedan južno oko fora Kele (Queuleu) iza Seja, a drugi preko ostrva Šambijer (Chambière), a i centar, 3 korpus i Garda, već bi otpočeo pokret kroz grad da u tome nije bio sprečen time što su sve ulice bile potpuno zakrčene vozilima svake vrste. Pošto je podneo izveštaj svome komandantu divizije i obavestio komandu I korpusa, general fon der Golc krenuo je u 3 časa popodne sa sedam bataljona, tri eskadrona i dve baterije prema sredini neprijateljskog položaja kod Kolombeja (Colombey). Brigada je prešla potok Valijer, a prethodnica je zauzela selo Kolombej. Međutim, njeno dalje nadiranje sprečile su jake ne-

prijateljske snage koje su se razvile na suprotnoj visoravni. Kada se približila nemačka brigada, 3 francuski korpus se okrenuo. Kastanjijeva (Castagny) divizija (2-ga) vratila se trčećim korakom u svoje stare streljačke rovove preko puta Kolombeja. Levo se prikupila Emarova (Aymard) 4 divizija sve do potoka Valijer između Vantua (Vantoux) i Nujija (Nouilly), a desno Metmanova 3 divizija; desni bok štitila je docnije Montodonova (Montaudon) 1 divizija severno od Grižija (Grigy) frontom prema jugoistoku (skica 60). Garda je zauzela položaj zapadno od Bornija (Borny). Bazen je odobrio izvršenje ovih pokreta, ali je naredio da se trupe ograniče na odbranu, da ne nastupaju ni pedalj i da otstupe čim to bude bilo moguće.

Razume se da protivu velike neprijateljske nadmoćnosti Golcova brigada nije mogla da postigne mnogo. Pojačanja su pristizala samo postepeno, u vremenskim razmacima, po svim putevima: Falkenštajnova brigada (2-ga) I korpusa od Mezerija (Maizery) preko Montoa, Memertijeva polubrigada (3-ća) od Retonfeja (Retonfey) preko Noasvila (Noisseville). Obe su produžile front od La Planšete (La Planchette) do Lovalijera (Lauvalliere) i odande do Nujija. 25 brigada prispela je preko Koansija (Coincy) za neposredno pojačanje Golcove brigade, tako da je cela 13 divizija, potpomognuta korpusnom artiljerijom, zauzela prostor između La Planšete i Kolombeja, dok je 28 brigada učestvovala u borbi južno od ovog sela, a 27 brigada ostala kao rezerva južno od Koansija. Tek dockan uveče podišla je najzad prethodnica 18 divizije od Ornija preko Mersi-le-Oa (Mercy le Haut) ka Grižiju. Trupe koje su pristizale nisu čekale da se završi razvijanje ostalih koje je trajalo mnogo časova. Svako novo pojačanje davalo je potstreka za nov napad, za sve dalje nadiranje. Tako su Francuzi potisnuti u sredini do Bornija, a na krilima do Grižija i Belkroa (Bellecroix). Nadirati dalje bilo je za Nemce neizvodljivo. Njihovo levo krilo bilo je u najvećoj blizini fora Kele, koji su samo sumrak i sopstvene trupe sprečavali da svojim topovima ne otvori vatru na trupe VII armiskog korpusa.

U međuvremenu se razvio drugi boj dalje prema severu. General Ladmiro vratio je na grmljavinu topova 4 korpus preko Mozela, ostavio jednu diviziju kod fora Sen Žilijen (St. Julien), a sa ostale dve poseo svoj raniji položaj koji se pužao od potoka Valijer preko Meja (Mey) do Viler Lorma (Villers l'Orme). Za trupe I armiskog korpusa, južno od udolja kod Nujija, koje su obrazovale desno krilo pruskog borbenog poretka, izgledalo je neminovno da će francuske snage sa dela fronta koji ga je natkriljavao između Meja i Viler Lorma nastupati zahodeći udesno, da će preći udolje Nuji — Servinji, potisnuti desno prusko krilo i razbiti bočnim udarom celu borbenu liniju koja se nalazila u žestokoj frontalnoj borbi. Još nije bilo dovoljno pešadije koja bi bila u stanju da se suprotstavi ovom napadu. Zaštita boka morala je, uglavnom, da se poveri artiljeriji koja je već izbila napred. Nekoliko baterija izišlo je na položaj kod s. Poa (Poix) i kod Servinjija, a većina na visove s obe strane Noasvila; celoj Memertijevoj brigadi, koja je u međuvremenu prispela, naređeno je da bezuslovno održi udoljinu kod Nujija. Docnije je 4 brigada, koja je

stigla od Tenšena, poslata napred preko Servinjija, 1 brigada privučena je do Noasvila, a baterije su pomerene od Poa u visinu Fajija. Sve te mere, koje su preduzete da bi se predupredio obuhvat, pokazale su se kao nepotrebne. General Ladmiro se nikako nije vratio preko Mozela da bi napao neprijatelja i naneo mu neko zlo. On je samo nameravao da zaposedne svoj stari položaj Mej — Viler Lorm i da ga drži, da štiti for Sen Žilijen, koji još nije bio dovršen, i da speči neprijatelja da izbije na visoku desnu obalu Mozela sa koje bi mogao da vidi logor velikog dela francuske armije između Meca i Voapija (Woippy). Pošto su 4 i 1 brigada I pruskog armiskog korpusa stigle isuviše kasno uveče da bi mogle još da preduzmu napad na 4 francuski korpus, bitka između obostranih severnih krila ograničila bi se na artiljeriski dvoboj da nisu u više navrata preduzimani napadi nekoliko četa na Mej, glavnu tačku jakog Ladmiroovog položaja, koji su, razume se, bili odbijeni. Ti jevtini uspesi izazvali su kod Francuza, iako su se povukli po mraku, neku vrstu osećaja pobede koje, međutim, vojnici jedva da su delili. Trupa koja posle krvave borbe mora da preduzme zamorno povlačenje ne oseća se kao pobednik već kao pobeđena. Smelost korpusa, koji su dotada još važili kao sveži, nije uvećana ovim bojem. Oni su išli u susret novim borbama bez pouzdanja u pobedu.

Nemci su postigli svoj cilj. Odlazak najmanje tri francuska korpusa zadržan je bar za 24 časa. Francuska armija neće 15-og, pa ni 16-og biti okupljena kod Mars la Tura — Gravelota.

Uspesi su mogli da budu mnogo veći da je komanda armije na prvu vest o odlasku neprijatelja nastupala celom svojom snagom i da je uveče zauzela otprilike položaj na kome su Francuzi stajali ujutru. Iz toga bi sama po sebi proizišla odlučna ofanziva preko Mozela nizvodno od Meca. Međutim, takvo nastupanje nije palo ni na pamet komandi armije. Ona je, naprotiv, više puta za vreme bitke, a poslednji put uveče, izdala naređenje da se borba prekine i da se otstupi na ranije položaje. Međutim, komandanti VII i I armiskog korpusa, Castrov i Mantojfel, nisu bili u stanju da izvrše ova naređenja. Oni su smeli da izlože svoje trupe gubicima pri izvršenju teškog napada, ali nisu smeli da ih izlože još većim gubicima koji bi se trpeli pri povlačenju. Trebalo je pojačati pouzdanje vojnika u sebe i vođe, a ne pokolebati ga. Međutim, general fon Mantojfel se ipak našao pobuđen da otstupi bar noću, dok je general fon Castrov ostao na zauzetim položajima spreman za borbu, bio gospodar bojnog polja sve do narednog jutra i povukao se tek kada su Francuzi nestali sa desne obale r. Mozela.

Ako boj kod Kolombej — Nujija nije dao nikakve druge rezultate, on je, svakako, jasno dokazao: da nije celishodno zauzeti borbeni raspored što uži i što dublji sa što jačim rezervama. Sa uskog fronta mogle su se isturiti samo slabe prethodnice. Pojačanja radi njihove podrške mogla su da se šalju samo postupno. Uzdalo se bezuslovno u prikupljene mase, a sada je nastala potreba da se jaki položaji i nadmoćniji neprijatelj napada malim jedinicama i u tankim linijama. Štaviše, došlo je do toga da je neprijatelj, koga je trebalo

odbaciti, razvio širi front i da je zapretio nadmoćnim obuhvatom. Rezerva, koja je svoj zadatak morala da vidi u tome da preduhitri takvu opasnost i da sama pređe u obuhvatni manevar, smatrala je da stoji isuviše daleko da bi još 14-og mogla da pruži pomoć. VIII armiski korpus nameravao je da krene narednog dana, ali ne da bi produžio sopstveno desno krilo i obuhvatio levo neprijateljsko krilo, već da bi novim masama pojačao frontalni napad koji se ionako već zaustavio pred utvrđenjima Meca.

Pošto su se Francuzi povukli prema zapadu, a Nemci prema istoku, nastala je između njih praznina koja je stalno rasla (skica 58). Tom nezdravom stanju trebalo je da učini kraj Moltkeova zapovest koja bi naterala Prvu armiju da krene opet napred na pobedonosno zauzete položaje i verovatno dalje preko Mozela. U međuvremenu je dojahao napred i kralj sa svojom pratnjom. Sa visije kod Flanvila videlo se da je polje sa ove strane Meca neposednuto. Međutim, s one strane, u dolini Mozela, dizali su se oblaci prašine, pružali se preko Sen Kantena i peli se na visoravan kod Gravelota. Bilo je jasno: neprijatelj otstupa putem za Verden. Čelo kolone od 100.000 ljudi, koji su se juče borili kod Kolombeja, napredovaće možda za dužinu jednog dnevnog marša, ali njihovo začelje nalaziće se uveče još kod Meca i trebaće nekoliko dana dok se ta kolona i delovi francuske armije, koji su možda već ranije prošli, pomere od Mozela do iza Meze. Neprijatelju se mora sprečiti da izvrši taj pokret. On se mora zaustaviti i prisiliti na bitku. Najjednostavnije i najsigurnije sredstvo da se postigne ovaj cilj bilo je da se Prva armija uputi preko r. Mozela nizvodno od Meca, a Druga armija uzvodno, a da se blokada istočnog fronta tvrđave poveri II korpusu. Ali od ovog sredstva moralo se odustati, pošto se Prvoj armiji, bar za prvo vreme, nije mogla dodeliti uloga da dejstvuje samostalno i odvojeno od ostalih snaga. Tako je zadatak gonjenja pripao uglavnom Drugoj armiji. Međutim, pozadi njenog desnog krila trebalo je da se kreću dva korpusa Prve armije (VII i VIII). I korpusu stavljeno je u zadatak osmatranje istočnog fronta tvrđave.

Na francuskoj strani počelo se 14-og sa povlačenjem kako se to najbolje moglo, s obzirom na opštu nedoumicu šta treba raditi, bespomoćnost, nered i izlokane puteve koji su bili zakrčeni kolima. Zadnje trupe prednjih korpusa dostigle su ciljeve koji su im bili određeni tek duboko u noć uoči 15-og. Tada su stajali: konjičke divizije Valabrega (iz 2 korpusa), Fortona (1 rezervna konjička divizija) i di Baraja (3 rezervna konjička divizija) kod Vionvila, Gravelota i Malmezona, 2 korpus (dve i po divizije) duž velikog druma između Rozerijela (Rozerieulles) i Lonžvila (Longeville), 6 korpus duž železničke pruge do Voapija (skica 61). 15-og ujutru trebalo je da krenu dalje: Forton u Mars la Tur, di Baraj u Donkur, 2 korpus u Rezonvil i, čim bi tamo stigao 6 korpus, dalje u Mars la Tur. U oslobođena logorišta došli su: Garda u Lonžvil i Mulen (Moulins), 3 korpus u Plapvil (Plappeville) i Devan le Pon (Devant les Ponts), 4 korpus u Voapi i istočno od Mozela. Ta tri korpusa primila su, doduše, naređenje da ubrzo nastave marš. Ali zakrčenost puteva i potpuna zamorenost trupa

sprečili su njegovo izvršenje. Uveče se samo Garda pomerila iza 6 korpusa na visiju kod Gravelota. Dve divizije 3 korpusa uspele su da se povuku preko Plapvila do Vernvila i La Folija. Ostale dve divizije i 4 korpus ostali su za vreme noći uoči 16-og u dolini Mozela. Tih pet divizija treba sačekati pre nego što se otpočne ofanziva ili se nastavi pokret ka Verdenu. Francuska armija nalazila se, dakle, svojim začeljem kod Meca, a njeno čelo je zastalo ranije nego što se to nameravalo.

Moltke je već nekoliko dana ranije opominjao Drugu armiju da glavninu konjice pošalje radi izviđanja na levu obalu Mozela. Za to su upotrebljene samo Rajnbabenova (Rheinbaben) 5 konjička divizija i 3 gardiska konjička brigada, iako dockan. Ostale dve i dve trećine jedne divizije zadržane su da ne bi nedostajale prilikom konačnog juriša u bici na Nidu ili kod Meca, kojoj se armiska komanda nadala.

Patrole su utvrdile da i 13-og kao i ranije postoje francuski logori između Manija i Šijela. U saglasnosti sa tim izveštajima doneo je jedan Nemac iz Meca vest da do 13-og uveče nije bilo nikakvog francuskog pokreta u zapadnom pravcu. 14-og u podne patrole su kod Vionvila našle da se na drumu Mec — Verden i nadaleko sa obe strane ne nalaze nikakve trupe. Pukovnik grof Greben, koji je sa nekoliko eskadrona i jednom baterijom na desnoj obali Mozela prodro u severnu okolinu Onjija (Augny), otvorio je 15-og vatru na neprijateljske logore na drugoj obali između Lonžvila i Mulena.

Rajnbaben je za 15-ti dobio naređenje da nastupa do druma Mec — Verden. Pošto su izdvojene razne pobočnice i prihvatna odeljenja od 36 eskadrona stiglo je u okolinu Mars la Tura svega 6 eskadrona sa jednom baterijom pod generalom fon Redernom. Baterija je otvorila vatru na baterije Fortonove konjičke divizije. Redern je postepeno dobio pojačanja od jedinica koje je dozvala topovska paljba. Uz pomoć tih pojačanja on je hteo da pređe u napad na neprijateljsku konjicu. Ali, pre nego što je došlo do juriša, francuska konjica se povukla do Vionvila. Usled toga se zaustavio 2 korpus kod Rezonvila i tu se spojio u veliku masu sa 6 korpusom, čije se desno krilo pružalo sve do Sen Marsela; njima se uveče pridružila Garda kod Gravelota. Nemačka konjica, naravno, nije mogla da sazna te pojedinosti, ali je utvrdila da su jake neprijateljske snage kod Rezonvila i istočno obustavile svoj pokret drumom Mec — Verden. Severno od ovog druma, nemačke patrole naišle su na jaku konjicu iza koje nije utvrđen pokret pešadije. Slika bi se upotpunila da je Prva armija pomoću patrola nizvodno od Meca i na levoj ili visokoj desnoj obali utvrdila šta je ostalo od francuske armije u dolini Mozela između Meca, Sen Kantena i Plapvila. Ali i bez takvog izviđanja bilo je sigurno da francuska armija na maršu ka Verdenu nije došla dalje od Vionvila i Malmezona. Njena se glavnina nalazi između tih mesta i Meca. Ona će 16-og, bez sumnje, produžiti pokret i proširiće se do Mars la Tura i dalje prema zapadu, ali neka bitna promena se ne može očekivati. Ako su neki delovi upućeni putem za Briej (Briey) utoliko će francuske snage biti samo oslabljene za bitku.

Moltke je opominjao već 14-og uveče „da se na levoj obali Mozela nastupa sa jačim snagama prema putevima Mec — Verden" i depeširao je 15-og pre podne: „Gonjenje prema putu Mec — Verden je važno". Jedva je bilo potrebno da se 15-og uveče ovome još doda: „Treba pobrati plodove pobede (14-og) snažnom ofanzivom Druge armije prema drumu od Meca kako preko Frena (Fresnes), tako i preko Etena (Etain) ka Verdenu", i dalje: „prema ovdašnjem mišljenju odluka ove operacije leži u tome, da se neprijateljske glavne snage, koje se povlače od Meca, odbace prema severu".

Dakle, 15-og u podne nije moglo biti sumnje u to šta je trebalo da učini Druga armija. Francusku armiju, čije desno krilo stoji danas kod Vionvila, a koje će sutra stajati kod Mars la Tura ili još dalje prema zapadu, treba odbaciti prema severu. Zato se mora obuhvatiti desno krilo, a po mogućstvu i nepoznato levo krilo, i moraju se potisnuti desno krilo od Verdena, a levo krilo od Meca. Da bi se postigao ovaj cilj, trebalo je upotrebiti sve korpuse koji su bili na raspoloženju i iskoristiti sve prelaze preko Mozela koji postoje ili se mogu izgraditi. Od šest korpusa armije, IX korpus je stigao čelom u Peltr na bojište od 14-og, a III korpus se nalazio kod Luvinjija. Od X korpusa stajala je 20 divizija kod Pont a Musona, glavnina 19 divizije kod Tiokura (Thiaucourt), a Linkerova (Lyncker) polubrigada kod Noveana. Gardiski korpus kod Djeluara (Dieulouard) isturio je prethodnicu preko Mozela do Le Katr Vana (Les quatres Vents), IV korpus trebalo je da stigne tog dana u Marbaš (Marbache), XII korpus u Nomeni, II u Han na Nidu. Time je bilo određeno dalje nastupanje za IX korpus preko Kornija i Arsa ka Gravelotu i Rezonvilu, za III preko Arija (Arry) ka Vionvilu, za X i XII iza njega od Tiokura ka Mars la Turu, za gardiski i IV korpus ka Hanonvilu i Laturu. Korpusi su, doduše, stajali na veoma različitim otstojanjima od njihovih krajnjih ciljeva, ali, oni su se mogli kretati još 15-og popodne, i to IX korpus do u blizinu Kornija, III korpus preko Mozela, X korpus preko Tiokura, a gardiski korpus do Flireja (skica 62). 16-og su tri korpusa mogla sigurno da stignu do neprijatelja, dok bi se VII, VIII, XII i IV korpus kretali pozadi kao rezerva. Istina, rezerve ne bi bile tako jake da je Prva armija upućena severno od Meca. Ali zato bi se moglo upotrebiti za napad ne četiri, već sedam korpusa, i to za napad koji bi imao za cilj uništenje neprijatelja.

Zadatak Druge armije je jasan. Moltkeovo naređenje kaže da se nastupa u pravcu oba puta koji vode od Meca ka Verdenu. Gde se na tim putevima nalazi neprijatelj, konjica je utvrdila tako dobro kako se to samo moglo pod postojećim okolnostima.

Ali, pogrešno je ako se veruje da su izveštaji konjice u ratu od značaja ili poželjni. Viši komandant, po pravilu, stvara sam sebi sliku i neprijatelja i sopstvenih snaga, pri čemu lične želje igraju najvažniju ulogu. Kada izgleda da se prispeli izveštaji slažu sa tom slikom, onda se oni sa zadovoljstvom odlažu ustranu. Ali, ako su suprotni, odbacuju se kao sasvim pogrešni i dobijaju konačnu ocenu da je konjica opet podbacila. Druga armija je prilikom nastupanja od Sara do Mozela samo uzgred vršila svoj zadatak da obiđe neprijatelja. Ona

je glavnu pažnju obratila na to da se pripremi da dočeka napad neprijatelja koji nije bio verovatan. Sada, kada se stiglo do Mozela, neprijatelj više ne može da izmakne i mora da stane i da primi bitku. Ali, Druga armija ga zanemaruje, nju zanima drugi neprijatelj koji je tobože u natprirodnoj žurbi izmakao od Mozela preko Meze — i koga treba goniti da bi se naposletku na Marni prisilio na bitku. Izveštaji konjice su sasvim pogrešni; oni se zasnivaju na uobrazilji i zlim slutnjama. U bici vođenoj 14 avgusta nije se tukla francuska armija od tri korpusa sa osam divizija jačine 100.000 ljudi, već slaba zaštitnica, koja je posle junačkog otpora protiv nadmoćnijeg neprijatelja stigla 15 avgusta možda samo do Rezonvila. Zato je zadatak Druge armije da produži marš do Meze.

Zbog toga, 16-og treba da nastupaju: XII korpus u Pont a Muson, a njegova prethodnica u Rejnevil (Regniéville), Garda u Bernekur (Bernécourt), prethodnica u Rambikur, IV korpus u Le Sezere (Les Sézérais), prethodnica prema Tulu, II korpus do Bišija (Buchy), dok bi se III i X korpus uputili glavnim drumom Mec — Verden i tom prilikom likvidirali slabu neprijateljsku zaštitnicu koja se zaustavila kod Rezonvila (skica 61).

16 nemačkih korpusa prodrlo je u Francusku, 10 je stiglo neprijateljsku armiju i zaustavilo je; 7 korpusa može da napada u prvoj liniji, a samo će dva izboriti odlučnu bitku!

Da su bar ta dva korpusa upotrebljena pod jedinstvenom komandom! Ali, svaki radi po svojoj intuiciji i u duhu „orijentacije", koju je dala armiska komanda, a koja ih vodi u zabludu. X armiski korpus šalje poludiviziju Švarckopena sa 3 gardiskom konjičkom brigadom (Brandenburga) od Tiokura u Sent Iler (St. Hilaire). Možda će uspeti da uhvati još neke neprijateljske delove koji su zaostali. Lemanova (Lehmann) polubrigada treba da krene od Tiokura, Linkerova polubrigada od Noveana u Mars la Tur, prva da podrži Rajnbabena, druga da bi se spojila sa Lemanom. Krac sa 20 divizijom treba da krene od Pont a Musona u Tiokur da bi ovima poslužio kao strategiska rezerva.

Sve ove jedinice, koje vode hrabri ljudi i pravi vojnici, naćiće se na bojnom polju, iako su rasturene u svima pravcima.Ali, to ipak još nije dovoljno da bi se izdržala uspešna borba sa francuskom armijom. Najveća zasluga za jednu od najslavnijih bitaka stoleća pripada generalu fon Alvenslebenu i III armiskom korpusu koji je on vodio. Ubeđen u tačnost Moltkeovog plana da neprijatelja treba prestići na levoj obali Mozela, general je sa sumnjom i nestrpljenjem posmatrao sve pokušaje armiske komande da se putem načela „strategiski ofanzivno, taktički defanzivno" izvojuje pobeda na desnoj obali reke Mozel. Čim je stigla vest o boju kod Kolombej — Nujija, on se više nije dao zadržati i krenuo je na svoju odgovornost ka Mozelu. Iako je usput neko vreme bio zadržan od armiske komande, on je ipak sproveo svoju nameru i stajao je 15-og uveče sa 6 divizijom kod Panjija (Pagny) i južno od njega do visine Šampeja (Champey), sa 5 divizijom kod Noveana na levoj obali r. Mozela, a sa 6 konjičkom divizijom kod Kornija na desnoj obali Mozela, sa namerom da 16-og rano

ujutru sa 5 pešadiskom i 6 konjičkom divizijom krene preko Gorza ka Vionvilu, a sa 6 pešadiskom divizijom preko Arnavila, Onvila, Šambleja i Mars laTura ka Žarniju. Pri izvršenju ove namere on se sudario sa neprijateljem. Bio ovaj jak ili slab, on je hteo da mu se suprotstavi na oba puta koji vode od Meca u Verden, da ga spreči u otstupanju, a ako bi bio potisnut od nadmoćnijeg neprijatelja, imao je nameru da se povlači ka Verdenu, nadajući se da će X korpus, a možda i ostali delovi Druge armije, zaustaviti neprijatelja i prisiliti ga na povlačenje prema Mecu.

III armiski korpus tek što je otpočeo pokret kada načelnik štaba X armiskog korpusa, potpukovnik fon Kaprivi, stiže kod Rajnbabenove divizije. „Pa, nešto mora da se učini da bi se utvrdilo da li je konjica u pravu kada tvrdi da neprijatelj stoji između Rezonvila i Meca, ili je u pravu armiska komanda koja tvrdi da se on nalazi već na Mezi". Pitanje se moglo rešiti jednostavnim računom: neprijatelj je 14-og ujutru bio još kod Meca. Od toga dana u podne nijedan Francuz nije prošao kroz Vionvil u pravcu od Meca; neprijatelj, dakle, ukoliko koristi glavni put, mora da se nalazi između ovog poslednjeg mesta i Meca. Ali ovaj račun nije smatran potpuno sigurnim. Željeno obaveštenje može da pruži samo konjički juriš. Rajnbaben nastupa i izvodi svoju artiljeriju na položaj; ova upravlja svoju vatru na konjički logor kod Vionvila gde je ljudstvo zauzeto kuvanjem, hranjenjem, pojenjem konja itd. Posledica je nesređeno povlačenje Fortonove divizije, naglo bekstvo komora koje se nalaze u blizini, ali i razvijanje i nastupanje pešadije koja stoji kod Rezonvila. Na liniju Sen Marsel — Vionvil izlaze 1 i 3 divizija Kanrobera (6 korpus), južno od druma produžuje front 2 divizija Frosarovog 2 korpusa, dok se 1 divizija i Lapaseova brigada okreću prema jugu, gde su se pojavili husari 6 konjičke divizije. 4 divizija*) Kanrobera ostaje kod Rezonvila, a Garda kod Gravelota. Tako III armiski korpus nailazi na već razvijenu armiju. 9 brigada na čelu 5 divizije morala je od Gorza u pravcu Rezonvila da izvojuje sebi put kroz šume Sent Arnulsku (St. Arnould) i Vionvilsku. 10 brigada uspeva postepeno da obuhvati i potisne u severoistočnom pravcu neprijatelja koji joj se suprotstavlja na putu ka Vionvilu. 5 divizija već vodi žestoku borbu, kada se 6 divizija od Soleja (Sauley) razvija sa 12 brigadom s obe strane druma prema Vionvilu i sa 11-om dalje prema jugu.

U dugočasovnoj borbi zauzeti su Vionvil, vis istočno od tog mesta, Flavinji (Flavigny) i severna ivica šuma Vionvilske i Sent Arnulske. Slaba tačka novog francuskog položaja nalazi se na mestu preloma fronta okrenutog zapadu i ka jugu, gde je moguć koncentrični napad sa dva pravca. To iskorišćuje 10 brigada, koja je pojačana Linkerovom polubrigadom, odbacujući Valazeovu brigadu, koja se nalazila prema njoj, u severnom pravcu na Bastulovu brigadu. Pošto ostale pruske brigade napadaju u isto vreme, mora ceo Frosa-

*) Od Kanroberovog korpusa mogle su samo 1, 3, 4 i jedan puk 2 divizije da stignu u Mec. Ostatak su Nemci sprečili da nastavi transport železnicom.

rov korpus (2-gi) da otstupi u neredu. Ovom povlačenju priključuje se severno od puta Kolenova brigada 6 korpusa.

Da bi ovu brigadu zaštitio od gonioca, Kanrober naređuje da Druga brigada 3 divizije Soneja (Sonnay) okrene polulevo i da 1 divizija Tiksijea (Tixier), koja dolazi od Sen Marsela, produži njen front. Opasan bočni napad preti 24 puku i jednom bataljonu 20 puka, koji su dotada sami sačinjavali slabo levo krilo severno od druma za Verden. Bredovljeva konjička brigada (po tri eskadrona 7 kirasirskog i 16 ulanskog puka) bačena je u susret neprijateljskim masama duž starog rimskog puta. Konjanici su pregazili prvi ešelon, probili artiljerisku liniju i posekli zaprege i poslugu. Ni drugi ešelon nije u stanju da zadrži konjički juriš. Baterije, koje se nalaze na visovima dalje pozadi, stavljaju topove na prednjake i beže. Ali posle juriša od nekih 3.000 koraka, sveža francuska konjica dolazi sa svih strana u susret umornim jahačima. Daleki put morao se preći još jedanput.

Rezultat je da je Bredovljeva brigada izgubila polovinu svog brojnog stanja, da je deset francuskih baterija napustilo bojište i da Kanroberova 3 divizija odustaje od napada. Ona otada sačinjava desno krilo položaja koji drže Kanroberova 4 divizija, grenadirska divizija garde i Lapaseova brigada, i koji se od rimskog puta pruža ka Rezonvilu, seče drum za Verden neposredno zapadno od Rezonvila i južno od tog mesta dopire do puta Rezonvil — Gorz. Montodonova divizija 3 korpusa privučena je kao rezerva u oblast istočno od Rezonvila. Zapadno od Gravelota stoji voltižerska divizija garde, a istočno tučeni Frosarov korpus.

Napad na front ovog položaja, koji je posednut sa sedam i po divizija, nije imao izgleda na uspeh, a da se izvrši obilaženje nije se raspolagalo dovoljnim snagama. Ali, i napad neprijatelja na obe pruske divizije slomio bi se u vatri pešadije i artiljerije, a naročito na odlučnom otporu vođa i trupa. Borbu uglavnom nastavlja artiljerija oba protivnika. Nasuprot tome, borba će planuti posle podne na levom pruskom krilu severno od druma za Verden. Tu je Tiksijeova divizija (1-va) 6 korpusa stigla od Sen Marsela do starog rimskog puta. Desno od Brivila (Bruville) priključiće se Lebef (3 korpus) od Vernevila čim okupi svoje tri divizije. Još dalje udesno očekuje se Ladmiro (4 korpus) koji od ranog jutra nastupa sa tri divizije od Vuapija preko s. Sen Priva i Amanvajlera ka Donkuru. Ako ovih sedam divizija bude jednostavno nadiralo jedna pored druge, biće uništen III armiski korpus koji frontalno vezuje neprijateljska snaga iste jačine, a i X armiski korpus neće biti dovoljan da za dugo vreme zadrži bočni napad na širokom frontu. Francuzi će 16-og izvojevati veliku pobedu i moći će da biraju da li da iskoriste ovu pobedu narednog dana ili da neometano otstupe preko Meze.

Ali dve divizije, jedna Lebefova (3 korpus) i jedna Ladmirovljeva (4 korpus), dockan se razvijaju iz dubokih i gustih marševskih kolona. Tako dve divizije ne mogu učestvovati u bici. Međutim, pet divizija koje ostaju, potpuno je dovoljno da bi se izvršio odlučan bočni napad.

Severno od druma za Verden slabo levo krilo 6 divizije mora da se povuče pred Tiksijeovom divizijom. Otada vis istočno od Vionvila sačinjava istureni deo bitačnog rasporeda. Linija rasporeda se odande pruža levo ka Tronvilskim šumarcima koje je posela tek prispela Lemanova polubrigada.

Protiv ovih šumaraka i njihovih posada od nekoliko bataljona upravljen je sada napad Tiksijevljeve divizije sa severoistoka, Lebefove sa severa i Grenijeove (2-ge) divizije iz Ladmirovljevog korpusa od Brivila. Tiksijea zadržava velikim delom levo krilo 6 divizije. Lebef sa svoje dve divizije uspeva samo da se angažuje u laku streljačku borbu. Toga jutra, ali pod drugim uslovima situacije, on je primio nalog *„de maintenir fortement"**). On se, međutim, pridržava tog naređenja i sada, kada treba što brže oterati slabog neprijatelja, koji se nalazi pred njegovim frontom. Dubok poredak njegovih snaga i izdvajanje jake rezerve izgledaju mu kao najpodesnije sredstvo za potpomaganje moćnog bočnog napada i učestvovanje u poduhvatu koji treba da odluči sudbinu obeju vojski. Međutim, koncentričan napad jednog dela Tiksijevljeve divizije i Grenijea dovoljan je da prisili Lemanovu polubrigadu da se povuče. Ona postupno napušta severni, a zatim i južni deo šumarka i uzmiče u Tronvil koji uređuje za upornu odbranu. Ali, koliko će moći da se održi to selo koje leži već prema pozadini položaja III armiskog korpusa!

U tom trenutku opasnosti pojavljuje se Kracova (Kraatz) 20 divizija. Ona je jutrom krenula od Pont a Musona, i, čuvši topovsku paljbu, nastavila marš od Tiokura, izdvojila nekoliko bataljona za podršku 5 divizije i sa 9 bataljona, posle marša od šest milja**) (45 km), stigla do Tronvila. Odatle je nastupanje dva bataljona prema Tronvilskom šumarku dovoljno da dovede do preokreta. Ladmirou se čini da je ugrožen s fronta i veruje da mu je ugrožen i desni bok od Mars la Tura *„par une armée de fantassins"****). Zbog toga vraća Grenijeovu diviziju. Krac kreće za njom u šumarak. Tamo će se još dugo boriti. Ali je opasnost, koju su Tiksije, Lebef i Grenije pretstavljali sa svoje četiri divizije, privremeno otklonjena.

No, u međuvremenu se pojavila Sisejeva (Sissey) divizija koja zauzima drugo mesto u Ladmirovljevoj marševskoj koloni. Ona dobija nalog da napadne neprijatelja s leđa i da time dovede do odluke. Izgledi na uspeh vrlo su povoljni. Kad Sise bude nastupao zapadno od Tronvilskog šumarka, rasteretiće Grenijea. Kracova divizija će se povući, i ako se i Lebef i Tiksije privole da se priključe, pet divizija napašće III korpus sa leđa, koji će u isto vreme morati da izdrži i frontalni napad najmanje četiri i po divizije.

Sise na svom putu, nažalost, nailazi na „armée de fantassins", tj. Švarckopenovu poludiviziju (Vedelova brigada: 16 i 57 puk). Ona je ujutru pošla od Tiokura u Sent Iler i odande krenula, u pravcu

*) »Da se čvrsto drži«. — Prim. prev.
**) 1 nemačka milja = 7,5 km. — Prim. red.
***) »Pešadijom«. — Prim. prev.

topovske paljbe, ka Mars la Turu. Tu dobija naređenje da napadne desni neprijateljski bok. Ono što joj je naznačeno kao desni neprijateljski bok, možda je desni bok Grenijea, ali ne desni bok Siseja, koji je sakriven iza visova. Tako ona udara na njegov centar.

Dugi pokret koji je izvršen po žarkoj vrućini avgustovskog dana, potpuno je iscrpeo snage žednog ljudstva. Ali, uzvik „neprijatelj je tu", učinio je da je kod Vestfalaca nestao svaki trag umora. S uzbuđenim srcem i odlučnom hrabrošću oni idu u susret nadmoćnom neprijatelju, koji se na putu za Brivil ugnjezdio iza duboko usečene jaruge. Napadač nestaje kratko vreme u jaruzi, pa se zatim penje uz strmu padinu. Gore, na ivici, dočekuje ga brza paljba na 150, 100, 50 koraka. On odgovara isto takvom paljbom. Dve linije, duboke otprilike šest redova, dva ogromna bela oblaka, kroz koji neprestano sevaju kratke munje, tutnjava slična gromu; ne vidiš ništa sem druga koji iznenada pada pored tebe. Nemoguće je stajati. „Diži se! Napred!" Glas nestaje. A najbliži vide starešinu sa isukanom sabljom i visoko uzdignutu zastavu. Sused to dovikuje susedu. Prvi borbeni red juriša. Ali se neprijateljski natkriljavajući deo borbenog rasporeda povija unutra i paklenom vatrom zasipa bokove i leđa napadača. Što ostaje živo, vraća se u jarugu i penje se opet na vis, sve pod zrnima neprijatelja. Artiljerija pokušava da zaštiti one koji se povlače. Tri eskadrona 1 gardiskog dragonskog puka bacaju se u susret neprijatelju. Oni pronalaze uvalu da bi se približili skriveno i udaraju u njegov desni bok. Ali je on za ovu malu grupu još uvek isuviše dubok. Oficiri i prednji jahači upadaju kroz streljački stroj usred metaka i bajoneta.

Napadi i pešadije i konjice potpuno su propali. Vedelova brigada i 1 gardiski puk više ne postoje. Pred Francuzima leži slobodan prostor i oni mogu divizijama sa desnog krila da izvrše veliki uništavajući napad. Ali Sise ostaje na južnoj ivici jaruge. Utisak, koji su učinili napadi, isuviše je dubok. Francuzi su uvereni da će novi i jači neprijatelj obnoviti napad koji je upravo sretno odbijen. „Nećete, valjda, da nas ubeđujete da bi nas vaš puk napadao tolikom silom da nije znao da ceo armiski korpus stoji iza njega", rečeno je narednog dana jednom zarobljenom, ranjenom oficiru 16 puka. Pošto se ne oseća dorastao napadu nove Vedelove brigade, Ladmiro smatra korisnim da povuče Sisejevu diviziju u Brivil i Donkur, kuda polazi i Grenije, a gde je u sumrak stigla i Loranseova (Lorencez) divizija koja je još nedostajala.

Smeli napadi Vedelove brigade i 1 gardiskog dragonskog puka, iako su odbijeni, pobudili su Ladmiroa na povlačenje; tim povlačenjem bitka je odlučena u korist Prusa.

Konjički boj u kome je na krajnjem levom krilu, zapadno od potoka Iron, general fon Barbi sa šest pruskih pukova odbacio Legranovu diviziju i de Fransovu brigadu, kao i potpuno zauzimanje Tronvilskog šumarka od strane Kracove divizije, nisu mogli da prošire ovaj uspeh, već samo da ga potvrde. Francusko desno krilo, Ladmiro, Lebef, Tiksije, napustili su bojno polje i samo formalno održavaju

streljačku borbu koja se postepeno stišava. Levo krilo još drži položaj kod Rezonvila. Njegov front je suviše jak da bi se mogao savladati. Ali pomoć pristiže.

32 brigada, kojoj se dobrovoljno priključio 11 puk IX korpusa*), na čelu VIII korpusa prešla je posle podne preko Mozela kod Kornija u nameri da još stigne na bojno polje. Komandant divizije, general fon Barnekov, naređuje da se njegovih devet bataljona razvije na putu za Gorz, južno od Onjonske Šume (Bois des Ognons), sa namerom da neprijatelja kod Rezonvila napadne u bok i pozadinu. Ali, pritisnuta 5 divizija zahtevala je neposrednu podršku. Tako Barnekovu nije ostalo ništa drugo nego da krene preko Gorza, da napada po pukovima na uzanom grebenu duž puta za Rezonvil i da, posle početnog uspeha, najzad bude odbijen brzom paljbom nadmoćnih rezervi. Posle tri pokušaja napada i tri neuspeha, Prusi su morali da se povuku na vis neposredno severno od ivice šume, dok su se Francuzi održali na visu južno od Rezonvila.

I 25 divizija prešla je kod Kornija preko Mozela. General fon Vitih prodro je na njenom čelu sa 49 brigadom (četiri bataljona, četiri eskadrona i tri baterije) u Onjonsku Šumu, odbacio jedan bataljon gardiskih lovaca, stigao do severoistočne ivice i odande upravio vatru na rezerve koje su otstupale ka Rezonvilu. Dalje nadiranje sprečile su neprijateljske trupe koje su se još držale istočno u šumi. Borba se ovde prekinula tek u 10 časova uveče; trupe su se ulogorile na jednom proplanku.

Postiglo se toliko da su se mase, okupljene kod Rezonvila, neuređeno povukle ka Gravelotu i nešto istočnije. Pokazao se put na kome su se mogli postići veliki uspesi i na kome bi se oni i postigli da je bilo dozvoljeno generalu fon Barnekovu da sa svojih devet bataljona nadire kroz Onjonsku Šumu prema neprijateljskoj otstupnici između Rezonvila i Gravelota i da je 25 divizija pratila ovaj napad preko Arsa istočno od useka Mans (Mance — Schlucht). To bi verovatno navelo Francuze da izvrše povlačenje u severnom pravcu, te bi se postiglo potiskivanje prema luksemburško-belgiskoj granici koje je Moltke zahtevao.

Ali, princ Fridrih Karl nije imao takvu nameru; primivši vest da je III armiski korpus angažovan u veoma ozbiljnoj borbi, on je posle podne žurno dojahao na bojno polje. Verovao je da pred sobom ima neodlučenu borbu. Da bi postigao pobedu, naredio je da se uveče izvrši opšti napad, dakle da se učini ono, što je III korpus preduzimao već deset časova ulažući sve snage, dok nije morao da obustavi napad zbog pretrpljenih gubitaka, iznurenosti i nedostatka municije, pa i zbog jakog položaja koji su držale nadmoćne snage neprijatelja. Naređenje se moglo izvršiti samo unekoliko, pošto je artiljeriji nedostajala zaprega, a pešadiji municija. Napad ono malo pešadije, koja se mogla prikupiti tek u sumrak, i dve konjičke bri-

*) IX korpus dobio je naknadno naređenje da se kreće za III korpusom i da ga štiti sa pravca od Meca.

gade, propao je u brzoj paljbi još netaknutih francuskih bataljona. Da je uspeo, potisnuo bi neprijatelja u pravcu koji je on izabrao za povlačenje.

Prinčevo naređenje niklo je iz uzvišenog osećanja ponosne hrabrosti, ali je imalo za posledicu to da se slavan dan završio neuspehom. Što se u bici nije postiglo više, ne može se pripisivati ni komandantima, niti nedovoljnoj hrabrosti, već nedovoljnom broju trupa. Ali, u tom se pogledu nije moglo ništa promeniti, a najmanje frontalnim napadom sa sasvim nedovoljnim snagama. Bilo je puno razloga da svi budu zadovoljni. Ono što može da postigne 60.000 ljudi protiv 164.000, postignuto je u punoj meri. Bilo je dovoljno što je manjina naterala nadmoćnije snage neprijatelja da odustanu od svake ofanzivne namere i da se povuku na položaje koji su se nalazili više ili manje pozadi. Time je odlazak za Verden postao nemoguć i ostao je samo izbor između povlačenja u severnom pravcu ili ka Mecu.

Jedva se može reći da je francuski plan bitke, bilo da je potekao od Bazena ili da su ga stvorile, takoreći, same okolnosti, olakšao uspeh Nemaca. Namera da se 3 korpus zadrži na jakom položaju, da se levi bok obezbedi protiv svakog obuhvata i pređe u napad sa veoma jakim desnim krilom, svakako je imala puno izgleda na uspeh. Plan je propao zbog načina njegovog izvođenja i zbog ubeđenja Bazena i njegovih komandanata korpusa da nemaju pred sobom neznatnu manjinu, već ogromnu nadmoćnost. Ovo nije bilo nikakvo precenjivanje protivnika. Prema proračunima koji ni po čemu nisu bili preterani, glavnina nemačke vojske mogla je i morala je da bude na licu mesta, i da se pojavi na bojištu, ako ne u rano jutro, onda ipak tokom dana. Veliko je delo generala fon Alvenslebena i 3 armiskog korpusa što su Francuze održali u tom verovanju i ovo čak i pojačali. Sredstvo kojim je general pokušao da postigne svoj cilj, bilo je, kako se izražava delo francuskog generalštaba o ratu, „brutalna ofanziva".

Da su Alvenslebenov korpus i Švarckopenova poludivizija mudro i razborito poseli dobar položaj, bili bi uništeni, a za svoje gubitke ne bi bili nagrađeni velikim uspehom. Napad, stalno ponavljani napad, bezobziran napad, prouzrokovao im je besprimerne gubitke, ali je doneo i pobedu a, može se reći, i rešenje ove operacije.

Jer, iako je poslednji odbijeni napad dao Bazenu prividno pravo da zvanično izvesti: „pruska vojska, tučena na svim tačkama, povukla se", on je svoje intimno ubeđenje izrazio rečima koje je uputio svojoj okolini *„il faut sauver l'armée française"**). Da se armija spase preko Meze više nije bilo moguće ako bi Nemci krenuli u severnom pravcu, što se moralo pretpostavljati. Da se učini Moltkeu po volji i ode ka luksemburško-belgiskoj granici, značilo bi srljati u propast. Tako je ostalo samo ono, što je Bazen izrazio u nastavku svoje misli rečima: *„et pour cela retourner à Metz"***). To je

*) »treba spasti francusku vojsku«. — Prim. prev.
**) »i zato se vratiti u Mec«. — Prim. prev.

bio spas bar za neko vreme u kome se mnogo štošta moglo desiti; možda još uvek bolji spas nego što ga je moglo da pruži spajanje u Šalonu tučene i progonjene Rajnske armije sa ostacima Mak Maonove armije i bataljonima mobilne garde, koji su stigli iz Pariza. Međutim, da se ide pravo u Mec nije bilo moguće, pošto se tvrdilo da je upravo izvojevana sjajna pobeda, a i zato što je neprijatelj stajao isuviše blizu levom krilu. Trebalo je tući novu bitku bez izgleda na uspeh.

BITKA KOD GRAVELOT — SEN PRIVA

Noć uoči 17 avgusta probavile su jedinice francuske armije u sledećem rasporedu: tri divizije 4 korpusa kod Donkura, dve divizije 3-eg i 1 divizija (Tiksije) 6-og korpusa između Sen Marsela, Viler-o-Boa (Villers aux Bois) i rimskog puta, a ostalih osam i po divizija, po dve 3 i 6 korpusa, dve i po 2 korpusa i obe gardiske, između Rezonvila, Gravelota, severne ivice Onjonske Šume i visa južno od Rezonvila (skica 63).

Linija nemačkih pretstraža pružala se skoro neposredno preko puta, od useka Mans, popreko kroz Onjonsku Šumu, duž severne ivice Vionvilskog šumarka, zatim između Rezonvila s jedne strane i Flavinjija i Vionvila s druge strane do Tronvilskog šumarka koji je obuhvatala sa severa. Iza ovih pretstraža stajale su 25 divizija u Onjonskoj šumi, 16-ta na putu Gorz—Rezonvil, III korpus kod Vionvila i X kod Tronvila, sa pobočnicom prema Mars la Turu. Još u toku noći pokrenuti su IX korpus na vis zapadno od Gorza, XII korpus preko Tiokura i gardiski korpus preko Beneja, Sen Benoa (St. Benoit) i Šambleja u Mars la Tur. Neposredno iza IX korpusa trebalo je da dođu VII korpus prema Gravelotu i VIII prema Rezonvilu, ostavljajući Gorz levo.

Bazen je verovao da je 16-og imao posla sa Prvom i Drugom armijom i bio je ubeđen da će se 17-og tim protivnicima pridružiti i Treća armija. Ove pretpostavke nisu se zasnivale na uobraženjima uma koji je sve video crno: tri nemačke armije mogle su vrlo lako da se spoje do tog dana između Mozela i Meze. Ali, ako bi uzeo u obzir samo neposredne činjenice, da se francuska armija povukla 6 avgusta, da se neprijatelj nalazio u blizini i da su se njegova pojačanja približavala od Mozela, Bazen je morao da veruje da se nalazi prema nadmoćnijoj snazi, ako ne po broju, a ono po mogućnosti delanja. Stoga je objašnjivo što nije hteo da napada. To mu nije uspelo 16-og, i ne bi mu uspelo ni 17-og. On nije hteo ni da ostane na mestu, jer je morao da očekuje da će biti obuhvaćen levo i desno i potisnut u severoistočnom pravcu. On nije mogao ni da naredi svojoj armiji „nadesno" ili „nalevo", da bi krenuo u predugoj koloni duž neprijateljskog fronta preko Konflana u Verden ili preko Gravelota u Mec. On bi uskoro bio zaustavljen i našao bi se u istoj situaciji kao i ranije.

Povoljniji uslovi za povlačenje bili su preko Brieja. Tim se putem udaljavao od neprijatelja skoro pod pravim uglom. Desno i levo od druma Gravelot — Briej mogla su se iskoristiti još dva puta preko Omkura (Homecourt) i Moanvila (Moineville), i time postići znatno skraćenje marševskih kolona. Ali one bi još uvek bile tolike da bi se moralo poći već 16-og uveče da bi se izbegli eventualni napadi neprijatelja. To, međutim, nije bilo moguće. Osim 4 korpusa, koji je unekoliko sačuvao svoju snagu, trupe su bile delimično skoro u rasulu, a delimično sasvim izmešane i nalazile su se u obeshrabrenom i potištenom raspoloženju tučene vojske. Bilo je nemoguće noću ili 17-og ujutru napraviti od nesređene gomile tri uzane marševske kolone za povlačenje preko Orne. A da se to izvrši tek tokom dana, došlo bi do gonjenja koje bi bilo usmereno, delom neposredno, a delom preko Konflana, na potiskivanje ka luksemburško-belgiskoj granici, koje je Moltke i želeo. Ali, i kada bi gonjenje počelo veoma dockan, ne bi moglo da se prođe bez uzastopnih borbi zaštitnica; da li bi bilo od koristi da se već obeshrabrena i pokolebana armija sasvim upropasti povlačenjem sličnim bekstvu, da se uputi dalekim zaobilaznim putem u Šalon kako bi se tamo spojila sa ostacima Mak Maonove armije, dok je 450.000 Nemaca moglo kraćim putem da se pojavi tamo skoro u isto vreme. Takvi izgledi nisu bili primamljivi za Bazena. Bilo je bolje da se levo krilo iz obuhvata koji je pretio povuče od Rezonvila preko Gravelota iza useka Mans i izvrši povijanje borbenog rasporeda sa fronta Gravelot — Donkur unazad prema Mozelu. Na grebenu istočno od potoka Mans i zapadno od useka Monvo (Montveau) nalazila se jedna *„position inexpugnable“*)*, na kojoj se bez ikakve opasnosti mogao sačekati i odbiti napad. Kada to bude izvršeno, mogao se ponovnim zaokretanjem unazad naći dobro zasluženi odmor iza utvrđenja Meca. Pokušaj da se dvostruko zaokretanje izvrši u jedan mah doveo bi verovatno do potpunog rasula vojske. Bilo je potrebno zastati na jakom položaju, uspostaviti red i tući bitku. To se kao minimum moralo zahtevati od armije koja je 16-og izvojevala sjajnu pobedu. Kratko povlačenje ubedljivo je objašnjeno potrebom popune municijom i hranom; sasvim ozbiljno je javljeno da će se preko odbijenog i uništenog neprijatelja krenuti u naređeni pohod ka Šalonu. Tako su glasile zvanične namere. Ustvari, povlačenje u Mec odlučeno je ako ne ranije, a ono 16-og uveče. Ovo povlačenje nije moralo bezuslovno da vodi u potpunu propast.

Pre više od 100 godina, 1757 god., austriska armija princa Karla Lotrinškog odbačena je krvavom bitkom u Prag, pa je tamo opkoljena. Vest o tome izazvala je veliki užas u Beču. Međutim, posle bližeg ispitivanja okolnosti, priznalo se preimućstvo ove blokade nad povlačenjem koje bi ličilo na bekstvo. Princu Karlu je naređeno da vrši pokušaje ispada, ali ne sa namerom da oni uspeju. Pošto se raspolagalo dovoljnim zalihama, trebalo je da princ ostane u Pragu i da se samo stara da pred tvrđavom veže što veći deo pruske armije. Nadali su se da će protiv malog ostatka Pruske armije podići novu

*) »neosvojiv položaj«. — Prim. prev.

armiju radi oslobođenja Praga. Bitka kod Kolina dokazala je tačnost ovog računa.

1870 god. stvari su, doduše, stajale nešto drukčije nego 1757 god. U Parizu se uopšte nije osećala energija jedne Marije Terezije, na čelu armije koja bi preduzela oslobođenje nije moglo da se oseti mudro proračunavanje grofa Dauna, a umesto malog broja pruskih bataljona koji su iskrvavili kod Kolina, ostaće i posle opkoljavanja Meca još uvek operativna nemačka vojska od 250.000 ljudi. Ali, kada je trebalo blokirati još jednu francusku armiju, nastale su prilike koje se nisu mnogo razlikovale od onih u junu 1757 god.; istina, za njihovo iskorišćenje protiv Moltkea nije bilo podesnih ljudi.

Mora se, dakle, dati za pravo kritici da bi za Bazena sigurno bilo najbolje da je sa svojih 160.000 ljudi jednostavno do nogu potukao 450.000 Nemaca. Ali, pošto je osećao da nije dorastao tom zadatku, i pošto nije želeo da bude odgurnut ka luksemburško-belgiskoj granici, niti da kao sasvim tučeni vojskovođa bude prihvaćen od strane takođe potpuno tučenog Mak Maona, moglo se povlačenje u Mec još uvek smatrati kao podnošljivo rešenje.

Ali, da li je još bilo moguće ostvariti to rešenje? Da li je francuska armija, od koje se nije moglo zahtevati otstupanje preko Brieja,, bila u stanju da izvrši povlačenje u onaj neosvojiv položaj? Jedva, ako bi neprijatelj nastupio narednog jutra. Nastala bi panika, naglo bekstvo, tako je mislio Bazen. Srećom, strašni neprijatelj nije se kretao celog 17-og i tako je bilo vremena da se „armija spase”.

Jedna gardiska divizija i 2 korpus upućeni su kroz Gravelot, pored nemačke 25 divizije, druga gardiska divizija i 3 korpus preko Malmezona i 4 korpus preko Vernvila na greben s one strane potoka Mans. 6 korpus trebalo je da krene za njima kao zaštitnica do Vernvila. Ali, pošto se tamo nije mogao naći podesan položaj, povučen je na desno krilo. Ceo pokret veoma je težak, pukovi se prvo moraju prikupiti u pukove, brigade u brigade, divizije u divizije. Pojedine marševske kolone ne mogu da izbegnu ukrštanje u najrazličitijim pravcima. Već je odavno bila nastala noć kada su poslednje trupe stigle do svoga cilja koji je udaljen najviše 10 km, a da nisu bile ometene neprijateljem ni na koji način (skica 65). Idućeg dana stajaće: 6 kopus na grebenu između Ronkura i kote 321, oko 1.000 m južno od s. Sen Priva; 4 korpus od vrha 322 severno od pruge do s. Montinji la Granž (Montigny la Grange); 3 korpus dalje levo, do okuke puta istočno od Sent Ibera (St. Hubert); 2 korpus odatle do Rozerijela (Rozerieulles), Lapaseova brigada kod Žisija (Jussy) i Sent Rifine (St. Ruffine), a Garda kod Plapvila.

Bazen je uspeo, ne samo da izvuče svoju armiju iz krajnje opasne situacije, već i da je izvede na položaj na kome je mogao da postavi neprijatelja pred veoma težak zadatak.

Moltkeova prva misao posle prispeća vesti od 16-og bila je ponovljen napad i gonjenje. Trebalo je sa oba krila stići do sasvim bliske francuske otstupnice, bilo da ona vodi preko Konflana ka Verdenu ili preko Gravelota ka Mecu, i potisnuti pobeđenog neprijatelja ka Brieju ili Didenhofenu (Tionvilu); (skica 63). Međutim, u

tim namerama načelnik Generalštaba naišao je na odlučni otpor komande Druge armije, čija je preduzimljivost ionako bila smanjena sinoćnim frontalnim napadom koji nije bio na mestu. Teškoća situacije, rđavo stanje trupa koje su bile iznurene dvanaestočasovnom borbom, pretstavljene su mu u živim bojama. Slabi ostaci III i X korpusa nisu smeli da se približe daleko nadmoćnijem neprijatelju. Već je bilo opasno ako bi bili prisiljeni da pruže otpor. Trebalo je izbegavati sve što bi moglo da izazove neprijatelja na napad.

Teško da je ovo bilo i mišljenje generala fon Alvenslebena. Njemu je 16-og bilo stalo do toga da veže uhvaćenog neprijatelja sve dok drugi ne budu stigli da ga unište. Čak je bio pripravan na povlačenje korak po korak ka Verdenu. Ni 17-og nije zazirao od nekog povlačenja, ako bi bilo potrebno, jer je znao da se na jednoj strani približavaju gardiski i XII korpus, a na drugoj VII, VIII i IX korpus u cilju da se gonjenje brzo pretvori u uništenje.

Ali, takvi razlozi nisu uvaženi. Fantastična domišljanja te sede usijane glave nisu se mogla održati pred prigovorima komande armije i izlaganjima oprobanih i razboritih generala, kao što je bio Geben. Moltke je morao da gleda kako se njegov plan ruši, pošto oni koji bi morali da ga izvrše odbijaju svoje učešće, te je predložio kralju da odloži napad za 18-ti.

U 1.45 popodne izdaje se ova zapovest: „Druga armija krenuće sutra, 18-og, u 5 časova i nastupaće u ešelonima sa levog krila između potoka Irona i potoka Gorza uglavnom između Vil sir Iron (Ville sur Yron) i Rekonvila (Reconville). VIII armiski korpus priključiće se ovom pokretu na desnom krilu Druge armije. VII armiski korpus imaće u prvo vreme zadatak da sva kretanja Druge armije obezbedi od eventualnih poduhvata sa pravca od Meca".

Granice, potoci Iron i Gorz, koje su bile određene za nastupanje, bile su prema zapadu već prekoračene time što je levokrilni korpus Druge armije bio upućen ka Anonvilu (Hannonville). Bilo je preporučljivo da se zadrži ovo neznatno proširenje prostora koji je za šest korpusa bio veoma uzan i da naređeno ešeloniranje levo unapred otpočne već 17-og posle podne. Svaki vojskovođa, koji ima ozbiljnu nameru da pobedi, iskorišćuje prethodni dan, noć i jutro da bi se za bitku postavio u što povoljniji položaj. Međutim, Druga armija se neće nalaziti u povoljnom odnosu prema neprijatelju, ako se zadrži na liniji Gorz — Anonvil. Ona, naprimer, ne zna da li se neprijatelj od 17-og ujutru ne povlači sa 4 korpusom preko Brieja, a ako pomoću svoje konjice i sazna kuda je neprijatelj stigao u podne, ona je posle podne i uveče ipak, suviše daleko da bi 18-og mogla da iskoristi povoljnost situacije za potiskivanje neprijatelja ka luksemburško-belgiskoj granici, čemu je težio Moltke. Stoga je zaista bilo celishodno da se još 17-og sa šest korpusa krene do linije Konflan — Rezonvil. Tada bi 18-og desno krilo moglo neposredno da krene uzastopce za neprijateljem koji bi se povlačio preko Brieja, dok bi levo krilo uzelo obuhvatni pravac preko Longijona (Longuyon), Monmedija i Steneja.

Doduše, III i X korpus u rano jutro 17-og jedva da su bili u stanju da pređu u napad. Bilo je potrebno da se prvo urede jako proređene jedinice, da se doturi municija i popune zaprege baterija. Ali, oko podne, kada u pogledu neprijateljskog povlačenja više nije bilo sumnje, mogao se izvršiti kratak pokret unapred, ako ni zbog čega drugog, a ono da bi se trupe oslobodile utisaka bojnog polja i žednim pribavila voda koja je nedostajala na visoravni kod Vionvila i Brivila. Isto tako, i korpusima koji su pridolazili mogao je dnevni cilj da se pomeri više napred. Jer, svi napori, koji se danas zahtevaju od trupa, biće im sutra u bici od koristi. Bilo bi potpuno u granicama onoga što se moglo postići, da su 17-og stigli: gardiski korpus preko Anonvila u Konflan, XII preko Mars la Tura u Žarni (Jarny), X preko Tronvila u Brivil, III od Vionvila u Sen Marsel, IX od Gorza u Flavinji, VIII istočno od Gorza u Rezonvil, VII preko Arsa do severne ivice Onjonske Šume i šume Vo (Bois des Vaux), gardiska, 5, 6 i 12 konjička divizija ispred gardiskog i XII korpusa sa čelima u Brieju i Obueu (skica 64). Tada bi se saznalo da neprijatelj nije prešao Ornu, već stoji sa znatnim snagama iza useka Mansa i istočno od Gravelota. Ako sutra još pokuša da ode preko Brieja, naći će se između puteva Gravelot, Vernvil, Sent Mari, Obue i Sent Rifin, Amanviler, Sen Priva, Montua. Ako namerava da ide preko s. Sen Priva, Amanvilera, zamka Sen Žermen (St. Germain) i Sent Rifine u Mec, nalaziće se sa celom armijom ili zaštitnicama između pomenutih puteva. Francuska armija će, dakle, bez obzira na to šta je prvobitno nameravala, posesti položaj na grebenu između potoka Mans i useka Monvo, ili je taj položaj već posela. Njeno levo krilo drži visove Poan di Žur (Point du Jour) i Rozerijela. Dokle se pruža desno krilo, nepoznato je, pošto sve trupe do 17-og uveče nisu mogle da stignu na određena mesta, i jer je na jednom položaju bar jedna krilna tačka sasvim promenljiva veličina. Ko to još nije znao iz istorije ratova, mogao je to naučiti u bici 16 avgusta. Ujutru toga dana bilo je desno francusko krilo utvrđeno kod Rezonvila. Posle podne se pojavilo kod Mars la Tura, a sa konjicom još dalje prema istoku, s one strane potoka Iron. 18-og je desno francusko krilo stajalo kod Ronkura. Da bi se to sigurno saznalo, ne bi bilo dovoljno da se utvrdi da su Sen Priva i Ronkur posednuti. Trebalo bi i da se utvrdi da Montua nije posednut i da se u Malankuru ne nalazi neki povučeni ešelon. Iako bi konjica sve to ustanovila ujutru 18-og, što ne bi bilo tako lako, morao bi joj se poveriti zadatak da ta sela obezbedi da ne budu posednuta tokom dana.

Da bi se bilo spremno za sve mogućnosti, moralo se na nemačkoj strani pretpostaviti da cela francuska armija, 150.000 ljudi, rešena na upornu odbranu, stoji na visinskom položaju istočno od potoka Mansa, od Sent Rifine sve do Orne kod Montuaa. Ako u tome u nekom pogledu, postoji neko precenjivanje protivnika, biće ono od koristi za napadača. Pod tom pretpostavkom nastupaće 18-og, shodno Moltkeovoj zapovesti: Garda od Konflana preko Brieja ka Moajevr la Grandu (Moyeuvre la Grande), XII korpus od Žarnija

duž Orne, preko Obua ka Montuau, X od Brivila, preko Žiromona (Giraumont) ka Sv. Mariji, III od Sen Marsela, preko Donkura, Žuavila, Batijija (Batilly), Sent Ela (St. Ail) i preko Abonvila (Habonville) ka Sen Privau, IX preko Kolra (Caulre) i Vernvila ka Amanvileru, VIII preko Malmezona i Gravelota ka majuru Moskva i Poan di Žuru.

Armija već nije mogla da se kreće u tešnjem, užem i zbijenijem rasporedu. Na svaki korpus dolazila je širina fronta od najviše 3 km, a ipak je ukupna širina armije bila tolika, a levokrilne kolone mogle su po potrebi lako da skrenu još dalje prema severu, da su bili obezbeđeni natkriljavanje i obuhvat neprijateljskog levog pa i desnog krila. Ovaj obuhvat trebalo je da upotpune još gardiska, 5, 6 i 12 konjička divizija, koje bi levo, na obe obale Orne, prestigle pešadiju, i 1 i 3 konjička divizija, koje bi zatvorile Mec i po potrebi uzele pod vatru drum za Verden kod Sent Rifine i Mulena.

U nastupanju morali bi korpusi da odustanu od marša u jednoj koloni. Ovaj poredak bio je potreban u nastupanju od Rajne do Sara i od Sara do Mozela zbog nedostatka puteva koji bi vodili do postavljenih marševskih ciljeva. Ali sada, u blizini neprijatelja, trebalo je, ukoliko bi to bilo moguće, ne samo da svaki korpus, već i svaka divizija, pa čak i svaka brigada, obrazuje zasebnu kolonu, koje bi i pored puteva nastupale preko otvorenog zemljišta jedna pored druge na većem ili manjem rastojanju, da bi se bez znatnog gubitka vremena prema potrebi mogle razviti za borbu.

Pošto je neprijatelj svoje desno krilo stvarno protegao samo do Ronkura, bio bi desno natkriljen od dva do tri korpusa. Ovi bi se kretali dalje: X preko s. Montuaa ka Marengu, XII preko Bronvoa (Bronvaux) i Maranža, Garda ka Semekuru (Semécourt) i konjica ka Voapiju.

Nije verovatno da bi neprijatelj branio ovaj „neosvojiv položaj" do poslednjeg čoveka kada bi se ispoljio ovaj obuhvat. On bi pokušao da izmakne preko Solnija (Saulny), Lorija i zamka Sen Žermen. To bi mu bilo utoliko teže, ukoliko bi silovitije nadiralo ne samo levo nego i desno nemačko krilo.

Za izvršenje ovog plana bili bi potrebni znatni marševi. Oni bi se mogli uštedeti da je Prva armija mogla da se upotrebi za prelaz preko Mozela nizvodno od Meca. Ali, oni su i povećani time što Druga armija 17-og nije napredovala preko linije Anonvil — Gorz. I 18-og se ništa nije učinilo da bi se izgubljeno vreme nadoknadilo bar brzinom odluka i pokreta. Pet časova je bilo potrebno da se podiđe, stane, razvije, krene i stigne sa IX korpusom u Kolr, a sa XII u Žarni. A gardiski korpus, koji se, shodno armiskoj zapovesti, nalazio iza XII korpusa, još nije mogao da stigne u Donkur.

Sada je trebalo doneti odluku. Sigurna pobeda ležala je dotada u jakom levom krilu koje bi natkrililo neprijateljsko desno krilo, ma koliko se ono daleko protezalo. Tu sigurnu pobedu dovela je armiska komanda u pitanje time što je naredila da se III i X korpus, kao i

konjičke divizije, kreću kao rezerva po Napoleonovom uzoru iza sredine armije. Time ih je skoro isključila od svake korisne upotrebe i skratila za toliko korpusa levo krilo, koje je prema Moltkeovoj zapovesti trebalo da odigra rešavajuću ulogu. Da bi se umesto sigurnosti obezbedila bar verovatnost pobede, morala su četiri korpusa: VIII, IX, gardiski i XII da ispune prostor između druma Mec — Verden i Orne, u nadi da se desno neprijateljsko krilo ne pruža do te reke. Pošto je VIII korpusu pripao pravac nastupanja Gravelot — Malmezon, nametalo se Drugoj armiji da nastupa sa IX korpusom od Kolra ka Vernvilu i Amanvileru, sa jednom gardiskom divizijom od Donkura preko Žoavila i Abonvila ka Sen Privau, a sa drugom preko Batijija i Sv. Marije ka Ronkuru, sa XII korpusom duž Orne preko Koenvila i Obua ka s. Montuau i Malankuru. Ovaj pokret odgovarao bi Moltkeovom zapovešću predviđenom ešeloniranju ulevo i zaokretanju udesno, i izazvao bi u roku od dva do tri časa bar povlačenje francuskog desnog krila.

Na osnovu izveštaja, osmatranja i proračuna, Moltke je pogrešno zamišljao da se desno neprijateljsko krilo nalazi kod Montinji la Granža, a armiska komanda kod La Folija. Bilo je gotovo nemoguće da se armija od 150.000 ljudi postavi između Poan di Žura i La Folija. Na tako uzanom prostoru mogla se nalaziti samo zaštitnica. Da bi se ova odbacila, moglo se zadržati dotada nameravano nastupanje Druge armije. Međutim, ni Vrhovnoj komandi ni Komandi armije, izgleda, ne bi se isplatilo da zbog neke zaštitnice izvrše veliko zaokretanje udesno sa levim krilom na Orni. Stoga je naređeno VIII korpusu da napadne front Poan di Žur — La Foli, a IX i gardiskom korpusu da napadnu desni bok i da u tu svrhu krenu, jedan od Kolra, a drugi od Donkura, ka Vernvilu. Spojeni tamo na jednoj tački, bez mogućnosti da se razviju, trebalo je, verovatno, da u pretstojećem boju sa zaštitnicom „silinom svoje mase" odigraju rešavajuću ulogu. Trebalo je da XII korpus kreće za njima prema s. Sv. Mariji. On je udario tim pravcem sa jednom divizijom, ali je sa drugom vrlo mudro ostao na desnoj obali Orne.

Komandant IX korpusa, general fon Manštajn, od prelaza preko Rajne morao je stalno da se kreće pozadi drugih korpusa i da s vremena na vreme zauzima neki rezervni položaj. Još 16-og potisnula ga je Prva armija od prelaza preko Mozela koji je bio određen za njega. Samo po čuvenju saznao je za pobede koje su drugi daleko napred izvojevali. Sada, najzad, i on je izbio napred pun žudnje da doprinese svoj udeo u borbi i pobedi. I tada je komanda armije saopštila da je neprijatelj u povlačenju delom ka Mecu, delom prema severozapadu. Nije trebalo gubiti vreme. Kada je posle brzog jahanja bez daha stigao na vis zapadno od Vernvila i dogledom ugledao bele šatore francuskog logora kod Montinji la Granža (skica 65), uzviknuo je sa zadovoljstvom: „Svi još nisu otišli; za ove put još nije slobodan, oni baš sada kuvaju ručak". To je, dakle, bio neprijatelj koji je odlazio ka Brieju, ukoliko je uopšte još mogao stići. Ono što se nalazilo dalje prema severu, već se sklonilo od napada, u slučaju

ako gardiski i XII korpus ne krenu na vreme. IX korpus morao je, svakako, što je moguće brže, da napadne neprijatelja koji mu je pao u šake, da ga zadrži i uništi. Komandant korpusa ostavlja oba bataljona prethodnice 18 divizije na putu ka La Foliju, koji im je određen, a artiljeriju divizije i korpusa šalje po baterijama hitno napred na greben koji od Amanvilera pada ka Vernvilu; baterijama, čiji umorni konji ne galopiraju dosta brzo, podvikuje oštrim rečima. Na vatru neprijatelja kod Montinjija i južno ne mora se dugo čekati. To se moglo predvideti. Ali, sasvim ga je iznenadilo da su i francuske baterije jugozapadno od Amanvilera otvorile vatru, naposletku čak i sa 600 m. Ne pomaže mnogo što se nemačke baterije na krajnjem levom krilu okreću na tu stranu. „Zasuta spreda, s leva i upola sleđa, ne samo strašnom granatskom, šrapnelskom i mitraljeskom vatrom, već i ubilačkom brzom paljbom mnogobrojnih streljačkih strojeva, artiljerija je od samog početka pretrpela ogromne gubitke".

Oba bataljona prethodnice, pojačana sa tri čete, potpuno su bila angažovana kod Šantrena (Chantrenne) desnim krilom 3 francuskog korpusa; u nevolji, oni su artiljeriji mogli da pruže isto tako malo pomoći kao i šest bataljona koji su tek prilazili Vernvilu. Neznatnu podršku ukazala su tri bataljona koja su isturena u istočni deo šume Boa d la Kis (Bois de la Cusse). Izgledalo je da je potreban samo slab udarac unapred da bi se uništavajućom nadmoćnošću smrvile slabe nemačke snage. Međutim, komandant korpusa je hteo da istraje, da vodi artiljerisku borbu kako je to bilo najbolje moguće sve dok se Garda ne pojavi levo od njega. Zatim je trebalo da se izvrši napad onako kako je to naredila komanda armije, samo što bi produženi front napao ne samo VIII korpus, već i 18 divizija, a bok 25 divizija, koja je privučena u rezervu u šumu Boa d la Kis, i gardiski korpus. Ali, ipak nije bilo moguće da artiljerija korpusa do izvršenja ovih namera vodi borbu sa neprijateljem koji ju je opkoljavao. Francuski streljački stroj koji je dosada bio sakriven iza jednog visa, nastupa. Četiri topa su izgubljena. Ostatak korpusne artiljerije spasava se uprkos gubicima u posluzi i zapregama, zahvaljujući požrtvovanju jednog bataljona. Ali, pošto Francuzi propuštaju da iskoriste svoj uspeh i ne produžuju nadiranje, u opštoj situaciji jedva da se šta menja. Jedanaest četa prethodnice kod Šantrena štite desni bok prema 1 diviziji (Montodona) 3 francuskog korpusa. Zapadno od Šampenoaza četiri baterije nastavljaju borbu protiv sedamnaest francuskih baterija kod Montinjija i Amanvilera. Levo, 25 divizija i tri bataljona 18 divizije drže šumu Boa d la Kis, koja odlično zadržava zrna. Hesenske baterije stoje severno od železničke pruge u borbi protivu artiljerije 1 francuske divizije (Siseja), desnokrilne divizije 4 korpusa. Visove na centru drži nekoliko četa. Otprilike polovina pešadije angažovana je u prvoj liniji, a druga polovina stoji spremna, delom u šumi Boa d la Kis, delom kod Vernvila, da sa Gardom pređe u odlučan napad.

Na vest da desno neprijateljsko krilo ne stoji kod La Folija, već severno od Amanvilera Garda nije odmaršovala u Vernvil,

već je skrenula u Abonvil. Kada je 1 gardiska divizija stigla tamo, potvrđene su njenom komandantu, generalu fon Papeu, vesti koje su stigle već za vreme pokreta, da se neprijateljski front ne pruža do Amanvilera, već preko s. Sen Priva do s. Sv. Marije. Za diviziju bi bilo prirodno i preporučljivo da je produžila front IX korpusa, da se razvila između šume Boa d la Kis i Sent Ela (St. Ail) i da je neprijatelja, koji je stajao od Sen Priva do Sv. Marije, najpre napala artiljerijom. Tada bi 2 gardiska divizija mogla da skrene levo, da obuhvati s. Sv. Mariju sa zapada, a XII korpus bi mogao da se uputi ne ka tom selu, već ka Koenvilu i Obueu, da neprijatelju zađe sleđa i da lako odluči bitku.

Ali je general fon Alvensleben pričao generalu fon Papeu da je dejstvo šaspoa i mitraljeza znatno potcenjeno. Rekao je da je napad na francuski front krajnje težak. Neophodno je potrebno da se manevruje. Ovaj dobar savet hteo je general fon Pape izdašno da iskoristi, da zaobiđe Sv. Mariju, da produži pokret preko Montoaa ka Malankuru i da napadne Francuze sleđa.

On je stoga naredio da divizija skrene u uvalu koja se pruža severno od Abonvila prema Obueu, i hteo je dalje da se okrene prema Montoau. Izgleda da Francuzi ovo nisu hteli da dozvole. Oni su streljačkim strojem nastupili iz rejona s. Sen Priva prema liniji Sent El — Abonvil. Da bi zaštitio svoj bok, general fon Pape isturio je prvo divizisku, a zatim i korpusnu artiljeriju između Abonvila i Sent Ela prema s. Sen Privau, i četiri bataljona svoje prethodnice preko Sent Ela prema s. Sv. Mariji koje je bilo samo slabo posednuto.

Devet gardiskih baterija bilo je sasvim doraslo francuskoj artiljeriji južno od s. Sen Privaa. Ali, ispočetka bez ikakve podrške od strane pešadije, zatim samo sa potporom dva bataljona, one su se jedva odbranile od neprijateljskih strelaca koji su bili sakriveni u brazdama oranica. One su stoga ostale na velikom otstojanju i postigle u dugočasovnom gađanju samo to da je neprijatelj beskorisno trošio svoju i inače oskudnu municiju.

U međuvremenu je trebalo da 1 gardiska divizija nastavi obilaženje bar toliko da bi mogla da napadne s. Sv. Mariju sa zapada i severozapada, dok bi njena prethodnica napala sa juga. Kada bi to uspelo, stajala bi divizija spremna za dalji napad na desno krilo francuskog položaja između s. Ronkura i Sen Privaa, a 2 gardiska divizija, koja bi u međuvremenu stigla, za napad na liniju Sen Priva — železnička pruga severno od Amanvilera. Moglo bi da se napadne na čitav neprijateljski front između Ronkura i Montinji la Granža i XII korpus mogao bi neometano da izvrši odlučni obuhvat preko Koenvila i Obuea, Montoaa i Malankura.

Ovaj jednostavni razvoj, koji bi odgovarao Moltkeovoj zapovesti, pokvarili su: komanda armije, koja je 3 gardisku pešadisku brigadu dodelila IX korpusu i time jako oslabila nameravani napad na front južno od Sen Privaa, komanda gardiskog korpusa, koja je zaobilazni pokret 1 gardiske divizije zaustavila već jugozapadno od s. Sv. Marije i general fon Pape, koji je za napad na s. Sv. Mariju iz „poli-

tičkih razloga" izmolio od 2 saksonske divizije Nerhofa potporu 47 brigade, iako je iza sebe imao dvanaest sopstvenih bataljona. Napad koji je poduzet sa juga i zapada i koji je bio pripremljen saksonskim i dvema gardiskim baterijama, uspeva u prvom naletu. Ali, celishodno razvijanje 1 gardiske divizije je sprečeno i desno krilo XII korpusa pomereno je za obuhvatanje suviše prema jugu.

Francuske bataljone koji su bačeni iz Sv. Marije pojačavaju trupe sa fronta Sen Priva — Ronkur, ali njihovo nadiranje odbijaju prethodnica 1 gardiske divizije (gardiski fiziliri i gardiski lovci) na istočnoj ivici s. Sv. Marije, 47 brigada i nekoliko saksonskih baterija u oblasti uvale koja pada ka Omkuru (Homecourt) i 45 brigada u šumarcima istočno od s. Obuea. Francuzi se povlače u pravcu glavnog položaja.

45 brigada u šumarcima istočno od s. Obuea čini, dakle, levo krilo, a 47 brigada, severoistočno od s. Sv. Marije, desno krilo XII korpusa. Između obe brigade prikupljaju se saksonske baterije; ostale dve brigade tek pristižu. Pešadija 1 gardiske divizije okupljena je u rejonu s. Sv. Marije, 4 gardiska brigada u s. Sent Elu. Gardiske baterije nalaze se na položaju između Sent Ela i Abonvila. One veruju da su ućutkale francuske baterije. Ove su, međutim, samo obustavile vatru da bi svoju municiju, koja je na izmaku, štedele za otsudan trenutak.

Razvijanje se sasvim pomerilo. Pred frontom od kote 321 (1 km jugozapadno od s. Sen Privaa) do Ronkura ne stoji više gardiski korpus i neprijateljski položaj neće natkriliti XII korpus, već se tri gardiske brigade i XII korpus prikupljaju za napad na jak front. Saksonski prestolonaslednik sam se uverava da je njegovo levo krilo (45 brigada) upravljeno sa zapada baš na Ronkur koji izgleda da je jako posednut. On hoće da popravi grešku i šalje 48 brigadi, koja dolazi od Batijija, naređenje da nastupa preko s. Obuea i Montoaa ka Ronkuru. To neće mnogo koristiti. Armija od 150.000 ljudi, koja se nalazi na odbranbenom položaju, imaće još toliko rezervi da bi mogla da odbije napad jedne brigade na jednu krilnu tačku. Posada s. Ronkura, osim toga, okreće svoj front prema bočnom napadu koji se mora očekivati od s. Montoaa. Ne treba mnogo pa da se zatvori i prostor između sela i Žomonskih kamenoloma. Efikasan bočni napad mora da zađe dalje, bar preko Malankura, i zahteva više trupa nego što je jedna brigada. Dakle, kako stvari stoje, gardiski korpus će napasti frontalno položaj kota 321 — Sen Priva, a XII korpus položaj između ovog mesta i Ronkura. Bilo je potrebno da se jedan vojskovođa umeša da bi popravio razvoj koji je bio poremećen.

Fridrih Veliki izvukao je u bici kod Praga, koja je bila organizovana sasvim slično, drugi ešelon levog krila, dodajući mu uz to još i Citena sa 50 eskadrona, i napadom potpuno natkrilio neprijatelja čime je odlučio bitku u svoju korist. Napoleon bi od s. Sv. Marije napravio Fircenhajligen,*) izvukao bi desno i levo sve snage

*) Selo, žarište bitke kod Jene. — Prim. prev.

koje bi mogao da prikupi i nastupio levim krilom koje bi daleko sve obuhvatilo. Moltke, da je bio na licu mesta, naredio bi da se gardiski korpus postavi između Sent Ela i šumaraka kod s. Obuea, trupama X korpusa nadoknadio bi pešadiju, koja je nedostajala desno i artiljeriju koja je nedostajala levo, i uputio bi XII korpus opet na puteve ka s. Montoau i Malankuru koji su mu prvobitno bili dodeljeni. Sva trojica su pobeđivali ili su hteli da pobede natkriljavanjem.

Komanda Druge armije bila je do kraja ubeđena da neprijatelj namerava da ode preko Brieja. Ono što se moglo videti kod s. Amanvilera, Sen Privaa i Ronkura, bili su očigledno ešeloni velike vojske u povlačenju, koji su se duže odmarali da prikupe nove snage za nastavak žurnog marša. Trebalo je, dakle, samo težiti da se spreče u izvršenju nameravanog pokreta. Nasuprot tome, jedva se uočavala potreba da se oni u rasulu i pometnji bace natrag u Mec ili da se sasvim otseku od tvrđave. Ako bi pojedini marševski ešeloni hteli da ostanu na svojim odmaralištima, to bi, kod njihove očigledne slabosti, frontalan napad bio dovoljan da se prisile da krenu. Opasne su izgledale samo glavne snage, na koje je po svoj prilici udario IX korpus i koje su bile dovoljno jake da izvrše proboj. Tu je bila tačka gde je trebalo angažovati rezerve. Pozvani su 3 gardiska brigada i III korpus radi potpore i podrške. I X korpus treba da dođe na mesto velike odluke, ali je još zadržan pozadi. Na ove mere ograničila se delatnost voćstva komande armije, pošto se pokazalo da je bespredmetna namera da se silovitim, zbijenim napadom dva korpusa pogodi neprijateljski bok kod Folija. Šta bi trebalo učiniti na levom krilu, ostavljeno je nahođenju komandi korpusa, divizija, pa čak i brigada, koje će, bez saglasnosti u svrsi i cilju, više ometati nego potpomagati jedna drugu.

Za celu armiju proizići će, dakle, frontalan napad, za koji IX korpus treba da čeka na gardiski korpus, a ovaj na XII korpus. Pun nestrpljenja, Manštajn gleda šta radi princ Virtemberški, a ovaj šta radi saksonski prestolonaslednik. Ovaj je saopštio da će u 5 časova posle podne otpočeti napad na Ronkur. Već je prošlo pola časa, a Saksonci se još ne vide kod s. Montoaa. Mora da se kreću skriveno, i oni će zauzeti Ronkur još pre nego što Garda krene. Krajnje je vreme da se napadne Sen Priva. Pa, francuska artiljerija je suzbijena, tako javlja princ Hoenloe. Tvrdi se da se vidi pešadija koja se kreće od s. Sen Privaa ka Amanvileru. Jasno je, Sen Priva, koji je i onako sam po sebi slab, već se napušta. Ako Garda uskoro ne pođe da uzabere zreo plod, učiniće to Saksonci i osramotiće korpus koji je dužan da preuzme najteži zadatak. Zatražena je dozvola od komande armije da se odmah krene u napad. 1-va divizija treba severno, a 2-ga južno od glavnog druma da nastupa pravo na s. Sen Priva.

2 gardiska divizija (pet bataljona 4 brigade) razvija se kod Sent Ela i polazi odmah. Taktika francuskih strelaca ide za tim da se drže izvan sfere dejstva iglenjače, da otstupe u slučaju nužde, a da nemačku pešadiju koja se približava zaspu brzom vatrom šaspoa sa velikim dometom. Plan im unekoliko kvari artiljerija 1 gardiske divizije koja, bar delimično. upravlja svoju vatru na neprijateljske

strelce, naročito kada ovi otstupaju. Ipak su prilično veliki gubici 4 brigade, koja u cilju vođenja uporne borbe nastupa u dubokom poretku, sa dva bataljona u prvom ešelonu. Prosti ljudi sa svojim ograničenim razumom neće da shvate da mogu da posluže kralju i otadžbini time što će biti ubijeni u drugom ili trećem ešelonu. Nemačkoj bi svakako bolje koristili ako obore nekoliko zakletih neprijatelja još pre nego što ih stigne poštena vojnička smrt.

Oni ne žele da umru uzaludno i žure napred da bi obrazovali jednu jedinu dugu liniju strelaca. Prostora ima dovoljno između druma i šume Boa d la Kis, a šaspo se brine da raspored tu ili tamo ne bude suviše gust. Oba bataljona određena za zaštitu artiljerije priključuju se desno. Severno od uvale, koja se pruža od s. Sent Ela ka s. Sen Privau, nastupaju Francova dva i po bataljona (2 gardiski grenadirski puk), a uvalom i južno od nje pola bataljona ovog puka i kraljičin puk (1 gardiski grenadirski puk). Grof Valderze, komandant kraljičinog puka, teži da sdesna obuhvati neprijatelja koji se zaustavio na glavnom položaju, na grebenu između s. Sen Privaa i kote 321. Napad uspeva uz pomoć artiljerije. Vis 321 zauzet je na juriš. Daleko nadmoćniji neprijatelj se povlači delimično ka s. Sen Privau, delimično u istočnom pravcu.

Ali, tamo je uskoro sve u pokretu. Rezerve pridolaze. I sa jugoistoka se približuju nove neprijateljske snage radi preduzimanja protivnapada. General Sise (1 divizija 4 korpusa) ostavio je samo svoju prednju liniju prema 25 diviziji i nastupa sa trupama pozadnjih ešelona prema visu 321. Ovim masama neće moći da odoli tanka linija strelaca koji su se, iznureni, prilepili za zauzeto zemljište. Kapetan fon Pritvic penje se sa svojom baterijom po padini sve do streljačkog stroja; iako samo tri topa mogu da tuku na 600 m, ipak je dovoljno nekoliko dobrih pogodaka pa da neprijateljske kolone bar ustuknu. Zaostali topovi i ostale baterije 1 gardiske divizije žure na isti položaj i uspevaju svojom paljbom da nateraju rezerve i Sisejevu diviziju na povlačenje, jedne ka Marengu, a druge ka visu 322. Baterije i Aleksandrov bataljon stalno štite desni bok. Najveći deo kraljičinog puka okreće prema s. Sen Privau i, pomoću Francovog polubataljona odbacuje neprijatelja sa visa 328. Zauzeti s. Sen Priva sa juga, slabim snagama, nije moguće. One obuhvataju u polukrugu jugozapadnu padinu i vis 328.

Dva i po bataljona Francovog puka, koji čine levo krilo 4 gardiske brigade, dospeli su, nastupajući pravo na Sen Priva, u najjaču vatru iz sela koje je obavijeno u beli oblak barutnog dima. Oni traže zaštitu u dubokim jarcima i iza visokog drveća druma. Tu se gomilaju u znatnoj dubini. Samo jedan deo se razvio u liniju koja se proteže ka jugoistoku. Ali se samo toliko postiže: neprijatelj se povlači iza zidova s. Sen Privaa, gde mu pešadija ne može da nanosi gubitke.

General fon Pape bio je protivan da se 1 gardiska divizija upotrebi severno od druma. Divizija, rekao je, nema artiljerije, nijedan metak dosada nije opaljen na Sen Priva, a neprijatelj se ne može

tući samo sa iglenjačom i njenim kratkim dometom. Pukovnik fon der Beke, koji se slučajno nalazi na licu mesta, ponudio se da dovede za dvadeset minuta korpusnu artiljeriju X korpusa. Odgovoreno mu je da za to više nema vremena i da artiljerija i nije potrebna, da je korpusna artiljerija Garde od pre jednog časa ućutkala neprijateljsku artiljeriju i da neprijatelj već napušta položaj. Princ Virtemberški poziva generala fon Papa da požuri sa napadom. „Njemu treba uvek mnogo vremena". Načelnik Generalštaba, general fon Danenberg, označava mu kao cilj najviše kuće s. Sen Privaa: sasvim onako kao što se kod vežbanja u brigadi označava crkveni toranj Tempelhofa ili Brica za održavanje pravca. Ali, ovde nije bilo u pitanju vežbanje u brigadi, već napad na položaj Sen Priva — Ronkur, koji se morao napasti na celom frontu, ako se nije hteo sačekati dolazak XII korpusa. Ako se napadne samo levokrilna tačka, desno neprijateljsko krilo poviće se ulevo i zasuće kolonu napadača bočnom ili bar kosom vatrom, dok će frontalne vatre biti ionako već dovoljno.

Da bi se izvršio naređeni napad, biće najjednostavnije da se sa prethodnicom kao desnim krilom nastupi od s. Sv. Marije duž druma, da se 4 i 2 gardiski puk, koji stoje u selu i zapadno od njega, kao i 1-va gardiska pešadiska brigada, koja stoji jugozapadno, razviju levo i da se, ako zatreba, jedan deo krene kao pozadnji ešelon. I podrška artiljerije (korpusna artiljerija X korpusa, artiljerija 2-ge gardiske divizije i 47 brigade) takođe se mogla obezbediti, ne samo da bi stavila pod vatru s. Sen Priva, već i neprijateljski streljački stroj i da bi pomogla nastupanje pešadije preko celog prostora na kome će biti izložena vatri šaspoa a da pri tome sama neće moći iskoristiti iglenjaču. General fon Pape nije hteo ni da čuje za takav razvoj snaga. Prethodnica je jednom određena da za svaki slučaj drži s. Sv. Mariju, a 4 i 2 gardiski puk trebalo je da budu rezerva. U tome se neće ništa menjati. Tako je ostala samo 1 brigada koja je imala da najbližim putem pređe preko druma i sasvim jednostavno nastupa prema najvišim kućama Sent Privaa.

Ona je ranije bila zaklonjena u uvali Omkura (Homecourt), ali je posle, da bi sve bilo lepo na okupu, izvedena na visove pod daljnju vatru šaspoa i topova. Ljudstvo se tu nalazilo u ležećem stavu i moglo je da sastavi lep spisak gubitaka. Kao oslobođenje iz nepodnošljive situacije primljene su posle dvočasovnog odmora komande za ustajanje, pokret i zaokretanje udesno. Radi pothranjivanja napada iz dubine nastupaju: tanka linija strelaca, četiri četne kolone, dva polubataljona, četiri polubataljona drugog i dva bataljona trećeg ešelona. Čim je dostignut istočni kraj s. Sv. Marije, pređeni su zaokretanjem polulevo, čak skoro ulevo, duboki drumski jarci i, da se ne bi došlo iza 4 brigade, nastavljen je pokret još neko vreme; zatim se po bataljonima i četama zaokrenulo udesno. Uskoro se pokazalo da najviše kuće s. Sen Privaa nisu dovoljne kao objekat napada. Brigada se mora razviti prema dugoj liniji belog dima, koja se od Sen Privaa pruža sve do Ronkura.

Gubici koji su za vreme dvočasovnog odmora bili još srazmerno mali, povećavaju se čim je brigada krenula, dostižu vrlo veliku visinu pri prelazu preko druma i jedva se smanjuju za vreme bočnog marša. Ogroman oblak prašine obavija gustu kolonu u koju sdesna pljušti neprekidna brza paljba i udaraju granate, dok beli oblačići ispražnjuju svoj sadržaj na paradne vojnike potsdamskog zabavnog parka koji, nimalo zbunjeni užasom koji se sručio na njih, nastavljaju sa „leva, desna" pokret „u nogu", nepromenjenom brzinom. Samo da se u ovoj vatri, koja dolazi sa svih strana, izdrži dotle dok ne bude moguće da se otvori vatra iglenjačom. „Napred, napred", opominje stalno komandant brigade, general fon Kesel, „napred" udaraju dobošari i sviraju trubači, i napred nastupaju grenadiri. Nezgodno je što stalnim padanjem ljudi jednako dolazi do zastoja i što se jednako mora hvatati potiljak prema novom vojniku prednje vrste. Najzad se stiže na puščani domet neprijatelja koji se nalazi na glavnom položaju. Može se otpočeti paljba, može se nastupati u skokovima.

Samo polovina, samo trećina, četvrtina brojnog stanja stigla je tako daleko. 2 grenadirski puk ušao je na najopasnije mesto, u međuprostor druma i desnog krila 1 brigade. 4 gardiski puk produžiće levo krilo. Jedan bataljon Aleksandrovog puka, kraljičin i Francov puk, 2, 3, 1 i 4 gardiski puk obrazovaće skoro neprekidan streljački stroj koji se pruža od levog krila 25 divizije sve do prema Ronkuru. To selo zauzeće krajnje levo krilo (dve čete 1 gardiskog puka, 1 četa gardiskih pionira, docnije još i polubataljon 3 gardiskog puka). Cela je linija od k. 321 do Ronkura u rukama Garde. Raspored trupa nije u potpunom redu i besprekoran; jedinice su na mnogim mestima izmešane. U pozadini se nalazi samo malo rezervi.

Protivnik, pokoleban bitkom od 16-og, gubi poverenje u sebe i svoje starešine. Mudro izmišljeno sredstvo da se neprijatelj uništi neprekidnom brzom paljbom pre nego što može da se približi toliko da bi upotrebio svoje manje vredno oružje, nije uspelo. Sada je iglenjača ravnopravna šaspou, ona je u rukama dobro izvežbanih strelaca čak nadmoćnija. Ovome neprijatelju se ne može večito pružati otpor. Artiljeriji je, takoreći, nestala municija. I kod pešadije se pokazuju posledice neprekidne brze paljbe. Jedan vojnik za drugim troši svoju municiju i napušta streljački rov. Maršal Kanrober misli da pod ovim okolnostima više neće moći dugo da drži položaj: vest da nove mase nadolaze od s. Montoaa i iz šumarka kod s. Obuea, ubrzava odluku. On naređuje povlačenje. Jaka zaštitnica treba da brani Sen Priva sa produženjem desno duž puta ka zamku Žomonu (Jaumont). Dva bataljona i jedna konjička brigada, koji su bili u Ronkuru, povlače se u Žomonsku šumu posle gubitka sela.

Gardiska pešadija nadire prema s. Sen Privau. Visoki spoljašnji zidovi od kamena, iza njih kuće sa zabakaridiranim prozorima, puškarnice i otvori na krovovima, niski zidovi između bašta i njiva, streljački rovovi u svim međuprostorima, čine tvrđavu koja se ne može napasti. Napadač se zaustavlja nekoliko stotina metara pred njom i vodi borbu vatrom u kojoj braniočevi strelci dejstvuju iza zaklona, dok se napadač nalazi na otvorenom zemljištu. Ali Sen

Priva će biti opkoljen čim nastupe oba nemačka krila. Međutim, posle strašnih gubitaka koje je pretrpela, Garda za to više nije sposobna. Ali, tu se nalaze obilna pojačanja. Levo nastupa XII korpus od s. Obuea, desno kod Sent Ela stoji spreman X korpus. Pred njime zjapi praznina u francuskom borbenom poretku, koja se stvorila povlačenjem jednog dela protivničkih snaga u Sen Priva i Marengo, a drugog prema k. 322 na železničkoj pruzi. Tu može da prodre X korpus, da odbaci jedan deo protivničkih snaga ka severu prema XII korpusu, a drugi ka jugu. Nažalost, X korpus je određen u rezervu. A rezerve se ne zadržavaju zato da bi pretvorile sumnjivu pobedu u stvarnost, već da bi se sačuvale nedirnute i neokrnjene kroz sve opasnosti i promene bitke! Tako se sva nada morala polagati u XII korpus.

On je ispočetka sa nekoliko metaka potpomagao nastupanje 1 gardiske pešadiske brigade. Zatim je 47 brigada ušla u šumarke kod s. Obuea gde se već nalazila 45-ta; 46 brigada kretala se za njom. 48 brigada je sporo napredovala prašnjivim krečnjačkim drumom preko s. Obuea i Montoa. S one strane ovog sela brigada se razvija, hvata vezu sa već razvijenom 45 brigadom i otvara vatru na Ronkur koji je Garda već zauzela.

Jedan ordonans-oficir generala fon Pape-a dojahao je u susret XII korpusu i molio da se 1 gardiska brigada pomogne artiljeriskom vatrom. On je izdejstvovao na svoju ruku da se pet i po bataljona prvih brigada pošalje prema s. Sen Privau. Ostatak nastavlja marš ka Ronkuru. Ali i ostale brigade i glavnina artiljerije uzimaju postepeno pravac ka s. Sen Privau. Prema jednom prastarom zakonu, jedinice određene da samostalno dejstvuju na bok ali na bliskom otstojanju od glavnine, koja napada frontalno, skreću, ako je to moguće, prema glavnini, da bi se u naslonu na nju pridružile teškom frontalnom napadu. Tako i ovde. Veći deo XII korpusa gomila se sa Gardom pred jakim frontom s. Sen Privaa. Znatno manji deo ostaje za bočni napad na Ronkur, smenjuje tu posadu Garde i nalazi se, iznenađen, ne samo pred neprijateljem koji se razvio severno od puta Sen Priva — Žomon, već se i oseća ugrožen u svome levom boku od neprijateljskih snaga u šumi i Žomonskim kamenolomima. On ne dejstvuje bočno, već je sam poduhvaćen s boka; isuviše je slab da bi lako otklonio ovu opasnost po svoj sopstveni bok.

Dva fronta stoje jedan prema drugome od druma do Žomonske šume. Desno francusko krilo je istureno unapred, a levo povučeno unazad i drži južni deo s. Sen Privaa. Mali broj četa kraljičinog i Francovog puka ne mogu uspešno da se bore sa ovim protivnikom.

Korpusne artiljerije Garde i Saksonaca gađaju Sen Priva već prilično dugo. Na više mesta izbio je požar. Situacija pritešnjene posade (oko 14 bataljona) postaje nepodnošljiva. Mnogi ljudi napuštaju selo. Ono više neće moći dugo da se održi i, ako neprijatelj bude napredovao desno i levo, onda je posada izgubljena. Kanrober naređuje postupno povlačenje prvo sa južnog i zapadnog dela fronta. Plameni koji izbijaju visoko nad s. Sen Privaom deluju kao znak za juriš. Čete kraljičinog i Francovog puka prve se odazivaju ovom pozivu,

jure prema najmanje zaštićenoj strani i prodiru u selo. Bataljoni Francovog puka na drumu neće da zaostanu, prodiru sa zapada i šalju odrede do izlaza ka Marengu. Južni deo sela je u rukama Nemaca. Severni deo, odvojen drumom, neće moći sam da se dugo održi. Sada naređuje general fon Pape da se da znak „brzo napred". Iza bregova leševa diže se ono malo zaostalih koje je zrno poštedelo. Svi, Prusi i Saksonci, jure napred. Zapadni front zauzet je skoro u prvom naletu. Protivu visokih zidova, jakih kuća, groblja na severoistočnom uglu i severnog fronta još se dugo vodi borba. Mnogi juriš biva odbijen. Baterije, u dobroj nameri ako mogu da pomognu, gađaju u gužvu, bez razlike, kako branioca tako i napadača. Tek kada su do kraja branjene kuće opkoljene sa svih strana, moraju uporni branioci da odustanu od očajne borbe. Mnogo ih je zarobljeno. Ali, pod zaštitom ovih borbi, 6 korpus se povukao skoro neometen i neoštećen.

Sada izgleda da je došao trenutak da se zadržane rezerve bace u borbu. 20 divizija krenula je od Sent Ela. Neupoznata sa stanjem stvari, ona hoće da nastupa u severoistočnom pravcu da bi naknadno, preko Ronkura, izvršila otsudan udarac u bok i leđa. Činjenice opet odvode diviziju ka s. Sen Privau. Jedna brigada isturena je kroz selo i u visini Marenga postavlja pretstraže prema neprijatelju koji se povukao. U međuvremenu prispela je cela artiljerija. Desno od šume Boa d la Kis, severno od železničke pruge, stoje hesenske baterije. Zatim se priključuju sve gardiske baterije, pomešane sa nekoliko baterija X korpusa, na zauzetom „neosvojivom" položaju južno od s. Sen Privaa. Severno od sela, sve do Žomonskih kamenoloma, stoji nekoliko pruskih i sve saksonske baterije. To je ogromna artiljeriska linija kojoj se ništa ne bi moglo odupreti da je ranije obrazovana. Sada nanosi štetu, manje neprijatelju, a više isturenoj sopstvenoj pešadiji. Njoj efikasno odgovaraju francuske baterije armiske rezerve od Kamenoloma kod Amanvilera, koje nalaze zgodnu metu u zapaljenom i plamenom obasjanom Sen Privau.

Skoro 250 topova, koji dejstvuju u jednoj liniji, čine dostojnu završnu sliku za napad koji se mogao pretvoriti u uništenje, da je izvršen u bok i leđa sa raspoloživa tri armiska korpusa. Ali kako je izveden sa dve brigade (od kojih jedna bez artiljerije) čisto frontalno prema najjačoj tački jakog položaja, pored svih docnijih pojačanja doveo je samo do toga da je neprijatelj, dvanaest časova ranije, otpočeo povlačenje na koje se već bio odlučio. Takav uspeh kupljen je, dakako, suviše skupo ogromnim gubicima koji su samo kod pet gardiskih pukova, koji su najviše učestvovali, izneli prosečno po 35 oficira i 1.000 ljudi na puk. Ali, neuporediva hrabrost trupa, koja je dovela do cilja uprkos svim greškama i manama voćstva i uprkos početnoj nadmoćnosti neprijatelja u pogledu broja i oružja, izvojevala je ovde pobedu koja je za dugo vremena stavila nemačku vojsku na čelo svih evropskih vojski. To je najveći uspeh borbe za s. Sen Priva. Ne treba tako visoko ceniti onaj drugi uspeh kojim je ne samo 6 korpus, nego i cela francuska armija bila prisiljena na povlačenje sa svog „neosvojivog" položaja.

Položaj IX korpusa bio je u 5 časova popodne uglavnom nepromenjen u odnosu na raniji, iako je ovaj korpus pojačan korpusnom artiljerijom III korpusa. Na desnom krilu su četiri do pet bataljona i četiri baterije kod Šantrena osujetile pokušaje obuhvata Montodonove divizije (1 divizije 3 korpusa). Deset baterija sa malo pešadije držalo je greben u centru protivu Grenijeove i Loranseove divizije (2 i 3 divizija 4 korpusa). Kada se gardiski korpus krenuo na levom krilu bila je 25 divizija prikupljena u šumi Boa d la Kis sa zadatkom da krene u napad protivu Sisejeve divizije (1 divizije 4 korpusa). 25 divizija mnogo je izgubila od svoje udarne snage usled gubitaka od mnogočasovne neprijateljske artiljeriske vatre. Uprkos tome IX korpus nije morao da strepi od neprijatelja koji je dosada ostavio neiskorišćene sve prilike za ofanzivu ozbiljnijeg karaktera. Međutim, general fon Manštajn zamolio je za pojačanje. Ono mu je dato dodeljivanjem 3-će gardiske brigade, ali je time na opasan način oslabljena zaštita njegovog levog boka. Posle izdvajanja ove brigade, ostala je za napad na jak visinski položaj južno od s. Sen Privaa samo 4 gardiska brigada. Ako bi jedna i po divizija branioca odbila ovaj napad i zatim zajedno sa Sisejevom divizijom krenula u protivnapad, bio bi levi bok IX korpusa veoma ugrožen. Stoga bi bilo umesno da se 3 gardiska brigada ostavila na levom krilu. Kao što su pokazali docniji događaji, ona bi tada sa 25 divizijom verovatno tukla Sisejevu diviziju i bočnim dejstvom razbila 4 francuski korpus.

Ali, ovakve izveštačenosti nisu odgovarale shvatanju hrabrog generala fon Manštajna. On je pred svim ostalim taktičkim pokretima dao prednost uobičajenom i oprobanom frontalnom napadu, bez obzira na to da li je ovaj uperen na slabog ili jakog neprijatelja, na slab ili jak položaj, i stavio je u zadatak 25 diviziji, uz dodeljivanje šest baterija, da napadne Sisejevu diviziju (1 diviziju 4 korpusa), a 3 gardiskoj brigadi, ali bez dodeljivanja artiljerije koja bi mogla da joj smeta, da napadne divizije Grenijea i Loransea na njihovom neobično jakom položaju zapadno od Amanvilera, koji je bio bogato protkan streljačkim rovovima. Napad nije otpočet prethodno razvijenim trupama, već je razvijanje vršeno tek u toku borbe. Gardiski streljački bataljon, koji se nalazio na čelu, izgubio je sve svoje oficire i više od polovine svog ljudstva; u poslednjoj fazi borbe vodio ga je jedan zastavnik koji je srećno ostao pošteđen. Gubici ostalih bataljona, dva bataljona Aleksandrovog puka (1 gardiski grenadirski puk) i tri bataljona Jelisavetinog puka (3 gardiski grenadirski puk), bili su, iako znatni, ipak nešto manji i opadali su prema desnom krilu u srazmeri pristizanja u domet brze vatre šaspoa. Međutim, tih šest bataljona održalo se pred neprijateljskom vatrenom linijom i pored svih gubitaka. Kada su po padu mraka krenuli napred, imali su zadovoljstvo da nađu napušten položaj. On se više nije mogao držati, pošto je francuski 6 korpus otstupio tako da je desni bok 4 korpusa bio ugrožen.

Prva armija tukla je svoju bitku samo u labavoj vezi sa Drugom armijom. Ona je imala zadatak da VIII korpusom napadne neprijateljski front između Folija i Poan di Žura, a VII korpusom njegov levi bok između Poan di Žura i Sen Rifine (skica 65). Ovaj drugi zada-

tak bio je olakšan uzvišenjima jugoistočno od kamenoloma kod Poan di Žura, a otežan šumom Vo koja se nalazila ispred boka koji je trebalo napasti. Samo nekoliko strmih i uzanih puteva vodilo je uz padinu i kroz gusto šiblje lisnate šume. Bilo je javljeno da pešadija može da koristi staze sumnjive prolaznosti samo u kolonama po jedan, a artiljerija nikako.

Da se komanda armije setila bitke kod Jene, načina kako je Landgrafenberg učinjen prolaznim i kako je Napoleon sa buktinjom u ruci sam upravljao radovima, nemoguće bi postalo moguće. Vremena je bilo dovoljno da se premaše Napoleonova postignuća. Da je na ovaj način uspelo da se baterije dovedu kroz šumu na breg i da se uz njihovu potporu preduzme naređeni napad u bok, a u saglasnosti sa napadom na front, bila bi bitka na ovom krilu odlučena u relativno kratkom vremenu. Ali komanda armije uzdržavala se od takvih avanturističkih poduhvata. Pošto je napad u neprijateljski bok vezan sa isuviše mnogo teškoća, ona se ovde ograničila na odbranu koju je Moltke preporučio samo za početak. Šest bataljona, jedan eskadron i jedna baterija ostavljeni su kod Arsa da bi protivu nadiranja Francuza u dolini Mozela štitili nemačke komunikacije za vezu sa pozadinom, a pet i po bataljona istureno je do ivice šume Vo. Ostatak VII korpusa ostao je na desnoj obali Mansa, južno od Gravelota. On je odande mogao da sadejstvuje frontalnom napadu koji je VIII korpus trebalo da preduzme sa linije Gravelot — Malmezon kroz duboku uvalu, kroz šume Mans i Ženivo (Genivaux) uz padinu prema neprijateljskom položaju Poan di Žur — Lajpcig.

Da bi se oduprla takvom napadu, 1 divizija (Veržea) 2 korpusa iskopala je skoro neprekidan streljački rov duž velikog druma od južne okuke jugoistočno od kamenoloma Poan di Žura sve do istočno od Sent Ibera (St. Hubert) i jako ga posela. Iza nje stajala je 2 divizija (Bastul-a) istog korpusa, a desno su se priključile, sve do Lajpciga, divizije 3 korpusa: Emara (4-ta), Metmana (3-ća) i Nerala (2-ga). Pešadija je bila isturena ispred položaja u šume s obe strane velikog druma za Sent Iber. Nisu nedostajali ni zakloni, ni brisani prostor, ni pešadija, a nebi nedostajalo ni artiljerije da nije vladalo načelo da se zadržavaju jake rezerve tog roda oružja. Tako je za artiljeriju VII korpusa južno i VIII korpusa severno od Gravelota bilo lako da ućutkaju francuske baterije i nateraju ih na otstupanje. Uputstvo Vrhovne komande glasilo je da se dejstvo ograniči na artiljeriju dok se severnije ne bude osetilo dejstvo IX korpusa. Ali, pošto su se francuski strelci skriveno približili i dosađivali baterijama svojom vatrom, moralo se, htelo ne htelo, preći u napad. Upućeni su jedan, dva, tri bataljona drumom i pored njega. Pojačanja su podržavala borbu koja se razvila i proširila su postupno front. Trupe su uspele da u žestokoj borbi prodru u šumu Mans, da sa velikim gubicima stignu do njene istočne ivice i da se tamo učvrste, desno do kamenoloma kod Poan di Žura, a levo do mesta koje je oko 1.000 m udaljeno od velikog druma. U daljem toku borbe ove jedinice su uspele da zauzmu Sent Iber koji je ležao neposredno pred položajem.

Ako se sada „udari bočno" iz šume Vo, greben je naš, rezonovao je komandant brigade koji je komandovao na desnom krilu. Takve ideje izgledale su generalu fon Štajnmecu sasvim neosnovane. Po njegovom mišljenju bila je ne samo artiljerija suzbijena i zauzet Sent Iber, već i cela neprijateljska snaga tučena i prisiljena na povlačenje. Ostao je još samo zadatak gonjenja. Da bi se izvršio, trebalo je da jedna pešadiska brigada, artiljerija VII korpusa i 1 konjička divizija, koja je stajala jugozapadno od Malmezona, nastupaju kroz uvalu Mans i da bace neprijatelja koji beži u uvalu kod zamka Sen Žermen. Kroz gužvu trupa koje su se tiskale na drumu samo su četiri baterije stigle do suprotne ivice uvale. Dve ne stižu ni da skinu topove sa prednjaka i opet nestaju. Samo Haseova i Gnigova baterija uspevaju da otvore vatru i da dejstvuju efikasno čak i protiv mitraljeza koji se pojavljuju. Ali Haseova konjička baterija ima velike gubitke. Naposletku ostaje samo jedan top čiju poslugu dopunjuje komandir baterije i jedini preostali oficir. Kada su ispražnjeni svi prednjaci, baterija dobija od Gravelota naređenje da se vrati. Ali, to je nemoguće. Jer, svi konji leže na zemlji. Komandant diviziona dovodi nove zaprege; polazi za rukom da se topovi i prednjaci, sa ranjenim ljudima na njima, korakom povuku kroz uvalu. Gnigova baterija, zaklonjena iza baštenskih zidova Sent Ibera, mogla je da se održi duže.

Od konjičke divizije uspeva samo 4 ulanski puk, koji se nalazio na čelu, da stigne do suprotne ivice uvale i da se tamo razvije. Juriš na streljačke rovove koji su bljuvali vatru izgledao je isključen. Pošto je pretrpeo prilične gubitke na položaju koji je bio slabo zaklonjen, puk se povukao strmom šumskom stazom i, delom uveče, delom tek noću, priključio diviziji kod Mogadora. Pešadiska brigada nije uspela ni da se pravilno razvije. Pojedine čete, vodovi, čak i desetine, žurile su pravcem gde su se nadale da će naći mesta u prednjoj liniji, jurnule su na svoju ruku prema neprijateljskoj vatrenoj liniji, bile su odbijene, ali su ipak stigle prilično daleko od ivice šume i mogle da se na nekih 300 do 400 m pred neprijateljskim rovovima bace na zemlju. Ovim je došlo do zastoja u borbi.

Kako da se obnovi i nastavi borba! Jedna brigada VIII korpusa stajala je još u rezervi kod Gravelota. On je, međutim, morala da izdvoji jedan puk radi obezbeđenja protivu francuskog 3 korpusa koji je kroz šumu Ženivo ugrožavao desni bok IX i levi bok VIII korpusa. Sa poslednjim pukom krenuo je general fon Geben sve do Sent Ibera. Nije se, međutim, moglo očekivati da će se time izazvati preokret u situaciji. Olakšanje je moglo doći samo sa boka. General fon der Golc je, doduše, na krajnjem desnom krilu nastupao od Arsa sa 26 pešadiskom brigadom, zauzeo je Žisi (Jussy), ali nije mogao da nastupa dalje protivu jakog položaja Sent Rifin — Rozrijel, iako je na desnoj obali Mozela jedna brigada I korpusa isturila svoje strelce do Crvene kuće preko puta Mulena. Iako su se time obe brigade sasvim približile glavnoj otstupnici ka Mecu, one ipak nisu imale nikakav uticaj na događaje kod majura Moskva (Moscou) i Poan di Žura. Da bi ovde došlo do nekog rešenja, generalu fon Štajnmecu izgledalo je da ne preostaje ništa drugo nego da baci u borbu II kor-

pus koji je u 2 časa ujutru krenuo iz Pont a Musona i u 5 časova posle podne sa 3 divizijom stigao u Rezonvil.

Pre nego što je ova mogla da krene, usledio je francuski protivnapad. Započele su ga baterije koje su dovedene iz rezerve; zatim je nastupila pešadija. Isturene nemačke jedinice su bačene natrag, ali napadač se uskoro zaustavio u vatri koja je dolazila sa ivice šume i zidova Sent Ibera. Međutim, iza nemačkog fronta, u svima jedinicama i kod pojedinih vojnika, koji su se bez starešina nalazili dalje pozadi, čim su čuli izdaleka iznenadnu pojačanu huku bitke, nastala je panika. Uplašena gomila gurala se u neredu ka Gravelotu. Tek što je ova gomila stigla u selo, koje joj je pružalo zaštitu, i tek što su se Francuzi vratili u svoje streljačke rovove, pojavila se 3 divizija i krenula kroz gužvu ljudi, konja i kola. Prethodnica (2 lovački bataljon, 54 puk), izbivši na greben, napredovala je još nešto dalje preko ranije linije i stigla sa malim odeljenjima u sredini neposredno na okuku puta istočno od Sent Ibera, a desno do kamenoloma kod Poan di Žura, na 150 m od neprijateljskih streljačkih rovova. Levo prema majuru Moskva prešlo se preko baštenskih zidova Sent Ibera. Glavnina 3 divizije ugurala se u tu liniju i u prostor iza nje. Ona se uskoro rastrojila u svoje najsitnije jedinice i pomešala sa već izmešanim jedinicama VIII korpusa. U međuvremenu je nastupio potpun mrak. Neprijateljske položaje ocrtavali su samo majuri Poan di Žur i Moskva koji su goreli. Ni Francuzi nisu mogli da vide svoje protivnike; oni su mogli samo da ih čuju. Čim bi se sa nemačke strane čulo neko kretanje, vatra branioca bi se rasplamtela; na nju su odgovarale ne samo prednje jedinice napadača, već, na njihovu osetnu štetu i sa skoro još većom revnošću, i pozadnji njegovi delovi.

Da bi se bar donekle zaveo red, povučene su trupe VIII korpusa u Gravelot, a kada darmar time nije bio otklonjen, palo je nekom na um da još i 3 diviziju smeni 4-tom. Paljba koju su izazvali ovi pokreti stišala se tek posle prilično dugog vremena. Postavljene su pretstraže čija se linija pružala od Žisija na severnoj ivici šume Boa di Vo do jugozapadnog ugla kamenoloma i zatim na kratkom otstojanju duž puta, da bi se severno oko Sent Ibera savila unazad prema južnom delu šume Boa di Ženivo.

Pošto nisu primljene vesti o situaciji kod Druge armije, stanje stvari kod Prve armije izazvalo je u Vrhovnoj komandi prilične brige. Opšte raspoloženje bilo je da 19-og treba na jakom položaju kod Gravelota odlučno sačekati neprijateljski napad koji se predviđao. Ali, Moltke je uspeo da ubedi kralja da bi bilo bolje ponoviti napad, ako bi se borba uopšte još pokazala potrebnom. On je pravilno gledao na stanje stvari.

Na francuskoj strani razvijao se sličan proces kao i na nemačkoj. Kao što su se ovde VIII korpus i 3 divizija vratili u Gravelot, tako su tamo borci, koji su tako dugo branili streljačke rovove kod Poan di Žura i majura Moskva, posle smrkavanja napustili svoja mesta, prvo pojedinačno, a zatim u grupama i u sve jačim delovima. Oni su zamenjeni novim trupama koje su, kao 4 divizija prema njima, očekivale obnavljanje borbe. One nisu morale dugo da čekaju.

Bazen se već bio vratio u svoj stan, kada mu je jedan Kanroberov ađutant javio o povlačenju 6 korpusa. On je utešio očajnog vesnika nesreće uveravajući ga da nedaća njegovog pretpostavljenog samo za dvanaest časova ubrzava povlačenje armije koje je već odlučeno. Zapovesti, koje je Generalštab ujutru spremio i držao u pripravnosti, izdate su bez odlaganja. One su određivale da se armija odvede na „drugi položaj", i to: 2 korpus u Lonžvil između Sen Kantena (St. Quentin) i r. Mozela, 3-ći u Si (Scy), Lesi (Lessy) i Lori (Lorry), 4-ti u Plapvil i Le Sansone (Le Sansonnet), 6-ti odatle pa sve do fora Mozel, a Garda, konjica i artiljeriska rezerva u tesan prostor koji su opkoljavali ovi korpusi. Prilaz ka Mecu bio je otvoren. S one strane samo je I korpus zatvarao put u slobodu. Kako je mislio general fon Geben, nije moralo biti teško da se ova prepreka pregazi. Ali, kad se iza sebe ima cela nemačka vojska, uključujući i Treću armiju, proboj u slobodu odveo bi samo do opkoljavanja, najdocnije na Rajni.

2 i 3 korpus povukli su se još u toku noći. Kada je svanulo, preostale su samo slabe jedinice. Između njih i nemačkih pretstraža došlo je do kratkih borbi vatrom kod Poan di Žura i kod kamenoloma.

U jednoj od najkrvavijih borbi ubrzano je, dakle, samo za dvanaest časova povlačenje koje je već bilo odlučeno. A da je do njega uopšte došlo, ranije ili docnije, imalo se zahvaliti samo ubeđenju Bazena, njegovih generala i njegovoj armiji da se ni na „neosvojivom položaju" ne može pružati trajan otpor „brutalnoj ofanzivi" ovog protivnika.

Generacija 1870 god. živela je u Napoleonovskim tradicijama. Ali, ono što je kao strategisko blago sačuvala iz vojni velikog majstora ratova, nije poticalo iz perioda njegovih velikih pobeda od Marenga do Fridlanda, već iz vremena posleruskog opadanja. Ostalo je nezapaženo da je Ulm izvojevan veličanstvenim zaobilaženjem, Jena širokim obuhvatnim krilima, Austerlic i Fridland napadima u jedan, Marengo u oba boka. Nasuprot tome, na uobrazilju Francuza moćno su uticali džinovski napad na neprijateljski centar kod Lajpciga 16 oktobra i ponovljeni pokušaji kod Vaterloa da se probije engleski front. Da baš ovi napadi nisu uspeli i da su prouzrokovali tragičan kraj korzikanskog junaka, zaboravljeno je zbog njihove veličanstvenosti. Otada je stvaranje masa pred bitku važilo kao neophodan uslov pobede. Trebalo je da se kreće u dubokim, zbijenim kolonama i da se armija koncentriše u uzanim, dubokim masama.

Ono što je učinjeno u tom pogledu 1870 god. vredno je divljenja i naišlo je već tada na priznanje jednog Gebena. Osam korpusa Prve i Druge armije, četvrt miliona vojnika, nastupaju na uzanom frontu, tesno zbijeni prema r. Saru. Izgledalo je da koraci i tutnjava ove ogromne falange moraju da smrve sve što bi se usudilo da joj se suprotstavi.

Bez obzira na to, jedan francuski korpus zadržava se na visovima leve obale. Da bi kaznila ovu drskost, prethodnica Prve armije napada. Položaj je suviše jak, brza vatra koja bije otuda suviše je ubitačna da bi napad mogao da uspe. Treba pozvati pojačanja. Ali, sa

uzanog fronta mase može se otkinuti samo nekoliko odlomaka koji, postepeno povedeni u frontalni napad, ne mogu mnogo da olakšaju zadatak. Komandanti korpusa preuzimaju jedan za drugim komandu nad trupama, ali svaki se oseća nemoćan pred ovim problemom. Tek dockan uveče pojavljuje se, vođena više slučajem nego namerom, jedna divizija na boku i za leđima neprijatelja i nesvesno pokazuje okupljenim vojskovođama kako su od dana Leonide osvajani jaki položaji. Svaki koji je hteo mogao je da uvidi: stvaranje mase dovodi samo do napada na front sa nedovoljnim snagama, do uzastopnih, sve slabijih udaraca, koji ostaju skoro bez dejstva.

Posle pobede kod Špiherna trebalo je goniti. Međutim, potrebna su četiri puna dana da bi se unekoliko odmotalo ogromno klupče i obe armije prebacile preko r. Sara. Neprijatelj, koji je potisnut i rasturen, imao je dotle vremena da se prikupi i u sređenom povlačenju skloni pred sporim goniocem. Kod daljeg nastupanja nešto je, doduše, smanjena preteranost u stvaranju masa, ali je zadržan sistem uzanog fronta, dubokog rasporeda i korpusa iza korpusa. Tom sistemu se mora, uglavnom, pripisati čudovišnost da je 16 avgusta protiv glavne neprijateljske armije poslat samo jedan od deset korpusa i da je 18-og armija od pet korpusa preduzela odlučan napad na neosvojiv položaj samo sa tri brigade.

Moltke se već davno pre 1866 god. izrazio protiv ovakvog načina vođenja rata. On je dokazao da se zbijene mase, koje treba da donesu pobedu, ne mogu ni smestiti, ni hraniti, ni, što je najgore, kretati. On je proračunao dužinu marševske kolone jedne divizije i jednog korpusa i našao da bi korpusu za dolazak na bojno polje i za razvijanje bio potreban skoro ceo dan da bi mogao da bude uveden u borbu samo postepeno, a nikad sa svom svojom snagom i da se istog dana više ne može računati sa korpusom koji bi se kretao pozadi čelnog. Stoga je za svaki korpus zahtevao bar jedan zaseban put.

Korpusi ne treba da se kreću jedan za drugim na jednom ili na malo puteva, već treba da se kreću naporedo na više ili bar po istom tolikom broju puteva, koji vode približno paralelno. Veličina razmaka između paralelnih puteva zavisi od osobina putne mreže i iznosi, prema iskustvu u kultivisanim zemljama, na većim rastojanjima prosečno 7 do 8 km. Armija od, naprimer, šest korpusa nastupaće, dakle, u najmanje šest kolona sa međuprostorima od 7 do 8 km i u frontu širokom 50 km. Razvijen korpus sadašnjeg sastava i sadašnje opreme municijom, pod pretpostavkom da je front širok 6 km, daće vatrenu snagu čije bi povećanje bilo nekorisno.

Međutim, kao što je Moltke izračunao, marševske kolone su još uvek suviše duge za brzo razvijanje, a sada, posle znatnog povećanja korpusa, biće preterano duge. One se ne mogu skratiti za vreme dugog nastupanja. Ali, kod približavanja neprijatelju one se moraju podeliti na divizije i brigade, u dve ili, po mogućstvu, četiri kolone koje koriste sporedne puteve ili, gde takvih nema, teže da nastupaju preko polja.

Moltke je hteo da sa takvom armijom od šest korpusa otpočne rat 1870 god., da u sedam kolona i u frontu širokom 50 km pređe r.

Sar između Merciga i Sargeminda i da potraži i tuče neprijatelja za koga je pretpostavljao da je slabiji. Kada je ustanovljeno da se francuska vojska može koncentrisati u Lorenu u većoj jačini i u kraćem vremenu nego što se pretpostavljalo, Moltke je sačekao završetak koncentracije da bi nastupio tek sa osam ili deset korpusa i sebi obezbedio nadmoćnost, a većim protezanjem po širini osigurao obuhvatanje neprijateljskih bokova. Jer se pobeda, koju je hteo da izvojuje, morala, da bi bila uništavajuća, postići ne samo napadom na front nego, pre svega, kao kod Kenigreca, napadom na oba boka. Ovi bočni napadi su olakšani kada se neprijatelj postavi u uzanom, dubokom i zbijenom poretku, spreman za upornu borbu. Ali, u osnovi, ipak odlučuje širi front koji dozvoljava natkriljavanje; preduslov za to je, naravno, veća i mnogobrojnija vojska.

Zato je prvi zadatak vojskovođe da se pobrine za veću armiju. Da reši ovaj zadatak, bilo je lako Napoleonu I, pošto je kao najmoćniji vladar svoga doba mogao da digne najveću vojsku. Kada bi tokom dužeg pohoda izgubio potpunu nadmoćnost, Napoleon je prekidao operacije, kao posle Pruskog Ojlaua ili Asperna, da bi svoje ubojne snage opet doveo na normalnu jačinu i nastavio na uobičajeni način rat protivu prevarenih protivnika. Moltke nije raspolagao tako bogatim izvorima sredstava, ali je snage, koje je imao, držao prikupljene, i uprkos svim protivnim savetima i nastojanjima, sproveo je da se ne ostavljaju operacione armije ni 1866 god. na Rajni ni 1870 god. u Šleskoj, nego da se rat ograniči na neprijatelje koji su stvarno postojali, a ne da se proširi još i na one koji su mogli postati neprijatelji. To je već samo po sebi bilo delo koje je bitno doprinelo uspehu. Jer Bazen se 16 avgusta verovatno ne bi povukao da nije svakog časa očekivao ili morao da očekuje pojavu očigledno velike nemačke nadmoćnosti. Dakle, srazmerno je lako da se sa većom i jačom vojskom neprijatelj napadne frontalno i na bokovima. Ali, mogu promašiti sva nastojanja da se ova veća vojska razvije i koncentriše na jednom ratištu. Tada se vojskovođa nalazi pred nadmoćnijim neprijateljem i mora, tako glasi jednostavan savet, da bude jači bar na presudnom mestu.

Kada je Napoleon, u jesen 1813 god., raspolagao slabijim snagama, on je kao presudno mesto odredio front i prikupio je tamo sve svoje snage koje ipak nisu bile neznatne. Trebalo je izvršiti junački, natčovečanski napad, uništavajući proboj. Od njega zavisi budućnost, on treba da reši da li *„le monde va tourner encore une fois"*.*) Ogroman napad je propao kao što je propalo i toliko ranijih. I tada se desilo neizbežno. Čoveka koji nije hteo da obuhvata, obuhvatili su sa obe strane, stisnuli, opkolili i uništili bi ga da strah prema strašnom čoveku nije otvorio zadnja vrata. Toliko je sigurno: onaj koji — bilo da je jači ili slabiji — ne želi da obuhvati oba boka, biće obuhvaćen ili može da bude obuhvaćen sa oba boka, i ko hoće da se ograniči na napad u jedan bok, izlaže se opasnosti da bude obu-

*) Da li će se »svet još jednom preokrenuti«. — Prim. prev.

hvaćen na drugoj strani.*) Stoga Hanibal kod Kane nije pojačao front, već ga je oslabio do jedne trećine protivničke snage. To je, doduše, imalo za posledicu da je taj slabi front potisnut prevelikim pritiskom neprijateljske mase. Ali, utoliko je lakše bilo dugim kartaginskim krilima da nastupaju, da zaokrenu protiv otvorenih rimskih bokova i da brzo zaustave povlačenje.

Fridrih Veliki našao se sa svojom malom vojskom pred jakim i širokim frontovima. Napad na njih doneo bi mu poraz još sigurnije nego Napoleonu. On je zaobišao položaj da bi se okrenuo protiv boka ili čak leđa neprijatelja. Ovaj je težio da razvije svoje snage na ugroženom pravcu. Kralj se našao, kada je srećno izvršio zaobilaženje, pred novim položajem čiji je front kod Kolina bio suviše širok, kod Kunersdorfa suviše jak, a čiji se bokovi, kako ovde tako i tamo, nisu mogli napasti. I kod Lojtena zaobilaženje je odvelo pred novi front, ali ovaj je bio tako uzan i dubok da se mogao obuhvatiti sa obe strane, iako samo sa velikim naprezanjem. Kod Corndorfa su Rusi, ugroženi s leđa, jednostavno načinili „na levo krug" i suprotstavili napadaču isto tako širok front kao i pre toga. Fridrih je morao da zahvali, uglavnom, konjici što je mogao da napadne front, pa prvo jedan, a zatim i drugi bok i da potisne upornog neprijatelja u mučnoj, dugoj borbi. Odlučnija je bila bitka kod Praga u kojoj je izvojevana pobeda uglavnom na taj način što je leva polovina bojnog poretka razvučena do krajnje istanjenosti da bi se omogućio obuhvat.

Za milionsku vojsku bilo bi teško da podražava primer Lojtena i Corndorfa. Nije to tako jednostavno krenuti nekog maglovitog decembarskog jutra i sa nekih dvadeset korpusa obići neprijateljsko krilo. Ali, slabiji može da se ugleda na Kanu i Prag kada hoće da opovrgne Napoleonovu izreku ,,jači pobeđuje" i kada hoće da uništi protivnika i pored njegove nadmoćnosti.

I danas je još moguće da se, kao kod Kane, centar istanji u liniju sa malo rezervi — iako sa mnogo metaka — a ipak da se napada, kao što je to sa tako velikim uspehom učinila 4 gardiska brigada 18 avgusta; i danas mogu krila, kao kod Praga, da se produže radi obuhvata u cilju uništenja, i još uvek se može desiti da će se protivnik grupisati u veću ili manju masu kao Terencije Varon kod Kane, Napoleon kod Lajpciga i Benedek kod Kenigreca.

Istina, u tom pogledu se ne treba zavaravati: neprijatelj će preduzeti protivmere protiv takvih obuhvata i bočnih napada. Time će savremena bitka još više nego ranije postati borba za bokove. Kod Kenigreca su oba korpusa desnog austriskog krila htela da napadnu levi bok Prve pruske armije. Oni su naišli na otpor Franseckove divizije. Još pre nego što su ga savladali, Druga pruska armija ugrozila je njih same na desnom boku. Oni su se povukli da bi zaštitili bok svoje armije. Ovaj defanzivni bok potisnula je 1 gardiska divizija koja je sa svoje strane morala da popusti pred obuhvatnim udarom austriske rezerve, dok nije prihvaćena od prethodnice I korpusa, i

*) Jedan neprijateljski bok može da bude sigurno naslonjen i nepodesan za napad. Napadač mora, i pored toga, da preduzme mere protiv opasnosti napada sa te strane.

tada je pružila otpor frontalno; u međuvremenu okrenuo se VI korpus protivu desnog boka Austrijanaca koji su nadirali. U borbama pri povlačenju učestvovala je zatim još i Prva armija bočno sa svog dotadašnjeg položaja. Slični događaji odigrali su se i na južnom krilu.

16 avgusta III korpus odbija 2 francuski korpus napadom na front i u bok. Francuski korpus prihvataju Garda i deo 6 korpusa. Drugi deo 6-tog korpusa, dve divizije 3-ćeg i 4 korpus nastupaju u ešelonima prema levom nemačkom boku. Lemanova polubrigada, 20 divizija i Švarckopenova divizija prinuđavaju ih, jednog za drugim, na povlačenje. 18 avgust bi pokazao sličnu sliku, da su Francuzi na desnom krilu sa svojim rezervama prešli u ofanzivu. Tako se obuhvatanje i protivobuhvatanje ograničilo na flankiranje krajnjeg saksonskog krila od strane francuskih jedinica u Žomonskoj šumi.

U toj borbi za bokove pobeđuje onaj čija se poslednja rezerva ne nalazi iza sredine fronta, već na krajnjem krilu. Tamo se ona ne može dovesti tek onda kada orlovo oko vojskovođe u metežu bitke koji obuhvata mnoge kvadratne milje upozna tačku gde će pasti odluka, već se tamo mora voditi još prilikom približavanja bojnom polju, pri nastupanju od stanica iskrcavanja, pa čak i samim transportovanjem železnicom.

Nije se moglo predvideti da li će se baš kod Kenigreca tući velika bitka opkoljavanja. Ali, da će VIII korpus desno, a VI korpus levo doneti odluku, moglo se nazreti već onda kada je prvi prešao saksonsku granicu, a drugi vršio demonstraciju u pravcu Moravske.

Tvrdi se da ne mora ni doći do takvih obuhvata i do takvih borbi za bokove. Neprijatelj će, kažu, prikupiti svoje rezerve, probiće sa tom masom istanjeni front i tako brzo dovesti do uspeha. To bi bio plan Terencija Varona sa kojim je prošao tako zlo.

Da zamislimo opet situaciju kod Kenigreca. Tamo, svakako, nije bilo potrebno da se najveći deo Prve armije prikupi u masi pred sredinom austriskog položaja i ponudi neprijateljskoj artiljeriji kao meta. A nije bilo opravdano ni da se još i jedan deo Elbske armije upotrebi frontalno. Dva korpusa Prve armije bila bi sasvim dovoljna da se zaštiti ceo front na Bistrici i dalje preko Benateka. Preostali korpus mogao se dodeliti Elbskoj armiji. Da je Benedek tada zbilja preduzeo svoj nameravani masovni napad prema Bistrici i odbacio oba pruska korpusa, četiri korpusa, dovedena u njegov bok sa severa, a tri sa juga, donela bi neizbežnu katastrofu još ranije i efikasnije nego što se stvarno desilo.

Nemci su sa napoleonovskom taktikom masa nastupali ka r. Saru i Mozelu. Trebalo je da u istrajnoj i uzastopnoj borbi, udarac po udarac, pregaze neprijateljski položaj. Oni su pokušali da to izvedu kod Gravelota i pretrpeli su potpun neuspeh. A kod Sen Privaa duboke kolone vide pred sobom duge linije kojima ne mogu da priđu. Za najkraće vreme ponovo se uspostavlja, iako u sirovom obliku, linearna taktika pešadije i artiljerije koja je osuđena još od Jene. Linija se bori protivu linije, i u toj borbi pobeđuje ona koja kao duža može da obuhvati neprijateljski bok. Instinktivno, Nemci

su se vratili ka starom načinu borbe koji je preporučio Fridrih Veliki rečima: „Napadajte ih hrabro sa našim teškim topovima, gađajte ih kartečom, pa im zatim zađite u bok".

BOJ KOD BOMONA I BITKA KOD SEDANA

16 i 18 avgust nisu doneli Nemcima potpun uspeh. Bazen nije, kao što je to Moltke hteo, potisnut ka luksemburško-belgiskoj granici, gde je trebalo da bude uništen, već samo u Mec. 170.000 ljudi koji su se spasli u tvrđavi moglo se, doduše, smatrati kao izbačeno iz rata na otvorenom polju, ali, kako se smatralo da je za njihovu blokadu potrebno 200.000 ljudi, račun se — što se tiče broja — nije završavao baš povoljno za Nemce.

Ono što im je preostalo, Treća armija sa pet i po korpusa (V, VI, XI, Ib, IIb, virtemberška divizija) i dve konjičke divizije (2-ga, 4-ta) u okolini Nansija, kao i novoobrazovana Maska armija sa tri korpusa (gardiski, IV, XII) i četiri konjičke divizije (gardiska, 5-ta, 6-ta, 12-ta) zapadno od Meca, svega oko 240.000 ljudi, trebalo je da nastavi pokret prema Parizu (skica 67). Mak Maon je na tom putu skupljao novu armiju od oko 150.000 ljudi od trupa koje su ili pre četrnaest dana pretrpele težak poraz, ili su bile pokolebane brzim povlačenjem ili, najzad, prikupljene sa svih strana. Ova armija nije u stanju da se uspešno odupre nemačkoj vojsci koja nastupa, niti da prokrči sebi put do kapija Meca radi oslobođenja Bazena. Izgledalo je da preostaje samo otstupanje radi odbrane prestonice. Mak Maon je mogao da spreči opkoljavanje ovog velikog uporišta ili bar da ga odloži za dugo vremena, ne toliko pojačanjem posade koliko ugrožavanjem neprijateljskih bokova. On je hteo pre početka povlačenja samo da utvrdi da li je Bazenu pošlo za rukom da raskine obruč koji ga je opkoljavao. Ako bi to uspelo, hteo je po svaku cenu da požuri u pomoć pritešnjenom drugu.

Na nemačkoj strani smatralo se za potrebno da se Šalonskoj armiji spreči povlačenje ka Parizu i da se ona potisne u severnom pravcu. Za to je trebalo da Maska armija desnim krilom (XII korpus) nastupa duž puta Eten (Etain) — Verden prema Šalonu (Chalons) i da 26-og stigne u Sent Menhuld (St. Menehould), a Treća armija da isturenim levim krilom stigne istoga dana u Vitri. Sa linije Sent Menhuld — Vitri nameravan je onda napad na front i desni bok neprijateljskog položaja koji se zamišljao u logoru kod Šalona.

Nemačke kolone bile su još daleko od ovog cilja kada je 21-og Mak Maon krenuo u Rems (Reims). On je verovao da odande može i da požuri u pomoć Bazenu, i da stigne na vreme u Pariz, a da nije, kao kod Šalona, isuviše rano izložen napadu nadmoćnijih snaga. Međutim, maršal kao i car Napoleon, koji se nalazio u Glavnom stanu, izgubili su slobodu odlučivanja. Vrhovno voćstvo rata predato je već odavno javnom mnjenju. Njegovi zaključci koje bi štampa predložila, a zatim i izrazila, jednostavno su od Skupštine, Ministarskog saveta i carice-namesnice dostavljani Napoleonu, Mak Maonu ili Bazenu. Tako je pre desetak dana naređeno da Rajnska armija

ostane kod Meca i brani bastion na istočnoj granici. Sada je Mak Maonu dat zadatak da brzo oslobodi Rajnsku armiju koja je bila opkoljena u tom bastionu.

Maršal se uporno suprotstavljao pretsedniku Senata Rue-u (Rouher), koji je lično preneo ovaj najnoviji izraz narodne volje. Nastupanje prema istoku, rekao je, mora da odvede armiju u neminovnu nesreću, pošto o Bazenovim namerama i planovima ništa nije poznato. On će, rekao je dalje, 23-eg krenuti za Pariz, ako donde od Bazena ne bude primio druga uputstva. Rue se vratio u Pariz sa naivnom namerom da proklamacijom privoli narod za Mak Maonovo povlačenje. Tek što je on otputovao, a stigao je Bazenov telegram od 19-og, dakle od dana njegovog povlačenja u Mec, u kome je na kraju bilo rečeno: „Računam još uvek sa tim da ću uzeti pravac prema severu i da ću se probiti preko Monmedija putem preko Sen Menhulda u Šalon, ako ga ne drže jake neprijateljske snage. U tom slučaju ići ću ka Sedanu, pa čak i u Mezijer da bih stigao u Šalon". Posle ovoga saopštenja koje se nije moglo shvatiti ozbiljno, Mak Maon je verovao da se Bazen već nalazi na putu za Monmedi i, hteo — nehteo, odlučio se da mu pođe u susret prema Steneju (Stenay). Uskoro je iz Pariza prispeo telegram pretsednika ministrastva koji je zahtevao spajanje sa Rajnskom armijom kao neophodno potrebno.

23-eg krenula je francuska armija od Remsa prema r. Svipu (Suippe) između Dontrijena i Sen Mam-a (St. Masmes).

Obe nemačke armije, koje su toga dana desnim krilom stigle na prostoriju istočno od Verdena, a levim u Sen Dizije (St. Dizier), saznale su najzad da je neprijatelj napustio logor kod Šalona, da je krenuo u Rems i da je tamo poseo položaj. 25-og je najzad prispeo pariski telegram koji je poslat preko Londona i sadržavao reči: „Mak Maon teži da se spoji sa Bazenom", i koji je time potvrdio glasove, uhvaćena pisma i novinske vesti.

Da bi se susreo neprijatelj, za koga se moralo pretpostaviti da se od Remsa kreće ka Mecu preko Vuzijea (Vouziers) i Steneja, Atinjija (Attigny), Le Šena (Le Chesne) i Bomona (Beaumont), možda i preko Retela (Rethel), Turterona (Tourteron) i Muzona (Mouzon), pokret se nije smeo nastaviti dotadašnjim pravcem, već je trebalo izvršiti zaokretanje udesno. Maska armija je 25-og stigla desnim krilom (XII korpus) u Dombal (Dombasle), a Treća armija levim krilom (XI korpus) skoro u Vitri (skica 67). Obe su, dakle, mogle da izvrše zaokretanje udesno pod veoma povoljnim okolnostima, da su čelima svojih kolona zadržale otprilike liniju Dombal — Vitri i dodelile svakom korpusu zaseban put. XII korpus, koji je pretstavljao pivo, mogao je 26-og da se pomeri u Šarni, dok su ostali korpusi mogli da stignu približno na liniju Dombal — Sent Menhuld — Šalon.

Nemačka konjica utvrdila je istog dana, kako je izgledalo, da se desno francusko krilo nalazi kod Vuzijea i Bizansija (Buzancy). Neprijatelj je narednih dana mogao da nastavi odande pokret preko Meze (Meuse — Maas) ka Mecu, da se okrene prema Nemcima koji

su se približavali ili, najzad, da povlačenjem izbegne sudar sa nadmoćnim protivnikom.

Nemci su se mogli pripremiti na sve te mogućnosti time što bi dva korpusa opsadne armije nastupila od Brieja i Konflana ka Longijonu i Marvilu, XII korpus od Šarnija ka Žamecu (Jametz), gardiski korpus desnom obalom Meze, IV korpus i dva korpusa Treće armije između Meze i Ene (Aisne), ostala tri i po korpusa zapadno od ove reke i konjičke divizije pred celim frontom, a naročito pred levim krilom. I, ako bi neprijatelj krenuo u pravcu Meca ili pošao u napad između Meze i Ene ili, pak, tamo na povoljnom položaju sačekivao napad, uvek bi bio napadnut frontalno i na jednom ili oba boka i potisnut prema belgiskoj granici. Nezgodno bi bilo samo francusko povlačenje koje bi otpočelo tako rano da levo nemačko krilo ne bi moglo da stigne pre neprijatelja u Mezijer. Nemci bi tada morali da teže da povijanjem ulevo ili okretom nalevo spreče odlazak prema jugu.

Nastupanje, kako je pretstavljeno u skici 68 i izvršeno do 29 avgusta, tj. do predvečerja boja kod Bomona, odgovara uputstvu, koje je Moltke dao drugom prilikom, „da se potraži neprijatelj i tuče". Moltke je ovde odustao od takvog postupka, pošto mu je, pre svega, bilo stalo do toga da baci u susret neprijateljskim snagama koje su nastojale da oslobode Mec što veći broj korpusa. Da bi se to postiglo, trebalo je da obe armije sa linije Dombal — Vitri (skica 67) skrenu u uzan front prema severu. Zaokretanje prema severu nije se moglo izvršiti bez mnogih ukrštanja i bez nagomilavanja tri i po korpusa na jednom putu. Komore su se najvećim delom morale ostaviti, i to baš u trenutku kada je brdovito zemljište, kroz koje se moralo proći, nametalo korišćenje zaliha profijantskih kolona.

XII korpus krenuo je 26-og u Varen (Varennes) radi obezbeđenja zaokretanja i prihvatanja konjice koja je bila isturena prema Vuzijeu, Gran Preu (Grand Pré) i Bizansiju. Iza njega su gardiski, IV i oba bavarska korpusa uzeli pravac na Dombal, Niksvil (Nixeville), Verden. Ostali korpusi Treće armije pripremili su se da narednog dana krenu u severozapadnom ili severnom pravcu. Ako bi neprijatelj nastavio pokret prema istoku, jedva bi se mogao stići sa nadmoćnim snagama zapadno od Meze. On je za dva dana mogao da pređe na desnu obalu. Moralo se pokušati da se tamo stigne. Prema Moltkeovom planu trebalo je da se do 28-og koncentrišu u okolini Damvilera (Damvillers) 12 korpus preko Dena (Dun), gardiski korpus preko Monfokona (Monfaucon) i Konsanvuaa (Consenvoye), IV korpus preko Šarnija, da se dva korpusa opsadne armije privuku preko Etena (Etain) i Brieja na desno krilo i da oba bavarska korpusa krenu kao drugi ešelon prema Azanu (Azannes). Neprijateljska armija, mogla je posle prelaska preko Meze da skrene ka Damvileru ili da nastavi pokret prema Longijonu, ali je uvek postojala mogućnost da će je sedam nemačkih korpusa potisnuti prema belgiskoj granici.

Međutim, izveštaji, koje je dostavila konjica, pokazali su da je Mak Maonovo kretanje prema Mecu zaustavljeno. Sedam nemačkih

korpusa kod Damvilera neće 28-og imati neprijatelja pred sobom. Trebalo je, dakle, pokušati da se na levoj obali Meze prikupe nadmoćne snage za bitku uništenja (skica 69). U tu svrhu su 27-og krenuli korpusi prednje linije do linije Stenej — Den — Monfokon — Klermon (Clermont) — Sent Menhuld, a 28-og do linije Stenej — Den — Bantvil (Bantheville) — Varen — Vijen-l-Šato (Vienne le Château) — Serne (Cernay). Zamalo se nije desilo pa da i armija koncentrisana na liniji Stenej — Serne, nema neprijatelja pred sobom.

Isto onako kao što je nemačka vojska 26-og otpočela zaokretanje prema severu protivu neprijatelja za koga još nije bilo utvrđeno gde se nalazi (skica 67), francuska armija se instinktivno okrenula prema jugu protivu protivnika koji se približavao. General Due (Douay) rasporedio je 7 korpus istočno od Vuzijea frontom prema istoku i isturio po polovinu brigade u Gran Pre i Bizansi. 5 korpus (Faji) krenuo je 26-og u Le Šen, 1-vi (Dikro) u Semiji (Semuy) i Atinji, 12-ti (Lebren) u Turteron. Zbog nemačke konjice, koja se tokom dana pojavila pred Bizansijem, Grand Preom i Vuzijeom, general Due je pretpostavio da uskoro pretstoji napad. On je odlučio da pruži otpor kod Vuzijea i Bizansija (skica 69). Mak Maon je, da bi mu pružio podršku, 27-og krenuo ka toj oblasti sa celom ostalom armijom, ali se opet vratio kada se neprijatelj, osim konjice, nije pojavio.

Naknadno je Mak Maonu preporučeno da preduzme energičnu ofanzivu i da bočnim udarom razbije isturenu Masku armiju. Takva ofanziva ne bi mogla da se preduzme pre 28-og a toga dana bi naišla na XII korpus kod Dena, na gardiski korpus kod Bantvila, na IV korpus koji bi od Monfokona stigao u Sijerž (Cierges), na I bavarski korpus severno od Varena, a dalje prema istoku našla bi posednute sve puteve. Narednog dana zadržalo bi se nemačko desno krilo na mestu, dok bi levo nastupalo. U tom slučaju potpuno opkoljavanje francuske armije moglo bi da usledi već ovde, a ne tek kod Sedana.

Iako Mak Maon, uprkos dobrim izveštajima, nije mogao da ima pregled ovih okolnosti, smatrao je, s obzirom na veliku nemačku nadmoćnost, da nema svrhe ni čekati napad niti ga sam preduzeti. Još manje je očekivao od nastavka pokreta ka Mecu, jer se od Bazena nisu mogle dobiti nikakve vesti. On je predviđao da će mu jedan deo opsadne armije poći u susret, a da će ga glavnina obe nemačke armije napasti u bok i leđa. Ako nije hteo da dozvoli da mu armija bude uništena, preostalo mu je samo povlačenje, za prvi mah ka Mezijeru. Pošto su Nemci svoje levo krilo držali povučeno unazad i nisu isturili konjicu na levu obalu Ene, i pošto se raspolagalo dovoljnim brojem puteva, moglo se povlačenje, koje bi bilo naređeno 27-og uveče, izvršiti verovatno bez smetnji. Nemačko povijanje udesno bio bi udarac u vetar, i Nemcima bi pretstojala prilično teška operacija prema Parizu.

U savlađivanju toga kritičnog trenutka pomogao je Nemcima francuski ministar rata grof Palikao. Odgovarajući na Mak Maonov izveštaj o njegovoj odluci da se povuče, on je depeširao, noću

uoči 28-og: „Ako ostavite Bazena na cedilu, izbiće revolucija u Parizu... Vaše brzo spajanje sa Bazenom izgleda hitno potrebno." Drugi telegram sadržavao je određeni zahtev Ministarskog saveta da požuri u pomoć Bazenu. Sada više nije mogao da bira. Mak Maon se odlučio da nastavi pokret koji je prekinuo malopre i da ga produži sve dok u njegovom izvršenju ne bude sprečen nadmoćnim neprijateljskim snagama. Bilo mu je jasno da će se ovo sprečavanje verovatno izjednačiti sa njegovim potpunim uništenjem. On je uputio oficire u sve pravce da bi zapovestima za pokret kojima su trupe krenute prema zapadu dali suprotni pravac — prema istoku. Neki korpusi su stignuti kad su već krenuli. Okretanje i skretanje dugih kolona i neizbežno ukrštanje sa drugim kolonama prouzrokovali su poremećaje koji su se osećali dvostruko teže zbog rđavog vremena i puteva koji su usled kiše bili u rđavom stanju. Poslednje trupe stigle su na prenoćišta tek dockan noću uoči 29-og. Na putu Atinji — Vonk (Voncq) — Bomon stigli su: 1 korpus u Le Šen, 12-ti u La Bezas (La Besace) i njegova konjica u Bomon. 7 korpus skrenuo je od Katr Šama (Quatre Champs) kod s. Bult-o-Boaa (Boult aux Bois) na put Vuzije — Stenej. General Faji, koji zbog nemačke konjice nije smeo da nastavi pokret sa 5 korpusom preko Bara ka Bizansiju, skrenuo je preko Somota (Sommauthe) i zanoćio kod Belvala i Boa de Dama (Bois des Dames).

Iz izveštaja, koji su tokom 28-og stigli u nemačku Vrhovnu komandu, moglo se najpre zaključiti da neprijatelj otstupa u severozapadnom pravcu (skica 70). Stoga je u 7 časova uveče naređeno zaokretanje obe armije, koje su bile koncentrisane između Dena i Serneja, u liniju Nuar (Nouart) — Vuzije. Ali, novi izveštaji koji su stigli u večernjim časovima ubedili su Moltkea da neprijatelj nije odustao od svoga plana da oslobodi Mec i da namerava da pređe preko Meze kod Steneja i nizvodno. Međutim, Stenej će naći posednut, pa će biti prinuđen da se okrene protiv Maske armije koja se nalazila na njenom desnom boku. Dok se ne prikupe dovoljne snage, bilo bi dobro da Maska armija na podesnom položaju, možda između Enkrevila (Aincreville) i Landra (Landres), sačeka neprijateljski napad i pojačanja, koja bi se uskoro pojavila na njenom levom krilu i koja bi dobila naređenje da nastupaju: I bavarski korpus od Varena u Sen Živen (St. Juvin), II bavarski korpus od Vijen le Šatoa u Kornej (Cornay), V korpus i Virtemberška divizija od Serneja u Gran Pre. Sa ova tri i po korpusa i tri korpusa Maske armije, iza kojih bi se levo unazad kretali XI korpus prema s. Montoau (Monthois) i VI ka Vijen le Šatou, nameravalo se zatim nastupati prema putu Bizansi — Stenej.

Ovaj Moltkeov proračun bio bi bez greške kod svakog drugog protivnika, samo ne kod Mak Maona kome je javno mišljenje naturilo pravac dejstva i koji je pod svim okolnostima morao da učini pokušaj da pređe preko r. Meze, a koji je ipak hteo da, po mogućstvu, izbegne bitku sa nadmoćnim neprijateljem.

Primivši izveštaj da Stenej drži snaga od 15.000 Nemaca, Mak Maon je odustao od prelaska i naredio je da 29-og krenu 12 korpus

u Muzon (Mouzon), 1-vi u Bokur, 5-ti u Bomon, 7-mi u La Bezas, 12 i 1-vi korpus sa Margeritovom i Bonmenovom konjičkom divizijom izvršili su ovo naređenje, i prvi je isturio prethodnice na putevima ka Karinjanu (Carignan) i Steneju do Inora. 7 korpus, koji je nekim lažnim izveštajima doveden u zabludu, stigao je od s. Bult-o-Boa samo do Oša (Oches) i Sen Pjermona (St. Pierremont). Pošto je oficir 5 korpusa, koji je prenosio zapovest, uhvaćen od jedne nemačke ulanske patrole, general Faji odveo je svoje dve i po divizije, shodno ranijem uputstvu, u Bofor (Beaufort) i Bokler (Beauclair) da bi tamo sačekao Mak Maonove zapovesti za napad na Stenej.

Na nemačkoj strani, XII korpus prešao je preko Meze 29-og ujutru kod Dena i rasporedio se između ovoga grada i Enkrvila. Iz izveštaja koji su stigli nije se, međutim, moglo zaključiti da pretstoji napad, već da se neprijatelj povlači. Izgledalo je potrebno da se dođe u dodir sa njim, i to utoliko pre, što je u kraljevoj zapovesti od prethodne večeri bilo rečeno: „Produženje ofanzive prema putu Vuzije — Bizansi — Stenej odlaže se, ali se ne isključuje da Maska armija uskoro izbije na taj put, ako bi prema njoj stajale samo slabije neprijateljske snage". Pošto je prema svima primljenim izveštajima izgledalo da je ovaj uslov ispunjen, saksonski prestolonaslednik*) je naredio da nastupe: 1-va divizija gardiskog korpusa u Bizansi, 2-ga u Tenorg (Thenorgues), XII korpus od Enkrvila u Nuar i IV korpus u Remonvil. Neprijatelj je izmakao pred gardiskim korpusom ka Sen Pjermonu, dok je prethodnica XII korpusa kod Nuara naišla na 5 korpus. Boj, do koga je tu došlo, prekinuli su Saksonci da bi izbegli izolovanu borbu, pošto je utvrđeno prisustvo jačih neprijateljskih snaga. Kada su se Saksonci povukli na vis između Nuara i Tajia (Tailly), povukao se i francuski korpus u suprotnom pravcu, pošto je najzad primio armisku zapovest. Dve brigade, koje su ostale kao zaštitnica, maskirale su ovaj odlazak. Tek podnoć mogle su patrole 12 konjičke divizije da jave povlačenje celoga korpusa u pravcu Bomona. Međutim, gardiska konjica utvrdila je da je zaštitnica 7 korpusa ostala kod Pjermona i za vreme noći.

U nemačkoj Vrhovnoj komandi primljeni su još i neki drugi izveštaji koji su odaslati u jutarnjim i prepodnevnim časovima. Nije se uvek moglo utvrditi da li ti izveštaji još važe ili su ih događaji već prestigli. Ali je Moltke pretpostavio da se Francuzi nalaze u pokretu prema Mezi na dva puta, preko Vonka, Le Šena, Stona, La Bezasa i Bomona, kao i preko Vuzijea, Bizansija i Nuara (skica 71). Oni, s obzirom na blizinu Maske armije, ne mogu više da koriste južni put i skrenuli su sa njega ka severnom putu. Ali na njemu se pokret neće moći nastaviti. Stoga je verovatno da će se Francuzi ovde između krajnjih tačaka, Le Šen i Bomon, za koje je javljeno da su posednute, zaustaviti na dobrom položaju za bitku. Deo tog položaja istočno od puta Bizansi — Rokur imaće da napadne Maska armija koju će podržavati oba bavarska korpusa.

*) Komandant Maske armije. — Prim. red.

Deo zapadno od navedenog puta do Le Šena pripada Trećoj armiji. Na koji bi se način napad imao da izvede, ostavljeno je, razume se, komandama armija. Ali, pošto se za napad na front La Bezas — Bomon moglo korisno da upotrebi jedva tri korpusa, računajući tu i oba bavarska, bilo je preporučljivo da se dva korpusa Maske armije upute desnom obalom reke radi obuhvatanja francuskog levog boka. Da je na sličan način i levo krilo Treće armije prošireno na onu stranu Ene, obe bi armije izvele kretanja koja su pokazana na skici 71. Tada bi bilo u izgledu da se neprijatelj potisne ka belgiskoj granici, bez obzira na to da li se zaustavio između Le Šena i Bomona, ili se povlačio, ili se pomerao ulevo ili udesno.

Obe armije su, međutim, smatrale korisnijim da ne obuhvataju neprijatelja, već da ga odvojenim, zasebnim napadima primoraju na povlačenje koje je već bilo u njegovoj nameri. Prvo obaveštenje koje im je poslala Vrhovna komanda, da se neprijatelj nalazi i z m e đ u Le Šena i Bomona, preveli su u: „Neprijatelj se nalazi k o d Le Šena i k o d Bomona" (skica 72). Prema ovom tumačenju, Maska armija, zamišljajući da je neprijatelj kod Bomona, htela je da ga napadne sa XII, IV i I bavarskim korpusom u prvom, a gardiskim i II bavarskim korpusom u drugom ešelonu; Treća armija, sa XI korpusom i Virtemberškom divizijom u prvom, a sa VI korpusom u drugom ešelonu, imala je nameru da napadne neprijatelja kod Le Šena, koji tu nije postojao. Za neprijatelja, koji je bio utvrđen između Sen Pjermona i Oša, smatralo se da ne postoji. V korpus, koji je preko ovih mesta upućen prema Stonu, trebalo je samo da održava vezu između obe armije i da se prema potrebi okrene prema Le Šenu gde nije bilo nikog, ili da pojača suvišak snaga koje su upućene na Bomon. Ali fikcija da na putu preko Stona nema neprijatelja nije se mogla održati dugo vremena, kao ni ona da Le Šen drže jake neprijateljske snage. Uskoro se ispostavilo da se u Le Šenu ne nalazi nijedan čovek, da se neprijatelj, za koga je bilo javljeno da se nalazi kod Oša, povukao ka Stonu i da drži jak položaj bar sa zaštitnicom. Zato je Komanda armije odlučila da privuče XI korpus i Virtemberšku diviziju u La Berlijer. Prema tome, 30-og posle podne moralo se očekivati da će tri korpusa napasti neprijatelja kod Bomona, a dva i po korpusa kod Stona. Tri korpusa ostaće netaknuta kao rezerva.

Za onaj prvi napad naređeno je da nastupaju: XII korpus jednom divizijom drumom preko Lanevila (Laneuville), a drugom divizijom kroz šumu, IV korpus zapadno na dva šumska puta, a I bavarski korpus drumom preko Somota (Saumauthe). Svih pet kolona imalo je pravac na Bomon. Gardiski korpus trebalo je da ostane u rezervi kod Fosea (Fossé), a II bavarski kod Somota. Od tri šumska puta koji su bili određeni za nastupanje, oba istočna su se približavala neposredno drumu već pred Bomonom, tako da su se, ustvari, kod toga grada sticala samo tri puta za nastupanje: drum Stenej — Bomon, kojim su se kretali 7-ma divizija i XII korpus, i drum preko Somota, kojim se kretao I bavarski korpus; šumski put između njih ostao je 8 diviziji. Inače, marševska zapovest, koju je Maska armija izdala za 30 avgust, bila je besprekorna, uzimajući u obzir tadašnja

shvatanja i načela. Pred Bomonom bilo je moguće da se na najužem frontu obrazuje duboko raspoređena masa od tri korpusa. Ali, mnogo slabiji neprijatelj bio je u stanju, ako bi se rasporedio na širokom frontu, da razvije istu, ako ne i jaču vatrenu snagu. Ako bi, najzad, otstupio, bilo je moguće da se pokret za njim vrši samo slabim snagama tako da je povlačenje mogao da izvrši bez smetnji ako je pripremio dovoljno prelaza preko Meze. Jaka, netaknuta rezerva od dva korpusa slabo je mogla da nadoknadi ove mane napada. Svakako, izgledalo je potrebno da se izmene data naređenja, kada je dockan uveče konjica, koja je poslata preko Meze, javila da je neprijatelj stigao od Muzona do Inora i time potvrdila sve vesti o pokretima neprijatelja koje su iz uhvaćene francuske armiske zapovesti već bile poznate. Očigledno je bilo da više ne postoji pretpostavka po kojoj se Moltke upravljao pri izradi zapovesti za 30 avgust. Neprijatelj, očigledno, ne želi da primi bitku u prostoru između Bomona i Le Šena, nego je jednim delom svojih snaga već prešao preko Meze i produžiće verovatno narednog dana sa ostatkom prelaz na desnu obalu. Moltke je za ovaj slučaj, takođe ranije, predvideo prelaz preko Meze. Stoga je bilo preporučljivo da se od suviška snaga koje su Maskoj armiji stajale na raspoloženju bar dva korpusa pošalju na desnu obalu r. Meze da bi se sa njima na uzanom prostoru između Meze i belgiske granice zaustavilo nadiranje neprijatelja i ovaj doveo u situaciju koja bi bila povoljna za napad sa zapada i uništenje. Ali, Komanda armije nije htela da bude ometana u svojim već izdatim naređenjima. Ceo aparat od oko 150.000 ljudi stavljen je u pokret na način koji je već naređen u cilju da se, eventualno, još nanesu gubici jednom korpusu koji se povlačio.

Naređenje je izdato tako da je iznenadni napad na Bomon mogao uslediti odmah posle podne. Neprijatelj se u to vreme zatekao na toj prostoriji samo zahvaljujući patroli koja je Mak Maonovom generalštabnom oficiru oduzela zapovest namenjenu 5 korpusu. Ova nedaća bila je povod da korpus nije krenuo 29-og ujutru već uveče, da je stigao u Bomon tek noću i da pre podne 30 avgusta nije iskoristio za produženje marša, već za oporavljanje istrošenih snaga.

Oficiri i vojnici sedeli su za ručkom u logoru južno od Bomona između druma za Stenej i puta za Bosežur (Beauséjour), kada je prethodnica 8 divizije (4 lovački bataljon) izišla iz šume između ciglane (Tuilerie) i majura Bel Vole (Belle Volée); (skica 73). Postojala je namera da se bezazleni ratnici ne uznemiravaju, već da se divizija razvije prikriveno iza visa. Ali, kada je neki seljak iz najbližih majura doviknuo u francuski logor „Neprijatelj je tu", i kada su Francuzi žurno napustili kazane, komandant divizije, general fon Šeler, ipak je smatrao da mora iskoristiti trenutnu nesposobnost neprijatelja za borbu otvarajući vatru iz obe prethodničke baterije koje su baš prispele. Nekoliko plotuna, upravljenih u gustu gomilu, imali su dejstva. Ali, Francuzi su uskoro obrazovali streljački stroj koji je u brzoj paljbi iskoristio preimućstvo puške sa velikim dometom i naneo tako znatne gubitke ne samo lovačkom bataljonu nego i baterijama, da je posluživanje topova skoro dovedeno u pitanje.

Situacija se promenila kada su Francuzi, prešavši u napad gustim streljačkim linijama i masama iza njih, došli u efikasnu vatru lovaca. Oni su odbijeni jakim vatrenim dejstvom.

Drugi francuski napad bio je upravljen protivu 66 puka koji je — podržavan od četiri baterije — na čelu 7 divizije nastupao preko Bel Tura (Belle Tour) u pravcu Bomona. I taj je napad odbijen. U međuvremenu je razvijanje 8 divizije na visu kod majura Petit Fore (ferme de Petite Forêt) vrlo slabo napredovalo. Pošto je komandant prethodnice ove divizije zadržao na svom raspoloženju jednu četu, svaki komandant puka po jedan bataljon, komandant brigade dva bataljona, i pošto su za artiljeriju bila potrebna obezbeđenja, a za svaki majur posade, preostala su, mada je pešadija skoro potpuno izišla iz šume, samo još tri i po bataljona i četiri baterije, da bi u zajednici sa tri bataljona i četiri baterije 7 divizije sa juga i jugoistoka krenuli u napad na francuski logor; posle kratke borbe u kojoj je Šaspoova puška prouzrokovala mnoge gubitke, Francuzi su napustili logor, ostavljajući zarobljenike i topove.

7 divizija nalazila se za vreme napada južno od puta Stenej — Bomon. Ni 66-ti, ni 26-ti puk, koji se kretao pozadi njega kao drugi ešelon, nisu obratili pažnju na vis jugoistočno od Bomona koji je dominirao logorom, gradom i otstupnicom prema severu. Posledica je bila da se neprijatelj, koji se tamo rasporedio ili povukao, ugnjezdio u jarku drumskog nasipa i otvorio paljbu u bok 66 puka. Nekoliko četa moralo je da skrene udesno i da u teškoj borbi otera dobro zaklonjenog neprijatelja koji se najzad povukao ka Letanu gonjen slabim trupama.

Pozadi 66 puka kretao se od Bel Tura u Bomon 26 puk, a iza ovoga 14 brigada. Tamo su preko Petit Forea pošli i najveći deo 16 brigade i 31 puk. Samo jedan do dva bataljona 16 brigade i 71 puk uzeli su pravac na vis zapadno od Bomona. Nemcima se svuda ispréčila artiljeriska linija koja se severno od Bomona pružala levo i desno. Da bi sa njom stupile u borbu, 14 baterija IV korpusa izišlo je na položaje južno od grada sa desnim krilom na visu južno od Letana, a sa levom polovinom s one strane druma za Somot. Tu liniju produžila je desno 23 divizija, koja je sa šest bataljona i deset baterija prešla preko potoka Vam (Wamme) delom kod Bolijea (Beaulieu), a delom kod Vama, i pošla na vis jugoistočno od Bomona. Levo krilo produžile su tri baterije koje je I bavarski korpus uputio napred. Međutim, vatra 25 baterija nije postigla nikakav drugi uspeh sem što se neprijateljska artiljerija, obezbedivši u dovoljnoj meri otstupanje pešadije, povlačila sa položaja na položaj i što je najzad nestala uglavnom iza šume Boa de Živodo (Bois de Givodeau). Za vreme ove artiljeriske borbe, bataljoni i 4 baterije IV korpusa sredili su se u Bomonu i južno od njega; XII korpus prikupio se levo od potoka Vam, osim šest bataljona i deset baterija koji su se nalazili na visu južno od Letana.

Čuvši topovsku paljbu, I bavarski korpus ubrzao je svoj marš. Komandantu čelne, 2 divizije, generalu Šumaheru, koji je bio požurio na bojno polje, predložio je jedan generalštabni oficir IV korpusa

da uzme pravac na majur La Tibodina (La Thibaudine ferme), pošto se odande na najefikasniji način može flankirati neprijatelj koji se povlači od Bomona.

General je drage volje pristao na ovaj predlog. Ali je njegova konjica, koju je poslao napred, dobila vatru iz šumarka južno od majura La Arnoteri (La Harnoterie ferme), a pri povlačenju i od La Tibodine. Prva je poticala od jednog odreda 5 francuskog korpusa koji se od Bomona povukao ka La Arnoteri, a druga od divizije Konseja Dimenila (Conseil Dumesnil), koja je bila u pokretu od Oša preko La Bezasa i La Tibodine u Muzon, dok je general Due sa obe ostale divizije 7 korpusa oprezno udario putem preko Stona i Rokura ka Remijiju (Remilly).

Kada se 4 brigada, koja se nalazila na čelu 2 bavarske divizije, razvila i krenula ka La Tibodini, dobila je vatru od Le Gran Dielea (Le Grand Dieulet). Ona je delom morala da skrene ulevo. Drugi deo produžio je marš ka La Tibodini i odande oterao neprijatelja; ali se ovaj opet ugnjezdio u šumarcima istočno od potoka Jonk (Yoncq), severno od puta La Bezas — Bomon. Posle kratke borbe vatrom, Francuzi su, severno i južno od glavnog druma, u odlučnom naletu oterani u Varnifore (Warniforêt), i to tako brzo da je 3 brigada, koja je sa juga pošla da izvrši bočni napad kroz Le Gran Diele, naišla samo na pojedine rasturene Francuze. Jedan lovački bataljon je u međuvremenu štitio desni bok prema La Arnoteri. On je, zajedno sa jednim bataljonom 86 puka, koji je prišao jarugom koja se od Bomona penje ka La Arnoteri, a uz podršku dve pruske i jedne bavarske baterije, oterao i ovoga neprijatelja.

2 bataljon 86 puka bio je na levom krilu prethodnica IV korpusa koji je posle dvočasovnog odmora, tj. u 3 časa produžio pokret od Bomona.

7 divizija u dubokom rasporedu sa svega dva bataljona u prvom borbenom redu nastupala je istočno, a 8 divizija zapadno od puta za Muzon. I bavarskom korpusu naredila je komanda Treće armije da nastupa sa što jačom snagom prema La Bezasu da bi „popunio prazan međuprostor koji je još postojao na frontu dve armije između Bomona i Stona". Stoga je na levom krilu IV korpusa ostavljen samo jedan odred od četiri bataljona i dve baterije pod pukovnikom Šuhom. Ostatak 2-ge divizeje kretao se od Varniforeja za neprijateljem koji je otstupao prema severu, dok je 1-va divizija upućena putem prema La Bezasu. Tako je nastupanje na levom krilu dovedeno u celishodniji oblik. I na desnom krilu bilo bi posle zauzeća Bomona još uvek vremena da se XII korpus kod Pujija (Pouilly) i gardiski korpus kod Steneja upute preko Meze da bi se bar sa onim prvim, postigao neki uspeh kod Muzona. Ali je Komanda armije ostala pri tome da se XII korpus kreće iza desnog krila i da gardiski korpus pođe šumskim putem kojim se ranije kretao IV korpus.

Dva bataljona 13 brigade na čelu 7 divizije, nastupajući po uzanom planinskom grebenu između glavnog druma i Meze, proterala su neprijateljsku zaštitnicu iz La Sartela i šume Boa de Živodo, ali su na severnoj ivici šume naišla na jak položaj.

Dvočasovni prekid koji je nastao prikupljanjem IV korpusa, njegovo koncentrisanje na najužem prostoru u Bomonu i njegovoj blizini, ponovno sređivanje trupa i jedinica radi daljeg nastupanja, omogućili bi Fajiu da izmakne tako daleko da bi sa neznatnim zaštitničkim borbama mogao na više mostova da pređe na drugu obalu Meze. Ali, pošto on nije mogao da računa sa tako dugim prekidom i nije hteo da bude bačen preko reke u neredu, on je poseo položaj na visovima kod Vilmontrija (Villemontry) i na brdu Mon de Brin (Mont de Brune) koji je morao da drži do pada mraka da bi se zatim neprimećeno povukao preko pripremljenih prelaza. General Lebren poslao je preko Muzona jednu pešadisku i jednu konjičku brigadu 12 korpusa i naredio diviziji Lakretela da posedne visoku desnu obalu Meze između Varmonterna i majura Alma. Time je levo krilo francuskog položaja dobilo vanrednu jačinu koja je povećana još i time što artiljerija kroz gustu šumu Živodo uopšte nije mogla da prođe, a pešadija samo u prilično neuređenom stanju.

Komandant armije je nameravao da omogući dalje napredovanje obuhvatom neprijateljskog levog krila iz doline Meze. U tom cilju on naređuje 45 brigadi da nastupa putem koji vodi samom obalom. Ona je, pritešnjena na najužem prostoru, zasuta topovskom, mitraljeskom i puščanom vatrom od Lakretelove divizije. Sa neprijateljem za leđima bilo je nemoguće jurišati na dobro posednute visove kod Vilmontrija. Odustalo se od plana obuhvata i brigada se povukla u La Sartel. Samo dve čete, koje su uspele da posednu severoistočni ugao šume Živodo, ostavljene su tamo.

Sada se postavilo pitanje da li treba, kao kod Gravelota, povesti iz šume u upornoj borbi bataljon za bataljonom, puk za pukom, brigadu za brigadom, i to u nesređenoj gomili protivu francuskih baterija i francuske brze paljbe, da li treba prouzrokovati velike gubitke, rastrojavanje svih sastava i beskrajni darmar, ili, po primeru Sadove i šume Boa de la Kis, obilne rezerve upotrebiti kao pogodnu metu za neprijateljsku artiljeriju. Ni jedno ni drugo nije izgledalo primamljivo. Nasuprot tome, neki, a svakako oni u komandi korpusa, počeli su da slute: XII korpus ne treba da se nalazi na levoj, već na desnoj obali Meze. Tamo bi mogao da otera neprijatelja koji gađa naš bok i da prepreči otstupnicu preko Muzona onom drugom neprijatelju koji pred našim frontom drži položaj koji se ne može zauzeti. Za izvođenje tako lepih zamisli izgledao je put suviše dalek i doba dana odveć odmaklo. Trebalo je podneti posledice armiske zapovesti koja je prema tadašnjem shvatanju bila uzorna i sačekati da li će doći pomoć sa neke druge strane.

U vreme kada je 13 brigada nastupala prema šumi Živodo, komandant IV korpusa, general fon Alvensleben, došao je do ubeđenja da je k. 918 zapadno od šume posednuta jakom snagom. On je naredio da se 14 brigada, koja se kretala iza 13-te, pomeri levo od glavnog druma, da bi u zajednici sa 8 divizijom zauzela zamišljeni glavni bastion neprijatelja. Kada je brigada prešla preko druma, ispunila je sav prostor između njega i potoka Jonk i bila je sama sa dodeljenim baterijama u stanju da napadom sa juga i jugozapada zauzme

vis koji je držala samo zaštitnica. 8 divizija, koja je bila nešto zastala, osetila se time odgurnuta iz zone nastupanja i odlučila je da svojim najvećim delom i sa odredom pukovnika Šuha pređe u dolinu Jonka i na njegovu drugu obalu, dok bi se manji deo uvukao između 13 i 14 brigade. Tako je IV korpus dobio veće, iako još uvek skromno protezanje po širini, u kome su njegove snage bar unekoliko mogle da dođu do izražaja. Tada počinje nastupanje otprilike u ovom redu s desna na levo: četiri bataljona 8 divizije, 14 brigada, osam bataljona 8 divizije i četiri bataljona pukovnika Šuha. Napadima na front i u desni bok zauzet je Mon de Brin, posednut je, potpuno zaobilazeći krilo, vis severno od Purona (Pourron) i produženo levo krilo do Otrkura (Autrecourt). Pod zaštitom baterija na visovima, pešadija se spustila u dolinu reke, zauzela predgrađe Muzona i potisnula neprijatelja na Mezu; kolone koje su se povlačile na drugoj obali u severnom pravcu zasute su vatrom. Francuzi su preduzimali protivnapade i konjičke juriše — kao što se to preporučuje u takvim situacijama. Oni su samo pogoršavali poraz. Sada neprijatelj više nije mogao ni da drži položaj kod Vilmontrija protiv napada 13 i 45 brigade. On je najvećim delom potisnut prema Mezi. Nisu svi stigli na drugu obalu, neki su se udavili u talasima, drugi su zarobljeni, a neki su se sakrili u žbunju na obali pošto je već bio pao mrak. Muzon i most preko Meze ostali su u rukama Francuza. Pokušaj da se zauzme grad pošto je pao mrak, nije uspeo. Nemci su se morali zadovoljiti posedanjem predgrađa. Iza njega se ulogorio IV korpus. XII korpus je zanoćio severno od Bomona, a gardiski južno.

1-va bavarska divizija napredovala je u međuvremenu od Somota u La Bezas i dalje pravcem ka Rokuru, Ovo nastupanje pobudilo je francusku zaštitnicu kod Stona da se blagovremeno povuče. Ali, Nemci su je stigli severno od Rokura i posle žestoke borbe odbacili ka Remijiju. Posle dalekog marša od Sen Živena*) do Rokura i nekoliko zaobilaženja i borbi, mrak je učinio da se obustavi gonjenje. I divizija se ulogorila.

Topovska paljba od Bomona i Muzona privukla je V korpus i 4 konjičku diviziju prema putu Bizansi — Rokur, tako da su uveče stajali: 1 bavarska divizija kod Rokura, 4 konjička divizija oko Flabe, 2 bavarska divizija severno od La Bezasa, V korpus južno od ovog mesta, a II bavarski korpus kod Somota. XI korpus pomerio se u Ston, 2 konjička divizija u Oš i Virtemberška divizija u Verijer (Verrières). Sasvim odvojeno od armije, kao zaboravljeni, stajali su VI korpus kod Vuzijea, a 5 i 6 konjička divizija kod Turterona i Le Šena (skica 74).

Sa 1.800 mrtvih i ranjenih kod Francuza i 3.500 kod Nemaca, boj kod Bomona za Francuze ne bi izgledao veoma nepovoljan da uz ovo nije došao i gubitak 3.000 nestalih, među njima 2.000 neranjenih zarobljenika, i 42 topa, kao i novo, znatno obeshrabrenje cele već obeshrabrene armije. Međutim, Francuzi su ipak još dobro prošli. Bitka koju je Mak Maon hteo da izbegava što je moguće

*) Vidi skicu 72.

duže, ali koju nije mogao da izbegne, odigrala se, ali nije bila bitka uništenja kao što se moralo pribojavati. Ona bi bila takva da su komande armija imale manje korpusa u rezervi, a više korpusa u prvoj liniji, da su svoje armije manje zbijale prema sredini, a više širile prema krilima i da oni korpusi koji nisu naišli na neprijatelja nisu stali već brzo napredovali. Tada bi bitka 30 avgusta i kratko gonenje 31-og doveli do potpunog opkoljavanja francuske armije. Takav uništavajući ishod srećno je izbegnut, ali se ujedno došlo do ubeđenja da je nemoguće produžiti poduhvat u cilju oslobođenja Bazena. Ako se nije želelo neizostavno uništenje, moralo se neodložno pristupiti povlačenju. Za to su bila otvorena dva puta u zapadnom i dva u južnom pravcu za po jedan korpus: od Remijija na levoj obali Meze preko Donšerija i Fliza, od Muzona preko Sedana i Mezijera, od Steneja duž Meze preko Verdena i od Karinjana preko Monmedija i Frena.

Takvim povlačenjem, upravljenim u dva suprotna pravca, armija bi, doduše, bila pocepana u dva dela i bila bi onesposobljena da primi bitku. Ali, baš je trebalo izbeći bitku, a to se najsigurnije moglo postići povlačenjem na što više puteva i u raznim pravcima. Da je pokret započet još uveče 30-og i noću nastavljen toliko da bi se izišlo iz dodira sa neprijateljem, povlačenje bi uspelo isto tako dobro kao posle Verta i Špiherna; Dikro, Faji, Lebren i Due, služeći se železnicom, prikupili bi se u Parizu isto tako lepo, kao što su se nekoliko dana ranije Mak Maon, Faji i Due prikupili u Šalonu. A ako je trebalo da se armija drži prikupljena, povlačenje, ili ako se hoće nastavak nastupanja u južnom pravcu, pružalo je bolje izglede i veću slobodu kretanja nego odlazak prema zapadu. Ali, Mak Maon nije hteo da iskoristi izlaz koji mu je iznenada ostavljen, već je ostao kod već nameravanog povlačenja preko Mezijera.

Iako su trupe bile obeshrabrene i krajnje iznurene naporima i oskudicom u hrani, ipak se noćni marš u Sedan izvršio u srazmerno dobrom redu (skice 74 i 76). 5 korpus stigao je na čelu preko Duzija (Douzy) i Bazeja (Bazeilles) u Fon de Živon (Fond de Givonne) i na severnu glasiju tvrđave. Tri divizije 12 korpusa sledile su u razmacima od jednog i po časa i posele su desnu obalu reke Živon od Bazeja do Denjija (Daigny). Na začelju su se nalazile dve divizije 1 korpusa koje su istočno od Duzija štitile povlačenje, a zatim produžile levo krilo 12 korpusa do Živona. 7 korpus*) je sa manjim delovima već ranije bio prešao preko Meze kod Muzona, a sa ostalim većim delovima predveče kod Remijija i ugurao se u marševske kolone ostalih korpusa. Kada su rezervne baterije i poslednja divizija Liebera htele takođe da pređu preko r. Meze kod Remijija, most se srušio. General Due morao je da ostane na levoj obali sa ostatkom svoga korpusa. Umesto da se raduje što ima na raspoloženju zaseban marševski put i da ga koristi bar do Donšerija, on je kod Sedana skrenuo na jedini put koji je bio određen za čitavu armiju. Na njemu je dospeo do Floana (Floing), gde su tokom 31-og stigli i ostali delovi njegovog

*) Vidi skicu 73.

korpusa. Armija je ujutru toga dana bila okupljena kod Sedana. Samo general Dikro sa dve divizije 1 korpusa i Margeritovom konjičkom divizijom stajao je još jugoistočno od Karinjana kod Blanjija (Blagny) i stigao tek posle podne na položaj na Živoni.

Nije bilo potrebno čekati njega da bi se nastavilo povlačenje. Ako bi prethodnica krenula 31-og ujutru i korpus sledio za korpusom, Dikro bi još uvek stigao na vreme da se priključi marševskoj koloni kao zaštitnica. Ali, trupe su bile isuviše umorne usled marševa 30-og i do duboko u noć uoči 31-og i oskudevale su već isuviše dugo u svakoj vrsti hrane da bi mogle da nastave povlačenje već ujutru. Bio je neophodan odmor bar do podne, a izgledalo je da nema opasnosti.

Okupljena na uzanom prostoru i oslonjena neposredno na Sedan, francuska armija mogla se smatrati sigurnom. Prema jugu i istoku, odakle se mogao očekivati neprijatelj, ona je zaštićena Mezom i Živonom. Na severu leži Belgija koja se ne sme dirnuti. Sa te strane ne mora se očekivati napad, a od napada sa oba druga pravca može se lako odbraniti. Smatralo se da nije ugroženo ni povlačenje prema zapadu, preko Mezijera.

Doduše, put koji vodi tamo provlači se između Sen Manža (St. Menges) i Vrinj o Boaa (Vrigne aux Bois) uzanim nasipom i tesnim mostom oivičenim s jedne strane okukom Meze kod Iža (Iges), a s druge strane teško pristupačnim usekom istočno od šume Boa de la Falizet (Bois de la Falisette). 140.000 ljudi sa konjima, topovima, kolima i komorom treba da prođu kroz ovaj tesnac da bi kod Mezijera prešli preko Meze i dospeli u slobodu. Da onostrani izlaz neće biti zatvoren za ogromnu kolonu, za to garantuje sklonost obe nemačke armije da obrazuju mase, da stavljaju korpus iza korpusa i da se zbijaju sa leva i desna ka centru. One neće produžiti svoje levo krilo do Mezijera, a da ih suvišak snage ne bi naterao na takvo protezanje, otposlat je VI korpus u Atinji radi obezbeđenja pozadinskih komunikacija. Mak Maon može, dakle, da bude potpuno miran u pogledu Mezijera, iako general Vinoa ne bi stigao tamo noću uoči 31 avgusta sa jednim delom 13 korpusa.

On se isto tako malo brine i za prelaze preko Meze između Frenoaa (Frenois) i Mezijera, naročito na delu reke između Donšerija i Fliza. On ne veruje da su Nemci sposobni za takvo zamašno zaobilaženje. Ali, u tom pogledu, on je ipak znatno potcenio protivnika. Bok na Mezi trebalo je osigurati na svaki način. Nije bilo dovoljno porušiti mostove koji su postojali. Još važnije je bilo sprečiti da se oni oprave, da se podignu novi i budu iskorišćeni od neprijatelja. Čim su se trupe unekoliko oporavile od velikih napora prethodnog dana, morao je 7 korpus da krene u Donšeri i preuzme odbranu otseka r. Meze, Frenoa — Fliz (skica 75). 13 korpus (Vinoa), koji je 30-og uveče stigao do Mezijera, trebalo je da zauzme položaj na otseku Bulzikur (Boulzicourt)—Poa (Poix). Sporedne puteve severno od glavnog druma trebalo je spojiti kratkim kolonskim putevima i mostovima u drugi marševski put koji bi izbio kod Šarlvila (Charleville). Tada bi dva korpusa mogla da krenu u isto vreme. Tre-

ći bi držao položaj na Živoni i iza prva dva korpusa krenuo po oba puta. U istoj visini sa njim, posle rušenja mostova na Mezi, otstupao bi 7 korpus od Donšerija preko mosta kod Lez Evela (Les Ayvelles) u pravcu Varnekura, a poslednji bi se povukao 13 korpus. Povlačenje bi moglo da se izvrši u četiri uporedne kolone. Ako se ne bi znatno prekoračilo vreme od 31 avgusta u podne do 1 septembra ujutru, neko veće ometanje bilo bi isključeno. Ali, nisu napravljeni nikakvi kolonski putevi. 7 korpus ne kreće u Donšeri, a 13-ti ostaje kod Mezijera. Samo je izdato naređenje da se poruše mostovi između Sedana i Mezijera. To se naređenje tačno izvršuje u pogledu mostova u blizini Mezijera koji su još mogli da budu od koristi. Za rušenje najvažnijeg mosta kod Donšerija određena je jedna inžinjeriska četa iz Sedana i transportovana tamo jednim železničkim vozom. Ona se sretno iskrcala. Ali mašinovođa, koji se bio uplašio zbog moguće blizine neprijatelja, nastavio je vožnju još pre nego što su se mogle iskrcati bačve sa barutom i potreban alat. Četa nije smatrala za potrebno da potraži druga sredstva za rušenje važnog mosta.

Ali se povlačenje moglo izvršiti i pored neporušenog mosta kod Donšerija, samo da je na vreme započeto. Međutim, 31 avgust prolazi, a nikakvo naređenje nije izdato.

Kritika kaže da Mak Maon nije jasno uvideo ozbiljnost svoje situacije. Ona mu je bila isuviše jasna. Ona mu je bila potpuno jasna kada je 23-ćeg krenuo od Remsa, i ona mu je bila potpuno jasna kada je 28-og, primivši iz Pariza izričitu zapovest, nastavio pokret da bi „sprečio izbijanje revolucije”. Posle boja od 30-og on je verovao da može odustati od plana koji bi mu doneo propast i da može otpočeti povlačenje. Da su kako treba opisane požrtvovana borba, junačka hrabrost svih trupa i popuštanje pred grubom silom nadmoćnijih neprijateljskih snaga, javno mnjenje bi, verovatno, ipak imalo toliku uviđavnost da odobri odluku za povlačenje i da još za neko vreme odloži izbijanje revolucije. Na svoju nesreću, car Napoleon nije uvideo dar sreće koji mu je doneo boj kod Bomona. Za vreme duge vladavine bio je naviknut da ulepšava svaku nezgodu i nedaću i da najcrnje prikazuje u najlepšoj svetlosti, pa mu nije ni pala na um misao da bi moglo biti zgodno da se jednom kaže istina u celishodnom obliku; on je samo znao da u jednom telegramu, upućenom carici, priča o „sasvim beznačajnom okršaju”. Ali, „beznačajni okršaj” ne sme da natera Mak Maona da odustane od izvršenja veoma važnog zadatka koji mu je postavio ceo narod. Već i sama činjenica da se povukao do Sedana može se protumačiti kao izdaja. On sme da nastavi povlačenje samo pod pritiskom sile protivu koje ne može da se bori usled nedovoljnih snaga. Nova bitka mora da se tuče. Situacija još nije bila sasvim očajna. Iza Živone bilo je moguće braniti se dugo i slavno, kao što se to i pokazalo, a zatim se moglo sa čašću otstupiti zbog „oskudice u municiji i hrani”. Bilo je samo potrebno da se osigura deo Meze između Sedana i Mezijera. Ali apatija, iznurenost i predavanje neizbežnom uzeli su isuviše maha da bi se tu preduzele ozbiljne i temeljne mere. Protezanje svog položaja duž Živone i Meze sve do Mezijera izgledalo je Mak Maonu vero-

vatno isuviše razvučeno (skica 76). On je hteo da drži svoje borbene snage prikupljene. Položaj koji je izabrao bio je sasvim podesan za odbranu. Front je činila r. Meza sa tvrđavskim forovima Sedana. Levi bok na duboko usečenoj Živoni od Bazeja sve do severno od Živona braniće 12 i 1 korpus, a desni bok i leđa 7 korpus na potoku Floen (Floing). 5 korpus ostaće kao opšta rezerva u blizini tvrđave. Tako su stvorena tri fronta koji se teško mogu napasti. Njihova slabost leži u tome što napad na jedan front postaje više ili manje napad u bok i leđa drugog fronta.

Trebalo je da Nemci 30-og natkrile slabog neprijatelja, da ga obuhvate i zdrobe (skica 74). Oni su mislili da će ovaj zadatak najbolje izvršiti ako se što više zbiju. Onda, kada je trebalo na širokom frontu potpuno opkoliti neprijatelja koji se povlačio, oni su se postavili kao da je trebalo izvršiti udarac u srce ili proboj kroz metalni zid. Moltke je težio da što pre popravi propušteno. 31-og treba „nastaviti napad obuhvatom oba krila". Maskoj armiji se naređuje da spreči francusko levo krilo da izmakne u istočnom pravcu, i da u tu svrhu nastupa sa dva korpusa na istočnoj obali Meze. Treća armija dobija naređenje da se okrene protivu fronta i desnog boka neprijatelja.

Izvršujući ove zapovesti, gardiski korpus Maske armije prelazi Mezu kod Pujija (Poully), a XII kod Letana (Létanne). Prvi je izbio na put preko Karinjana i stigao do Puri o Boaa (Pouru aux Bois) i Puri Sen Remija (Pouru St. Rémy), a drugi je ostao na levoj obali Šijera (Chiers) i smestio se u Tetenju (Tétaigne), Breviliju, Duziju (Douzy), Meriju (Mairy) i Amblimonu (Amblimont). IV korpus ostao je kod Muzona na levoj obali Meze. Od Treće armije I bavarski korpus upućen je ka Remijiju, XI preko Šemerija (Chemery) ka Donšeriju, Virtemberška divizija preko Vandresa (Vendresse) ka Butokuru (Boutaucourt), a u drugoj liniji II bavarski korpus ka Rokuru i V ka Šemeriju. Moltke je pretpostavio da će prelazi preko Meze biti porušeni i branjeni, i stoga je preporučio samo da se priđe do reke i da se stave pod artiljerisku vatru logori trupa u dolini. Ali, kada se prethodnica XI korpusa pojavila pred Donšerijem, našla je most neoštećen, a mesto neposednuto; 4 konjička divizija ugledala je sa visa kod Frenuaa bele šatore logora severno od Sedana.

Francuzi stoje, dakle, još kod Sedana. Ali, mora se pretpostaviti da će se najdalje sutra ujutru pod okriljem zaštitnice na Živoni povući u Mezijer. Da im se kod toga grada prepreči put, izgleda da nije potrebno. Treća armija preći će kod Donšerija i na drugim mestima preko Meze na mostovima koji će se još podići, sprečiće neprijatelja u daljem pokretu, nateraće ga da se okrene prema njoj i da primi bitku i odbaciće ga prema belgiskoj granici. Za danas će prethodnica XI korpusa zauzeti Donšeri, a jednim bočnim odredom Frenoa, glavnina će se pomeriti do Ševeža (Cheveuges), a V korpus nastupaće do Šeherija (Chéhéry) i Omikura (Omicourt). Virtemberška divizija, dolazeći od Vandresa, naišla je kod Butokura na konjicu, a kod Fliza i na pešadiju i odbacila ih je u pravcu Mezijera.

Ona postavlja pretstraže prema Šalandriju (Chalandry), prethodnica poseda Fliz, a glavnina divizije Butokur.

Ovi mali okršaji sami po sebi nisu od značaja, ali oni pokazuju da kod Mezijera stoji neprijatelj koji može da napadne levi bok Nemaca, da privuče snage na sebe i oslabi Treću armiju uoči otsudne bitke. Ta je armija mogla biti jača da VI korpus i 5 konjička divizija nisu ostavljeni kod Atinjija. Oni su mogli, tako se izlaže u delu Generalštaba o ratu, da na vreme suzbiju sve poduhvate neprijatelja u pozadini armije i da francuskim trupama kod Mezijera preprečе otstupnicu u Rems i Pariz. Korpus ni na koji način nije ispunio nijedan od ova dva zadatka. Niti je na vreme suzbio 13 francuski korpus koji je ugrožavao pozadinu Treće armije, niti je docnije, kod Mezijera, preprečio francuskim trupama put za povlačenje ka Remsu i Parizu. Međutim, on bi oba zadatka ispunio bez velikog truda da je pratio nastupanje Nemaca na levom krilu u pravcu Mezijera.

I bavarski korpus na desnom krilu Treće armije našao je kod Remijija porušen most, ali je na drugoj obali video francuske kolone u pokretu prema Bazeju (skica 76). Razvila se artiljeriska borba preko reke. Prema tome kako je pristizala pozvana artiljerija, bavarska artiljeriska linija produžavala se prema Le Pon Možiju (Le Pont Maugy). Francuski strelci, koji su došli do Meze i prodrli preko železničkog mosta, dosađivali su poslugama topova. Jedna četa 9 lovačkog bataljona odbacila je Francuze sa leve obale, a četa 4 lovačkog bataljona oterala je radnike koji su hteli da miniraju stubove mosta. Obe su, uprkos najjače vatre, jurišale preko mosta, prosule u Mezu barut iz bačvi i zauzele železnički nasip na drugoj strani. Pošto je privučena još jedna četa, oterani su neprijateljski strelci južno od Bazeja i mesto je zauzeto, a lovci su prodrli do severne ivice. Francuzi su u međuvremenu prekinuli artiljerisku borbu i povukli se prema severu. Oni su se delimično opet vratili da bi ponovo zauzeli izgubljeno selo. Dva sata su se lovci pod majorom Rašrajterom, pojačani na pet četa, odupirali nadiranju nadmoćnijeg neprijatelja. Ali, pošto je general fon der Tan hteo da izbegne pojedinačne borbe i pošto je zabranio odašiljanje pojačanja na desnu obalu Meze, major je bio prinuđen na povlačenje koje je izvršeno u redu. U međuvremenu je privučen pontonski tren i podignut most kod Ejikura (Aillicourt). Ovaj je, kao i železnički most, obezbeđen pešadijom i artiljerijom na levoj obali Meze, a ostale trupe ulogorile su se iza nje.

Prema zapovesti koja je izdata 31-og uveče, trebalo je da XI i V korpus 1 septembra u rano jutro nastupaju preko Donšerija ka Vrinj o Boau, a Virtemberška divizija da kod Dom le Menila (Dom le Mesnil) podigne most, da pređe preko Meze i da se tako postavi da može okrenuti ili prema Mezijeru ili da posluži kao rezerva za oba korpusa (skica 75). II bavarskom korpusu naređeno je da jednom divizijom posedne visove preko puta Donšerija, a drugom visove između Frenuaa i Vadelenkura (Wadelincourt). Sem toga, dat je nalog da budu spremne 6 konjička divizija kod Fliza, 2-ga kod Butokura i 4-ta južno od Frenuaa. Maskoj armiji ostao je zadatak

koji joj je dat već dan ranije „da spreči neprijatelja da izmakne u istočnom pravcu". Komanda Maske armije mislila je da je ovaj zadatak ispunila nastupanjem gardiskog korpusa do Puri o Boaa i Puri Sen Remija, a XII korpusa do Duzija i postavljanjem IV korpusa kod Muzona. Stoga je za 1 septembar predviđen odmor, mada je trupama bilo naređeno da za svaki slučaj budu spremne od 7 časova.

Nasuprot tome, komanda Treće armije delila je mišljenje koje je vladalo u Vrhovnoj komandi da će neprijatelj već u toku noći otpočeti povlačenje prema Mezijeru. Stoga bi Treća armija, kada sutra ujutru sa dva i po korpusa kod Donšerija i Dom le Menila bude prelazila preko Meze, mogla da nađe pred sobom već znatne snage na putu Sen Manž — Mezijer. Napad na njih nikako ne bi bio olakšan zemljištem. Zato bi bilo poželjno da se onaj deo neprijatelja koji je još ostao kod Sedana tamo veže i spreči da pojača delove koji su već u pokretu. Stoga je naređeno I bavarskom korpusu da „veže deo neprijateljske vojske koji se nalazi pred njim". Komandi susedne armije javljeno je o svim izdatim zapovestima, sa napomenom da bi se očekivani uspeh znatno povećao kada bi se angažovala i Maska armija. Saksonski prestolonaslednik je uvideo da bi napad više odgovarao zadatku vezivanja neprijatelja nego sedenje u kantonmanima, i odlučio je ne samo da veže neprijatelja za koga se pretpostavljalo da se nalazi iza Živone, već i da mu spreči povlačenje u Belgiju: to je zahtevalo napad na front i obuhvatanje levog krila.

Iz izveštaja konjice bilo je poznato da je Viler Serne (Villers Cernay) 31-og bio posednut od jake zaštitnice. Stoga se moralo pretpostaviti da se neprijateljsko krilo nalazi najmanje kod mesta Živon, ako ne i dalje prema severu. Da bi se obuhvatio i presekao glavni put u Belgiju, morao se desnoj nemačkoj krilnoj koloni dati pravac na La Šapel (La Chapelle) i dalje ka Iliju (Illy). Prema tome, I bavarski korpus morao je da napada južnu stranu Bazeja kao i front položaja na Živoni, otprilike do La Ramorija (1 km severno od Bazeja). XII korpus morao je da nastupa od Duzija preko Ribekura (Rubécourt) sa jednom divizijom prema Denjiju (Daigny), a drugom preko Viler Serneja ka Živonu. Gardiski korpus trebalo je da krene od Puri o Boaa pravo, a od Puri Sen Remija preko Franšvala u Viler Sernej i odande zasebnim putem preko La Šapela ka Iliju, ne ukrštajući se sa XII korpusom. IV korpus bi sa jednom divizijom krenuo za I bavarskim, a sa drugom za gardiskim korpusom. Time bi se neprijatelj, ukoliko se još nalazio severno od Sedana, ako ne odbacio, a ono bar zadržao i otsekao od Belgije (skica 76). Ali ovaj bitačni front dugačak 11 kilometara, morao je u doba stvaranja masa da izgleda isuviše dug za četiri korpusa. Armija se zadovoljila sa manje nego polovinom. Ustvari, četiri korpusa stisnuta su na širinu fronta od 5, a od toga tri i po korpusa čak na širinu od 3 km. I uprkos ovog malog protezanja bojnog polja, voćstvo nimalo nije bilo jedinstveno. To je proizišlo već otuda što je I bavarski korpus već u 3 časa ujutru krenuo u Bazej, koji je ležao skoro neposredno pred

njim, i što su korpusi Maske armije, koji su delimično stajali prilično daleko, krenuli tek u 5 časova u pravcu donje Živone.

General fon der Tan se nadao da će noću i u magli lako opet moći da zauzme Bazej koji je dan ranije već imao u svojim rukama. Ali, Francuzi su u međuvremenu poseli mesto jednom brigadom Vasoanjove (Vassoigne) divizije i utvrdili ga za upornu odbranu. Velike masivne zgrade, visoki zidovi i nekoliko rukavaca Živone olakšavali su odbranu kompleksa kuća i vrtova koji se u severozapadnom pravcu pružao sa vilom Berman (Beurmann) do blizu Balana, a prema istoku bio skoro bez prekida povezan preko zamka Dorivala i zamka Monvilera sa La Monselom (La Moncelle). Sva snaga napada upravljena je protiv neprijatelja u Bazeju koji je mogao da nanese najmanje štete i koji je bio najudaljeniji od presudne tačke Sen Manž, koja uopšte nije uzeta u obzir.

Četiri bataljona 2-ge bavarske brigade prešla su preko železničkog mosta. Čelni lovački bataljon, prikriven gustom maglom, prodro je u 4 časa u Bazej sa juga, ali se uskoro našao u frontalnoj vatri sa jedne ulične barikade i bočnoj sa dvospratnih kuća te ulice. Lovci su potražili zaklon u jednoj sporednoj ulici, ali su i nju našli zatvorenu. Za lovačkim bataljonom polaze još tri bataljona, a zatim još četiri. Razvija se borba po ulicama i kućama, u kojoj učestvuju i stanovnici, sa svima njoj svojstvenim promenama, uspesima, neuspesima i gubicima. Posle dužeg vremena, preko pontonskih mostova, pristižu Bavarcima pojačanja, koja se postepeno razvijaju prema Dorivalu i Monvileru sve do La Monsela. Na taj način, tri brigade potpuno su angažovane, četvrta je još zadržana na rezervnom položaju južno od Bazeja. Na neprijateljskoj strani privučene su u Bazej: 2 brigada Vasoanjove divizije, jedna brigada 1 korpusa i delovi Gozove (Goze) divizije 5 korpusa; Lankretelova (Lancretelle) divizija 12 korpusa, Lartigova (Lartigue) i Volfova divizija 1 korpusa — u prvoj liniji, a pola divizije Lerilea (L'Heriller) i Peleova (Pellé) divizija istog korpusa — u drugoj, razvile su se na visovima na desnoj obali Živone i isturenim odredima posele sva mesta u dolini reke od La Monsela pa sve do Laminoara (Laminoir).

Maska armija ne uzima u obzir da je, kao što se moglo pretpostaviti iz izveštaja konjice, u pitanju napad na front položaja dugog oko 7 km i da Bazej i La Monsel sačinjavaju samo njegovo desno krilo. Ona se drži čvrsto pretpostavke: neprijatelj se povlači ka Mezijeru i ostavio je zaštitnicu kod Bazeja i La Monsela. Da bi se protivu ove postigao veliki uspeh, upućeni su XII korpus i 7-ma divizija preko Duzija i Lamekura (Lamécourt) na La Monsel, a 8-ma divizija preko Remijija prema Bazeju. Sa po tri divizije na oba ova mesta moći će se zdrobiti zaštitnica koja nije mogla biti suviše jaka. Gardiski korpus, koji nema mesta ni na jednom od dva puta u dolini Meze, pomeren je prema Franšvalu i Viler Serneu. On se svojim desnim krilom neće nalaziti ni prema levom krilu neprijatelja, a kamoli da ga natkrili. Odluka se, dakle, ovde teško može postići.

Kada je prethodnica 24 divizije (šest bataljona i jedna baterija) u 6 časova došla do pred La Monsel, ona je uprkos magle, mogla da

uoči artiljeriju i pešadiju na visovima s one strane reke. Jedna saksonska baterija otvara vatru i održava je protivu velike neprijateljske vatrene nadmoćnosti, dok joj se, posle jednog časa, levo od nje ne pridružuju dve bavarske baterije. Dva bataljona zauzimaju La Monsel ne naišavši na znatniji otpor. Neprijatelj izmiče na visove i delimično traži zaklon u dvema kućama na padini. Dve saksonske čete jure za njime, zauzimaju kuće i rešene su da ih zadrže. Deset četa poseda La Monsel i stupa u vezu sa bavarskim trupama koje su se proširile do najjužnijih kuća sela. Pre nego što mogu da pristignu dalja pojačanja, javlja se da neprijatelj nastupa od Denjija (Daigny). General Dikro (1 korpus) veruje, naime, da je most u Denjiju među svima mostovima na Živoni jedini upotrebljiv za neprijateljsku artiljeriju, te smatra za potrebno da ga zaštiti položajem na istočnoj obali i naređuje Lartigovoj diviziji da posedne šumu Boa Ševalije (Bois Chevalier).

105 puk, koji pripada saksonskoj prethodnici, poslat joj je u susret. Glavnina 24 divizije još nije prispela, ali diviziska i korpusna artiljerija pozvane su da krenu napred ubrzanim maršem. U 8.50 časova deset baterija vode borbu vatrom na položajima između druma Lamekur — La Monsel i puta Ribekur — Denji.

Na francuskoj strani je glavnokomandujući već dva puta menjan. Mak Maon je na visovima istočno od La Monsela ranjen parčetom granate i predao je komandu generalu Dikrou. Ovaj pogrešno veruje da Maska armija može da obuhvati severno položaj na Živoni i da onemogući držanje položaja, i veruje, isto tako pogrešno, da su preduzete dovoljne mere za obezbeđenje Meze na delu Sedan — Mezijer, te odlučuje da otstupi na položaj na visoravni kod Ilija koji se desno oslanja na Sedan, a levo na nepristupačnu Ardensku Goru. Pod zaštitom ovog položaja, kojim se teško može ovladati, armija treba da se povuče preko Mezijera. Plan bi bio odličan, da kolone Treće armije kod Donšerija nisu već prešle preko Meze.

Ova okolnost je poznata generalu Vimpfenu koji je, kao spasilac u nuždi, tek 30-og stigao preko Pariza iz Afrike i koji u svome džepu nosi dva ukaza ministra rata. Jedan ga postavlja na Fajiovo mesto za komandanta 5 korpusa, a drugi ga određuje za glavnokomandujućeg, ako bi se Mak Maonu nešto desilo. On se prema prvom ukazu već stavio na čelo 5 korpusa, a drugi je ukaz zadržao kod sebe, čak i kada je čuo da je Mak Maon ranjen i da je Dikrou poverio da ga zastupa. Međutim, kada je video da se ovaj sprema, polazeći od pogrešnih pretpostavki, da povede armiju u propast, on se koristi svojim pravom, zahteva komandu nad svim trupama koja mu se rado prepušta, i rešava da se ne povuče u Mezijer, već napred u Karinjan i da propast koju hoće da izbegne u prvom pravcu potraži u drugom. Divizije, koje je Dikro već krenuo, dobijaju suprotnu zapovest. Tek napušteno stanje opet se uspostavlja. Treba izvršiti moćan proboj. Snažan udarac izvršiće Vasoanjova divizija preko Bazeja i Lakretelova preko La Monsela. Strašna artiljeriska paljba sa visova istočno od Balana otpočinje oko 9 časova otsudnu borbu. Pešadija nastupa do Živone, odbacuje deset saksonskih

skih četa i zasipa brzom vatrom saksonsku korpusnu artiljeriju koja se bila približila na 300 koraka do reke. Ona mora da se povuče i postavi dalje pozadi ako ne želi da bude uništena vatrom skrivenih strelaca. Ali, kada su ovi radi napada izašli na otvoreno polje, dočekani su na efikasnom otstojanju pešadiskom i artiljeriskom vatrom i prisiljeni na brzo povlačenje. Između ulica, kuća i vrtova Bazeja poduhvat je još manje mogao da uspe. Samo se ulična borba, koja se nešto bila stišala, rasplamtela novom žestinom. Pokušaj proboja nije uspeo. Na nemačkoj strani se ubrzava marš trupa koje se još nalaze pozadi, da bi bile spremne u slučaju da se ponovi tek preživela opasnost. 23 divizija ne kreće za 24-om preko Lamekura, već ostaje na pravom putu za Bazej, učestvuje jednom brigadom u borbi Bavaraca kod Monvilera i zadržava drugu brigadu u rezervi kod Le Rila (Le Rulle). Zato se 4 bavarska brigada pomera u La Monsel. I bavarski i XII korpus prikupljeni su na donjoj Živoni, IV korpus kreće za njima sa 7 divizijom desnom, a 8 levom obalom Meze i oko 10 časova stiže sa prvom u Lamekur, a sa drugom na železničku stanicu Bazeja.

105 puk krenuo je radi suzbijanja napada Lartigove divizije od zapadne ivice šume Boa Ševalije do puta Ribekur — Danji gde je poseo položaj jednim bataljonom u jednoj šumici, a sa ostala dva bataljona levo i desno od toga mesta da bi sačekao približavanje neprijatelja koji je nastupao uzanim frontom. Nekoliko napada je odbijeno, ali su sveže trupe jednako ponavljale napad. Neko vreme je desno krilo artiljeriske linije podržavalo puk. Ali, kada je ova prisiljena od neprijateljskih strelaca da se povuče nešto prema jugu, tri bataljona su opet ostala bez podrške i došla u veoma kritičnu situaciju, pošto je municija počela da nestaje. Opasnost je već bila velika kada je jedan lovački bataljon prispeo u pomoć. Međutim, kako se ovaj morao boriti protivu daleko nadmoćnijeg neprijatelja, nastupila je uskoro i kod njega oskudica u municiji. Tek kada su prispeli još jedan lovački bataljon i najzad jedan pešadiski puk 24 divizije, prešlo se, uz podršku artiljerije, u obuhvatni napad na jačeg, ali dublje postrojenog neprijatelja, koji, pritešnjen sa dve strane, nije mogao dovoljno brzo da stigne u Denji, na most i na visove na suprotnoj obali, te je morao da ostavi šest topova Saksoncima. Dalja borba ograničila se i ovde na stalnu uzajamnu artiljerisku vatru; u pogledu nje Francuzi su bili u preimućstvu, jer je desna obala bila viša, a na njoj su se nalazili i bolji zakloni.

Gardiski korpus prispeo je u međuvremenu, delom od s. Puri o Boaa, a delom od Puri Sen Remija preko Franšvala, u Viler Sernej. Radi podrške Saksonaca, poslana je 2 gardiska divizija napred do severnog vrha šume Boa Ševalije, a njena 4 gardiska brigada još dalje u pravcu Denjija. 1 gardiska divizija posela je svojim delovima Živon i Eb (Haybes) i pomerila se u šumu istočno od Živona. Gardiska konjička divizija štitila je desni bok severno od šume, a gardiski husarski puk prema La Šapelu. Ovako postavljen korpus daleko je natkriljavalo neprijateljsko levo krilo. Međutim, na obuhvatanje ovog krila nije se moglo misliti. Nasuprot tome, bilo je

moguće da će Francuzi, privukavši svoje rezerve, obuhvatiti desno nemačko krilo kroz šumu Le Peti Term (Le petit Terme) i preko La Šapela. Ako se uporede oba protivnika, Nemci su ovde bili više ugroženi nego Francuzi. Duž ostalog toka reke oni su stajali jedni prema drugima i stalno dejstvovali vatrom. Nije se moglo predvideti kako bi se postiglo rešenje koje bi bilo povoljno za Nemce. Tada je preduzimljivost nižih komandanata donela iznenadni preokret.

One dve saksonske čete održale su se tri časa u obe usamljene kuće na putu za Balan za vreme svih promena — nastupanja i otstupanja Francuza. Da bi ih oslobodile iz njihove pritešnjenosti, bavarske, a zatim i saksonske čete, krenule su od La Monsela i južnije. Posade obe kuće su oslobođene. Sve ostale trupe, koje se bore u toj dolini, priključuju se pokretu. Visovi su napadnuti i iz parka zamka Monvilera. Svi jure napred do usečenog puta koji od Bazeja preko k. 635 vodi u Denji. Francuzi napuštaju položaj posle žestokog otpora i moraju da ostave Nemcima tri topa i nekoliko zarobljenika.

Zauzimanje grebena južno od puta La Monsel — Balan uznemirilo je branioce Bazeja koji se osećaju ugroženi s leđa. Ionako pritešnjeni sa juga i istoka I korpusom, a zatim i 5 brigadom II bavarskog korpusa, koja je poslata u pomoć sa leve obale Meze, oni otpočinju povlačenje u pravcu Balana. Posle sedmočasovne žestoke borbe Bazej, u kome gori na sve strane, potpuno je u posedu Bavaraca.

Moralo se očekivati da će Nemci svuda poći za nastupajućim delom borbenog poretka. Ali, trupe su se u mnogočasovnoj uličnoj borbi isuviše izmešale. Ceo I bavarski korpus povučen je unazad da bi se opet sredio. Samo nekoliko četa za kojima je sledila 5 brigada prodrlo je za neprijateljem kroz Balan i na visove severno od toga sela. Pobednici su se zadovoljili zauzetim položajem na čije je levo krilo, u blizini poplavljenih lugova, došla 6 brigada.

Komanda Maske armije sa jednog visa južno od Merija posmatrala je već od ranog jutra tok borbe na onoj strani doline Meze. Ona je još uvek bila mišljenja da je kod Bazeja i La Monsela u pitanju samo zaštitnica neprijatelja čije su se glavne snage okrenule protiv Treće armije. Bilo je potrebno da se ovoj pomogne što pre. Stoga je Komanda armije, već pre nekoliko časova, naredila da gardiski korpus odmah posle zauzimanja otseka na Živoni krene u Flenje (Fleigneux), a XII preko Ilija na visove istočno od Sen Manža da bi se spojili sa Trećom armijom. Od I bavarskog korpusa zatraženo je da štiti odlazak Maske armije u desno prema Sedanu. General fon der Tan je izjavio da pod postojećim okolnostima sa svojim korpusom ne može udovoljiti ovom zahtevu, ali je zamolio 8 diviziju da preuzme njemu dodeljeni zadatak. Divizija, koja se već bila približila i koja je sa nekoliko četa učestvovala u borbama, bila je spremna da u zajednici sa 3 bavarskom divizijom (5 i 6 brigadom) preuzme zadatak koji je postavljen korpusu. Tako je izgledalo da je zaštita prema Sedanu obezbeđena. Teže je bilo sa nastupanjem

gardiskog i XII korpusa. Jer, na Živoni nije bio zauzet ceo otsek, već samo njegov najjužniji deo. Moralo se pretpostaviti da se glavna masa neprijatelja nalazi iznad Denjija i odande prema Balanu. XII korpus će naići na nju ako bude nadirao od La Monsela preko Ilija na visove jugoistočno od Sen Manža, a isto tako i gardiski korpus ako krene od Živona prema Flenje-u. Stoga je ovaj korpus hteo prvo da otera neprijatelja koji se nalazio prema njemu na visokom položaju zapadno od Živona; on je pripremio napad artiljerijom i poslao samo gardisku konjičku diviziju dolinom Živone uzvodno duž neprijateljskog fronta najkraćim putem za Flenje. Isto tako mogao je XII korpus da otera neprijatelja koji je još stajao južno od puta Fon de Živon (Fond de Givonne) — Eb, a zatim da nastupa pravo na Ili. Napadom ovog korpusa sa juga, gardiskog korpusa sa istoka i Treće armije sa severa i zapada neprijatelj bi bio potpuno zgnječen. Ali, XII korpus hoće da stigne u Ili maršem duž Živone i povlači svoje trupe sa položaja zapadno od La Monsela. 8-ma divizija stupa na njihovo mesto. Deset pruskih i bavarskih baterija izlazi na položaj u luku sa obe strane puta La Monsel — Balan i kotu 635. Desno krilo pruske pešadije pruža se do jedne tačke preko puta od Peti Monsela. Iza levog krila, južno od Balana, stoji 6 bavarska brigada; 5 brigada je prodrla u selo i imaće još da izdrži teške borbe za park zamka pre nego što će moći da isturi svoje strelce na glasiju Sedana. Desno, na visovima južno od Fon de Živona, stoje samo pojedine čete. Francuske baterije, koje pokušavaju da štite povlačenje, uskoro će se izgubiti iza kote 656, oterane vatrom tih četa i nemačke artiljerije.

Dok se francuski 12 korpus povlači iz ugla između Balana i Fon de Živona, desno krilo 1 korpusa stoji na putu koji od Bazeja vodi preko k. 635 prema severu i još uvek vodi borbu sa onih sedam bataljona 24 divizije koji su posle žestoke borbe zauzeli Denji. U jednoj liniji, jedni pored drugih, razdvojeni samo k. 705, stoje u borbi Nemci frontom prema zapadu, a Francuzi frontom prema istoku. Ovo stanje krajnje bezazlenosti moralo je da se pokvari kada je 23 divizija, oko 1 časa, od Monvilera krenula preko La Monsela sa 45 brigadom (devet bataljona i četiri baterije) zapadnim i 46 brigadom (šest bataljona), prvo iza nje, a zatim istočnim dolinskim putem. Prethodnička četa 45 brigade iznenada nailazi na neprijatelja u šumarku zapadno od Denjija. Šest četa izdvaja se i upućuje ulevo i pokret se nastavlja pod njihovom zaštitom. Puščana paljba, koja postaje sve žešća, daje povoda komandantu divizije, generalu Monbeu, da zaustavi čelo leve kolone kod Eba, da pošalje još šest četa levo na vis, a da se sa ostalih šest bataljona i četiri baterije razvije na istočnoj ivici doline. Onih sedam bataljona 24 divizije trebalo je da drže Denji. Trinaest bataljona i četiri baterije određeno je u rezervu, a samo tri bataljona za napad. Njima se srećom priključuju dva bataljona puka cara Franca*). Oni kreću za neprijateljem koji je isteran iz šumarka i, zapadno, penju se četama i polučetama na

*) Oni su na čelu 2 gardiske divizije poslati skoro do Denjija.

visove. Kada su stigli na gornju ivicu doline, pojavljuju se, dolazeći im u susret, francuski bataljoni i baterije u zbijenim porecima.

General Vimpfen odlučio se oko 1 časa za nov pokušaj proboja. On smatra izvodljivim da se Bavarci, koji su prema njegovom mišljenju već prilično iznureni, potisnu prema Mezi i da se tako otvori put ka Karinjanu. Odbijena i svakako iznurena Vasoanjova divizija, pojačana sa nekoliko pešadiskih pukova i zuavskih bataljona, treba da nastupa kroz Bazej. Za pomoćni napad u pravcu Denjija određena je Gozova, a iza nje, kao levi ešelon, Granšanova (Grandchamp) divizija. Car Napoleon je pozvan da učestvuje u poduhvatu da bi na čelu svojih vernih trupa kao prvi stigao u slobodu. Dok Vimpfen u blizini starog logora*) još čeka da se pojavi car, Goz kreće i nedaleko pred svojim ciljem nailazi na onih pet saksonskih i pruskih bataljona, koji su se radi obezbeđenja levog boka Montbea bili popeli na ivicu doline između Denjija i Eba. Duboke kolone jure napred trčećim korakom, sa puškama na gotovs, neprestano gađajući. Međutim, granate brze paljbe nemačke artiljerije rasturaju masovne kolone i nanose im velike gubitke. Samo se pojedini streljački strojevi izdvajaju i jurišaju i dalje gađajući. Ali, vatra ležećih nemačkih strelaca koji mirno dejstvuju vatrom toliko ih rastrojava da do nemačkih linija stižu samo hrabri koji su tu pobijeni ili zarobljeni. Dve čete 101 puka, jedan bataljon streljačkog puka i oba bataljona puka cara Franca gone ostatke neprijatelja u pravcu Fon de Živona. Čim je greben sa obe strane puta Fon de Živon — Eb pao potpuno sigurno u ruke Saksonaca, prevučena je korpusna artiljerija preko La Monsela i još neupotrebljeni delovi 45 brigade, kao i diviziska artiljerija preko Živona; 46 brigada poslana je takođe u tom pravcu, dok se prikupljena 24 divizija raspoređuje kao rezerva istočno od Denjija.

Tako je posle 3 časa po podne uspelo Maskoj armiji i trima bavarskim divizijama da čvrsto stanu na visinski greben desne obale Živone između Bazeja i Eba. Jedna bavarska divizija bila je isturena kroz Balan prema Sedanu. 1 gardiska divizija posela je desno s. Živon, dok je deset baterija izišlo na položaj na visove istočno od ovog sela. Komanda armije htela je da se zadovolji ovim rezultatima i da ostalo prepusti Trećoj armiji koja je već znatno doprinela dotadašnjim uspesima.

Ova je armija još u noći podigla dva mosta nizvodno od stalnog mosta kod Donšerija i isturila odrede preko Meze radi obezbeđenja ovih prelaza. Prešavši u rano jutro preko reke, a očekujući bitku sa neprijateljem za koga se mislilo da se povlači od Sen Manža ka Mezijeru nastupali su: XI korpus u tri kolone preko Montimona, Brijankura i Marankura prema s. Vrinj o Boau i V korpus u jednoj koloni prema s. Vivije o Kuru (Vivier au Court). Virtemberška divizija podigla je most kod Dom le Menila i pratila oba korpusa kao levi ešelon. Pošto se za vreme nastupanja nije pojavila nijedna neprijateljska patrola, Komanda armije je naredila da se

*) Na skici Vieux Camp.

okrene prema Sen Manžu. Izvođenje naređenja nije bilo bez opasnosti. Moralo se, naime, očekivati da će tesnac kod Falizeta biti hermetički zatvoren i računati sa tim da će Vinua nastupati od Mezijera u leđa kolona koje bi skrenule udesno. Ali, general Vinua se ograničio na neznatne poduhvate prema prelazima na Mezi, koje je Virtemberška divizija mogla da odbije bez teškoća, a ustanovljeno je da tesnac kod Falizeta nije bio posednut. Čelo je naišlo na neprijatelja tek kod Sen Manža. Selo je zauzeto, zatim je jedna četa upućena na k. 812, koja leži južno, a dve čete u Floen. Ove uspevaju da ovladaju severnim delom sela dejstvujući protiv nadmoćnijeg neprijatelja koji drži južnu polovinu i vis iza sela; prva četa zauzima šumicu koja je ograđena zidom. Docnije, pojačana sa nekoliko četa, ona obrazuje zaštitu za četrnaest baterija XI korpusa koje u kasu prestižu marševsku kolonu, tesno zbijene izlaze na položaj na vis između Sen Manža i Floena i stupaju u borbu sa francuskom artiljerijom koja se nalazi na mnogo povoljnijem položaju na južnom grebenu između Kalver d Ilija (Calvaire d'Illy) i Floena.

U međuvremenu je pešadija 21 divizije isturena severno od levog krila artiljeriskog položaja prema Flenjeu i Oliju (Olly) u gornjem delu doline Živone. Pod njenom zaštitom izlazi dvanaest baterija V korpusa na položaj na grebenu između Flenjea i Ilija. Radi dopunjavanja razvijanja, 43 brigada skreće od Sen Albera prema Floenu, dok se 10 divizija postavlja između Sen Manža i Flenjea, a 9-ta na polju Šan de la Granž (Champ de la Grange). Neprijatelj je zatvoren sa severne strane. Suzbijeni su ili zarobljeni ne samo kola nego čak i konjica i artiljerija, koji su u poslednjem trenutku, preko Olija ili Flenjea, pokušali da izmaknu iz obruča. Sada je potrebno da se neprijatelj zbije sa severa prema Sedanu i prema Maskoj armiji.

General Vimpfen je borbe kod Sen Manža prvo smatrao za prividan napad kojim je trebalo da se spreči potpomaganje trupa na donjoj Živoni. Ali ga je topovska paljba na severozapadu, koja se stalno pojačavala, naterala da se lično obavesti o stanju borbe kod 7 korpusa.

Pošto je komandant korpusa Due predložio pojačanje posade Kalver d Ilija i šume Boa de la Garen (Bois de la Garenne), general Vimpfen je naredio da se privuku obe divizije, Lerilea i Pelea, 1 korpusa, koje su se nalazile u rezervi, a zatim se hitno vratio kod 12 korpusa. On ga je našao u punom povlačenju, te je generalu Dueu uputio naređenje da radi podrške pošalje sve trupe koje može staviti na raspoloženje. Ovaj je prvo naredio da u pravcu Bazeja krene Mosionova brigada 5 korpusa koja mu je bila dodeljena, a zatim, na ponovljen zahtev, poslao je još jednu diviziju svoga vlastitog korpusa. Trupe 1 korpusa, koje treba da podržavaju 7 korpus, i trupe 7 korpusa, koje treba da pomognu 12 korpusu, još su u pokretu kroz šumu Boa de la Garen, prve prema severu, a druge prema jugu, kada 26 baterija na visijama južno od Sen Manža i Flenjea koncentrišu svu svoju snagu na neprijateljski položaj, naročito na Kalver d Ili. Njih efikasno podržavaju gardiske baterije

istočno od Živone. Pod unakrsnom vatrom te dve artiljeriske grupe razbijeno je ili ućutkano, time što je pobijena posluga, veoma mnogo francuskih topova, veliki broj municiskih kara bačen je u vazduh, a nagomilane trupe prisiljene su da se povuku u šumu Boa de la Garen. Ali, pojedine baterije i topovi drže se još uvek i zajedno sa pešadijom koja je ostala onemogućuju juriš. Sedam četa 82 i 87 puka prodiru samo do Ilija i posedaju južnu ivicu. Pod njihovom paljbom i vatrom obeju artiljeriskih linija sve se više smanjuje broj branilaca isturenog bastiona. Gardiska konjička divizija, koja je u svom pokretu uzvodno uz Živonu stigla do La Fulerija, upućuje na vis dva voda 3 gardiskog ulanskog puka, a za njima još jedan eskadron. Oni prodiru u baterije, zauzimaju jedan top, ali moraju da se vrate zbog brze paljbe iz šume Boa de la Garen. Međutim, smeo podvig toliko je ubrzao povlačenje branilaca da jedna četa iz Ilija skoro bez gubitaka može da stigne na Kalver, da ga posedne i otvori paljbu na severnu ivicu šume koja je dobro branjena.

General Due brzo prikuplja nekoliko bataljona i juriša više puta na izgubljeni vis. Ali, ma koliko ga puta osvojio, on uvek mora opet da ga napusti zbog puščane paljbe od Ilija i topovske vatre u front, bok i leđa. 82, 86 i 80 puk uspevaju najzad da se održe na Kalver d Iliju i liniji preko kote 920 do Živone kod La Fulèrija (La Foulerie). Neprijatelj drži prema njima ivicu šume.

Još veću muku nego Kalver d Ili zadala je napadaču druga krilna tačka francuskog severnog fronta. Dve čete koje su prodrle u severni deo Floena održale su se tamo dva časa bez ikakve podrške. Ali, postepeno, uprkos žestoke topovske vatre, poslane su im u pomoć četa za četom sa pozadnjeg glavnog položaja. Kada su bile prikupljene dovoljne snage, preduzet je obuhvatni napad na južni deo sela; neprijatelj je odbačen u krvavoj borbi i posednuta je donja padina visa pred jugoistočnom ivicom sela. Ali, borbom oslabljene čete 83, 87 i 46 puka nisu bile sposobne da zauzmu i strmu visiju koja je ležala jugoistočno od njih; još manje je Lieberova (Liébert) divizija verovala da može pobediocima opet oteti selo za koje se tako dugo vodila borba. Ona je očekivala napad na prividno neosvojivom položaju.

Da bi ovaj napad omogućila, 43 brigada je skrenula od Sen Albera (St. Albert) prema Floenu, zaobišla ovo selo zapadno i razvila se prema liniji Golije (Gaulier) — La Maladri. Ona nastupa desnim krilom neposredno uz reku Mezu prema južnom kraju Kazala (Cazal), a levim krilom pravo uz padinu. Čim je brigada otpočela pokret, diže se i posada Floena da prati napad sa linije: La Maladri — groblje. Pod vatrom i protivudarcima protivnika vrlo je teško peti se uz strmu padinu, od otseka do otseka, od žbuna do žbuna. Napadači su više puta bačeni natrag u Floen. Poručniku fon Bardelebenu polazi za rukom da sa k. 312 dovede osam topova istočno od Floena na položaj blizu padine. Artiljeriska vatra sa severa i istoka nanosi braniocima uzane visije velike gubitke. Zaobilaženje iz pravca od Golijea još više je uzdrmalo njihovu nepokolebljivost. Na taj način Nemci uspevaju da zauzmu vis. Baš kada su se

streljačke linije popele uz strme padine i stigle na ivicu grebena, u susret im dolazi francuska konjica. Margeritova divizija pošla je od šume Boa de la Garen da bi bici dala drugi obrt. Već na putu u Floen dovedene su konjičke mase u nered bočnom vatrom pruskih baterija i mnogim preprekama na zemljištu. Napad se ipak vrši sa žestinom i punom predanošću. Napadači uspevaju da u prvom naletu na više mesta projure kroz tanke streljačke linije. Oni prodiru čak i u bateriju. Nekoliko jedinica juri do Floena, pa čak i do Sen Albera, i stvara pometnju među komorom i kolima. Na mnogim mestima dolazi do borbe prsa u prsa. Nožem, sabljom i alatom moraju Nemci da se brane od besnih napada francuskih konjanika. Međutim, mirna paljba strelaca koji ne popuštaju lomi, najzad, silu snažnog naleta. Ponovljeni napadi nailaze na još jači otpor, pošto je pešadija u većem broju već stigla na ivicu visoravni i tamo se ugnezdila u napuštenim streljačkim rovovima i drugim zaklonima.

43 brigada kreće za neprijateljem koji otstupa i prodire sve do istočne ivice Kazala. Tu, na 300 koraka od glasija tvrđave, gonjenje se zaustavlja. 17-ta brigada šalje se za njom kao podrška. Ranija posada Floena nastupa pravcem duž puta ka majuru Kerimon (Querimont ferme) i tu nailazi na levi bok onih delova Lieberove divizije koji teže da do kraja održe centar francuskog položaja. General fon Kirhbah uputio je protivu njih 19 brigadu (četiri bataljona) od Flenjea nizvodno niz istoimeni potok. Njoj se priključilo nekoliko četa XI korpusa, koje su ranije bile određene kao zaštita artiljerije, posada sela, itd. Oni prolaze sa znatnim gubicima dolinu potoka Ili, penju se na severni greben između Kalver d Ilija i Floena, proteruju odande isturene trupe i, najzad, uz pomoć četa koje dolaze od Floena, i nekoliko baterija koje su ih pratile, na juriš zauzimaju južni greben visije. Neprijatelj je oteran u Boa de la Garen. Od Meze, na istočnoj ivici Kazala i zapadnoj ivici šume sve do Kalver d Ilija, a odande do La Fulerije, Nemci su zatvorili neprijatelja prema zapadu i severu.

U šumu Boa de la Garen, koja se uzdiže u sredini bojnog polja između Meze, Živone i linije Sen Manž — Flenje, i znatno nadvišava ostale visove, skupljaju se bez ikakvog reda, tražeći zaštitu: najveći deo 1 i 7 korpusa i pojačanja koja su im upućena sa juga, pešadija, konjica i artiljerija. Protivu ovih masa dejstvuje nemačka artiljerija sa severa, severozapada i istoka. Naročito gardiska artiljerija, koja se pomerila bliže Živoni, baterijama i topovima sistematski pročešljava parcele šume istočno od puta Sedan — Ili. Kada je izgledalo da su topovi dovoljno dejstvovali, prethodnica i 1-va brigada garde nadiru sa severoistoka u pravcu Kerimona, a 45 brigada u jugoistočni deo šume. Pružajući otpor, francuske trupe povlače se u potpunom neredu prema Sedanu. Oni usput, zapadno od druma, nailaze na čete XI i V korpusa, a istočno na I bataljon streljačkog puka i oba grenadirska bataljona puka cara Franca koji su prodrli sve do kamenoloma severno od Fon de la Živona.

Pošto je car Napoleon otkazao učestvovanje u „nekorisnom poduhvatu", Vimpfen je na svoju ruku morao da preduzme pokušaj

proboja prema Bazeju. Njemu je uspelo da svojom nadmoćnošću u obuhvatnom napadu postepeno potisne kroz Balan slabu 5 bavarsku brigadu i pojačanja koja joj je uputila 6 brigada. Ali, trupe koje su dovedene kroz Bazej i La Monsel, i bavarske i pruske baterije koje su se nalazile na koti 635 konačno su zaustavile napad. Ponovljene zapovesti cara da stupi u pregovore sa neprijateljem ubrzale su odluku za povlačenje. Bilo je krajnje vreme da se borba završi. Već su baterije II bavarskog korpusa, koje su stajale na levoj obali Meze, i baterije Virtemberške divizije otvorile vatru na sam Sedan i već je saksonski prestolonaslednik naredio XII i gardiskom korpusu da sa svojim baterijama priđu tvrđavi na najefikasniji domet.

Međutim, pregovori koji su započeli dockan uveče, doveli su tek narednog dana u 11 časova pre podne do predaje 118.000 ljudi, među njima 14.000 ranjenih, i 549 topova.

Najzad je tučena jedna bitka kod Kane, najzad je postignuto potpuno opkoljavanje neprijatelja. Nijedan od velikih vojskovođa poslednjih stoleća nije poznavao tok bitke na Aufidu, ali pred svima je više ili manje lebdelo kao cilj kome treba težiti ono što je tom bitkom postignuto. Kralj Fridrih, kada su mu početkom Sedmogodišnjeg rata stajale na raspoloženju unekoliko dovoljne snage, opkolio je Saksonce kod Pirne i Austrijance kod Praga. Ali, time su njegova sredstva najvećim delom bila iscrpljena. Sa onim što mu je preostalo, on se nije osećao dovoljno jakim da napadne sa svih strana novu austrisku armiju koja se približavala radi oslobođenja blokiranih Austrijanaca kod Praga, pa kod Kolina namerava da se ograniči na vezivanje fronta, a da uništavajući udarac upravi u desni bok. Međutim, prusko krilo, koje je upućeno da napadne taj bok, udara na austriski front koji je u međuvremenu produžen. Frontalnom napadu na jak položaj nije bila dorasla slaba pruska vojska; ona je sama bila obuhvaćena sa obe strane i pretrpela je potpun poraz. Poučen ovim, Fridrih ostavlja kod Lojtena austriski front neangažovan, sa 35.000 ljudi zaobilazi 65.000 ljudi princa Karla Lotrinškog i okreće se prema njegovom levom boku. Austrijanci prenagljeno zaokreću prema ugroženom pravcu u uzanu duboku masu, protiv koje se moglo dejstvovati kombinovanim napadom na front i obuhvatom oba krila. Oni su tučeni, a promenom fronta, na koju su bili prisiljeni obilaskom Prusa, primorani su na povlačenje u pravcu svog boka usled čega su pretrpeli mnogo gubitaka. Kod Corndorfa zaobilaženje se produžuje do takve mere da se pruska armija najzad našla za leđima ruske armije koja mora užurbano da se okrene „na levo krug". Obuhvatnim napadima prvo desnog, a zatim i levog krila, Rusi su najzad potisnuti prema Odri. Oni su gotovo opkoljeni. Još jedan napad i oni bi bili uništeni. Ali, takav poslednji napad iznureni Prusi, mada pobednici, jedva da bi preživeli kod velike otpornosti Rusa. Oni bi bili skoro satrveni i nesposobni da nastave rat. Rusima je otvorena kapija kroz koju mogu da izmaknu. Oni nisu uništeni, ali su eliminisani iz tog ratnog po-

hoda. Kada su naredne godine opet došli, Fridrih je nameravao da ih napadne kod Kunersdorfa sa četiri strane i da ih konačno uništi i pored njihove brojne nadmoćnosti. Napad nije uspeo zbog preterano jakog neprijateljskog položaja i pretvorio se u odlučan poraz. Ali, ovim neuspelim Kanama se ipak postiglo to da se Rusi, iako nastavljaju da pustoše pruske zemlje, da pale i ruše, ni pod kojim uslovom ne upuštaju u bitku sa Fridrihom. Oni se sklanjaju već i na samu vest da „kralj dolazi".

Fridrih silom prilika odustaje od napada na četiri strane i kod Torgaua pokušava napad na front i u leđa. Juriš je ovde-onde odbijen. Ali, vatra u leđa pokazuje se kao neizdržljiva. Austrijanci odlaze noću u pravcu slobodnog boka. Tek pošto je zaključen mir sa Rusijom i mir pretvoren u savez, Fridrih prelazi kod Burkersdorfa na normalan napad na front, oba boka i leđa. Ali, Austrijanci uspevaju na vreme da se izvuku iz obruča, pošto Rusi, koji imaju zadatak da izvrše napad na front, odnosno da vežu front, veruju da se moraju ograničiti na običnu demonstraciju.

I Napoleon priprema svoje bitke uništenja zaobilaženjima, ali ova se ne vrše kao Fridrihova, slabijom snagom u neposrednoj blizini bojnoga polja, već nadmoćnijom masom koja se, posle nekoliko dana i nedelja, u dalekom luku, dovodi neprijatelju iza leđa. Tek tada on napada neprijatelja, obuhvatajući oba krila, ili još bolje, pušta prvo slabijeg neprijatelja da ga napadne, da bi, kad se ovaj iscrpe, sam prešao u uništavajući protivnapad. Odlučan Hazdrubalov napad u leđa neprijatelja izvodi se kao u vreme Fridriha kod Corndorfa i Torgaua od samog početka kao glavni napad, tj. neprijatelj se napada s leđa i u oba boka, a front Austrijanaca i Prusa koji je okrenut prema Francuskoj uopšte nije angažovan. Neka idu tamo, nadmoćnije snage poći će za njima. To kod Marenga i Ulma dovodi do neposrednog uništenja neprijatelja. Kod Jene se ovo mora postići tek dugotrajnim gonjenjem. Bitka, koja je počela napadom na Fircenhajligen, dovodi se do tragičnog kraja tek kod Prenclaua i Ratkaua. Isto tako, tek Berezina utiskuje pohodu na Moskvu žig najstrašnije Kane, a proboj kod Hanaua sačinjava završni akt džinovske borbe 1813 godine.

U operaciji kod Pruskog Ojlaua zaobilaženje ne vodi u leđa, već samo u bok neprijatelja koji ume da izbegne uništavajući napad malim zaokretanjem. Napoleon stoji tačno prema slabijem neprijatelju. Masovni napad na front, slab napad u bok i jake zadržane rezerve treba da donesu rešenje jednostavne situacije. Ali, protivnik rešava situaciju u protivnom smislu, obuhvatajući sa svoje strane napadačev slab bočni napad. Fridrihu Velikom poneka bitka uništenja nije uspela, pošto su njegove borbene snage bile suviše slabe i pošto se uprkos toga usudio težiti da postigne ono najviše, da tuče bitku uništenja. Napoleon kod Pruskog Ojlaua nije uspeo, pošto je suviše mnogo utrošio na neplodan frontalni napad, suviše mnogo zadržao u rezervi za svaki slučaj i suviše malo smeo da upotrebi za presudan bočni napad.

Naime, u svakom obuhvatu i zaobilaženju leži rizik. To su morali da uvide i protivnici kako Fridriha, tako i Napoleona. I oni su hteli jednom da biju bitku uništenja, da sa nadmoćnim snagama zaobiđu protivnika i da ga napadnu s boka ili leđa. Plan nije uspeo kod Rosbaha, Lignica i Austerlica, pošto se zaobiđeni sa svoje strane sa nadmoćnim snagama bacio na čelo zaobilaznih kolona.

Napoleon je još jednom tukao skoro bitku uništenja. Neprijatelj se kod Fridlanda sam stavlja u situaciju koja je veoma povoljna za njegovo uništenje. On se postavlja leđima prema reci Ale, frontom prema protivniku dvostruko jačem i, osim toga, spaljuje most, koji mu, kako izgleda, jedino još pruža mogućnost povlačenja. Uništenje ipak ne uspeva sasvim, pošto se Napoleon ograničava da napadne samo front i jedan bok, a drugi bok ostavlja slobodan da bi za svaki slučaj sačuvao što jače rezerve. Ove jake rezerve ubuduće neće odlučivati njegove bitke, već će umanjiti njegove pobede.

Prema osnovnom obliku bitke kod Kane široki borbeni poredak nastupa protiv užeg, najčešće dubljeg borbenog poretka. Krila, koja natkriljavaju, zaokreću prema bokovima, a isturena konjica udara u leđa. Ako su krila zbog nečega odvojena od centra, nije potrebno da mu budu privučena da bi zajedno krenula u obuhvatni napad; ona se najkraćim putem mogu voditi neposredno u bokove ili leđa. To je ono što Moltke zove „spajanje razdvojenih delova na bojnom polju" i oglašava za najviše što vojskovođa može postići. To je i najefikasnije, ali, istina, kako se tvrdi, i najriskantnije. Većina vojskovođa i skoro svi niži komandanti izbegavaju opasnost da delovi budu tučeni pre sjedinjavanja, i teže revnosno da sjedinjavanje razdvojenih delova ne izvrše na bojnom polju već što je moguće ranije pre bitke. Time ispuštaju iz ruku odlučan uspeh i moraju se zadovoljiti manjim uspehom, a možda i nikakvim. Prvo se desilo Napoleonu kod Regensburga, a drugo, na spas čovečanstva, kod Gros Geršena. Ovo poslednje bi i Moltke iskusio da je postupio po savetima savremenika ili kako je naknadna kritika preporučivala, i da je kod Kenigreca prvo ujedinio sve tri armije na polaznoj osnovici. Postoji, doduše, opasnost da će jedan deo biti tučen pojedinačno ili bar potisnut. To pokazuje sama Kana, to pokazuju u jesen 1813 god. Bliher kod Levenberga i Švarcenberg kod Drezdena, i to bi možda pokazala i Prva pruska armija kod Kenigreca da je Benedek 3 jula u rano jutro napao princa Fridriha Karla celom svojom snagom. Posledice u svim tim slučajevima svodile su se, a i svele bi se na to da pobedilac vrlo brzo mora da se okane pobeđenog kako bi se okrenuo protivu jednog od neprijatelja koji ugrožavaju njegove bokove, da bi se tada potisnuti neprijatelj opet okrenuo protiv njega, i da bi se prividnom pobedom znatno olakšalo, ako ne i omogućilo konačno opkoljavanje i uništenje. Tome uče jesenja vojna 1813 god. i ratovi 1815 i 1866 god. Da bi se odvojeni neprijatelj mogao tući ujedinjenim snagama, ostali neprijatelji moraju, kao 1757 god. kod Praga, da budu toliko udaljeni da ne mogu da ometaju to uništenje. Ako se, pak, približe, mora se ujedinjena snaga podeliti radi odbrane. Delovi se bore protiv delova. Slabiji protivnik koji stoji

u sredini ne može više da postane nadmoćan i on je izgubljen, ako, kao kod Lajpciga, Vaterloa i Kenigreca, delovima jačeg protivnika koji stoje unaokolo uspe da se spoje na bojnom polju. I slabiji protivnik Fridrih bio bi izgubljen kod Buncelvica da Rusi i Austrijanci, zastrašeni ranijim iskustvima, nisu odustali od napada, koji je i pod takvim uslovima težak.

Razume se da za svaku vrstu Kane treba težiti da se obezbede brojno nadmoćnije snage. Moltke je 1870 god. ovu nadmoćnost morao tek da stvori. Postojala je opasnost da će se protivu Nemačke stvoriti velika, nadmoćna koalicija. Moltke se držao načela koje je sproveo već 1866 god: nikakvi opservacioni korpusi, nikakve armije tamo gde još nema protivnika. Svih 16 korpusa koncentrisano je protiv Francuske. Francuska vojska skupljala se u Lorenu i Alzasu da bi prešla Rajnu južno od Karlsrua i upala u Južnu Nemačku. Za Nemce je bilo prirodno da se suprotstave struji invazije. Ali, isto onako kao što je Napoleon 1806 god. u brzim marševima udesno zaobišao front pruske armije, koja se bila okupila severno od Tirinške Gore, Moltke je zaobišao železničkim transportima front na gornjoj Rajni i pojavio se na srednjem toku reke na otseku Karlsrua i Koblenca. Napoleonovo zaobilaženje privuklo je Pruse na Salu, Moltkeovo zaobilaženje privuklo je Francuze na Sar i Lauter. Obe zaobiđene vojske htele su posle izvršenog zaokretanja da se, kao kod Rosbaha, bace u susret kolonama koje su ih obilazile. Ova smela namera, koja je loše izvedena, žalosno se završila 1806 god. kod Salfelda i dovela bi 1870 god. do toga da bi francuska vojska, koja bi nastupala opštim pravcem Majnc — Manhajm, bila napadnuta sa svih strana i da bi se jedva vratila preko r. Sara. Međutim, slutnja o tome šta bi se moglo desiti zadržala je Napoleona III. Tako su nemačke armije mogle da nastupaju do r. Sara i Lautera. Napoleonovoj strategiji od 1806 god. odgovaralo bi da su Nemci prešli isturenim desnim krilom preko Mozela i potisnuli Francuze u južnom pravcu do Rajne i švajcarske granice, bez obzira na to da li su primili bitku ili ne. Međutim, nesavršena železnička mreža od pre četrdeset godina nije omogućavala takav pokret. Levo krilo moralo se silom prilika učiniti vrlo jakim na uštrb desnog, pa je trebalo da donese i odluku. Trebalo je da Treća armija krene dva dana ranije, da odbaci neprijatelja koji se prikupljao u Alzasu i da, zaokrenuvši udesno, napadne francusku glavnu vojsku u bok i sa leđa, dok bi Prva i Druga armija nastupale prema njenom frontu. Plan nije uspeo pošto su Prva i Druga armija otpočele napad isuviše rano, a Treća armija isuviše dockan. Francuska armija u Alzasu tučena je potpuno, a ona u Lorenu mogla je, neznatno oslabljena, da se povuče prema Mecu. Kod velike nadmoćnosti Nemaca bilo je najjednostavnije da se krene za neprijateljem i da se oba duža krila poviju u njegove bokove, pošto bi jaka konjica, koja bi požurila unapred, zaustavila otstupanje. Oprema i naoružanje konjičkih divizija tada, kako izgleda, nisu dozvoljavale ovakav postupak, iako je 5 konjička divizija 15 i 16 avgusta stvarno sprečila delove francuske armije kod Vionvila da produže pokret, pa ih je

čak naterala i na povlačenje. Konjica bi svakako mogla da izvrši zadatak koji je general fon Alvensleben 16 avgusta uzeo na sebe, tj. za III armiski korpus, naime, da zaustavi neprijateljsku armiju, povlačeći se po potrebi i do Verdena, kako bi se dobilo u vremenu i omogućilo nemačkim korpusima da se približe sa dve ili bar sa jedne strane i završe Kanu. Ali takvi neuobičajeni poduhvati konjice nisu se mogli predvideti. Zato se Moltke odlučio da neprijatelja, koji je otstupao prema Mecu, sa juga zaobiđe sa sve tri armije, da ga, ako je to potrebno, prati u paralelnom gonjenju, da zaokrene udesno u povoljnom trenutku u cilju njegovog potiskivanja ka luksemburško-belgiskoj granici i da na taj način omogući potpuno opkoljavanje. Plan je potpomoglo zadržavanje francuskog povlačenja koje su prouzrokovali tvrđava Mec i bitka kod Kolombeja, ali je i ometen sporošću i neodlučnošću kretanja obe nemačke armije, malim brojem mostova preko Mozela, nepovoljnom mrežom puteva na levoj obali i, i to ne najmanje, opreznim Bazenovim oklevanjem da napusti vezu sa tvrđavom koja ga je štitila. Maršal je bio ubeđen, ne bez razloga, da će biti napadnut sa svih strana i uništen ako sasvim napusti Mec i stigne u slobodno polje. Moltkeova namera bi se ipak ispunila da je 16 avgusta dozvoljeno generalu fon Barnekovu da nastupa kroz šumu Boa dez Onjon i 25 diviziji da kroz šumu Boa de Vo nadire prema drumu Rezonvil — Poan di Žur. Bazen bi se jedva usudio da za povlačenje upotrebi put koji je, iako ga neprijatelj nije držao, ipak ležao pod njegovom vatrom. On bi otstupio u severnom pravcu, tj. tamo kuda je to želeo Moltke. Ali, pošto je Barnekov, po starom običaju, istrošen za neplodne frontalne napade i pošto je 25 divizija tek dockan mogla da ga smeni, najglavnija otstupnica Francuza ostala je slobodna. Nemci su morali privremeno da odustanu od uništenja neprijatelja i da se zadovolje njegovim opkoljavanjem u Mecu, dakle, nadama na budućnost.

I Mak Maona je trebalo napadom na front i u desni bok potisnuti prema belgiskoj granici i uništiti. Ali, pošto ni položaj kod Šalonskog logora ni položaj kod Remsa nisu pružali odbrani dovoljno preimućstva, hteo je Mak Maon da se povuče u Pariz još pre nego što je bio ozbiljno ugrožen. Za Nemce se teška situacija iz osnova promenila u njihovu korist kada je Mak Maon prisiljen da od Remsa krene preko Steneja ka Mecu. Za Nemce je iz toga proizišao zadatak da obuhvatno napadnu sa juga srazmerno slabu armiju koja se nalazi u bočnom maršu sa zapada prema istoku i da je potisnu prema belgiskoj granici. Pošto su se mogla privući još dva korpusa opsadne armije, koja su stajala u rezervi, mogli su se vrlo brzo zatvoriti svi putevi koji su vodili prema istoku i jugu. Samo se otstupnica prema zapadu morala ispočetka ostaviti još otvorena. Mak Maon je hteo da upotrebi ovaj jedini izlaz kada je saznao za približavanje Nemaca, ali iz Pariza su ga odmah opet naterali u očiglednu propast. Da su deset i po nemačkih korpusa nastupili desnim krilom preko Longijona duž belgiske granice, a levim krilom preko Retela na svim mogućim putevima u jednoj liniji,

četiri francuska korpusa bila bi sa sigurnošću postepeno potisnuta ka belgiskoj granici, bez obzira da li bi se kretala napred ili nazad, udesno ili ulevo. Ako bi napali ili se oduprli na ovom ili onom putu, oni nemački korpusi koji koriste iste puteve u suprotnom pravcu stupili bi sa njima u borbu. Ostali korpusi nastavili bi kretanje u prvobitnom pravcu, ako ni zbog čeg drugog, a ono da bi se uverili da li imaju neprijatelja pred sobom, pa bi samim nastupanjem došli neprijatelju u bok i mogli susednom korpusu, koji se nalazi u borbi, da pruže efikasnu pomoć.

Maska armija nije nameravala da na tako jednostavan način reši zadatak koji joj je postavljen za 30 avgust. Ona je imala pred sobom tri neprijateljske grupe na putu Somot — La Bezas, kod Bomona, na putu Muzon — Stenej, a verovatno i kod Karinjana. Da su oba bavarska korpusa ostavljena na prvom putu i da je Maska armija uputila IV korpus ka Bomonu a gardiski i XII korpus krenula na desnu obalu Meze, terala bi pred sobom one tri do četiri neprijateljske grupe, i — što je bilo još važnije — onemogućila bi im svaki pokret prema jugu i istoku. Ali, Komanda armije nije htela da rastura svoje snage, već je htela da prikupi pred Bomonom svih pet korpusa, tri u prvom i dva u drugom ešelonu. Usled toga su bar dve neprijateljske grupe dobile operativnu slobodu i one su, bez ikakve zle namere, merama i propustima Nemaca, bile formalno prisiljene da napadnu Nemce na njihovim bokovima i bar da pokažu šta se moglo desiti da su na njihovom mestu bili jaki, odlučni i preduzimljivi neprijatelji. Pošto se napad na neprijatelja kod Bomona nije mogao izvršiti snagom od dvadeset brigada, kao što se nameravalo, već se zbog nedostatka prostora morao izvesti samo sa jednom do dve brigade, bila je borba od pet prema jedan veoma nepovoljna i možda bi se završila žalosno da jedan komandant divizije, u težnji da dođe do neprijatelja, nije produžio front, naterao natkriljenog neprijatelja na otstupanje i time malo ubrzao izvršenje francuskog povlačenja koje je inače bilo u planu. Na to ubrzavanje ograničio se uspeh koji je postignut uz srazmerno visoke gubitke. Inače je neprijatelj, koga je trebalo bez milosti opkoliti, bio spasen propasti i mogao se mirno i neugroženo udaljiti u dva pravca. Srećom, on se odrekao preimućstava koja mu je pružio velikodušni protivnik i posle kratkog marša opet se zaustavio da bi se, pomiren sa svojom sudbinom, odupro uništavajućem udarcu; srećom, Moltke je bio tu da razmrsi unekoliko ogromnu masu u koju su se obe nemačke armije bile skupile i da omogući napad sa tri i naposletku sa četiri strane.

Nadmoćnost Nemaca bila je tako velika da su mogli izvršiti potpuno okružavanje, a da pri tome na istočnom frontu ipak po volji gomilaju mase na najužem prostoru. Takvo rasipanje ne bi bilo na mestu da se protivnik proširio nešto više i naročito da je poseo deo Meze između Sedana i Mezijera. Tada bi bilo potrebno produženje nemačkog levog krila sve do preko Mezijera. Raspoložive snage još uvek su bile dovoljne da se pri izvršenju nastupanja stavi na svaki put po jedan korpus i tako postigne prosečna

mera koju je Moltke, prema iskustvima 1870 god., hteo dati marševskim kolonama kako bi omogućio pravovremeno razvijanje. Moramo ostaviti otvoreno pitanje da li bi se još držao ove norme da je dužina marševske kolone jednog korpusa bez komora narasla od 15 na 29 km.

U istoriji ratova vrlo se retko nailazi na potpunu bitku kod Kane. Za nju je na jednoj strani potreban jedan Hanibal, a na drugoj jedan Terencije Varon, koji, da bi se postigao veliki cilj, sadejstvuju svaki na svoj način.

Hanibal mora da ima brojnu nadmoćnost ili bar da je ume razviti. Za to je poželjan vojskovođa koji u sebi ima nešto od Šarnhorsta ili Fridriha Viljema I ili Viljema I, koji će izgraditi čvrstu vojsku, nešto od Moltkea koji će je sjediniti samo protivu glavnog neprijatelja, nešto od Fridriha Velikog koji će staviti sve topove i puške u dejstvo, nešto od Fridriha Velikog ili Napoleona koji će glavni napad povesti u bok ili leđa, nešto od Fridriha Velikog ili Moltkea koji će Hazdrubala, koga nema, nadoknaditi prirodnom preprekom ili granicom neutralne države.

Terencije Varon ima veliku vojsku, ali on ne čini krajnje napore da bi je uvećao i celishodno obučio. On svoje snage ne prikuplja protivu glavnog protivnika. On ne želi da pobedi pomoću nadmoćnosti vatre sa više strana, već silinom mase koja, postrojena uzano i duboko, bira za napad neprijateljski front kao najotporniju stranu.

Svi ovi poželjni preduslovi neće se naći ujedinjeni ni na jednoj ni na drugoj strani. Neke Hanibalove osobine i neka sredstva kojima je raspolagao imale su, istina, i druge vojskovođe. I Terencije Varon, na drugoj strani, imao je u svim vremenima svoje sledbenike. Tako je došlo da, izuzimajući Sedan, nije tučena nijedna savršena bitka kod Kane, ali je zato tučen čitav niz približnih bitaka uništenja koje se mogu naći baš na prekretnicama istorije.

Vojskovođa[1]

Na čelo jedne vojske, jedne armije, postavlja se glavnokomandujući (glavni komandant — generalisimus — *général en chef*). Suveren ili šef države, koji vrši naimenovanje, veruje da postavljeni ima osobine vojskovođe. Često će on uvideti da se prevario. Jer, za vojskovođu ne može da se bude postavljen, već rođen ili predodređen. Mladog, smeđeg pastira Davida, koji je trebalo da pobedi Filistince, Samuel je miropomazao za kralja, tj. za vojskovođu. Desetogodišnji Hanibal, koga su hvalili da je večiti neprijatelj Rimljana, pred oltarom Bala posvećen je za vojskovođu. Napoleonu nije došao nikakav prvosveštenik. On nije stajao ni pred oltarom Bala. A ipak ga je još kao korzikanskog dečaka prožimala *„feu sacre"*[2]). Izgleda da je sin revolucije, drugi Prometej, sa neba ukrao tu vatru.

Zadatak vojskovođe je da neprijatelja, čak i jačeg, za koga on ne zna gde se nalazi, kuda ide, šta namerava, uništi ili potpuno potuče. On mora uporno da ide putem koji je izabrao da bi postigao svoj cilj, mora energično da savlada sve teškoće koje mu se suprotstavljaju, da brzo nađe izlaz iz nezgoda, da do krajnjih granica teži uspehu i da nepokolebljivo podnosi udarce sudbine. Da bi to ostvario, on mora da bude prožet nečim nadljudskim, nadzemaljskim, svejedno kako se to zove, genije ili nekako drukčije. On mora da je svestan potpore i zaštite jedne više sile. Cezar, kada u malom čamcu i pri oluji prelazi iz Brindizije u Drač i dovikuje obeshrabrenim lađarima *„Quid times, Caesarem vehis"*[3]), siguran je u tu potporu. Aleksandar smatra da je sin Jupitera. Konstantin pobeđuje *„in hoc signo"*[4]). Kromvel veruje da on pretstavlja izabrano oružje. Valenštajn ispituje nebo da li su mu zvezde naklonjene. Kod Borodina, kad se austerličko sunce probilo kroz oblake, Napoleon je bio siguran u svoju pobedu. Čak se i Fridrih Veliki nada da će ga njegovi grenadiri uz pesmu „Daj, da marljivo činim ono što mi je

[1]) Prvi put objavljeno u »Priručniku za vojsku i flotu« koji je izdavao poč. G. fon Alten, general-lajtnant na raspoloženju, a nastavio fon Albert, kapetan u penziji. Nemački izdavač Bong & Co.

[2]) »Sveta vatra«. — Prim prev.

[3]) »Šta se plašiš ideš sa Cezarom«. Prim. prev.

[4]) »U tom znaku«. — Prim. prev.

naloženo" dovesti do jedva mogućeg uspeha. Viljem I u najsjajnijoj pobedi svetske istorije vidi „preokret izvršen božjom voljom".

Ako se mladi vojskovođa oslanja samo na svoju božansku misiju, svoj genije, na potporu i zaštitu neke više sile, njegova pobeda biće sumnjiva. Napornim radom on mora da se pripremi za svoj visoki poziv i da svoje duhovne snage i snage razuma prožme jasnoćom. Aleksandar ukroćuje Bukefala i vežba se u igri oružjem, ali i sedi uz noge Aristotelu. Cezar je bio filozof, govornik i istoričar. Još i danas nijedan gimnazijalac ne može ništa da postigne ako ne proradi nekoliko knjiga iz Galskog rata. Gustaf Adolf je govorio sedam jezika. Fridrih Veliki je vladao svim oblastima znanja, izuzimajući ortografiju i nemački jezik. Izgleda da je Napoleon kao učenik u Brijenu bio slab iz latinskog; ali on je imao *„du feu pour l'algèbre"*[5]). Moltkeu su, da bi bio naučnik i po zvanju, nedostajale jedino akademske godine i titula doktora i profesora.

Ali, koliko se znanja zahteva od jednog vojskovođe! On ne treba da zna samo kako se vojska vodi u pobedu; on mora i da je stvori, naoruža, snabde, obuči, odeva i hrani. Možda se mogu naći drugi koji će te zadatke preuzeti od njega. Ali oni ga nikad neće moći zadovoljiti. Vojskovođa ne može da se stavi na čelo proizvoljnih trupa. On mora da ima svoju sopstvenu vojsku. Napoleonovu izreku „ljudi nisu ništa; jedan čovek je sve", svakako treba protumačiti tako da jedan čovek treba svojim duhom da prožme, ljude tj. svoje vojnike.

„Wer hat uns so zusammengeschmiedet,
Dass ihr uns nimmer unterschiedet?
Kein andrer sonst als der Wallenstein"[6])

kaže vodnik u „Valenštajnovom logoru".

Na Graniku nije tukla Persijance makedonska, već Aleksandrova falanga. Preko Rubikona nisu prešle rimske, već Cezareve legije. Kod Nezbija su pobedili Kromvelovi „pobožni dragoni". U Rusiju su pošli Napoleonovi grenadiri. Lojten je osvojila na juriš Fridrihova potsdamska straža. Armije boluju, stare i umiru sa svojim vojskovođom. Kad je filozof iz Sansusija*) nestao, uvenula je i njegova armija. Napoleonova armija nije preživela Vaterlo. Ona nije propala kod Sedana. Ni armiju Fridriha Velikog nije vojvoda od Braunšvajga doveo do Jene.

Ali, sama vojska, pa bila ona i najbolja, nije dovoljna za vođenje rata. Rat je samo sredstvo politike. Da se ono učini efikasnim, potrebna je priprema od strane državnika. Niko to bolje nije razumeo od Napoleona. 1806 on je pobedio Pruse još pre nego što su prve pretstraže opalile i jedan metak. „Sire, vi ćete biti tučeni",

---

[5]) »Smisla za algebru«. — Prim. prev.

[6]) »Ko nas je tako zajedno skovao — da nas nikad ne možete razdvojiti? — Niko drugi nego sam Valenštajn«. Šiler, »Valenštajnov logor«. — Prim prev.

*) Fridrih Veliki. — Prim. prev.

pisao je 12 oktobra pruskom kralju. To je onaj kome je pismo bilo upućeno znao isto tako dobro kao i pisac pisma. Bitka kod Jene bila je samo formalnost, koja se zbog časti nije mogla izbeći. Vojskovođa mora, dakle, da bude i sjajan državnik i diplomata. Sem toga, on mora da pribavi i ogromne sume koje guta rat.

Jedino kralj, koji raspolaže svim sredstvima države, može da odgovori svim ovim zahtevima. Prema tome, vojskovođa mora da bude kralj. U nizu velikih vojskovođa, Aleksandar i Karlo Veliki, Gustav Adolf, Karlo XII i Fridrih Veliki bili su kraljevi po rođenju. Kromvel i Napoleon, pošto su pokazali svoje sposobnosti za vojskovođe, proglasili su se za kraljeve. Cezar i Valenštajn bi isto učinili da ih nije sprečio Kaskasov nož i Deveruova partizanka. Kad bi stari Rim dospeo u opasnost, Senat je imenovao diktatora sa kraljevskim pravima i time mu davao mogućnost da bude vojskovođa i da tuče neprijatelja. Hanibal nije bio kralj. Zbog toga nedostatka je i propao vojskovođa Kartaginske republike.

Doklegod je prastaro podudaranje pojmova kralja i vođe u ratu bilo na snazi, nije nedostajalo materijala iz koga bi proizašle vojskovođe. Ali kada su oni koji se nalaze na prestolima naslednih monarhija počeli smatrati da nisu podesni ili pozvani da stanu na čelo vojske, a ipak su hteli ili morali da vode ratove, počelo se oskudevati u vojskovođama. Oni su bili prinuđeni da najvažnije od svojih kraljevskih prerogativa povere nekom generalu. A to nije bilo bez opasnosti. General je trebalo da pobedi. Ali, ako je isuviše često pobeđivao i pokazao se kao vojskovođa, kraljevstvo je dolazilo u opasnost. Ne treba odmah pomisliti na Mekbeta i Valenštajna. Ali, već i poklik oduševljenja: „Saul je ubio njih hiljadu, a David, deset hiljada", ne može da prija nijednom kraljevskom uhu. Da bi izbegao najgore, kralj je vođenje rata zadržao u svojim rukama. Armije su vođene iz bečkog i versajskog kabineta. Generali su dobijali samo uske i ograničene zadatke. Oni su imali da opsednu neku tvrđavu, da razore neki grad, da zauzmu neku provinciju, a s vremena na vreme da tuku neku bitku. Odlučnu bitku, gonjenje, trebalo je brižljivo izbegavati. U tom konvencionalnom vođenju rata takvi, kao što su Konde, Tiren i Evgenije Savojski, doterali su do velikog savršenstva. Oni nisu smeli postati vojskovođe. Jer, vojskovođa je kraljev prirodni suparnik. To opasno suparništvo utisnulo je nekada Saulu koplje u ruku da bi svog takmaca pribio uza zid. Belizar je bio zatvoren, oslepljen i morao je, da bi produžio svoj život, kroz uzani prozor tamnice, od prolaznika da isprosi poneki obol. A zašto je i pobedio Gote i dvaput spasao carstvo! Jedan francuski general koji nije pobeđivao, bio je opozvan, drugome, kome je sreća isuviše bila naklonjena, bilo je naređeno da se povuče na svoje dobro. Austriski generali koji su u turskim ratovima trpeli poraze otišli su na izdržavanje kazne u tvrđave, a pobednik kod Asperna u privatan život. Jedan ruski general, koji se sa jednog ratnog pohoda kroz Istočnu Prusku, Pomeraniju i Nojmark vratio natrag sa polovinom armije, do kraja nije bio načisto da li će odmah otputovati dalje za

Sibir ili će dobiti orden sv. Andreje Prvozvanog i prostrane zemlje sa mnogo hiljada duša.

U Pruskoj je bilo drukčije. Naslednici Fridrihove slave smatrali su za neizbežno da sa svojim armijama krenu u ratne pohode. Ali, pošto ni Fridrih Viljem II, ni Fridrih Viljem III nisu u sebi osećali nimalo dara za nekog vojskovođu, postavili su za glavnog komandanta vojvodu fon Braunšvajga. Stvorena su dva glavna stana, kraljevski i vojvodski, koji su se radi održavanja ratnih saveta često sastajali. Konačnu odluku donosio je, naravno, kralj. Vojvodi je ostavljeno da izvede ono što on nije hteo i što nije odobravao. Na to učmalo voćstvo vojske udario je Napoleon. Osetni porazi koje je on naneo evropskim silama nisu doneli nikakvo znatno poboljšanje. Istaklo se nekoliko sposobnih generala, ali nijedan vojskovođa. Još 1813 titularni glavni komandant stajao je pod dva savetodavna kolegija, od kojih se jedan sastojao od careva i kraljeva, a drugi od nezaposlenih i neodgovornih generala. Srećom, na čelu jedne od savezničkih armija nalazio se jedan čovek, koji, doduše, nije sedeo kod Aristotelovih nogu, niti je u sebi osećao *„feu pour l'algèbre"*, ali je ipak imao neke osobine vojskovođe, a svojim načelnikom generalštaba umeo je da zameni one osobine koje su mu nedostajale. Ovaj duumvirat vojskovođa*) učinio je sebe samostalnim, povukao je ostale vođe armija za sobom i omogućio da se sruši nepobedivi osvajač sveta, koji je već počeo da stari.

Otkriće načelnika generalštaba ponovo je dovelo do uspostavljanja pravila „kralj je rukovodilac u ratu". Suveren više ne polazi u ratni pohod kao posmatrač, koji generala postavljenog za glavnog komandanta ometa u radu, već on sam preuzima ulogu vojskovođe i uz sebe ima načelnika generalštaba koji mu referiše o stanju stvari i o onome šta treba da se uradi. Ovaj metod uspeo je u ratu koji je Napoleon III vodio protiv Austrije, ali nije uspeo kod njegovog protivnika, kao i kod njega samog u početku rata 1870; naime, naimenovanje načelnika generalštaba nije bilo dovoljno; nosilac te titule morao je ipak da ima u sebi nešto od vojskovođe. Stoga su se oba protivnika iz 1859, jedan u 1866, a drugi u toku rata 1870, ponovo vratila na raniji metod. Naimenovali su glavne komandante sa neograničenom vlašću, ali su zadržali pravo da se mešaju u njihove poslove. Osećajući da nisu dorasli, ni Benedek ni Bazen se nisu nametali da postanu vojskovođe. Tek kada su bili na to prinuđeni, preuzeli su komandnu palicu. Povinjavajući se prinudi, oni su bili voljni da pobede, samo da su znali kako to mogu da učine. Pošto, ispoljavajući neposlušnost i samovolju nisu pobedili, bili su po zasluzi osuđeni, jedan na moralnu, a drugi na fizičku smrt.

U Pruskoj je najzad rešen problem vojskovođe. 1866 sam kralj stupa na čelo sopstvene vojske koju je sam stvorio. Uz njega stoje državnik i načelnik generalštaba. Nijedan od trojice ne ispunjava sve uslove koje mora da ima vojskovođa, ali svaki poseduje u većoj ili manjoj meri osobine koje čine vojskovođu i međusobno se dopu-

*) Bliher i Gnajzenau. — Prim. prev.

njuju. Prvi zadatak tog kraljevskog vojskovođe i njegova dva doglavnika bio je da u što povoljnijem odnosu snaga suprotstave svoju vojsku protivniku. Taj zadatak je najčešće ostvarivan zadobijanjem saveznika i stvaranjem koalicije, saveza ili antante. Ali, zbog težnje svakog člana da drugom poturi lavovski deo posla, a za sebe da zadrži dobiti, takvi savezi pružali su srazmerno malo. Blagodareći takvom stanju stvari, Fridrih Veliki je uništio koaliciju koja je bila obrazovana protiv njega time što je napao jednog od saveznika još pre nego što su mu drugi mogli pružiti potporu, a zatim se okrenuo levo i desno prema protivnicima koji su pridolazili. Od 1805 do 1807 Napoleon je tukao prvo Austrijance, zatim Austrijance i Ruse, pa onda Pruse, najzad opet Ruse. Mada su protivnici, ukupno uzevši, po broju bili daleko nadmoćniji, ipak mu je uspevalo da se najčešće bori protiv izrazite manjine. Saveznike je cenio samo utoliko ukoliko su istovremeno bili i njegovi vazali. Težio je da druge sile drži po strani, brinuo se da međusobno budu zaposlene ili ih je navodio da deo njemu namenjenih neprijateljskih snaga privuku na sebe.

Slično je postupao Bizmark. Njemu je izgledalo povoljnije da Italija vezuje tri austriska korpusa, nego da se dvostrukim brojem bori uz Pruse. Francuska i Rusija bile su sklone da se isprva zadovolje ulogom posmatrača. Od manjeg bi značaja bilo da te sile pomažu Prusku; važnije je bilo da ne pomažu Austriju. Tri divizije pod generalom fon Falkenštajnom, koje su upale u Hesen i Hanover, izbacile su iz rata Srednjenemačke države. Odoljeno je svim drugim iskušenjima da se pomoću specijalnih korpusa zaštite udaljene provincije. Sudbinu čitave zemlje trebalo je rešiti na glavnom vojištu. Tamo se nalazilo sedam austriskih i jedan saksonski korpus. Po broju, oni su bili otprilike jednaki sa devet pruskih korpusa, ali su po naoružanju zaostajali. Na taj način, Prusi su od samog početka imali preimućstvo. Istina, moglo se pretpostaviti da će se i 1866, u slučaju da se rat isuviše otegne ili da uzme nepovoljan tok za jednog od protivnika, jedna ili druga neutralna sila umešati, kao što su to učinile Pruska 1805, Rusija 1806, Austrija i Švedska 1813. Evropa može sa zadovoljstvom da posmatra kako dve ratujuće sile uzajamno slabe jedna drugu, ali ne može da trpi da jedna od njih, zadobivši višak snage i jačine, postaje opasna po ostale. Mudro predviđajući to, Francuska je nameravala da na vreme istupi kao pobornik mira i da pokupi potpuno zasluženu posredničku zaradu. Da bi to sprečio, Moltke je težio da bitkom uništenja brzo okonča rat i da tom svršenom činjenicom preseče sve ostalo.

Ko želi da uništi neprijatelja, mora, pre svega, da zna gde se on nalazi. To će obično moći da se sazna, naročito sada kada je koncentracija armija bitno uslovljena železničkom mrežom. Teže je saznati kuda će neprijatelj poći sa svoje koncentraciske prostorije. Ono što o tome mogu javiti konjica i vazdušne lađe, obično stiže isuviše dockan. Vojskovođa mora da pogodi ili da proračuna namere neprijatelja. Napoleon je često pribegavao tome da krene prema neprijateljskoj prestonici, znajući dobro da će na tom putu sigurno naći onoga koga traži. 1806 Šarnhorst je hteo da napadne Napoleona

na njegovom razvučenom položaju, pretpostavljajući da će ga tamo naći i posle 20 dana. Neprijatelj je međutim nestao još pre nego što je završena polovina koncentracije. Nasuprot tome, Moltke je naredio da odvojene armije nastupaju tamo gde su, prema njegovom proračunu, Austrijanci morali da stignu posle deset dana.

Da bi uništio pronađenog neprijatelja, Napoleon je, uglavnom, težio da mu zađe u bok i da ga prisili na bitku obrnutim frontom. 1806 on je, na taj način, postigao da je pruska armija bila prisiljena da se povlači u najnepovoljnijem pravcu prema zapadu, odakle je tek u velikom luku uspela da dođe iza Odre. Moltkeov plan iz 1866 bio je usmeren ne na povlačenje neprijatelja u nepovoljnom pravcu, već na njegovo opkoljavanje i potpuno uništenje. On nije uspeo, ali ne zato što je Moltke pogrešno računao, niti zato što nije imao upornosti i energije, već zbog toga što je komandantima armija i korpusa nedostajala izvežbanost i disciplina i zato što je jedna armija pošla u rešavajući napad suviše sporo i samo jednim delom svojih snaga. Neprijatelj je imao vremena da izbegne opkoljavanje. Nije postignuto uništenje, već je neprijatelj, kao i 1806, prinuđen na povlačenje u nepovoljnom pravcu. Ali, za sprovođenje gonjenja nemačkim komandantima armija i korpusa nedostajala je Napoleonova energija. Istina, neprijatelj je bio prisiljen da velikim obilaznim putem potraži zaštitu Dunava. Međutim, dok je 1806 pruska armija bila razbijena još sa ove strane Odre, 1866 godine, uz pomoć železnica, austriska armija je izbegla goniocu i dospela je iza Dunava, mada u vrlo rđavom stanju. Tako je omogućeno da se na desnoj obali Dunava prikupi vojska koja je po broju bila nadmoćnija od pruske koja je stajala na suprotnoj obali. Pruska stvar je stajala utoliko gore što se Francuska, kao i Rusija 1806, već umešala. Tada (1806 g.) je Pruska imala iza Visle još jedan korpus u rezervi. Sa ovim se sjedinila jedna ruska armija da bi zaustavila Napoleona u njegovom daljem nadiranju. Doduše, ovo nije uspelo, ali tek posle dugotrajnog, krvavog i mučnog pohoda, koji je prvi put poljuljao ponosnu Napoleonovu građevinu. Međutim, štetu je morala da podnese samo Pruska; Rusija je imala čak i koristi. Na isti način mislila je 1866 da postupi i Francuska i već je smatrala da će dobiti levu obalu Rajne i da će se tako naći na čelu novog Rajnskog saveza. Ali, do svog cilja ona nije htela da dođe bitkama kao što su to činili Rusi 1807 kod Pruskog Ojlaua i Fridlanda, već samo diplomatskim ratom. Međutim, na tom polju Napoleon III nije bio dorastao Bizmarku. Posle nekoliko uzaludnih napora morao je da se povuče. Austrija, upućena na samu sebe i ugrožena Mađarskom, a pošto su njeni generali izjavili da armija više nije u stanju da napada, morala je da pristane na mir.

Teško je ne uočiti postojanje izvesnih zakona u modernim ratovima, izvesnu podudarnost u zadacima vojskovođa. I 1870 planirana je koalicija protiv Nemačke. Do nje bi i došlo da su, kao i 1866, vođeni dugački pregovori. Rat je izbio još pre nego što su ugovori mogli da budu zaključeni. Grmljavina topova sa Verta oduzela je svaku volju da se propušteno nadoknadi. Ovoga puta bitke uništenja su uspevale, jer su potčinjeni, bar delom, stekli izvesno razumevanje

za Moltkeove namere. Mec i Sedan bila su tako sjajna dela, da su neutralne sile odolele svakom iskušenju da se umešaju u spor suseda. Strah od sličnih katastrofa nalagao im je uzdržavanje. Ali se zato pojavio jedan novi moment: ostaci Francuske armije i ono što bi se kao nova snaga moglo organizovati, pobeglo je u Pariz. Borba za tvrđave, koja je u stara vremena pretstavljala srž rata, a koja je od pre 100 godina, kako izgleda, bačena u zapećak, iznenada je došla do izražaja. Za opsedanje takve džinovske tvrđave nije bilo, takoreći, ništa pripremljeno. Sa malo udaraca trebalo je završiti rat. Sada se on otegao. Neprijatelj je dobio vremena da organizuje nove armije, a sile koje su na sve to popreko gledale mogle su da dođu k sebi i da počnu sa razmatranjem da li se ipak ne bi mogla suzbiti nova sila koja se uzdiže. Normalni drugi deo svakog rata, koji je Napoleon prkosnim mirovnim ugovorima u Šenbrunu i Bratislavi (Presburgu) izbegao 1805, koji je morao da prihvati 1807, kome je podlegao 1813 i koji je Bizmarkova odlučnost otklonila 1866, morao se ovde sprovesti u vidu veličanstvene opsade i pri tome je trebalo prebroditi sve opasnosti koje ona donosi, s jedne strane, zbog nedovoljnih sredstava, a s druge, zbog ispada i pokušaja oslobođenja opsednute tvrđave. Jedino Moltkeova mirna jasnoća mogla je da dovede do kraja i ovaj drugi deo vojne, istina za mnogo duže vreme, ali jedva manje sjajno nego prvi.

Ne izgleda verovatno da će borba za tvrđave ponova biti izbrisana iz budućih ratnih programa. O njoj će vojskovođa morati da vodi računa. Međutim, u svima našim velikim bitkama, Kenigrecu, Gravelotu, Sedanu, Parizu, neprijateljske tvrđave su za Prusku i Nemačku odigrale pomoćnu ulogu. One i nehotice privlače protivnika koji nije rešen da napada, navode ga da stane i omogućavaju ili olakšavaju njegovo opkoljavanje. Prema tome, teško da postoji razlog da se zaželi rušenje nasipa i rovova, oklopnih kula i betonskih blokova. Napadač se od njih neće zaplašiti, već će iz njih izvući korist. Doduše, teškoće koje prouzrokuju novine i mnoštvo tvrđava mogu da zapanje. Ali one se mogu savladati, ako se ima na umu cilj da neprijatelja ne treba potisnuti, već uništiti. Međutim, za uspeh je, u sadašnjim kao i ranijim uslovima, naravno, potreban pravi vojskovođa. 1866 i 1870 pošlo je za rukom da se vojskovođa zameni triumviratom, ali to ne mora uvek da uspe. Bar jedan od članova komiteta koji danas zamenjuje vojskovođu morao bi da primi malo Samuilovog „miropomazanja".

Rat u sadašnjici*

Frankfurtski mir samo je prividno učinio kraj borbi između Nemačke i Francuske. Ako je oružje i bilo odloženo, latentni rat trajao je i dalje.

Kada bi jedan od protivnika pronašao pušku kojom se može brže pucati, top sa većim dometom, efikasnija zrna nego što su dotada bila u upotrebi, on je mogao da bude siguran da će drugi za kratko vreme proizvesti pušku kojom se može pucati još brže, top sa još većim dometom i još efikasniji metak. Time što su oba neprestano težila da prevaziđu jedan drugoga, oni su na kraju došli do skoro istovetnog oružja koje se teško moglo još usavršiti. Njihovo revnosno nastojanje išlo je za tim da se u pretstojećem osvetničkom ratu nad nadmudrenim neprijateljem, uz pomoć pušaka i topova, unapred zadobije neko preimućstvo. Svaki je težio da uspostavi slično stanje kao što je bilo 1866 kada je jedan protivnik stupio u arenu naoružan iglenjačama, dok je drugi imao samo puške sprednjače. U toku godina bilo je trenutaka kada je jedan ili drugi verovao da je postigao cilj i kada je izgledalo da se radi samo još o tome da se iskoristi pogodan trenutak pa da se objava rata pošalje u protivnički logor. Međutim, poverenje u novo oružje do koga se došlo uz najveće napore nikada nije bilo dovoljno da potisne sva druga dvoumljenja i sumnje. Oklevanjem se davalo protivniku vremena da nadoknadi izgubljeno preimućstvo, pa čak i da zadobije neko novo.

Ostale sile nisu mogle ravnodušno da posmatraju ovu utakmicu. Ko je hteo da se njegova reč još čuje, kako u Evropi tako i u celom svetu, nije smeo da u pogledu naoružanja svojih vojnika isuviše zaostane za državama koje su vodile prvu reč. Nije bilo potrebno učestvovati u svakoj pojedinoj fazi borbe. Bilo je dovoljno iskoristiti najbitnija iskustva i sa manje napora i izdataka dospeti do istog cilja kao i oni.

Po isteku nekoliko decenija nemačko-francuska prepirka imala je za posledicu, a do krajnosti potstrekavani tehničari i doveli su je

*) Prvi put objavljeno u »Nemačkoj reviji« (Deutsche Revue), januara 1909. Nemački izdavački zavod, Štutgart-Lajpcig.

dotle, da skoro sve armije, ne samo u Evropi nego i na Dalekom Istoku i Zapadu, raspolažu oružjem prilično jednake vrednosti.

Puške i topovi su laki i spretni, lako se pune, brzo gađaju, imaju veliki i siguran domet, gospodare širokim prostorom. Novi barut ne izdaje ni strelca ni top daleko vidljivim dimom. Zrno minimalnog prečnika i težine dozvoljava da se nose velike količine municije i omogućava da se iskoristi brzina paljbe. Izgleda da je beskorisno i dalje povećavati ostvarenja i stavljati pred pronalazače nove zadatke. Sve što se može zamisliti, ostvareno je. Tek što je jedno zrno napustilo cev, već može drugo da sledi za njim. Ako je samo ruka sigurna i oko oštro, biće pogođen i najdalji cilj. Pogonska snaga je tako velika da vlada skoro celim prostorom od otvora cevi do cilja. Puščano zrno ne može više da bude smanjeno. Ono je taman toliko da jednog evropskog kulturnog čoveka, ali ne i sina prirode tuđih delova sveta, sa izvesnom sigurnošću izbaci iz stroja.

Nijedna trupa u smaknutom poretku, nijedan čovek koji stoji slobodno i uspravno ne sme da se izloži kiši zrna. Već kod Mars la Tura izgubio je jedan pruski puk, koji je napadao u smaknutom poretku, od nesavršenog i danas zastarelog oružja, u roku od jedva pola sata 68 procenata svog brojnog stanja. Pre tri godine platila je japanska brigada „Nambu" svoje smelo nastupanje u mnogo kraćem vremenu gubitkom od 90 procenata. Jedan zaklonjen strelac mogao je u južnoj Africi sa lakoćom da obori četrnaest napadača koji su jurišali na njega.

Tehnika naoružanja slavi svoje najveličanstvenije trijumfe. Međutim, ono čemu su težili i Nemačka i Francuska, a što su želele i sve ostale sile, naime, olakšanje u borbi i nadmoćnost nad neprijateljem, nije ona donela nikome. Time što je svoje skupocene darove podelila ravnomerno i nepristrasno među svima, pričinila im je svima najveće teškoće i donela znatne nedostatke. Nije bilo teško reći kako ovim efikasnim oružjem neprijatelj može da se obori i uništi. Ali kako da se pri tome izbegne sopstveno uništenje, bio je problem koji se nije mogao tako lako rešiti. Ukazala se potreba za potpunom promenom taktike. Više nije moguće, kao u XVIII stoleću, razviti se u dve linije, jedna prema drugoj, i sa ne suviše velikog otstojanja ispaliti plotune na neprijatelja. Za nekoliko minuta bile bi obe armije satrte brzom paljbom. Isključeno je jurišati na neprijateljske položaje sa napoleonovskim kolonama koje su isto toliko duboke koliko i široke. Grad šrapnela bi ih razbio. Isto tako nije podesno, a to se još pre kratkog vremena nameravalo, da se neprijatelj savlada vatrom gustih streljačkih linija. Streljačke linije bile bi brzo pokošene. Samo uz iskorišćavanje zaklona, drveća i kuća, zidova i rovova, uzvišica i udolina, biće jedan pešak u stanju da se neprijatelju približi, da pokuša, čas ležeći, čas klečeći, čas stojeći, a da se ne vidi, da pogodi one male i neznatne ciljeve koji mu se možda pružaju, da svojom vatrom ućutka vatru protivnika, da onda brzo zauzme novi zaklon ispred sebe i da odatle opet primi borbu. Ma koliko raznolike zaklone pružalo bojno polje, pred neprijateljem će se ranije ili kasnije ipak prostirati slobodan prostor koji ne pruža

nikakvu zaštitu. Ako je taj prostor uzan, tada će napadač u brzom naletu da se baci na branioca koji je zastrašen neprekidnom vatrom. Ako je prostor širok, neće mu preostati ništa drugo nego da uz pomoć ašova stvori sebi zaklone i da, kao u tvrđavskom ratu, nastupa od rova do rova, ako je potrebno i uz korišćenje noći.

Pri ovakvom nastupanju pešadije, artiljerija treba da joj se nađe pri ruci i da joj pomogne. Svojom vatrom ona treba da drži neprijateljsku artiljeriju na otstojanju od sopstvene pešadije koja se mučno bori u prvim redovima, da svojim zrnima pronađe neprijateljsku pešadiju u njenim zaklonima i da poruši zaklone iza kojih se ona zavukla. Da bi mogla uspešno da dejstvuje, artiljerija mora da se zaštiti od uništavajuće vatre. Ali, pošto top ne može tako lako da se učini nevidljivim kao čovek, vraćamo se zaštitnom oružju ranijih vremena i pokušavamo da se čeličnim štitovima odbranimo bar od puščanih i šrapnelskih pogodaka.

Da bi mogao da nađe dovoljan zaklon, da bi mogao da opali metak u slabo vidljiv cilj i da bi u brzom trku mogao da napreduje, pešak mora da ima slobodu kretanja. Pešadija može uspešno da se bori samo u rastresitoj, a ne u neprekidnoj liniji, otprilike jedan čovek po metru, samo u jednom, a ne u više gusto zbijenih redova. Zadnji redovi nastupaju samo na većim otstojanjima. Oni mogu da se skupe u gušće poretke ako to dozvoljavaju postojeći zakloni. Oni treba da nadoknađuju gubitke, da popunjavaju praznine, da budu spremni na neočekivane događaje, da služe kao rezerva. Ako nećemo da se broj boraca prema ranijem broju smanji, to rastresitiji stroj vodi proširenju fronta. Njegovo proširenje će se još više povećati ako se bude težilo da se što više pušaka stavi u dejstvo. Ovo će biti moguće bez štete za napadačku i odbranbenu moć trupa, pošto sad malo strelaca može da učini više nego ranije veliki broj. Tek u završnom napadu bajonetom moraju u prednji rastresiti stroj da stupe i rezerve koje se stalno kreću za njim.

Neposredna posledica poboljšanog vatrenog oružja jeste, dakle, veća širina borbenog fronta. Dok se u bitkama dva poslednja stoleća, uključujući tu i sve rodove oružja i rezerve, u celini računalo na 10 do 15 ljudi po metru borbene linije, i dok je još pre 40 godina kao norma važilo 10 ljudi na korak, bila su u istočno-aziskom ratu 1904—1905 uobičajena 3 čoveka po metru, pa se po potrebi išlo i ispod te mere. Ni jedan ni drugi protivnik nije u rat ušao sa nekim utvrđenim principom u pogledu širine borbenih frontova, niti se trudio da primeni svoje teorije do kojih je došao u miru. Široke borbene frontove proizvela je sila okolnosti, prirodna težnja da se čovek zakloni, a da pri tome odlično oružje ipak dođe do izražaja. Stoga ne treba sumnjati da se pojave koje su na Dalekom Istoku izbile na videlo neće ponoviti i u nekom evropskom ratu. Bojna polja budućnosti imaće i moraće, dakle, da imaju sasvim drukčije prostranstvo nego što ga poznajemo iz prošlosti. Armije koje će imati brojnu jačinu armija iz vremena Kenigreca i Sen Priva — Gravelota obuhvatiće četiri, pa i više puta veći prostor nego u ono vreme. A šta pret-

stavlja 220.000 ljudi Kenigreca i 186.000 ljudi Gravelota prema onim masama koje će se pojaviti u budućem ratu.

Još pre 40 godina opšta vojna obaveza pretstavljala je isključivu svojinu Prusa, na kojoj niko nije zavideo toj uskogrudoj militarističkoj državi. Od 1866 i 1870 požurile su se skoro sve sile da i one usvoje tu tajnu pobede. Odonda, sve što je zdravo i snažno šalje se u kasarnu. Da bi se mase pridobile, rok službe pod zastavom skraćen je što se više moglo, a vojna obaveza u ratu proširena do krajnjih granica mogućnosti. Nijedna sila nije mogla da se oslobodi težnje za stvaranjem maksimalnog broja bataljona. Ko bi zaostao, morao je da se plaši da će biti zgažen.

Pošto Nemačka od 62 miliona stanovnika uzima u vojsku 250.000 regruta godišnje sa 19-godišnjom vojnom obavezom, a Francuska od 40 miliona stanovnika 220.000 regruta sa 25-godišnjom obavezom službe, to će prva dobiti za rat 4,750.000 ljudi, a druga čak 5,500.000! Ovi brojevi su, ne uzimajući u obzir manjak koji bi tokom dugih godina nastao, više ili manje imaginarni. Čovek, koji je iz kasarne otpušten u fabriku ili rudnik kamenog uglja, ne može posle 15 godina da se seti taktike kojoj su ga učili na vežbalištu njegovog garnizona. Puška, iz koje je domobranac kao regrut gađao na strelištu, davno je prodata nekom crnom ratniku kolonijalnih oblasti. Novo oružje koje im se stavlja u ruke posmatraju oni sa istim nepoverenjem sa kojim bi i grenadir starog Desauera prišao iglenjači. Fabrički radnik, koji je navikao da svakog jutra ide biciklom na mesto rada, a uveče kući, teško će, natovaren oružjem, municijom i rancem, moći da prevali dnevno 30 do 40 km. Drugi poziv i poslednja odbrana, teritorijalna vojska i njena rezerva samo će u vrlo ograničenoj i uslovnoj meri moći da budu uračunati u naoružani narod. Od toga što preostaje moraće još mnogo da bude ostavljeno kao posada tvrđava i dopunska trupa. Ako radi poređenja uzmemo okolnosti iz 1870 godine, kada poslednja odbrana uopšte nije uzeta u obzir, a drugi poziv samo u vrlo neznatnoj meri, i kada je ipak od 1,200.000 ljudi ukupne snage operativnu vojsku obrazovalo samo 500.000, to će u sadašnje doba ona biti verovatno jača, ali ne mnogo više, od jednog miliona. Ipak, ovakva je vojska velika u odnosu na vojske ranijih vremena, a velika i za onog koji treba da je vodi i pokreće; nasuprot tome, ona je i mala, jer joj nad neprijateljem nije osigurana ni nadmoćnost oružja kao 1866, niti brojna nadmoćnost kao 1870. Ona će biti samo dovoljno jaka ako pođe za rukom da se te mase drže uskupno i upute da zajednički dejstvuju na jedan cilj. Čak ako to i uspe, još uvek nije potrebno da se cela snaga skupi na jednom bojnom polju koje bi bilo dvadeset puta veće od bojnog polja Kenigreca. Zar se već mala bitka kod Drezdena nije sastojala iz dva zasebna dela, zar se 16 oktobra kod Lajpciga nisu tukle tri različite bitke, zar se još Le Mans nije raspao u čitavo mnoštvo odvojenih borbi! Da bi se na jednom bojištu moglo boriti za ostvarenje pobede na nekom drugom bojištu, nije bitan mesni dodir već unutrašnja povezanost. Jedno je sigurno, da će kako celokupne, tako i delimične bitke, kako podvojene, tako i povezane borbe, da se odigravaju na

poljima i prostorijama koje će mnogo prevazilaziti pozornice ranije ratničke delatnosti.

Ali, ma koliko bila velika bojišta, ona će oku pružati vrlo malo. Na širokom, pustom prostoru ne vidi se ništa. I kada grmljavina topova ne bi zaglušivala uši, prisustvo artiljerije odavali bi samo slabi blesci. Ne bi se ni znalo odakle dolazi tutnjava pešadiske vatre, kada, s vremena na vreme, čas ovde čas onde, jedna tanka linija za trenutak ne bi učinila skok unapred da bi istom brzinom opet nestala. Nijedan se jahač ne vidi. Konjica mora svoje zadatke da traži izvan pozornice dejstava dva ostala roda vojske. Nikakav Napoleon, opkoljen blistavom pratnjom, ne nalazi se ni na jednoj uzvišici. Ni sa najboljim dogledom on ne bi mogao mnogo da vidi. Njegov belac bio bi cilj koji bi bezbrojne baterije lako mogle da pogode. Vojskovođa se nalazi daleko pozadi u nekoj kući sa prostranim sobama za rad, gde mu se pri ruci nalaze telegraf sa žicom i bez žice, telefonski i signalni aparati, a na naređenje nestrpljivo čekaju gomile automobila i motocikla, opremljenih za duže vožnje. Tamo, na udobnoj stolici pred širokim stolom, na jednoj karti, moderni Aleksandar ima pred sobom celokupno polje bitke, odatle on telefonira plamene reči, tamo prima obaveštenja komandanata armija i korpusa, vezanih balona i dirižabla koji duž cele linije osmatraju pokrete neprijatelja i motre na njegove položaje.

Ova obaveštenja razlikovaće se od obaveštenja iz ranijih vremena, uglavnom, veličinom brojeva, a manje svojim sadržajem. Ona će se dosta podudarati i glasiće, kao što su već stolećima glasila, da se neprijatelj neprekidno ojačava, da artiljerija trpi velike gubitke, da pešadija ne može da napreduje i da je pojačanje hitno potrebno. Vojskovođa neće moći da udovolji svim ovim željama. Ako je i zadržao jaku rezervu, ona bi bila brzo utrošena kada bi on na sve strane i na otstojanjima od mnogih milja i dnevnih marševa hteo da udovolji svima pozivima za pomoć koji izgledaju opravdani. Pošto borba ipak može da se vodi samo sa srazmerno malim brojem ljudstva, to bi odašiljanje jakih pojačanja, koja radi nedostatka prostora ne bi našla zaklone, samo umnožila gubitke. Osnovni zadatak onoga koji upravlja bitkom biće ispunjen time što će on, još pre nego što može doći do sudara sa neprijateljem, svima armijama i korpusima naznačiti drumove, puteve i pravce kojima treba da nastupaju i odrediti približne dnevne ciljeve. Nastupanje za bitku počinje čim trupe napuste železnički voz. Od krajnjih železničkih stanica korpusi i divizije će težiti, jedni ubrzanim, a drugi usporenim maršem, da dostignu mesto koje im je u borbenom poretku naznačeno. Pošto se borbeni frontovi proširuju, to će i kolone koje teže da stignu na polje bitke moći da maršuju bar u istoj širini koju treba da zauzmu u borbi. Prikupljanje za bitku izgubiće od svog značaja. Oni korpusi koji udare na neprijatelja, moraće da vode borbu ne računajući na dalju podršku. Sa 144 odlična topa, namesto ranijih 84 topa slabije vrednosti, i sa 25.000 odličnih pušaka, moći će svaki korpus da postigne deset puta veći zadatak od onog iz vremena spreda punećeg oružja. Ako jedan korpus danas zauzima tri puta veću širinu od

širine pre 40 godina, to ne pretstavlja rasturanje, već pojačanje nekadašnjih snaga. Sa takvim borbenim frontom lako je da se napada, da se zadrži ono što je osvojeno, da se nadoknade gubici od 50 procenata, a da ipak preostane rezerve za završni juriš.

Istina, to napredovanje od zaklona do zaklona, to puzanje ka neprijatelju, to danonoćno naprezanje i stalna spremnost da se odbije protivnapad, zahtevaće mnogo vremena i stajaće mnogo truda.

Svi korpusi neće još prvog dana stupiti u borbu. Kod Lajpciga je već bilo nastupilo veče trećeg dana kada se poslednji korpus saveznika pojavio u blizini bojnog polja. Višednevne bitke bile su pravilo u drugoj polovini rata 1870/71, naprimer kod Orleana, Le Mansa, itd. I bitke budućnosti iziskivaće, s obzirom na velike mase koje se moraju upotrebiti na velikim prostorijama, odgovarajući veći broj dana, ako ne i 14 dana kao kod Mugdena. Svakog novog dana vojskovođa će od armija i korpusa, koji se već nalaze u borbi, zahtevati nova naprezanja, a od onih koji se još ne bore da ostanu na svojim marševskim pravcima, ili će im u slučaju promene položaja naznačiti nove pravce.

Te dugotrajne bitke ni u kom slučaju neće biti krvavije od ranijih. Dnevni gubici u borbi iznosili su u Rusko-japanskom ratu samo 2 do 3 procenta, prema 40 do 50 procenata u vreme Napoleona i Fridriha. 14 dana kod Mugdena stajalo je Ruse i Japance manje nego Nemce i Francuze nekoliko časova kod Mars la Tura.

Rusko-japanski rat je dokazao da običan napad na neprijateljski front, i pored svih teškoća, može vrlo dobro da uspe. Ali, uspeh jednog ovakvog napada, čak i u najpovoljnijem slučaju, samo je neznatan. Neprijatelj će, naravno, biti potisnut, ali će posle izvesnog vremena, na drugom mestu, ponoviti privremeno napušteni otpor. Rat se razvlači. Međutim, takvi ratovi nisu mogući u vreme kada je postojanje nacija zasnovano na neprekidnom razvoju trgovine i industrije i kada mehanizam koji je zaustavljen mora brzom odlukom opet da se stavi u pokret. Strategija iznuravanja ne može da se sprovodi kada izdržavanje miliona zahteva utrošak milijardi. Međutim, da bi se mogao postići odlučan i razoran uspeh, potreban je napad sa dve ili tri strane, dakle, na front i u jedan ili oba boka. Ovakav napad može srazmerno lako da izvede onaj koji raspolaže nadmoćnijim snagama. Ali na takvu nadmoćnost može se pod današnjim uslovima teško računati. Sredstva koja su potrebna za jak napad na bokove mogu se dobiti samo tako, ako se snage, koje će biti upotrebljene protiv neprijateljskog fronta, što više oslabe. Usto, ma koliko bile slabe, one ne smeju da se ograniče na to da, ostajući u zaklonu, izdaleka otvaraju vatru na protivnika da bi ga „zaposlile" ili samo „vezale". Front se mora „napasti" pod svim okolnostima; i protiv fronta mora da se ide „napred". Pa zato je i pronađena puška-brzometka, puška sa velikim dometom, da bi mogla da zameni mnogo pušaka ranijih vremena i da bi mogla da udovolji svim zahtevima, samo ako na raspoloženju stoji potrebna municija. Mesto da se iza fronta gomilaju rezerve, koje moraju da ostanu neupotrebljene, a koje nedostaju na odlučujućem mestu, bolje je brinuti se

za doturanje obilnih količina municije. Dovoljna municija dovezena automobilima pretstavlja najbolju i najpouzdaniju rezervu. Sve trupe, koje bi inače bile zadržane, u cilju da izbore rešenje bitke, moraju sada još ispočetka da budu povedene u bočni napad. Ukoliko su jače snage koje za ovu svrhu mogu da budu privučene, utoliko će napad biti odlučniji.

Ali, da bismo napali neprijateljski bok, moramo da znamo gde se on nalazi. Da to ustanovi, obično je dosada stavljano u dužnost konjici. Nadamo se da će ovaj zadatak u budućnosti pripasti floti vazdušnih lađa, koje iz visine mogu da imaju bolji pregled nego konjica čiji je vidik ograničen brdima, šumama i naseljima. Ali, isto tako kao što je ova, pre nego što je mogla da izvrši svoj izviđački nalog, prvo morala da otera neprijateljsku konjicu, moraće i vazdušne lađe da se pripreme za borbu na visini sa sebi ravnim protivnikom. Srećan će tada biti onaj jaki aerostat kome uspe da se popne više nego njegovi protivnici, da baci uništavajuće razorno zrno na neprijatelja koji je ostao niže i da se onda što brže ukloni da ne bi bio zahvaćen plamenom koji liže daleko uvis.

Konjica, uglavnom oslobođena svoje izviđačke dužnosti, pokušaće da vatru, koju poseduje u svojoj artiljeriji, mitraljezima i karabinima sa velikim dometom, prenese neprijatelju u leđa. Ona će i dalje na ovom putu da nailazi na neprijateljsku konjicu i moraće prvo nju da savlada pre nego što bude mogla da ispuni svoj sopstveni zadatak. Jer, u tom pogledu, u budućnosti se neće ništa izmeniti: prvo će morati, u manjoj ili većoj meri, da se okrenu artiljerija protiv artiljerije, konjica protiv konjice, vazdušne lađe protiv vazdušnih lađa, pre nego što svi zajedno budu mogli da potpomognu pešadiju u izvojevanju konačne pobede.

Pa ipak, bitke budućnosti neće teći tako jednostavno. Po završenom ratu 1870/71 godine, da bi se zaštitile, s jedne strane, od nove invazije, a sa druge, od osvetničkog pohoda, podigle su Francuska i Nemačka tvrđave na novoj zajedničkoj granici. Nemačka se ograničila na izgradnju novoosvojenih gradova Štrasburga i Meca, a Francuska je duž gornjeg Mozela i Meze izgradila skoro neprekidnu barijeru, koja treba da zaštiti skoro celu njenu granicu između Švajcarske i Belgije. Protivnik je bio doveden u težak položaj. Ako i nije imao nikakvih osvajačkih namera, on ipak nije mogao mirno da gleda kako osvetoljubivi neprijatelj u sigurnom skrovištu očekuje najpogodniji trenutak za napad. Najbolja odbrana je napad. Nemačka je morala da raspolaže sredstvom za napad da bi ga u slučaju potrebe mogla upotrebiti. Stoga ona i nije, prema utvrđenoj liniji postavila drugu utvrđenu liniju, kako je to bilo predlagano, već je pokušala da izgradi sebi novo oruđe za napad. Teška artiljerija snabdevena je razornim zrnom dotada nepoznatog dejstva kome nije mogao da odoli nijedan zid i nijedan svod. Tajna nije dugo ostala sačuvana. Na protivničkoj strani pronađeni su slični razorni projektili. Odonda je na ovoj i na onoj strani izbila duga, ogorčena i još niukoliko završena borba između inžinjera i artiljerca. Jedan pronalazi sve novije, veće i sigurnije topove i efikasnija zrna, a

drugi gradi sve otpornija utvrđenja. Ova borba, isto kao i borba za puške i poljske topove, nije mogla da ostavi nedirnute susedne zemlje. Svuda je važilo kao svršena stvar da miroljubiva Nemačka neprestano misli na pljačkaške pohode u cvetna polja Sene i Loare. Pošto joj je direktan put onamo bio zatvoren, moglo se pretpostaviti da će ona pokušati da tu neprijatnu prepreku zaobiđe kroz Švajcarsku ili Belgiju. Da bi na desnom krilu preduhitrila takav udarac, Francuska je na vreme zatvorila utvrđenjima sve prelaze preko Jure. Levo joj je došla u pomoć Belgija. Ona je betonskim masama i oklopnim tornjevima presekla veliki međunarodni put duž Meze i Sambre, a iza toga izgradila Antverpen u neosvojivu tvrđavu. Holandija je težila da prema svojim snagama potpomogne nastojanja suseda i da se sama, kao i Francuska, zaštiti od nemačkih napada. Ali, ni to nije bilo dovoljno. Italija je, ne tako davno, morala da ustupi Francuskoj nekoliko provincija. Smatralo se da će Italija iskoristiti upad Nemačke u Francusku da bi povratila ono što je izgubila. Svi putevi i staze koji vode preko visokih planina na granici morali su zato da budu zatvoreni. Italija u francuskim tvrđavama nije videla samo odbranu, već i pretnju i požurila je da nasuprot svakom foru, svakoj bateriji i svakom šancu postavi isti takav, i da celokupnom sistemu tvrđava na zapadnoj strani Alpa suprotstavi sistem tvrđava na istočnoj strani. Tek su bile protekle dve decenije od Nemačko-francuskog rata, a već je od Zojderskog Jezera do Sredozemnog Mora bio položen kineski zid koji je trebalo da predupredi svako ponavljanje one kobne invazije.

Još se moglo zamisliti da bi Italijani sa ove strane kineskog zida mogli da se ujedine sa nemačkim saveznicima sa one strane Alpa i da bi ujedinjene mase, kao nabujala reka koja je izašla iz svoga korita, preko tvrđava i milionskih vojski mogle da se probiju u zemlju kojoj su zavidele. U toj krajnjoj opasnosti Švajcarska nije oklevala da pruži pomoć. Prelazi Gotharda, prilazi kroz doline Rone i Rajne, sve staze između nepristupačnih glečera i planinskih neboderskih džinova, zabarikadirani su utvrđenjima, a sve forove koji leže u večitom snegu drže odgovarajuće posade. Nabeđeni osvajački prohtevi, kojima se sa jedne strane uspešno stalo na put, nužno su morali da nađu oduške na drugoj strani. Ako je Nemačka bila sprečena da krene na Pariz, to je ona očigledno bila prinuđena da udari putem ka Moskvi. Time se i Rusija osetila primorana da i ona izgradi utvrđenja prema Nemačkoj. Reke, rečice i baruštine olakšale su sprovođenje zamisli. Nemačke provincije sa one strane Visle su, takoreći, opkoljene širokim i močvarnim prokopom čiji je mali broj prelaza zaštićen nasipima i topovima. Razume se samo po sebi da su slične odbranbene mere preduzete i od Austrije koja se nalazila u savezu sa Nemačkom. Zemlje Trojnog saveza bile su zapadnom i istočnom linijom odvojene od ostale Evrope. Na severu je Danska pretvorila Kopenhagen u veliki vojni placdarm i uzela u svoje ruke prilaze Baltičkom Moru. Engleska ima moćnu plovnu tvrđavu koju u svakom trenutku može da podigne u Severnom Moru, iz koga je sebi već osigurala ispadna vrata prema Šlezvigu

iz jednog jutlandskog pristaništa. Izgradnja tolikih pograničnih utvrđenja dejstvovala je tako zarazno da se na kraju i Italija utvrdila prema savezničkoj Austriji, a ova prema Italiji. Gvozdeni prsten oko Nemačke i Austrije ostao je isuviše otvoren još samo prema Balkanu. I ova šupljina ispunjena je sada od strane Turske, Srbije i Crne Gore, dok su Bugarska i Rumunija potisnute u austriski tabor.

Time je izložena vojna situacija Evrope. U sredini stoje nezaštićene Nemačka i Austrija, a svuda unaokolo, iza nasipa i rovova, ostale sile. Vojnom položaju odgovara i politička situacija. Između opkoljavajućih i opkoljenih sila postoje suprotnosti koje se teško mogu ukloniti. Francuska nije odustala od osvete na koju se zaklela 1871 godine. Kao što je celu Evropu stavila pod oružje, ideja revanša je isto tako pretstavljala i stožer celokupne politike. Moćni polet industrije i trgovine doneo je Nemačkoj još jednog nepomirljivog neprijatelja. Mržnja prema ranije prezrenom konkurentu ne može ni da se ublaži uveravanjem u iskreno prijateljstvo i srdačne simpatije, ni da se zaoštri izazivačkim rečima. Veličinu mržnje ne određuju osećanja, već dugovanje i potraživanje. Rusija ostaje čvrsto uz starog saveznika, kako zbog nasleđene antipatije Slovena prema Germanima i tradicionalnih simpatija prema Romanima, tako i zbog potrebe za zajmovima; ona se sada baca u naručje onoj sili koja može najviše da joj naškodi. Italija, koja je sprečena u svakom proširenju na zapad, smatra da potiskivanje stranaca, koji su se preko Alpa spustili nekad u plodna polja Lombardije, još nije završeno. Ona neće da ih trpi ni na južnim padinama planina, niti pak na obalama Jadranskog Mora.

Još nije rešeno da li će se te strasti i požude pretvoriti u nasilno delanje. Ali postoji revnosno nastojanje da se sve te sile sjedine u zajednički napad na centar. Datog trenutka kapije treba da se otvore, mostovi da se spuste i milionske vojske, pustošeći i uništavajući, treba da prodru preko Vogeza, Meze, Kenigsaua, Njemena, Buga, pa čak i preko Soče i Tirolskih Alpa. Izgleda da je opasnost neminovna. Ona se malo smanjuje ako joj pristupimo bliže.

Engleska ne može da uništi nemačku trgovinu, a da pri tome ozbiljno ne ošteti i svoju. Njena korist, koju ona dobro shvata, zahteva da ostavi u životu prezrenog konkurenta koji je ujedno i najbolji kupac. Pre nego što bude izvela najavljeno iskrcavanje u jednom jutlandskom pristaništu, pričekaće ona prvo telegrame iz Afrike, Indije, Istočne Azije i Amerike. Kada bude zapalila svet, imaće ona pametnijeg posla nego da dozvoli da joj vojska bude u Šlezvigu zatvorena po Bizmarkovom receptu. Rusija, u punoj snazi i moći, odouprla se svima nagovaranjima svoga saveznika za napad. Mora se primiti sa sumnjom da joj sada, pošto se upoznala sa suštinom modernog rata, taj napad izgleda primamljiviji. Francuska namerava da samo u društvu dobrih prijatelja uživa u osveti koja se već ohladila. Svi se nalaze u nedoumici prema neizmernim troškovima, mogućim velikim gubicima, kao i crvenoj aveti koja se pomalja iz pozadine. Opšta vojna obaveza, koja, kao podjednako vredeću topovsku

hranu, hoće da upotrebi sve, veliko i malo, bogato i siromašno, ublažila je žudnju za borbom. Tvrđave, za koje se smatra da su neosvojive, i iza kojih se čovek oseća u sigurnosti, čine da ne izgleda tako primamljivo jurnuti iz njih i u borbi rashladiti grudi. Fabrike oružja, livnice topova i parni čekići kojima se kale oklopni tornjevi, proizveli su više prijateljskih lica i ljubazne predusretljivosti nego što su to mogli da postignu svi kongresi mira. Svaki se isto toliko dvoumi da napadne mnogobrojnog i dobro naoružanog protivnika koliko se i plaši da primeni sopstveno ubitačno oruđe koje je jedva stvorio, ali za koje stvarno još i ne zna sigurno da li će njime umeti da rukuje. I kada su sva dvoumljenja otstranjena, sve teškoće uklonjene, odluka sazrela i kada sa svih strana treba da se razvije jaka ofanziva, mora u grudima svakog pojedinca da se začuje bojažljivo pitanje: da li će „i drugi" doći, da li će i udaljeni saveznici blagovremeno da se pojave, da neću ja sam i napušten da budem izložen udarcu nadmoćnijega? Ove sumnje nagone da se ostane na miru, da se pričeka, da se osveta odloži i već izvučen mač pusti da ponovo padne u korice.

„Koalicija je gotova" dovikuje se sa one strane Kanala. Ali da će ona da pređe u ratno dejstvo, ipak je sasvim sumnjivo, a zasada i sasvim nepotrebno. Položaji, koje su savezničke sile zauzele, tako su povoljni da već samo time što postoje pretstavljaju jednu stalnu pretnju i sami sobom utiču na nemački živčani sistem koji je već ionako potresen privrednom borbom i poslovnim krizama. Da bi se taj pritisak izbegao, treba pasti u iskušenje i popustiti, povinovati se zahtevima i iz ruku ispuštati jedno preimućstvo za drugim.

Dok borba teče na ovaj način, slika se iznenada menja. Najnovijim događajima na Balkanskom Poluostrvu našla se Austrija za dugo vremena vezana na toj strani. Ona zahteva od svog saveznika podršku, a sama ne može da mu je pruži. Protivničkoj taktici je uspelo da svakoga od oba saveznika uputi na zasebnu ratnu pozornicu, da ih spreči da ujedinjenom, uništavajućom nadmoćnošću obore prvo jednog pa onda i drugog protivnika. Austrija mora da zauzme front prema jugu, Nemačka prema zapadu. Rusija zadržava za sebe pravo da punom snagom ovde ili onde donese odluku.

I pored toliko povoljnog položaja, okolni neprijatelji izgleda da još uvek neće da se prihvate oružja. Mnoga dvoumljenja još nisu otstranjena. I posle razdvajanja, Nemačka i Austrija su još uvek suviše jake. One prvo treba da budu oslabljene unutrašnjim razdorom. U Austriji se nacionalne razmirice marljivo potstiču neprijateljskim prigovorima diplomatije, izaslanstvima koja ohrabruju za bitku i pozivima štampe u borbu. Tek nedavno se pokazalo kako se u Nemačkoj isti cilj može postići kratkim novinskim člankom sa podmuklo sastavljenim zastarelim optužbama. Pa ipak je za budući rat, bio on vođen sa oružjem u ruci ili nekim drugim sredstvima, bar prema inostranstvu, potreban „složan narod", kao i velika, jaka i moćna armija, koja će biti vođena čvrstom rukom i biti ispunjena bezuslovnim poverenjem.

O milionskim vojskama*

»Milionske vojske« nisu neko moderno otkriće nego su se odavno istoriski razvijale. Fridrih Veliki pristupio je preobražavanju Nemačke sa vojskom od jedva sto hiljada, ali, u odnosu na dva i po miliona stanovnika ondašnje Pruske, ona je znatno prevazilazila nebrojene mase koje će se od 65 miliona Nemaca sada odazvati pozivu na oružje. Još mnogobrojniji su bili obveznici poslednje odbrane koje je potpuno iznurena i nemoćna Pruska 1813 ipak još bila u stanju da pošalje u rat, da bi zbacila jaram koji je ležao na njoj i Nemačkoj. Od te neuređene gomile stvorio je Viljem I armiju koja je, iznutra jaka, još uvek bila mnogobrojnija nego vojske mnogo većih i jačih suseda. Sa njom je dobio Kenigrec, i od nje je stvorio nemačku milionsku vojsku koja je oborila Francusku. Samo velikim sredstvima i uz velike napore mogu da se izvrše velike stvari i ostvare velike ideje; i Nemačko Carstvo stvoreno je samo uz pomoć vojski za koje je izgledalo da će svojom veličinom progutati snage naroda.

Pobeđeni su kasno uvideli šta im je nedostajalo i na kakvu su se neravnu borbu usudili. Sada su sve sile evropskog kontinenta uvele opštu vojnu obavezu da bi na taj način došle do milionskih vojski, uklonile Nemačko Carstvo i uspostavile ranije stanje. Do milionskih vojski su i došle. Ali, nade koje su u njih bile polagane nisu se ispunile. Tobože opšta ljubav prema miru bila je isuviše velika da bi moglo da dođe do rata. Ustvari, tokom poslednjih četrdeset godina sve su evropske zemlje ratovale, mada samo sa slabijim, slabije naoružanim i nedovoljno obučenim narodima. Dakle, nije ih ljubav prema miru uzdržala da i u Evropi ne zapale požar rata. S jedne strane, one su se plašile da upotrebe moćno oružje, kojim se nisu usudile da rukuju. Dalje, njima se nije dopao rat u kome i veliko i malo, i bogati i siromašni, bez razlike, treba da budu izloženi kartečnoj vatri. One su se plašile da će saveznici izostati, da će omrznuti neprijatelj biti jači, da će se rat otegnuti u nedogled i da će imati nezgodne posledice. Baš ono veliko, moćno i neizmerno uvek upućuje na mir. Stoga niko nema manje povoda od Nemačke da smanji svoju vojsku. Jer, od straha koji ta vojska uliva zavisi i mir

---

*) Prvi put objavljeno u »Nemačkoj reviji« (Deutsche Revue), juna 1911. Nemačko izdavačko preduzeće, Štutgart—Lajpcig.

u Evropi. Usto, milionska vojska 65 miliona Nemaca nije znatno jača nego, naprimer, vojska 40 miliona Francuza. Bolja obuka i voćstvo moraju nužno doprineti da Nemačka armija zadrži svoj ugled. Tvrdi se da je vođenje milionske armije problem koji se jedva može rešiti. Tačno je, međutim, da je vođenje jedne vojske, bilo velike ili male, oduvek pretstavljalo majstorsko delo. Ali, teško je dokazati da u istoj meri u kojoj raste jačina vojski rastu i teškoće da se to majstorsko delo izvede. Bilo je generala koji su potpuno propali sa 300.000 ljudi. Međutim, time nije rečeno da bi oni 100.000 ili 50.000 ljudi doveli do pobede. Jedno je sigurno: od svih vojskovođa još se nijedan nije požalio da mu je poveren isuviše veliki broj trupa, ali su se svi bez izuzetka tužili na suviše slabe snage.

Hanibal*

Hanibal, najstariji sin Hamilkara Barke, najveći kartaginski vojskovođa i jedan od najvećih vojskovođa svih vremena, rodio se u leto 247 godine pre n. e. Njegova mladost pada u ono vreme kada je iz Hajrkte i Eriksa na Siciliji njegov otac, kao nesavladljivi protivnik, uspešno pružao otpor Rimljanima i posle toga pobedonosno odbranio rodno mesto od pobunjenih najamnika i Libijaca. Tako je već dečakova duša bila ispunjena mišlju o ratnoj slavi i ogorčenjem prema zakletom rimskom neprijatelju. U svojoj devetoj godini, pred odlazak svoga oca u Španiju, sa oduševljenjem se pred žrtvenikom svečano zavetovao na večno neprijateljstvo prema Rimu. U svojoj 23 godini on je pošao u Španiju i tamo, pod svojim zetom Hazdrubalom, odlikovao se svim vojničkim vrlinama, a naročito plahovitom hrabrošću, povezanom sa jasnom promišljenošću, neumornošću, upornošću prema naporima i lišavanjima koja zahteva ratna služba u toj meri, da ga je vojska posle smrti Hazdrubala sa oduševljenjem izabrala za vrhovnog komandanta. On je tada došao u godine u kojima su i Fridrih Veliki i Napoleon počeli svoju karijeru vojskovođe. Koliko mi.možemo da čitamo između redova predanja, koja delimično potiču sa protivničke strane, a delimično su nepotpuna, izgleda da se Hanibal starao da srca svojih ratnika ispuni bezuslovnom verom u svoje voćstvo; on je isto tako posedovao sposobnost da u teškim danima ubedljivim govorima oživi srčanost svojih ljudi i da ih povuče za sobom. Osim toga, on se trudio da se pripremi za zahteve vođenja rata. On se, naprimer, nije samo pomoću uhoda obaveštavao o stanju i jačini protivnika, i o političkom stavu i karakteru vodećih ličnosti, nego je u svoj krug uvlačio i grčke naučnike da bi njihovom pomoću studirao istoriju ratova Aleksandra i Pira. Zahvaljujući svome položaju guvernera Španske provincije i kao glavni komandant celokupne kartaginske vojne sile, on je u svako vreme bio u stanju da sprovede svoje političke namere, utoliko pre što je svojim jakim uticajem na narodnu stranku uspeo da se suprotstavi trgovačkom plemstvu koje mu se opiralo.

---

*) Prvi put objavljeno u »Priručniku za vojsku i flotu« (Handbuch für Heer und Flotte), koji je izdavao G. fon Alten, general-lajtnant u penziji, a izdavanje nastavio kapetan fon Albert. — Nemački izdavački zavod Bong & Co.

U više dalekih vojnih pohoda (221 do 219) pokorio je Istočnu i Srednju Španiju sve do Ebra, koji je sporazumom između Hazdrubala i Rimljana bio utvrđen kao granica kartaginske interesne sfere. Naposletku je napao grad Sagunt koji se oslanjao na Rim. Jer, njemu je bilo jasno da će tim, ustvari opravdanim korakom, usled velike zategnutosti, verovatno izbiti rat. Hanibalova ratna sredstva sastojala su se iz znatnog ratnog fonda, koji je stvorio iskorišćenjem španskih rudnika, i suvozemne vojske od ukupno 102.000 ljudi obučenih najamničkih trupa. Kartaginska ratna flota, istina, nije bila beznačajna, ali se nije vodilo računa o njenoj spremnosti za rat. Samo 37 pentera*) na španskoj obali imalo je potpunu posadu. Jer, u Prvom punskom ratu Kartagina je podlegla Rimu manje na kopnu a više na vodi. Pošto je Rim pokorio celu Italiju i povezao Siciliju sa poluostrvom, te je veliki broj trgovačkih gradova i pristaništa dospeo u rimski posed, ponovno osvajanje prevlasti na moru izgledalo je isprva beznadežno. Ako je Kartagina htela da rat prenese u neprijateljsku zemlju, to raspoložive lađe nisu bile dovoljne niti za transport niti za osiguranje morskog puta. Tako je preostao samo put suvim. Međutim, na ovom je trebalo savladati dva planinska masiva, Pireneje i Alpe, a između njih i silovitu reku Ronu. Samo jedno preimućstvo opravdavalo je ovaj put, naime, da su se tu, među narodima koje su Rimljani nedavno pokorili, mogli da nađu prirodni saveznici. Rimska Republika je vladala celom Srednjom i Južnom Italijom i ostrvima i raspolagala skoro neiscrpnim izvorima ljudstva. Ali Kartaginci su imali prednost pred svojim starim protivnicima u tome što je njihov vojskovođa stvorio u Španiji dobro izvežbanu vojsku, dok su rimske legije, istina, pokorile varvarske narode, ali su u svojoj unutrašnjoj strukturi postigle samo neznatan vojnički napredak. Rimljani su kao pojedinačni ratnici bili hrabri i izvrsni vojnici, ali u pogledu taktike i obuke oni nisu bili dorasli kartaginskim trupama. Njihovi konzuli, koji su se menjali svake godine i jedva imali vremena da savladaju ono što je najosnovnije, nisu mogli da se mere sa sposobnostima vojskovođa iz porodice Barka.

Još pre početka neprijateljstava Hanibal je novcem odobrovoljio galska plemena između Pireneja i Alpa, kao i u području Poa, za kartaginsku stvar i izvideo planinske puteve. Nespretnost rimske diplomacije išla mu je na ruku tim što ga je oslobodila muke da traži pogodan razlog za objavu rata. Jer, u proleće 218, zbog razaranja Sagunta, Rimska vlada je u Kartagini zatražila da joj Hanibal bude predat, a kada je to odbijeno, ona je bez predomišljanja objavila rat. Hanibal je sada ujedinio svoju vojnu silu u okolini Nove Kartagine, ukoliko nije bila određena za osiguranje Severne Afrike i Španije. Ipak je ostao u toj oblasti još nekoliko meseci, delom da bi sačekao šta će Rimljani da preduzmu, a delom zato što mu se na osnovu sopstvenih strategiskih rasuđivanja činilo da je kasniji polazak u Italiju pogodniji. Kada se pri kraju proleća Rimljani još

*) Pentera je bila veliki bojni brod ratnih flota docnijeg Starog veka i imala je oko 300 vesala u pet redova jedan iznad drugog. — Prim. prev.

uvek nisu usudili da otpočnu napad, on se odlučio da pođe u napad i izvede ratni plan koji je već odavno bio brižljivo smislio. Njegov cilj je bio razaranje Rimske Republike rušenjem Italskog saveza. Za to je morao da potraži protivnika u njegovoj sopstvenoj zemlji i zadobije taktičko preimućstvo, utoliko pre što je protivnik u pogledu broja i pouzdanosti vojnih snaga bio znatno nadmoćniji. Neodoljiva silina rimske manipularne falange morala je da bude paralisana jakom konjicom, sposobnom za manevrisanje. Pešadija je mogla postepeno da se popunjava pojačanjima iz Italije. Prva baza, koja je Hanibalu bila potrebna na italijanskom tlu, bila je galska zemlja na r. Pou. Ako je hteo da je osvoji, morao je da izvede teško i daleko nastupanje iz Španije tako iznenadno da Rim ne bude u mogućnosti da mu se u podnožju Alpa suprotstavi vojnom snagom. Da bi veliko otstojanje sa njegovim prirodnim preprekama mogao da pređe što je moguće brže, morao je da se krene bez komore i da se zadovolji jedva dovoljnim snagama. Dalje, on nije smeo da dospe u Italiju u leto, zato što bi onda Rimljani još uvek mogli da bace protiv njega jake mase vojske pre nego što bi uspeo da ovlada osnovicom, već u što je moguće kasnije godišnje doba, ali ipak pre nego što u visokim planinama počne da pada sneg. Na osnovu tih rasuđivanja krenuo je on tek početkom leta iz Nove Kartagine sa 50.000 pešaka i 9.000 konjanika; ipak, on je sa tim borbenim snagama ostao prvo više meseci u oblasti između Ebra i Pireneja, kao da je cilj bojnog pohoda te godine bio jedino potčinjavanje španske severne provincije. Onda je početkom septembra, sa oko 25.000 pešaka, 7.000 konjanika i 37 slonova, neočekivano prešao Pireneje i, sa malo prtljaga, bezobzirnim usiljenim marševima, pohitao preko Rone i Alpa u Italiju, čvrsto rešen da se odrekne svake mogućnosti za otstupanje i da se ugnezdi na severnoj ivici neprijateljskog područja. On se pouzdano nadao da će sa svojim taktički školovanim trupama iskoristiti slabost bokova i leđa rimske falange. Smeli poduhvat je uspeo, mada je sa vojskom morao da prođe kroz neprohodan predeo, mada se već dva dana kasnije na ušću Rone pojavila neprijateljska vojska i mada je u Alpima već bio počeo da pada sneg. Potpuno iznurena i u tom trenutku skoro nesposobna za borbu kartaginska vojska, koja je još imala 20.000 pešaka i 6.000 konjanika, stigla je u ravnicu r. Poa, a na izlazu iz planinske doline nije bila napadnuta od rimskih snaga. Istina, trebalo je još izdržati tešku borbu sa rimskim legionima na Trebiji, ali se Hanibalova taktika odmah osvedočila na sjajan način, i time je bio osiguran cilj prve godine rata, sticanje operaciske osnovice u Severnoj Italiji.

Utirući put ostvarenju sledećih ciljeva, Hanibal je otpuštanjem zarobljenih Italaca pokušao da poljulja savez italskih država. Jer, u njegovom planu je bilo da za sebe zadobije što veći broj italskih naroda i gradova i da osigura za sebe njihovu podršku pre nego što krene na sam Rim. Dok su mu se istočno i zapadno od Apenina, kod Ariminijuma (Rimini) i Arecijuma (Arezzo) suprotstavile dve rimske vojske, on je otpočeo napad na rimsku Italiju prekidajući svake veze sa svojom bazom i jedino tražeći otsudnu bitku, imajući poverenje

u sposobnost i taktičku obuku svojih trupa. Smelom odlukom on je izabrao neprijatelja bližeg Rimu i, bez obzira na žestoko i bolno zapaljenje očiju koje ga je snašlo i koje se za vreme marša kroz močvarnu oblast pogoršalo te je imalo za posledicu oslepljenje jednog oka, on je prešao Apenine na mestu koje je bilo teško, ali je u pogledu na iznenađenje bilo pogodno. On je pravilno ocenio karakter neprijateljskog vođe koji je stajao nasuprot njemu. On je zaobišao Gaja Flaminija u pravcu prema Rimu i primorao ga na borbu pre nego što je pristigla vojska iz Ariminijuma. Genijalnim prepadom, time što je svoju celokupnu vojsku postavio u zasedu — to je, valjda, najveličanstveniji primer ove vrste u celokupnoj istoriji ratova — satro je on na Trazimenskom Jezeru celu neprijateljsku vojsku.

Svoj idući cilj, otcepljenje italskih plemena od Rima, on nije postigao, iako je zarobljene Italce opet otpustio bez otkupnine, a njihovim narodima otkrio primamljive izglede u slučaju prelaska na njegovu stranu. Za nasilne mere, naročito opsade, nedostajala su mu odgovarajuća sredstva. Tako se Hanibal, dok su trajale najveće vrućine, odmarao u Picenumu i provinciji Ankoni da bi se njegova vojska, napadnuta epidemijama, oporavila. Kada se jesen približila, on je duž Jadranskog Mora krenuo na jug. U međuvremenu mu se suprotstavio A. Fabije Maksim, koji je bio naimenovan za diktatora i koji je u brzini uspeo da sakupi slabu vojsku; izbegavajući svaku borbu, presecanjem dovoza, zaobilaženjem i položajima koji se nisu mogli napasti on je težio da zavarava pobedonosnog protivnika. Hanibal je uzalud pokušavao da ga izazove na borbu; bez rezultata je ostao čak i ispad prema Kampaniji. Hanibal se u svom zimskom rasporedu nalazio u prilično pritešnjenom položaju, pošto se, izuzev Gala, još nijedan jedini narod nije izjasnio za njega, a on na podršku iz Kartagine jedva da je mogao da računa.

Ali, u proleće 216 uspelo mu je da rimsku vojsku privuče u Apuliju i da joj onda južno od linije Aufidusa (Ofanto) iznenadnim prepadom kod Kane otme bazu za snabdevanje, čime je primorao Senat i nove konzule da se sa pojačanim snagama odvaže na veliku bitku. Sa 40.000 pešaka i 10.000 konjanika, bez ikakvog drugog uporišta, izuzev svog vojnog logora, izveo je on svoje taktičko remekdelo, a istovremeno i najsjajniju probu osnovnih načela svoga načina borbe: skoro dvostruko jaču rimsku vojsku, koju je pokretao onaj isti demokratski instinkt koji je došao do izražaja i u Severnoameričkom ratu za nezavisnost i u ratovima Francuske revolucije, a koja se nadala da će znatnom primenom kolonske taktike moći da izvojuje pobedu, on je skoro potpuno satro time što se usudio da je opkoli istovremeno sa svih strana. Kartaginski vojskovođa se, doduše, i ovoga puta potrudio da predusretljivim postupkom prema zarobljenim Italcima privuče na svoju stranu podanike Rimske Republike, međutim, i pored potresne siline udarca kod Kane očekivani uspeh je izostao. Kažu da je komandant konjice Maharbal predložio da se sada, kada na putu nije stajala više nijedna neprijateljska vojska, bez oklevanja krene na Rim, da se zauzme grad i time postavi temelj

svetskog gospodstva Kartagine. Misao da osvoji Rim svakako da nije bila daleko od Hanibala. Ona ga je pratila otkako je napustio Novu Kartaginu, prešao Pirineje i Alpe i pobedio Rimljane u četiri krvave bitke. I pored svih tih nečuvenih uspeha, on se prevario u računu. On se nadao da će narodima koje su Rimljani podjarmili, a koje će on oslobоditi, moći da popuni borbene snage koje su mu nedostajale. U tom očekivanju on se prevario; prišli su mu samo cisalpiski Gali. Italci, ukoliko je dotada prošao njihovu zemlju, držali su se, ako ne neprijateljski, a ono na otstojanju. Tako se njegova vojska istopila. Sa 30.000 ljudi, koliko mu je otprilike ostalo posle bitke kod Kane, on nije mogao grad na sedam brežuljaka, čija su jaka utvrđenja dopirala do mora, ni da zauzme jurišem, ni da ga opkoljavanjem izmori glađu. U Rimu nimalo nisu bili izgubili hrabrost.

Ustvari, Hanibal je pobedom kod Kane dostigao već vrhunac svoje pobedonosne karijere. Dosadašnji osvajački rat nije uspeo. Da bi se preduzeo novi rat, morala je vojska znatno da se pojača i da se zauzme zemlja u kojoj bi moglo da se izvede ponovno formiranje, a iz koje bi mogao da se preduzme marš na Rim. Otuda je za Hanibala bilo povoljno što se nekoliko južnoitalskih naroda dobrovoljno, a nekoliko drugih više na silu, priključilo pobedniku kod Kane, te je mogao da osnuje neku vrstu države koja je obuhvatala Južnu Italiju sve do severnih granica Kampanije, prelazila preko moreuza na Siciliju i imala oslonac u Sirakuzi. Od štete je u toj državi bilo to što je neratoborno stanovništvo Velike Grčke moglo dati samo malo dobrih vojnika i što su na velikom delu zemlje bile rasturene rimske kolonije, tj. manje ili veće rimske tvrđave koje su se uporno branile.

Izraz napora Rima pretstavljala je moćna borbena snaga koja je bila daleko nadmoćnija od istopljene Hanibalove vojske i koja je sa svih strana pokušavala da ga napadne. Tome je on mogao da se odupre samo svojim majstorstvom u bici. Otuda se Rimljani, i pored svoje nadmoćnosti, ispočetka nisu usuđivali da mu priđu na otvorenom polju i tražili su spas u tvrđavskom i poziciskom ratu. Pošto je Hanibal morao da uvidi da njegovo taktičko preimućstvo nad rimskom vojskom nije dovoljno da bi dospeo do cilja, on je počeo da privlači saveznike i izvan Italije i stupio je u vezu sa Makedonijom. On je, istina, stalno vladao bojištem; ali, Rimljani mu više nisu dali priliku ni za kakvu bitku kod Kane, već su, štaviše, žilavom borbom otrgli Sirakuzu, Kapuu i Tarent, pa su i u unutrašnjosti osvajali jedan grad za drugim i sve više ga potiskivali. Kraj je već mogao da se sagleda. Ali, kartaginski junak odolevao je neustrašivom hrabrošću, doklegod su mu se otvarali izgledi na uspeh. On je očekivao pomoć od svoga brata Hazdrubala iz Španije i nadao se da će onda moći da pridobije srednja italska plemena koja su se usled ogromnih ratnih tereta sve više kolebala u svojoj vernosti prema Rimu. Kada je i ta nada propala usled Hazdrubalovog poraza 207 godine na Metaurusu, ostao je on i dalje čvrsto pri svome planu. Doduše, on se odonda ograničio na to da zadrži Brucijum, utoliko pre što su njegove borbene snage iz godine u godinu sve više opadale, a osim toga, ne samo što je Makedonija istupila iz rata, već je i Španija, izvor moći

Kartagine, pripala Rimljanima (206—205 godine). Ipak ga je održavala nada da će njegovom najmlađem bratu uspeti da opet prihvati Hazdrubalov plan. On je morao da regrutuje i snabdeva vojsku na najjužnijem krajičku Italije i da vezuje Rimljane, da bi ih zadržao od Afrike, dok je živeo među narodima koje je usled svojih ogromnih potraživanja bacio u očajanje. To mu je sve uspelo, a nije došlo ni do pomisli na pobunu ili nasilje protiv njega. Ali, on svoju vojsku nije mogao ni da plaća ni da hrani i ona je trpela od gladi i bolesti. Tek kada Mago (205—203 godine) nije uspeo da ravnicu Poa učini bazom i kada je sama Kartagina usled smelog napada Scipiona bila u tolikoj meri ugrožena da se partija trgovaca upravo spremala da prihvati mir koji je diktirao rimski vojskovođa, priklonio se njegov duh jarmu gorke nužde: u jesen 203 godine, razočaran, ali ne i očajan, napustio je, posle petnaestogodišnje borbe, tle Italije za koje se žarko borio.

Međutim, u Africi je morao, isto kao i Napoleon u vojni od 1815, da uvidi da je njegov protivnik napustio svoju bazu sa smelom rešenošću da se spoji sa svojim saveznikom i da utoliko sigurnije izvojuje odlučujuću pobedu. Kod N a r a g a r e u Numidiji (oko 100 km zapadno od Numidske Zame, na granici između Alžira i Tunisa) potukao ga je genijalni Scipion koji je dokučio tajnu njegovih pobeda. Jer, on je savezom sa numidskim kraljem Masinisom stvorio moćniju konjicu, dok su njegove legije već bile izvežbane u taktici borbenih redova. Prvi put u svojoj karijeri vojskovođe Hanibal je pretrpeo težak poraz na bojnom polju. I pored toga, on nije izgubio pouzdanje i jasno je video šta se može postići sa onim sredstvima koja su još preostala. Zasada je smatrao da je dalji otpor beskoristan i sam je bio za mir.

Po odluci magistrature, on je izabran za vrhovnog magistrata Kartagine. Na tome položaju on se trudio, i to sa uspehom koji je iznenadio Rimsku vladu, da poboljša finansije, upravu i ustav, da bi time pomogao svojoj državi da opet ojača. Jer, njegov plan je bio da uz pomoć helenskih velikih sila ponova otpočne borbu protiv Rimske Republike. Pošto se partija trgovaca opirala toj politici rata i pošto je brzo podizanje kartaginske moći uznemiravalo Rimljane, Hanibal je bio prinuđen da 196 godine pobegne iz svoga rodnog mesta. On se preko Tira uputio u Efez siriskom kralju Antiohu, koji se već nosio mišlju o borbi protiv Rima. Ratni plan koji je on podneo siriskom kralju svedoči o dubokim strategiskim pogledima i odlučnosti. Jer, on je naglašavao da je rat sa Rimom izvan Italije u svakom slučaju beskoristan. On je tvrdio da rat protiv italske velike sile mora da se vodi na tlu same Italije i da mora da bude usmeren na otcepljivanje Italaca od rimske države. Stoga Antioh, u savezu sa Makedonijom i Kartaginom, treba da ujedini svoju celokupnu snagu prema Brindizijumu, da bi tamo, stalnim ugrožavanjem Italije vezao što je moguće jače snage neprijatelja. U međuvremenu, Hanibal je sam hteo da preduzme napad iz Severne Italije, ako bi mu bilo stavljeno na raspoloženje 100 ratnih lađa, 10.000 pešaka i 1.000 konjanika.

Siriski kralj je, doduše, uviđao veličanstvenost i korisnost toga plana, ali nije umeo da se odluči na potrebno naprezanje snaga. Hanibal je morao da gleda kako propada i ova prilika da svojoj otadžbini pruži uspešnu uslugu i imao je samo tužno zadovoljenje da su se, jedna za drugom, vrlo brzo pokazale posledice odbijanja njegovog plana. I posle toga, on nije klonuo, već se trudio da za Antioha spase ono što se još moglo spasti. Njegov pokušaj da privuče jednu eskadru iz Fenikije u Jegejsko More propao je kod Sida na maloazijskoj južnoj obali, gde je on sam, doduše, sa uspehom operisao u pomorskoj bici, ali je bio uvučen u poraz svog druga u komandovanju. Posle pobede Rimljana kod Magnezije na Sipilusu (190 godine), Antioh više nije mogao da mu pruži azil i stranac bez otadžbine morao je da potraži novo sklonište, prvo na Kritu, a uskoro zatim kod Pruzijasa u Bitiniji. Međutim, tamo ga je stigla osveta Rimljana 185 (ili 182) godine. Pošto ga kralj više nije mogao da štiti protiv pretećih mera rimske diplomacije, a da bi izbegao poniženje rimskog ropstva, nije mu preostalo ništa drugo nego da se u Libisi na Mramornom Moru pomoću otrova oslobodi mržnje Rima. Ta besna mržnja ugasila se tek posle stoleća, kada je njegov zemljak, rimski car Septimije Sever (193 — 211 godine n.e.), naredio da mu se sagradi dostojan grob. Tako mošti tog velikog čoveka, čiji je duh potresao ceo sredozemni svet, počivaju pod ruševinama starog obalskog grada preko kojih sada prugom anatolske železnice bruji međunarodni saobraćaj između Azije i Evrope.

Hanibal je, svakako, bio genijalan vojskovođa prvoga reda i vatreni patriota, najsjajniji pretstavnik semitskog ratništva. Njegova zla sudbina budi u nama saosećanje prema njegovoj ličnosti. I pored krajnjeg neuspeha, njegova dela su ogromna. Njegova zla kob je bila da njegova otadžbina nije mogla da mu pruži sredstva koja su mu bila potrebna za njegove zadatke i da je sam potcenio otpornu moć rimske države. Stoga mu sud istorije sveta nije mogao da odobri pobedu; njegova presuda bila je teška prema junaku dostojnog divljenja, ali i pravična prema potomcima njegove države. Jer, Kartagina se borila uz pomoć najamnika, dok je u Rimu građanstvo do poslednjeg čoveka žrtvovalo za otadžbinu i imanje i krv; punska država služila je samo materijalnim interesima svog trgovačkog stanovništva i nije negovala nikakva kulturna dobra, dok se Rim posvetio velikom istoriskom zadatku da grčku kulturu učini opštim dobrom evropskih naroda.

Bizmark*

Bizmark se rodio 1 aprila 1815 na porodičnom imanju Šenhauzen, srez Jerihov II, kao sin Karla Vilhelma Ferdinanda fon Bizmarka, konjičkog kapetana u ostavci i Lujze Vilhelmine, rođene Menken.

Pošto je kroz školu i univerzitet dospeo do položaja referenta pri vladi u Potsdamu, stupio je 25 marta 1838 godine u jednogodišnju službu u gardiski lovački bataljon. Oktobra iste godine bio je po svojoj molbi premešten u 2 lovački bataljon u Grajfsvaldu da bi pored službe mogao da sluša predavanja na Poljoprivrednoj akademiji u Eldeni. 12 avgusta 1841 godine Bizmark, koji je u međuvremenu postao vlasnik plemićkih dobara Kniphof i Jarhelin (srez Naugard), unapređen je u čin pešadiskog potporučnika prvog poziva u 1 bataljonu (Štargard) 9 domobranskog puka. Posle jedne vežbe, juna 1842 godine, u eskadronu tog puka, preveden je za konjičkog oficira prvog poziva. U to vreme dobio je i Medalju za spasavanje zato što je jednog konjušara spasao od davljenja u jezeru Vendel kod Lipene.

Posle toga, u proleće 1843 godine privremeno je bio u službi u 4 ulanskom puku u Treptovu i Grajfenbergu, zatim na vežbama eskadrona Zemaljske odbrane jula 1844 i oktobra 1845 godine. 1846 godine, pošto je preuzeo očinsko imanje Šenhauzen, Bizmark je premešten u 1 bataljon (Stendal) 26 domobranskog puka. Iduće godine junker Stare Marke, posednik plemićkog dobra, glavni nadzornik nasipa i domobranski poručnik, stupio je kao zastupnik poslanika za Jerihov u Ujedinjenu zemaljsku skupštinu. Tada počinje jedna nova karijera.

On je, istina, pripadao vojsci još pola stoleća, sve do svoje smrti. U njoj se od stepena do stepena uspeo sve do general-pukovnika u rangu general-feldmaršala. Dobio je najviša ratna odlikovanja, postao je grof, knez i hercog. Ali, ta unapređenja i odlikovanja nisu se odnosila na poručnika zemaljske odbrane koji se uzdigao po stepenicama vojne hijerarhije. Ona su pripadala pohvalama i priznanjima koja su dodeljena diplomati i državniku, ali, naravno, diplomati

---

*) Prvi put objavljeno u »Priručniku za vojsku i flotu« (Handbuch für Heer und Flotte), koji je izdavao G. fon Alten, general-lajtnant u penziji, a izdavanje nastavio kapetan fon Albert. Nemačko izdavačko preduzeće Bong & Co.

krvi i gvožđa i državniku koji je političko klupče presekao mačem na bojnom polju. Pozivač na megdan u sukobima, moćni gorostas, koji je snažnim glasom raspalio sinove Nemačke za borbu protiv neprijatelja slobode i veličine otadžbine, bio je vojnik, mada je Armiji pripadao samo formalno. Njegov lik prenet je potomstvu samo u odelu vojnika, sa rukom na maču.

Osobine vojnika, ratnika i vojskovođe mogle su kod domobranskog poručnika prvog poziva, za vreme tihih mirnodopskih vežbi, da se ispolje samo u neznatnoj meri. One su izbile kod rodoljubivog junkera, kada je svet napustio svoj ravnomerni hod i našao se u kolebanju. Martovskih dana 1848 godine, kada se na tornjevima sviju gradova Stare Marke vila crno-crveno-žuta zastava, Bizmark je u Šenhauzenu istakao crno-belu. On je pozvao seljake pod oružje. Sa njima je hteo da krene protiv prestonice, da rastera Berlince i da oslobodi kralja. Kao kod Ferbelina i kao 1813 godine trebalo je da „seljaci sa neznatnim posedom" svojom krvlju spasu presto koji se nalazio u opasnosti. Međutim, posle bližeg razmatranja probudila se sumnja da li je šačica ljudi sa zarđalim lovačkim puškama bila dorasla tom zadatku i da bi kralj, koji se „nikada nije osećao slobodnije i sigurnije nego pod zaštitom svojih građana", upotrebio trupe, koje u Berlinu nije hteo da koristi, da protera svoje oslobodioce. Stoga je Bizmark otišao u Potsdam da bi generala fon Pritvica, koji je komandovao gardiskim korpusom, privoleo za marš na Berlin. General je pokazao svoju pripravnost, ali ako bi sa njime krenuli i njegovi susedi Vrangel u Štetinu i Hedeman u Magdeburgu. On nije hteo da „uz nepokoravanje unese u vojsku još i razdor". Vrangel je odmah pristao. Međutim, Hedeman je pripretio da će Bizmarka uhapsiti kao veleizdajnika. Bizmark je morao najhitnije da napusti Magdeburg. Njegov ratni plan je propao. Bolje su mu uspele mere koje su preduzete za zaštitu Brandenburgovog ministarstva kada je ono, na sednici od 10 novembra 1848 godine, odložilo zasedanje skupštine.

Ovi mali pokušaji ukazuju na ratnički smisao, hrabrost i energiju koji su se krili u glavnom nadzorniku nasipa i posedniku plemićkog poseda Šenhauzen. Njegova stvarna ratnička delatnost započinje tek sa onim danom kada ga je, septembra 1862 godine, kralj Viljem I naimenovao za pretsednika ministarskog saveta.

Istorija stoleća je učila, a događaji iz 1848 godine to su još jednom potvrdili, da težnja i zahtevi za jedinstvenom Nemačkom ne mogu da se ostvare pregovorima, savetovanjima, govorima, udruženjima, svečanostima, pesmama i zdravicama, već samo „*ferro et igni*"*). Neizbežan rat morao je da pokaže da li Nemačko Carstvo treba da se stvori u austriskom smislu — pokoravanjem Pruske, ili u pruskom smislu — isključenjem Austrije. Takav rat mogla je da vodi samo volja vladara, vojnički kralj, a ne odluka većine u parlamentu. Međutim, u trenutku kada se Bizmark pojavio na pozornici, kraljevsko dostojanstvo dospelo je u najveću opasnost. „Akt o abdikaciji" ležao je na stolu u Babelsbergu. Bio je potreban samo

*) »Gvožđem i vatrom«. — Prim. prev.

još jedan potez pera, i ne samo da bi kralj položio svoju krunu, već bi i prusko kraljevstvo bilo predano u ruke jedne parlamentarne vlade. Najbliži zadatak novog pretsednika vlade bio je da spase ugroženu krunu Hoencolerna i da se prihvati borbe protiv parlamentarizma.

Razmirice su nastale zbog zahteva koji su od strane vlade bili postavljeni za reorganizovanu vojsku, a za čije su odobravanje bili vezani neispunjivi uslovi. Popuštanje je bilo isto tako malo moguće, kao što je nemoguć bio i povratak na staru vojsku koja nije mogla da predupredi odlazak u Olomouc i čije je nedostatke mobilizacija od 1859 godine ponova iznela na svetlost dana. Novostvoreno, neizbežno oruđe za ujedinjenje Nemačke moralo je da bude sačuvano. Ratu, čija je nužnost bila priznata, morala je da prethodi žestoka, teška, četvorogodišnja borba za armiju i kraljevstvo. Ona je bila olakšana srećnim iskorišćenjem Šlezvig-holštajnskih razmirica. Rat 1864 godine podigao je samopouzdanje armije, ojačao je ugled krune i moć Pruske, upravio je nade, bar jednog dela nacije, u onoga koji je tako muški držao krmu u rukama, sprečio boлešljivo izumiranje duhovnog pokreta i ubrzao krajnje rešenje.

Iz rata protiv Danske morao je, ranije ili kasnije, da se razvije rat protiv Austrije. Ta sila nije smela da se potcenjuje. Ako je Pruska i uvećala svoju vojsku, ona još ni u kom slučaju nije brojno prevazišla vojsku protivnika. Ova je, osim toga, ako ne formalno, a ono na osnovu duboko ukorenjenog osećanja, bila u savezu sa svima nemačkim srednjim državama. Unaokolo su stajale evropske velike sile, od kojih, u suštini, nijedna nije bila voljna da dozvoli ujedinjenje Nemačke. Prema osnovnom načelu strategije — kod velikog broja protivnika treba što veći broj njih da bude vezan, zaposlen i razdvojen, da bi se onda sa nadmoćnošću bacilo na jednog — morale su prvo te velike sile da se otstrane sa poprišta rata.

U svađi drugih, Engleska je nalazila samo koristi za svoju trgovinu. Ona, dakle, privremeno nije osećala potrebu da se umeša u svađu na neki drugi način izuzev rečima. Rusija se opredelila za ulogu posmatrača, manjim delom zbog osećanja neke zahvalnosti prema Pruskoj za učinjene usluge za vreme poljskog ustanka, a većim delom zbog osećanja mržnje prema nezahvalnoj Austriji. Francuska se prokrijumčarila na položaj evropskog arbitražnog sudije. Napoleon III je smerao da ostavi oba suparnika da istroše svoje snage u dugotrajnoj borbi, da bi onda posredovao u sklapanju iščekivanog mira i „doveo do ispunjenja san veličanstvenosti Nemačkog Carstva osvajanjem granica na Rajni i ponovnim uspostavljanjem Rajnskog saveza".

Tri velike sile odustale su privremeno od toga da se umešaju u borbu koja je pretila. Četvrta sila, Italija, bila je čak nadom na dobitak privučena na stranu Pruske. U prvom delu vojne ona je na taj način oslobodila svoga saveznika od tri slaba austriska korpusa. Toliko je uradio strateg Bizmark da bi situaciju učinio povoljnom. Borbu sa Austrijom, koja se nalazila u savezu sa srednjim državama, morao je da preuzme strateg Moltke.

Na njega su sa svih strana navaljivali da podeli svoje snage. Trebalo je da odredi jednu armiju protiv Južne Nemačke, drugu za zaštitu Berlina, treću za obezbeđenje Šleske. Zahtevani su i osmatrački korpusi prema istoku, zapadu i severu. On nije mogao da izbegne sve te zahteve. Međutim, on je ipak omogućio da se protiv srednjih država upotrebi samo višak armije, a da se sa devet kompletnih armiskih korpusa (tada ih Pruska nije imala više) pojavi na odlučujućem polju bitke i da na njemu boljim oružjem nadoknadi manjak u broju.

Nad Austrijom je izvojevana potpuna pobeda. Međutim, Kenigrec je i u Francuskoj primljen kao poraz. Napoleon je verovao da će se rat u Nemačkoj voditi isto onako kako je on vodio ratove na Krimu i u Severnoj Italiji. Bitka kod Solferina pretstavljala je u njegovoj mašti najveći podvig. On nije ni slutio da se pojavio čovek koji bi mogao da nadmaši udarce koje je zadavao njegov korzikanski predak. On je bio pripravan za rat koji bi trajao mesecima i godinama, ali ne i za rat od sedam dana. On je, ipak, pokušao da sprovede svoj rđavo proračunati plan i kao udeo u plenu zatražio je levu obalu Rajne.

Tu je, opet, nastupio strateg Bizmark i odgovorio francuskom poslaniku: „Mi ne samo da ćemo podići celokupnu nemačku naciju, već ćemo odmah, pod svakim uslovom, sklopiti mir sa Austrijom, prepustićemo joj celu Južnu Nemačku, pristaćemo čak i na Savezno veće. Ali, onda ćemo ujedinjeni sa 800.000 ljudi da pređemo preko Rajne i oduzećemo vam Alzas. Obe naše vojske su mobilne. Vaše nisu. Posledice zamislite sami". Kada se poslanik sa ublaženim zahtevima opet pojavio, bili su preliminari mira već potpisani.

Bizmark nije bio Napoleon I koji rat vodi radi rata i koji je težio svome cilju bez obzira na rane koje je zadavao tuđem i svom sopstvenom narodu i bez obzira na broj palih i ranjenih. Naprotiv, „ogromni gubici, jad i beda hiljada porodica, beda zemalja iscrpljenih ratom, bol udovica i siročadi, sve je to bilo za Bizmarka tako strašno da je sa svoje strane samo u slučaju krajnje nužde hteo opet da pristupi sredstvu rata". Ali rat sa Francuskom nije se mogao izbeći. Jednom je moralo da dođe do obračuna između dve nacije. Sve dok je Francuska stajala na čelu naroda i polagala pravo na mešanje u nemačke stvari, Nemačka, posle duge rascepkanosti, nikako nije mogla da izvojuje svoje jedinstvo, posle dugog ponižavanja — položaj koji joj dolikuje i posle mnogih napora — potrebne granice koje joj pripadaju. Pruskim pobedama francuski narod se survao sa visine svoga ugleda. On je tražio osvetu za Sadovu, i tu osvetu car je morao da mu pruži, ako zajedno sa svojom dinastijom nije hteo da izgubi uzurpirani presto.

Možda je bio slučaj što je rat izbio 1870 godine, ali, svakako, bilo je nužno da on uopšte izbije. Borbene snage i borbena sredstva Francuske nisu se pokazali tako strašni kako bi na osnovu njenog pretendovanja na veličinu i vlast moralo da se pretpostavi. Ali, iza Francuske stajale su velike sile koje su se delimično mnogo manje uzdržavale nego pre četiri godine. Protiv takve nadmoćnosti moglo je da pomogne samo brzo delanje. Čim je Bizmark uvideo neizbež-

nost rata, on nije oklevao da ga prihvati i nije hteo da ga zadrži nikakvim pregovorima.

Već bitka kod Verta, ma koliko ona srazmerno bila po obimu mala, učinila je da se i najratobornije velike sile oprezno uzdrže. Rat se ograničio. Moltke je imao posla samo sa jednom silom. Tok i svršetak rata doveli su Francusku dotle da je morala odustati da samostalno obnovi borbu. Ona je pokušala da se utvrđenjima odvoji od Nemačke i zaštiti od nove invazije. Ona neće da bude napadnuta, ali neće ni da napadne ako ne bude efikasno potpomognuta od strane neke druge sile.

Da će joj takva podrška jednom biti pružena, dugo vremena je izgledalo sasvim verovatno. Austrija se još ni u kom slučaju nije pomirila sa stanjem stvari, a Rusija i Engleska se uopšte još nisu merile sa pobednikom, ali su se u pogledu svoje moći osetile pogođene ujedinjenjem Nemačkog Carstva.

Zbog uspeha omalovažavane Pruske naročito su se uzbudile narodne strasti u Rusiji. Iza težnje za pokoravanjem i oslobođenjem slovenske braće krila se nada da će jednim ratom doći do prevrata u unutrašnjosti. Samodržac nije mogao da se odupre opštem pozivu na oružje. Međutim, dobit koja je proizišla iz dugotrajnog i mučnog bojnog pohoda protiv Turske, koji osim toga nije bio bez nedaća, nimalo nije odgovarala neizmernim nadama uzbuđenih masa. Razočarenje je moralo da nađe sebi oduške u prebacivanjima, ali ne protiv sopstvenih mera, već protiv Nemačke, koja je sada, tobože, loše nagradila zaslužno nemešanje Rusije za vreme ranijih ratova. Došlo je do pretnji. Izgledalo je da će Nemačko Carstvo, isto tako kao što je na zapadu moralo da potvrdi svoje pravo opstanka, morati to da uradi i prema velikom susedu na istoku. Rešenje novog zadatka pričinilo bi veće teškoće nego raniji zadatak. Ma kakav stav zauzele prema sukobu ostale velike sile, Francuska bi, i bez nekog ugovora ili saveza, ranije ili docnije, uzela učešća u borbi. „Šaspovke*) bi same od sebe opalile".

Ali, baš neprijateljsko držanje Rusije omogućilo je Bizmarku zaključenje davno priželjkivanog saveza sa Austrijom, koja je isto tako bila ugrožena. Oba stogodišnja protivnika, pošto je predmet stare svađe bio uklonjen, našla su se jedan s drugim prema zajedničkoj opasnosti.

Prilaskom Italije, koja se u svojim zahtevima u Sredozemlju osećala ugrožena od Francuske, tome savezu, došlo je do udruživanja tri sile, koje nisu bile razdvojene nikakvim suprotnim interesima, ali su bile upućene jedna na drugu suprotnostima između Italije i Francuske, Austrije i Rusije, i Nemačke s jedne, a Rusije i Francuske s druge strane. Slabost tog trojnog saveza sastojala se u tome što se Austrija obavezala samo za rat protiv jedne strane, dok je Italija zbog svog geografskog položaja mogla da uzme učešća u ratu samo sa jednim delom svojih borbenih snaga. Ova slabost bi se pokazala kada bi se Rusija i Francuska, i pored suprot-

*) Puška-ostraguša, nazvana po svom pronalazaču Šaspou. — Prim prev.

nosti koje među njima postoje, udružile protiv tri sile. Opasnost takvog saveza otstranio je Bizmark zaključenjem ugovora sa Rusijom, koji je tu silu zaštitio od austriskog napada, isto kao što je Austrija već bila zaštićena od ruskog napada, a koji je, u slučaju rata sa Francuskom, Nemačkoj istovremeno štitio i leđa.

Time je mir na kontinentu bio osiguran na svima stranama. Sa trojnim savezom mogla je da bude zadovoljna i Engleska, jer je vezivao oba prirodna neprijatelja ostrvskog carstva.

Prošlo je 20 godina otkada je Bizmark glasno i razgovetno proglasio svoju politiku krvi i gvožđa. Tom politikom bile su sve sile uzdrmane, pokrenute i uzbuđene. Sada je vinovnik velikog rata svuda doveo rat do završetka.

Pruska više nije bila poslednja, zaboravljena i prezrena, nego se Nemačka nalazila na čelu ponova umirene Evrope.

Bizmarkov rat je, istina, trajao dosta dugo. Međutim, u svojim pojedinim otsečcima on se odlikuje brzim i odlučnim udarcima i kratkim bojnim pohodima. U pogledu završetka ratne epohe na Bizmarkov lični račun dolazi uglavnom ugovor sa Austrijom od 1879 godine, dok Kenigrec, Mec i Sedan stoje na računu slave jednog drugog čoveka. Međutim, brzi završetak rata 1866 god. opet je zasluga velikog državnika koji se odrekao svih malih sporednih uspeha, pošto je osigurao glavnu stvar. Rat 1870/71 godine, trajao je za njega isuviše dugo. Svakim danom opsade Pariza rasla je opasnost da će se i druge velike sile umešati i da će veliki uspeh biti osujećen evropskim kongresom. Sigurno je da bi došlo do mešanja sa svima njegovim posledicama kao i u otegnutom Rusko-turskom ratu, da odlučni udarci kod Meca i Sedana nisu potresli sve kabinete i državne kancelarije i ukočili preduzimljivost čak i najhrabrijih.

Gnajzenau*

Avgust Vilhelm Anton Najdhard grof fon Gnajzenau, kraljevsko-pruski general-feldmaršal, gospodar Zomeršenburga, rodio se u Šildi 27 oktobra 1760 godine.

Kažu da su Najdhardi, poreklom iz Ulma, odavno došli u Austriju i da su tamo stekli dvorac Gnajzenau. Usled verskih progona porodica se podelila. Jedni, koji su ostali verni propisima crkve, ostali su kao gospodari zamka u Gnajzenau. Drugi, sa malo putnog troška u džepu, latili su se hodočasničke palice. Od njih potiče i Gnajzenauov otac. Kao oficir, čas ovog čas onog kontingenta, pripadao je armiji carstva (Rajha), koja je svojom borbom protiv Fridriha Velikog stekla stalno mesto u svetskoj istoriji i narodnoj pesmi.

Lep i inteligentan ali siromašan poručnik stekao je za vreme zimovanja u Vircburgu ljubav kćeri imućnog i uglednog pukovnika Milera i oženio se njome i pored protivljenja celokupne porodice. Mlada žena otišla je sa svojim izabranikom na bojno polje u Saksonsku, gde je armija carstva bila pobedonosno prodrla, dok se Fridrih u Šleskoj i Marku tukao sa Austrijancima i Rusima. Tamo, u osvojenoj zemlji, usrećila se supruga fon Gnajzenau 27 oktobra 1760 godine muškim detetom.

Neposredno posle tog radosnog događaja moralo je da se izvrši najhitnije povlačenje, jer se Fridrih približavao. Porodilja je morala da beži noću, u otvorenim seljačkim kolima, u dugoj koloni trupa i prtljaga. Potpuno iznemogla, ona je zaspala. Dete se iskliznulo iz njenih nemoćnih ruku i palo na ulicu, pored koloseka, ali ga je jedan vojnik podigao i idućeg dana vratio neutešnoj majci. Međutim, ona tu strašnu noć nije dugo nadživela. Uskoro je našla nepoznati grob. Udovac nije imao stalnog boravišta, morao je da kreće sa armijom carstva u njenim pohodima i predao je sina siromašnim ljudima, navodno u Šildi, na hranu i vaspitavanje. Do devete godine dete je tamo živelo u nemaštini, bosonogo čuvalo guske i posećivalo školu. Iz majčinog molitvenika, jedinog dečakovog nasleđa, saznao je jedan sused — krojač — poreklo dečaka i obavestio

*) Prvi put objavljeno u skraćenom obliku u »Priručniku za vojsku i flotu« (Handbuch für Heer und Flotte), koji je izdavao general Alten, a docnije kapetan Albert. — Deutsches Verlagshaus Bong & Co.

je njegovog dedu i babu. Posle kratkog vremena pojavljuju se u sporednoj ulici Šilde kola sa kočijašem i slugom. Bosonogog dečka odvode sa opštinske utrine i stavljaju na svilene jastuke svečanih kola; kočijaš diže bič, drugi uniformisani penje se na zadnju dasku i svi odlaze Milerovima u Vircburg. Tamo on nalazi „nežne ruke i saosećajna srca", a naravno i par čizama, uči kod jezuita i franciskanaca stare i moderne jezike, istoriju i geografiju, i napreduje duhom i telom.

Ovaj divan život traje samo oko četiri godine. Tada umiru deda i baba. Trinaestogodišnjeg dečka šalju njegovom ocu koji je u Erfurtu našao nameštenje kao građevinski inspektor Majnca, a osim toga i ženu i decu. Novi porodični život malo ga je potsećao na zavičaj. Gnajzenau je bio srećan kad je savladao trgovačku školu i opštinsku gimnaziju, dobio svedočanstvo zrelosti i mogao da napusti džandrljivu maćehu, izmučenog oca i nevaspitanu polubraću; on je iznajmio sopstveni stan i počeo da pohađa univerzitet. Zlatnu slobodu iskoristio je da studira matematiku i vojnu građevinsku veštinu, ali i da potroši svoje malo dedovsko nasleđe. Da bi se spasao bede, on je postao carski oficir kod vurmskih husara. Kao takav je učestvovao u bavarskom ratu oko nasleđa, ali je posle Tešenskog mira, zbog jednog dvoboja, napustio službu i stupio 1781 godine kao kadet u ansbahski lovački puk. Time je završena njegova mladost puna promena.

„Kako sam uvek umeo srećno da se spasem iz svih grešaka, ili bolje, kako sam uvek nekom višom silom bio spasen, sve mi to liči na čudo". Ma u čemu da su se te greške sastojale, on se ipak dokopao prilično bogatog znanja, naučio je da misli i stekao je interes za mnoge stvari. On je bio krupan i gospodstven, naviknut na sve telesne vežbe, bio je prijatan i omiljen drug. 3 marta 1782 godine bio je unapređen u potporučnika.

Ansbahski markgraf nalazio se u materijalnim teškoćama zbog velikih dugova koje je nasledio od svojih prethodnika na vlasti. Da bi sebi olakšao, on je, po primeru drugih nemačkih kneževa, sa vladom u Vestminsteru zaključio ugovor za isporuku 1.300 zdravih i snažnih stanovnika Ansbaha za rat koji je izbio između Engleske i njenih severnoameričkih kolonija. Trupa koja se od 1777 godine borila sa one strane Okeana morala je po ugovoru da se stalno održava na istoj brojnoj jačini. Ispunjenje tog uslova zahtevalo je odašiljanje godišnje dopune. Dopuna 1782 godine morala je da bude naročito jaka zato što je kapitulacijom Jorktauna bio izgubljen veliki broj markgrafovih ljudi. Između dvadeset i pet oficira koji su se sa transportom ukrcali u Bremerlehu nalazio se kao najmlađi potporučnik i Gnajzenau. Prilikom iskrcavanja u Halifaksu on je saznao da se rat primiče kraju i da njegovoj žudnji za delanjem tu više nema mesta. Ansbahski kontingent ostao je ipak još punu godinu dana u Americi i Gnajzenau je imao vremena da prouči način i vođenje Osmogodišnjeg rata koji se upravo završio. On je stekao ubeđenje da engleske trupe nisu bile toliko tučene na bojnom polju koliko su bile zamorene narodnim ratom koji je bio

potpomognut prirodom zemlje i ljudima i povećanom primenom rastresite borbe, te da su stoga bile primorane na popuštanje. Obe pouke o narodnom ratu i o rastresitoj borbi pratile su mladog oficira u njegovoj daljoj karijeri i imale su odlučujući značaj za njegove docnije planove, predloge i mere. Sa gubitkom od 2.000 ljudi i zaradom od pola miliona talira vratile su se ansbahske trupe 1783 godine u otadžbinu.

Dugogodišnja i besadržajna mirnodopska služba u toj maloj zemlji nije mogla Gnajzenauovoj snazi da pruži odgovarajuće polje dejstva i zadovoljavajući položaj u svetu. Priliku da stupi u holandsku službu on nije iskoristio zato što nije imao sklonosti da svoj život proda na ubistvenoj Javi. On je učinio ono što mu je bilo bliže i zamolio je pruskog kralja za mesto, i to u njegovoj pratnji, tj. kvartirmajsterštabu ili po sadašnjim pojmovima u generalštabu. Dekretom od 1 januara 1786 godine postavljen je za poručnika. Međutim, on nije dugo ostao u „kraljevoj pratnji“. Posle smrti Fridriha Velikog bio je premešten u jedan od dobrovoljačkih pukova koji su proizišli iz ranijih dobrovoljačkih korpusa, i koje je uskoro trebalo pretvoriti u fizilirske bataljone. Bataljon u koji je stigao Gnajzenau nosio je broj 15 i bio je smešten u Levenbergu. Bila je njegova sreća da je tim premeštajem izvučen iz kvartirmajsterštaba i spasen maštarija jednog Rihela i Masenbaha i da je ostao zdrav, tako da je studijom mogao da se pripremi za poziv vojskovođe. Vreme koje mu je ostajalo od službe u trupi on je iskorišćavao da se i dalje obrazuje u vojnom i opštenaučnom pogledu i da se održi na visini ratne veštine koja je stalno napredovala. Pri tome, on nimalo nije zanemarivao svoje službene dužnosti. Prema propisima svojih pravila službe fiziliri su morali „da nauče da dobro i tačno gađaju“, „da se izgrade za patrolnu službu na šumovitom i brežuljkastom terenu“, „da se služe preimućstvima drveta, jarka, grma ili nečeg sličnog u cilju prikrivanja, da se prikradaju od jednog drveta ili zaklona do drugog, da se sami pojedinačno brane, kao i da potpomažu svoje drugove“.

„Oni moraju“, tako je glasilo pravilo, „da budu naviknuti da se veru uz najstrmije stene... da na taj način osvajaju prolaze kroz koje treba da prođe bataljon ili kroz koje bi mogao da priđe neprijatelj“. Strelci koji su istureni pred front bataljona u napadu treba da „nanesu neprijatelju gubitke svojom vatrom i da ga dovedu u pometnju pre nego što pristigne bataljon“. Isto tako treba „strelci koji stoje na zgodnim mestima pred frontom bataljona na položaju“ da zadrže neprijateljski napad i da umeju da sami prisile protivnika „da odustane od napada“. Na takvoj dužnosti, koja je potpuno odgovarala njegovim naklonostima, Gnajzenau je proživeo čitav niz mirnodopskih godina u zgodnoj, maloj garnizonskoj varoši, družeći se sa drugovima koji su poticali iz svih mogućih zemalja i imućnim posednicima iz okoline.

1790 godine Gnajzenau je naimenovan za štabnog kapetana, dakle, za komandira čete, a 1795 godine za kapetana i komandira

čete u jednom drugom, 13 streljačkom bataljonu, koji je bio smešten u Jaueru. Time je sa 35 godina i platom od 6.000 maraka postao svršen čovek. On se čak osetio u mogućnosti da potpomaže svoju polubraću i oca koji je kao građevinski inspektor teško živeo u Brigu, a da pri tome ipak, kako su ga hvalili, „u punom smislu reči postane otac svojih vojnika i dobrotvor njihovih porodica i siročadi". Uskoro je rešio da osnuje svoje sopstveno ognjište i oženio se 1796 godine ćerkom posednika plemićkog imanja fon Kotvica u Volmsdorfu kod Bolkenhajma. Sedam godina kasnije kupio je imetkom svoje žene plemićki posed Mitel-Kaufung koji je već i ranije pripadao njegovom pokojnom tastu.

Pored svoje ljubljene žene, okružen naprednom decom, on bi tu rado proživeo jednu idilu. Ali ni finansiske prilike ni politički događaji nisu dozvolili ispunjenje te želje. Rat između Pruske i Francuske, koji je izbio 1791 godine, ostavio je, istina, 13 fizilirski bataljon na miru. Ali, od 1793 do 1795 godine on je pripao okupaciskoj armiji koja je pod feldmaršalom fon Melendorfom osiguravala novostečene dobiti u Poljskoj. Tu on nije mogao da bere lovorike, ali je zato morao da trpi oskudice, bolesti i neprijatnosti svake vrste. I Gnajzenau se razboleo; oporavio se opet tek na zavičajnom tlu. Od 1796 godine bilo je interesovanje svih pruskih oficira potstaknuto delima Bonaparte, ali se kod mnogih to ispoljavalo samo prostim oduševljavanjem. Naprimer, dva oficira iz žandarmerije molila su 1804 godine da odu na otsustvo u Pariz. „U kome cilju?" — „Mi hoćemo da vidimo jednog junaka na prestolu". Kažnjeni su zatvorom, ali nisu dobili otsustvo. Drugi, kao Šarnhorst, Masenbah itd., bacili su se vatrenom revnošću na proučavanje vojnih pohoda velikog majstora. U ratu koji se sve više širio, Pruska je težila da sačuva neutralnost za sebe i Severnu Nemačku. To se pokazalo kao nemoguće. Strane koje su vodile rat isuviše su se približile krivudavoj i dugačkoj pruskoj granici da bi mogle da je poštede, a da pri tome same ne dođu u slabiji položaj prema neprijatelju. Da bi obezbedila najkraći put za podršku austriskog saveznika, Rusija je htela da pređe preko Južne Pruske i Šleske. Pruska je stavila svoju armiju u pokret da bi sprečila ili kaznila prekršaj mira. Pokret prema istoku još nije bio ni izveden, a na zapadu su prolazile francuske kolone kroz pruski Ansbah da bi potukle Austriju dok se Rusija još nije približila. Evropa je već sačinjavala porodicu i teško je bilo za jednog člana da se pri kućevnim zađevicama ne opredeli, naročito kada mu se stan nalazi u sredini kuće. Pruska je bila primorana da dozvoli Rusiji prolaz njene armije i, kada je posle četiri nedelje bila skupila vojsku od 180.000 ljudi, pozvala je Francusku da se mane svog pobedonosnog pohoda. Pre isteka roka došlo je do Austerlica. Austrija se pokorila. Rusija je otišla svojim putem. Pruska se našla sama prema Francuskoj. Ona je morala da odustane od toga da bude sudija i preuzela je ulogu molioca.

U Napoleonovom programu osvajanja u prvom redu stajalo je zauzimanje Severne Nemačke, sve do Elbe, dakle, jednog područja koje je jednim delom pripadalo Pruskoj, a na čiji drugi deo

ona polaže pravo. On, dakle, i pored najbolje volje, može da ispuni prusku molbu za mir samo dotle dok se ne uveri da ova u pretstojećoj borbi neće biti podržana ni od jedne druge sile. Ako ona bude potpuno usamljena, onda će on već umeti da miroljubivu silu primora na rat. Ti događaji i mahinacije sveli su se za Gnajzenaua na naporne marševe koje je sa svojim bataljonom izvršio 1805 godine odlaskom u Poljsku i Franačku, u proleće 1806 godine, vraćanjem u šleski garnizon, a u pozno leto iste godine u Tiringiju radi učestvovanja u otsudnoj bici. Priželjkivani rat on nije mogao da očekuje sa velikim poverenjem i čvrstim pouzdanjem. On je smatrao da je duh oficira dobar; bio je ubeđen da će se vojnici dobro tući. Međutim, u pogledu obuke, snabdevanja i svih priprema za rat bilo je mnogo štošta propušteno. Čim je vojska krenula u rat, nedostaci su se osetili na svim stranama. Ali, naročito je politika u poslednje vreme bila isuviše nesigurna i promenljiva da bi moglo da se očekuje čvrsto i samouvereno vođenje rata. A ipak je samo visoki stepen svesne volje, delatnosti i ofanzivnog duha mogao da odnese pobedu nad vojskom, čija se snaga prema sopstvenoj snazi odnosila kao 3 : 2, i koju je vodio prvi vojskovođa sveta.

Gnajzenau je bio jedan od prvih koji je stupio u borbu. Čim su Prusi uvideli da Francuzi nameravaju da nastupaju desnom obalom Sale, odlučeno je da se u okolini Vajmara pređe preko reke i tamo suprotstavi neprijatelju. Armija kneza Hoenloea htela je 9 oktobra u više kolona da izbije na Salu na raznim mestima prelaza i da 10-og nastupa dalje desnom obalom. Nepotpuna naređenja omela su prispeće većine kolona do mostova i vojvoda od Braunšvajga sprečio je 10-og njihov prelaz preko reke. Samo desna kolona princa Luja Ferdinanda, kojoj je pripadao i Gnajzenauov bataljon, stigla je 9-og u Rudolfštat, nije primila nikakvu izmenu zapovesti i 10 oktobra nastavila je marš. Namera da se reka Sala pređe kod Rudolfštata, da se kreće duž desne obale i na taj način reka dovede između sebe i neprijatelja, nije bila ostvarljiva zato što putevi na desnoj obali nisu bili upotrebljivi za artiljeriju i vozila. Princ ostaje na levoj obali i namerava da pređe reku tek kod Salfelda. Međutim, on svojim prednjim delom još nije ni dostigao ovu varošicu kada se Lanov francuski korpus spustio sa planina na zapadu. Princ mora da pređe u odbranu iz duboke kolone leđima okrenutim reci i da se bori protivu daleko nadmoćnijeg neprijatelja koji se nalazi na dominirajućem zemljištu. On pokušava da napadom odbaci neprijatelja koji nadire. Međutim, to mu uspeva samo za kratko vreme. Napadnuti sa fronta i u bok, Prusi bivaju potisnuti prema reci. Gnajzenau i njegova četa moraju da se spasavaju preko Sale na desnu obalu da bi preko Rudolfštata i Ornamindea stigli do armije.

14-og ujutru Gnajzenau dobija nalog od kneza Hoenloea da sprovede vojvodi od Braunšvajga jednog francuskog oficira, koji je zarobljen dan ranije i koji ima da preda kralju jedno carevo pismo. Usput nailazi na Rihela koji je u nastupanju, moli ga da prenese na nekog drugog oficira njegovu misiju, a on, Gnajzenau,

prati generala u Kapelendorf u herojskom napadu nepunih 16 bataljona na 79 francuskih, u krvavom boju, u strahovitom porazu i užasnom bekstvu. „Hiljadu puta je bolje umreti nego to ponova doživeti". Pošto je njegov bataljon potpuno uništen, on sudeluje sa štabom kneza Hoenloea u povlačenju preko Harca u Magdeburg gde dobija zadatak da obezbedi snabdevanje. Mere koje je on preduzeo, ma koliko da su bile na mestu, ostaju bez korisnog efekta, pošto armija na Masenbahovo navaljivanje stalno nepotrebno skreće od dodeljenog marševskog pravca, ostavlja po strani brižljivo nagomilane zalihe i prepušta ih posle neprijatelju koji je goni. Pošto se Gnajzenau stalno nalazio ispred armije da bi nabavio hranu, on je izbegao katastrofu kod Prenclaua. Preko Štetina i Danciga dospeo je u Graudenc koji je bio određen za zborno mesto svih oficira i sveg ljudstva koje je moglo da umakne preko Odre. Iz Graudenca on je bio odaslat u Kenigsberg sa jednim rezervnim bataljonom koji je bio formiran od novoregrutovanih stanovnika i rasturenih vojnika. Tamo je 17 decembra na Rihelov predlog unapređen u čin majora.

Kraljeva okolina bila je jako zbunjena u pogledu toga šta treba da se radi. Gnajzenau je predložio da se iskoriste preimućstva prekomorske veze, da se sa pruskim, engleskim, švedskim i ruskim trupama izvrši desant u Severnoj Nemačkoj, da se, oslanjajući se na još nepokorene tvrđave, zadobije nadmoćnost, primoraju na povratak Francuzi koji su prodrli preko Odre i da se sa rusko-pruskom vojskom, okupljenom na Visli, gone u stopu. Za izvođenje toga plana bilo je potrebno organizovati nove jedinice, za koje, međutim, ministar inostranih poslova fon Castrov nije hteo ni da čuje. Da bi se oslobodili nezgodnog savetodavca, poslali su Gnajzenaua kao brigadira sa četiri rezervna bataljona u Novu Istočnu Prusku. Po najvećoj hladnoći krenuo je on sa svojim većinom bosim ljudima, obučenim u platno, preko Stalupenena u Aleksoten na Njemenu. Posle četvrt godine naporne obuke i vežbe bio je sa svoja dva bataljona pozvat u Dancig radi pojačanja posade. 31 marta on je stigao do određenog mesta, ali već jedanaest dana kasnije naimenovan je za komandanta Kolberga.

Posle uvođenja bombardovanja jako je opala otporna moć tvrđava, naročito malih. Slabo sagrađene kuće, nagomilane i zbijene na uskom prostoru i stegnute nasipima i rovovima pretstavljale su vrlo zahvalan cilj za bombardovanje. Sa nekoliko zrna bilo je moguće zapaliti celo gnezdo. U vreme Šleskih ratova varošani su ravnodušno podnosili takvu sudbinu gradova. Kistrin su Rusi 1758 godine pretvorili u gomilu pepela, a od građanstva se nije čula nijedna reč žalbe. Jednom primernom građaninu priličilo je da mirno primi ono što se ne može izbeći. Francuska revolucija unela je u takve poglede korenitu promenu.

Male francuske granične tvrđave brzo su i sasvim podlegle bombardovanju u toku revoluciskih ratova. Dve haubice i četiri merzera bili su 1792 godine dovoljni da Longvi u toku jedne noći dovedu do pada. Kapitulacija Verdena izazvana je sa osam merzera i osam haubica u nešto dužem vremenu. Uvaženi građani, čiji su

životi bili ugroženi, a kuće i imanja izgoreli, naterali su komandanta da preda tvrđavu. Nekad je taj zadatak preuzimala na sebe i sama posada. Jedan dan posle otvaranja vatre, komandant Landresija odgovara 1794 godine na poziv za predaju: „Des républicains qui ont juré de vaincre ou de mourir ne sont jamais des parjures: Nous réiterons tous en ce moment le serment de nous ensevelir sous nos remparts ou de vaincre. Voilà notre capitulation".*) Dva dana docnije garnizon zahteva predaju, a komandant je odobrava posle nepunih 24 časa. Odbrana jedne tvrđave zavisila je, dakle, manje od otpornosti utvrđenja nego od otpornosti komandanta. Već Fridrih Veliki je kazao „Choisir les officiers auxquels on confie la défense ce qui est plus difficile qu'on ne pense. En général ni les fortifications ni le nombre des soldats ne défendent une ville mais tout dépend de la tête plus ou moins forte de celui qui y commande".**)

Ovaj sud važio je i u ono vreme kada se stanovništvo tvrđave ni na koji način nije mešalo u mere koje je preduzimao komandant. Ali, on je dobio još veći značaj kada su iskustva revoluciskih ratova razjasnila i nemačkom građaninu da male tvrđave moraju da podlegnu bombardovanju i da beskrajne nedaće takvog bombardovanja mogu da se izbegnu blagovremenom kapitulacijom. To mišljenje, izgleda, delila je i vlada. Ona je, izgleda, primila prihvatljivu parolu: „pravi štit zemlje je vojska", i pustila je nasipe i zidove da propadnu kao nešto nepotrebno. Komandante tvrđava, koji se po Fridrihu Velikom teško mogu naći, vlada je tražila među oficirima koji više nisu bili sposobni za službu na bojnom polju, kojima je na kraju dužeg službovanja trebalo pružiti obezbeđenje, ali koji se nimalo nisu razumevali u odbrani rđavo održavane tvrđave i upotrebi nedovoljne posade. Nalazeći se pred ogromnim, njima potpuno stranim zadatkom, komandanti su 1806 godine u svojoj bespomoćnosti dozvolili da ih na kraju ubede uvaženi građani i visoki i razboriti kraljevski činovnici u „beskorisnost, čak i nepravdu otpora usled koga bi hiljade bile bačene u nesreću, a da za celinu ne bi bila izvojevana ni najmanja korist". Krivica za mnoge kapitulacije bila je, naravno, do komandanata. Međutim, ta krivica bila je podupirana nehatnošću vlade, duhom humanosti koji se razvio iz revolucije i nedostatkom svesti o dužnosti.

U Kolbergu su stvari stojale bolje nego u najvećem delu ostalih malih pruskih tvrđava. Tamo, u Istočnoj Pomeraniji, daleko od mesta u kojima se uzdizala kultura i centara moćnog duhovnog pokreta, držali su se prostodušni malograđani čvrsto svojih zastarelih pogleda. Oni su zahtevali opsadu, bombardovanje i odbranu do poslednjeg čoveka kao svoje pravo koje su im svojom krvlju stekli

*) »Republikanci koji su se zakleli da će pobediti ili umreti nikada se nisu pokazali kao krivokletnici: Mi u ovom trenutku ponavljamo zakletvu da se ili zakopamo pod našim bedemima ili da pobedimo. Eto naše kapitulacije«.

**) »Izabrati oficire kojima treba poveriti odbranu mnogo je teže nego što se misli. Obično jedan grad ne brane ni utvrđenja ni broj vojnika, već sve zavisi od veće ili manje odlučnosti i upornosti onoga koji komanduje«.

njihovi očevi dvema slavnim odbranama protiv Rusa za vreme Sedmogodišnjeg rata. Ispočetka je izgledalo da Francuzi neće ni da se osvrnu na to malo gnezdo. Ono je ležalo isuviše daleko od vojnog puta koji vodi od Poznanja ka Visli te nije bilo vredno da bude zbrisano sa zemljine površine. Tako je komandant imao vremena da dovede tvrđavu u stanje unekoliko sposobno za odbranu, da pojača posadu i da morskim putem doveze topove i municiju. Pri tome on nije smeo da se ograniči samo na to. Kolberg je smatrao da mu je dužnost da na sebe privuče što jače neprijateljske snage i da na taj način olakša pobedu Prusima i Rusima koji su hteli da se spoje. Izgledalo je kao sreća da je poručnik fon Šil, koji je bio ranjen kod Aueršteta umakao u Kolberg i tamo, čim je ozdravio, ponudio svoje usluge komandantu fon Likadu. Sa malom trupom on je vršio prepade na neprijateljska odeljenja i straže, prikupljao je kraljevsku svojinu, ratni materijal i namirnice, konfiskovao blagajne, dovukao mnogobrojne rasturene vojnike i stvorio jezgro smelog i poduhvatnog odreda koji je svoje pohode proširio na veliki deo provincije i koji je trebalo da posluži za raspaljivanje opšteg ustanka za leđima francuske vojske. Opunomoćen od kralja da obrazuje jedan partizanski korpus, on je u Grajfenbergu formirao dva bataljona, jedan eskadron, jednu četu lovaca i jednu bateriju. Francuzi nisu smeli da trpe takve ispade. Oni su morali da se okrenu ne samo protiv Šila, koji im je stalno izmicao iz ruku, nego i protiv Kolberga, ognjišta iz koga je potekao plamen. Generalu Viktoru dat je nalog da uništi buntovnički grad. Pre nego što je uspeo da preduzme svoj poduhvat iz Štetina, on je bio zarobljen od Šila. Došlo je do odugovlačenja sve dok general Tulen sa 5.000 ljudi uz stalne borbe nije uspeo sredinom marta da se utvrdi pred Kolbergom, na obe strane Perzante, i da jednim mostom spoji razdvojene odrede. Posle nekoliko poduhvata komandanta, Šil je 14 aprila ispadom iz Majkulea oslobodio zapadnu stranu tvrđave. Iskorišćenje toga uspeha sprečio je komandant. Pošto su francuskoj strani prispela pojačanja pod Mortijeom, komandant je nameravao da ograniči odbranu na zidove i nasipe. Na taj način brzo bi došlo do kraja. Tome se usprotivio zdravi razum stanovništva i pomeranskih staleža. Njihove preklinjuće molbe za valjanu i razumnu odbranu omekšale su kraljevo srce. Posledica toga bilo je naimenovanje Gnajzenaua i njegov dolazak u Kolberg 29 aprila.

Sada počinje nova vrsta odbrane. Gnajzenau je opet proširio odbranbeni sistem tvrđave iskorišćenjem predterena do na 1.150 m od tvrđave, pri čemu je naročitu ulogu odigralo utvrđivanje Volfsberga karaulama. Posle sedmonedeljnih borbi za predteren, napadač je 20 maja postavio prvu paralelu (tranšeju) na 550 m ispred šanca na Volfsbergu, a 9 juna drugu na 270 m. Posle žestoke vatre iz 34 oruđa, ali i posle stalnih ispada i 24 dana formalne opsade, Volfsberg pada u ruke neprijatelja. 24 juna postavlja se prva paralela protiv tvrđave na 900 m. Primirje, koje je sutradan zaključeno u Tilzitu, trebalo je da učini kraj borbi. Međutim, francuski komandant Loazon prikrio

je vest u nadi da će varoš moći brzo da savlada. 1 jula u 3 časa ujutru otpočelo je bombardovanje koje je trajalo 36 sati, dok su istovremeno jurišne kolone napredovale sa svih strana prema gradu. Šančevi kod Majkule bili su, istina, izgubljeni, ali je na svima drugim tačkama napad odbijen i bombardovanje nastavljeno sa još većom žestinom. U varoši su na sve strane izbili požari za čije gašenje nije bilo dovoljno snaga. U podne 2 jula ponova su počeli juriši. Jedna jaka kolona prodrla je od Volfsberga sve do Cigelšance, ali je odbijena i pomoću rezervi koje su držane u pripremi odbačena sve do Volfsberga. Najzad, oko tri časa popodne umukla je vatra i bela zastava se pojavila iznad neprijateljskih rovova. Loazon je uvideo da nije u mogućnosti da uzme grad i propustio je najzad oficira koji je trebalo da preda vest o zaključenju primirja, a koji je nepravedno bio zadržan. Kolberg je bio spasen. Izvršeno je junačko delo. Komandant, posada i stanovništvo su dokazali: pruski narod i pruska vojska još se nisu izrodili. Njima je potreban samo vođa pa da opet izvojuju pobede koje su ranije zadobijali.

Gnajzenau, unapređen u potpukovnika, pozvan je u Memel u vojno-reorganizacisku komisiju, koja je 27 jula 1807 godine osnovana pod pretsedništvom Šarnhorsta. Pruska armija bila je skoro uništena, trebalo je formirati novu i bolju. Pre nego što se pristupi delu, bilo je korisno razjasniti uzroke koji su doveli do besprimernog poraza.

Osnovni stav Napoleonove ratne veštine glasi: pobeđuje jači, ako svoje snage upotrebljava razumno. Cela njegova politika posle Austerlica bila je usmerena na to da u borbi protiv Pruske bude jači. Budući protivnik je izolovan politički kako bi postao zreo za poraz. Tako je Napoleon mogao da krene u rat sa 160.000 ljudi protiv 128.000. Za Pruse je važilo osnovno načelo: broj nije važan, već dobro voćstvo. Tako su se već od početka lišili broja, a pri tome nisu ni najmanje dobili u dobrom voćstvu. 128.000 ljudi bilo im je još uvek mnogo. Princ od Virtemberga bio je određen da spreči zaobilaženje kroz Donju Saksonsku kod Magdeburga. Viking da zaštiti desni bok, a vojvoda od Vajmara odaslan je radi uznemiravanja neprijateljske otstupnice. Kada je došlo do sudara, za borbu protiv 180.000, nije bilo više od 100.000 ljudi, a i taj mali broj bio je podeljen. Princ od Braunšvajga kreće ka Naumburgu, princ Hoenloe ostaje kod Jene, a Rihel kod Vajmara kao rezerva za obojicu. I Napoleon, prevaren pogrešnim obaveštenjima, nije držao na okupu sve snage. Međutim, kada je saznao da neprijatelj stoji kod Jene, on privlači sve snage do kojih je mogao doći, maršuje i dan i noć, i posle proterivanja jedne pobočnice pod Tauencinom stiže na visoravan zapadno od Jene sa snagom koja je bila dva puta veća od neprijateljske, ali koju postepeno povećava tako da postaje pet puta veća . Prusi bi morali biti tučeni ako bi se oduprli. Međutim, oni su još uvek mogli da budu samo potisnuti da su za sobom imali svoje prirodne veze. Ali, Napoleon ih je zaobišao, a oni su verovali da će vrlo pametno učiniti ako se tom obilasku suprotstave zauzimanjem bočnog položaja iza r. Sale. Prema njihovom planu Napoleon je trebalo da prođe pored njihovog

bočnog položaja, a oni bi ga onda udarili s leđa. Međutim, Napoleon nije primio ulogu koja mu je dodeljena, već je krenuo protiv Hoenloea iza Sale. Dolazi do bitke sa obrnutim frontom, isprva sa odnosom snaga 2:1, a onda 5:1. „Velikom ličnom hrabrošću“, piše Gnajzenau, „koju Francuzi sami sebi pripisuju, odlikuje se samo malo njih, ali oni su dobro vođeni. Oni ne izlažu velikoj opasnosti ni svoju linisku pešadiju ni konjicu; prva, već prema prirodi tla, stoji u liniji ili koloni iza međa ili uzvišica, u usečenim putevima, itd., iskorišćujući uvek zemljišne predmete koji mogu da služe kao zaklon; poslednja je van dometa topova, uvek ujedinjena u velikim masama; njihove baterije su na zgodnim položajima; između i ispred njih nalazi se linija strelaca i voltižera koji održavaju jaku vatru na naše zbijene mase; usled svog otstojanja oni gađaju sa krivom putanjom i bez one tačnosti koja im se pripisuje, ali ipak mnoge ranjavaju; oni se približavaju najviše na 300 koraka i povlače se čim im se pođe u susret, pri čemu započinje dobro vođena kartečna vatra iz njihovih baterija, vatra koja je dobro upravljena na naše linije, dok naše baterije nemaju cilja na koji bi mogle da uprave svoju vatru. Njihove linije nisu nigde povezane pa su usled toga manje izložene neredu. Sposobnost njihovih generala omogućava im da se bore u odvojenim odredima, a njihova nadmoćnost, da stalno produžavaju svoja krila i vrše koncentrična opkoljavanja. Tako je došlo do toga da su oni, u tim nesrećnim danima, izgubili nesrazmerno manje ljudi nego mi, ma koliko mi nastojali da se tešimo suprotnim pričama. Način na koji oni upotrebljavaju svoju konjicu je odličan; čim neprijatelj počinje da uzmiče, ona se pojavljuje u dugim linijama i širi strah i pometnju. Međutim, tamo gde se usudila da se u istom broju pojavi protiv naše konjice ili da se upusti sa njom u pojedinačan okršaj, bila je zato kažnjena“. Za Napoleona je, dakle, najbitnije da bude jači. Za bitku treba da se dovuku sve snage. Jedan bataljon može da odluči. Pre nego što se i taj poslednji bataljon dovede na lice mesta, neprijatelj se ne napada, već se samo prima njegov napad. U tom cilju trupe se postavljaju što je moguće skrivenije. Neprijatelj se zadržava isturenim tankim linijama strelaca, ali ako se približi na domet zrna, dočekuje se uništavajućom vatrom, naročito artiljeriskom. Kada neprijatelj pretrpi osetne gubitke i kada prispeju sve trupe, prelazi se u obuhvatni napad sa krilima što je moguće više produženim. Na kraju se baca u borbu i konjica u masama. Ali, odlučujuću ulogu igraju vatra i obuhvat. Od manjeg su značaja strelci za koje se često smatra da su glavna stvar. Njihova je dužnost, kako se Napoleon izrazio, samo „amuser l'ennemi“ (zanimati neprijatelja) ili, kako mi to kažemo, da vežu i zavaraju neprijatelja. Ako se obe strane razviju u strelce, dolazi do onih borbi sa sporim tokom koje Klauzevic upoređuje sa sagorevanjem mokrog baruta.

Pruska je težila baš suprotnom. Napoleon je težio da zadobije premoć broja, a Pruska je bezbrižno jedan deo svojih trupa ostavila kod kuće. Napoleon je težio da dejstvuje zbijenom masom, a Prusi su bez cilja izdvajali trupe na ovu ili onu stranu. Napoleon je težio da svoje snage održi na okupu, a Pruska je u otsudnom trenutku i

ono šta joj je od trupa preostalo podelila na tri dela, koja međusobno nisu mogla da se pomažu; a kada je deljenjem, smanjivanjem i slabljenjem došla dotle da se našla pred neprijateljem pet puta jačim, ona se postavila leđima prema Parizu, a licem prema Berlinu i izazvala nadmoćnog neprijatelja da potera pobeđenog, radi uništenja, prema Rajni i Francuskoj. Prema tom obilju sudbonosnih pogrešaka, nedostaci u organizaciji, snabdevanju, odeći, naoružanju, pa čak i taktici, jedva mogu i da se uzmu u obzir. Da su Hoenloe i Gravert, prilikom napada na Fircenhajligen, isturili strelce, oni bi, možda, za izvesno vreme odložili, ali ne i otklonili poraz; a da su umesto u liniji nastupali u koloni, bili bi samo još brže i potpunije obasuti kartečom.

Ako smemo da verujemo Gnajzenauu, oficiri i vojnici nisu bili krivi za poraz kod Jene. Ako ne uzmemo u obzir slabotinjsku politiku, onda su glavni uzroci katastrofe ležali u višem voćstvu, malom broju trupa i nedovoljnoj artiljeriji. Tome treba još pridodati nehatnost i zaostalost u svima granama uprave i neke nedostatke u obuci, naročito u pogledu iskorišćavanja zemljišta. Za sve te optužbe jedva se može baciti odgovornost na Pruse po rođenju. Jer, svi viši položaji u generalitetu, kvartirmajsterštabu, diplomaciji i ministarstvima bili su u rukama samostalnih kneževa, stranaca ili nepruskih Nemaca, koji su radi svoje više obrazovanosti pozvani u zemlju koja se nalazila u duhovnoj tami.

Za vojno-reorganizacisku komisiju bilo je najvažnije da stvori jednog vojskovođu. Ovoga, naravno, nije bilo. Od komandanata armija i načelnika štabova sa Jene preostao je samo još Šarnhorst. Neke od sudbonosnih mera poticale su neposredno od njega, ali da druge spreči, njegov autoritet nije bio dovoljan. Sa njime se, dakle, nije moglo računati ni kao sa vojskovođom, niti kao sa načelnikom generalštaba. Nasuprot tome, na ruševinama Kolberga pojavio se jedan nov junak. U Gnajzenaua je morala da se položi sva nada.

Nedostajalo je sredstava da se poboljšaju nedovoljna odeća, naoružanje i oprema i umnoži artiljerija. Na tom području teško se moglo učiniti nešto temeljito. Stvar se mogla popraviti uglavnom samo kod oficira i ljudstva, kojima se, od svih optuženih, može dokazati najmanja krivica. Dotada su se oficiri regrutovali iz seoskog plemstva, a ljudstvo uglavnom iz ostalog seoskog stanovništva. Ukoliko to nije bilo dovoljno da se stvori vojska potrebne veličine, moralo se pribeći vrbovanju. Jer, gradsko stanovništvo i obrazovani staleži morali su biti što je moguće više oslobađani od tereta službe radi unapređenja industrije, trgovine i zanata, pa i nauke. Te privilegije, koje su se prostirale i na plemstvo, ali koje je ono koristilo samo u izuzetnim slučajevima, morale su se ubuduće ograničiti ili potpuno ukinuti, pošto iz idealnih i finansiskih razloga vrbovanje više nije moglo da se održi. Odatle je proizašla potreba za potpunom reformom načina popunjavanja oficira i ljudstva. Prvo je trebalo očistiti oficirski kor od fizički nesposobnih i moralno nedostojnih elemenata, a onda izvršiti popunu po novim načelima.

„Na oficirske položaje“, piše Gnajzenau, „mogu u miru da polažu pravo samo znanje i obrazovanje, a u ratu osobita hrabrost i oštrina pogleda. Stoga sve ličnosti iz čitave nacije koje poseduju te osobine moraju da imaju mogućnosti da polažu pravo na najčasnije položaje“. Gnajzenau je zahtevao da se sa oficirima postupa na način koji štiti njihov osećaj časti, ali da se istovremeno i motri na njihovo ponašanje van službe i da se primerom i poukom od strane svojih pretpostavljenih, kao i međusobno, od strane svojih drugova, vaspitavaju u ponašanju koje odgovara njihovom staležu. „Po osnovnim načelima koje je tada postavio Gnajzenau, upravljao se oficirski kor otada sto godina, i njima ima da zahvali za duh discipline i drugarstva kojima se odlikuje od drugih oficirskih korova“.

Za celu vojsku postavljen je zahtev: „Svi stanovnici države su njeni rođeni branioci“ i predloženo je uvođenje opšte vojne obaveze kao i uspostavljanje narodne milicije od mladih ljudi koji su dosada bili oslobođeni vojne dužnosti, a koji će se sami oblačiti, naoružavati i izdržavati.

Ti predlozi mogli su isprva da budu izvedeni samo unekoliko: finansiski položaj smanjene zemlje, koja je usled rata bila jako iznurena, nije dozvoljavao da se pokriju potrebni troškovi za tako obimne planove, a Pariski ugovor koji je sklopljen sa Francuskom 8 septembra 1808 godine određivao je veoma skroman maksimum vojnih snaga koje su smele da se drže i izričito zabranjivao uspostavljanje zemaljske milicije. Na te predloge bilo je moguće vratiti se u punom obimu tek 1813 godine. Radi zgodnije upotrebe vojska je podeljena u korpuse i brigade kao stalne formacije, a imalo se u vidu sjedinjavanje konjice u veće taktičke sastave. Težilo se, naravno, da se poboljšaju obuka, odeća i oprema, da se smanji komora, da se uvećaju zalihe pušaka, topova i municije, da se tvrđave obnove i snabdeju namirnicama. Time je za Gnajzenaua stvoren veliki posao, koji se još povećao kada je maja 1808 godine naimenovan za inspektora tvrđava, a 4 septembra iste godine za načelnika inžinjerije i člana komisije koja je pod generalom fon Jorkom imala da izradi pravila službe za pešadiju.

Pri tome se moralo biti u stalnoj gotovosti za rat sa Napoleonom. Pruska armija bila je isuviše mala i neobučena da bi mogla na bojnom polju da se meri sa velikim protivnikom. Stoga je Gnajzenau hteo da vodi rat iz tvrđava i utvrđenih logora. Bili su potrebni mnogi a ne samo jedan Kolberg da se neprijatelj natera da ih napadne, pa da se zatim aktivnom odbranom zamori. U malom ratu trupe bi se obučile za više zadatke. „Nijedna vrsta rata ne prekaljuje mladog vojnika brže i ne čini ga ravnodušnijim prema smrti nego što to čini tvrđavski rat“. Kada je 1808 godine izgledalo da pretstoji rat između Francuske i Austrije, Gnajzenau je predložio da se ta prilika iskoristi i da se u savezu sa Austrijom, Španijom, Engleskom i Švedskom ponova izvojuje nezavisnost. Kralj je smatrao da takav savez nije dovoljan, već da je, da bi se moglo nadati uspehu, potreban savez tri sile: Pruske, Rusije i Austrije. Međutim, Rusija nimalo nije bila sklona da pruži pomoć i opomenula je Prusku da se ne upušta

u tako očajnički poduhvat sa Austrijom koja nema vojskovođe. „Došla bi isuviše dockan da spase carevinu, ali upravo blagovremeno da propadne zajedno sa njom“.

Kada je Gnajzenau video da njegovi predlozi nisu primljeni, on je nameravao da formira jednu prusku legiju i da stupi sa njom u austrisku službu. „Za legiju“, pisao je on, „pretstavljaće čast, a ona će to i naročito moliti, da bude postavljena na najopasnijim tačkama, i nada se da će, ukoliko to okolnosti dozvole, uvek biti upotrebljena kao prethodnica i zaštitnica i da će učestvovati u svima najopasnijim poduhvatima“. Pošto je njegova ponuda odbijena, on je zamolio da ga otpuste da bi mogao da stupi u službu Engleske, pošto se ta sila upravo pripremala da sa vojskom od 40.000 ljudi stupi u borbu na kontinentu. Kada se posle teškog puta preko Švedske iz Gotenburga iskrcao u Engleskoj, ekspedicija je već bila otišla, i to ne u Severnu Nemačku, kako se Gnajzenau nadao, da bi tamo stvorila jezgro za opšti narodni ustanak, već na ušće Šelde. Svi pokušaji da se ostvari novi poduhvat u Severnu Nemačku su propali i postali potpuno bezizgledni, pošto je ekspedicija na Šeldi potpuno propala, a uz to je i pristigla vest o austriskom porazu kod Vagrama. „Cilj moga puta je promašen, svi rade na svom sopstvenom uništenju samo da bi odvažnom osvajaču što više olakšali njegovu igru”. Sama Austrija, bez moćnih saveznika, pouzdajući se samo u Španiju, isuviše se brzo latila oružja. Za podizanje narodnog ustanka, opšta simpatija prema, tobože, slobodnjačkim idejama Francuza bila je još isuviše živa. Bilo je potrebno još dugogodišnje zlostavljanje da bi došlo do ozdravljenja narodnog raspoloženja.

Kada se Gnajzenau u leto 1810 godine preko Petrograda vratio u Prusku, on je tamo naišao na izmenjenu situaciju. Altenštajnova vlada, u neprilici da nađe izlaz iz finansiskih teškoća, predložila je da se Šleska ustupi Francuskoj. Međutim, kralj ipak nije hteo da prihvati tu krajnju meru. Na čelo vlade pozvan je Hardenberg. Da bi dobio vremena za sređivanje finansija, kao i za pripremu opšteg ustanka, novi ministar bio je prinuđen da se bez otpora prividno potčini Napoleonovoj volji.

Svi viđeniji ljudi, koji su bili osumnjičeni da pripadaju partiji rata, morali su stoga da budu uklonjeni. Šarnhorst je podneo ostavku na položaj ministra rata, a Gnajzenauu je preporučeno da pričeka na bolja vremena u Šleskoj. „Tako sam se najzad vratio, bogat gorkim iskustvima, a sa malo, ili bolje rečeno, potpuno bez nade”. Na svom imanju Mitel-Kaufung on je naišao na veoma rđavo stanje. Međutim, znatan kraljev poklon spasao ga je bankrotstva.

U toku 1811 godine nisu mogle celom svetu ostati nezapažene pripreme koje je Napoleon vršio za rat protiv Rusije. Svi rodoljubi navaljivali su na kralja da stupi u savez sa Rusijom. Da su njihove želje bile ispunjene, neizbežna posledica bi bila razbijanje Pruske od strane Napoleona i njeno potpuno osvajanje. Rusija nije imala ni snage ni volje da je oslobodi. Ostati neutralan nije bilo moguće. Stoga je kralj Napoleonu ponudio savez. Uz garanciju za ono što je

posedovao, on je hteo da se obaveže da spremi jedan pomoćni korpus. Ponuda je primljena sa uzdržljivošću. Prvi čin pretstojećeg rata protiv Rusije trebalo je da bude uništenje Pruske. Za Napoleona je, dakle, bilo nemoguće da toj sili garantuje njen posed. Na predlog Gnajzenaua bilo je odlučeno da se neotklonjivi napad preduhitri. Odavno planirana borba sa naslonom na tvrđave i ušančene logore treba da se ostvari. Ali tako daleko kralj ipak nije hteo da ide. Gnajzenaua ipak zovu u ministarstvo kao državnog savetnika za obradu vojno-političkih pitanja i stavljaju mu u zadatak da sastavi odbranbeni plan u slučaju ako bi Napoleon stvarno hteo da osvoji zemlju i da je liši nezavisnosti. On predlaže da se odmah započne sa mobilizacijom vojske, da se trupe ujedine u utvrđenim logorima kod Špandaua i Kolberga, da se tvrđave dovedu u odbranbeno stanje i da se u celoj zemlji, pa čak i u ustupljenim provincijama, narod pozove na opšti ustanak. Na to je kralj zapovedio da se pozovu rezervisti. Trebalo je da se otpočne sa građenjem Kolberškog logora, da se trasira logor kod Špandaua, da se formira 40 rezervnih i 11 dopunskih bataljona od obveznika, a i da se pojačaju pešadiske čete. Takve mere nisu mogle da ostanu sakrivene. 27 avgusta zatražio je francuski poslanik u Berlinu, Sen Marsan, obaveštenja o ciljevima tih priprema. Hardenberg odgovara: „Pruska se naoružava zato što to čine i sve susedne države". „A šta Pruska namerava da učini sa tim trupama?" bilo je sledeće pitanje. „Da umre sa mačem u rukama, a nikada više da propadne nečasno; sve tvrđave su opremljene i na prvi znak 100.000 ljudi stajaće pod oružjem". Na to Napoleon obećava sklapanje saveza, ali pre stupanja u dalje pregovore zahteva da se odmah izvrši razoružanje, inače će, u suprotnom slučaju, maršal Davu dobiti zapovest da umaršira u Prusku. I pored Gnajzenauovih prigovora, započete pripreme bivaju suspendovane, radovi kod Kolberga i Špandaua obustavljeni, a od obveznika otpuštaju se oni čije ponovno pozivanje može da usledi u roku od 48 časova.

26 oktobra Sen Marsan je dobio punomoćja za zaključenje francusko-pruskog saveza. Kralju je bilo ostavljeno da bira između pristupanja Rajnskom savezu ili zaključenja jednog saveza o napadu i odbrani „za sve slučajeve i za uvek". Kao pomoćni korpus protiv Rusije zahteva se samo 20.000 ljudi. Više se polaže na pomoć koju bi mogla da pruži pruska uprava francuskoj vojsci da bi „kao bujica" prešla preko Njemena. Zahteva se slobodan prolaz od Elbe do Visle, kao i liferovanje hrane. Nema razloga za smanjenje kontribucija, ili za prekoračenje maksimalne jačine pruske vojske. Kontinentalna blokada treba da bude zadržana i sa Engleskom ne sme da bude potpisan mir, izuzev na bazi slobode mora. Ti prekomerni zahtevi stavljali su u izgled samo potpuno potčinjavanje. Da bi izbegao sigurnu propast, Hardenberg predlaže odbijanje ugovora i tesan naslon na Rusiju. Kralj odgađa odluku do povratka Šarnhorsta koji pregovara u Petrogradu. On je, istina, doneo neke pristanke i obećanja, ali Rusija nije ni pokušavala da sakrije da će se ruska vojska, ako se okolnosti budu nepovoljno razvijale, povući korak po korak u unu-

trašnjost Rusije, u skladu sa osnovnom defanzivnom idejom njenog ratnog plana i da će Prusku, na taj način, potpuno ostaviti u vlasti svoga protivnika. Šarnhorst je trebalo da zadobije još i bečki dvor. Kada ni ta misija nije urodila plodom, kralj se odlučio da se potčini Francuskoj. On nije imao poverenja ni u rusku vojsku, ni u ustanak pruskog naroda.

Napoleon je učinio kraj neodređenom stanju. Februara 1812 godine on je izdiktirao pruskom poslaniku, generalu fon Kruzemarku, ugovor o savezu kakav je on želeo da bude i objasnio mu da je već izdato naređenje za ulazak francuskih trupa u Prusku i da od prihvatanja ovog ugovora zavisi da li će se ono izvršiti u miru ili u ratu. Pruska je potpuno predana u ruke Napoleonu. Istovremeno sa kurirom, koji je preneo ugovor, stigla je u Berlin i vest da Gidenova divizija maršuje od Magdeburga ka Štetinu. Mnogi oficiri otišli su u Rusiju. Gnajzenau je na svoju molbu razrešen dužnosti državnog savetnika, ali je zadržao svoju punu platu i bio je u tajnosti upućen na jedno političko kružno putovanje da bi se dogovorio sa merodavnim državnicima o sredstvima i putevima za oslobođenje Evrope. On je otišao prvo u Beč, onda u Petrograd i bio je na oba mesta prijateljski primljen, ali nije mogao da postigne ništa pozitivno. Više uspeha imao je u Štokholmu, gde je prestolonaslednik izrazio spremnost da se sa 30.000 ljudi iskrca u Severnoj Nemačkoj. I u Engleskoj je kod princa regenta naišao na predusretljivost. Međutim, zbog Napoleonovih pobeda kod Smolenska i Borodina, tadašnji trenutak nije izgledao zgodan za iskrcavanje. Trebalo je čekati da se vidi kako će se stvari razvijati. Nametnuto vreme besposlice Gnajzenau je upotrebio da poseti kupališta u Bukspolu. Tu ga je stigla vest o požaru Moskve i povlačenju Velike armije. Još nije izgledalo da je mnogo dobijeno. Moglo se očekivati da će se Napoleon sa 155.000 ljudi zaustaviti iza Visle, da će učiniti kraj daljem prodiranju Rusa, da će privući pojačanja i otpočeti rat iznova. Na otcepljenje Pruske i Austrije nije se moglo ni misliti.

Gnajzenau se nadao u nov preokret stvari samo od englesko-švedskog iskrcavanja. Da bi ga sproveo u delo, on je požurio u London. Za to iskrcavanje hteo je da upotrebi ne samo trupe koje su se još nalazile u Engleskoj, nego i jedan deo Velingtonove armije. U nekadašnjim hanoveranskim, hesenskim i braunšvajgskim zemljama trebalo je organizovati narodni ustanak i time naterati Napoleona na povlačenje iza Rajne, a Prusku na pristupanje Rusiji i Engleskoj. Ali Gnajzenau je u engleskom ministarstvu imao samo malo uspeha. Čak ni vesti o žalosnom stanju francuske vojske nisu mogle da dadu hrabrosti za energične odluke. On je postigao samo to da je rusko-nemačka legija uzeta u engleski najam i da je obećano da će biti otposlano potpuno naoružanje za vojsku od 20.000 ljudi koja je trebalo da se obrazuje u Severnoj Nemačkoj, kao i da će se i dalje voditi računa o njenom izdržavanju. Onda ga je vest o konvenciji kod Taurogena pozvala kući. 25 februara 1813 godine on se iskrcao u Kolbergu. Odlazi u Berlin, biva pozvat u Breslavu, gde stiže 10 marta. Odbija predlog Hardenberga da se odmah vrati u Englesku da bi

tamo sklopio ugovor o savezu. „Time što je upotrebljen za diplomatsku službu, on je već propustio jedan slavni bojni pohod i ne bi želeo da se izloži opasnosti da i u drugome ne uzme učešća". On biva naimenovan za general-majora i drugog general-kvartirmajstora u Bliherovom štabu.

Gnajzenau se nadao da će se čim Rusi prekorače granicu dići ne samo Pruska, već i Austrija, pa i države Rajnskog saveza. Međutim, Austrija, koju je iskustvo iz 1809 godine odvraćalo od nepromišljenih koraka, držala se povučeno, a Nemačka je isuviše zavolela jaram koji je godinama nosila da bi ga se lako otresla. Tako je preostala samo Pruska. Ona je već marta meseca stavila pod oružje preko 100.000 ljudi i time skoro utrostručila svoju dotadašnju vojsku; ali, za operativnu upotrebu moralo je još mnogo da se odbije od toga broja. Državi koja je bila iscrpljena sedmogodišnjim zlostavljanjem nedostajala je energična spoljna podrška. Rusi su samo polako gonili ostatke Velike armije, a u Poljskoj su pred svima tvrđavama do kojih su mogli da stignu ostavljali znatne snage — korpuse za blokadu. Kada su se krajem aprila, na desnoj obali Elstera, južno od Lajpciga, spojili sa Prusima i obrazovali vojsku od 87.000 ljudi, Napoleon je već maršovao niz Salu, preko Naumburga, sa 142.000 ljudi sa ciljem da se ujedini sa 40.000 ljudi koje je vicekralj Italije spasao iz povlačenja i iz severnonemačkih garnizona.

Prvog maja jedna dugačka kolona francuske armije stajala je između Markgranšteta i Naumburga, druga između Štesena i Kala, a treća se kretala od Merzeburga preko Gintersdorfa ka Lajpcigu. Napoleonova namera je bila da idućeg dana nastavi marš preko te varoši, da s leve strane obiđe saveznike koji su stajali iza Elstera i da ih potisne u južnom pravcu. Vitgenštajn, vrhovni komandant rusko-pruske vojske, hteo je istoga dana da pređe Elster u dve kolone kod Pegaua i da udari u bok francuskoj armiji koja se kretala prema Lajpcigu. Francuska kolona, čim je osetila da joj je bok ugrožen, nije nastavila marš, već se okrenula prema opasnosti. Udarac nije bio upravljen u bok, već protiv širokog fronta. Ako bi ovaj nastupio sa krilima u obuhvatnom položaju, slabi napadač bio bi zgnječen od ogromne nadmoćnosti. Ali, Napoleon se i ovde, kao i na drugim mestima, pridržavao metoda da prvo prikupi svoje snage u masu, da se, kao što kaže Moltke, stavi u stanje kalamiteta*), pa da se tek onda razvije i raširi da bi mogao da obuhvati neprijatelja. Za to je trebalo vremena, i to izgubljeno vreme dobro je došlo saveznicima. Oni su stekli preimućstvo u odnosu na neprijatelja koji je već bio blizu, ali još nije bio preterano jak, došli su do ubeđenja da Francuzi nisu nesavladljivi i mogli su, pošto im je postala jasna ogromna nadmoćnost protivnika, da neometani napuste bojno polje, a da ih niko nije gonio.

Povlačenje se vrši bez ikakvih smetnji koje bi bile vredne pomena. Za njima polako kreće pobednik koji je svoje brojno stanje

*) Calamité — nevolja, beda, zlo; da se stavi u stanje iz koga će neprijatelju naneti veliko zlo. — Prim. red.

opet doveo na 176.000 ljudi. Osećajući se znatno nadmoćnim, on misli da može da podeli svoje snage, jer zabludom smatra da je i neprijatelj učinio to isto. Sa 106.000 ljudi on namerava da goni Ruse preko Drezdena ka Baucenu, a Neja sa 70.000 ljudi šalje za Prusima, za koje je mislio da se povlače prema Berlinu. Ovo razdvajanje saveznici nameravaju da iskoriste. Stalnim izmicanjem moralo bi da dođe do slabljenja dobrog i oduševljenog raspoloženja trupa. Potrebno je pružiti uspešan otpor kako bi se dobilo u vremenu za dalje pripreme i da bi se pokazalo Evropi da je u borbi zadobijena bar ravnopravnost, a naročito da bi se dokazalo Austriji da je potreban još samo broj pa da se zadobije i nadmoćnost. Bitka kod Baucena nije ispala sasvim onako kako se nadalo. Napoleon je pozvao Neja natrag, a u međuvremenu se polako koncentrisao prema neprijatelju koji se skupljao iza Špreje. Istina, položaj se nije mogao održati protiv skoro dvostruke nadmoćnosti. Ali, uspeh koji je izvojevao neprijatelj tako je neznatan da pobedniku ne može da se pripiše majstorstvo u rukovođenju. Nasuprot tome je Gnajzenau, koji je posle Šarnhorstovog ranjavanja kod Gros-Geršena bio Bliherov načelnik štaba, „pokazao ispravno gledište, zdravo rasuđivanje i retku pribranost, što ga je učinilo izvrsnim generalom".

Saveznici nastavljaju povlačenje uz ponovljene borbe. Revnost gonioca ubrzo popušta. Ukoliko više napreduje, njegova krila su sve ugroženija, sa jedne strane od Austrije, a sa druge od Engleske i Švedske. U celoj Pruskoj se neprestano vrše pripreme. Ruske trupe se približavaju. Sa Austrijom se još uvek nalazi u miru. Ali, koliko dugo će ovaj još trajati! Ranije je Napoleon umeo da osigura svoje bokove pretnjama i obećanjima. Ali je popustio strah kojim je on ulevao snagu tim svojim sredstvima strategije. Pokolebana je vera u nepogrešivost begunca od Berezine i pobednika od Gros-Geršena i Baucena. Sada, radi osiguranja bokova, on upućuje Vandama i Davua na donju Elbu, Viktora na Odru, Udinoa ka Berlinu, a Neja i Loristona ka Breslavi. Postoji opasnost da se armija rasturi u bočnim osiguranjima. Napoleonu nije preostalo ništa drugo nego da pristane na primirje, koje je i njegovim protivnicima bilo dobrodošlo za upotpunjavanje njihovih priprema i zaključenje novih saveza.

Za vreme trajanja tog primirja Gnajzenau je naimenovan za vojnog guvernera Šleske i na njega je preneta komanda nad celokupnim landverom i svim odbranbenim ustanovama te provincije. Od 66 bataljona landvera, koje je trebalo organizovati, tek je 24 bilo unekoliko spremno za rat. Svuda su nedostajali oružje, delovi odeće i opreme, novac i osoblje za obuku. Da bi se sve to stvorilo, bio je potreban čovek kakav je bio Gnajzenau, koji je svoju energiju postepeno preneo na sve civilne i vojne ustanove. Do sredine jula bilo je postignuto toliko da je veći deo formiranih bataljona i eskadrona mogao da se ujedini sa operativnom vojskom, a ostatak je bio upućen u tvrđave. Gnajzenau je isto tako imao da se brine za osposobljavanje i opremu tvrđava, organizaciju poljske artiljerije, raspore-

đivanje municiskih kolona, osnivanje depoa za municiju i oružje. 21 jula naimenovan je za generalkvartirmajstora Bliherove armije.

Za vreme primirja pristupile su Rusko-pruskom savezu i Austrija i Švedska, a Engleska ga je podržavala novcem, oružjem, municijom i sa nekoliko trupnih jedinica. Nasuprot tome, Danska je, kao neprijatelj Švedske, prišla Francuskoj. Kneževi Rajnskog saveza, izuzev kneževa Meklenburga i Anhalta, ostali su verni Napoleonu. Pri isteku primirja Napoleon se sa 418.000 ljudi nalazio u Saksonskoj i Šleskoj, uglavnom između Lignica i Drezdena, sa centrom kod Gerlica, zaštićen s leđa utvrđenom linijom Elbe: Magdeburg—Vitenberg—Torgau—Drezden—Kenigštajn. Izdvojeni su bili Davu sa 48.500 ljudi kod Hamburga i Vrede sa 25.000 kod Pasave. Protiv Napoleona stajala je u Šleskoj glavna saveznička armija od 229.200 ljudi, na njegovom levom boku kod Berlina švedski prestolonaslednik sa 128.000 ljudi, a na njegovom desnom boku u Severnoj Češkoj Austrijanci sa 127.300 ljudi. Te tri armije u ukupnoj snazi od 485.000 ljudi trebalo je da napadnu neprijatelja koji se nalazio upravo u njihovoj sredini. Ako bi se Napoleon sa nadmoćnošću bacio na jednu od tri armije, trebalo je da se ona izvuče ispred nadmoćnog udarca, a da druge dve utoliko žešće napreduju.

Međutim, Napoleon nije gajio namere koje su mu bile pripisivane. Trebalo je da Davu od Hamburga, pošto bi prethodno potisnuo slabijeg Valmodena koji je stajao prema njemu, Žirar sa 10.000 ljudi od Magdeburga i Udino sa 70.000 ljudi iz Lužice nateraju švedskog prestolonaslednika na povlačenje i da zauzmu Berlin. Osiguranje prema Austrijancima trebalo je da preuzme 99.000 ljudi na Elbi, uzvodno od Drezdena i na prelazima Lužičkih Planina. 239.000 ljudi zadržao je Napoleon na svom raspoloženju protiv 229.000 vojnika neprijateljske glavne armije. Ova nadmoć mu se učinila nedovoljnom za ofanzivu, utoliko pre što je smatrao da se ne može bezuslovno osloniti na desno bočno osiguranje prema Austrijancima. On se zato odlučio da se povuče od Gerlica toliko koliko je potrebno da bi Austrijanci, koji bi eventualno prodrli preko Lužičkih Planina, dospeli pred front njegovog položaja. On je nameravao da sudbinu Evrope odluči u defanzivnoj bici sa 333.000 ljudi protiv 350.000. Međutim, saveznici se nisu upustili u taj plan. Austrijanci su se u severnom delu Češke osećali krajnje ugroženi i povukli su se iza Elbe i Egera do Čeških Rudnih Planina; ali i tu su smatrali da su izloženi napadu nadmoćnijih snaga od Drezdena i zatražili su podršku od Glavne armije koja im je bila odobrena dodeljivanjem 124.200 Rusa i Prusa. Neugrožen na oba boka i sa 105.000 ljudi pred sobom, Napoleon je imao slobodne ruke. On je nameravao da se prvo okrene prema onih 124.200 Rusa i Prusa koji su imali za cilj da se spoje sa Austrijancima preko planinskih prevoja Glaca, kroz Češku. To bi pod izvesnim okolnostima moglo da ima za posledicu potiskivanje tih Rusa i Prusa prema Beču, kao i povlačenje Austrijanaca u istom pravcu.

Ali pre nego što je moglo da se pristupi izvođenju plana, krenulo je u napad 105.000 ljudi koji su kao Šleska armija bili ostav-

ljeni u Šleskoj pod Bliherom i Gnajzenauom, potisnulo je isturene francuske korpuse sve do Lignica, i svojim sve daljim napredovanjem nateralo Napoleona da napusti sve planove koji su bili upereni protiv Češke i nove Glavne armije pod Švarcenbergom, a da se prvo oslobodi neprijatelja koji mu je došao u neposrednu blizinu. Pošto je Bliher bio spreman da dva puta nadmoćnijem neprijatelju pruža otpor koliko god je to moguće, bilo bi dovoljno samo malo „activité, vitesse" pa da Šleska armija za duže vreme bude učinjena neškodljivom. Ali, pošto je Napoleon tek 21 avgusta sakupio najveći deo svoje armije kod Levenberga, na levoj obali Bobera, održao revi trupa i tek onda osvojio prelaz preko jedinog mosta, to je ostalo dovoljno vremena da se Šleska armija povuče pred neprijateljskom nadmoćnošću, shodno datom naređenju, mada i po cenu zaštitničkog boja sa velikim gubicima. Bliher nije bio tučen i nije mogao da bude gonjen slabim, u najmanju ruku isto tako jakim snagama pod Makdonaldom. Napoleon je mogao da se okrene protiv Glavne armije saveznika samo sa otprilike polovinom svojih korpusa.

Na vest da se Napoleon kreće ka istoku, Glavna armija je udarila u zapadnom pravcu, prešla Češke Rudne Planine, da bi preko Lajpciga pružila podršku švedskom prestolonasledniku, ali je onda morala da skrene ka Drezdenu radi odbrane od mogućeg bočnog udara. Napoleon je kod Stolpena sjedinio ostatke svoje armije koju je vratio iz Šleske sa najvećim delom trupa u Lužičkim Planinama i na Elbi, da bi sa njima prešao Elbu u području Kenigštajna i pao u bok neprijateljskoj Glavnoj armiji koja je napadala Drezden. Vojskovođa je pronašao priliku za otsudan udarac. Od izvođenja ga je odvraćala samo pomisao na nedovoljnu jačinu. Nije se smelo ogrešiti o osnovno načelo napoleonovske strategije da „pobeđuje jači". Kod Stolpena je bilo prikupljeno 180.000 ljudi, a 25.000 ljudi branilo je Drezden. Ali je i protivnik, svakako, raspolagao sa više od 200.000 ljudi. Napoleon je sam bio kriv što je odnos snaga bio takav. On je Udinou dao 70.000 ljudi, isuviše malo da bi mogao da izvojuje pobedu, a suviše mnogo za demonstraciju koja bi protiv švedskog prestolonaslednika bila dovoljna. Osim toga, on nije umeo da tuče Blihera kod Levenberga i da se za gonjenje zadovolji manjim brojem snaga. On je za napad na neprijateljsku armiju kod Drezdena mogao da raspolaže sa četiri korpusa više. Nije bilo potrebno da bude brojno slabiji. Rezigniran, on je povukao konsekvence svojih pogrešaka, otišao je desnom obalom Elbe do Drezdena, sprečio je jedan neozbiljan napad, nije potukao svoje protivnike, ali ih je uverio da ne mogu da učine ništa bolje nego da se opet povuku. Još je bilo moguće da se neprijatelju gonjenjem nanese jedna vrsta poraza. Tada je stigla vest da je Bilov kod Gros-Berena odbio napad Udinoa, a da su Bliher i Gnajzenau na Kacbahu potpuno potukli Makdonalda.

Ova poslednja pobeda nije bila zadobijena bez teškoća. Već kod Levenberga pokazalo se da Gnajzenau nije imao dovoljnu uvežbanost u rukovođenju većim masama, a nije ni mogao da je poseduje. Otstupanje trupa, koje se pokazalo kao potrebno, moglo je pri drugom rasporedu da bude izvedeno brže i sa manjim gubicima. I

narednih dana povlačenja bilo je kod vrhovnog vođstva dosta pogrešaka. Prema uputstvima izdatim od Vrhovne komande trebalo je izmicati neprijatelju ako on napreduje, i goniti ga u stopu ako se povlači. Usled nesporazuma neprijatelj je na jednom krilu krenuo napred, a na drugom se povukao, da bi zatim i tu opet prešao u nastupanje. Gnajzenau je hteo da parališe sve te komplikovane pokrete u jednom i drugom pravcu. Naporni noćni marševi, dugo čekanje, gonjenje i povlačenje, sve pri nedovoljnom snabdevanju, smatrani su potrebnim, ali su izazvali kod oficira i ljudstva krajnju zlovolju, koju je delio čak i Bliher. Poverenje i radosno raspoloženje ponovo je uspostavila tek pobeda na Kacbahu, za koju se uglavnom moglo zahvaliti najviše komandovanju.

Pobednik kod Drezdena morao je da iščekuje napad pobednika kod Gros-Berena i Kacbaha. Radi odbrane od opasnosti koja je pretila, odvajani su korpus za korpusom iz armije koja je progonila neprijateljsku Glavnu armiju, dok na kraju nije preostao samo jedan korpus koji je uništen kod Kulma. Sada su prema Napoleonu stajala čak tri pobednika.

Glavna armija u Češkoj imala je ipak dosta posla oko reorganizacije svojih sastava. Napoleon je verovao da će Makdonald još duže vremena zadržavati Blihera na Boberu, Kvajsu i Nisi. Opasan mu se učinio samo švedski prestolonaslednik koji je stvarno bio najbezopasniji. On namerava da protiv njega povede jedan deo raspoloživih trupa, da se spoji sa Nejom, koji je primio komandu nad „berlinskom armijom" namesto Udinoa, da odbaci prestolonaslednika, zauzme Berlin i takvim uspehom ponova uspostavi svoj ugled. Tek što je svoje trupe stavio u pokret, a Makdonald je javio da više nije moguće zadržati Blihera i da on silovito nadire. Napoleon je primoran da se okrene protiv toga neprijatelja. Bliher uzmiče čim je saznao za prisustvo cara. Napoleon sada namerava da opet preduzme marš na Berlin, kada ga iz Drezdena pozivaju u pomoć: Češka armija, kažu, napreduje. Napoleon se žuri da spase glavni grad Saksonske i odbacuje slabe neprijateljske snage koje su stvarno bile prešle preko Rudnih Planina.

U međuvremenu Nej je na svoju ruku krenuo protiv prestolonaslednika, bio kod Denevica tučen i morao je da se povuče u Torgau. Ali, prestolonaslednik nema uopšte nameru da iskoristi tu pobedu na bilo koji način. On se štaviše povlači prema Cerbstu i Roslauu i ostavlja samo Bilova da opsađuje Vitenberg, a Tauencina da osmatra Torgau. Za vođenje rata u toku idućih nedelja on, dakle, ne dolazi u obzir.

Napoleon ima posla samo još sa dva protivnika, Šleskom i Glavnom armijom. On se prvo okreće protiv poslednje, odbacuje isturena odeljenja, prodire u Češku, sudara se kod Kulma sa prikupljenom vojskom, ali se ne usuđuje da je napadne, vraća se opet natrag, da bi na drugoj obali Elbe to isto pokušao protiv Blihera koji je kod Baucena iza r. Špreje poseo jak položaj. Napad se priprema, ali se ne izvršuje. Nedostaje poverenje u Makdonaldovu armiju koja

je bila tučena na Kacbahu, kao i odlučnost da ubaci u borbu Gardu i ostale još nedirnute trupe. Pošto Napoleon više nije bio u stanju da napada, morao je da se ograniči na odbranu. On se povlači na levu obalu Elbe, ostavlja desno od reke samo jedan pešadiski i jedan konjički korpus radi osiguranja drezdenskog mosta, zauzima nizvodno levu obalu Elbe do Desaua i za leđima glavne prelaze preko Mulde, a uzvodno se utvrđuje između Kenigštajna, Pirne i Dipoldiske Šume (15 km južno od Drezdena), dok gardiske jedinice ostavlja u Drezdenu. Na tom položaju namerava da sačeka napad, ali se saveznici ustručavaju da ga preduzmu. Glavna armija usuđuje se da preko Rudnih Planina dopre samo u blizinu Hemnica, s tim da se odmah požuri natrag u Češku čim Napoleon krene sa svojom rezervom iz Drezdena. Na obe strane došlo se do mrtve tačke.

Tada je Gnajzenau našao rešenje. Šleska armija treba niže od Drezdena da pređe Elbu. To će imati za posledicu da će se Nej, koji stoji prema prestolonasledniku između Desaua i Vitenberga, osetiti ugrožen za leđima i izmaći, tako da će Severna armija moći lako da pređe preko Elbe. Kada ova srećno pređe na levu obalu, Bliher će je povući za sobom i povesti na Lajpcig. Onda će Napoleon da se baci na neprijatelja koji potiskuje Neja i kvari njegove planove. Ali, čim se Napoleon bude udaljio od Drezdena niz reku, Glavna armija će bez muke moći da otera slabog neprijatelja koji će stajati prema njoj. Biće moguće da se sa severa i juga nadire u pravcu Lajpciga i da se tamo izvrši sjedinjavanje. Opasnosti kojima je Gnajzenau u tome planu izlagao Glavnu i Severnu armiju nisu bile značajne, ali su utoliko znatnije bile opasnosti koje je morala da preuzme na sebe Šleska armija.

Međutim, uspelo je da se neprijatelj prevari. Napoleon je saznao o odlasku Blihera iz Baucena istovremeno sa vešću da je Jork, u krvavoj borbi kod Vartenburga izvojevao za Šlesku armiju prelaz preko Elbe. U međuvremenu je i prestolonaslednik prešao Elbu. 5 oktobra potisle su Severna i Šleska armija Neja južno od Desaua i Vitenberga i dostigle liniju Radegast—Jesnic—Šmideberg. Desno krilo Glavne armije stajalo je na severnim obroncima Rudnih Planina, između Helendorfa i Sajde. Centar je napredovao do rejona južno od Flehe, Hemnica i Gesnica (južno od Altenburga), a levo krilo do Gere. Slab neprijatelj je otstupio pred njima. Saveznici skoro i nisu bili sprečavani da sa severa i juga nadiru, da se ujedine i da sa velikim snagama izbiju u oblast Drezdena. Napoleonu su se pružala dva puta da izmakne opasnosti koja mu je pretila i da umesto poraza zadobije odlučnu pobedu. On je mogao da krene ka Lajpcigu, da se levo osigura prema Glavnoj armiji i da desno pođe u napad protiv Šleske i Severne armije. Osim toga, on je mogao da se povuče preko Elbe, da je opet pređe ispod Magdeburga, da privuče Davua i da sa velikom vojskom krene u napad protiv levog boka saveznika koji su se kretali prema reci i kojima je nedostajalo jedinstveno voćstvo. Izgledalo je kao da se uspehu u prvom slučaju suprotstavlja činjenica da su saveznici sa dve strane već bili bliže Lajpcigu nego Napoleon koji se nalazio u Drezdenu. Na osnovu svih dotadašnjih isku-

stava, ipak se nije moglo pretpostaviti da će Severna i Glavna armija na bilo koji način prenagliti. Obe mogućnosti obećavale su, dakle, pun uspeh, samo da se sa odlučnošću i punom snagom prišlo izvođenju jedne ili druge.

Međutim, Napoleon je hteo da što je moguće duže ostavi za sebe otvorena oba puta, a naročito da ne napusti Drezden. Pošto se u poslednjem momentu ipak odlučio da krene prema Lajpcigu, on je unapred pristao na gubitak 40.000 ljudi koje je ostavio u Drezdenu. Marš na Lajpcig on nije nastavio do samog cilja, već je još pre Vurcena skrenuo protiv Šleske armije za koju je javljeno da se nalazi kod Dibena. Gnajzenau nije sačekao napad francuske vojske koja je, uglavnom, već bila ujedinjena, već je napustio najkraći put do Lajpciga i skrenuo udesno da bi sa Šleskom i Severnom armijom levo od Sale pokušao da izvrši spajanje sa Glavnom armijom preko Lajpciga. Uspeo je da pridobije za otstupanje i prestolonaslednika. Obe su armije bez ikakve smetnje i u prvo vreme neprimećeno dospele iza Sale, između Alslebena i Halea. Kod Desaua i Roslaua ostavljen je samo Tauencinov korpus. Napoleon je pretpostavljao da se tu nalazi bar cela Severna ako ne i delovi Šleske armije. Pre nego što je pošao dalje prema Lajpcigu ili Sali, on je hteo da protera sa svog boka i leđa toga neprijatelja koga je daleko precenio. Dok je sam ostao kod Dibena, on je veliki deo svoje vojske poslao preko Vitenberga niz Elbu i napao tobožnju Severnu armiju frontalno kod Desaua i Roslaua, a od Vitenberga u levi bok. Tauencinovi domobranci povukli su se prema Berlinu. Postignuto je samo to, ali su zato bili izgubljeni dragoceni dani.

Na Napoleonovu sreću izgubila je i Glavna armija mnogo u vremenu. Da bi, po mogućstvu, izbegla bitku i da bi navela Napoleona da se vrati natrag preko Sale, ona je odustala od marša na Lajpcig i preko Altenburga i Cajca povukla se čelom sve do Vajsenfelsa. Time je bila uspostavljena veza sa Šleskom armijom i Gnajzenau je sada mogao da nastoji da se sa tri armije zajednički pređe u napad. Ali, pošto je za Glavnu armiju bilo nemoguće da napreduje neposredno preko Lajpciga, kao i preko Elstera uzvodno i nizvodno, dok je nastupanje preko reke Plajse uzvodno bilo vrlo teško, to je ona ostavila samo Đulajev korpus radi zatvaranja zapadne strane Lajpciga, a sa ostalima se opet vratila preko reke da bi nastupala prema Lajpcigu, uglavnom, bornaškim putem.

16 oktobra ujutru, na licu mesta kod Vahaua bilo je tek 72.000 ljudi, dok je Napoleon po završenom udarcu u vetar kod Vitenberga već prikupio svoje snage i pojavio se na bojnom polju sa 138.000 ljudi. Pred njime je zadatak da uništavajući tuče upola slabijeg neprijatelja. Ako bi mu uspelo rešenje toga zadatka, bilo bi i sa svima ostalim svršeno. Ipak, on tom najbitnijem zadatku nije dorastao, isto toliko, pa čak i manje nego što je bio kod Gros-Geršena, Baucena i Levenberga, uglavnom zbog toga što preimućstvo broja iskorišćava samo za nagomilavanje rezervi iza sredine armije, pa su otstojanja za njihovu blagovremenu upotrebu na presudnom mestu uvek bila

isuviše velika. Kod Vahaua se nije uspelo čak ni toliko da se potisne neprijatelj, koji je to popodne dobio neka pojačanja; postignuto je samo toliko da je položaj sačuvan. Dok je kod Vahaua propao Napoleonov frontalni napad, Jork je kod Mekerna, u krvavom frontalnom napadu, uz puno gubitaka, odbacio Marmonov korpus koji je Napoleonu štitio leđa. Mogao se postići i mnogo veći uspeh uz manju cenu da Gnajzenau nije izolovao od boja veliki deo Lanžeronovog korpusa i cele korpuse Sakena i Sent Prista. Zakon koji je tada važio i po kome je za sve moguće slučajeve trebalo zadržati prejake rezerve, odlučujućeg 16 oktobra lišio je Napoleona pobede, a Bliheru je pobedu bitno umanjio. Ipak je postignuto to da se Bliher uveče pojavio na Parti za Napoleonovim leđima. Osim toga, pošto su se sa severa i juga približavali Severna armija i zaostali ruski i austriski korpusi, Napoleonova situacija bila je očajna već u noći uoči 17-og. Put prema Torgauu, ukoliko bi njime blagovremeno krenuo, stajao mu je još otvoren. Ali, pošto je Napoleon uobražavao da se održao na svom položaju i da je, dakle, pobedio, to on očigledno nije imao razloga da koristi taj put. Izgledalo je, dakle, da je izgubljen.

Ali, u Vrhovnoj komandi Saveznika više su voleli da se oslobode strašnog protivnika bez očajničke borbe. Stoga su mu 17-og popodne otvorili izlaz preko Lajpciga ka Sali; Napoleon je u toku dana stekao toliko razumevanja za svoju situaciju da je pristao da iskoristi vrata koja su mu bila otvorena. Osiguran zaštitničkim položajem, koji je 18-og štitio istočni deo varoši u obliku polukruga dugačkog dve milje, a 19-og prvo odbranio bedeme grada pa zatim i levu obalu Elstera, Napoleon je uz dvodnevne borbe, preko jednog mosta, od 17-og uveče do 19-og u podne izvršio povlačenje u dugoj koloni komora, prtljaga i trupa. Sada Gnajzenau navaljuje na neprijatelja na najosetljivijem mestu, na severnoj ivici grada, zatim hoće da ga neodložno goni i zbilja izvodi gonjenje, bar sa Šleskom armijom, sve do Ajzenaha i pored prigovora i otpora Vrhovne komande. I sa ovim ograničenjem gonjenje ima veliko dejstvo; Vrede, koji se kod Hanaua suprotstavlja struji begunaca, dopunjuje gonjenje u tolikoj meri da se od 160.000 Francuza spasava preko Rajne samo njih 60.000.

U Lajpcigu su se Štajn i Gnajzenau zarekli da neće odustati od rata pre nego što cela Evropa bude oslobođena od tiranina. Ali u toj nameri oni su bili prilično usamljeni. Austrija je htela da se zaustavi na Rajni. Ona nije verovala da je u njenom interesu da Francuska bude još slabija te da na taj način pripomogne Rusiji i Pruskoj da dođu do još veće snage. Kralj Fridrih Vilhelm gledao je isprva sa dvoumljenjem na tako opasan i nesiguran poduhvat kakav je izgledao prelaz preko Rajne i upad u Francusku. I trupe su većim delom bile zadovoljene i izgledalo je da im je hitno potreban mir i oporavak. Korpus generala Jorka samo od 14 avgusta izgubio je od 37.738 boraca 26.432 borca, a landver čak pet šestina svoga sastava. Veliki deo pešadije išao je bos, nosio je platnene čakšire i nije imao šinjela. Nije bilo dovoljno čak ni pušaka, a municije i topova

pogotovu. U jednom memorandumu Radeckog opisuje se jadno stanje tadašnje austriske vojske. Ruski generali su hteli da se zaustave već na pruskoj granici; nisu imali ni najmanju želju da vode u Francuskoj novu zimsku vojnu. Nasuprot tome Gnajzenau je, živo podržavan od Blihera, zastupao i rečju i delom misao da se odmah pređe Rajna i da se Napoleonu ne ostavi vremena da organizuje novu vojsku. Vremenom u tome je našao saveznike. Caru Aleksandru bili su dobrodošli izgledi da se temeljito osveti svome smrtnom neprijatelju. Engleska je htela da Nizozemska u svakom slučaju bude otcepljena od Francuske. Fridrihu Viljemu je, radi uspostavljanja Pruske u ranijem obimu, bilo potrebno odvajanje nemačkih zemalja od Francuske. Austrija se setila da će moći, ako nastavi rat, da zadovolji svoju žudnju za Švajcarskom i svojim ranijim italijanskim posedima. Ali, pomisao da bi Nemačkoj morale da budu vraćene njene stare granice, živela je samo u Bliherovom Glavnom stanu i srcima pruskih ratnika. Na kraju je ipak odlučeno da se pređe preko Rajne i da se prodire u Francusku sa težnjom da se marš nastavi do Pariza. Ta namera nije mogla odmah da bude sprovedena u delo — trebalo je preduzeti još neke pripreme — ali je, ipak, mogla da se ostvari početkom iduće godine, pre nego što bi Napoleon mogao da naoruža i obuči 300.000 regruta koji su mu bili odobreni. Da je postojala samo j e d n a volja i da su odlučujuću ulogu igrali samo ratni ciljevi, sve savezničke vojske, po predlogu Gnajzenaua, zajedno bi umereno širokim frontom nastupale direktno na Pariz i rat bi bio završen u najkraćem vremenu. Ali, na takav poduhvat nije se moglo ni misliti. Trebalo je voditi računa o naročitim željama i namerama učesnika. Najkraćim putem za Pariz, koji vodi preko Holandije koju je trebalo osloboditi, imao je da udari jedan deo Severne armije, korpusi Vincingerodea i Bilova. Austrija je želela na što je moguće većem otstojanju od tog desnog krila da prodre Glavnom armijom kroz Švajcarsku u Francusku, da manji deo trupa pošalje u Lion, a veći da vodi između Kot d'Ora i Vogeza u Langr. Jer na tome je pravcu izgledalo da će biti savladane sve teškoće, koje čine reke i planine, pošto od visoravni kod Langra, kroz duge rečne doline, vode udobni putevi u srce neprijateljske zemlje. Izgledi da će na tim putevima savezničke vojske moći da se razliju po Francuskoj, nateraće Napoleona, mislilo se, da pristane na jevtine uslove mira koje će postaviti Austrija (skica 77).

Da bi se dva udaljena krila bar unekoliko povezala, trebalo je da Šleska armija pređe srednju Rajnu i napreduje u pravcu prema Nansiju. Pošto je Severna armija u Nizozemskoj bila potpuno vezana tvrđavama, a od druge dve armije znatni delovi zadržani, i pošto je veći deo korpusa švedskog prestolonaslednika bio vezan Davuom i Dancima, a rezervna armija ostala na desnoj obali Rajne, a uz to države Rajnskog saveza, izuzev Bavarske i Virtemberga, samo malo i sa oklevanjem učestvovale u zbacivanju tiranskog jarma, to se „armija Kserksa" znatno istopila. Kada su se u velikom Glavnom stanu najzad uverili da dalje bavljenje u Langru ne vodi ničemu, marš je

mogao da se nastavi preko Šomona (Chaumont) i Bar sir Oba (Bar sur Aube) ka Troaju (Troyes) samo sa oko 70.000 ljudi. Severno odatle trudila se Šleska armija, koja se sastojala uglavnom samo još od Sakenovog (Sacken) korpusa sa 24.000 ljudi, da preko Tula (Toul) i Linjija (Ligny) stigne u dolinu Marne.

Francuske trupe, koje su početkom godine bile raspoređene duž Rajne, povukle su se ispred nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Postepeno su se kod Vitrija (Vitry) u dolini Marne koncentrisali korpusi Viktora i Marmona, Garde pod Nejom, kao i konjički korpusi Dumerka i Miloa (Milhaud) — ukupno 41.000 ljudi. Od donje Rajne, preko Namira (Namur) ka Šalonu (Chalons), nastupao je Makdonald sa 9.000 ljudi, a Mortije (Mortier) se sa 20.000 ljudi povukao prema Troaju. Ta raspodela francuskih borbenih snaga nije bila tačno poznata. Ali toliko je bilo jasno: Glavna armija će napredovati samo vrlo polako i sa oklevanjem. Ako Šleska armija, po Gnajzenauovoj i Bliherovoj želji, bude brzo nastupala ka Parizu, ona će se sa svojih 14.000 ljudi ubrzo naći usamljena pred nadmoćnijim neprijateljem. Pošto je stigao u Sen Dizije (St. Dizier), Bliher je odlučio da krene levo, u dolinu Oba (Aube), da bi produženjem marša na Pariz povukao sa sobom i Glavnu armiju i sa njom stvorio snagu kojoj ne bi mogao da se pruži ozbiljan otpor (skica 78).

26-og se pristupa maršu. Istog dana Napoleon je stigao u Vitri i naredio da još u toku noći 26/27-og korpusi krenu jedan za drugim da bi iznenada napali Blihera kod Sen Dizijea. Slabo odeljenje koje je tamo bilo ostavljeno potisnuto je i marš se nastavio 28-og u više kolona prema Montjerandeu (Montiérender), a 29-og, u jednoj koloni, ka Brijenu (Brienne). Tamo je Bliher stigao već 27-og, a 28-og je poslao Sakena niz r. Ob prema Lemonu (Lésmont). Na vest o Napoleonovom nastupanju, on je pozvao Sakena natrag, stim da ide kroz Brijen u pravcu prema Bar sir Obu, dok pešadiski korpus Olsufijeva (koji pripada Lanžeronu) drži istočni i severozapadni front ovog grada i odbija napad francuske prethodnice. Onoga dana kada je Saken prošao kroz Brijen, došlo je predveče do napada dve divizije. Ovaj napad je takođe odbijen. Ali, kada je pao mrak, uspelo je generalu Šatou (Château) da sa zapada prodre sa nekoliko bataljona i da posedne dvorac. Tada su Olsufijev i Bliher napustili mesto. Pešadija se povukla do Bosankur—Arsonvala (Baussancourt — Arçonval), a konjica do Brijen la Vjeja (Brienne la Vieille) i La Rotijera.

Bliher se na taj način nalazio neposredno ispred Glavne armije. Pred njom ka Bar sir Obu i dalje nastupaju Đulaj (Gyulay) i virtemberški prestolonaslednik, a za njom rusko-pruske rezerve. Koloredo, koji je još bio prilično udaljen, pozvat je da sa leve strane krene takođe ka tom mestu, a Vrede i Vitgenštajn dobijaju pravac prema Vasiju (Vassy). I Napoleon privlači svoje zaostale korpuse. Obe strane nalaze se u lošoj situaciji. Napoleon nema izgleda da će moći odbaciti znatno nadmoćnijeg protivnika koji se nalazi pred njime. Ali, on ne može ni da se povuče a da ne izgubi ugled kod trupa i

stanovništva. Bitka je morala da se bije. On, dakle, ostaje na mestu i očekuje napad. Vrhovna komanda ima u ruci uništavujuću pobedu. Ali, ona bi po Meternihu, koji hoće da sačuva Napoleona, bila štetna za Austriju. Car Aleksandar ne pristaje da se izvrši potpuno povlačenje i da se Bliher ostavi na cedilu. Bira se srednji izlaz, Bliher dobija pojačanje od Glavne armije tako da može da pobedi, ali ne i da uništi neprijatelja, dok se drugi deo trupa mudro zadržava. Na taj način moguće je da se i dalje vode i rat i pregovori.

1 februara izvršen je napad na Napoleona koji drži položaj od Dijanvila (Dienville), preko La Rotijera (La Rothière) i Le peti Menila (Le petit Mesnil), do Šomenila (Chaumesnil), i na Marmona kod Morvilijera (Morvilliers). Saken, Olsufijev i Đulaj nastupaju sa obe strane puta Tran (Trannes) — La Rotijer, virtemberški prestolonaslednik prema Le peti Menilu, Vrede sa bavarskim trupama prema Šomenilu, a sa austriskim prema Morvilijeru. Vitgenštajna, kome bi moglo da padne napamet da nastupi od Montjerandea prema Brijenu, Napoleonu u leđa, oprezno uklanjaju prema Sent Dizijeu. Borba se na obe strane vodi normalnim napoleonovskim načinom. Tri sela, La Rotijer, Le peti Menil i Šomenil, bivaju zauzeta, izgubljena, pa opet zauzeta. Već se spuštao mrak kada je Napoleon lično poveo Gardu na La Rotijer radi završnog čina. Bliher mu se, na čelu svojih rezervi, suprotstavio i održao na položaju. Ali, ni Napoleon se ne povlači daleko, samo je selo definitivno izgubio. Već za vreme borbe predloženo je Bliheru da na desnom krilu upotrebi jače snage da bi odbacio neprijateljsko levo krilo i potisnuo Napoleona prema r. Obu. Gnajzenau je taj predlog odlučno odbio. On je isuviše bio pod uticajem Napoleonove taktike prodora, pa je za poslednji čin zadržao svoje rezerve prikupljene u centru rasporeda. Tako je skoro sve ostalo po starom. Obe strane izgubile su nekoliko hiljada ljudi, s tim što su saveznički gubici bili veći. Napoleon je mogao, kao što je inače hteo, da se neometano povuče. Bliher je izvojevao uspeh, ali je veći uspeh izvojevala, naravno, austriska diplomacija koja je, ne povredivši svoje dužnosti saveznika, zadržala Napoleona kao aktivnu figuru na svojoj šahovskoj tabli.

Napoleon je idućih dana krenuo preko Lemona (Lésmont) i Pineja (Piney) u Troa gde se spojio sa Mortijeom ostvarivši armiju od 40.000 ljudi. Marmon je posle lakših okršaja udario putem preko Arsi sir Oba (Arcis sur Aube) prema Nožanu (Nogent), ali je i on uskoro privučen u Troa. Saveznici su se sporazumeli da Velika armija sa svojih 140.000 ljudi nastupi pravo na Pariz i razbije neprijatelja koji se nalazi pred njom, a da Šleska armija zaobilaznim putem, dolinom r. Marne, nastupa iza francuskih korpusa koji se nalaze na tom pravcu i da tako i ona na kraju dospe do Pariza. Napoleon nije mogao da omete izvršenje toga zadatka, jer je bio u stopu praćen od 140.000 ljudi; osim toga, trebalo je da jedan bočni odred pod Seslavinom osmatra svaki bočni pokret opasnog neprijatelja. U međuvremenu je u dolinu Marne dospeo Jork i postepeno potiskivao Makdonalda preko Vitrija, Šalona (Chalons) i Eperneja (Epernay), dostigavši 8 februara Dorman, a potom je pomerio svoje čelo u bli-

zinu Šato Tijerija (Château Thierry), koji je kao i La Ferte su Žuar (La Ferté sous Jouarre) držao Makdonald. Iza Jorka prispeli su 7-og i 8-og kod Šalona i korpusi Klajsta (Kleist) i Kapčevića (Kapzevitsch), koji su bili pridati Šleskoj armiji. Bliher je sa Sakenom i Olsufijevom udario putem od Brijena preko Sen Kena (St. Quen) prema Bisi L'etre (Bussy l'Etrée), a odatle putem preko Šampobera (Champaubert) prema La Ferte su Žuaru u nadi da će tamo otseći Makdonalda, čiji su pokret usporavale duge municiske kolone. 8 februara Saken dostiže Monmiraj (Montmirail), a Olsufijev Etož (Etoges).

Glavna armija pod knezom Švarcenbergom, da bi obišla jak položaj kod Troa, krenula je od Lemona i Pineja ka Bar sir Seni (Bar sur Seine) i još niže. Ali, pre nego što je došlo do zaobilaženja, Napoleon se povukao u Nožan, čime je izgubljen dodir sa njime na frontu, kao i na boku, pošto je Seslavin sa desnog povučen na levo krilo. 7-og su Virtemberžani, na čelu Glavne armije koja je bila ešelonirana u dolini Sene, mogli da zauzmu Troa, a Vitgenštajn, i za njime Vrede, Meri. Saveznici su na taj način bili međusobno potpuno razdvojeni, a između Oba i Gran Morena (Grand Morin) prepušten je neprijatelju prazan prostor koji je on mogao da upotrebi kako je hteo. Napoleon se požurio da iz toga preimućstva koje mu je bilo ustupljeno izvuče korist. 7 februara on je naredio Marmonu, Neju i trima konjičkim divizijama da se pomere od Nožana ka Vilnoksu (Villenauxe). 8-og je i on krenuo za njima sa dve gardiske i četiri konjičke divizije u pravcu prema Sezanu (Sezanne). Žerar, Viktor, Udino i dva konjička korpusa ostali su na Seni. Istog dana, 8-og, dospeli su Klajst i Kapčević u Beržer (Bergères), Olsufijev u Šampober i Bej (Baye), dok je Jork ostao kod Dormana, a Saken kod Monmiraja. U taj labavi položaj udario je Napoleon preko Sezana i nezaposednutog Pon Sen Prija (Pont St. Prix). Vesti o toj pretećoj opasnosti prispele su na vreme i na osnovu njih je izdata zapovest za 10-ti: Saken ostaje u Monmiraju, Jork se u cilju podrške Sakenu pomera prema Vjej Mezonu (Vieils Maisons), Klajst i Kapčević kreću u Fer Šampenoar (Fere Champenoire) u leđa neprijatelju. Pošto se iz izveštaja videlo da se u nastupanju nalazi sam Napoleon, naređeno je da se u toku 10-og sjedine svi korpusi kod Vertija (Vertus). Ali već ujutru toga dana nastupila je francuska prethodnica preko Pon Sen Prija i još to popodne bilo je, posle herojskog otpora, 3.700 ljudi Olsufijeva razbijeno od strane 22.000 Francuza. Od smrti ili zarobljeništva spasli su se samo general Karnjelov i 1.700 ljudi. 11-og je Marmon sa jednom pešadiskom i tri konjičke divizije ostao kod Etoža radi osiguranja prema istoku. Sa ostatkom svojih trupa Napoleon je krenuo prema Monmiraju, a Makdonaldu je naredio da preko La Ferte su Žuara dođe u to mesto. Napeleon je kod Monmiraja morao da udari na Sakena i Jorka. Međutim, prvi je, pošto mu se opasnost koja je pretila od Sezana učinila neznatna, 10-og krenuo prema La Ferteu protiv Makdonalda i 11-og ujutru ponovo se vratio u Monmiraj. Jork je ocenio da nije celishodno napasti Napoleonove nadmoćnije snage i ostao je kod Vifora (Viffort). Tako je Saken sam udario na Napoleona koji je zauzeo položaj kod Monmiraja, sačekao

napad i onda sa svojim rezervama prešao u protivnapad radi obuhvatanja ruskog levog boka. Udarac je mogao imati uništavajuće dejstvo, da Jork nije izvršio kratak pokret unapred i time malo skrenuo i oslabio obuhvat. 12-og su se oba generala povukla iz okršaja sa neprijateljem, koji ih je gonio do Sato Tijerija na desnoj obali Marne.

Na vest o porazu Olsufijeva, Bliher se, 11-og, sa Klajstom i Kapčevićem vratio iz Fer Šampenoaza (Fere Champenoise) u Beržer. On je verovao da će Saken i Jork 13-og pružiti uporan otpor Napoleonu, i odlučio se da im pomogne napadom Klajsta i Kapčevića u leđa njihovog protivnika. Ali, pošto su se Jork i Saken povukli iza Marne, Bliher je udario sa daleko isturenom prethodnicom na Napoleonovu armiju koja se u međuvremenu opet sakupila i bio je u borbama kod Etoža 13-og, kod Vošampa (Veauchamps) i Šampobera 14-og, sa mnogo gubitaka primoran da se povuče prema Šalonu, kuda su 16-og preko Fima (Fismes) i Remsa (Reims) stigli i Saken i Jork.

Sutradan je pristigao iz Namira u Rems i Vincingerodeov korpus koji je pripadao Severnoj armiji. Svojom odlučnošću i energijom Napoleon je izvojevao uspeh koji je stajao Šlesku armiju 14.000 ljudi (oko 30%) i 41 top. Gnajzenau je, kao i ranije nekoliko puta, bio neoprezan. Ali, kako je on, i da nije bio neoprezan i lakomislen, mogao nešto da postigne kod isuviše velike opreznosti saveznika? Glavnu krivicu za nedaće Šleske armije snosila je Glavna armija koja je Napoleonu, umesto da ga goni, ostavila slobodne ruke. Samovolja pruskih i ruskih komandanata korpusa doprinela je tome svoj deo.

Za vreme ovih događaja prodrla su čela Glavne armije: Vitgenštajn do Mormana, Vrede do Melena, virtemberški prestolonaslednik do Fontenbloa, a Vrhovna komanda stigla je za njima u Nožan; neprijateljski korpusi povukli su se iza r. Jera (Yerres). Na vest o ovom nadiranju protivnika, Napoleon je ostavio Marmona sa svojim pešadiskim i jednim konjičkim korpusom radi gonjenja Šleske armije, a Mortijea sa jednom pešadiskom i dve konjičke divizije radi osmatranja Vincingerodea, i krenuo 15-og od Monmiraja preko Moa (Meaux) prema Ginju (Guignes). Tek što je pokazao da će ostaviti na miru Šlesku armiju, počela je i Glavna armija da se povlači. Međutim, Napoleonu je još uspelo da potpuno razbije Vitgenštajnovu zaštitnicu. Onda se bacio na virtemberškog prestolonaslednika, koji se, istina, valjano branio, ali je na kraju ipak izgubio osam bataljona. Preostali su se spasli iza Sene kod Troa. 19-og, četiri dana posle nesrećnih događaja, bila je već i Šleska armija na putu da kod Merija priskoči u pomoć saveznicima.

Švarcenberg je ispočetka pomišljao da sa vojskom od preko 150.000 ljudi stupi kod Troa u borbu sa neprijateljem koji je raspolagao jedva sa trećinom te snage. Ali, kada se Napoleon približio, očigledno je opalo raspoloženje za borbu, a odluka da se prvo ponova potraži visoravan Langra postajala je sve čvršća. Da ne bi sudelovali u tom povlačenju, odlučili su Bliher i Gnajzenau da krenu opet

je vest u nadi da će varoš moći brzo da savlada. 1 jula u 3 časa ujutru otpočelo je bombardovanje koje je trajalo 36 sati, dok su istovremeno jurišne kolone napredovale sa svih strana prema gradu. Šančevi kod Majkule bili su, istina, izgubljeni, ali je na svima drugim tačkama napad odbijen i bombardovanje nastavljeno sa još većom žestinom. U varoši su na sve strane izbili požari za čije gašenje nije bilo dovoljno snaga. U podne 2 jula ponova su počeli juriši. Jedna jaka kolona prodrla je od Volfsberga sve do Cigelšance, ali je odbijena i pomoću rezervi koje su držane u pripremi odbačena sve do Volfsberga. Najzad, oko tri časa popodne umukla je vatra i bela zastava se pojavila iznad neprijateljskih rovova. Loazon je uvideo da nije u mogućnosti da uzme grad i propustio je najzad oficira koji je trebalo da preda vest o zaključenju primirja, a koji je nepravedno bio zadržan. Kolberg je bio spasen. Izvršeno je junačko delo. Komandant, posada i stanovništvo su dokazali: pruski narod i pruska vojska još se nisu izrodili. Njima je potreban samo vođa pa da opet izvojuju pobede koje su ranije zadobijali.

Gnajzenau, unapređen u potpukovnika, pozvan je u Memel u vojno-reorganizacisku komisiju, koja je 27 jula 1807 godine osnovana pod pretsedništvom Šarnhorsta. Pruska armija bila je skoro uništena, trebalo je formirati novu i bolju. Pre nego što se pristupi delu, bilo je korisno razjasniti uzroke koji su doveli do besprimernog poraza.

Osnovni stav Napoleonove ratne veštine glasi: pobeđuje jači, ako svoje snage upotrebljava razumno. Cela njegova politika posle Austerlica bila je usmerena na to da u borbi protiv Pruske bude jači. Budući protivnik je izolovan politički kako bi postao zreo za poraz. Tako je Napoleon mogao da krene u rat sa 160.000 ljudi protiv 128.000. Za Pruse je važilo osnovno načelo: broj nije važan, već dobro voćstvo. Tako su se već od početka lišili broja, a pri tome nisu ni najmanje dobili u dobrom voćstvu. 128.000 ljudi bilo im je još uvek mnogo. Princ od Virtemberga bio je određen da spreči zaobilaženje kroz Donju Saksonsku kod Magdeburga. Viking da zaštiti desni bok, a vojvoda od Vajmara odaslan je radi uznemiravanja neprijateljske otstupnice. Kada je došlo do sudara, za borbu protiv 180.000, nije bilo više od 100.000 ljudi, a i taj mali broj bio je podeljen. Princ od Braunšvajga kreće ka Naumburgu, princ Hoenloe ostaje kod Jene, a Rihel kod Vajmara kao rezerva za obojicu. I Napoleon, prevaren pogrešnim obaveštenjima, nije držao na okupu sve snage. Međutim, kada je saznao da neprijatelj stoji kod Jene, on privlači sve snage do kojih je mogao doći, maršuje i dan i noć, i posle proterivanja jedne pobočnice pod Tauencinom stiže na visoravan zapadno od Jene sa snagom koja je bila dva puta veća od neprijateljske, ali koju postepeno povećava tako da postaje pet puta veća . Prusi bi morali biti tučeni ako bi se oduprli. Međutim, oni su još uvek mogli da budu samo potisnuti da su za sobom imali svoje prirodne veze. Ali, Napoleon ih je zaobišao, a oni su verovali da će vrlo pametno učiniti ako se tom obilasku suprotstave zauzimanjem bočnog položaja iza r. Sale. Prema njihovom planu Napoleon je trebalo da prođe pored njihovog

preko Ene koji bi i inače, mada teško, bio moguć istočno ili zapadno od tvrđave, olakšan je predajom grada Šleskoj armiji i Napoleonov plan je potpuno osujećen.

Sada je Bliher sa Jorkom, Klajstom, Sakenom, Lanžeronom i Vincingerodeom, koji su u međuvremenu pristigli, poseo položaj iza Ene, između Vajija (Vailly) i Kraona (Craonne). Napoleon je nameravao da privuče k sebi Marmona i Mortijea preko Brijena, pa da sa celom armijom izvrši zaobilaženje preko Beri o Baka (Berry au Bac) i napadne levo krilo neprijatelja. Ovaj plan odaju francuske kolone krećući se uzvodno levom obalom Ene. Gnajzenau odlučuje da krene ulevo, „da se baci na čelo neprijateljskih kolona i da ih, osim toga, preko Korbenija (Corbeny) obiđe mnogobrojnom konjicom". Jedan namerava da izvede neku vrstu Lojtena (Napoleon), drugi neku vrstu Rozbaha (Gnajzenau). Međutim, obe armije su isuviše velike, nedovoljno pokretne, isuviše malo sposobne za manevrovanje i malo obučene, da bi mogle da izvedu poduhvate takve vrste; osim toga, ometaju ih i duboko usečene jaruge i ispresecano zemljište. Na obe strane nedostaje jasnoća plana i odlučnost za njegovo izvođenje; a na strani saveznika nedostaje i jedan konjički vođa kao što je bio Sajdlic. I Lojten i Rozbah pretvaraju se u zaštitničku borbu koju energično vodi Voroncev, dok se Šleska armija povlači prema Lanu. Njen dotadašnji položaj 8 marta uveče zauzima francuska vojska. Tako se ona sada nalazi upravo pred frontom protivnika koji je sa Bilovom, narastao na 105.000 ljudi. Desno krilo Šleske armije, zapadno od Lana, obrazuje Vincingerode, varoš Lan, koja se nalazi na dominirajućem zemljištu, poseo je Bilov, na levom, istočnom krilu stoje Jork i Klajst, a u rezervi, pozadi, Saken i Lanžeron. 9-og Napoleon napada centar i desno krilo, a Marmon levo. Položaj je sličan položaju kod Jene. Slabiji protivnik frontalno napada mnogo jačeg protivnika. Ovaj treba samo da izdrži napad, što mu neće biti naročito teško, i da onda sa produženim krilima obuhvati prvog i uništi ga. Ali, Gnajzenau je zaboravio Jenu i Napoleona iz 1806 godine; on poznaje samo onog Napeleona iz 1813 godine. Kao i ovaj, i on ne ume da upotrebi svoje nagomilane rezerve za uništenje neprijatelja, već ih čuva za eventualnosti koje se ne mogu zamisliti i koje nikada ne nastupaju. Najzad, treba u odlučnoj borbi jednim udarcem okončati vojnu koja se mučno otegla. Ali, ni kod vojskovođe, ni kod trupa, koje su usled nesigurnog voćstva postale nepoverljive, ne može da se primeti svest o tom zadatku. Borba za sela vodi se frontalno i nedovoljno usrdno. 9 mart prošao bi bez rezultata, da Jork, podržan od Klajsta, kada je pao mrak nije izvršio odlučan napad bajonetom i odbacio Marmonove snage u rasulu. „Tako mi boga, vi, stari Jorkovci", uzviknuo je Bliher kada je primio vest o tome delu, „vi ste pošteni, dobri momci. Kada više ne bismo mogli da se oslonimo na vas, srušilo bi se nebo". Idućeg dana naređeno je opšte gonjenje na više puteva. Pošto je Napoleon, ne znajući za Marmonov poraz, ostao sa levim krilom na mestu, to su Vincingerode i Bilov mogli da ga napadnu sa fronta, Jork i Klajst u desni bok, a možda i u leđa i da ga unište. Ali, ni ova prilika nije iskorišćena da se neprijatelju

smrse konci. Korpusi koji nastupaju prvo su zadržani, a zatim vraćeni na stare položaje. Napoleon može neometeno da se povuče. Bolest, koja je u to vreme snašla Blihera, nije mogla biti jedini povod za ta čudnovata naređenja.

Bezazlena bezbrižnost sa kojom je Gnajzenau pobednik u bici kod Rotijera udario putem koji vodi dolinom Marne prema Parizu, pretvorila se u preterano veliku opreznost otkako su ga nesrećni februarski dani lišili samopouzdanja, otkako je nemilostivo primljen od kralja i otkako su ga sa druge strane opomenuli „da treba da sačuva otadžbini pruske trupe", jer „pruska armija ne treba da bude uništena, ako Pruska država treba da igra neku ulogu među savezničkim silama". Uz to su pridošle i teškoće u snabdevanju, koje su bile utoliko veće ukoliko su trupe držane zbijenije i ukoliko im je pružan duži odmor koji su zahtevali sa svih strana. Nastupilo je stanje o kome jedan svedok piše: „Neodlučnost, nesigurnost i nehatnost, koje su u celom tom periodu vladale u Glavnom stanu feldmaršala, bile su takve da se jedva mogu zamisliti". Nezadovoljstvo i kod velikih i kod malih bilo je ogromno. Jork je javio da je bolestan i seo u svoja kola da bi otputovao u Brisel. On je morao da bude vraćen Bliherovim pismom: „Stari ratni druže, ne napuštajte armiju, jer smo blizu cilja; i ja sam jako bolestan, pa ću i sam otići čim borba bude završena".

Glavna armija potisnula je do 12 marta Makdonalda iza Sene između ušća Oba i Jone (Yonne), a idućih dana još dalje u Proven (Provins), ali glavnina armije nije napuštala levu obalu Sene. Švarcenberg je hteo da bude pri ruci ako bi Bliher hteo da otera u Pariz Napoleona koga je tukao kod Lana. Ali, kada je stigla vest da Napoleon namerava da se okrene protiv desnog krila Glavne armije, trebalo je tražiti mogućnost da se taj udarac parira. Napoleon je posle 10-og pokušavao da se pomoću Marmona i Mortijea, koji su morali da dejstvuju sporazumno, osigura od Šleske armije i upravio je, posle zauzimanja Remsa, svoj pokret sa 19.000 ludi preko Šalona i Eperneja na Arsi sir Ob. On je hteo da privuče k sebi Makdonalda, da preko Arsi sir Oba stigne u Troa i otseče neprijatelja od njegove pozadine. Taj plan, od koga je očekivao da će doneti „neprocenjive uspehe", bio je znatno ometen i pored neodlučnosti koja je vladala u savezničkoj Vrhovnoj komandi. Napoleon, ne mogavši da pređe široku dolinu r. Oba kod Arsija, stigao je na levu obalu ove reke kod Plansija još pre nego što je stigao Makdonald, zatim se okrenuo, obilazeći prema Arsiju, i naišao na neprijateljsku armiju na položaju koji se pružao od Ortijona na Obu do Sen Remi su Barbisa (St. Remy sous Barbuisse).

Ovo neočekivano držanje neprijatelja nalazi svoje objašnjenje u promenjenoj političkoj situaciji. Posle boja kod La Rotijera Napoleon je bio sklon da pristane na uspostavljanje starih francuskih granica koje su zahtevali saveznici. Posle februarskih događaja on je opet tražio granicu na Rajni. Dalje pregovori su pokazali da na diplomatskom putu ne može da dođe do prihvatljivog mira i da do reše-

nja može da dođe samo oružjem. Pošto je preostala samo alternativa: napustiti Francusku i ispuniti sve Napoleonove zahteve ili pružiti otpor — saveznici su se odlučili za ovo poslednje. Napoleon je bio začuđen što je naišao na otpor i još više kad je video da protivnik prelazi u napad, te je morao da bude zadovoljan što je posle borbi od 20 i 21 marta opet mogao da stigne na suprotnu obalu r. Ob. Da se ponovo okrene protiv Šleske armije od koje je pre deset dana bio tučen, bilo je isključeno. Da se povuče u Pariz, pretstavljalo bi njegov kraj. On je stoga odlučio da udari suprotnim pravcem, da ugrozi komunikacije Glavne armije i da je time natera na povlačenje. Ova je išla za njim sve do Marne kod Vitrija. Ali, tamo je ipak došlo do dvoumljenja da li treba ići za neprijateljem do u beskonačnost. 24-og je odlučeno da se sa obe armije krene na Pariz, a da se taj pokret prikrije jakom konjicom pod Vincingerodeom.

Sa tom odlukom prešlo je voćstvo operacija, koje je dotle, ako ne i zvanično, a ono stvarno, od septembra ležalo preko Blihera u Gnajzenauovim rukama, na Švarcenberga ili bolje na cara Aleksandra. To uklanjanje sa rukovodećeg položaja pripisao je Gnajzenau svome držanju za vreme i posle bitke kod Lana. On je 9-og i 10-og imao u rukama ne samo pobedu, već i uništenje Napoleona. Da je 11-og samo gonio cara koji se povlačio, on bi bio taj koji bi donosio odluke o daljim operacijama. Ali, pošto se danima zadržao kod Lana, pošto nije imao nikakvog uticaja na operacije kod Arsija, i tu propustio čak i jednu novu pobedu, to je njegov uticaj opao sam po sebi. 24-og je donet važan zaključak, a on nije mogao ni jednom reči da ispolji svoje mišljenje. Bliher više nije mogao, kao što su to još nedavno govorili generali Glavne armije, da se smatra kao „nada armije” ili kao „onaj koji nam prednjači u borbi”.

24-og Glavna armija je stajala na putu Vitri—Sezan, ruski korpusi Šleske armije kod Šalona, Jork i Klajst južno od Šato Tijerija. Uglavnom, trebalo je da Glavna armija krene glavnim drumom preko Sezana, Šleska putem preko Etoža i Monmiraja u Mo, da bi odatle ujedinjene produžile nastupanje ka Parizu. Na tim putevima nalazili su se korpusi Marmona i Mortijea, koji su se postepeno povlačili pred Šleskom armijom, zatim divizije Nacionalne garde Paktoa i Ameja, koje su pripadale Makdonaldu, a divizija Kompana malo dalje iza njih, kod Sezana.

Kada je Glavna armija iznenada promenila pravac kretanja, dok su pomenute francuske trupe produžile pokret prvobitnim pravcem, moralo je da dođe do sudara. 25-og su u okolini Fer Šampenoaza satrte divizije Paktoa i Ameja, uglavnom od ruske konjice Šleske armije, a korpusi Marmona i Mortijea bili su, posle zaštitničkih bojeva, uz mnogo gubitaka, potisnuti do Almana (Allemant). Pošto su Jork i Klajst 25-og nastupali prema Monmiraju, a 26-og nastavili pokret prema La Ferte Gošeu, i svoju konjicu isturili prema Sezanu, trebalo je da Marmon, Mortije i Kompan dođu u veoma tešku situaciju, samo da je od strane Glavne armije izvršen bar delimičan pritisak. Međutim, pogreške koje su učinile obe armije omogućile su

Marmonu i Mortijeu da se izvuku preko Provena (Provins), dok se Kompan posle uzastopnih borbi povukao prema Mou. Pa ipak oba maršala ne bi blagovremeno stigla u Pariz da car Aleksandar nije zadržao Šlesku armiju kod Moa, kako bi pred Parizom mogao da stavi na čelo ruske korpuse Glavne armije. Tako su Lanžeron, Jork, Klajst i Voroncov tek 29-og krenuli severnim, Vitgenštajn, Garda i rezerve srednjim velikim, a virtemberški prestolonaslednik, Vrede i Đulaj južnim putem preko Lanjija, dok je Saken ostao kod Moa kao zaštitnica.

Radi odbrane glavnog grada poseli su: Marmon sa 11.700 ljudi visoravan Belvila (Belleville) i Pre Sen Žervea (Prés St. Gervais) između Vensena (Vincennes) i kanala Urka, Mortije sa 10.000 Monmartr između kanala Urka i Le Batinjola (Les Batignolles) i Monsoa (Monceaux). Kralj Žozef (Joseph), kao glavnokomandujući, zadržao je 2.000 ljudi pešadije i 12.000 ljudi Nacionalne garde kao rezervu. Manji odredi su poseli Sen Deni, Vensen i druge oslone tačke.

Protiv tih položaja nastupali su desno Lanžeron, Jork i Klajst, u sredini Vitgenštajn i Garda, a levo virtemberški prestolonaslednik. Šleskoj armiji je uspelo da zauzme Monmartr i da preko La Vileta (La Villette) prodre do brane kod La Vileta. Levo od nje probila se pruska garda u krvavim borbama preko Pantena (Pantin) do istoimene brane i uzvišice Šomon (Chaumont). Time je grad bio neposredno ugrožen i pregovori koji su otpočeli već u podne doveli su do povlačenja francuskih trupa, a ujutru 31 marta i do predaje Pariza. Najbolje se opet pokazala Šleska armija, a naročito korpus Jorka, a pored njega u plemenitom takmičenju i pruska garda. „Slava je obasjavala Gnajzenauovo lice", izveštava jedan očevidac „kada je sa visina Monmartra pogledao na glavni grad osvajača sveta, koji je ležao pod njegovim nogama". „Ono što su rodoljubi sanjali", pisao je on sam, „čemu su se egoisti potsmevali, to se dogodilo; svemoćna sudbina bila je na našoj strani i omogućila je da čak i naše pogreške posluže za propast tirana".

Zaista, Napoleonova sudbina se uskoro završila. Baš onda kada je trebalo da zna da Vincingerodeovi konjanici nisu prethodnica neprijateljske vojske, već da samo prikrivaju nastupanje glavnih masa prema Parizu, on je dozvolio da ga njegovi maršali nagovore da preko Fontenbloa udari putem za Pariz. Prestigavši svoje trupe, on je 30-og stigao u blizinu svoga glavnog grada, i tada je primio vest o tome šta se dogodilo u Parizu. On se okrenuo i pošao prema Fontenblou pokušavajući da se umeša u pregovore koji su bili u toku, a pritom je razmišljao o ovom ili onom novom ratnom planu sve dok ga njegovi generali nisu nagovorili da abdicira.

Još u Parizu Gnajzenau je dobio grofovsku titulu i nagradu. On je prvo otišao u Ahen i sumporovitu banju Ajlsen, da bi lečio početke kostobolje, pa je zatim preko Berlina otišao u Hiršberg da bi se tamo video sa svojom porodicom. Tamo je primio saopštenje da je određen za komandanta trupa na Rajni. Za taj položaj izabran je „ne samo zato da obrati najveću pažnju na nemirnog suseda, već i

zato da korisno dejstvuje na duh naroda koji, izgleda, ispoljava izrazitu nenaklonjenost prema novom gospodaru".

Za sada nije trebalo da dođe do ostvarenja toga plana. Gnajzenau se još nalazio u Berlinu kada je stigla vest o ponovnoj pojavi Napoleona u Francuskoj, a uskoro i naređenje iz Beča da se odmah uputi pruskim trupama koje su stajale na Rajni i preuzme vrhovnu komandu dok Bliher ne stigne. U ratu koji je pretstojao, savezničke sile Evrope nameravale su, kao i prošle godine, da desnim krilom iz Holandije, levim od Bazela, a centrom preko Nansija koncentrično prodru u Francusku. Napoleon se iznenada okrenuo sa 122.000 ljudi protiv desnog krila svojih neprijatelja, koje mu je bilo najbliže, a koje je bilo spremno za borbu*). Tu je u prostranim kantonmanima stajala armija vojvode Velingtona (93.000 ljudi), bazirana na Antverpen, desno od Šelde do Mehelna, Brisela i Benša (Binche), istočno od Monsa, kao i pruska armija pod Bliherom (123.000 ljudi) sa korpusima Citena, Pirha i Bilova duž Sambre i Meze (Maas), od Šarlroa (Charleroi) do ispod Liježa i sa korpusom Tilmana u okuci Meze: Dinan, Namir, Anden. Ako bi te dve armije uspele da se spoje, onda bi Napoleonu bio oduzet svaki izgled na pobedu. On je uspevao da rastera jače armije samo strahom od svog imena. Ali u bici, sa jedinim izuzetkom Austerlica, kada je u pogledu broja bio malo slabiji od neprijatelja, on nikada nije mogao da pobedi jačega, pa čak ni jednakog neprijatelja; u najboljem slučaju, kao kod Drezdena, on je uspevao da ga odbije u odbrani. Bilo je sasvim isključeno da bi on sa 122.000 ljudi mogao da tuče 216.000 savezničkih vojnika.

Ujedinjenje ovih 216.000 ljudi moglo je najbrže i najkorisnije da se izvede nastupanjem. Izvođenje, ukoliko je bilo nameravano, preduhitrio je Napoleon. Francuska armija, okupljena kod Filipvila i Bomona (Beaumont), prešla je Sambru 15 juna kod Šatlea (Chatelet), Šarlroaa i Maršijena (Marchienne). Citen je izmakao putem prema Žambluu (Gembloux) do Flerija (Fleurus). Jedna francuska prethodnica upućena je do Lambisara (Lambusart), a druga je isturena prema Gosliju (Gosselies). Moglo se očekivati da će sledećeg dana Prusi nastaviti povlačenje sve dok im ne uspe da koncentrišu svoje korpuse. Francuzi bi nastupali za njima. Onda bi, ranije ili kasnije, došlo do bitke sa približno jednakim snagama, koja, sudeći po dotadašnjim podvizima kako Napoleona, tako i Gnajzenaua, nije obećavala neki veći uspeh ni jednoj ni drugoj strani. Prusi su mogli da se nadaju stvarnoj odluci samo ako bi napao Velington, koji bi nastupio u bok i leđa Napoleona dok bi on bio zauzet Prusima. Ali Gnajzenau je iz bogatog iskustva dugih koalicionih ratova izvukao pouku da na učestvovanje Velingtona u jednoj bici može uopšte slabo računati, a u najboljem slučaju samo onda ako se Prusi ne bi povukli i ako bi se samo malo udaljili od saveznika. Stoga je hteo da stane već kod Flerija, te su ga jedva nagovorili da se povuče do Linjija (Ligny). Tu, na nepovoljnom položaju, nadao se da će moći da ujedini bar tri pruska korpusa. Na sadejstvo Bilova, koji je bio jako udaljen, isprva

*) Vidi skicu 21.

nije mogao da računa, ali je utoliko više mogao da računa na obećanu pomoć od Velingtona. Ako bi ova pristigla na vreme, onda bolji ili gori sklop liniskog položaja ne bi bio od važnosti.

Za Napoleona je odlučan uspeh zavisio od toga da li će temeljito potući Pruse pre nego što pristigne Velington. Ispunjenje ovog uslova bilo je olakšano merama Gnajzenaua, koji je već 16-og samo sa jednim delom pruske armije hteo da primi bitku na nepovoljnom položaju. Otuda je Napoleon mogao da ostvari preimućstvo broja, koje mu je bilo naročito važno za pobedu, ako se pretpostavi da je Velingtona mogao držati daleko od mesta borbe i sa minimumom snaga, otprilike jednom divizijom. Napoleon je postupio na drugi način. 16-og je trebalo da Gruši sa korpusima Vandama i Žerara, konjicom Pažola, Ekselmana i Miloa — 41.600 ljudi — odbaci Pruse, a Nej sa korpusima Reja i Erlona i konjicom Kelermana i Lefevra — 53.000 ljudi — da krene od Goslija u Katrbra (Quatrebras), da bi se, ako bude potrebno, suprotstavio Englezima. Sam car sa Gardom — 16.500 ljudi — hteo je da krene za Grušijem, a nameravao je da Lobaua sa 10.000 ljudi ostavi u Šarlroau. Izvršena je podela na dve otprilike jednake polovine: 58.100 ljudi protiv Blihera, 53.000 ljudi protiv Velingtona, a 10.000 ljudi ostalo je u rezervi. Pri bližem razmatranju Napoleonu se ipak učinilo korisno da protiv Blihera odredi jače snage. Žirarova divizija iz Rejovog korpusa — 5.000 ljudi — dodeljena je Grušiju. Dalje, i Erlonov korpus isprva nije trebalo da napreduje preko Frana (Frasnes), a trebalo je da se jedna divizija postavi kod Marbea (Marbais) kako bi, za svaki slučaj, bila pri ruci. Nej iznenada ostaje ograničen na 25.000 ljudi. Ali, zato su rezerve u celini, ne uzimajući u obzir Gardu, porasle na 29.500 ljudi. One neće biti upotrebljene celishodno.

Položaj koji je izabrao Gnajzenau, a koji se nalazio između selâ Linji, Sent Aman (St. Amand) i Briej (Brye) poseo je Citen*). Jaka artiljerija izašla je na položaj na visiji između ovih selâ. Pirh se postavio pozadi kao rezerva. Radi osiguranja levog boka trebalo je da Tilman drži visove između Sombrefa i Tongrina. Nažalost, jak položaj bio je osiguran močvarnim potokom koji je bilo teško preći, tako da branilac, istina, nije mogao da bude napadnut, ali ni sam nije mogao da pođe u napad ako bi ga vezivao samo mali broj trupa. Tilman je morao da se zadovolji ulogom posmatrača. Za njegovo isključenje bili su određeni samo Pažol, Ekselman i jedna Žerarova divizija. Obe druge divizije toga generala trebalo je da napadnu levi bok kod Linjija, Vandam i Žirar front kod Sent Amana, Garda i Milo kod Flerija, a još dalje u pozadini trebalo je da Lobau ostane u rezervi. Za stvarnu borbu upotrebljeno je, dakle, 60.000 ljudi protiv skoro isto tolikog broja neprijatelja. Na taj način, Prusi su, istina, mogli da budu tučeni, ali ne i uništeni niti odvojeni od Engleza. Da bi se oba ta cilja postigla, bio je, pre svega, potreban napad na desni bok. Kada se to ubeđenje nametnulo Napoleonu, on je naredio da se dozove Nej. Ali, ovaj je već bio stupio u borbu sa Englezima kod Katrbraa. On nije mogao tako lako da se odvoji od njih. Da bi ih što

*) Vidi skicu 22.

pre tukao i onda požurio na visove Sent Amana i Brieja, on je pozvao Erlonov korpus. Međutim, ovome je u međuvremenu direktnom Napoleonovom zapovešću naređeno da krene prema Brieju. Nej mu šalje najizričitiju zapovest da se odmah vrati. Erlon sluša i ostavlja samo Diritovu diviziju da nastavi marš ka caru i štiže do Neja kad se ovaj pri smrkavanju povukao do Frana. I Dirit stiže do cilja isuviše kasno.

U međuvremenu je Vandam zauzeo Sent Aman, ali dalje nije mogao da napreduje protiv neprijateljske artiljerije. Žirar je poseo Sent Aman la Ej (St. Amand la Haye) ali su selo opet preotele dve pruske brigade. Za Linji se bore dve druge brigade sa dve Žerarove divizije, dok se najzad potok ne isprečava između prijatelja i neprijatelja. Bliher se nada da će napadom protiv Vandamovog levog boka odlučiti bitku. Dve Pirhove brigade prodiru do Vanjlea (Vagnelée) i Le Amo Sent Amana (Le Hameau St. Amand). Dalje ne mogu, pošto su Vandam i Žirar pojačani sa još tri brigade. I na krajnjem desnom krilu Jirgatsovu i Marvicovu konjicu drže u šahu Domon i Sibervi.

Pošto se ne pojavljuje ni Nej, ni Erlon, ni Dirit, Napoleon vodi protiv Linjija ostatak svoje Garde i Miloa. Dve izmešane pruske brigade ne mogu da odole svežoj snazi i nadmoćnosti. Zaobiđeno sa dve strane, selo je zauzeto. Ceo položaj više ne može da se održi. Očajnički napadi konjice ne mogu da izmene situaciju. Kroz Briej i pored njega povlače se trupe bez znatnog ugrožavanja prema Tiliju (Tilly), a za vreme noći dalje prema Vavru*). Bilov iz Liježa dostiže uveče Ardenel i Sovenijer (Sauvenière). Tilman u 3 časa ujutru kreće u Žamblu. Narednog popodneva obojica kreću za glavninom armije.

17-og uveče Pruska armija je okupljena kod Vavra, dok se engleska povukla briselskim drumom do Mon Sen Žana (Mont St. Jean), gde Velington, uzdajući se u Bliherovu podršku, namerava da bije defanzivnu bitku. Radi osiguranja svoga desnog boka, on je uputio 16.000 ljudi u Hal, tako da mu je, pošto je i na druge strane odaslao manje odrede, a i posle gubitaka kod Katrbraa, preostalo za rešavajuću bitku samo 62.000 ljudi, dakle dve trećine njegove prvobitne snage.

Slično postupa i Napoleon. Kao što je 16-og bacio Neja protiv Velingtona, tako 17-og šalje Grušija za Bliherom. Obadvojica su bez muke odbijena i nedostaju na polju bitke. Strategiska rezerva koja je ostavljena kod Flerija, svela je snagu sa kojom je Napoleon pošao za Velingtonom na 70.000 ljudi, dakle, na jedva više od polovine armije sa kojom je dva dana ranije upao u Belgiju. Ipak, on brojno malo prevazilazi neprijatelja. Tu neznatnu nadmoćnost namerava da iskoristi za pojedinačne udare protiv jakog neprijateljskog fronta. Oni propadaju, i moraju da propadnu.

Napoleon je docnije rekao da je trebalo da napadne ne samo front, nego i levi bok neprijatelja. Ali, u produženju tog levog boka nalazio se Bliher sa 3 korpusa (jednim svežim korpusom i dva korpusa koja su 16-og bila tučena) u nastupanju protiv francuskog de-

*) Vidi skicu 21.

snog boka.*) Oko podne, tek što je počela bitka na frontu, a već su morale da se izdvoje trupe za osiguranje desnog boka, i da se odmah zatim vodi borba ne samo za visove Mon Sen Žana i majure od Ugomona (Hougomont) do Smoena (Smohain), nego i za Plansenoa (Plancenoit) za leđima Napoleona. To je Gnajzenauovo delo.

Gvozdeni vojvoda i škotski pukovi, Napoleon sa prekrštenim rukama usred tri poslednja bataljona, Nej na čelu pomamnih konjičkih eskadrona, stara garda koja se ne predaje, „izdajnik" Gruši, sve su to više ili manje interesantne figure. Ali, najvažnija ličnost je ipak Gnajzenau; on donosi odluku koju izvodi Bliher. On sa tek tučenom, gladnom i skapavajućom armijom zadaje na smrtonosnom mestu uništavajući udarac strašnom osvajaču sveta. „Nijedna katastrofa", kaže jedan francuski general koji je učestvovao u bici, „ne može da se uporedi sa katastrofom kod Mon Sen Žana. To je poslednja katastrofa naše slave, grob našeg cara i Francuza". „Nema primera da je jedna armija drugog dana posle izgubljene bitke mogla da preduzme takvu borbu i da je tako sjajno izdrži".

Da bi završio poraz Bliher se stavio na čelo trupa koje su mu bile pri ruci i gonio bežećeg neprijatelja do Ženapa (Genappe). Odatle je Gnajzenau nastavio gonjenje sa sedam eskadrona i jednim bataljonom, isterao Francuze iz sedam kantonmana i tek idućeg jutra zaustavio se samo sa 50 ljudi kod Melea (Mellet — 11 km od Ženapa). To gonjenje do poslednjeg daha čoveka i konja stvoriće Gnajzenauu večitu slavu. Ali, išli bismo isuviše daleko ako bismo tvrdili da je tek tim gonjenjem došlo do raspadanja Francuske armije. Citenovim napredovanjem preko Smoena naterana je Garda na povlačenje; ali, raspad Francuske armije bio je prouzrokovan Bilovljevim napadom u leđa na Plansenoa i daljim napredovanjem jedne Pirhove brigade prema Mezon di Roa (Maison du Roy) i Vje Mananu (Vieux Manans). Tim gonjenjem rasulo je bilo samo upotpunjeno i pojačano. Međutim, pokazalo se i ovde, kao i kod svih gonjenja koja su išla samo tragom neprijatelja, a pri kojima se nije pokušavalo da se on preseče, da se brzo izgubio dodir sa neprijateljem. Tučena i rastrojena armija mogla je opet da se unekoliko prikupi i Gruši je neometano mogao da se povuče.

Iako su trupe poslednjih dana mnogo pretrpele, Gnajzenau namerava da bez odmora ponova uspostavi izgubljeni dodir i nastavi gonjenje. Najbliži put u Pariz vodio je preko Lana, verovatne sabirne tačke tučene armije, preko jakog otseka Ene (Aisne), koji je bio oslonjen na Soason (Soisson), i preko talasastog, ispresecanog zemljišta koje se lako moglo braniti. Preimućstvo se daje nešto dužem i ugodnijem putu duž Oaze (Oise) gde je snabdevanje olakšano. Tako se 23-eg čelima stiglo u La Kapel (La Capelle) i Giz (Guise), a 26-og u Kompjenj (Compiègne). Time je čelo došlo otprilike na istu visinu sa francuskom armijom, koja je pod zapovedništvom Grušija stajala između Remsa i Šatelona (skica 77).

*) Vidi skicu 23.

Napoleon je požurio u Pariz da bi organizovao odbranu, ali je tamo prisiljen na abdikaciju od strane Ministarstva i Skupštine, i smešten u Malmezon. Taj akt nije ostao bez uticaja na vojsku u kojoj su se znatno povećali slučajevi bekstva i nediscipline. Bliher je hteo da iskoristi to stanje i, da bi, ako je moguće, otsekao neprijatelja od Pariza, prešao je 27-og Oazu i 28-og dostigao liniju Krepi — Nantej — Luvr — Gones (Crepy — Nanteuil — Louvres — Gonesse); (skica 78). Plan nije potpuno uspeo. Desno francusko krilo pod Vandamom bilo je, istina potisnuto iza Urka i Marne između La Ferte Milona i Moa, ali korpusima Reja, Erlona i Kelermana je uspelo da se postave kod Le Buržea (Le Bourget) radi zaštite Pariza, a Garda se pomerila do Kleja (Claye). 29-og su se tri Bliherova korpusa ujedinila pred jako utvrđenim severnim frontom Pariza, dok je Velington, koji se polako kretao za njima, dostigao tek Klermon (Clermont). Nasuprot tome, uspelo je sada Vandamu da stigne sa istoka u Vensen (Vincennes). Napad na jako utvrđen, a sada i dovoljno posednut položaj, pružao je malo izgleda na uspeh. Stoga je Gnajzenau predložio da se pređe na levu obalu Sene, da se napadne nezaštićeni južni front, a da se opkoljavanje severnog fronta prepusti engleskoj armiji. Pre toga je ipak trebalo ispitati stanje neprijatelja.

30 juna po ponoći napao je IV korpus na Obervilije (Aubervilliers), a I korpus na Panten. Ova mesta su zauzeta. Ipak se pokazalo da je kanal Urk, koji je ležao pozadi, zaštićen tako jakom artiljerijom da bez ozbiljne borbe nije mogao da bude zauzet. Stoga je pokret na levu obalu Sene trebalo da izvrši prvo III korpus, dok bi I i IV u prvo vreme ostali na mestu. Posle podne 30-og krenuo je III korpus preko Sen Žermena (St. Germain). IV korpus je pošao za njima, pošto je odbio dva ispada, 1 jula u podne, kada ga je smenila engleska armija. 2 jula pomerio se III korpus u Versaj i tamo se privremeno zadržao. I korpus je skrenuo kod Rokankura (Roquencourt) ulevo prema Sen Kluu (St. Cloud), Sevru i Medonu (Meudon). Čim je dospeo u visinu III korpusa, ovaj je nastupio dalje u Šatijon (Chatillon), a i I korpus nastavio je pokret prema Isiju (Issy). Zauzeti su Šatijon, Banv (Banves) i Isi, a francuske trupe koje je glavnokomandujući Davu isturio radi osiguranja južnog fronta odbačene su u Grenel (Grenelle), Božirar (Baugirard), Monruž (Montrouge) i Žantiji (Gentilly).

Idućeg dana ujutru, da bi se sačuvala forma, spasla čast oružja i umirila vojska, koja je već glasno mrmljala o izdaji, poduzet je sa dve divizije pod Vandamom napad na Isi, ali su ga dve brigade odbile. Neprijatelja koji se povukao gonili su odmah pruski strelci do u blizinu kapija glavnog grada. U 7 časova francuska artiljerija obustavila je paljbu, a pojavio se jedan general da bi uz ponudu predaje Pariza zamolio za primirje. Pregovori koji su vođeni već danima dovode se borbom kod Isija do privremenog završetka i već 3 jula zaključuje se jedna konvencija. Francuske trupe povlače se iza Loare, a pruska armija ulazi 7 jula u Pariz, dok se engleska zadovoljava da se smesti u jednom logoru u Bulonjskoj Šumi.

Napoleon je već bio napustio Malmezon i uputio se u Rošfor gde su bile pripremljene dve fregate za putovanje u Ameriku. Ali one se nisu mogle upotrebiti zato što je engleska flota blokirala pristanište. Bilo je stvoreno više planova za njegovo bekstvo na trgovačkim lađama itd., ali su u zadnjem trenutku uvek bili osujećeni. On nije hteo da se spase kao begunac i da možda bude uhvaćen, već se uputio na englesku ratnu lađu „Belerofon" u nadi da će na njoj moći da dospe u azil u Americi ili Engleskoj.

Gnajzenau, koji je bio naimenovan za generala pešadije i odlikovan ordenom „Crnog orla", ostao je u Parizu do novembra kada je otišao u Koblenc da bi tamo preuzeo poverenu mu komandu korpusa. Telesna malaksalost i želja za odmorom pobudili su ga ipak da već iduće godine zamoli da ga razreše položaja. Preko Karlsbada i Teplica otišao je u Erdmansdorf, posed na podnožju Sudetskih Planina, koji je zamenio za Mitelkaufung. 1817 godine pozvat je u Državni savet, 1818 naimenovan je za guvernera Berlina, 1819 za pretsednika Vojne ispitne komisije, a 1825, deset godina posle Belle Alliance, unapređen u čin general-feldmaršala. Kada su 1831 godine zbog poljskog ustanka, mobilisana četiri istočna korpusa, kralj je postavio Gnajzenaua na čelo te armije. 9 marta on je stigao u Poznanj, a 23 avgusta razboleo se od neke bolesti sa znacima kolere i podlegao joj idućeg dana.

Gnajzenau je otelovljenje negodovanja, mržnje i osvete koju je izazvao Napoleon svojim brutalnim podjarmljivanjem Pruske. Bilo je još ljudi koji su bili nadahnuti istim osećanjem. Ali, od svih oduševljenih patriota Gnajzenau je u svom duhu našao najviše sredstava da pretvori u delo ono što je ispunjavalo srca. Malo ko je još imao takvu izdržljivost, takvu elastičnost i takvu neumornost. Njemu nije bilo toliko stalo da pobedi i uništi Francusku armiju, koliko samog Napoleona, tiranina žednog krvi. 1814 godine Bliher i Gnajzenau zadovoljili su se svrgavanjem Napoleona. Ovaj cilj pokazao se kao nedovoljan. Pri svim pregovorima o primirju, koji su usledili 1815 godine, oni su zato kao prvi uslov postavljali predaju Napoleona. Oni su hteli da dobiju njega lično, da bi ga na istom mestu gde je on ubio vojvodu od Engijena „preveli iz života u smrt". Tim jednostavnim načinom bilo je lako likvidirati rat koji bi postao bespredmetan. Ali, ondašnji francuski vlastodršci ipak nisu pristali na zahtev da se on preda. Oni su poslali svrgnutog cara, po njegovoj želji, u Rošfor. Tu je on dospeo u ruke Engleza, koji su ga, blaže raspoloženi nego Bliher i Gnajzenau, pomilovali doživotnom tamnicom. Bez Napoleona njegova vojska se raspala sama od sebe. Njeni ostaci otpušteni su iza Loare.

Gnajzenauova sposobnost za vojskovođu sjajno se osvedočila u dugom periodu od Baucena pa do drugog zauzimanja Pariza. Neprestana težnja za ofanzivnim dejstvom, koju je pretstavljao Bliher, i stalna spremnost da se podnese žrtva za drugog, bile su jedina strategija koja je mogla da dovede do cilja Savez evropskih sila, sa svim njihovim suprotnim interesima, nadama i strahovanjima. Svoga pobednika Napoleon je našao u Gnajzenauu i ni u kome drugom.

Ali to ne isključuje da se načelniku Generalštaba Šleske armije pripišu i greške. Kapetan jednog detašovanog bataljona u malom garnizonu, dolazi skoro neposredno na čelo jedne armije. Naravno, nedostaje mu priprema na manevrima i ono što bi moglo da se nazove vojničkom tehnikom i generalštabnim obrazovanjem. On je, kako to sam kaže, uzeo za svoj uzor Napoleona, ali ne samo kao vojskovođu iz blistave epohe dok se uzdizao, nego i kao starećeg cara iz završnog perioda. Težnja da drži trupe okupljene u dugim kolonama radi nastupanja i povlačenja dovela je Gnajzenaua u nepriliku već kod Levenberga. Da on, po pravilu, nije držao isuviše jake rezerve, ne bi kod Mekerna bilo potrebno da hrabri „jorkovci" skoro iskrvave. Marmon bi bio lako tučen. Napoleon bi kod La Rotijera, a naročito kod Lana, morao da bude uništen, samo da celi korpusi i polovine armija nisu bile žrtvovane zabludi da vojskovođa do zadnjeg trenutka mora da zadrži pri ruci rezerve za svaku slučajnost, pa da ih na kraju i ne upotrebi. I težnja za ofanzivom, koja je vredna pohvale, ako se nije brinulo o tome „kako" da se ona izvrši, donosila je ipak neke štete. Prilikom marša duž Marne, za vreme februarskih dana, zapostavljeni su najelementarniji propisi o izviđanju i podeli marševskih kolona. Samo da bi se ostalo što više napred, izabran je kod Linjija krajnje nepovoljan položaj. U žurbi da stigne na vreme, Gnajzenau je previdео da će kolone, po onome kako su bile postavljene za marš od Vavra do bojnog polja, morati da se ukrste. Kod tolike svetlosti, ipak mora biti i malo senke.

I pored svih grešaka koje su mu dokazane, ipak je Gnajzenau, a ne možda Šarnhorst, osnivač modernog generalštaba. Već 1811 godine on je podneo memorandum u kome je dokazao nedostatke kvartirmajsterštaba i potrebu za jednim tehnički obrazovanim generalštabom, čiji će oficiri osloboditi vrhovnog komandanta i ostale komandante svih detalja vođenja trupa i sačuvati njihov duh za ono što je bitno „presudno". Kod voćstva Šleske armije učinjeni su pokušaji i stečena iskustva koja još i danas sačinjavaju osnov „Generalštabne nauke". Sasvim je prirodno što neki od tih pokušaja nisu uspeli. Sledeće generacije izvukle su iz njih koristi. To što je Gnajzenau, u zajednici sa Bliherom, savladao Napoleona i što je uz to osnovao Generalštab, dovoljno je za istoriju i za njegovu slavu.

Sliku Gnajzenauove ličnosti daje E. M. Arnt: „Njegov uzrast je bio gospodstven, a ruke i noge lavovske, ramena i grudi široki, od kuka pa do stopala sve je bilo izgrađeno jako, a gde je to trebalo, na nogama i člancima, otmeno i pokretno; on je stajao i koračao kao rođeni junak. Taj lepi čovek bio je strastvene i vatrene prirode i smeli nagoni i misli neprestano su strujali u njemu; njegovo lice bilo je uvek preliveno uzavrelom i umnom bujicom koja je retko dopuštala da njegove crte lica budu mirne... Ta plemenita pojava bila je ulepšana i izrazitom lepotom duše. Eto jednom jednog sasvim plemenitog harmoničnog čoveka... Iz sopstvenih i najplemenitijih pobuda on je upotpunio svoje zapostavljeno vaspitanje iz mladosti i u svakom pogledu stekao obrazovanje plemenitog čoveka... Podjednako vešt u govoru i pismu, zračeći i blistajući veseljem i duhom u

razgovoru, on je u društvu ipak bio najskromniji i najljubazniji čovek, koji se nikom nije rugao, niti je ikog prezirao, a nije bio ni ohol; on je više voleo da sluša nego da uči druge, više je voleo da bude poučavan nego da sam poučava... Siromašan i iznuren u svojoj mladosti, ne bogat u svojim srednjim godinama, doživeo je da mu se docnije nasmeši sreća, ali je, kao i ranije, uvek ostao gospodar svoje volje i svog srca, uvek daleko od gordosti i lakomosti, širokogrud, milostiv i darežljiv kao sunce i vazduh".

Benedekovo upravljanje armijom na osnovu najnovijih istraživanja

(Uporedi skice uz „Kanu")

Januarska sveska „Nemačkog pregleda" iz 1911 godine donosi članak „General Benedek u ratu 1866 godine" iz pera Viljema Altera. Iz sadržaja saznajemo da je Benedek, ubrzo posle preuzimanja vrhovne komande nad Severnom armijom, predložio nov operaciski plan koji je potpuno otstupao od operaciskog plana koji je već bio izrađen i odobren i da je i docnije više puta pokušavao da dâ nov odlučan obrt propisanom toku vojne. U izvođenju tih namera on je, tobože, bio sprečen od strane svog Generalštaba kao i izvesnim određenim uputstvima koja su dolazila iz Beča. I nehotice se dolazi do pretpostavke da bi rat uzeo drugi ishod, naravno nepovoljan po Prusku, da su samo Benedeku bile ostavljene slobodne ruke. To zahteva razjašnjenje.

Benedek se „u vojnama 1848 i 1849 godine pokazao kao vojnik sreće koji napada bez razmišljanja . . . kao čovek kod koga su smelost u delanju i hladnokrvna promišljenost u kritičnim situacijama borbe bile povezane sa sposobnošću da oduševi svoje trupe i da ih potstakne na najveću hrabrost. Rat 1859 godine pretstavlja za njega vrhunac njegove vojničke sreće".*)

U bici kod Solferina on je na desnom krilu slavno odbranio jak položaj San Martina i odbio sve napade Sardinaca koji su ukupno bili jači, ali su nastupali u delovima i uzastopno. Kritika mu je zamerala što svoj uspeh nije iskoristio napadom, da bi njim rasteretio pritešnjeni susedni korpus i time možda odlučio bitku; naprotiv, pohvaljen je zato što kasnije nije odmah izvršio naredbu o povlačenju, već je prvo odbacio jednu pijemontsku brigadu koja je napadala. Bilo da su pohvale ili zamerke opravdane ili ne, on se u svakom slučaju pokazao kao hrabar vojnik. Međutim, dokaz sposobnosti za vojskovođu nije dao. Na osnovu svog uspeha Benedek je 1860 godine postavljen za vrhovnog komandanta Italijanske armije i za načelnika General-kvartirmajsterštaba. Odonda je javno mišljenje videlo u

---

*) »Nemački pregled« (Deutsche Rundschau), 37 godište, sveska 4 (januar 1911), strana 63.

njemu „drugog Radeckog, nepobedivog generala koji razbija svakog neprijatelja". Njegov ugled i njegova popularnost povećali su se još i načinom njegovog službenog ophođenja. Jer, on je uživao „u prekomerno strogoj kritici koja je često prelazila u osornost prema višim oficirima, u demonstrativnom drugarstvu prema nižim oficirima i u bratimljenju sa vojnicima". Naročito je nailazilo na odobravanje to što je kao „ničiji sin" postavio sebi u zadatak da se bori protiv visokog plemstva koje je bilo zastupljeno u vojsci. Jer, plemićima-komandantima armija i korpusa mogla se pripisati sva nesreća koja je snašla Austriju u poslednjem i ranijim ratovima.

Ukloniti u budućnosti te kobne ljude sa položaja na kojima bi njihova nesposobnost mogla da postane sudbonosna, bilo bi delo vredno pohvale. Ali, teško da je moglo nešto koristiti da su se na mesto „ljudi sa poreklom" stavili „ljudi bez porekla", ako ovi ne bi imali ono što je prvima nedostajalo. Hrabri su bili i kneževski i grofovski generali, to im niko nije osporavao, naprotiv, prebacivano im je da se nimalo ne razumeju u vođenju korpusa, a poglavito armije. Od sposobnosti za vojskovođu nedostajalo im je ono što je potrebno svakom generalu. Ako hoćemo da verujemo Fridrihu Velikom, Napoleonu i Moltkeu, ono što čini velikog vojskovođu može da se stekne samo udubljivanjem u prošlost, u istoriju, u bojne pohode velikih majstora. Međutim, o takvim stvarima Benedek je hteo da zna isto tako malo kao i visoko plemstvo. On se pozivao na svoju „vojničku sreću", osećao se sasvim prijatno u svom neznanju i progonio je sa istim fanatizmom kako „junake iz knjiga" tako i „grofovske žutokljunce". Suzbijajući visoko plemstvo i prezirući „razum nauke" Benedek bi još dugo mogao da igra ulogu popularnog junaka, da početkom 1866 godine rat nije zakucao na vrata.

Austriska armija se visoko cenila u Evropi, u svakom slučaju više nego pruska, čiji su paradni vojnici bili nipodaštavani. Međutim, austriski ugled je ipak malo pretrpeo ratom 1859 godine i u Beču se smatralo za potrebno da se na čelo Severne armije, koja je bila određena protiv Pruske, postavi čovek koji već izranije uživa veliko poverenje vojnika, koji, kao Mađari i Italijani, nisu svi bili orni za rat, naroda, koji su bili sasvim različite ćudi, i saveznika koji su zahtevali garanciju pobede. Taj čovek mogao je da bude samo Benedek. Stavljen neposredno i neočekivano pred vrtoglavo visoki zadatak da vodi jednu veliku armiju, junak od San Martina se ipak plašio da mu zato nedostaje nadahnuće. On je odbio da prihvati poziv svoga cara, kao i da sledi glas austriskih naroda koji su mu klicali. „Pošto nema jasnu pretstavu o manevrovanju vojske sa osam korpusa, on predviđa svoj potpuni fijasko u Češkoj". — „On ne veruje da je sposoban da vodi armiju od 200.000 ljudi". — „Na toj visini on bi bio pravi kunić" — „za bojno polje na severu on je magarac".*) Na potvrdu te samoispovesti, učinjene tako izrazitim slikovitim rečima, trebalo je čekati. Nasuprot tome, mora se unapred sumnjati da je Benedek „mogao pobedu u Italiji garantovati svojom glavom"*). Nje-

*) »Nemački pregled«, 37 godište, sveska 4, str. 67.

govo poznavanje tamošnjeg ratišta samo bi malo olakšalo njegov vrlo težak zadatak. Austrija je morala da se bori protiv vrlo velike neprijateljske nadmoćnosti. Pobeda kod Kustoce je sasvim izvanredan uspeh. Nijedan potez u dotadašnjem, kao i u docnijem Benedekovom životu, ne dozvoljava pretpostavku da bi on bio sposoban za jedno takvo, prvoklasno majstorsko delo koje je pretpostavljalo ne samo hrabrog vojnika, već i pravog vojskovođu.

I pored svih protesta i prigovora Benedek je stavljen na čelo Severne armije. Bilo mu je predočeno da bi, u slučaju da jedini komandant koji je još dolazio u obzir za taj visoki položaj, nadvojvoda Albreht, bude tučen, krivica bila bačena na onoga koji je naimenovao tog nepopularnog vrhovnog komandanta, dok bi poraz Benedeka, koga je podržavalo javno mnjenje, ostavio cara „van obaveze".

Kada je Benedek 26 maja stigao u Glavni stan u Olomoucu, operaciski plan je bio davno gotov. Uskoro se otstupilo od početne ideje da se rat započne veselom ofanzivom preko Šleske pravo na Berlin. U pogledu mobilizacije, organizacije i železnica Austrija je toliko zaostajala za protivnikom da je morala da bude srećna ako bi završila sa razvijanjem i pripremama za borbu pre nego što bi Prusi mogli da pređu preko granice, a nije moglo ni da se misli na to da ih sama napadne. Nameravalo se da se napad sačeka u Češkoj, u zemlji koja je bila najviše ugrožena. Preko okolnih planina napad je mogao da usledi ili kroz Lužicu, uglavnom od Gerlica, ili iz Šleske od Landshuta. Čak i kada bi se uz prvi uračunali i sporedni putevi koji vode kroz Saksonsku, a uz drugi prelazi koji iz grofovije Glaca ulaze u Češku, neprijatelj bi sa svakog od ova dva pravca mogao da izbije samo u tako uzanom frontu da odbrana sa prikupljenom austriskom vojskom nije mogla da pretstavlja neku teškoću. Otuda je sa priličnom sigurnošću moglo da se računa da će Prusi upotrebiti za upad u Češku oba prilaza, kako onaj iz Lužice, tako i prilaze iz Šleske. Oni će se, dakle, podeliti. Tu podelu Austrija bi mogla da iskoristi na taj način što bi jedan deo odbila što je moguće slabijim, a drugi napala što je moguće jačim snagama. Elba, koja je bila zaštićena Kenigrecom i Jozefštatom, i više uzvodno duboko usečena, činila je jaku barijeru koja se lako mogla braniti od neprijatelja koji bi prodirao iz Šleske. Nadalo se, a docniji događaji su to očekivanje i opravdali, da će tu, bar za izvesno vreme, dva korpusa biti dovoljna. Onda bi ostalo pet korpusa za napad na drugu stranu. Ako bi se napadačkoj armiji priključili i Saksonci, što je već bilo ugovoreno, i Bavarci, o čemu su još vođeni pregovori, onda bi se nad pet pruskih korpusa koji su očekivani iz Lužice i Saksonske zadobila nadmoćnost koja je garantovala siguran uspeh. Taj odličan plan imao je, istina, i jednu nezgodu: u Češkoj nije bila izvodljiva koncentracija železnicom. Transport šest korpusa železničkom prugom sa jednim kolosekom Češka Tribava (Böhmisch Trübau) — Pardubice trajao bi tako dugo da armija ne bi mogla blagovremeno da stigne na desnu obalu Elbe. Austrijanci su bili prinuđeni da koncentraciju šest korpusa premeste u Moravsku, koja je u pogledu železnica bila povoljnija, da bi pri-

kupljeni odatle krenuli u Češku i tamo se ujedinili sa 1 (češkim) korpusom, Saksoncima i Bavarcima.

Pošto se Benedek po sopstvenoj izjavi nimalo nije razumevao u vođenju jedne velike armije, on bi dobro učinio da je prepustio izvođenje ratnog plana i sve što se odnosilo na operacije svome šefu Generalštaba generalu fon Henikštajnu i načelniku operativnog odeljenja generalu Krizmaniću, a da je svoju korisnu delatnost uputio trupi, da je podizao njen duh, da je uzeo pod strogu disciplinu komandante korpusa i da je sa sabljom u ruci preneo u stvarnost misli i ideje stratega koji su mu bili pridodati. Nije poznato koliko su se Henikštajn i Krizmanić razumevali u vođenju jedne velike armije. Ali, pošto je Benedek tvrdio da se u tome uopšte ne razume, to nepotpune mere koje su bile u stanju da preduzmu ta dva generala nisu mogle da budu poboljšane njegovim mešanjem. I pored toga što je pre preuzimanja svog novog zvanja pokazao da poznaje sebe, izgleda da je Benedek, posle svog dolaska u Olomouc, počeo da veruje da je duh ušao u njega. On je prvo započeo ni malo zgodan spor sa bečkim vlastima, galamio kao kakav trupni oficir protiv naređenja sa zelenog stola, za kojim je privremeno i sam sedeo, protiv mešanja diplomata, čiji rad je on ipak samo trebalo da nastavi, i protiv mešanja politike u vođenje rata, od kojih je poslednje ipak samo sredstvo prve. Uskoro se vratio i na ofanzivu kroz Šlesku na liniji Jegerndorf — Nisa — Breslava, koja je već davno bila odbačena, ali je bila hvaljena na svim uličnim ćoškovima. Međutim, on je ubrzo morao da se uveri da vojska prvo mora da se koncentriše i pripremi za borbu, te je odložio odlazak do 18 juna. U međuvremenu se iz Beča, usled događaja u Frankfurtu, zahtevao što brži odlazak u Češku. Obaveze koje su bile primljene prema saveznicima, Saksoncima i Bavarcima, morale su da budu ispunjene. 18-og je Elbska armija već ušla u Drezden, a kod Gerlica se prikupljala druga armija. Bilo je jasno sa kog pravca treba očekivati neprijatelja. O nastupanju ka r. Nisi preko Jegerndorfa nije moglo da bude ni reči. Da je do njega stvarno došlo, ono bi dovelo do veličanstvenog udarca u vetar, jer na položaju na Nisi nije više bilo nikoga.

Bilo je razumljivo što su Henikštajn i Krizmanić, da bi sprečili takav ishod, zadržali izvođenje Benedekove „kategoričke zapovesti" da „odmah obrade zapovesti za marš na šlesku granicu kome treba pristupiti 18 juna" i, naprotiv, obrađivali zapovest za marš u Češku. Jer, moglo se predvideti da će činjenice biti moćnije od svih kategoričkih zapovesti. A za korisne vežbe ipak vremena nisu bila zgodna. Operaciski plan, kojim je Benedek hteo da se legitimiše kao novi Napoleon, srećno je nestao u jednoj fijoci. Ostala je nezgoda da su se oba strategiska pomoćnika, u očekivanju novih iznenadnih skokova uma, osetila potisnuta više na ulogu sprečavanja nego izvođenja. 19 juna moglo je srećno da se krene u Češku. Ali, bilo je već suviše dockan. Moltke je izvršio svoj protivpotez. Tri divizije, od kojih dve zvanično nisu ni postojale, pokrenute su od Altone, Mindena i Veclara prema Hanoveru, prinudile su Hanoverance na povlačenje prema

Majni i pozvale sve Južne Nemce na odbranu svojih ugroženih granica. Time su Bavarci bili izgubljeni za češko ratište. Preostalo je osam korpusa (sedam austriskih i jedan saksonski). Trebalo je da se oni stave protiv devet pruskih korpusa. Obostrane snage, pošto su pruski korpusi bili slabiji od austriskih, bile su otprilike jednake. Ako bi blagodareći tome uspelo da se sa dva korpusa zadrže četiri korpusa pruske Druge armije, kao i da se sa ostala četiri korpusa stigne na desnu obalu Elbe, to se još uvek moglo računati na nadmoćnost, koja nije bila neznatna, za ofanzivu protiv pruske Prve armije. Istina, nezgodan je bio oblik nastupanja u Češku. Iako je na raspoloženju stajao dovoljan broj paralelnih puteva, ipak su, ne uzimajući u obzir konjičke divizije i rezervu artiljerije, tri korpusa (10-ti, 4-ti, 6-ti) stavljena na jedan jedini put, a njima je trebalo da se priključi i 2-gi korpus koji je bio isturen kao pobočnica; dva korpusa (3-ći i 8-mi) išla su levim paralelnim putem. Kod takvog su rasporeda ubrzo pozadnji korpusi, posle ranog dnevnog polaska, bili zadržavani komorama prednjih, te su zbog čestih zaustavljanja i produžavanja marša mogli da stignu na cilj tek kasno uveče, kada su zalihe, koje zemlja može da pruži, već bile utrošene. Na taj način, trupe su jako zamorene u neizmerno dugim kolonama, a sam marš je usporen. 20 juna stiglo je čelo desne kolone tek u Cvitavu, a početak leve kolone do Cvitavke, a baš tada je prispela vest da je Druga pruska armija 18-og, dakle istog dana kada je Benedek radi njenog uništenja hteo da krene iz Olomouca, odmaršovala sa Nise, i to sa jednim korpusom prema Hiršbergu, a sa dva ka Landshutu, dok je jedan još ostao između Nise i Glaca. Da bi se stiglo na Elbu pre oba korpusa koja su bila određena za Landshut, krajnje su ubrzani marš desne kolone preko Senftenberga i Rajhenaua prema Jozefštatu i marš leve kolone preko Vildenšverta i Hoenbruka prema Kenigrecu; maršovalo se i danju i noću. Prekomerno naprezanje bilo je nagrađeno. Još pre nego što se i jedan Prus pokazao sa ove strane planina, skrenula je, 25 juna, 1 rezervna konjička divizija, koja se nalazila na čelu desne kolone kod Jaromira, prema Dolanu i Skalicu, isturila odeljenja prema Dobručki, Nojštatu, Nahodu i Kostelecu i stupila u vezu sa dragonskim pukom u Trautenauu, koji je već dugo vremena bio upotrebljen za pograničnu službu. Iza nje je stigao 10 korpus u Jozefštat — Šurc. 26-og je jedna brigada tog korpusa krenula u Kajle i Nemački Prausnic, dok se pored njega 4 korpus pomerio u Keniginhof. Položaj na gornjoj Elbi bio je time posednut. Posedanje je 27 juna trebalo da bude upotpunjeno odašiljanjem po jedne brigade u Arnau i Falgendorf. Konjica u prvoj liniji, jedna pešadiska brigada radi prihvatanja kod Nemačkog Prausnica — Kajlea, šest brigada iza Elbe naslonjene desno na Jozefštat, jedna brigada u tesnacu kod Falgendorfa radi osiguranja levog boka: u trci ka Elbi, s jedne strane od Nise, a s druge od Morave, pobedili su Austrijanci. Jedan uslov operaciskog plana je ispunjen. Elba je zatvorena za Drugu armiju. Jedan dalji uslov treba još da se ispuni. Četiri korpusa koja su na maršu iz Moravske stigla 26-og do Opočna, Senftenberga, Kenigreca i Tinista moraju da se prebace preko Elbe da bi, sa dva korpusa

saksonskog prestolonaslednika, mogli da pređu u napad na Prvu prusku armiju. Pošto je ova 26-og tek stigla do Izera, to će tri prednja austriska korpusa 27-og neometano moći da pređu na desnu obalu Elbe. Pet korpusa koji će se onda tamo nalaziti biće u svakom slučaju dovoljni da se odupru neprijatelju i da do 28-og sačekaju dolazak poslednjeg korpusa iz Senftenberga. Istoga dana, kako je izgledalo, pojaviće se na gornjoj Elbi i Druga pruska armija; 29-og može da dođe do rešenja. Na najužem prostoru tući će se dvostruka bitka. Na jednom frontu pružiće Austrijancima bolje izglede broj (172 bataljona, 138 eskadrona, 650 topova protiv 126 bataljona, 118 eskadrona, 456 topova), a na drugom odličan položaj. Nekim greškama i slučajnostima može normalni tok da bude promenjen. Ali, uglavnom, Austrijancima će ostati povoljni uslovi kako za napad, tako i za odbranu i na njihovoj strani će biti Napoleonove reči: „pobeđuje jači ako svoje snage upotrebljava razumno”. Ako se i mnogo rizikuje, položaj je još uvek povoljniji nego kod Austerlica, a daleko povoljniji nego kod Lignica.

Princ Fridrih Karlo, koji je studirao istoriju ratova i ratište, posmatrao je te stvari očima Austrijanaca. Druga armija, mislio je on, neće biti puštena preko Elbe, neprijatelj će svoje glavne snage baciti protiv mene. Ja moram oprezno da se uzdržavam. Prestolonaslednik*) je, naprotiv, pretpostavljao da će Benedek, koji je, takođe, maršovao prema Elbi nešto levo od njega, napasti svom svojom snagom pojedine pruske kolone koje će izlaziti iz planina. Ako pri nadmoćnosti neprijatelja poraz nije bio isključen, on je hteo da se odupre, a u krajnjem slučaju i da pogine sa mačem u ruci. Moltke nije verovao da bi Benedek mogao da uputi svih šest korpusa protiv Druge armije; ali, da će jedan deo austriskih snaga biti upotrebljen na tom pravcu, tome se nadao. Da Prva armija ne bi podlegla pod nadmoćnim neprijateljem, morala je Druga armija dobar deo da primi na sebe. Ali, da taj deo ne bi postao isuviše veliki, morala je Prva armija bez oklevanja da napreduje. Na tome je i počivao ceo plan operacije, tako da se Austrijancima stalno činilo da su ugroženi sa obe strane te su prema svakoj od njih pokušavali da razviju svoje glavne snage. „Samo se brinite da se vođenje vrši korektno”, pisao je Moltke generalu Blumentalu, i stalno je nastojao da Prva armija napreduje što energičnije i formalno je gurao napred. Što se tiče celishodnog rukovođenja korpusa Druge armije i neprestanog napredovanja Prve armije, on se prevario. Ispunile su se nade koje je polagao u Benedeka.

Trenutak kada je najteže već bilo prebrođeno i kada se sa izvesnim pouzdanjem moglo gledati na dalji razvoj, smatrao je austriski vojskovođa najprikladnijim da jednim novim operaciskim planom iz osnova poremeti već povučene poteze. Trebalo je da šest korpusa ne napadnu Prvu, već Drugu armiju, a dva korpusa da odbiju ne Drugu armiju na Elbi, već Prvu na Izeru. Sumnja u to da li je to

*) Pruski prestolonaslednik je komandovao Drugom armijom, dok je princ Fridrih Karlo bio na čelu Prve armije. — Prim. prev.

poslednje moguće uklanja se kategoričkim oblikom zapovesti. Saksonski prestolonaslednik treba po svaku cenu da održi Minhengrec i Turnau na Izeru. Tek što su te energične reči stigle do onoga kome su bile upućene, a u rukama neprijatelja se već našao ne samo prelaz preko Izera kod Turnaua, već i prelazi kod Podola i Ajzenbroda. „Držanje" pomenutih prelaza mora dakle, da bude ograničeno samo na prelaz preko Izera kod Minhengreca, a ono „po svaku cenu" otpada čim se neprijatelju prohte da nastupi preko Turnaua, Podola ili Ajzenbroda. Defanzivni deo novog plana može samo utoliko da se izvede, ukoliko to dozvoli dobrodušnost neprijatelja. Za ofanzivni deo stoje na Elbi spremna dva korpusa (4-ti i 10-ti), ostala četiri su rasturena i moraju prvo da se koncentrišu. Desna marševska kolona, sa 6 korpusom kod Opočna i 2 korpusom i 2 lakom konjičkom divizijom kod Senftenberga, ne treba da produži marš prema Jozefštatu, već da skrene desno prema Skalicu i da stigne u to mesto sa čelnim, a u Opočno sa začelnim korpusom. Leva kolona, koja sa 3 korpusom stoji kod Kenigreca, a sa 8-im kod Tinista, treba, nastupajući duž Elbe, sa 3 korpusom da zauzme položaj kod Keniginhofa pored 4 korpusa, a sa 8-im da se pomeri do Šurca. Iz mnogobrojnih vesti proizlazilo je sa sigurnošću da desno krilo Druge pruske armije, jake četiri korpusa, stoji kod Libaua, a njeno levo krilo na putu Glac—Nahod. Delom je bilo utvrđeno da neprijatelj nastupa putevima između oba ta krila, a delom se to moralo pretpostaviti. Moralo se slutiti da će 27-og oko šest kolona nastupati između Frajhajta i Nahoda. U Glavnom stanu se i pored toga, na osnovu ranijih vesti, smatralo da treba očekivati samo dva neprijateljska korpusa, jedan prema Trautenauu, a drugi preko Polica ka Nahodu. Radi osiguranja koncentracije od ova dva neprijatelja trebalo je da 6 korpus isturi jednu prethodnicu prema Nahodu, a 10 korpus da krene preko otseka Nemački Prausnic—Kajle prema Trautenauu. Međutim, oba korpusa nisu sprečena „da neprijatelja — gde god se bude pokazao — najenergičnije napadnu". „Gonjenje", stajalo je u zapovesti od 26-og, „mora, međutim, da se vrši u granicama zadatka i ne sme da se produži isuviše daleko". Neprijatelj, koji je 28-og mogao da se napadne sa šest korpusa, treba 27-og da se napadne sa dva korpusa. Bojevi kod Nahoda i Trautenaua bili su posledica te sumnjive mere. U boju kod Nahoda bili su ponovljeni napadi Raminga odbijeni od strane V pruskog korpusa, ali Austrijanci su neometano mogli da se učvrste kod Skalica koji im je bio određen; bojem kod Trautenaua I pruski korpus bio je prinuđen da se povuče u Libau i Šemberg. Sve u svemu, 27-og uveče stanje stvari za Austrijance nije se bitno promenilo. Jedan pruski korpus bio je bar za kratko vreme uklonjen. Zato se, istina, kod Ajpela pojavio novi (gardiski korpus). Ali, šta su mogla da pretstavljaju dva pruska korpusa koja su stajala nasuprot šest austriskih koji su od Opočna preko Skalica i Keniginhofa do Trautenaua bili spremni za koncentrični napad. Međutim, ishod boja kod Nahoda potpuno je promenio prividno povoljnu situaciju. 6 korpus kod Skalica je, izgleda, jedva sposoban za upotrebu. Tu će pobedonosni neprijatelj da izvrši proboj. Izgledalo je da okolnosti više ne

iziskuju napad sa ciljem da se postigne uništenje, već odbranu. 8 korpus (nadvojvoda Leopold) dobija zapovest da marš do Šurca, na otstojanju od 40 km, nastavi još za 10 km, do Dolana. 4 korpus (grof Festetić) pozvan je tamo još u toku noći. Tri korpusa okupljena su kod Skalica protiv Štajnmeca. Time je, izgleda, najveća opasnost uklonjena. Ali, ono što je malopre pretstavljalo pretnju, izoštrilo je oči za druge opasnosti. Ako bi neprijatelj na Izeru napredovao od Podola, Turnaua i Ajzenbroda, bio bi saksonski prestolonaslednik primoran ne samo na povlačenje, već na povlačenje u jugoistočnom pravcu. Leđa Glavne armije ostala bi onda potpuno nezaštićena. 3 korpus (nadvojvoda Ernest) se žurno upućuje u Miletin, a 2 korpus (grof Tun) pokreće se 28-og ujutru iz Opočna u Jozefštat da bi mogao da bude privučen na odgovarajuće mesto borbenog poretka. Još malopre je cela armija stajala spremna za napad u cilju uništenja neprijatelja. Sada je rasturena u više delova kojima je naređeno da se drže odbrane. Međutim, u tom stavu i položaju ne može se ostati. Benedek se ponova odlučuje na ofanzivu protiv prestolonaslednika (Druge armije). Izgledi su potpuno povoljni. 10 korpus može da veže pruski gardiski korpus, a tri austriska korpusa mogu bez teškoća da odbace Štajnmecov korpus koji je pojačan samo jednom brigadom VI korpusa. Ako Ramingov korpus čak i mora da se smatra neupotrebljivim, on ipak još raspolaže artiljerijom i mogao bi njom da vodi borbu u centru, dok bi levo i desno oba druga korpusa nastupala obuhvatajući neprijatelja u cilju njegovog uništenja. Potpuna pobeda nad jednim korpusom proizvela bi odlično dejstvo na oba fronta i povoljno bi pripremila odlučnu bitku.

Henikštajn i Krizmanić ipak su još uvek očekivali odlučan uspeh od starog plana ofanzive prema zapadu. Oni su hteli da ostave Gablenca sa 10 i 4 korpusom na Elbi protiv Druge armije. Sa 6 i 8 korpusom i sa četiri korpusa koja su se već nalazila na desnoj obali trebalo je da se 29-og izvede ofanziva protiv Prve pruske armije. Čak i ako bi se u ovom broju od šest korpusa nalazio i 6-ti, na koji se više nije moglo računati, to su Austrijanci, ipak, još raspolagali nadmoćnošću, koja je, kod rascepkanosti u kojoj se onda nalazila Prva armija, lako mogla da dovede do uspeha.

U Benedekovoj sobi došlo je do žestokih razmimoilaženja. Vrhovni komandant je insistirao da se izvrši napad prema istoku. Henikštajn i Krizmanić zauzimali su se isto tako odlučno za ofanzivu na zapad. Prepirci je učinio nagli kraj „dokument koji je podneo Henikštajn, koji je i Benedek morao da prizna merodavnim, a u kome se najodređenijim izrazima zahtevao najhitniji odlazak na Izer"*). Međutim, Benedek, ipak, nije potpuno odustao od svoga plana. Ujutru 28-og on je, istina, izjavio da se odlučio da sa četiri korpusa krene prema Jičinu, ali je prvo hteo da pogleda položaj kod Skalica da bi se sopstvenim očima uverio „da je lišen sigurne pobede". Ko bi tamo sprečio junaka od San Martina i idola njegovih vojnika da se stavi na čelo tri korpusa, da sa tom velikom nadmoćnošću napadne

*) »Nemački pregled«, str. 76.

nesrećnog Štajnmeca i izvojuje pobedu kojom bi ućutkao svaki prigovor, svaku zamerku i svaki prekor! „Benedekovo jahanje za Skalic”, kaže se u „Nemačkom pregledu”, „borbenost i radosno pouzdanje trupa, koje su na odličnom položaju sa dva puta većom nadmoćnošću očekivale napad Štajnmecovog korpusa, dovoljno su često opisivani”. Na to je, dakle, izlazio Benedekov „smeli ofanzivni plan”, da sa tri korpusa postavljena jedan za drugim, na jakom položaju, sačeka napad jednog jedinog neprijateljskog korpusa. Ako taj korpus ne bi napao, ceo plan bi bio bezvredan, a ako bi napao, mogao je veliki uspeh da se očekuje samo u tom slučaju ako bi oba korpusa koja su stajala pozadi bila upućena levo i desno radi uništenja neprijatelja koji bi bio vezan frontalno. Ali plan niukoliko nije bio usmeren na to. Samo jedan korpus trebalo je da odbije frontalni napad, dok su druga dva služila kao rezerva, podrška i za popunjavanje rupa. Takvom primenom nadmoćnosti nije moglo da se postigne ništa drugo izuzev odbijanja napada. To čudnovato ponašanje Benedeka moglo je da se objasni samo time da je on teoriski bio ispunjen neukrotljivim ofanzivnim duhom. Ali, kada je na kraju trebalo preduzeti napad, tada su otkazivale njegove osobine vođe. Da egzercira sa 100.000 vojnika, praktični vojnik se nikada nije vežbao, nikada nije naučio, a nije to sebi ni u duhu razjasnio. Svoja tri korpusa on nije umeo da upotrebi drukčije nego da sa njima, po primeru San Martina, sačeka napad i da ga odbije. Neko vreme Benedek se nadao u takav skroman uspeh, a onda, verovatno upozoren od svoga štaba da se na jednoj ili drugoj strani mora dejstvovati i da ne sme da se čeka, on je naredio pokret 6 i 8 korpusa, ukoliko za 1½ čas ne bi usledio napad, a zatim, još više pritešnjen, oko 11 sati naredio je da pokret treba da otpočne odmah. Naročito je bilo naglašeno da korpusi koji se povlače ne treba da se upuštaju ni u kakvu borbu. To su, međutim, bile samo lepe želje.

Na položaju kod Skalica 8 korpus smenio je 6-ti korpus, koji je trebalo da krene prvi. Kad je 8 korpus hteo da krene za njim, neprijatelj je prešao u napad. Sada je korpus morao da se odupre. Pošto je u deset usiljenih marševa požurio ovamo i poseo položaj, on nije smeo da se okrene čim se neprijatelj približio, a nije smeo ni da se povuče kroz tesnac kod Skalica, a da ne strahuje da će mu neprijatelj, koji će nadirati za njim, naneti uništavajući poraz. Položaj na visovima leve obale r. Aupe, severno i južno od Skalica, bio je vrlo jak i frontalno jedva da je bilo moguće savladati ga, mada su hrastova šuma i fazanerija omogućavali prikriveno približavanje do na izvesno otstojanje. Opasno je izgledalo samo zaobilaženje sa severa, desnom obalom Aupe. Moglo se pretpostaviti da će se 4 korpus tom zaobilaženju suprotstaviti bočnim dejstvom od Dolana.

Otpor bi bio potpuno uspešan da Fragnernova brigada, u težnji da primeni aktivnu odbranu sa uobičajenom taktikom udarca, nije krenula u susret neprijatelju koji je prodro sve do luga i da nije dospela u unakrsnu vatru, te bila skoro potpuno uništena, kao i da Krajsernova brigada, koja je htela da pomogne pritešnjenom drugu, nije postupila na isti način i doživela sličnu sudbinu. Nadvojvoda

Leopold je mogao da bez većih gubitaka povuče preko Aupe ostatke te dve i svoju, treću brigadu. Njegov korpus je bio međutim, jako pokoleban.

I Gablencov korpus pretrpeo je u borbi protiv gardiskog korpusa osetne gubitke, zato što je na početku povlačenja bila zaboravljena jedna brigada, koja bez zapovesti nije htela da krene za ostalim jedinicama korpusa te je bila uništena.

Retko ko je dejstvovao tako nedosledno kao Austrijanci 28 juna. Benedek se 27-og odlučuje za ofanzivu na istok, 28-og za ofanzivu na zapad, ali hoće još jednom, kradomice, da pokuša sa ofanzivom na istok. On može da preduzme napad sa velikom nadmoćnošću, ali ostaje sa tom nadmoćnošću na jakom položaju i polaže svu nadu u ono u šta se ne može verovati, naime, da će jedan neprijateljski korpus nastupiti protiv tri protivnička korpusa koja se nalaze u odbrani na položaju koji je nemoguće napasti. Ono što je izgledalo neverovatno, ipak će se desiti, ali Benedek to ne može da sačeka. Dva korpusa treba da se povuku kroz jedan tesnac pod zaštitom trećeg, koji stoji daleko pozadi. Korpus koji je okrenut prema neprijatelju primoran je na odbranu. Odbrana se od strane komandanta jedne brigade pretvara u napad. Tri austriska korpusa koja su bila određena „za sigurnu pobedu" moraju da se povuku pred jednim pruskim korpusom.

Nasuprot mnogih odluka, koje se na austriskoj strani neprestano menjaju, stoji na pruskoj strani samo jedna jedina. Nije bila neznatna stvar da se 28-og, po prijemu vesti o povlačenju I korpusa iz Trautenaua, nastavi napad sa preostala dva korpusa na neprijatelja koji je mogao da ima dvostruku i trostruku snagu. Donošenje te plemenite odluke, u osećanju dužnosti i svesnoj nameri da rastereti Prvu armiju, lična je zasluga pruskog prestolonaslednika, komandanta Druge armije.

Neuspesi kod Skalica i Sora delovali su porazno. Još je bilo moguće da se sa tri korpusa, koja su bila tučena 27-og i 28-og, održi za izvesno vreme linija na Elbi i da se sa pet korpusa, koji su još pretstavljali nadmoćnost, okrene protiv Prve pruske armije. Ali, to je Benedeku izgledalo isuviše smelo. „Vojska pruskog prestolonaslednika" (koja se privremeno sastojala od dva korpusa) „nalazila se na dva puta u nezadrživom i pobedosnom nastupanju; sa ovim neprijateljem u leđima izvršiti pokret na Izer bila bi ludost*). Izgledalo je da Benedeku nije preostalo ništa drugo nego da koncentriše vojsku na jakom defanzivnom položaju Miletin—Dubenec—Jozefštat i da se tamo odupre Prusima. Privlačenjem izerske armije Benedek se nadao da će pojačati svoju vojsku na 240.000 ljudi i da će tako biti dorastao neprijatelju"**). Ove mere mogle su da budu zasnovane samo na nameri da se brzo, ogromnom nadmoćnošću, još pre nego što je Prva pruska armija mogla da se približi, napadne Druga armija. Pošto se ova nagomilavala na levoj obali Elbe, a Austrijancima je stojalo na

*) »Nemački pregled«, str. 42.
**) Ib., str. 43

raspoloženju još nekoliko slobodnih prelaza, to za ispad preko reke nisu postojali nepovoljni uslovi. Benedek, međutim, nije bio voljan da ih iskoristi.

Obostranim operaciskim planovima Benedek je bio stavljen u sredinu između dva neprijatelja, koji su se s desna i leva kretali prema njemu, ili je bar trebalo da to čine. U takvoj situaciji od vajkada nije bilo drugog izlaza nego da se sa što je moguće većom nadmoćnošću potuče prvo jedan, pa onda i drugi neprijatelj. Benedeku su savetovali da primeni to sredstvo prvo protiv Prve pruske armije. Međutim, u zadnjem trenutku on se rešio da potuče Drugu prusku armiju. Stvarno se bila pružila prilika da se uništi ako ne cela armija, a ono jedan od njenih korpusa. Samo Benedekova nesposobnost da izvrši napad sprečila je da se prilika iskoristi i pretvorila je sigurnu pobedu u poraz. Odonda se odustalo od svake pomisli na ofanzivu. Benedek se vratio na ono u čemu je video svoju jačinu, na uspomene na San Martino, izvor svoje slave. Na „spasonosnom položaju" kod Dubeneca on se odlučio da odbije svaki neprijateljski napad, tako slavno kao što mu je to uspelo kod Solferina. Dok je na liniji Jaromir—Miletin očekivao napad Druge armije, morali su, na kraju, da se približe u širokom frontu, sa levim krilom prema Miletinu, pet armiskih korpusa i jedan konjički korpus Prve armije. A tada bi, ipak, došlo do opkoljavanja i uništenja. Od te krajnosti Benedek je bio pošteđen time što je Prva armija nastupala vrlo sporo, što je zadržavala svoju glavninu, što je isturila samo dve divizije i što su te dve divizije kod Jičina udarile na dva korpusa saksonskog prestolonaslednika, koji je tu bio zadržan jednom ranijom zapovešću.

Da izvojuje pobedu nad manjinom, ili da se bar održi do izbijanja noći, prestolonaslednika je sprečila Benedekova zapovest koja je bila isuviše kasno odaslata i koja je stigla u nevreme. Izričitost izraza „Izerska armija treba, izbegavajući veće borbe, što je moguće brže da se povuče u sastav Glavne armije kod Dubeneca", nije dozvoljavala nikakav izbor. Borba je najhitnije prekinuta i prešlo se u povlačenje uz mnogo gubitaka. Neprijatelj je sledio do Jičina, za vreme noći prodro u varoš i uneo pometnju u jedan deo trupa koje su bile ostavljene bez zapovesti. Većina Saksonaca udarila je putem prema Šmidaru, a 1 korpus pošao je glavnim delom u Horic, a kada se idućeg dana tamo pojavila pruska konjica, produžio je dalje prema Sadovi i Kenigrecu. Po povlačenju ta dva korpusa izgledalo je da opkoljavanje austriske vojske na položaju kod Dubeneca mora da usledi već 30 juna, a najkasnije 1 jula. Manje uviđanjem preteće opasnosti, a više zbog osećanja da je sa četiri tučena i dva netaknuta korpusa isuviše slab, čak i samo za odbranu, Benedek se odlučio da 30-og uveče pristupi povlačenju prema Kenigrecu. Po cenu poraza dva korpusa, armija je još jednom bila spasena. Da bi se spasla sasvim, zaustavila se isuviše rano. Kod Kenigreca, na desnoj obali Elbe, ona nije bila mnogo manje izložena opkoljavanju nego kod Dubeneca, ako bi se neprijatelj samo malo pomerio unapred. Istina, Benedek je hteo da se zaustavi samo privremeno, „da bi sredio svoju jako pokolebanu vojsku pod zaštitom tvrđave, da bi joj pružio kraći

odmor i da bi je onda poveo dalje". Ali, taj kratak odmor, koji je bio odmeren do 3 jula ujutru, bio je upravo dovoljno dug da dozvoli neprijatelju da se sa raznih strana približi trupama koje su se odmarale.

Planovi koji su bili utvrđeni tokom 1 i 2 jula i rasuđivanja koja su bila učinjena ne mogu se uzeti u obzir. Da li treba tući bitku kod Pardubica ili kod Hluma, da li treba nastaviti povlačenje prema Beču ili prema Olomoucu, da li treba zaključiti mir ili se treba i dalje boriti, sve su to bila suvišna razmatranja. Merodavni su bili samo slobodna i sopstvena Benedekova odluka da se odmor kod Kenigreca produži do 3 jula i odluka neprijatelja da napadne istog dana. Sada je Benedek, hteo ili ne, sa ili bez naređenja, morao da primi bitku. Potpuno izbeći bitku nije bilo moguće, jer osam korpusa, koji su bili nagomilani na najužem prostoru, nisu mogli dovoljno brzo obrazovati marševske kolone; a 240.000 Austrijanaca nije smelo okrenuti leđa neprijatelju koji je jedva bio isto toliko jak.

Nije bilo u pitanju da li će položaj, koji je Benedek po nuždi poseo 3 jula, izazvati propast Austrije. Moglo se sumnjati samo u pogledu veličine nesreće. Jedini mogući izlaz mogao je da se nađe u napadu. Ali njemu Benedek načelno nije bio naklonjen, a uz to najveći deo armije nije više bio sposoban za napad. Samo komandanti korpusa na desnom krilu, grofovi Festetić i Tun, a naročito zamenik prvoga, general Molinari, verovali su još da imaju snage za napad. Oni su odlučili da na svoju ruku preduzmu spasonosno delo koje Benedek nije ni odobrio ni zabranio, ali ga je omogućio. Na nesreću, Molinari i Tun, u svojoj revnosti da obuhvate levi bok Prve pruske armije, nisu vodili računa da se na njihovom sopstvenom boku nalazila cela Druga armija. Oni su bili prinuđeni na povlačenje, a tom povlačenju, prirodno, postepeno se priključila i cela vojska. Na taj način neizbežna katastrofa bila je ubrzana, ali i ublažena. Da su oba korpusa prema programu uporno branila svoj prvobitni položaj, to bi, bez sumnje, jedan deo Druge armije bio pomeren preko Elbe u bok i leđa položaja, a Elbska armija bi imala vremena da produži svoje desno krilo. Ukoliko bi Benedek duže izdržao na svom nemogućem položaju, utoliko bi sigurnije bio potpuno opkoljen. Zahvaljujući samovolji Tuna i Molinarija, propustima pruskih komandanata armija i celishodnim pripremama za povlačenje, Benedek je ipak još dobro prošao.

Bilo bi korisno, a bilo je i savetovano, da se udari pravo na Beč. Benedek je pretpostavio zaobilazni put preko Olomouca. Time je prouzrokovao potpunu propast armije i odveo je iza Dunava trupe koje više nisu smatrane upotrebljivim za bitku.

Rat je za Austriju uzeo tok koji je on morao da uzme, pošto je na čelo vojske postavljen vojskovođa koji „nije imao jasnu pretstavu o manevrovanju vojske, jake osam korpusa", koji je „predvideo svoj potpuni fijasko" i koji je sa nekom vrstom zadovoljstva javio o nastupanju katastrofe, čije je približavanje on već ranije bio uočio.

Tok koji su pod takvim okolnostima uzeli događaji potpuno je prirodan i ne može da izazove čuđenje. Čudnovato je samo da se čoveku, koji se po svojoj prošlosti i svojim izjavama mora smatrati kao malo sposoban za vojskovođu, docnije pripisuju veličanstvene osobine vojskovođe. Da mu je samo bilo dopušteno da ostvari svoje ideje, ko zna šta bi se desilo! Otpor na koji je on nailazio u svojoj najbližoj okolini pokvario je sve. Od opozicije nije bio pošteđen nijedan novi vojskovođa, pa čak i ako se zvao Fridrih Veliki ili Napoleon. Rat je isuviše ozbiljna stvar da bi onima koji ipak osećaju veliku odgovornost, mogla da se učini prihvatljivom svaka zamisao jednog vojskovođe-novajlije. Slepa poslušnost zadobija se tek uspesima, nadmoćnošću duha i odlučnošću volje. Pošto je Benedeku sve to nedostajalo, ali se umesto toga od samog početka javili neuspesi, bilo je objašnjivo da je opozicija uzimala sve odlučniji karakter. Usled toga morao je da trpi i tok operacija. Koliko god pogrešaka pripisali Henikštajnu i Krizmaniću, za propuštene prilike 28 juna kod Skalica, za prikupljanje cele armije na položaju kod Dubeneca, za dugi odmor kod Kenigreca, a pre svega za odbacivanje svake ideje o preduzimanju napada mora se učiniti odgovornim samo Benedek. On se nije ustručavao da ispituje planove napada, kao što su marš iz Olomouca prema Berlinu, uništenje prestolonaslednikove armije itd. Ali, kada je stajao prema neprijatelju, on je padao u najizrazitiju defanzivu. Sa tom protivurečnošću on je morao da strada u jednom ratu u kome je sve zavisilo od brze i pobedonosne ofanzive.

U tome će malo što moći da se promeni, čak i ako budu otvorene arhive, otključani gvozdeni ormani i skinuto sedam pečata sa memoara i dnevnika. Bez sumnje, posle marljivog traganja, biće otkriveno još mnogo skandala, ali nikada ništa neće biti pronađeno što će pokazati da je Benedek bio vojskovođa, kao ni to da je bez krivice srušen sa svoje visine.

Jezični redaktor
DOBRIVOJE ALIMPIĆ, prof.

*

Korektori:
VOJISLAV VUJANIĆ i
MIODRAG VRBICA

*

Štampanje završeno 20 oktobra 1953 godine

ISPRAVKE

Strana	Red	Stoji	Treba
154	14 odozdo	pužao	pružao
184	15 „	On	Ona
185	15 „	Boa di Ženivo.	Boa di Ženivo (skica 66).
250	2 odozgo	umeo	smeo
256	13 odozdo	otsečcima	fazama
283	7 „	Napeleon	Napoleon